

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛТАВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. Г. КОРОЛЕНКА

ВИТОКИ

педагогічної майстерності

Науковий журнал

Виходить двічі на рік

Заснований у травні 2007 року

Випуск 35

Серія «Педагогічні науки»

INDEX COPERNICUS
I N T E R N A T I O N A L

Ulrichsweb Global Serials Directory

Полтава
2025

ISSN 2616-6623

UDC 37.091.12:005.336.5

DOI <https://doi.org/10.33989/2075-146x.2025.35>

THE SOURCES OF PEDAGOGICAL SKILLS

Founder and publisher:

POLTAVA V. G. KOROLENKO NATIONAL PEDAGOGICAL UNIVERSITY

The journal is published by the decision of Academic Council of Poltava National V. G. Korolenko Pedagogical University (Protocol No. 13 dated 24.04. 2025)

The journal is in the list of scientific professional publications of Ukraine (category B) in which the results of thesis may be published (Order of Ministry of Education and Science of Ukraine dated July 02, 2020, No. 886).

The journal is indexed in: Index Copernicus International, Ulrichsweb Global Serials Directory

Editor in Chief

Grynyova Maryna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine, Rector of Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

Members of the editorial board

Grynyov Roman, Doctor of Sciences (Physics and Mathematics), Faculty of Physics, Ariel University, State Israel

Danyso Oksana, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

Dovga Tetiana, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Central Ukrainian V. Vynnychenko State Pedagogical University, Kropyvnytskyi

Dziuba Tetiana, Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor of the Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

Dyachenko-Bohun Maryna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

Zhamardiy Valery, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the UMSA

Zhdanova-Nedilko Olena, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

Kononets Nataliia, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

Kraschenko Yuriy, Candidate of Pedagogical Sciences, head of the State Service for Education Quality in Poltava region

Morgun Volodymyr, Candidate of Psychological Sciences, Professor of the Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

Tkachenko Andrii, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

Khomenko Pavlo, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

Managing Editor – Doctor of Pedagogical Sciences **Nataliia Kononets**

The Sources of Pedagogical Skills: The journal / Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University. Poltava, 2025. Issue 35. 256 p. (Series «Pedagogical Sciences»).

The journal includes research results of scientists and lecturers, scientific researches of doctoral and postgraduate students on the problems of future teachers training, improvement of teacher's professional skills in comprehensive and vocational schools in the context of national and international educational system.

Certificate of the state registration

Series KB No. 23451-13291 PIP dated June 22, 2018

© Group of authors, 2025

© Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University 2025

ISSN 2616-6623

UDC 37.091.12:005.336.5

DOI <https://doi.org/10.33989/2075-146x.2025.35>

ВИТОКИ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ

Засновник і видавець:

ПОЛТАВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В. Г. КОРОЛЕНКА
Друкується за ухвалою вченої ради Полтавського національного педагогічного університету

імені В.Г. Короленка (протокол № 13 від 24.04. 2025 р.)

Журнал уходить до переліку наукових фахових видань України (категорія Б),
в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт

(Наказ Міністерства освіти і науки України від 2 липня 2020 р. № 886).

Індексується в Index Copernicus International та Ulrichsweb Global Serials Directory

Головний редактор

Гриньова Марина Вікторівна – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, ректор Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Члени редколегії

Гриньов Роман Станіславович, доктор фізико-математичних наук, факультет фізики Аріельського університету, Держава Ізраїль

Даниско Оксана Володимирівна, доктор педагогічних наук, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Довга Тетяна Яківна, доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного національного педагогічного університету імені В. Винниченка, м. Кропивницький

Дзюба Тетяна Михайлівна, кандидат психологічних наук, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Дяченко-Богун Марина Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Жамардій Валерій Олександрович, доктор педагогічних наук, доцент Полтавського державного медичного університету

Жданова-Неділько Олена Григорівна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Кононець Наталія Василівна, доктор педагогічних наук, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Кращенко Юрій Петрович, кандидат педагогічних наук, доцент, начальник Управління державної служби якості освіти України в Полтавській області

Моргун Володимир Федорович, кандидат психологічних наук, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Ткаченко Андрій Володимирович, доктор педагогічних наук, професор Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Хоменко Павло Віталійович, доктор педагогічних наук, професор Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Відповідальний редактор – доктор педагогічних наук **Наталія Василівна Кононець**

Витоки педагогічної майстерності: журнал / Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава, 2025. Вип. 35. 256 с. (Серія «Педагогічні науки»).

Журнал містить результати досліджень учених та викладачів, наукові пошуки докторантів, аспірантів із проблем підготовки майбутнього вчителя, удосконалення професійної майстерності викладача загальноосвітньої і професійної школи в контексті вітчизняного та світового освітнього простору.

Свідectво про державну реєстрацію друкованого засобу

Серія КВ № 23451-13291ПР від 22 червня 2018 р.

© Колектив авторів, 2025

© ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2025

Інформація для авторів

1. Журнал «Витоки педагогічної майстерності» призначений для публікації досліджень у галузі педагогіки, що розкривають проблеми її історії, теорії професійної освіти, виховання та навчання, соціальної педагогіки, освітнього менеджменту.
2. Журнал виходить двічі на рік.
3. Рекомендований обсяг статей, що подаються до друку, від 10 до 14 сторінок (формат аркуша А-4, розмір шрифту 14, міжрядковий інтервал 1,5, поля 2 см з усіх сторін).
4. Статті проходять процедуру первинного редакторського, редакційного розгляду та рецензування. Тексти можуть бути відхилені або повернуті авторам на доопрацювання на кожному з етапів, залежно від виявлених невідповідностей чи недоліків (у змісті, якості викладу матеріалу та технічному оформленні). Процес рецензування закритий. Остаточну ухвалу про друк статті приймає Вчена рада університету за поданням редакційної колегії видання. Автора інформує про це рішення і час виходу збірника відповідальний редактор.
4. Рукописи статей повинні містити такі компоненти: 1) постановка проблеми в загальному вигляді та вказівка на її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; 2) аналіз найвагоміших публікацій, у яких започатковано розв'язання досліджуваної проблеми й на які спирається автор; 3) вирішення досі не вирішених аспектів наукової проблеми, яким і присвячено цю статтю; 4) формулювання мети й завдань статті; 5) виклад основного матеріалу з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; 6) висновки з дослідження та перспективи подальшої розробки цього тематичного напрямку. Бібліографічний апарат оформлюється у відповідності зі стилем АПА.
5. Технічне оформлення наукової статті:
 - вгорі ліворуч – **індекс УДК**;
 - через рядок ліворуч – **ім'я та прізвище автора напівжирним шрифтом** (наприклад: **Лариса Коваленко**);
 - через рядок по ширині сторінки – **ORCID автора**;
 - через рядок по ширині сторінки – назва закладу, де працює дописувач (наприклад: Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка);
 - через рядок по центру напівжирними прописними літерами – **назва статті** (наприклад: **РОЗВИТОК ІДЕЇ СПІВРОБІТНИЦТВА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПЕДАГОГІЦІ**);
 - через рядок з абзацу – анотація (до 100 друкованих знаків) і ключові слова (5-7) курсивом українською мовою;
 - через рядок, з абзацу – текст статті;
 - через рядок по центру – слова **«Список використаних джерел»**;
 - через рядок у алфавітному порядку чи в послідовності цитування – список використаних джерел (рекомендована кількість до 10-12);
 - через рядок по центру – слово **«References»**;
 - список використаних джерел у латинській транслітерації;
 - через рядок – прізвище та ім'я автора англійською мовою;
 - у наступному рядку – назва закладу, де працює дописувач, англійською мовою;
 - у наступному рядку – назва статті англійською мовою;
 - у наступному рядку й далі – розширена анотація (реферат – не менше 200 слів, 2000-3000 друкованих знаків) та ключові слова (5-7) англійською мовою.
6. Посилання на літературу в тексті подаються в круглих дужках за зразком (Лещук, 2008, с. 15);
7. У окремому файлі слід подати відомості про автора: прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь і звання, місце роботи й посада (дані для публікації в рубриці «Наші автори»), адреса для пересилання журналу, телефон, e-mail (не публікуються).
8. Редакційна рада може не поділяти поглядів дописувачів.

УДК 378.043.2-056.2/.3+378.091.39:004

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2025.35.330943](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2025.35.330943)

ОЛЕГ БИКОВЕЦЬ

ORCID: 0009-0001-9707-5206

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ІНТЕГРАЦІЯ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ РЕАБІЛІТАЦІЇ В ІНКЛЮЗИВНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ УНІВЕРСИТЕТУ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА УМОВА ПІДТРИМКИ СТУДЕНТІВ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Стаття присвячена аналізу інтеграції технічних засобів реабілітації (ТЗР) в інклюзивне освітнє середовище закладів вищої освіти як ключової соціально-педагогічної умови підтримки студентів з особливими потребами. У центрі дослідження – роль ТЗР як інструменту забезпечення рівного доступу до навчального процесу для осіб з інвалідністю. Здійснено систематизацію видів ТЗР, їх функціонального призначення та умов ефективного впровадження в освітнє середовище університету. Обґрунтовано, що саме наявність відповідного технічного забезпечення дозволяє усунути фізичні, сенсорні, інформаційні та комунікаційні бар'єри, які заважають студентам з інвалідністю повноцінно реалізовувати свій освітній потенціал. Проаналізовано чинну нормативну базу щодо інклюзії у вищій освіті, практику функціонування служб підтримки студентів з особливими потребами, а також механізми персоналізації навчального процесу з урахуванням потреб конкретного здобувача. Акцентовано важливість адаптації архітектурного простору, впровадження програмно-апаратних рішень для доступу до інформації, підготовки педагогічних працівників до роботи в умовах інклюзії. Узагальнено вітчизняний і міжнародний досвід, зокрема кейси Університету «Україна», що демонструють комплексний підхід до створення інклюзивного навчального середовища. У висновках зазначено, що ТЗР мають розглядатися не як допоміжні пристрої, а як стратегічний компонент універсального дизайну в освіті, що підвищує якість та інноваційність освітнього процесу загалом.

Ключові слова: *інклюзивна освіта, технічні засоби реабілітації, студенти з інвалідністю, університетське середовище, соціально-педагогічна підтримка, безбар'єрність, універсальний дизайн*

Постановка проблеми. Сучасна освітня політика ґрунтується на принципах рівності прав і можливостей для кожної людини, незалежно від стану здоров'я чи наявності інвалідності. Зокрема, міжнародні нормативні документи наголошують на праві осіб з інвалідністю на освіту на рівних умовах з іншими (*Стандартні правила забезпечення...*, 1993). У вітчизняному законодавстві закріплено гарантії соціального захисту і підтримки людей з інвалідністю, включаючи право на доступ до закладів вищої освіти (ЗВО) та створення необхідних умов для навчання (*Про становище інвалідів та основи...*, 2003). Важливість отримання вищої освіти для молоді з особливими потребами зумовлена тим, що диплом про освіту значно підвищує їхні шанси на працевлаштування та успішну інтеграцію в суспільство – зокрема, випускники ЗВО з числа осіб з інвалідністю приблизно на 80% частіше знаходять роботу, ніж люди без освіти (*Про становище інвалідів та основи...*, 2003). В Україні спостерігається поступове зростання кількості студентів з інвалідністю у ЗВО, що актуалізує завдання розбудови інклюзивного освітнього середовища університетів, здатного забезпечити якісну підтримку таких студентів.

Інклюзивне освітнє середовище університету розуміється як сукупність умов, засобів та педагогічних підходів, що гарантують залучення студентів з особливими освітніми потребами до повноцінного навчального процесу, рівний доступ до матеріально-технічних і інформаційних ресурсів, психологічний комфорт та соціальну адаптацію у студентському колективі. Однією з ключових соціально-педагогічних умов ефективного функціонування такого середовища є інтеграція технічних засобів реабілітації – спеціальних пристроїв і обладнання, призначених для компенсації обмежень життєдіяльності та навчання осіб з інвалідністю. Забезпечення студентів необхідними технічними засобами реабілітації (наприклад, мобільними та інформаційними технологіями підтримки) у поєднанні з безбар'єрним архітектурним середовищем та відповідним педагогічним супроводом створює передумови для успішного навчання цієї категорії молоді (Чайковський, Добровіцька, 2018). Водночас на практиці процес інтеграції таких засобів у систему вищої освіти наштовхується на ряд проблем (організаційних, фінансових, методичних), що зумовлює необхідність наукового обґрунтування та розробки шляхів їх подолання. Таким чином, актуальною науково-практичною проблемою є визначення ролі і місця технічних засобів реабілітації в інклюзивному середовищі університету та розробка рекомендацій щодо їх ефективної інтеграції як умови підтримки студентів з особливими потребами.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблематика навчання студентів з особливими потребами у закладах вищої освіти перебуває в центрі уваги багатьох дослідників. У науковій літературі розглянуто

різні аспекти інклюзивної освіти у вишах: від організаційно-правових засад до психолого-педагогічного супроводу. Так, К.О. Кольченко та Г.Ф. Нікуліна (2002) досліджували питання створення спеціальних студентських підрозділів навчально-науково-виробничого профілю для залучення молоді з інвалідністю до активної навчальної та професійної діяльності, окресливши проблеми та перспективи такої інтеграції. О.П. Кисляк та ін. (2003) зосереджували увагу на організації психологічної підтримки студентів з особливими потребами в умовах вищої школи, підкреслюючи важливість функціонування спеціалізованих служб підтримки (наприклад, консультаційних центрів, залучення тьюторів і асистентів). Л.Т. Тюття та О.В. Тюття (2003) досліджували методи психокорекційної роботи з людьми з особливими потребами, що можуть бути застосовані у освітньому процесі з метою подолання психологічних бар'єрів і сприяння особистісному розвитку студентів цієї категорії.

Значний внесок у розробку методичних підходів до інклюзивної вищої освіти зробили науковці, які аналізували технології соціально-педагогічного супроводу осіб з інвалідністю. Зокрема, В.М. Шиян (2003) запропонував технологію соціально-педагогічного супроводу студентів з особливими потребами в освітньому середовищі, що передбачає системне поєднання педагогічних, соціальних та реабілітаційних заходів для забезпечення успішності їхнього навчання. І.Б. Іванова (2001) розглянула особливості професійної підготовки студентів з інвалідністю в процесі адаптації до навчання у вищому навчальному закладі, наголосивши на необхідності адаптації змісту і методів навчання під індивідуальні можливості таких студентів. Л.М. Бармашина (2000) досліджувала питання формування життєвого середовища для маломобільних груп населення, зосереджуючись на архітектурній доступності та пристосованні інфраструктури, що прямо впливає на доступ осіб з порушеннями опорно-рухового апарату до освітніх закладів.

Окрему увагу приділено впровадженню новітніх технологій навчання і реабілітації. А.Г. Шевцов (2002) дослідив можливості застосування сучасних технічних засобів навчання у освіті студентів із фізичними вадами, показавши, що впровадження спеціалізованого обладнання та інформаційних технологій позитивно впливає на якість навчального процесу для цієї категорії молоді. Н.В. Султанова (2020) розробила навчально-методичні засади використання реабілітаційних технологій у системі соціально-педагогічної роботи з дітьми з особливими потребами, які можуть слугувати основою для розуміння принципів застосування технічних засобів реабілітації й у закладах освіти. У її роботі реабілітаційні технології представлено як комплекс інноваційних методик та інструментів, спрямованих на корекцію порушень розвитку і максимальну інтеграцію осіб з інвалідністю у соціальне середовище (Султанова, 2020).

Варто також відзначити досвід зарубіжних досліджень і практик, що підтверджують ефективність підтримки студентів з інвалідністю за допомогою технічних і організаційних засобів. Зокрема, у Великій Британії накопичено значний досвід створення центрів підтримки навчання, що забезпечують надання необхідних технологічних пристосувань та послуг для студентів з особливими потребами (Wolfendale, Corbett, 1996). Цей досвід свідчить, що належне матеріально-технічне забезпечення, фінансова підтримка для придбання індивідуальних пристроїв та адаптація навчальних матеріалів є невід'ємною складовою успішної інклюзії у вищій школі.

Таким чином, аналіз попередніх досліджень показує, що науковці заклали міцне підґрунтя для розуміння різних вимірів інклюзивної освіти у ЗВО – від психологічного супроводу до використання окремих технічних рішень. Водночас спеціальне питання інтеграції технічних засобів реабілітації в інклюзивне середовище університету як комплексної соціально-педагогічної умови залишається актуальним і потребує подальшої уваги. Саме на вирішення цього питання спрямовано дане дослідження.

Мета статті – здійснити теоретико-аналітичне узагальнення підходів до інтеграції технічних засобів реабілітації в інклюзивне освітнє середовище університету та розкрити їхню роль як соціально-педагогічної умови підтримки студентів з особливими освітніми потребами в контексті реалізації принципів доступності та універсального дизайну у вищій освіті.

Виклад основного матеріалу. Під технічними засобами реабілітації (ТЗР) розуміють спеціальні технічні пристрої, обладнання та інструменти, призначені для відновлення, компенсації або підтримки порушених функцій людини з інвалідністю у процесі її життєдіяльності та навчання. Іншими словами, це різноманітні допоміжні засоби, що полегшують виконання повсякденних і навчальних завдань особами з особливими потребами, сприяючи їхній автономності та рівноправній участі в освітньому процесі (Султанова, 2020). До ТЗР належить широкий спектр пристроїв, які можна умовно поділити на кілька груп:

– *Засоби для пересування і орієнтації в просторі* – пристрої, що допомагають студентам з порушеннями опорно-рухового апарату вільно пересуватися і користуватися університетською інфраструктурою: інвалідні візки, милиці, пандуси, ліфти, підйомники. Сюди ж відносяться адаптовані меблі (регульовані столи, спеціальні крісла), які забезпечують зручність і безпеку під час навчання (Чайковський, Добровіцька, 2018).

– *Засоби для сенсорної підтримки*, що компенсують порушення слуху (слухові апарати, системи підсилення звуку, візуальні засоби подачі інформації (субтитри, текстові трансляції)) чи зору (тифлотехніка: електронні книги з озвученням, дисплеї Брайля, screen readers, електронні лупи тощо) (Шевцов, 2002). Такі засоби дають змогу отримувати навчальну інформацію у доступному форматі.

– *Протезно-ортопедичні та допоміжні пристрої*. Це протези, ортези, інструменти для письма,

адаптовані маніпулятори, пристрої для одягання. Вони сприяють самостійності студентів у побуті й навчанні, створюючи умови для зосередженості на освітньому процесі (Султанова, 2020).

Важливо підкреслити, що технічні засоби реабілітації в контексті інклюзивного навчання є лише складовою частиною ширшої системи підтримки. Їх ефективність проявляється повною мірою лише за умови поєднання з іншими компонентами інклюзивного середовища – такими як архітектурна доступність, спеціальна методична підготовка викладачів, адаптація навчальних програм та наявність служб підтримки (психологічної, соціальної, медичної). Іншими словами, інтеграція ТЗР має здійснюватися системно, охоплюючи всі аспекти життєдіяльності студента в університеті.

Під інтеграцією ТЗР в інклюзивне освітнє середовище мається на увазі впровадження цих засобів у матеріально-технічну базу та освітній процес університету таким чином, щоб вони стали невід'ємним елементом навчання і студентського життя для тих, хто цього потребує. Практична реалізація такої інтеграції передбачає декілька ключових напрямів роботи університету:

– *Створення безбар'єрної матеріально-технічної інфраструктури.* Університет має забезпечити архітектурну доступність для студентів з інвалідністю: пандуси, ліфти, навігація, обладнані санітарні кімнати (Бармашина, 2000). Також важливо оснастити аудиторії технічними засобами, що полегшують сприйняття матеріалу: мультимедійні системи, активні дошки, підсилювачі звуку тощо (Чайковський, Добровіцька, 2018, с. 58-60). Таке оснащення дозволяє враховувати потреби різних студентів і забезпечити якісне засвоєння знань.

– *Індивідуалізація забезпечення студентів ТЗР.* Інтеграція технічних засобів має базуватись на оцінці індивідуальних потреб студента. Університет «Україна» впровадив «Карту потреб студента» та «Рекомендаційний лист» для викладачів, де фіксуються всі умови та засоби супроводу (Чайковський, Добровіцька, 2018, с. 33-36). Це гарантує персоналізоване забезпечення ТЗР і їх повноцінне використання в освітньому процесі.

– *Створення служб підтримки та підготовка персоналу.* Технічного оснащення недостатньо – необхідна підготовка викладачів до роботи в умовах інклюзії. Університети організують курси, семінари з інклюзивної педагогіки та методик використання ТЗР (Чайковський, Добровіцька, 2018). Також діють спеціалізовані центри, які координують підтримку студентів, проводять тренінги та супроводжують застосування засобів реабілітації (Чайковський, Добровіцька, 2018, с. 59-60; Кисляк, Кольченко, Місяк, 2003).

– *Адаптація освітнього процесу.* Університети впроваджують гнучкі форми організації навчання для студентів з інвалідністю: індивідуальні плани, альтернативні форми звітності, використання цифрових ресурсів. ТЗР інтегруються у навчальний процес як природна складова, що сприяє засвоєнню знань без бар'єрів і стигматизації (Wolfendale, Corbett, 1996).

Здійснення вищезазначених заходів з упровадження ТЗР в університетське життя має виразний соціально-педагогічний ефект. У соціальному вимірі це сприяє реальній рівності можливостей: студенти з особливими потребами отримують не декларативно, а фактично рівний доступ до всіх ресурсів освіти поруч зі своїми однолітками. Забезпечені необхідними засобами реабілітації та підтримкою, вони можуть відвідувати ті самі аудиторії, користуватися бібліотекою, брати участь у наукових гуртках і громадському житті університету. Це веде до їх повноцінної інтеграції у студентську спільноту, подолання відчуженості і стигматизації. Власне, інклюзивне середовище перестає бути лише декларованою ідеєю, а проявляється у повсякденній взаємодії: одногрупники сприймають студента з інвалідністю як рівноправного партнера, коли бачать, що для його успішного навчання створені всі умови і він може реалізувати свій потенціал (Кисляк, Кольченко, Місяк, 2003).

У педагогічному вимірі інтеграція ТЗР підвищує якість освіти для студентів з особливими потребами. По-перше, завдяки використанню допоміжних пристроїв студенти можуть максимально розкрити свої здібності у навчальній діяльності. Досвід показує, що застосування спеціалізованих комп'ютерних програм, пристроїв для читання чи слухових апаратів прямо впливає на успішність: студенти, які раніше відчували труднощі у сприйнятті лекцій або виконанні письмових робіт, з інтегрованими засобами демонструють значно кращі результати (Шевцов, 2002). По-друге, педагоги, набуваючи досвіду роботи з такими засобами, вдосконалюють свою професійну майстерність, що позитивно відбивається на всьому академічному процесі. Університет, створюючи умови для інклюзії, водночас стимулює впровадження інноваційних методик навчання, які нерідко виявляються корисними і для інших студентів. Наприклад, розміщення конспектів лекцій у електронному доступі, впроваджене для зручності студентів з порушеннями слуху або зору, врешті-решт є зручним для всіх студентів. Таким чином, інтеграція ТЗР стає чинником модернізації освітнього середовища в цілому.

З огляду на зазначене, можна зробити висновок, що наявність і грамотне використання технічних засобів реабілітації є системотвірною умовою соціально-педагогічної підтримки студентів з особливими потребами. Це та основа, яка дозволяє реалізувати інші інклюзивні заходи (психологічний супровід, педагогічна корекція, професійна орієнтація тощо) максимально ефективно. Без технічної підтримки студент може залишатися ізольованим від повного обсягу навчальної інформації чи університетського

життя, тоді як її впровадження відкриває «двері» до рівноправної освіти (Wolfendale, Corbett, 1996). Важливо підкреслити, що інтеграція ТЗР – це динамічний процес: у міру розвитку технологій з'являються нові засоби (наприклад, сучасні комп'ютеризовані протези, розумні домашні системи для гуртожитків, програми на базі штучного інтелекту для навчання), і університети мають гнучко впроваджувати інновації. Однак навіть найпростіші та вже доступні засоби, якщо вони впроваджені системно, здатні суттєво підвищити рівень підтримки студентів з особливими потребами.

Висновки. Інтеграція технічних засобів реабілітації (ТЗР) в інклюзивне освітнє середовище університету є необхідною умовою забезпечення рівного доступу до вищої освіти для студентів з особливими потребами. ТЗР виконують компенсаторну функцію, усуваючи фізичні та сенсорні бар'єри, сприяючи академічній успішності, соціальній інтеграції та формуванню позитивної самооцінки студентів. Соціально-педагогічний ефект такої інтеграції проявляється у покращенні якості освіти й досягненні реальної інклюзії в університетському середовищі. За умови комплексного підходу – включаючи архітектурну доступність, технічне оснащення, індивідуалізований підбір засобів, підготовку персоналу і роботу служб підтримки – ТЗР стають органічною частиною освітнього процесу, а не формальним додатком.

Інтеграція ТЗР – це не лише засіб подолання бар'єрів у навчанні, а й стратегічний напрям модернізації університетів у контексті принципів універсального дизайну та освіти для всіх. Її впровадження має стати пріоритетом освітньої політики, оскільки забезпечує не лише рівність можливостей, а й якість і гуманність освітнього середовища.

Список використаних джерел

- Бармашина, Л. М. (2000). *Формування середовища життєдіяльності для маломобільних груп населення*. Київ: «Союз-Реклама» СОІУ.
- Іванова, І. Б. (2001). Професійна підготовка студентів з особливими потребами в адаптації. *Вісник Університету «Україна»*, 1, 86-90.
- Кисляк, О. П., Кольченко, К. О., Місяк, С. А. (2003). Організація психологічної підтримки студентів з особливими потребами в умовах ВНЗ. В кн. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (с. 222-223). Київ: Університет «Україна».
- Кольченко, К. О., Нікуліна, Г. Ф. (2002). Студентські навчально-науково-виробничі підрозділи: проблеми та перспективи. *Вісник Університету «Україна»*, 2, 6-8.
- Про становище інвалідів та основи державної політики щодо розв'язання проблем громадян з особливими потребами*: державна доповідь. Міністерство освіти і науки України. (2003). Київ: МОН України.
- Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів*: резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 48/96 від 20.12.1993 р. (1993). Організація Об'єднаних Націй. Нью-Йорк: ООН.
- Султанова, Н. В. (2020). *Реабілітаційні технології в системі соціально-педагогічної роботи з особливими дітьми*: навчально-методичний посібник. Миколаїв: МНУ ім. В. О. Сухомлинського.
- Тюптя, Л. Т., Тюптя, О. В. (2003). Психокорекційні методи роботи з людьми з особливими потребами. В кн. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (с. 107-109). Київ: Університет «Україна».
- Чайковський, М. Є., Добровіцька, О. О. (2018). *Соціально-педагогічна робота з молоддю з інвалідністю в умовах інклюзивного освітнього простору закладу вищої освіти*: навчально-методичний посібник. Київ: Університет «Україна».
- Шевцов, А. Г. (2002). Новітні технології навчання в освіті студентів із фізичними вадами. В кн. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*: збірник наукових праць (№ 2, с. 195-202). Київ: Університет «Україна».
- Шиян, В. М. (2003). Технологія соціально-педагогічного супроводу людей з особливими потребами в освітньому середовищі. В кн. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (с. 129-130). Київ: Університет «Україна».
- Wolfendale, S., & Corbett, J. (Eds.). (1996). *Opening doors: Learning support in higher education*. London: Cassell.

References

- Barmashyna, L. M. (2000). *Formuvannia seredovyscha zhyttiedialnosti dlia malomobilnykh hrup naselennia [Formation of living environment for people with limited mobility]*. Kyiv: Soiuz-Reklama SOIU [in Ukrainian].
- Chaikovskiy, M. Ye., & Dobrovitska, O. O. (2018). *Sotsialno-pedahohichna robota z moloddu z invalidnistiu v umovakh inkluzyvnoho osvitnoho prostoru ZVO [Socio-pedagogical work with youth with disabilities in the context of inclusive educational space of higher education institution]: navchalno-metodychnyi posibnyk*. Kyiv: Universytet "Ukraine" [in Ukrainian].
- Ivanova, I. B. (2001). *Profesiina pidhotovka studentiv z osoblyvymy potrebamy v adaptatsii [Professional training of students with special needs during adaptation]*. *Visnyk Universytetu "Ukraine" [Bulletin of the University "Ukraine"]*, 1, 86-90 [in Ukrainian].

- Kolchenko, K. O., & Nikulina, H. F. (2002). Studentski navchalno-naukovo-vyrobnychi pidrozdily: problemy ta perspektyvy [Student educational and research-production units: Problems and prospects]. *Visnyk Universytetu "Ukraina" [Bulletin of the University "Ukraine"]*, 2, 6-8 [in Ukrainian].
- Kysliak, O. P., Kolchenko, K. O., & Misiak, S. A. (2003). Orhanizatsiia psikhologichnoi pidtrymky studentiv z osoblyvymy potrebamy v umovakh VNZ [Organization of psychological support for students with special needs in higher education institutions]. In *Aktualni problemy navchannia ta vykhovannia liudei z osoblyvymy potrebamy [Current problems of teaching and educating people with special needs]: materialy IV Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (pp. 222-223)*. Kyiv: Universytet "Ukraina". [in Ukrainian].
- Pro stanovyshche invalidiv ta osnovy derzhavnoi polityky shchodo rozviazannia problem hromadian z osoblyvymy potrebamy» [On the situation of persons with disabilities and the foundations of state policy for solving the problems of citizens with special needs]: derzhavna dopovid. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (2003). Kyiv: MON Ukrainy [in Ukrainian].*
- Shevtsov, A. H. (2002). Novitni tekhnolohii navchannia v osviti studentiv iz fizychnymy vadamy [Innovative learning technologies in education for students with physical disabilities]. In *Aktualni problemy navchannia ta vykhovannia liudei z osoblyvymy potrebamy [Current problems of teaching and educating people with special needs]: zbirnyk naukovykh prats (No. 2, pp. 195-202)*. Kyiv: Universytet "Ukraina" [in Ukrainian].
- Shyian, V. M. (2003). Tekhnolohiia sotsialno-pedahohichnoho suprovodu liudei z osoblyvymy potrebamy v osvitnomu seredovyshchi [Technology of socio-pedagogical support for people with special needs in the educational environment]. In *Aktualni problemy navchannia ta vykhovannia liudei z osoblyvymy potrebamy [Current problems of teaching and educating people with special needs]: materialy IV Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (pp. 129-130)*. Kyiv: Universytet "Ukraina" [in Ukrainian].
- Standartni pravyla zabezpechennia rivnykh mozhyvostei dlia invalidiv [Standard rules on the equalization of opportunities for persons with disabilities]: rezoliutsiia № 48/96. Orhanizatsiia Obiednanykh Natsii. (1993). New York: OON [in Ukrainian].*
- Sultanova, N. V. (2020). *Reabilitatsiini tekhnolohii v systemi sotsialno-pedahohichnoi roboty z osoblyvymy ditmy [Rehabilitation technologies in the system of socio-pedagogical work with children with special needs]: navchalno-metodychnyi posibnyk. Mykolaiv: MNU im. V. O. Sukhomlynskoho [in Ukrainian].*
- Tiuptia, L. T., & Tiuptia, O. V. (2003). Psykokorektsiini metody roboty z liudmy z osoblyvymy potrebamy [Psychocorrection methods for working with people with special needs]. In *Aktualni problemy navchannia ta vykhovannia liudei z osoblyvymy potrebamy [Current problems of teaching and educating people with special needs]: materialy IV Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (pp. 107-109)*. Kyiv: Universytet "Ukraina" [in Ukrainian].
- Wolfendale, S., & Corbett, J. (Eds.). (1996). *Opening doors: Learning support in higher education*. London: Cassell.

BYKOVETS O.

Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

INTEGRATION OF TECHNICAL REHABILITATION EQUIPMENT INTO THE INCLUSIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF THE UNIVERSITY AS A SOCIAL-PEDAGOGICAL CONDITION OF SUPPORTING STUDENTS WITH SPECIAL NEEDS

The article is devoted to the analysis of the integration of technical rehabilitation equipment (TRE) into the inclusive educational environment of higher education institutions as a key socio-pedagogical condition of supporting students with special needs. The focus of the study is on the role of TKD as a tool for ensuring equal access to the educational process for people with disabilities. The types of TKD, their functional purpose and conditions for effective implementation in the university educational environment have been systematized. It is substantiated that it is the presence of appropriate technical support that allows eliminating physical, sensory, information and communication barriers that prevent students with disabilities from fully realizing their educational potential. The article analyzes the current regulatory framework for inclusion in higher education, the practice of supporting services for students with special needs, as well as mechanisms for personalizing the educational process taking into account the needs of a particular applicant. Attention is drawn to the importance of adapting the architectural space, implementing software and hardware solutions for access to information, and training teachers to work in inclusion. Domestic and international experience is summarized, in particular cases of the University of Ukraine, which demonstrate a comprehensive approach to creating an inclusive educational environment. The conclusions state that TKD should be considered not as assistive devices, but as a strategic component of universal design in education, which increases the quality and innovation of the educational process as a whole. The presented results may be useful for educators, scientists, managers, social workers and all those working in the field of ensuring the rights of persons with disabilities to education.

Key words: *inclusive education, technical means of rehabilitation, students with disabilities, university environment, socio-pedagogical support, barrier-free, universal design*

Стаття надійшла до редакції 04.03.2025 р.

УДК 37.091.26:004

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2025.35.330945](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2025.35.330945)

МИРОСЛАВА БОЖИНЬСКА

ORCID: 0009-0000-8490-7336

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

МЕТОДИ ФОРМУВАЛЬНОГО ОЦІНЮВАННЯ З ВИКОРИСТАННЯМ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У статті розглянуто теоретико-аналітичні аспекти використання формувального оцінювання із застосуванням цифрових технологій в інтегрованому курсі природничих наук для учнів 7–9 класів в умовах змішаного навчання. Охарактеризовано дидактичні засади формувального оцінювання, що ґрунтуються на принципах підтримки індивідуального розвитку учнів, системності, зворотного зв'язку, прозорості критеріїв та особистісної орієнтації. Проаналізовано підходи зарубіжних і вітчизняних дослідників до концептуалізації формувального оцінювання, визначено його ключові характеристики та особливості реалізації у шкільній практиці.

Обґрунтовано педагогічні підходи до формувального оцінювання у форматі змішаного навчання, які передбачають гнучке поєднання синхронних (очного та онлайн-навчання) та асинхронних режимів освітнього процесу. Проаналізовано переваги та можливості застосування цифрових платформ і сервісів (Google Classroom, Kahoot!, Quizizz, Padlet, Quizlet, Plickers тощо), що сприяють підвищенню якості оцінювання та роблять його прозорим і доступним для всіх учасників освітнього процесу.

Висвітлено труднощі, з якими можуть стикатися вчителі під час впровадження формувального оцінювання (перевантаження завданнями, суб'єктивність, недостатнє розуміння з боку батьків), та запропоновано шляхи їх вирішення. Зроблено висновок про необхідність поєднання формувального та сумативного оцінювання задля реалізації компетентнісного підходу в навчанні та забезпечення гармонійного розвитку учнів у сучасних умовах цифровізації освіти.

***Ключові слова:** формувальне оцінювання, цифрові технології, інтегрований курс природничих наук, змішане навчання, педагогічні підходи, оцінювання для навчання, зворотний зв'язок*

Постановка проблеми. Сучасна українська освіта, реформована в межах концепції «Нова українська школа», потребує переходу від традиційного контролю знань до формувального оцінювання, орієнтованого на підтримку навчання учнів. Формувальне оцінювання (оцінювання для навчання) акцентує увагу на постійному зворотному зв'язку та індивідуальному прогресі учня, що особливо актуально в умовах змішаного навчання та впровадження цифрових технологій. Виклики, пов'язані з пандемією COVID-19, зробили змішане та дистанційне навчання необхідною складовою освітнього процесу, тому виникла потреба забезпечити ефективне оцінювання в нових умовах. Інтегрований курс природничих наук для 7–9 класів, який поєднує елементи біології, хімії, фізики та географії, вимагає особливих підходів до оцінювання: учитель має відстежувати сформованість міжпредметних компетентностей і наукового світогляду учнів, надаючи своєчасний зворотний зв'язок. Проте впровадження формувального оцінювання стикається з труднощами: потребою в зміні дидактичних підходів, значними часовими витратами на підготовку оцінювальних завдань, ризиком суб'єктивності тощо. Таким чином, постає проблема розробки методів формувального оцінювання на основі дидактичних засад, які б ефективно використовували цифрові технології для підтримки навчання у змішаному форматі на уроках інтегрованого курсу природничих наук.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблематика формувального оцінювання та його впровадження в шкільну практику широко висвітлена в науковій літературі. Класичними є напрацювання зарубіжних дослідників П. Блека і Д. Вілліама, які обґрунтували концепцію формувального оцінювання як оцінювання для навчання. Зокрема, формувальне оцінювання визначається як «процес пошуку та інтерпретації даних, які учні й їхні викладачі використовують, щоб з'ясувати, наскільки далеко учні просунулися в навчанні, куди їм потрібно рухатися далі і як це зробити найкращим чином». Локшина О., узагальнивши визначення зарубіжних учених (Ф. Перено, Б. Коуві, Б. Белла, П. Блека), трактує формувальне оцінювання як «інтерактивне оцінювання прогресу учнів, що дає змогу вчителю визначити потреби учнів і відповідним чином адаптувати до них процес навчання».

Вітчизняні науковці також розкривають теорію і методіку формувального оцінювання в контексті реформування освіти. Л. Кабан досліджує підходи до формувального оцінювання навчальних досягнень учнів у умовах Нової української школи. О. Онопрієнко розглядає контрольну-оцінювальну діяльність у НУШ із точки зору оцінювання особистісного поступу учнів (компетентнісного підходу). Н. Морзе, В. Вембер, М. Гладун (2019) у спеціальному дослідженні обґрунтували доцільність використання

сучасних цифрових технологій для реалізації формувального оцінювання, запропонувавши класифікацію цифрових ресурсів, що можуть застосовуватися на різних етапах оцінювання навчання. Дослідники виокремлюють стратегічні цілі оцінювання («для навчання», «як навчання» і «навчання»), наголошуючи, що перші дві реалізуються саме засобами формувального оцінювання. Г. Генсерук і М. Гром'як (2020) аналізували впровадження цифрових технологій для формувального оцінювання у процесі підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін в контексті вимог НУШ, дійшовши висновку, що володіння такими технологіями є необхідним компонентом професійної компетентності педагога. Л. Пашко, І. Рябініна, С. Помирча у своїй роботі зосередилися на використанні цифрових освітніх технологій як інструменту формувального оцінювання на заняттях з української мови у закладах вищої освіти. Вони показали, що цифрові засоби (онлайн-комунікації, інтерактивні шаблони завдань тощо) забезпечують оперативний зворотний зв'язок кожному студенту, підвищують самостійність у навчанні та мотивацію, дозволяють вибудувати індивідуальну освітню траєкторію. Окрім того, ці автори підкреслюють відповідність формувального оцінювання із застосуванням ІКТ сучасним освітнім цінностям і цілям, оскільки воно націлене на підтримку навчання кожного учня та розвиток його самостійності.

О. Романишина і О. Карабін (2022) дослідили особливості використання формувального оцінювання у підготовці майбутніх учителів інформатики, акцентуючи на необхідності персоналізованого, студентоцентрованого навчання та вдосконалення педагогічних підходів до оцінювання результатів навчання. Вони зазначають, що методика формувального оцінювання має враховувати змішану форму навчання (синхронний та асинхронний режими) із використанням цифрових технологій як альтернативного формату зворотного зв'язку. Важливо, що різноманіття онлайн-платформ і цифрових застосунків здатне допомогти педагогу спланувати оцінювання, отримати від учнів оперативний фідбек та адаптувати свою діяльність з урахуванням індивідуальних потреб учнів.

Таким чином, аналіз досліджень показує, що поєднання формувального оцінювання з цифровими інструментами розглядається науковцями як перспективний шлях підвищення якості освіти, особливо у контексті компетентнісного навчання та змішаного формату занять.

Метою статті є теоретичний огляд методів формувального оцінювання з використанням цифрових технологій.

Виклад основного матеріалу. Формувальне оцінювання базується на кількох ключових дидактичних принципах: по-перше, це орієнтація на розвиток кожного учня та підтримку його навчання в процесі роботи, а не лише констатація результатів (Кабан, 2017). Оцінювання відбувається під час навчання, у природному контексті засвоєння матеріалу, що дозволяє вчасно виявити прогалини в розумінні та скоригувати діяльність учителя й учня. Такий підхід підвищує вмотивованість школярів, оскільки учні бачать, що оцінка слугує їхньому прогресу, а не лише контролю (Морзе, Вембер, Гладун, 2019).

Другим принципом є неперервність і системність оцінювання: збір інформації про успіхи учнів здійснюється регулярно протягом усього навчального процесу, а не епізодично. Третій важливий принцип – зворотний зв'язок та коригування навчання. Учителю на основі результатів формувального оцінювання надає учням змістовний зворотний зв'язок: відзначає досягнення, вказує, над чим варто попрацювати, дає поради для покращення. Такий зворотний зв'язок мотивує учня до подальшого навчання, концентрує його увагу на цілях і спрямовує зусилля у потрібному напрямі. Відповідно, оцінювання набуває характеру «навчання через оцінку» (Пашко, Рябініна, Помирча, 2021).

Четвертим принципом можна вважати прозорість та зрозумілість критеріїв: учні залучаються до процесу оцінювання, розуміють, за якими критеріями оцінюється їхня робота, що сприяє розвитку рефлексії та відповідальності за власне навчання (Романишина, Карабін, 2022). Дослідження підтверджують, що формувальне оцінювання, будучи інтерактивним і прозорим, допомагає учням усвідомлювати та відстежувати особистий прогрес, планувати разом із учителем подальші кроки у навчанні (Brown, Bull, Pendlebury, 1997). П'ятий принцип – особистісна орієнтація оцінювання: увага зосереджується на індивідуальних досягненнях кожного учня, порівнянні його сьогоденних результатів із попередніми, а не з успіхами інших дітей (Кобринович, 2019). Такий підхід дозволяє підтримувати впевненість учнів у власних силах і формувати позитивне ставлення до навчання. Натомість помилки розглядаються не як привід для покарання, а як ресурси для навчання і точка росту. Як зазначається в методичних матеріалах, учителя слід оцінювати не за помилки, а за досягнення учнів, роблячи акцент на позитивній динаміці й успіхах школярів (Генсерук, Гром'як, 2020).

У межах інтегрованого курсу природничих наук ці дидактичні засади набувають особливого значення. Поєднання різних дисциплін в одному курсі означає, що учні засвоюють великий обсяг різнопланової інформації та міжпредметних понять. Формувальне оцінювання дає змогу відстежувати формування міждисциплінарних компетентностей – наприклад, уміння застосувати знання з фізики на уроці хімії, чи біологічні поняття – при поясненні географічних явищ. Учителю може в ході уроку виявити, який компонент інтегрованого матеріалу викликає труднощі, і одразу ж роз'яснити або змінити тактику навчання. Такий підхід відповідає ідеї цілісності знань, закладеній в інтегрованому курсі: оцінювання стає інструментом підтримки цілісного сприйняття природи, а не роздрібнення на окремі предмети.

Змішане навчання поєднує традиційну очну форму із елементами онлайн-навчання. Для ефективного формувального оцінювання в умовах змішаного формату необхідно врахувати специфіку синхронної та асинхронної взаємодії. Частина навчального процесу може відбуватися дистанційно (асинхронно) – учні працюють з електронними ресурсами, виконують онлайн-завдання у власному темпі, тому вчитель має забезпечити можливості для отримання зворотного зв'язку і в цьому режимі. На думку дослідників, методика формувального оцінювання у змішаному навчанні повинна включати гнучкі стратегії, що адаптуються до онлайн-формату, а саме: використання цифрових інструментів для збирання даних про успіхи учнів, проведення діагностики знань перед вивченням теми, поточного опитування під час онлайн-уроку та підсумкового рефлексивного оцінювання.

В умовах дистанційного навчання особливо важливими є швидкість і безперервність зворотного зв'язку, адже учень, не маючи безпосереднього контакту з учителем в класі, потребує впевненості, що його роботу бачать і цінують. Тому вчитель використовує різні канали комунікації: коментарі до робіт у навчальній системі, електронну пошту, чати, відеоконференції, форуми тощо – для підтримання постійного діалогу. Синхронні онлайн-сесії (відеоуроки) дають змогу застосувати техніки миттєвого оцінювання: опитування в реальному часі, тестування з автоматичною перевіркою, мозкові штурми і спільні дошки для відгуків. Асинхронні етапи дозволяють реалізувати такі методи, як «портфоліо» (учні завантажують виконані проекти, есе, фото експериментів, а вчитель надає розгорнутий коментар), самооцінювання за чек-листами (учень самостійно звіряє свою роботу з критеріями успіху) або взаємооцінювання у формі рецензій на роботи однокласників за заданими критеріями. Залучення учнів до самооцінювання та взаємооцінювання є дієвим механізмом формувального оцінювання: учні аналізують власну діяльність і роботи однолітків, вчать бачити помилки і досягнення, формують відповідальне ставлення до навчання. При цьому важливо підкреслити, що взаємооцінювання стосується не особистості учня, а якості виконаної роботи, що виховує культуру конструктивної критики та співпраці.

Успішність формувального оцінювання значною мірою залежить від вибору вчителем відповідних технік оцінювання, які найбільше відповідають цілям заняття та потребам учнів. Плануючи урок у змішаному форматі, педагог має продумати, які інструменти і методи оцінювання використати очно, а які онлайн, щоби всі учні були охоплені увагою. Так, групову дискусію з оцінюванням внеску кожного можна провести у класі (синхронно), а от онлайн-тестування чи анкетування – у цифровій формі, щоби миттєво зібрати відповіді від усіх учнів, незалежно від їх місця перебування. Дотримання окреслених підходів (гнучкість, інтерактивність, залучення учнів до оцінювання, різноманітність методів) забезпечує ефективність формувального оцінювання у форматі *blended learning* (Формула освіти..., 2023).

Цифрові технології відкривають широкі можливості для реалізації формувального оцінювання, особливо в умовах змішаного навчання. Онлайн-інструменти дозволяють охопити одразу всіх учнів класу в короткий проміжок часу, надати персоналізований зворотний зв'язок кожному та зафіксувати дані про навчальні досягнення. Доречно говорити про оптимізацію формувального оцінювання через використання цифрових ресурсів, адже вони підвищують оперативність і зручність збору інформації про успіхи учнів. Цифрові інструменти можуть застосовуватися на різних етапах уроку залежно від виду діяльності, а їхнє використання помітно підвищує мотивацію школярів та зацікавленість у навчанні. Як відзначають фахівці, впровадження ІКТ дозволяє вчителю налагодити продуктивний взаємозв'язок із учнями, зробити рефлексію більш творчою та цікавою для дітей.

Вибираючи цифрові інструменти для оцінювання, слід висувати до них певні вимоги. Зокрема, такі інструменти повинні: надавати інформацію про прогрес учня у навчанні (статистику відповідей, результати тестів тощо); забезпечувати можливість повторного опрацювання матеріалу (якщо результат недостатній); фіксувати ставлення учня до роботи (наприклад, через відгуки чи рефлексивні анкети); дозволяти ставити учням швидкі запитання для експрес-оцінки розуміння; а також зберігати результати оцінювання для подальшого аналізу. Орієнтуючись на такі критерії, можна обрати оптимальні платформи та застосунки. На основі зазначених вимог пропонуємо огляд цифрових інструментів, які дають змогу реалізувати різні техніки формувального оцінювання під час усної, письмової та практичної перевірки знань, як у синхронному, так і в асинхронному режимах роботи. Нижче наведено основні з таких інструментів та приклади їх використання у природничих науках:

– *Google Classroom* – безкоштовна LMS-система, що дозволяє створювати класи, роздавати завдання і забезпечувати індивідуальний зворотний зв'язок. Служить платформою для щоденного моніторингу прогресу учнів, особливо ефективна для асинхронного формату змішаного навчання.

– *Edmodo* – освітня соціальна мережа з можливістю створення класів, публікації матеріалів, опитувань і тестів. Сприяє інтерактивному навчанню, дозволяючи учням коментувати завдання та отримувати негайні результати. Особливо корисна для інтегрованих природничих курсів завдяки можливості включення інтерактивних експериментів і симуляцій.

– *Kahoot!* – платформа для створення вікторин у реальному часі, яка забезпечує миттєвий зворотний зв'язок через ігровий формат. Підходить для перевірки міжпредметних зв'язків у природничих науках. Ефективна як на уроках у класі, так і під час онлайн-зустрічей.

– *Quizizz* – онлайн-платформа для індивідуального інтерактивного тестування з автоматичним збором результатів і миттєвим зворотним зв'язком. Учні працюють у власному темпі, що зручно в дистанційному навчанні. Дозволяє додавати зображення, корисна для інтегрованих природничих завдань.

– *Quizlet* – сервіс створення флеш-карток і навчальних тестів для самостійного вивчення матеріалу. Використовується для самооцінювання, дозволяє вчителю отримувати статистику щодо важкості завдань. Добре підходить як домашнє завдання в умовах змішаного навчання.

– *Padlet* – віртуальна дошка для колективної роботи, мозкових штурмів та рефлексії. Забезпечує активну участь учнів у навчанні через розміщення текстових, графічних і відеоматеріалів. Вчитель може оперативно надавати коментарі та оцінювати групові проекти.

– *Plickers* – простий інструмент для експрес-оцінювання в класі без гаджетів у кожного учня. Дозволяє миттєво отримати статистику відповідей через QR-картки, зручний для швидкої перевірки розуміння на будь-якому етапі уроку.

– *Microsoft Forms* – інструмент для створення опитувань та тестів, інтегрований з Office 365 та Teams. Використовується для оперативного збору зворотного зв'язку, автоматичної перевірки завдань та узагальнення результатів у реальному часі, підходить для анкетування та експериментальних даних у природничих науках.

– *Canva* – платформа графічного дизайну для створення візуальних матеріалів (інфографіка, презентації), що підходить для творчих завдань у природничих курсах. Дозволяє вчителю формувально оцінювати процес створення учнівських проектів у реальному часі.

– *Triventy* – сервіс для створення інтерактивних вікторин, де учні можуть самостійно додавати запитання. Підвищує активність і залученість школярів, зручний для формування повторювальних тестів у змішаному форматі уроків.

Наведені цифрові інструменти далеко не вичерпують усіх можливостей – існують також інші платформи і застосунки (наприклад, Moodle, Mentimeter, Classtime, LearningApps, НаУрок тощо), які вчителі природничих дисциплін успішно використовують для формувального оцінювання знань учнів. Головне – обирати інструмент під конкретну дидактичну мету: чи треба перевірити фактичні знання (тоді підійдуть тести на кшталт Kahoot, Quizizz, Forms), чи важливо оцінити вміння застосувати знання (доречно дати проект у Canva або обговорення в Padlet), чи хочемо дізнатися про ставлення учнів, отримати рефлексію (анонімне опитування через Google Form або стікери на Padlet). Усі цифрові інструменти мають слугувати зміцненню зворотного зв'язку. З їх допомогою вчитель отримує дані про хід навчання і може своєчасно скоригувати методику: повторно пояснити певне питання, якщо багато учнів його не зрозуміли, змінити темп викладу, добрати додаткові приклади або завдання. Учні ж, у свою чергу, завдяки інтерактивним формам оцінювання краще усвідомлюють свої сильні та слабкі сторони, підвищують участь у навчальному процесі, адже оцінювання стає для них цікавим і змістовним, а не стресовим фінальним екзаменом.

Висновки. Методи формувального оцінювання з використанням цифрових технологій забезпечують оперативний зворотний зв'язок і ефективне відстеження навчальних досягнень учнів в інтегрованому курсі природничих наук у 7–9 класах. Завдяки застосуванню цифрових платформ (Google Classroom, Edmodo) та інтерактивних інструментів (Kahoot!, Quizizz, Quizlet, Padlet, Plickers, Microsoft Forms, Canva, Triventy) педагог може своєчасно діагностувати успіхи та проблеми учнів, адаптувати процес навчання й стимулювати активну пізнавальну діяльність. Цифрові технології сприяють прозорості та зрозумілості критеріїв оцінювання, створюють умови для самооцінювання та взаємооцінювання, а також забезпечують зручність їх використання в змішаному форматі навчання. Проте ефективність їх застосування значною мірою залежить від виваженого підбору методів оцінювання та цифрових інструментів відповідно до освітніх завдань і вікових особливостей учнів.

Список використаних джерел

- Генсерук, Г. Р., Гром'як, М. І. (2020). Застосування цифрових технологій для формувального оцінювання в процесі підготовки майбутніх учителів. В кн. *Підготовка майбутніх учителів фізики, хімії, біології та природничих наук у контексті вимог Нової української школи*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (с. 38-40). Тернопіль.
- Кабан, Л. В. (2017). Формувальне оцінювання навчальних досягнень учнів у новій українській школі. *Народна освіта*, 1, 88-95. Взято з http://nbuv.gov.ua/UJRN/NarOsv_2017_1_15
- Кобринович, М. (2019, травень 16). Як оцінювати не за помилки, а за досягнення. *Освіторія. Медіа*. Взято з <https://osvitoria.media/experience/yak-otsinyuvaty-ne-za-pomylky-a-za-dosyagnennya/>
- Концепція нової української школи*. (2016). Міністерство освіти і науки України. Взято з <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konceptczia.html>
- Морзе, Н. В., Вембер, В. П., Гладун, М. А. (2019). Використання цифрових технологій для формувального оцінювання. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету*, спецвипуск, 202-214. Взято з http://nbuv.gov.ua/UJRN/oeemu_2019_spetsvip

- Пашко, Л. М., Рябініна, І. А., Помирча, С. О. (2021). Застосування цифрових освітніх технологій як інструменту формувального оцінювання для отримання зворотного зв'язку на заняттях з сучасної української мови у виші. *Наукові записки Донбаського державного педагогічного університету. Педагогічні науки*, 12, 52-59.
- Романишина, О. В., Карабін, О. М. (2022). Використання формувального оцінювання в освітньому процесі майбутніх учителів інформатики. *Гуманітарні студії: історія та педагогіка*, 3, 119-127.
- Формувальне оцінювання: у чому користь для учня і вчителя? (2023, лютий 22). *Формула освіти*. Взято з <https://formula.education/2023/02/22/koryst-formuvalnogo-ocinyuvannya/>
- Brown, G., Bull, J., & Pendlebury, M. (1997). *Assessing Student Learning in Higher Education*. London: Routledge.

References

- Brown, G., Bull, J., & Pendlebury, M. (1997). *Assessing Student Learning in Higher Education*. London: Routledge.
- Formuvalne otsiniuvannya: u chomu koryst dlia uchnia i vchytelia? [Formative assessment: benefits for students and teachers]. (2023). *Formula osvity [Education formula]*. Retrieved from <https://formula.education/2023/02/22/koryst-formuvalnogo-ocinyuvannya/> [in Ukrainian].
- Henseruk, H. R., & Hromiak, M. I. (2020). Zastosuvannia tsyfrovyykh tekhnolohii dlia formuvalnogo otsiniuvannya v protsesi pidhotovky maibutnykh uchyteliv [Application of digital technologies for formative assessment in the training of future teachers]. In *Pidhotovka maibutnykh uchyteliv fizyky, khimii, biolohii ta pryrodnychyykh nauk u konteksti vymoh Novoi ukrainskoi shkoly [Training future teachers of physics, chemistry, biology and natural sciences in the context of the requirements of the New Ukrainian School]: materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (pp. 38-40). Ternopil [in Ukrainian].
- Kaban, L.V. (2017). Formuvalne otsiniuvannya navchalnykh dosiahnen uchniv u novii ukrainskii shkoli [Formative assessment of students' academic achievements in the New Ukrainian School]. *Narodna osvita [Public education]*, 1, 88-95. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/NarOsv_2017_1_15 [in Ukrainian].
- Kobrynovych, M. (2019). Yak otsiniuvaty ne za pomylyky, a za dosiahnennia [How to assess by achievements rather than by mistakes]. *Osvitornia.Media*. Retrieved from <https://osvitoria.media/experience/yak-otsinyuvaty-ne-za-pomylyky-a-za-dosyagnennya/> [in Ukrainian].
- Kontseptsiiia novoi ukrainskoi shkoly [The concept of the New Ukrainian School]*. (2016). Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. Retrieved from <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konczepczya.html> [in Ukrainian].
- Morze, N. V., Vember, V. P., & Hladun, M. A. (2019). Vykorystannia tsyfrovyykh tekhnolohii dlia formuvalnogo otsiniuvannia [Using digital technologies for formative assessment]. *Vidkryte osvitnie e-seredovyshe suchasnoho universytetu [Open educational e-environment of a modern university], spetsvyppusk*, 202-214. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/oeemu_2019_spetsvip [in Ukrainian].
- Pashko, L. M., Riabinina, I. A., & Pomyrcha, S. O. (2021). Zastosuvannia tsyfrovyykh osvitnykh tekhnolohii yak instrumentu formuvalnogo otsiniuvannia dlia otrymannia zворотnoho zviazku na zaniattiakh z suchasnoi ukrainskoi movy u vyshi [Use of digital educational technologies as a tool of formative assessment for receiving feedback in modern Ukrainian language classes at higher education institutions]. *Naukovi zapysky Donbaskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Pedahohichni nauky [Scientific notes of the Donbass State Pedagogical University. Pedagogical Sciences]*, 12, 52-59 [in Ukrainian].
- Romanyshyna, O. V., & Karabin, O. M. (2022). Vykorystannia formuvalnogo otsiniuvannia v osvitnomu protsesi maibutnykh uchyteliv informatyky [The use of formative assessment in the educational process of future informatics teachers]. *Humanitarni studii: istoriia ta pedahohika [Humanities: History and Pedagogy]*, 3, 119-127 [in Ukrainian].

BOZHYNKA M.

Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

METHODS OF FORMATIVE ASSESSMENT USING DIGITAL TECHNOLOGIES

The article examines the theoretical and analytical aspects of using formative assessment using digital technologies in an integrated course of natural sciences for students in grades 7–9 in a blended learning environment. The didactic principles of formative assessment are characterized, which are based on the principles of supporting individual student development, systematicity, feedback, transparency of criteria, and personal orientation. The approaches of foreign and domestic researchers to the conceptualization of formative assessment are analyzed, its key characteristics and features of implementation in school practice are identified. Special attention is paid to the specifics of knowledge assessment within the framework of an integrated course, where it is necessary to track intersubject connections and the formation of a holistic natural science worldview of students.

Pedagogical approaches to formative assessment in the blended learning format are substantiated, which involve a flexible combination of synchronous (face-to-face and online learning) and asynchronous modes of the educational process. It is noted that the use of modern digital tools allows teachers to effectively organize operational feedback, ensure the active participation of students in assessing their own knowledge, and help increase motivation for learning. The advantages and possibilities of using digital platforms and services (Google Classroom, Kahoot!, Quizizz, Padlet, Quizlet, Plickers, etc.) are analyzed, which contribute to improving the quality of assessment and make it transparent and accessible to all participants in the educational process.

The difficulties that teachers may encounter when implementing formative assessment (task overload, subjectivity, lack of understanding on the part of parents) are highlighted, and ways to solve them are suggested. The conclusion is made about the need to combine formative and summative assessment in order to implement a competency-based approach to learning and ensure the harmonious development of students in modern conditions of digitalization of education.

Key words: *formative assessment, digital technologies, integrated science course, blended learning, pedagogical approaches, assessment for learning, feedback*

Стаття надійшла до редакції 13.03.2025 р.

УДК 378.016:796.011:159.9

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2025.35.330947](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2025.35.330947)

ВІКТОР БОНДАРЕНКО

ORCID: 0009-0001-4643-941X

ОЛЕКСАНДР СУКАЧ

ORCID: 0009-0008-7339-8837

ОЛЕКСАНДР М'ЯКОТА

ORCID: 0009-0006-5570-1455

ІРИНА НЕУСМЕХОВА

ORCID: 0009-0009-8425-9602

Полтавський державний аграрний університет

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК ЗАСІБ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ ДО НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ У ЗВО

Розкрито значення фізичного виховання як важливого засобу соціально-психологічної адаптації студентів до навчального процесу у закладах вищої освіти. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю забезпечення гармонійного входження молоді до нового соціального та освітнього середовища, що супроводжується зростанням рівня психоемоційного напруження, стресу, дезадаптації та труднощами у міжособистісній взаємодії. Охарактеризовано основні теоретичні підходи до розуміння сутності соціально-психологічної адаптації студентів у ЗВО, виокремлено її ключові компоненти, зокрема: рівень тривожності, самооцінку, мотиваційну спрямованість та здатність до соціальної взаємодії. У межах емпіричного етапу було проведено дослідження з використанням методики Роджерса-Даймонда, опитувальника С. Перце та авторської анкети, спрямованої на вивчення динаміки адаптаційного процесу у студентів I курсу. Участь у дослідженні взяли дві групи студентів: експериментальна (із впровадженням адаптованої програми фізичного виховання з інтерактивними та психоемоційними компонентами) та контрольна (із традиційною програмою). Результати порівняльного аналізу показали значущі позитивні зміни в експериментальній групі, зокрема зростання рівня соціально-психологічної адаптації, зниження тривожності та підвищення мотивації до навчання.

Ключові слова: *фізичне виховання, соціально-психологічна адаптація, студенти, заклад вищої освіти, тривожність, стрес, психоемоційний стан, мотивація, взаємодія, освітнє середовище*

Постановка проблеми; її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Сучасні соціальні трансформації, динамічний ритм життя, інформаційне перенавантаження та нові освітні виклики зумовлюють необхідність переосмислення ролі фізичного виховання у системі вищої освіти. Адаптація студентів до нових умов навчання у закладах вищої освіти (ЗВО) супроводжується низкою

психологічних труднощів, серед яких: стрес, тривожність, порушення емоційного стану, зниження мотивації та комунікативні бар'єри. Особливої уваги потребує період першого року навчання, коли молодь стикається з новими соціальними ролями, самостійністю у прийнятті рішень та необхідністю інтеграції в академічне середовище. У цьому контексті фізичне виховання постає не лише як засіб розвитку рухових якостей, але й як ефективний інструмент соціально-психологічної адаптації, що сприяє зниженню рівня стресу, формуванню навичок взаємодії, підвищенню самооцінки та загального психоемоційного благополуччя студентів.

Мета дослідження: проаналізувати роль фізичного виховання як чинника соціально-психологічної адаптації студентів до навчального процесу у закладах вищої освіти та визначити напрями його оптимального використання у цьому контексті.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. У процесі підготовки статті було проаналізовано низку наукових джерел, що дозволили сформулювати теоретико-методологічне підґрунтя дослідження та підтвердити емпіричні результати. Зокрема, у публікаціях Н. Пов'якель представлено науково обґрунтовані підходи до побудови психологічної служби у вищих навчальних закладах, що стало базою для розуміння механізмів адаптації студентів (Пов'якель, 2001; Пов'якель, Котлова, 2009); О. Ткачишина досліджує актуальні проблеми адаптації особистості в умовах інформаційного тиску сучасного суспільства, що є надзвичайно релевантним до викликів, з якими стикаються студенти першого курсу (Ткачишина, 2014); праці А. Маліцького висвітлюють проблеми соціально-психологічної адаптації в умовах фахового навчання, зокрема в технічних ЗВО, що дало змогу порівняти адаптаційні механізми в різних освітніх контекстах (Маліцький, 2014); аспекти самооцінки та її зв'язку з адаптаційними процесами висвітлено в роботі Ю. Сидоренка, де обґрунтовано важливість підтримки студента в період переходу до нового освітнього середовища (Сидоренко, 2020); у статті А. Грись розкрито взаємозв'язок між соціально-психологічною адаптацією та професійною соціалізацією, що дозволило екстраполювати ці ідеї на ширший контингент студентів (Грись, 2021); праця І. Дубровіної стала підґрунтям для аналізу психологічних закономірностей адаптаційного процесу у молоді, з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей (Дубровіна, 2005). Аналіз використаних джерел засвідчує, що проблематика соціально-психологічної адаптації студентів та роль фізичного виховання у цьому процесі привертала увагу низки вітчизняних дослідників; водночас, більшість досліджень є фрагментарними, не висвітлюють у повному обсязі міждисциплінарну природу адаптаційного процесу, а питання комплексного впливу фізичного виховання на психоемоційний стан і соціальну інтеграцію студентів розглядаються епізодично. Саме ці проблеми у науковому дискурсі зумовила вибір теми нашого дослідження, його емпіричну спрямованість та структуру, яка поєднує теоретичний аналіз, практичні напрацювання та прикладні рекомендації для викладачів фізичного виховання у ЗВО.

Викладення основного матеріалу дослідження. Соціально-психологічна адаптація — це динамічний процес пристосування особистості до нових умов соціального середовища, який передбачає формування ефективних форм поведінки, міжособистісних відносин та внутрішньої гармонізації психоемоційного стану. У контексті вищої освіти цей процес набуває особливого значення, оскільки студенти стикаються з новими вимогами, змінюють середовище спілкування, а також приймають на себе нові соціальні ролі. Період адаптації, особливо в першому курсі, нерідко супроводжується проявами дезадаптації – підвищеним рівнем тривожності, зниженням самооцінки, конфліктністю, апатією, а іноді – і відчуттям соціальної ізоляції. Такі стани можуть негативно впливати на академічну успішність, мотивацію до навчання, а також на загальне самопочуття студента. Водночас важливою передумовою ефективної адаптації є включення студента у систему підтримки, яка поєднує освітні, соціальні та психофізичні аспекти. У цьому контексті фізичне виховання розглядається як важливий інструмент зміцнення психоемоційного стану, формування стресостійкості та розвитку комунікативних навичок (Маліцький, 2014).

Фізичне виховання у системі вищої освіти традиційно розглядається як один із важливих компонентів формування гармонійно розвиненої особистості. Проте в останні роки все частіше наголошується на його значенні не лише у фізичному, а й у психологічному та соціальному аспектах розвитку студентів. Саме фізична активність здатна стати ефективним інструментом покращення емоційного стану, зниження рівня тривожності та формування позитивного ставлення до навчального процесу (Сококонь, Донець, Хоменко, Мироненко, Шостак, 2025).

Окрім біологічного впливу, заняття фізичним вихованням створюють умови для соціальної взаємодії. Командні види спорту, групові вправи та інтерактивні форми занять сприяють розвитку комунікативних навичок, вмінню працювати в колективі, формують почуття підтримки та взаємодопомоги. Це особливо важливо для першокурсників, які лише починають адаптуватися до нового середовища і ще не мають стабільного соціального кола в ЗВО. Таким чином, фізичне виховання у ЗВО виконує адаптаційну функцію, виступаючи як засіб не лише фізичного розвитку, а й зміцнення соціально-психологічного благополуччя студентської молоді.

З метою вивчення впливу фізичного виховання на соціально-психологічну адаптацію студентів було проведено емпіричне дослідження на базі Полтавського державного аграрного університету упродовж

2024–2025 навчального року. У дослідженні взяли участь 80 студентів I курсу, розподілених на дві групи: експериментальну (40 осіб), де фізичне виховання проводилось за програмою з елементами інтерактивних, групових і релаксаційних вправ, та контрольну (40 осіб), яка навчалася за стандартною програмою. Для всебічного аналізу рівня соціально-психологічної адаптації студентів та виявлення впливу фізичного виховання на цей процес було застосовано комплекс методів емпіричного дослідження: метод діагностики соціально-психологічної адаптації Роджерса–Даймонда (адаптований варіант для студентської молоді) - опитувальник дозволяє оцінити загальний рівень адаптації особистості до нових соціальних умов, зокрема таких аспектів, як внутрішній комфорт, прийняття себе, домінування, ескапізм, внутрішній контроль тощо; опитувальник для самооцінки рівня стресу (за методикою С. Перце) - методика дозволяє визначити індивідуальний рівень стресу, ступінь емоційного напруження та реакції на фактори дистресу, що можуть виникати під час адаптації до умов навчання у ЗВО. Важливою перевагою цієї методики є її простота і доступність для масового застосування; авторська анкета «Фізична активність і соціальна взаємодія в освітньому середовищі» - розроблена для виявлення мотиваційних орієнтацій студентів щодо участі у заняттях фізичного виховання, відчуття емоційного розвантаження, комфорту в групі, рівня комунікативної активності, готовності до співпраці тощо. Такий підхід дав змогу комплексно охарактеризувати як емоційний стан студентів, так і їхню соціальну активність у контексті впливу фізичних вправ на процес адаптації.

Аналіз результатів показав, що в експериментальній групі: рівень соціально-психологічної адаптації підвищився у 75% студентів; рівень тривожності та психоемоційного напруження знизився у 68% учасників; мотивація до навчання зросла на 22% порівняно з початковим рівнем (таблиця 1).

Результати дослідження свідчать про виразний позитивний вплив фізичного виховання на соціально-психологічну адаптацію студентів, особливо за умови його цілеспрямованого використання.

У студентів експериментальної групи, які брали участь у модифікованій програмі фізичного виховання з включенням елементів командної взаємодії, релаксаційних технік та мотиваційної підтримки, було зафіксовано істотне покращення показників за всіма трьома вимірюваними критеріями:

- соціально-психологічна адаптація: зменшилась частка студентів з низьким рівнем адаптації (з 35% до 10%), водночас зросла частка тих, хто має високий рівень внутрішнього прийняття та впевненості у собі;
- рівень стресу: показники тривожності та емоційного напруження знизились у більшості студентів (68%), що свідчить про стабілізацію емоційного фону завдяки регулярній фізичній активності;
- мотивація до взаємодії: згідно з авторською анкетною, студенти відзначили покращення комунікативного клімату, посилення відчуття підтримки в групі та зростання інтересу до навчального процесу.

Таблиця 1

Порівняльна таблиця результатів експериментального дослідження

Показники	Експериментальна група	Контрольна група
Високий рівень соціально-психологічної адаптації (%)	75	38
Середній рівень адаптації (%)	20	42
Низький рівень адаптації (%)	5	20
Зниження рівня стресу (%)	68	25
Підвищення мотивації до навчання (%)	22	7
Покращення соціальної взаємодії (%)	70	30

У контрольній групі позитивні зміни були менш вираженими та статистично незначущими, що дозволяє припустити, що традиційна програма фізичного виховання без акценту на психосоціальні компоненти є недостатньо ефективною у контексті адаптації.

Таким чином, отримані дані підтверджують гіпотезу про те, що фізичне виховання, за умови його правильної організації, може бути дієвим засобом формування адаптивних механізмів у студентської молоді. Врахування психоемоційного та соціального контексту при плануванні фізичної активності значно підвищує її ефективність як інструменту інтеграції студента в освітнє середовище ЗВО. З огляду на результати дослідження та сучасні тенденції у сфері освіти й психології, доцільно рекомендувати такі підходи до організації фізичного виховання з метою підвищення рівня соціально-психологічної адаптації студентів:

- інтегрувати психологічно-орієнтовані компоненти в зміст занять – включати вправи на релаксацію, дихальні техніки, елементи тілесно-орієнтованих практик (наприклад, йога, стрейчинг, техніки усвідомленого руху), які сприяють зниженню психоемоційного напруження;
- застосовувати інтерактивні й командні форми роботи – заохочувати участь студентів у групових іграх, командних видах спорту, які стимулюють розвиток комунікативних навичок, відчуття підтримки та довіри в колективі.
- диференціювати заняття з урахуванням рівня фізичної підготовленості та психологічних особливостей студентів – передбачати варіативність вправ, адаптивні підходи до студентів із різними рівнями тривожності, соціалізації, мотивації;
- створювати безпечне та підтримуюче середовище – уникати формалізованого контролю, який може викликати у студентів додатковий стрес; натомість акцент робити на позитивній мотивації, самовираженні та особистісному зростанні;
- сприяти формуванню позитивного ставлення до фізичної активності – інформувати студентів про вплив фізичних вправ на психоемоційний стан, залучати їх до обговорень, проводити мотиваційні бесіди та просвітницькі заходи;
- співпрацювати з психологічною службою ЗВО – розробляти спільні програми, тренінги та профілактичні заходи, спрямовані на гармонізацію стану студентів через поєднання фізичних та психологічних методів.

Висновок. Встановлено, що соціально-психологічна адаптація є ключовим чинником успішного входження студентів у навчальне середовище ЗВО та забезпечення їх академічної успішності і психоемоційного благополуччя. Доведено, що фізичне виховання, за умови цілеспрямованого психосоціального підходу, виступає ефективним засобом зниження стресу, покращення комунікативних навичок і формування позитивної самооцінки у студентської молоді. Результати емпіричного дослідження засвідчують вищу ефективність адаптації у студентів, які брали участь у програмі фізичного виховання з інтеграцією психологічних і соціальних компонентів.

Перспективи подальших досліджень. У подальших дослідженнях доцільно: вивчити вплив окремих видів фізичної активності (йога, пілатес, командні ігри тощо) на специфічні компоненти адаптації (емоційна стабільність, саморегуляція, соціальна активність); проаналізувати довготривалі ефекти впровадження психофізіологічно орієнтованих програм фізичного виховання; розробити модель інтеграції фізичного виховання з психологічним супроводом у системі підтримки першокурсників ЗВО.

Список використаних джерел

- Грись, А. В. (2021). Соціально-психологічна адаптація студентів-психологів як умова їх успішної професійної соціалізації. *Психологічне здоров'я особистості: теорія і практика*, 1, 58-65.
- Дубровіна, І. В. (2005). *Психологія адаптації молоді до умов навчання*: навчальний посібник. Київ: Либідь.
- Маліцький, А. А. (2014). Соціально-психологічна адаптація студентів до умов фахового навчання. *Вісник НТУУ «КПІ». Радіотехніка*, 24, 134-140.
- Пов'якель, Н. І. (2001). Психологічна служба у вищих закладах освіти. *Практична психологія та соціальна робота*, 6, 2-4.
- Пов'якель, Н. І., Котлова, Л. О. (2009). *Ціннісні орієнтації у подоланні конфліктних форм поведінки студентів*: монографія. Київ.
- Сидоренко, Ю. І. (2020). Соціально-психологічна адаптація як фактор формування самооцінки студентів до навчання у ЗВО. *Міжгалузеві диспути: динаміка та розвиток сучасних наукових досліджень*, 2, 48-53.
- Согаконь, О. А., Донець, О. В., Хоменко, П. В., Мироненко, С. Г., Шостак, Є. Ю. (2025). Сучасні підходи до здоров'язбережувальної діяльності фахівців фізичної культури в умовах інтеграції у світовий освітній простір. *Світ медицини та біології*, 1 (91), 247-253.
- Ткачишина, О. Р. (2014). Проблема соціально-психологічної адаптації особистості на сучасному етапі розвитку інформаційних технологій. *Актуальні проблеми психології*, 14, 78-85.

References

- Dubrovina, I. V. (2005). *Psykhologhiia adapatsii molodi do umov navchannia [Psychology of youth adaptation to learning conditions]: navchalnyi posibnyk*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
- Hrys, A. V. (2021). Sotsialno-psykhologichna adaptatsiia studentiv-psykhologiv yak umova yikh uspishnoi profesiinoi sotsializatsii [Socio-psychological adaptation of psychology students as a condition for their successful professional socialization]. *Psykhologichne zdorovia osobystosti: teoriia i praktyka [Psychological health of the individual: theory and practice]*, 1, 58-65 [in Ukrainian].
- Malitskyi, A. A. (2014). Sotsialno-psykhologichna adaptatsiia studentiv do umov fakhovoho navchannia [Socio-psychological adaptation of students to the conditions of professional training]. *Visnyk NTUU "KPI". Radiotekhnika [Bulletin of NTUU "KPI". Radio Engineering]*, 24, 134-140 [in Ukrainian].

- Poviakel, N. I. (2001). Psykholohichna sluzhba u vyshchych zakladakh osvity [Psychological service in higher education institutions]. *Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota [Practical Psychology and Social Work]*, 6, 2-4 [in Ukrainian].
- Poviakel, N. I., & Kotlova, L. O. (2009). *Tsinnisni orientatsii u podolanni konfliktnykh form povedinky studentiv [Value orientations in overcoming conflict forms of student behavior]: monohrafiia*. Kyiv [in Ukrainian].
- Sogokon, O. A., Donets, O. V., Khomenko, P. V., Myronenko, S. H., & Shostak, Ye. Yu. (2025). Suchasni pidkhody do zdorov'iazberezhuvanoi diialnosti fakhivtsiv fizychnoi kultury v umovakh intehratsii u svitovyi osvittinii prostir [Modern approaches to health-preserving activities of physical education specialists in the context of integration into the global educational space]. *Svit medytsyny ta biologii [The world of medicine and biology]*, 1 (91), 247-253 [in Ukrainian].
- Sydorenko, Yu. I. (2020). Sotsialno-psykholohichna adaptatsiia yak faktor formuvannia samoostinky studentiv do navchannia u ZVO [Socio-psychological adaptation as a factor in the formation of students' self-esteem before studying in higher education institutions]. *Mizhhaluzevi dysputy: dynamika ta rozvytok suchasnykh naukovykh doslidzhen [Inter-disciplinary disputes: dynamics and development of modern scientific research]*, 2, 48-53 [in Ukrainian].
- Tkachyshyna, O. R. (2014). Problema sotsialno-psykholohichnoi adaptatsii osobystosti na suchasnomu etapi rozvytku informatsiinykh tekhnolohii [The problem of socio-psychological adaptation of the individual at the current stage of information technology development]. *Aktualni problemy psykholohii [Current problems of psychology]*, 14, 78-85 [in Ukrainian].

BONDARENKO V., SUKACH O., MYAKOTA O., NEUSMEKHOVA I.
Poltava State Agrarian University, Ukraine

PHYSICAL EDUCATION AS A MEANS OF STUDENTS' SOCIO-PSYCHOLOGICAL ADAPTATION TO THE EDUCATIONAL PROCESS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

The article examines the role of physical education as a vital tool for facilitating the socio-psychological adaptation of students within higher education institutions. The relevance of this research is underscored by the increasing psychological and emotional pressures faced by students, particularly during their first year, which often manifest as elevated stress, anxiety, maladjustment, and difficulties in social integration. A comprehensive review of academic literature indicates that successful adaptation depends not only on individual psychological characteristics but also on external factors—chief among them, the implementation of physical education programs that promote emotional and social well-being.

Theoretical perspectives on socio-psychological adaptation are explored, with particular focus on its core components: emotional regulation, self-esteem, motivation, and social interaction. Drawing on the psychophysiological effects of physical activity, the study supports the potential of physical education to stabilize emotional states, improve communication skills, and mitigate signs of psychological maladjustment.

The empirical section involved first-year students divided into two groups: an experimental group participating in a specially adapted physical education program with interactive and emotionally supportive features, and a control group following a standard curriculum. Research tools included the Rogers–Diamond Adaptation Scale, the S. Perce Stress Self-Assessment Questionnaire, and a custom-designed survey assessing motivation and social behavior. Comparative analysis revealed significantly better results in the experimental group, including higher levels of socio-psychological adaptation, lower anxiety, and enhanced learning motivation.

The discussion outlines effective strategies for modernizing physical education programs in higher education and offers practical recommendations for educators. The study underscores the importance of interdisciplinary collaboration among physical education professionals, student advisors, psychologists, and university administrators to create a supportive and adaptive learning environment.

The findings are applicable in practice by educators, student support services, psychological centers, and researchers specializing in student adaptation, physical activity, and educational psychology.

Key words: *physical education, socio-psychological adaptation, students, higher education institution, anxiety, stress, emotional well-being, motivation, interaction, educational environment*

Стаття надійшла до редакції 29.03.2025 р.

УДК 373.5.016:[821.09:7.04(477)

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2025.35.330948](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2025.35.330948)

ЮРІЙ БОНДАРЕНКО

ORCID: 0000-0003-0938-9588

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

ЛІТЕРАТУРНА ТВОРЧІСТЬ ШКОЛЯРІВ НА ОСНОВІ «ПРЕДМЕТІВ УЯВЛЕННЯ»

Статтю присвячено розробці окремого способу здійснення літературно-творчої роботи школярів. Автор дотримується думки, що художня творчість – важливий стимул розвитку особистості сучасного українського учня, і цей вид навчальної діяльності повинен посісти важливе місце в процесі вивчення мистецтва слова. Науковець бере за основу поняття «предмети уявлення», запропоноване Р. Інгарденом, окреслює його особливості, знаходить місце для застосування з метою активізації творчого потенціалу школярів. У зв'язку з цим у центр уваги потрапляє подієва, хронологічна та образна системи художнього твору, елементи яких означені у вигляді ключових слів («предметів уявлення») і запропоновані дітям можуть виконувати роль стартової позиції в процесі організації літературно-творчої діяльності учнів. За версією автора, така робота повинна включати момент стандартизації, коли всі школярі одержують однакові ключові слова, що називають місця подій, самі події, їх учасників, і простір для вільного творчого самовираження дітей. Це дозволяє організувати роботу школярів особливим чином: літературні твори різних учнів, написані за одними й тими ж ключовими словами, можна аналізувати й порівнювати, виявляючи більш вдалі художні версії. У школярів з'являється стандартна для всіх відправна точка опори, використовуючи яку, учасники навчального процесу здатні осмислювати розвиток художньої думки та рівень творчого потенціалу кожної дитини. У статті розроблено системи запитань, які дозволяють здійснити необхідну аналітику під час оцінки творчих результатів. Школярі мають окреслювати «предмети уявлення», здійснюючи опис та надаючи специфічних рис, спрямовувати їх семантичний вектор, вибудовувати художню картину, образними центрами якої постають саме запропоновані ключові слова. Походження цих слів – пропозиція вчителя або й спільна домовленість між самими учнями, літературні тексти відомих письменників.

***Ключові слова:** літературно-творча діяльність, «предмети уявлення», ключові слова, стандартизація, творчий вияв, сюжет, хронотоп, образи-персонажі, порівняльний аналіз*

Постановка проблеми. Тема розвитку літературно-творчих здібностей школярів перебуває на початку свого становлення в українській філологічній дидактиці. Це означає, що навчальний потенціал цього виду діяльності усвідомлено не достатньо й потрібні системні напрацювання, присвячені впровадженню художньо-творчих вправ в освітній процес середньої школи. На наш погляд, це спонукатиме дітей до проявів креативності у сфері образотворення, допоможе вчителям визначити літературно обдаровану молодь, удосконалювати її відповідні уміння, тим самим забезпечувати майбутню перспективу для розвитку вітчизняного мистецтва слова. Крім того, учнівська творчість дає можливість стимулювати літературну освіту в цілому. Як пише Н. Романишина, «оволодіння ... письменницькою компетентністю сприяє розвитку писемного мовлення; творчому становленню індивідуума; задоволенню естетичних потреб, радості від досягнення певного результату діяльності; дозволяє гіпотетично відновити мистецьку лабораторію письменника..., що підвищує якість вивчення курсу української літератури» (Романишина, 2013, с. 436-437).

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Слід відзначити напрацювання О. Горбатенко, В. Коваленко, О. Малихіної, С. Мірошник, О. Первак, О. Перехресної, Т. Торчинської та ін. Названі науковці вказали на важливість поставленої проблеми, накреслили окремі способи здійснення літературно-творчої діяльності школярів. Сьогодні наявні пропозиції здійснювати таку роботу з орієнтацією на жанрові та стильові властивості літературного матеріалу (Ю. Бондаренко, О. Горбатенко, Н. Романишина, Г. Токмань), сюжетотворення (Н. Ільченко), з використанням образотворчого мистецтва та ейдотехніки (С. Кожевнікова, В. Уліщенко). В усіх випадках справедливою є думка: «Залучення учнів до різних видів літературної діяльності – важливий засіб підвищення ефективності уроку нашого предмета. Сила його – у практичній спрямованості. Урок, на якому діти самі пробують творити за законами краси, – це практичний тренінг, що дає уявлення про стиль письменника, прищеплює навички роботи зі словом» (Горбатенко, 2007, с. 6).

Мета наукової розвідки. Використання «предметів уявлення» як образно-змістових центрів художніх творів, написаних учнями, – це особливе нововведення, яке допомагає накреслити окремий шлях формування у школярів художніх здібностей. Головне завдання статті – розкрити можливі способи

реалізації названого підходу, показати, яким чином «предмети уявлення» можуть ставати стимулами для активізації креативності дітей у сфері літературної творчості.

Виклад основного матеріалу дослідження. «Предмети уявлення» (Р. Інґарден), їх набір, запропоновані учням у вигляді ключових слів, можуть стати поштовхом для художньо-асоціативного мислення, адже вони вказують на те, із чим буде пов'язано зміст і образну структуру майбутнього учнівського літературного тексту. «Ці предмети, тобто конкретні особи і речі, чії долі зображені у творі, – найсуттєвіше в будові літературного твору» (Інґарден, 2024, с. 45). Ключові слова, які на них вказують, покликані створити стартові умови, які будуть спонукати дітей розвивати художній простір власного тексту в певному напрямку й наповнювати його, з одного боку, уже визначеними реаліями й фактами, але з іншого – наділяти їх специфічними властивостями, виходячи з індивідуальних бажань кожного учня-творця. Мета вчителя полягає не тільки в тому, щоб спонукати дітей до творчої активності. У випадку, коли весь клас одержує одні й ті ж ключові слова, він потрапляє в особливу ситуацію: у результаті школярі мають переконатися, що, виходячи зі спільних стартових позицій, кожен учень приходиться до власних літературних результатів, вибудовує особливий неповторний художній світ. Надалі діти можуть зіставляти написані твори між собою, визначати оригінальність художньої думки кожного з однокласників, бачити свої здобутки і втрати порівняно із творчою роботою інших школярів. У такий спосіб розвиток літературних здібностей набуває окремого вигляду: творчі можливості учнів зростають, адже в поле зору потрапляє аналогічна діяльність інших однокласників, які пропонують власні версії подібного у своїх ключових словах літературного матеріалу. Починають діяти принципи міметизму й змагальності, які спонукають покращувати творчі результати, намагатися надати художній картині максимально виразного характеру.

Слід назвати деякі вимоги до ключових слів. Вони мають схематизувати майбутній літературний матеріал в стандартних для нього художніх параметрах, тобто допомагати накреслювати майбутні лінії сюжету, реалії хронотопу, систему персонажів, мовне наповнення, проблемно-тематичну та світоглядну спрямованість, стильові та жанрові особливості. Коли учні демонструють свої оригінальні тексти, то ці параметри завжди є незмінними, однак набувають своєрідних художніх відтінків в кожному окремому випадку. Щоправда, Р. Інґарден вважає «предметами уявлення» тільки те, що в реальному житті має матеріальне, суто фізичне окреслення (предмети і люди). На наш погляд, до них також можна зарахувати й більш абстрактні явища чи дії. Наприклад, «предметом уявлення» може бути виявлена *щедрість* чи *похід до лісу*, які в кожному з учнівських творів набудуть особливої художньої виразності, індивідуального підходу до свого зображення.

Такі спільні для всіх школярів «предмети уявлення», їхні художні особливості слід оцінювати в текстах і зіставляти під час порівняльного аналізу творів різних школярів. Крім того, ключові слова закладають основу (каркас) для майбутньої образної системи тексту, а також певним чином семантизують її, визначаючи змістову спрямованість.

Походження ключових слів бачимо таким:

1. Учитель обирає літературний твір (відомий або невідомий для учнів), виділяє в ньому ключові слова, пропонує школярам. Надалі можливе зіставлення художніх творів дітей та письменника.

2. Педагог сам надає такі слова, намагаючись створити специфічну творчу ситуацію, яка відповідає його задуму (наприклад, щоб учні створили імпресіоністично забарвлений текст, або пригодницький, або соціально-побутовий тощо).

3. Школярі разом визначають спільні ключові слова за домовленістю, тим самим реалізують свої творчі бажання.

4. Кожен учень сам визначає ключові слова, на основі яких буде створювати літературний твір.

Ключові слова можуть комплексно охоплювати різні структурні елементи тексту або стосуватися одного.

Якщо вчитель та учні обрали як висхідну траєкторію творчої діяльності сюжетотворення, у такому разі ключові слова мають вказувати на важливі подієві аспекти зображеного. Навіть одне ключове слово подієвого характеру може визначити зміст дитячого тексту. Наприклад, учитель дає такі ключові слова: *допомога другу, втеча, святкування, обман, погроза, купівля-продаж, перемога, похід у гори* тощо. Школярі вибирають те, що їм імпонує, але спільне для всіх, розгортають власний текст, виходячи з позиції, що в його центрі буде подія, названа ключовим словом. Це зумовлює велику кількість сюжетних варіантів. Зокрема, слово *обман* може стосуватися двох друзів, ворогів під час війни, випадкових зустрічних, лікаря й пацієнта, учителя й учня, прогнозу погоди і т.д. Кожен школяр запропонує оригінальний сюжет і це буде підставою для широких зіставлень, адже слово *обман* здатне породити безліч творчих рішень. До порівняльного аналізу слід також залучити вивчення літературних текстів різних письменників. Зокрема, у повісті І. Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я» Мелашка не повернулася з проці, тим самим обманувши своїх родичів, Григорій Многогрішний у романі Івана Багряного «Тигролови» вдався до обману, щоб перейти через радянський кордон, Григорій Бобренко в романі у віршах Л. Костенко «Маруся Чурай» зрадив-обдурив свою кохану тощо. Проте головне під час звіту дітей полягає в тому, що вони

мають довести оригінальність власного сюжету, його вплив на композицію, побудову образів-персонажів, проблемно-тематичний зміст. Готуючи текст, вони використовують такі підготовчі запитання:

Хто і кого обдуриє?

З якою метою це було зроблено?

Де відбувалася дія?

У який спосіб обман стався? (Яким чином його здійснено?)

Що для цього зробив герой і що він при цьому говорив?

Як персонажі себе виявили?

У чому особливості їхньої подальшої поведінки?

Що стало результатом обману?

Чи було його викрито? Якщо так, то як саме?

Чим усе закінчилося?

Чим відрізняється ваш текст від творів інших школярів?

Наведена система підготовчих запитань дозволяє школярам спланувати власний літературний твір, накреслити зміст та послідовність зображених дій, його хронотопні параметри, систему персонажів, мовні партії, проблемно-тематичне навантаження. Усе це має бути пов'язаним із розвитком сюжету літературного твору, зумовлювати його розвиток у процесі змалювання основних подій тексту.

На наш погляд, продуктивними для літературної творчості школярів можуть бути «предмети уявлення», які є частиною хронотопної будови майбутнього літературного матеріалу. Відповідні їм ключові слова вказують на фізично окреслені елементи, які допомагають назначити місце дії (топос), вибудувати його структуру. Скажімо, слова *болото, ліс, дуб, березова просіка, камінь* започатковують події в певному природному ландшафті. Хто і як діятиме, у яку пору дня, кожен учень має визначити самостійно, що в результаті й приведе до появи оригінального літературного твору. Під час підготовчої роботи корисним є здійснити уявний опис елементів топосу, застосувавши основні засоби художньої виразності, зокрема тропи: епітет, порівняння, метафору; інші засоби – за можливістю й бажанням учнів. Це свого роду ескізи для літературного твору, який має бути створений. Від них залежить загальна атмосфера тексту, його настроїв, змістова й емоційна тональність. Наприклад, якщо учні бачать ліс похмурым, а болото непрохідним, то в більшості випадків це приведе до того, що герої будуть поставлені в екстремальні умови: вони можуть заблукати в лісі, не знаходити з нього виходу, тонути в болоті, рятувати своїх друзів тощо. Хоча безпосередній вибір сюжету й системи персонажів завжди буде зумовлено індивідуальною фантазією дітей. Отже, рухаючись до написання художнього тексту, учні мають дати відповіді на такі питання:

Якими ви бачите названі «предмети уявлення» (болото, ліс, дуб, березова просіка, камінь)? Опишіть їх. Надайте їм максимально виразних художніх рис.

Хто з героїв і чому потрапив у задані наперед обставини? Назвіть дійові особи майбутнього твору, їх особливості, причини потрапляння в запрограмоване середовище (чому це сталося?).

Окресліть ключові події майбутнього художнього тексту.

Яким чином вони зумовлені природними реаліями?

Як себе демонструють персонажі в названих обставинах?

Яким ви уявляєте фінал твору?

Порівняйте свій твір із творами інших учнів. Що спільного й відмінного?

З допомогою топографічних «предметів уявлення» можна запрограмувати жанрові та стильові особливості літературного тексту. Якщо обрати такі ключові слова, як *кухня, холодильник, кімната, диван, торшер*, то значна ймовірність, що учні звернуться до жанру побутового оповідання. Вимога максимально продемонструвати враження від реалій навколишнього світу – шлях до появи імпресіоністичного тексту.

До «предметів уявлення» Р.Інґарден відносить і образи людей. Як відомо, під час вивчення літературних творів слід орієнтуватися «на читацьке сприйняття, що скеровує словесника враховувати бачення кожним учнем образів-персонажів, індивідуальне розуміння прочитаного і ставлення до нього, емоційні переживання, викликані зустріччю з різноманітними проявами літературних героїв» (Бондаренко, 2015, с.15). Якщо вчитель та учні на уроках словесності систематично застосовують названий принцип пообразного аналізу під час розгляду програмових текстів, його не важко перепроєктувати і в творче русло. Тим більше, як пише Л.Удовиченко, вивчення образів-персонажів обов'язково має творчий етап, який, на думку науковиці, включає самостійні дії учнів та «оригінальне розв'язання навчальних задач» (Удовиченко, 2020). На наш погляд, до таких задач слід залучати й застосування персонажів із літературно-творчою метою.

Найпростіший варіант – запропонувати систему персонажів, використовуючи яку, учні мають створити невеликий епічний твір – оповідання або новелу, виходячи з індивідуальних уявлень, якими ці образи мають бути.

Проте, опираючись на варіативність пообразного аналізу, можна стверджувати наявність такої самої варіативності і у творчій роботі. Скажімо, до ключових слів доцільно віднести ті, що вказують на різні

психологічні виміри майбутніх літературних героїв. Наприклад, школярі одержують систему ймовірних персонажів, для кожного з яких визначено зовнішні та внутрішні властивості, зокрема:

1. Сергій – доброзичливий, відкритий хлопець, завжди готовий прийти на допомогу.
2. Наталка – молода дбайлива мати, яка сильно любить свою дитину.
3. Дмитро – дядько, який так само любить дитину.
4. Випадкові перехожі, одні з яких виявляють співпереживання, інші – байдужі до того, що відбувається.
5. Дитина – неслухняна, вередлива, розбалувана.

Виходячи із названих характеристик, школярі мають створити власний художній твір, у якому кожен із названих персонажів повинен виявити властиві для нього риси в конкретних діях і вчинках. Це й буде рушійною силою сюжету. Зміст твору повністю залежить від творчих бажань школярів, які запропонують відповідний характеристиці образів розвиток подій. Допоміжну систему питань бачимо такою:

Якими ви бачите події, під час яких персонажі виявлять визначені риси характеру?

Окресліть основні вчинки кожного героя – демонстрацію внутрішніх психологічних властивостей.

До яких наслідків вони приведуть?

Спробуйте передати психологічні якості образів не тільки з допомогою їх поведінки, але й опису зовнішності (портрету)?

Порівняйте вчинки своїх героїв із вчинками персонажів, створених вашими однокласниками.

Аналогічний підхід полягає і в тому, щоб зробити ставку на ціннісно-цільову програму кожного персонажа, передбаченого для літературного втілення. Учні мають усвідомлювати, які цінності сповідує той чи інший герой, до якої мети він рухається. У творчому плані персонаж як “предмет уявлення” набуває особливого характеру, адже, керуючись його ціннісно-цільовою парадигмою, кожен учень має розробити й художньо відтворити внутрішній світ та поведінкову стратегію цього образу. Психологи називають таку систему головних цінностей людини: любов, сім'я, прийняття, здоров'я, пригоди, свобода, автентичність (бути справжнім, бути вірним собі), реалізація себе і кар'єра, гроші, влада, саморозвиток, духовність, творчість, чесність, екологічність, інтелектуальний розвиток, доброта, порядок, естетика, витривалість, сила, повага, романтика, довіра, чуттєвість, сексуальність (*Життєві цінності людини...*).

Опираючись на цю систему, учитель пропонує школярам створити оповідання, у якому персонажі реалізують свої ціннісні пріоритети. Наприклад:

1. Василь за основну особистісну цінність має владу над іншими людьми, прагне ними керувати.
2. Віталіна намагається реалізувати свій творчий потенціал, її основна риса – креативність.
3. Віктор – кар'єрист.
4. Анастасія хоче, щоб її поважали інші люди.

Звичайно, чим більший набір персонажів із власними ціннісними пріоритетами, тим важчим стає творче завдання. Тому практика потребує, щоб школярі рухалися від простішого до складнішого: спочатку дітям доцільно пропонувати створити текст, у якому діє один персонаж із заданою цільовою програмою, інші образи можуть набувати вигляду згідно з довільним вибором школярів; далі коло героїв, у яких визначено наперед ціннісну систему, потрібно збільшувати, що зумовить ускладнення творчої роботи.

Учні розробляють:

1. Зовнішній вигляд головного героя (бажано з допомогою портретних деталей підкреслити ті цінності, які для персонажа важливі).
2. Систему вчинків, поведінкових виявів, які допомагають герою виявити свої цінності, рухатися до поставленої мети.
3. Мовні партії, у яких мають бути запрограмовані вислови, що відображають ціннісні пріоритети персонажа.
4. Авторські оцінки або оцінки інших персонажів, які характеризують головного героя, його цінності.
5. Вчинки інших персонажів, які або сприяють, або заважають головному герою реалізувати свою життєву мету.
6. Сюжетну лінію твору, протягом якої все це буде продемонстровано.

Школярі відповідають на питання, реалізують завдання:

Якою ви уявляєте зовнішність героя відповідно до його цінностей?

Що робить персонаж заради своєї мети? Опишіть його головні вчинки.

Спроектуйте декілька реплік персонажа, які відображають його прагнення.

Що думають про головного героя інші персонажі та автор? Відтворіть це в конкретних висловах.

Як поведуться інші персонажі? Як вони допомагають або заважають головному герою втілити його мету?

Розгорніть сюжет твору відповідно до своїх творчих уявлень.

До елементів образотворення, які учні здатні уявити, слід залучати і вчинки, які значною мірою виявляють сутність персонажів. Оскільки школярі здебільшого виконують невеликі епічні жанри (оповідання, новелу, казку), вони мають бути здатними художньо втілити 1-2 вчинки героїв, показати їх

причини й наслідки, на цій основі забезпечити демонстрацію внутрішніх якостей образів людей або й тварин, якщо ті виступають алегоріями. Крізь вчинки мають «просвічувати» мораль, мотиви, інші психологічні риси персонажів (до речі, це також є способом виявити духовні пріоритети самих дітей). Учинки також будуть втіленням ідеалу або антиідеалу людини, як їх розуміють учні, адже в більшості випадків мають моральну основу: вони бувають виявами добра чи жорстокості, щедрості чи скупості, героїзму або боягузства і т.д. При цьому герої можуть діяти під впливом обставин, у які потрапили, або, навпаки, всупереч, протидіяти їм, щось стверджувати або руйнувати, заперечувати, переборювати негативні явища.

Отже, головне завдання – запропонувати й утілити головний вчинок, який належить персонажу. Допомога вчителя полягає в тому, що він може задавати певну «якість» того, що має робити персонаж. Учня належить ініціатива придумати й описати вчинок у максимально яскравому художньому вигляді. Так, словесник просить, щоб учинок був виявом добра/зла, моральним/аморальним, допомагав герою пізнати себе й світ, виявити ставлення до іншої людини, усвідомити певну істину, робити важливий життєвий крок, пройти через екзистенційну межу, реалізувати уявлення про правильне чи неправильне, продемонструвати свою красу або потворність та багато ін. (на вибір учителя та школярів). Словесник тільки задає критерій, а учні мають самі визначитися, що роблять герої, щоб цей критерій було втілено через їхню поведінку. Скажімо, учитель пропонує учням створити образ-персонаж, який опиняється на екзистенційній межі (між життям і смертю), гідно її проходить, гине або залишається живим. Школярі повинні придумати ті обставини, які можуть поставити людину на таку межу, а також учинок героя в цих обставинах.

У яку небезпечну ситуацію потрапляє ваш персонаж? Опишіть її особливості.

Яким чином герой виявляє себе в цій ситуації, демонструючи свою людську гідність? Розкажіть про його вчинок.

Чим закінчується ваш твір? Дайте прикінцеву оцінку поведінці персонажа.

Зразками завжди можуть бути літературні твори, які учні вивчали на уроках. Класифікація й оцінка вчинків персонажів у процесі літературно-дослідницької роботи – передумова для більш успішних дій школярів під час власної творчої роботи.

Доцільно з «предметами уявлення» пов'язувати й статусні ролі персонажів. Особливо це стосується тих випадків, коли учні здійснювали статусно-рольову характеристику образів-персонажів під час вивчення літературних творів. Зразком може бути, наприклад, образ Марусі Кайдашихи та інших персонажів повісті І. Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я». Статусні ролі цих героїв достатньо різноманітні, охоплюють вікові, гендерні, родові, соціальні, професійні та інші функції. Так, Маруся Кайдашиха демонструє себе: за віком – немолодою жінкою; в родинно-родовому аспекті як любляча мати й бабуся, грубою у ставленні до невісток, сварливою дружиною, підкреслено улесливою з іншими родичами, пліткаркою і кумою; її соціальні та професійні ролі – колишня селянка-кріпачка й дуже гарна кухарка, яка обслуговує панів; в освітньому плані – темна, неосвічена жінка.

Подібний підхід до аналізу образів-персонажів стає зразком для творчих дій, дозволяє програмувати відповідну роботу учнів, опираючись на статусно-рольову характеристику створюваних героїв. Наприклад, школярі одержують таку систему персонажів із визначеними статусними ролями:

1. Іван Сергійович – учитель історії, завуч школи, людина пенсійного віку.

2. Денис – учень 10 класу, відмінник у навчанні.

3. Його однокласники.

4. Катерина Василівна – мати Дениса, жінка, якій приблизно сорок років, за професією – бухгалтер.

5. Микола Кирилович – батько Дениса, лікар, йому теж приблизно сорок років.

6. Наталя Вікторівна – техпрацівниця школи, людина, якій за п'ятдесят років, має онуку, яка навчається в цьому ж навчальному закладі.

7. Онука Наталії Вікторівни – семикласниця Даринка.

Завдання для школярів – створити художній текст, у якому ці ролі будуть певним чином означені в поведінці чи мові героїв, впливати на діяльність персонажів.

Окресліть основні події твору, під час яких образи-персонажі мають виконувати свої статусні ролі?

Як ці події залежать від названих ролей?

Яким чином кожен із персонажів виконує і виявляє свої статусні ролі?

Які вчинки та мовні партії героїв це зумовлює, до яких наслідків призводить?

Опишіть внутрішні якості персонажів у процесі виконання їхніх статусних ролей.

Порівняйте результати своєї творчої діяльності з роботою інших учнів. Що спільного або відмінного?

Літературно-творча діяльність школярів може відбуватися й на основі комбінування «предметів уявлення», що належать до різних структурних елементів тексту – сюжету, хронотопу, образів-персонажів. Відповідні ключові слова, які вказують на ці «предмети», можна пропонувати як довільно, так і брати з літературних текстів відомих письменників. Як слушно вказує Г. Токмань, «учнівські твори художнього характеру пишуться за законами певного белетристичного жанру. Жанр обирається тоді, коли його вже вивчено на конкретному художньому прикладі» (Токмань, 2002, с. 160). Однак

використання авторських літературних джерел може бути й дещо іншим. Зокрема, це стосується залучення «предметів уявлення», наявних у творах відомих письменників.

Так, нами проведено експеримент у Ніжинському обласному педагогічному ліцеї. Учні 11 класів були запропоновано ключові слова з оповідання Григора Тютюнника «Бушля». Вони такі: *чапля, рибалка, човен, річка, дощ, берег, очерет*. Єдина заміна – слова *бушля* на *чапля*. Перед творчою роботою школярі не читали оповідання Григора Тютюнника. Це було зроблено для того, щоб уникнути наслідування. Крім того, учням запропоновано самостійно розробити сюжетну лінію, яка мала бути побудованою на взаємодії людини й птаха. Однак, за результатами експерименту, з'ясовано, що школярі тяжіють до сюжетної однотипності: у більшості випадків названа взаємодія полягала в тому, що до рибалки з'являлася чапля, яка була голодною або й пораненою. Рибалка годував і допомагав птаху, у них виникали дружні стосунки. Це свідчить, що для основної кількості одинадцятикласників пріоритетом є вияв добра, емпатії до іншого, любов до природи. Своєрідність творчої лабораторії кожного учня полягала в тому, щоб оригінально змалювати річковий пейзаж, чаплю, контакт людини й птаха як вияв добра. Наводимо приклад – творчу роботу Черевко Владислави, учениці 11 класу української філології.

Світало. Дощ ледь накрапав, створюючи дрібні кола на поверхні річки. Повітря було наповнене запахом вогкого ґрунту й свіжої зелені. Очерет на березі колихався від подиху вітру. Десь у даліні чулося каркання ворони, а ближче – м'яке плюскотіння риби, що стрибала над водою. Похилені верби тягнули свої довгі коси до води, ніби намагалися торкнутися її поверхні.

Дід рибалка сидів у своєму човні, тихо погойдуючись на хвилях. Течія була повільною, ніби слухала старого, який щось бурмотів під ніс. Він закинув вудку й чекав улову, вдивляючись у темну гладінь. Човен, пофарбований у блякло-червоний колір, давно втратив свій первісний вигляд, але залишався вірним супутником рибалки. У відеречку плавав маленький карасик, хоча сидів вже близько години. Сьогодні не щастило старому.

На березі, серед густого очерету, стояла чапля. Її довгі ноги міцно впиралися в багnistий ґрунт, а гострий дзьоб терпляче ловив погляди риб, що пливли неподалік. Вона вже давно спостерігала за дідом, а він – за нею. Пір'я птаха було трохи розкуйовджене від вітру, а очі уважно слідували за рухами старого.

– Що, колего, теж хочеш рибки? – усміхнувся рибалка, не відводячи погляду від чаплі.

Птах не ворухнувся, лише нахилив голову, немов роздумуючи над словами. Дід зрозумів: вона чекає. Посміхнувшись, він узяв із відра карасика й кинув її на берег. Чапля миттю схопила здобич і гордовито відійшла вбік, тримаючи її у дзьобі.

Дощ посилювався. Дрібні краплі дзвінко вдаряли по човну, по воді, по широких крилах птаха. Річка заколихалася від поривів вітру, але рибалка й чапля залишалися на своїх місцях. Вони мовчки розуміли одне одного. Людина поділилася тим, що мала, а птах прийняв із вдячністю. Старий насолоджувався цим.

Після виконання творчого завдання школярі прочитали оповідання Григора Тютюнника й здійснили порівняльний аналіз двох літературних матеріалів – власного та письменника.

Що спільного, а що відмінного у двох текстах?

Порівняйте зовнішність і поведінку рибалки в різних творах.

Здійсніть аналогічну роботу з образами птахів – чаплі й бушлі.

Що оригінального у взаємодії людини й птаха в обох випадках?

Чим відрізняються хронотопи текстів – описи річки, човна, берега, очерету, дощового дня?

З'ясувалося: Григор Тютюнник створив комічне оповідання, коли бушля сприйняла сонного рибалку за корч і сіла йому на голову; у дітей здебільшого вийшов морально повчальний твір, спрямований на утвердження добра завдяки благодійництву рибалки, який підтримав птаха й навіть із ним потоваришував.

Висновки. Отже, «предмети уявлення», надані у вигляді ключових слів, можуть ставати відправними точками для художньо-асоціативного мислення дітей. Оскільки ці «предмети» здебільшого зосереджені в декількох основних вимірах літературного твору (сюжеті, хронотопі, образах-персонажах), відповідно й творча робота потребує врахування закономірностей подієвого, хронопного та пообразного аналізу, які вчителі-словесники застосовують під час вивчення програмового матеріалу. На відповідних заняттях із розвитку мовлення має відбутися перепроєктування дослідницької діяльності у творчу. При цьому поняття «предмети уявлення» не слід розуміти звужено, зводячи їх тільки до конкретних образів. Творча робота школярів потребує певного розширення, коли поруч із самими «предметами» існують їх різноманітні характеристики – події, топографічні, психологічні, статусні, поведінкові тощо. Важливо також включати дітей в осмислення виконаного, аналізувати його, виходячи із поставлених творчих завдань. Написання літературних текстів групою дітей на основі спільних ключових слів дозволяє здійснювати порівняльний аналіз творчих результатів і тим самим удосконалювати письменницьку майстерність школярів.

Список використаних джерел

- Бондаренко, Ю. (2015). *Вивчення образів-персонажів літературного твору в школі: теорія і практика*. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя.

- Горбатенко, О. (2007). Активніше залучати дітей до літературної діяльності. *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*, 4, 5-6.
- Життєві цінності людини*. Взято з <https://www.coaching-academy.online/zhyttyevi-tsinnosti-lyudyny/>
- Інгарден, Р. (2024). *Літературно-художній твір*. Львів: Літопис.
- Кожевнікова, С. *Формування образного мислення учнів засобами художньої літератури*. Взято з <https://tinyurl.com/379jz52u>
- Романишина, Н. (2013). *Українська художня мала проза: теоретико-методичні аспекти вивчення*. Рівне: ТзОВ "Принт Хауз".
- Токмань, Г. (2002). *Методика викладання української літератури в старшій школі: екзистенціально-діалогічна концепція*. Київ: Міленіум.
- Удовиченко, Л. (2020). *Теорія і технологія вивчення художніх образів-персонажів у курсі зарубіжної літератури старшої школи*. Взято з <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/34305/>

References

- Bondarenko, Y. (2015). *Vyvchenna obraziv-personazhiv literaturnogo tvoriv v shkoli: teoria i praktyka [Studying the characters of a literary work at school: theory and practice]*. Nizhyn: NDU im. M. Gogola [in Ukrainian].
- Gorbatenko, O. (2007). *Aktyvnishe zaluchaty ditei do literaturnoi dialnosti [To more actively involve children in literary activities]. Vsesvitna literature v serednih navchalnyh zakladah Ukrainy [World Literature in Secondary Educational Institutions of Ukraine]*, 4, 5-6 [in Ukrainian].
- Ingarden, R. (2024). *Literaturno-hudozhni tvir [Literary and artistic work]*. Lviv: Litopys [in Ukrainian].
- Kozhevnikova, S. *Formuvanna obraznogo myslenna uchniv zasobamy hudozhnoi literatury [Formation of students' imaginative thinking through the means of fiction]*. Retrieved from <https://tinyurl.com/379jz52u>
- Romanyshyna, N. (2013). *Ukrainska hudozhna mala proza: teoretyko-metodychni aspekty vyvchenna [Ukrainian short fiction: theoretical and methodological aspects of study]*. Pivne: TzOV "Prynt Hauz" [in Ukrainian].
- Tokman, G. (2002). *Metodyka vyvchenna ukrajinskoj literatury v starshij shkoli: ekzystentcino-dialogichna kontceptcia [Methodology of teaching Ukrainian literature in high school: existential-dialogical concept]*. Kyiv: Milenium [in Ukrainian].
- Udovychenko, L. (2020). *Teoria i tehnologia vyvchenna hudozhnih obraziv-personazhiv u kursy zarubizhnoi literatury starshoi shkoly [Theory and technology of studying artistic images-characters in the course of foreign literature in high school]*. (Extended abstract of D diss.). Kyiv. Retrieved from <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/34305/> [in Ukrainian].
- Zhyttyevi tcinnosti ludyny [Human life values]*. Retrieved from <https://www.coaching-academy.online/zhyttyevi-tsinnosti-lyudyny/> [in Ukrainian].

BONDARENKO Yu.

Mykola Gogol Nizhyn State University, Nizhyn, Ukraine

LITERARY CREATIVITY OF SCHOOLCHILDREN ON THE BASIS OF «IMAGINATIONAL OBJECTS»

The author supports the idea that creative work is an important stimulus of modern Ukrainian schoolchild's personality development and this kind of educational activity should play an essential role in the process of art of the word studying. The paper deals with the elaboration of a specific method of organizing schoolchildren's literary creativity. The scientist bases his investigation on the R. Ingarden's notion of «imaginational objects», defines their peculiarities, determines their role in the activization of schoolchildren's creative potential. So attention is drawn to event, chronotopical and imagery systems of the work of fiction, the elements of which are specified as key words («imaginational objects») and can play the role of a starting point in the organization of schoolchildren's literary creativity. In author's opinion, such work should be standardized, with schoolchildren getting the same key words, which name places of events, events themselves, their participants, and at the same time there should a possibility for creative self-expression of children. In such a way, it is possible to organize schoolchildren's work in a specific way: literary works by different schoolchildren, written on the ground of the same key words, can be analyzed and compared, and thus better artistic versions will be found. Schoolchildren get common standard basis, which enables the participants of educational process to comprehend the development of artistic thought and the level of creative potential of each child. The author elaborated certain questionnaires, which help to analyze and estimate the results of creative work. Schoolchildren should outline «imaginational objects», describing them and adding some specific features to them, setting their certain semantic vector, creating an artistic picture, where the proposed key words become imagery centres. These words can be proposed both by the teacher and schoolchildren themselves (which presupposes their mutual agreement on their selection), or they can be taken from literary texts of well-known authors.

Key words: *literary creativity, «imaginational objects», key words, standardization, creative expression, plot, chronotope, images-characters, comparative analysis*

Стаття надійшла до редакції 12.03.2025 р.

УДК 377.07:005.3

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2025.35.330954](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2025.35.330954)

ІРИНА БОЯРИНОВА

ORCID: 0000-0002-9228-464X

Відокремлений структурний підрозділ «Професійно-педагогічний фаховий коледж Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка»

ДИДАКТИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ВИКЛАДАЧІВ У ФАХОВИХ КОЛЕДЖАХ

У статті доведено, що дидактичні технології є невід'ємною складовою процесу формування управлінської культури викладачів фахових коледжів. Вони сприяють розвитку стратегічного мислення, покращенню комунікативної взаємодії та вдосконаленню організаційних процесів у закладах освіти. В умовах реформування української освіти їхнє використання є необхідним для підготовки компетентних, гнучких та ефективних педагогів, здатних до управління сучасним цифровізованим освітнім процесом. Схарактеризовано дидактичні технології, які забезпечують ефективність процесу формування управлінської культури викладачів у фахових коледжах: технологія проблемного навчання, інтерактивні технології навчання, проектне навчання, імітаційні та рольові ігри та цифрові дидактичні технології.

***Ключові слова:** управлінська культура, викладач, фаховий коледж, дидактична технологія, технологія проблемного навчання, інтерактивні технології, проектне навчання, імітаційні ігри, рольові ігри, цифрові дидактичні технології*

Постановка проблеми. Сучасна освіта зазнає суттєвих змін, зокрема у підходах до підготовки викладачів фахових коледжів. Одним із ключових аспектів професійного розвитку педагога є формування його управлінської культури, що включає організаційні, комунікативні та аналітичні компетентності. У цьому контексті особливої актуальності набуває використання дидактичних технологій, які дозволяють зробити навчальний процес більш ефективним, інтерактивним і спрямованим на практичне застосування знань. Актуальність проблеми зумовлена: 1) зростанням вимог до управлінських компетентностей педагогів, адже викладачі фахових коледжів сьогодні виконують не лише навчальну, а й організаційну функцію: координують навчальні програми, здійснюють моніторинг якості освіти, беруть участь в управлінських процесах закладу освіти. Вони повинні вміти працювати в команді, вирішувати конфліктні ситуації, організовувати освітній процес у відповідності до сучасних стандартів; 2) динамічним розвитком освітнього середовища, оскільки впровадження інноваційних підходів у навчальний процес (дуальна освіта, компетентнісний підхід, дистанційне навчання) потребує від педагогів нових методик роботи, зокрема управління студентськими групами, освітніми проектами та технологічними процесами; 3) необхідністю адаптації викладачів до цифрових технологій, адже цифровізація освіти змінює підходи до управління навчальним процесом. Викладачі повинні опановувати нові цифрові дидактичні технології, які сприяють ефективному адмініструванню навчального процесу (електронні журнали, LMS-системи, онлайн-тренінги); 4) впливом глобалізації на освітній процес, адже українська система освіти інтегрується у міжнародний освітній простір, тому педагогам важливо володіти сучасними методами організації навчання, управління академічною мобільністю студентів, реалізації міжнародних проектів. У цьому контексті важливим є посилення уваги до дидактичних технологій у процесі формування управлінської культури викладачів у фахових коледжах

Аналіз основних досліджень та публікацій. Проблематику формування управлінської культури досліджували О. Бабкіна, Л. Васильченко, В. Литвин, О. Листопад, І. Мардарова, Т. Пономаренко, І. Рубан та ін., котрі наголошують, що основою управлінської культури є управлінська компетентність. Водночас управлінська культура педагога закладу освіти, на відміну від його професійної компетентності, належить до загального контексту людської культури, ключовою характеристикою якої виступає творчість. Ефективне управління, засноване на культурних засадах, неможливе без розкриття творчого потенціалу викладача, а також без створення умов для розвитку та стимулювання його креативності як комплексного психологічного явища. Управлінська культура є багатогранним явищем, яке слід розглядати з різних точок зору. Вона передбачає не лише знання та застосування теоретичних основ раціональної організації управлінської діяльності, але й впровадження ефективних методів, форм і засобів роботи, а також усвідомлення значущості культурного аспекту в цьому процесі. Управлінська культура охоплює розуміння та використання теорії управління як ключової соціальної функції, що

здійснюється цілеспрямовано, з урахуванням сучасних досягнень у сфері організаційної культури, і впливає як на окремих осіб, так і на суспільство загалом, сприяючи реалізації конкретних завдань.

Разом із тим, не зважаючи на значну кількість праць, присвячених формуванню управлінської культури педагогів, дидактичні технології у процесі формування управлінської культури викладачів у фахових коледжах не були предметом спеціальних науково-педагогічних досліджень.

Формулювання мети. Схарактеризувати дидактичні технології у процесі формування управлінської культури викладачів у фахових коледжах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «дидактична технологія, або технологія навчання» відображає конкретний шлях оволодіння навчальним матеріалом у межах визначеного предмету, курсу, теми, тобто, технологія навчання співвідноситься з частковими методиками викладання окремих навчальних предметів, курсів. Її мета – максимально оптимізувати організацію навчального процесу (Антонова, 2015).

Пропонуючи для оптимізації процесу формування управлінської культури викладачів у фахових коледжах курс підвищення кваліфікації «Управлінська культура викладача фахового коледжу», слід зазначити, що використання дидактичних технологій у процесі формування управлінської культури викладачів у фахових коледжах сприяє:

- Структурованості знань – викладачі опановують управлінські компетентності не хаотично, а через систему методичних і практичних підходів.
- Активному залученню педагогів у процес навчання – інтерактивні методики (кейси, проєктне навчання, тренінги) дозволяють викладачам самостійно опановувати управлінські навички в умовах моделювання реальних ситуацій.
- Формуванню критичного мислення та рефлексії – аналіз власного педагогічного та управлінського стилю через спеціальні методики самодіагностики.

У такий спосіб ми мотивуємо викладачів до неформальної освіти як «спеціально організованого освітнього процесу, організованого поза межами традиційної (формальної, нормативної) освітньої системи й призначений для задоволення пізнавальних потреб певної групи людей» (Литвин, 2021, с. 66), котра стимулює поглиблення знань, розширення спектру компетентностей, необхідних сучасному викладачу коледжу для повноцінного виконання професійних функцій в умовах освітніх трансформацій.

Реалізаційним механізмом дидактичних технологій у процесі формування управлінської культури викладачів у фахових коледжах ми вбачаємо тріаду «*проєктний підхід-процесний підхід-ресурсно-орієнтований підхід*», котра забезпечує інноваційність методів навчання педагогів під час курсу підвищення кваліфікації «Управлінська культура викладача фахового коледжу» шляхом: а) вільного володіння методами проєктного менеджменту (Project management); проєктування системи заходів на посилення уваги до формування управлінської культури; б) вдосконалення процесу формування управлінської культури через консолідацію ефективних навчальних стратегій та дидактичних технологій; в) консолідації усіх ресурсів закладу освіти (зовнішніх ресурсів) та особистісних ресурсів кожного працівника (внутрішні ресурси) з метою забезпечення розвитку закладу освіти та постійного підвищення якості освітнього процесу (Гриньова, Кононець, Жданова-Неділько, Павліш, 2024; Кононець, 2024);

У нашому дослідженні ми акцентуємо увагу на основних дидактичних технологіях, які доцільно використати для формування управлінської культури викладачів коледжів (рис. 1):

Технологія проблемного навчання. Як дидактична технологія у процесі формування управлінської культури викладачів у фахових коледжах, вона передбачає побудову навчання викладачів шляхом розгляду проблемних ситуацій.

Проблемна ситуація – це така ситуація, при якій суб'єкт хоче розв'язати складні для себе задачі, але йому не вистачає відповідної інформації (знань) і він самостійно повинен її відшукати. Головний елемент проблемної ситуації – невідоме, нове, те, що повинно бути відкрите, пізнане для правильного виконання завдання, для виконання потрібної дії. Проблемна ситуація включає три головні компоненти:

- 1) необхідність виконання такої дії, при якій виникає пізнавальна потреба у новому;
- 2) невідоме, яке потрібно розкрити у проблемній ситуації, що виникла;
- 3) можливості тих, хто навчається, у виконанні поставленого завдання, в аналізі умов, відкритті нового (Павленко, 2013; Borhan, 2014).

Технологія проблемного навчання як дидактична технологія у процесі формування управлінської культури викладачів у фахових коледжах використовується для розвитку аналітичних і стратегічних навичок управління, дозволяє моделювати проблемні ситуації в освітньому середовищі та шукати оптимальні рішення.

Проблемне навчання розглядаємо як методичну систему організації освітнього процесу, в якій викладачі отримують знання шляхом розв'язання спеціально створених або реальних проблемних ситуацій. Ця технологія базується на принципах:

- *активного мислення* – студенти самостійно шукають відповіді, аналізують інформацію;

- дослідницького підходу – навчання відбувається через постановку проблеми, висування гіпотез, експериментування та формулювання висновків;
- підвищеної мотивації – студенти втягуються в процес, бо їм цікаво знайти відповідь на проблемне питання.

Рис. 1. Дидактичні технології у процесі формування управлінської культури викладачів у фахових коледжах

Процес проблемного навчання складається з кількох ключових етапів:

1. *Постановка проблемної ситуації.* Тренер створює ситуацію, яка спонукає викладачів до пошуку відповіді. Завдання має бути достатньо складним, щоб викликати інтерес, але не надто важким, щоб не викликати розгубленість.

2. *Формулювання проблеми.* Тренер разом з викладачами визначає головне питання, на яке потрібно знайти відповідь.

3. *Аналіз і висунення гіпотез.* Викладачі розглядають можливі шляхи розв'язання проблеми, обговорюють різні підходи.

4. *Пошук інформації та дослідження.* Використовуються різні джерела знань: підручники, наукові статті, експериментальні дослідження.

5. *Обговорення варіантів розв'язання.* Викладачі аналізують знайдену інформацію, критично оцінюють її та обирають найкращі рішення.

6. *Формулювання висновків і рефлексія.* Викладачі роблять висновки, узагальнюють отримані знання та аналізують свій навчальний процес.

Інтерактивні технології навчання. Включають насамперед, тренінги, під час яких використовуються кейс-методи, групові дискусії для формування комунікативних та організаційних навичок викладачів. Акцентують увагу на вмінні працювати в команді та ефективно керувати навчальним процесом.

Тренінгові технології у процесі формування управлінської культури педагогів у фахових коледжах ґрунтуються на принципах ресурсно-орієнтованого, інтерактивного навчання, що забезпечує активне залучення учасників у процес набуття нових знань і навичок (Негода, Кононец, 2020; Kononets, 2015). Основні методи тренінгових технологій у підготовці педагогів:

- Ділові ігри, котрі сприяють розвитку навичок прийняття управлінських рішень, формують навички командної роботи та взаємодії в освітньому середовищі. Наприклад, моделювання педагогічних ситуацій («Конфлікт у колективі», «Формування мотивації студентів»).
- Мозковий штурм, що дозволяє педагогам розробляти нові ідеї та підходи до управління освітнім процесом. Використовується для пошуку нестандартних рішень у педагогічній діяльності.
- Метод кейсів, який передбачає розгляд реальних або змодельованих управлінських ситуацій у фахових коледжах. Аналіз кейсів допомагає виробити ефективні управлінські стратегії. Наприклад, розв'язання кейсу «Як підвищити ефективність роботи циклової комісії».
- Рольові ігри, у межах яких відбувається імітація ситуацій взаємодії між викладачем, студентами та адміністрацією, розвиток навичок комунікації, лідерства та конфліктології.
- Рефлексивні техніки, що передбачають аналіз власного управлінського стилю, самодіагностика сильних і слабких сторін; використання щоденників професійного розвитку, самооцінки педагогічної діяльності.

- Коучинг і наставництво, у межах яких відбувається спільна робота педагогів із досвідченими управлінцями для розвитку управлінських навичок; індивідуальне консультування та підтримка в реалізації освітніх проєктів.

Ми переконані, що у фахових коледжах тренінгові технології можуть використовуватися як у процесі підвищення кваліфікації педагогів, так і в рамках внутрішніх програм професійного розвитку. Для ефективного впровадження тренінгів необхідно:

- Розробити модульні програми з управлінської культури педагогів.
- Організувати регулярні тренінгові сесії на основі практичних кейсів та реальних управлінських ситуацій.
- Забезпечити участь педагогів у міждисциплінарних освітніх проєктах, де вони можуть реалізовувати набуті навички.
- Впроваджувати систему наставництва, що дозволить менш досвідченим викладачам отримувати підтримку та професійний розвиток.

Таким чином, тренінгові технології є ефективним інструментом формування управлінської культури педагогів у фахових коледжах. Вони сприяють розвитку професійної компетентності, підвищенню мотивації викладачів до саморозвитку та вдосконаленню освітнього процесу. Використання інтерактивних методів навчання дозволяє педагогам не тільки засвоювати теоретичні аспекти управління, а й ефективно застосовувати їх на практиці, що позитивно впливає на якість освіти в коледжах.

Проектне навчання використовується для розвитку лідерських якостей, відповідальності, уміння працювати в умовах невизначеності. Під час такого навчання викладачі залучаються до розробки й управління освітніми проєктами (Kononets, Nestulya, 2022).

Технологія проєктного навчання базується на принципі «навчання через дію» і передбачає виконання реальних або наближених до реальності завдань, що сприяють розвитку управлінських, комунікативних та аналітичних навичок (Guergero, Moreira, Zambrano, Rivas, Pilligua, 2021).

Основні принципи проєктного навчання:

- Актуальність та практична спрямованість – робота над темами, що мають реальне значення для професійної діяльності педагогів.
- Дослідницький підхід – викладачі не отримують готові знання, а самостійно їх шукають, аналізують та застосовують.
- Самостійність та відповідальність – педагоги самі обирають шляхи реалізації проєкту та несуть відповідальність за його результати.
- Інтерактивність та командна взаємодія – робота в групах сприяє розвитку співпраці, комунікації, критичного мислення.
- Презентація та рефлексія – результат проєкту має бути оформлений у вигляді доповіді, презентації, методичного посібника, відеоуроку тощо.

Проектне навчання у процесі формування управлінської культури викладачів у фахових коледжах може застосовуватися у різних формах:

- *Дослідницький проєкт.* Вимагає аналізу наукових і методичних джерел, експериментального вивчення проблеми. Приклад: "Вплив цифрових технологій на мотивацію студентів до навчання".
- *Практико-орієнтований проєкт.* Спрямований на розробку методичних матеріалів або освітніх програм. Приклад: "Створення онлайн-курсу для підготовки викладачів до дистанційного навчання".
- *Інноваційний проєкт.* Передбачає впровадження нових методик, освітніх технологій. Приклад: "Гейміфікація у викладанні гуманітарних/агрономічних/економічних дисциплін".
- *Соціальний проєкт.* Орієнтований на вирішення проблем спільноти або освітнього середовища. Приклад: "Організація інклюзивного навчального простору у фаховому коледжі".
- *Творчий проєкт.* Передбачає створення методичних, мультимедійних або дидактичних матеріалів. Приклад: "Розробка відеоуроків з методики викладання української мови" тощо.

Імітаційні та рольові ігри передбачають моделювання реальних управлінських ситуацій сприяє розвитку навичок конфліктології, ведення переговорів, прийняття рішень.

Підкреслимо, що одним із найефективніших методів розвитку управлінських навичок є імітаційні та рольові ігри, які моделюють реальні управлінські ситуації та дозволяють педагогам набувати практичного досвіду в безпечному середовищі.

Імітаційні ігри – це навчальні моделі, які відтворюють реальні управлінські ситуації, дозволяючи педагогам відпрацьовувати різні сценарії прийняття рішень. Рольові ігри – це метод навчання, під час якого учасники виконують певні ролі (директора, завідувача відділення, куратора групи, студента тощо) та взаємодіють у змодельованій ситуації. Основна цінність цих методів у тому, що педагоги не просто засвоюють теоретичні знання про управління, а набувають досвіду ухвалення рішень у реальних умовах.

Схарактеризуємо види імітаційних ігор у підготовці педагогів

1. *Ситуаційно-рольові ігри*. Імітація реальної ситуації, де учасники виконують ролі відповідно до заданих обставин. Приклад: Викладач – куратор групи, студент скаржить на викладача іншого предмета. Завдання – знайти вихід із ситуації та не погіршити конфлікт. Адміністрація впроваджує новий розклад занять, а частина викладачів протестує. Як директор відділення повинен діяти?

2. *Ділові ігри*. Ігри, що моделюють управлінські процеси, зосереджені на прийнятті рішень та стратегічному плануванні. Приклад: Викладачі діляться на групи та отримують завдання: розробити план дій на випадок кризи (наприклад, організація навчання в умовах надзвичайної ситуації).

3. *Симуляційні ігри*. Моделювання управлінської ситуації у навчальному закладі з імітацією можливих наслідків різних рішень. Приклад: Група викладачів аналізує проблему низької успішності студентів та на основі моделювання реальних даних розробляє заходи для її вирішення.

4. *Кейс-метод*. Педагоги аналізують реальні або змодельовані кейси та розробляють варіанти управлінських рішень. Приклад: "Як впровадити сучасні технології в навчальний процес, якщо частина викладачів не хоче змінювати традиційні методи викладання?"

5. *"Судове засідання"*. Імітація розгляду конфліктної ситуації в адміністрації коледжу, де кожен учасник має свою роль (директор, викладач, студент, юрист). Приклад: Вирішення конфлікту між викладачем і студентом, який звинувачує його у несправедливому оцінюванні. Викладач грає роль керівника відділення, який має вирішити конфлікт між студентами та знайти оптимальний підхід до його врегулювання.

Етапи проведення імітаційних та рольових ігор:

1. *Підготовка*. Визначення проблемної ситуації. Розподіл ролей між учасниками.

2. *Виконання гри*. Учасники грають свої ролі відповідно до заданого сценарію. Використовуються реальні кейси або змодельовані проблемні ситуації.

3. *Обговорення та аналіз*. Обговорення рішень, які приймали учасники. Аналіз ефективності дій, виявлення альтернативних стратегій.

4. *Рефлексія*. Учасники оцінюють, що вони дізналися з гри, як це можна застосувати у професійній діяльності.

Імітаційні та рольові ігри є потужним інструментом формування управлінської культури педагогів. Вони дозволяють у безпечному середовищі навчитися ухвалювати рішення, працювати з конфліктами, взаємодіяти з колегами та студентами, що є критично важливим у сучасній системі освіти.

Цифрові дидактичні технології передбачають використання онлайн-курсів, вебінарів, LMS-систем (Moodle, Google Classroom) для навчання викладачів управлінським навичкам. Вони дозволяють організувати дистанційне управління навчальним процесом.

У сучасних умовах цифровізації освіти педагоги не лише викладають дисципліни, а й здійснюють управлінську діяльність: організовують освітній процес, координують роботу студентів, взаємодіють із колегами, адміністрацією та батьками. Для ефективного виконання цих завдань необхідно володіти цифровими дидактичними технологіями, які сприяють формуванню управлінської культури педагогів та підвищують якість освітнього менеджменту. Цифрові дидактичні технології – це системи, методи та програмні засоби, що використовуються в навчальному процесі для покращення засвоєння знань, комунікації, управління освітнім середовищем (Кононець, Бояринова, Іщенко, 2024; Leshchenko, Lavrysh, Kononets, 2021).

Основні цифрові дидактичні технології у формуванні управлінської культури педагогів:

1. *Learning Management Systems (LMS)* – системи управління навчанням LMS-платформи допомагають викладачам не лише навчати студентів, а й ефективно управляти навчальним процесом. Приклади популярних LMS: Moodle – створення онлайн-курсів, контроль успішності студентів, управління навчальним контентом; Google Classroom – зручний інструмент для організації дистанційного навчання; Microsoft Teams for Education – поєднує функції LMS із відеоконференціями та спільною роботою над документами. Приклад використання: Викладачі можуть створювати навчальні курси, організувати спільну роботу студентів, аналізувати їхній прогрес через аналітичні інструменти Moodle.

2. *Віртуальні та доповнені реальності (VR/AR) у навчанні та управлінні*. VR та AR-технології дозволяють моделювати реальні управлінські ситуації, що допомагає педагогам розвивати навички прийняття рішень. Приклад використання: віртуальний тренінг для педагогів: ситуаційне моделювання конфліктних ситуацій у коледжі та відпрацювання навичок їхнього розв'язання.

3. *Хмарні технології для управління освітнім процесом*. Хмарні сервіси дозволяють педагогам організувати навчання та управлінську діяльність без прив'язки до конкретного місця або пристрою. Популярні хмарні сервіси: Google Drive, OneDrive – зберігання навчальних матеріалів, спільна робота над документами; Trello, Asana – управління освітніми проектами, організація роботи викладачів. Приклад використання: використання Google Docs для створення спільних навчальних програм і планування курсів у коледжі.

4. *Аналітичні інструменти для моніторингу якості навчання*. Аналітичні платформи допомагають відстежувати прогрес студентів, ефективність навчальних програм та загальну якість освіти. Популярні

інструменти: Power BI, Google Data Studio – аналіз успішності студентів; E-School – автоматизація управління навчальними процесами в закладах освіти тощо. Приклад використання: викладач може використовувати Google Forms для опитувань студентів щодо якості викладання та аналізувати результати у Google Sheets.

5. *Онлайн-курси та платформи для підвищення кваліфікації педагогів.* Цифрові платформи дозволяють педагогам безперервно навчатися та розвивати управлінські навички. Популярні платформи:

- Prometheus, EdEra – українські платформи для підвищення кваліфікації педагогів.
- Coursera, UdeMy – міжнародні онлайн-курси з педагогіки, управління освітою.
- LinkedIn Learning – курси з лідерства, комунікації та освітнього менеджменту.

Приклад використання: викладач проходить курс "Лідерство в освіті" на Coursera та впроваджує нові підходи в управлінні студентською групою.

Наголосимо на перевагах упровадження цифрових технологій у формуванні управлінської культури:

- Оптимізація часу – автоматизація адміністративних процесів звільняє час для роботи зі студентами.
- Доступність освіти – можливість навчатися онлайн у будь-який час.
- Гнучкість управління – використання хмарних технологій дає можливість керувати освітнім процесом дистанційно.
- Прозорість та об'єктивність оцінювання – аналітичні інструменти дозволяють відстежувати успішність студентів без суб'єктивного фактора.
- Розвиток цифрової грамотності – викладачі набувають сучасних навичок, що відповідають вимогам XXI століття.

Висновки. Таким чином, дидактичні технології є невід'ємною складовою процесу формування управлінської культури викладачів фахових коледжів. Вони сприяють розвитку стратегічного мислення, покращенню комунікативної взаємодії та вдосконаленню організаційних процесів у закладах освіти. В умовах реформування української освіти їхнє використання є необхідним для підготовки компетентних, гнучких та ефективних педагогів, здатних до управління сучасним цифровізованим освітнім процесом. Ефективність процесу формування управлінської культури викладачів у фахових коледжах забезпечують такі дидактичні технології: технологія проблемного навчання, інтерактивні технології навчання, проектне навчання, імітаційні та рольові ігри та цифрові дидактичні технології. **Технологія проблемного навчання** у процесі формування управлінської культури викладачів у фахових коледжах передбачає побудову навчання викладачів шляхом розгляду проблемних ситуацій. **Інтерактивні технології навчання** включають насамперед, тренінги, під час яких використовуються кейс-методи, групові дискусії для формування комунікативних та організаційних навичок викладачів, а також акцентують увагу на вмінні працювати в команді та ефективно керувати навчальним процесом. **Проектне навчання** використовується для розвитку лідерських якостей, відповідальності, вміння працювати в умовах невизначеності; під час такого навчання викладачі залучаються до розробки й управління освітніми проектами. Технологія проектного навчання базується на принципі «навчання через дію» і передбачає виконання реальних або наближених до реальності завдань, що сприяють розвитку управлінських, комунікативних та аналітичних навичок. **Імітаційні та рольові ігри** передбачають моделювання реальних управлінських ситуацій сприяє розвитку навичок конфліктології, ведення переговорів, прийняття рішень. **Цифрові дидактичні технології** передбачають використання онлайн-курсів, вебінарів, LMS-систем (Moodle, Google Classroom) для навчання викладачів управлінським навичкам і дозволяють організувати дистанційне управління навчальним процесом.

Очікувані результати застосування дидактичних технологій у процесі формування управлінської культури викладачів у фахових коледжах: підвищення рівня управлінської компетентності викладачів; вдосконалення комунікативних і організаційних навичок; формування здатності до стратегічного планування освітнього процесу; оптимізація внутрішньої взаємодії у колективі та зі студентами; адаптація викладачів до цифрових інструментів управління освітою.

Перспективи подальших досліджень убацьмаємо у визначенні дидактичних і специфічних принципів формування управлінської культури викладачів у фахових коледжах, організаційно-методичних умов підвищення якості неформальної освіти педагогів, дидактичних умов формування управлінської культури викладачів у фахових коледжах.

Список використаних джерел

- Антонова, О. Є. (2015). Педагогічні технології та їх класифікація як наукова проблема. В кн. Л. Д. Березівська (Ред.), *Сучасні технології в освіті: наук.-допом. бібліогр. покажч.* (Ч. 1: Сучасні технології навчання, Вип. 2, с. 8-15). НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Київ.
- Бабакіна, О. О., Литвин, В. А. (2021). Формування управлінської культури майбутніх педагогів в освітньому середовищі закладу вищої освіти. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*, 6 (344), 2, 5-18.

- Гриньова, М., Кононец, Н., Жданова-Неділько, О., Павліш, І. (2024). Сучасні напрями реалізації інноваційного управління закладами освіти. *Витоки педагогічної майстерності*, 33, 50-58.
- Зливков, В. Л., Лукомська, С. О. (2022). *Сучасні тренінгові технології розвитку особистості в освіті*. Київ.
- Кононец, Н. (2024). Тріада методологічних підходів «проектний підхід-процесний підхід-ресурсно-орієнтований підхід» у системі підготовки майбутніх менеджерів. В кн. Н. М. Лосєва (Ред.), *Розвиток освіти в європейському просторі: національні виклики та транснаціональні перспективи*: матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. (с. 425-428). Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя.
- Кононец, Н., Бояринова, І., Іщенко, І. (2024). Концептуальна модель формування готовності майбутніх освітніх менеджерів до організаційно-управлінської діяльності в умовах цифровізації. *Витоки педагогічної майстерності*, 34, 111-119.
- Листопад, О., Мардарова, І. (2022). Формування управлінської культури майбутніх педагогів дошкільної освіти. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*, 58, 89-101.
- Литвин, В. А. (2021). Сучасні аспекти організації неформальної освіти майбутніх педагогів. *Вісник післядипломної освіти*, 17 (46), 63-75.
- Негода, М. О., Кононец, Н. В. (2020). Тренінг як одна з ефективних форм проведення навчальних занять у вищій школі. В кн. *Збірник наукових статей магістрів*. Навчально-науковий інститут харчових технологій, готельно-ресторанного та туристичного бізнесу (с. 237-241). Полтава: ПУЕТ.
- Нестуля, О. О., Нестуля, С. І., Кононец, Н. В. (2021). *Дидактика лідерства: сучасні погляди на формування лідерської компетентності здобувачів вищої освіти*: монографія. Полтава: ПУЕТ.
- Павленко, В. В. (2013). Проблемне навчання: становлення, сутність, перспективи. В кн. *Цілі та результати освітніх реформ: українсько-польський діалог*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (с. 126-134). Київ: Київ. ун-т Б. Грінченка.
- Borhan, Mohamad Termizi. (2014). Problem based learning (PBL) in teacher education: a review of the effect of pbl on pre-service teachers' knowledge and skills. *European Journal of Educational Sciences*, 1, 1, 76-87.
- Guerrero, J. A. A., Moreira, J. A. M., Zambrano, M. J. Z., Rivas, F. E. C., & Pilligua, M. L. B. (2021). Project-based learning and its contribution in virtual education. *International Research Journal of Management, IT and Social Sciences*, 9 (1), 10-18.
- Kononets, N. (2015). Experience in implementing resource-based learning in Agrarian College Of Management And Law Poltava State Agrarian Academy. *Turkish Online Journal of Distance Education-TOJDE*, 16, 2, 12, 151-163.
- Kononets, N. V., & Nestulya, S. I. (2022). Project activity of students in the conditions of blended learning. *The 11th International scientific and practical conference "Science, innovations and education: problems and prospects"* (pp. 443-447). CPN Publishing Group, Tokyo, Japan.
- Leshchenko, M., Lavrysh, Yu., & Kononets, N. (2021). Framework for Assessment the Quality of Digital Learning Resources for Personalized Learning Intensification. *The New Educational Review*, 64, 2, 148-160.

References

- Antonova, O. Ye. (2015). Pedahohichni tekhnolohii ta yikh klasyfikatsiia yak naukova problema [Pedagogical technologies and their classification as a scientific problem]. In L. D. Berezivska (Ed.), *Suchasni tekhnolohii v osviti [Modern technologies in education]: nauk.-dopom. bibliohr. pokazhch.* (P. 1: Suchasni tekhnolohii navchannia, Is. 2, pp. 8-15). NAPN Ukrainy, DNPB Ukrainy im. V. O. Sukhomlynsko. Kyiv [in Ukrainian].
- Babakina, O. O., & Lytvyn, V. A. (2021). Formuvannia upravlinskoj kultury maibutnikh pedahohiv v osvitnomu seredovyshchi zakladu vyshchoi osvity [Formation of the management culture of future teachers in the educational environment of a higher education institution]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Pedahohichni nauky [Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Luhansk. Pedagogical Sciences]*, 6 (344), 2, 5-18 [in Ukrainian].
- Borhan, Mohamad Termizi. (2014). Problem based learning (PBL) in teacher education: a review of the effect of pbl on pre-service teachers' knowledge and skills. *European Journal of Educational Sciences*, 1, 1, 76-87.
- Guerrero, J. A. A., Moreira, J. A. M., Zambrano, M. J. Z., Rivas, F. E. C., & Pilligua, M. L. B. (2021). Project-based learning and its contribution in virtual education. *International Research Journal of Management, IT and Social Sciences*, 9 (1), 10-18.
- Hrynova, M., Kononets, N., Zhdanova-Nedilko, O., & Pavlish, I. (2024). Suchasni napriamy realizatsii innovatsiinoho upravlinnia zakladamy osvity [Modern directions of implementing innovative management of educational institutions]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti [Origins of pedagogical skill]*, 33, 50-58 [in Ukrainian].
- Kononets, N. (2015). Experience in implementing resource-based learning in Agrarian College Of Management And Law Poltava State Agrarian Academy. *Turkish Online Journal of Distance Education-TOJDE*, 16, 2, 12, 151-163.
- Kononets, N. V., & Nestulya, S. I. (2022). Project activity of students in the conditions of blended learning. *The 11th International scientific and practical conference "Science, innovations and education: problems and prospects"* (pp. 443-447). CPN Publishing Group, Tokyo, Japan.

- Kononets, N. (2024). Triada metodolohichnykh pidkhdov «proiektnyi pidkhd-protsesnyi pidkhd-resursno-oriientovanyi pidkhd» u systemi pidhotovky maibutnykh menedzheriv [The triad of methodological approaches "project approach-process approach-resource-oriented approach" in the system of training future managers]. In N. M. Losieva (Ed.), *Rozvytok osvity v yevropeiskomu prostori: natsionalni vyklyky ta transnatsionalni perspektyvy [Development of education in the European space: national challenges and transnational prospects]: materialy II mizhnar. nauk.-prakt. konf.* (pp. 425-428). Nizhyn: NDU im. M. Hoholia [in Ukrainian].
- Kononets, N., Boiarynova, I., & Ishchenko, I. (2024). Kontseptualna model formuvannia hotovnosti maibutnykh osvitnykh menedzheriv do orhanizatsiino-upravlinskoï diialnosti v umovakh tsyfrovizatsii [Conceptual model of forming the readiness of future educational managers for organizational and managerial activities in the context of digitalization]. *Vytoky pedahohichnoi maïsternosti [Origins of pedagogical skill]*, 34, 111-119 [in Ukrainian].
- Leshchenko, M., Lavrysh, Yu., & Kononets, N. (2021). Framework for Assessment the Quality of Digital Learning Resources for Personalized Learning Intensification. *The New Educational Review*, 64, 2, 148-160.
- Lystopad, O., & Mardarova, I. (2022). Formuvannia upravlinskoï kultury maibutnykh pedahohiv doshkilnoi osvity [Formation of the management culture of future preschool teachers]. *Naukovyi visnyk Izmailskoho derzhavnoho humanitarnoho universytetu [Scientific Bulletin of Izmail State Humanitarian University]*, 58, 89-101 [in Ukrainian].
- Lytvyn, V. A. (2021). Suchasni aspekty orhanizatsii neformalnoi osvity maibutnykh pedahohiv [Modern aspects of organizing informal education of future teachers]. *Visnyk pislidyploinoï osvity [Bulletin of Postgraduate Education]*, 17 (46), 63-75 [in Ukrainian].
- Nehoda, M. O., & Kononets, N. V. (2020). Treninh yak odna z efektyvnykh form provedennia navchalnykh zaniat u vyshchyi shkoli [Training as one of the effective forms of conducting educational classes in higher education]. In *Zbirnyk naukovykh stateï mahistriv [Collection of scientific articles of masters]. Navchalno-naukovyi instytut kharchovykh tekhnolohii, hotelno-restorannoho ta turystychnoho biznesu* (pp. 237-241). Poltava: PUET [in Ukrainian].
- Nestulia, O. O., Nestulia, S. I., & Kononets, N. V. (2021). *Dydaktyka liderstva: suchasni pohliady na formuvannia liderskoï kompetentnosti здобувачив вищої освіти [Didactics of leadership: modern views on the formation of leadership competence of higher education students]: monohrafiia.* Poltava: PUET [in Ukrainian].
- Pavlenko, V. V. (2013). Problemne navchannia: stanovlennia, sutnist, perspektyvy [Problem-based learning: formation, essence, prospects]. In *Tsili ta rezultaty osvitnykh reform: ukraïnsko-polskyi dialoh [Goals and results of educational reforms: Ukrainian-Polish dialogue]: materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf.* (pp. 126-134). Kyiv: Kyiv. un-t B. Hrinchenka [in Ukrainian].
- Zlyvkov, V. L., & Lukomska, S. O. (2022). *Suchasni treninhovi tekhnolohii rozvytku osobystosti v osviti [Modern training technologies for personal development in education]*. Kyiv [in Ukrainian].

BOIARYNOVA I.

Detached structural unit «Professional pedagogical specialty college of Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University», Hlukhiv, Ukraine

DIDACTIC TECHNOLOGIES IN THE PROCESS OF FORMING THE MANAGEMENT CULTURE OF TEACHERS IN VOCATIONAL COLLEGES

In the article, the author proves that didactic technologies are an integral part of the process of forming the managerial culture of teachers in professional colleges. They contribute to the development of strategic thinking, improving communicative interaction and improving organizational processes in educational institutions. In the context of reforming Ukrainian education, their use is necessary for training competent, flexible and effective teachers capable of managing the modern digitalized educational process.

The effectiveness of the process of forming the managerial culture of teachers in professional colleges is ensured by the following didactic technologies: problem-based learning technology, interactive learning technologies, project-based learning, simulation and role-playing games and digital didactic technologies.

The technology of problem-based learning in the process of forming the managerial culture of teachers in professional colleges involves building teacher training by considering problem situations.

Interactive learning technologies include, first of all, trainings, during which case methods, group discussions are used to form communicative and organizational skills of teachers, and also focus on the ability to work in a team and effectively manage the educational process.

Project learning is used to develop leadership qualities, responsibility, the ability to work in conditions of uncertainty; during such training, teachers are involved in the development and management of educational projects. Project learning technology is based on the principle of "learning through action" and involves the performance of real or close to reality tasks that contribute to the development of managerial, communicative and analytical skills.

Simulation and role-playing games involve modeling real managerial situations, contribute to the development of conflictology, negotiation, and decision-making skills.

Digital didactic technologies involve the use of online courses, webinars, LMS systems (Moodle, Google Classroom) to train teachers in management skills and allow for remote management of the educational process.

Expected results of the use of didactic technologies in the process of forming the management culture of teachers in professional colleges: increasing the level of management competence of teachers; improving communication and organizational skills; developing the ability to strategically plan the educational process; optimizing internal interaction in the team and with students; adapting teachers to digital tools for education management.

Key words: *management culture, teacher, professional college, didactic technology, problem-based learning technology, interactive technologies, project-based learning, simulation games, role-playing games, digital didactic technologies*

Стаття надійшла до редакції 20.02.2025 р.

УДК 378.011.3-051:379.8

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2025.35.330955](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2025.35.330955)

ДМИТРО БОЯРСЬКИЙ

ORCID: 0000-0002-8192-9430

Рокитненська гімназія з дошкільним структурним підрозділом виконавчого комітету
Омельницької сільської ради Кременчуцького району Полтавської області

НАТАЛІЯ КОНОНЕЦ

ORCID: 0000-0002-4384-1198

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ДИДАКТИЧНА МОДЕЛЬ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЗАШКІЛЬНОЇ РОБОТИ

У статті автори презентують дидактичні умови підготовки майбутніх учителів до організації позашкільної роботи: формування у майбутніх учителів мотиваційно-ціннісного ставлення до позашкільної роботи; інтеграція теоретичної та практичної підготовки; використання інтерактивних і практико-орієнтованих методів навчання майбутніх учителів; розвиток рефлексивних навичок та самооцінки професійної діяльності; створення умов для самостійної творчої діяльності; використання міждисциплінарного підходу у процесі підготовки до позашкільної роботи; орієнтація майбутніх учителів на цифровізацію позашкільної роботи. Запропоновано дидактичну модель підготовки майбутніх учителів до організації позашкільної роботи, яку складають п'ять взаємопов'язаних компонентів: цільовий, змістовий, операційно-діяльнісний, контрольньо-рефлексивний та результативний компоненти.

Ключові слова: *майбутній учитель, школа, позашкільна робота, підготовка, дидактичні умови, дидактична модель*

Постановка проблеми. В умовах реформування української освіти педагог виконує не лише навчальну, а й виховну та розвиваючу функції. Сучасні діти потребують різнопланових форм навчання, де позашкільна діяльність стає важливим фактором розвитку особистості. Батьки та суспільство очікують від учителя ініціативності та вміння організувати додаткову освітню діяльність з метою розвитку ключових компетентностей учнів. Не викликає сумніву той факт, що позашкільна діяльність сприяє формуванню громадянської, комунікативної, культурної та підприємницької компетентностей школярів, організація гуртків, екскурсій, проектної діяльності допомагає учням здобувати навички XXI століття (критичне мислення, креативність, співпраця).

Нині у педагогічних закладах вищої освіти традиційно акцент робиться на методиці викладання предметів, тоді як організація позашкільної роботи залишається поза увагою. Недостатня підготовка до позакласної роботи призводить до труднощів у молодих спеціалістів, що може знижувати їхню мотивацію та професійну ефективність. Практика засвідчує, що діти краще сприймають знання та виховні ідеї в неформальному середовищі (екскурсії, квести, волонтерські ініціативи), а позашкільна діяльність допомагає враховувати індивідуальні особливості учнів та розвивати їхні таланти. Відтак, майбутні педагоги мають бути готові працювати з різними форматами неформальної освіти, особливо, урахувавши сучасні виклики цифровізації освіти. Використання цифрових технологій у позашкільній освіті (онлайн-гуртки, веб-квести, інтерактивні навчальні платформи) вимагає нових підходів до підготовки вчителя. З огляду на це, важливим завданням є розробка та впровадження дидактичної

моделі підготовки вчителів до позашкільної роботи, що сприятиме підвищенню якості освіти. Водночас, така модель має бути спрямована на формування всебічно розвиненої особистості учня, професійному зростанню вчителя та гармонійному розвитку освітнього середовища в Україні. Актуальність дидактичної моделі підготовки майбутніх учителів до організації позашкільної роботи зумовлена сучасними викликами освіти, які вимагають від педагога не лише знань предмета, а й умінь створювати сприятливе середовище для всебічного розвитку учнів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ґрунтовне вивчення науково-педагогічного доробку вчених, присвячених різним аспектам підготовки вчителів до позашкільної роботи (О. Антонова, Л. Базильчук, Н. Вересоцька, О. Литовченко, Н. Нікітченко, О. Пильтяй, С. Шалига та ін.) дало змогу констатувати, що у процесі розвитку вітчизняної педагогічної науки позакласна діяльність у школі набула теоретичного обґрунтування та була реалізована на практиці у двох основних напрямках. Перший передбачав масову позакласну роботу, до організації якої традиційно залучалися всі педагоги та вихователі. Другий напрям охоплював спеціалізовані форми позакласної діяльності, такі як гуртки, клуби, секції та студії, де учні займалися відповідно до власних інтересів або за рекомендацією педагогів.

Разом із тим, дидактична модель підготовки майбутніх учителів до організації позашкільної роботи не була предметом спеціального педагогічного дослідження.

Мета статті – визначити дидактичні умови підготовки майбутніх учителів до організації позашкільної роботи та розробити дидактичну модель цієї підготовки.

Виклад основного матеріалу. У дослідженні, визначаючи спеціалізовані форми організації позашкільної роботи, ми спираємося насамперед на напрями діяльності шкільних гуртків, окреслені науковцями Інституту модернізації змісту освіти (рис. 1):

Рис. 1. Напрями діяльності шкільних гуртків

Слід відмітити, що спеціалізовані форми організації позашкільної роботи – це структуровані види діяльності, що спрямовані на розвиток знань, умінь та навичок дітей і молоді поза межами загальноосвітнього навчального процесу. Вони можуть охоплювати напрями, презентовані на рисунку 1.

Детальніше спеціалізовані форми організації позашкільної роботи подано на рисунку 2:

Підготовка майбутніх учителів до організації позашкільної роботи вимагає створення спеціальних дидактичних умов, які забезпечують ефективне формування професійних компетентностей і включають методичні, організаційні, технологічні та особистісні аспекти навчання у педагогічних університетах.

У дослідженні визначено такі дидактичні умови (рис. 3):

1. **Формування у майбутніх учителів мотиваційно-ціннісного ставлення до позашкільної роботи.** Ця дидактична умова передбачає, що майбутні педагоги мають усвідомлювати значення позашкільної діяльності для розвитку учнів. На нашу думку, варто впроваджувати **курси, тренінги, семінари**, що демонструють успішні кейси позашкільної роботи. При цьому доцільним є використання методів активного навчання (дискусії, кейс-методи, рефлексивні практики), котрі сприяють розвитку інтересу до позакласної діяльності, до дослідження спеціалізованих форм організації позашкільної роботи.

2. **Інтеграція теоретичної та практичної підготовки, спрямованої на моделювання позашкільних заходів.** Ця дидактична умова передбачає: поєднання **теоретичних знань** (основи педагогіки, методика організації позашкільної роботи) з **практичним досвідом** (стажування, волонтерські ініціативи, проектна діяльність); введення **практичних дисциплін**, що містять моделювання позашкільних заходів, аналіз реальних ситуацій, розробку сценаріїв; організацію партнерської співпраці з освітніми закладами, гуртками, центрами учнівського розвитку для проходження практики тощо.

3. **Використання інтерактивних і практико-орієнтованих методів навчання майбутніх учителів.** Ця дидактична умова передбачає використання методів **кейс-стаді, ігрового моделювання, методу проєктів, соціальних та волонтерських ініціатив**, котрі допомагають студентам вчитися через практику; організацію педагогічних майстерень, тренінгів з організації позашкільної роботи.

4. **Розвиток рефлексивних навичок та самооцінки професійної діяльності.** Ця дидактична умова акцентує увагу на тому факті, що важливо навчати майбутніх учителів **аналізувати власну діяльність**, оцінювати ефективність позашкільних заходів, визначати сильні та слабкі сторони. Передбачає використання **методів рефлексії**: ведення педагогічного щоденника, аналіз відеозаписів власних занять, групові обговорення досвіду організації позашкільної роботи.

1. Гуртки та секції ☐ Науково-технічні (робототехніка, програмування, авіамоделювання тощо). ☐ Художньо-естетичні (музичні, хореографічні, театральні, художні студії). ☐ Спортивні (футбол, боротьба, шахи, легка атлетика тощо). ☐ Еколого-натуралістичні (ботанічні, зоологічні, аграрні гуртки).
2. Клуби за інтересами ☐ Клуби дебатів, журналістики, лідерства; екологічні клуби, волонтерські організації. ☐ Літературні, історичні або мовні клуби.
3. Творчі об'єднання та студії ☐ Театральні студії, вокальні ансамблі, кіностудії, літературні студії, де діти розвивають навички письменництва; художні школи або дизайн-студії.
4. Наукові товариства та секції Малої академії наук (МАН) ☐ Дослідницькі секції з фізики, хімії, біології, математики; інженерно-технічні секції; гуманітарні напрями (правознавство, історія, краєзнавство).
5. Літні та тематичні школи ☐ Літні табори з науковим уклоном (STEM-табір, мовний табір, екологічна школа). ☐ Тренінгові школи (лідерство, підприємництво, мистецтво).
6. Експедиції, туристичні походи та екскурсії ☐ Еколого-краєзнавчі походи, археологічні експедиції, історико-краєзнавчі мандрівки, тематичні освітні екскурсії.
7. Конференції, конкурси та фестивалі ☐ Інтелектуальні конкурси (олімпіади, турніри, конкурси-захисти МАН); фестивалі мистецтв, театральні конкурси, виставки творчих робіт, спортивні чемпіонати та турніри.
8. Волонтерська та соціальна діяльність ☐ Добровільні ініціативи, благодійні акції, екологічні проекти.

Рис. 2. Спеціалізовані форми організації позашкільної роботи

5. *Створення умов для самостійної творчої діяльності.* Ця дидактична умова передбачає надання можливості студентам самостійно розробляти та реалізовувати проекти, гуртки, виховні заходи, а також стимулювання ініціативності та творчості через конкурси педагогічних ідей, студентські конференції, соціальні проекти.

6. *Використання міждисциплінарного підходу у процесі підготовки до позашкільної роботи.* Ця умова реалізується поєднанням знань із психології, соціології, педагогіки, менеджменту для успішного керівництва позашкільною діяльністю; інтеграцією позашкільної роботи з **основною навчальною програмою** (наприклад, реалізація STEM-проектів, екологічних ініціатив, культурно-мистецьких заходів).

7. *Орієнтація майбутніх учителів на цифровізацію позашкільної роботи.* Ця умова передбачає, що майбутні педагоги повинні вміти працювати з різними освітніми платформами та інструментами для організації дистанційних та змішаних форматів позашкільної роботи:

- Google Classroom, Moodle, Microsoft Teams – для управління позашкільними курсами та гуртками.
- Padlet, Trello – для організації проектної діяльності.
- Zoom, Google Meet – для проведення онлайн-занять, вебінарів та майстер-класів.
- YouTube, TikTok, Instagram – для створення освітнього контенту, залучення учнів до позакласної активності.

Реалізується ця умова насамперед проведенням для студентів онлайн-воркшопів «Цифровізація позашкільної роботи вчителя». Зазначимо, що онлайн-воркшоп ми трактуємо як форму динамічного навчання майбутніх учителів в онлайн-форматі, яке відбувається завдяки їх власній активній роботі під керівництвом викладачів а також стейкхолдерів: вчителів-керівників гуртків, науковців закладів вищої освіти (Боярський, 2023; Кононець, 2024).

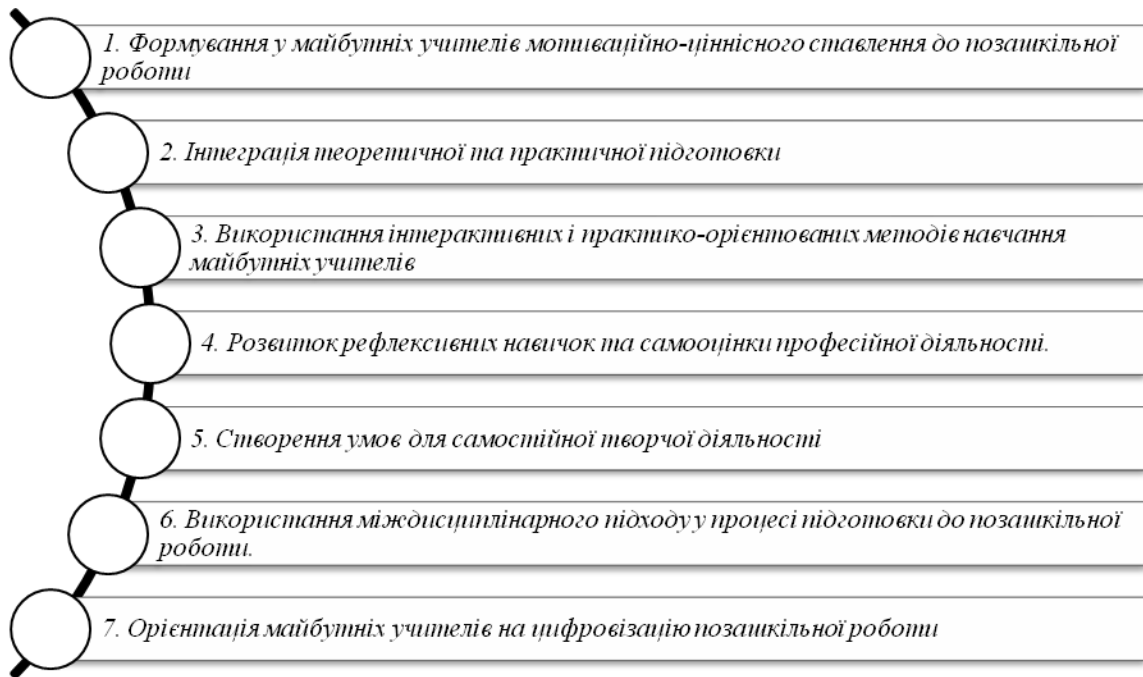

Рис. 3. Дидактичні умови підготовки майбутніх учителів до організації позашкільної роботи

Забезпечення ефективних дидактичних умов підготовки майбутніх учителів до організації позашкільної роботи сприяє формуванню професійно компетентного, мотивованого та творчого педагога, здатного впроваджувати сучасні освітні підходи в роботі з учнями.

Методологія дидактичної моделі підготовки майбутніх учителів до організації позашкільної роботи віддзеркалена у таких наукових підходах:

- компетентнісний підхід (О. Антонова, І. Солошич, В. Одокієнко та ін.);
- ресурсно-орієнтований підхід (В. Жамардій, О. Ільченко, Н. Кононец, В. Мокляк, та ін.);
- практико-орієнтований підхід (Л. Базильчук, О. Башманівський, О. Березюк, О. Власенко, Н. Захарчук, О. Піддубна та ін.);
- стейкголдєрський підхід (М. Гриньова, Н. Кононец та ін.);
- проєктний підхід (R. Cheng, S. Lam, C. Chan та ін.);
- здоров'язбережувальний підхід (М. Гриньова, О. Топузов, Л. Рибалко та ін.)
- лідерсько-управлінський підхід (О. Большая, І. Бояринова, І. Іщенко, О. Жданова-Неділько, С. Нестуля, О. Нестуля та ін.).

Вивчення праць вище зазначених науковців слугувало підставою до змістового наповнення компонентів дидактичної моделі підготовки майбутніх учителів до організації позашкільної роботи: цільового, змістового, операційно-діяльнісного, контрольного-рефлексивного та результативного (рис. 4).

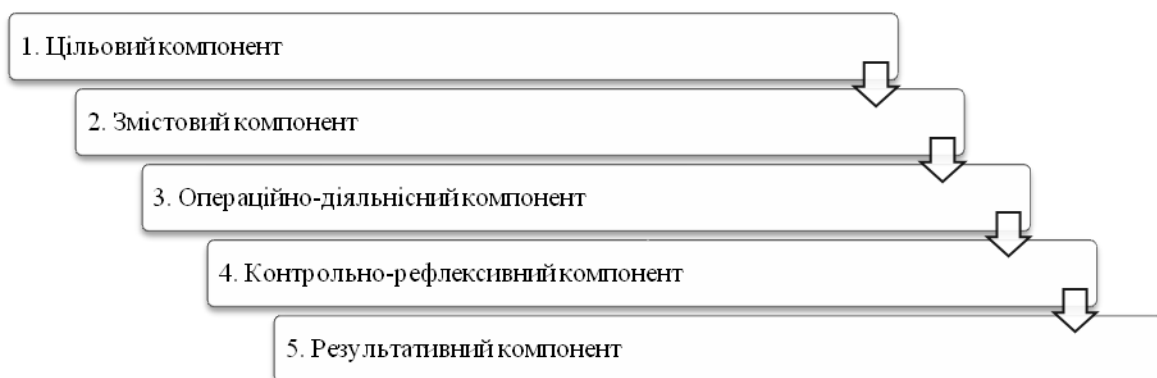

Рис. 4. Дидактична модель підготовки майбутніх учителів до організації позашкільної роботи

1. Цільовий компонент (визначення мети підготовки майбутніх учителів до організації позашкільної роботи; формування професійних компетентностей у сфері позашкільної освіти; розвиток мотивації студентів до роботи в позашкільному середовищі; реалізація дидактичних умов підготовки майбутніх учителів до організації позашкільної роботи).

2. Змістовий компонент включає:

Теоретичну підготовку (орієнтовні теми, вибіркові дисципліни, курси):

- Основи позашкільної освіти та її роль у всебічному розвитку дітей.
- Методи і форми організації позашкільної діяльності.
- Психолого-педагогічні аспекти роботи з дітьми в позаурочний час.
- Нормативно-правове забезпечення позашкільної освіти.

Практичну підготовку (участь у роботі гуртків, секцій, клубів як асистент або керівник; організація позашкільних заходів (конкурси, екскурсії, фестивалі); взаємодія з закладами позашкільної освіти).

3. Операційно-діяльнісний компонент уміщує: *методи навчання* (проектне навчання (розробка й реалізація позашкільних проєктів); практико-орієнтоване навчання (педагогічна практика у позашкільних закладах); інтерактивні методи (тренінги, майстер-класи, ділові ігри); використання цифрових технологій в організації позашкільної роботи); дидактичні умови підготовки майбутніх учителів до організації позашкільної роботи.

4. Контрольно-рефлексивний компонент передбачає оцінювання рівня сформованості компетентностей через: аналіз результатів педагогічної практики; проведення рефлексивних занять, обговорення досвіду; самоаналіз і взаємооцінювання майбутніх педагогів.

5. Результативний компонент характеризує: рівень сформованості професійної готовності студентів; вміння організовувати позашкільну діяльність відповідно до потреб дітей; мотивацію до подальшої самоосвіти та вдосконалення у сфері позашкільної роботи вчителя.

Ця модель забезпечує комплексний підхід до підготовки майбутніх учителів, дозволяє їм ефективно працювати в позашкільній сфері та сприяти розвитку дітей у неформальному освітньому середовищі.

Висновки. Таким чином, визначено дидактичні умови підготовки майбутніх учителів до організації позашкільної роботи: формування у майбутніх учителів мотиваційно-ціннісного ставлення до позашкільної роботи; інтеграція теоретичної та практичної підготовки; використання інтерактивних і практико-орієнтованих методів навчання майбутніх учителів; розвиток рефлексивних навичок та самооцінки професійної діяльності; створення умов для самостійної творчої діяльності; використання міждисциплінарного підходу у процесі підготовки до позашкільної роботи; орієнтація майбутніх учителів на цифровізацію позашкільної роботи.

Запропоновано дидактичну модель підготовки майбутніх учителів до організації позашкільної роботи, яку складають п'ять взаємопов'язаних компонентів: *цільовий, змістовий, операційно-діяльнісний, контрольно-рефлексивний та результативний компоненти*; визначено їхнє змістове наповнення.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в інтеграційних процесах різних форм реалізації визначених дидактичних умов та компонентів дидактичної моделі підготовки майбутніх учителів до організації позашкільної роботи, а також у їх експериментальній перевірці.

Список використаних джерел

- Антонова, О. Є. (2014). Залучення старшокласників до науково-дослідної діяльності МАН як засіб розвитку їх дослідницьких здібностей. В кн. *Інновації в освіті: інтеграція науки і практики*: зб. наук-метод. праць (с. 56-75). Житомир: ФОП Левковець.
- Базильчук, Л. В. (2014). *Підготовка майбутніх учителів образотворчого мистецтва до організації позакласної роботи в загальноосвітніх школах*: монографія. Умань: ВПЦ «Візаві».
- Березюк, О. С. (Ред.). (2013). *Дидактична модель професійної діяльності майбутнього фахівця в умовах інноваційного освітнього простору (концептуальний підхід)*: монографія (I частина). Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка.
- Боярський, Д. (2023). Активізація діяльності наукових гуртків у Новій українській школі. *Витоки педагогічної майстерності*, 31, 22-29. Взято з <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/21517>
- Гриньова, М. В., Кононець, Н. В., Дяченко-Богун, М. М., Рибалко, Л. М. (2019). Ресурсно-орієнтоване навчання студентів в умовах здоров'язбережувального освітнього середовища. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 72, 4, 182-193.
- Іщенко, І., Кононець, Н., Жданова-Неділько, О., Большая, О. (2024). Теоретико-методологічні засади майстерності прийняття управлінських рішень. *Витоки педагогічної майстерності*, 34, 100-105. DOI: <https://doi.org/10.33989/2075-146x.2024.34.318053>
- Кононець, Н. В. (2024). Напрями забезпечення якості підготовки майбутніх менеджерів у контексті стейкхолдерського підходу: педагогіка партнерства. В кн. М. В. Гриньова (Ред.), *Основні цілі стратегії сталого розвитку: проблеми та перспективи*: матеріали I міжнар. наук.-практ. форуму (с. 348-350). Полтава: ПНПУ імені В.Г. Короленка.
- Кононець, Н., Бояринова, І., Іщенко, І. (2024). Концептуальна модель формування готовності майбутніх освітніх менеджерів до організаційно-управлінської діяльності в умовах цифровізації. *Витоки педагогічної майстерності*, 34, 111-119. DOI: <https://doi.org/10.33989/2075-146x.2024.34.318055>

- Нестуля, О. О., Нестуля, С. І., Кононець, Н. В. (2021). *Дидактика лідерства: сучасні погляди на формування лідерської компетентності здобувачів вищої освіти*: монографія. Полтава: ПУЕТ.
- Нестуля, О. О., Нестуля, С. І., Кононець, Н. В. (2020). Проектний підхід (project-based learning) до викладання дисципліни «Основи лідерства» для магістрантів спеціальності 011 освітні, педагогічні науки в умовах дистанційного навчання. В кн. *Психологія та педагогіка: історія розвитку, сучасний стан та перспективи досліджень*: збірник наукових робіт учасників міжнар. наук.-практ. конф. (с. 60-63). Одеса: ГО «Південна фундація педагогіки».
- Cheng, R. W., Lam, S., & Chan, C. (2008). When high achievers and low achievers work in the same group: the role of group heterogeneity and processes in project-based learning. *British Journal of Educational Psychology*, 78 (2), 205-221.
- Kononets, N., Ilchenko, O., & Mokliak, V. (2020). Future teachers resource-based learning system: experience of higher education institutions in Poltava city, Ukraine. *Turkish Online Journal of Distance Education-TOJDE*, 21, 3, 14, 199-220.
- Kononets, N., Nestulya, S., Soloshych, I., Zhamardiy, V., Odokienko, V. (2021). Investigating the Didactic System of Research Competence Formation for Prospective PE Instructors. *Journal of Research in Medical and Dental Science*, 9, 7, 414-418.
- Topuzov, O. M., Grynova, M. V., Barbinova, A. V., Kharchenko, O. V., & Kononets, N. V. (2021). The model of professional development of natural science teachers of rural schools in the conditions of distance educational process. *Information Technologies and Learning Tools*, 85 (5), 344-359.

References

- Antonova, O. Ie. (2014). Zaluchennia starshoklasnykiv do naukovykh doslidnoyi diialnosti MAN yak zasib rozvytku yikh doslidnytskykh zdibnostei [Involvement of high school students in research activities of the National Academy of Sciences as a means of developing their research abilities]. In *Innovatsii v osviti: intehratsiia nauky i praktyky [Innovations in education: integration of science and practice]*: zb. nauk.-metod. prats (pp. 56-75). Zhytomyr: FOP Levkovets [in Ukrainian].
- Bazylchuk, L. V. (2014). *Pidhotovka maibutnikh uchyteliv obrazotvorchoho mystetstva do orhanizatsii pozaklasnoi roboty v zahalnoosvitnikh shkolakh [Preparing future teachers of fine arts for organizing extracurricular work in secondary schools]*: monohrafiia. Uman: VPTs «Vizavi» [in Ukrainian].
- Bereziuk, O. S. (Ed.). (2013). *Dydaktychna model profesiinoi diialnosti maibutnoho fakhivtsia v umovakh innovatsiinoho osvitnoho prostoru (kontseptualnyi pidkhid) [Didactic model of professional activity of a future specialist in the conditions of an innovative educational space (conceptual approach)]* (P. 1). Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka [in Ukrainian].
- Boiarskyi, D. (2023). Aktyvizatsiia diialnosti naukovykh hurtkiv u Novii ukrainskii shkoli [Activation of scientific circles at the New Ukrainian School]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti [Origins of pedagogical skill]*, 31, 22-29. Retrieved from <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/21517> [in Ukrainian].
- Cheng, R. W., Lam, S., & Chan, C. (2008). When high achievers and low achievers work in the same group: the role of group heterogeneity and processes in project-based learning. *British Journal of Educational Psychology*, 78 (2), 205-221 [in English].
- Hrynova, M. V., Kononets, N. V., Diachenko-Bohun, M. M., & Rybalko, L. M. (2019). Resursno-orientovane navchannia studentiv v umovakh zdoroviazberezhuvального osvitnoho seredovyshcha [Resource-oriented student learning in a health-preserving educational environment]. *Informatsiini tekhnologii i zasoby navchannia [Information technology and learning tools]*, 72, 4, 182-193 [in Ukrainian].
- Ishchenko, I., Kononets, N., Zhdanova-Nedilko, O., & Bolshaia, O. (2024). Teoretyko-metodolohichni zasady maisternosti pryiniattia upravlinskykh rishen [Theoretical and methodological foundations of managerial decision-making skills]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti [Origins of pedagogical skill]*, 34, 100-105. DOI: <https://doi.org/10.33989/2075-146x.2024.34.318053> [in Ukrainian].
- Kononets, N. V. (2024). Napriamy zabezpechennia yakosti pidhotovky maibutnikh menedzheriv u konteksti steigolderskoho pidkhodu: pedahohika partnerstva [Directions for ensuring the quality of training of future managers in the context of the stakeholder approach: partnership pedagogy]. In M. V. Hrynova (Ed.), *Osnovni tsili stratehii staloho rozvytku: problemy ta perspektyvy [The main goals of the sustainable development strategy: problems and prospects]*: materialy I Mizhnarodnoho naukovykh-praktychnoho forumu (pp. 348-350). Poltava: PNPu imeni V.H. Korolenka [in Ukrainian].
- Kononets, N., Boiarynova, I., & Ishchenko, I. (2024). Kontseptualna model formuvannia hotovnosti maibutnikh osvitnikh menedzheriv do orhanizatsiino-upravlinskoi diialnosti v umovakh tsyfrovizatsii [Conceptual model of forming the readiness of future educational managers for organizational and managerial activities in the context of digitalization]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti [Origins of pedagogical skill]*, 34, 111-119. DOI: <https://doi.org/10.33989/2075-146x.2024.34.318055> [in Ukrainian].
- Kononets, N., Ilchenko, O., & Mokliak, V. (2020). Future teachers resource-based learning system: experience of higher education institutions in Poltava city, Ukraine. *Turkish Online Journal of Distance Education-TOJDE*, 21, 3, 14, 199-220 [in English].

- Kononets, N., Nestulya, S., Soloshych, I., Zhamardiy, V., & Odokienko, V. (2021). Investigating the Didactic System of Research Competence Formation for Prospective PE Instructors. *Journal of Research in Medical and Dental Science*, 9, 7, 414-418 [in English].
- Nestulia, O. O., Nestulia, S. I., & Kononets, N. V. (2021). *Dydaktyka liderstva: suchasni pohliady na formuvannia liderstoi kompetentnosti здобувачив вищої освіти [Didactics of leadership: modern views on the formation of leadership competence of higher education students]: monohrafiia*. Poltava: PUET [in Ukrainian].
- Nestulia, O. O., Nestulia, S. I., & Kononets, N. V. (2020). Proiektnyi pidkhid (project-based learning) do vykladannia dystsypliny «Osnovy liderstva» dlia mahistrantiv spetsialnosti 011 osvityni, pedahohichni nauky v umovakh dystantsiinoho navchannia [Project-based learning approach to teaching the discipline "Fundamentals of Leadership" for master's students of the specialty 011 educational and pedagogical sciences in distance learning conditions]. In *Psykhohihiia ta pedahohika: istoriia rozvytku, suchasnyi stan ta perspektyvy doslidzhen [Psychology and pedagogy: history of development, current state and research prospects]: zbirnyk naukovykh robit uchasnykiv mizhnar. nauk.-prakt. konf. (pp. 60-63)*. Odesa: HO «Pivdenna fundatsiia pedahohiky» [in Ukrainian].
- Topuzov, O. M., Grynova, M. V., Barbinova, A. V., Kharchenko, O. V., & Kononets, N. V. (2021). The model of professional development of natural science teachers of rural schools in the conditions of distance educational process. *Information Technologies and Learning Tools*, 85 (5), 344-359 [in English].

BOYARSKY D.

Rokitna gymnasium with preschool structural subdivision of the executive committee of the Omelnytsky village council of the Kremenchutsky district of the Poltava region, Ukraine

KONONETS N.

Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

DIDACTIC MODEL OF TRAINING FUTURE TEACHERS FOR ORGANIZATION OF EXTRA-SCHOOL WORK

In the article, the authors present the didactic conditions for training future teachers to organize extracurricular work: the formation of motivational and value-based attitudes towards extracurricular work in future teachers; integration of theoretical and practical training; use of interactive and practice-oriented methods of training future teachers; development of reflective skills and self-assessment of professional activity; creation of conditions for independent creative activity; use of an interdisciplinary approach in the process of training for extracurricular work; orientation of future teachers to the digitalization of extracurricular work.

A didactic model of training future teachers to organize extracurricular work is proposed, which consists of five interrelated components: target, content, operational-activity, control-reflective and effective components.

Target component (determining the purpose of training future teachers to organize extracurricular work; forming professional competencies in the field of extracurricular education; developing students' motivation to work in an extracurricular environment; implementing didactic conditions for training future teachers to organize extracurricular work). The content component includes: theoretical training (topics, elective subjects, courses) and practical training (participation in the work of circles, sections, clubs as an assistant or leader; organizing extracurricular activities (competitions, excursions, festivals); interacting with extracurricular education institutions). The operational-activity component includes: teaching methods (project learning (development and implementation of extracurricular projects); practice-oriented learning (pedagogical practice in extracurricular institutions); interactive methods (trainings, master classes, business games); using digital technologies in organizing extracurricular work); didactic conditions for training future teachers to organize extracurricular work. The control-reflective component involves assessing the level of competence formation through: analysis of the results of pedagogical practice; conducting reflective classes, discussing experience; self-analysis and mutual evaluation of future teachers. The productive component characterizes: the level of formation of students' professional readiness; the ability to organize extracurricular activities in accordance with the needs of children; motivation for further self-education and improvement in the field of extracurricular work of the teacher.

Key words: *future teacher, school, extra-school work, preparation, didactic conditions, didactic model*

Стаття надійшла до редакції 13.03.2025 р.

УДК 378.04:338.48

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2025.35.330957](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2025.35.330957)

ВОЛОДИМИР ВАРЕНИЦЬКИЙ

ORCID: 0009-0003-6486-7789

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

РОЗВИТОК ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СФЕРИ ТУРИЗМУ ТА РЕКРЕАЦІЇ ЯК ПРОБЛЕМА НАУК ПРО ОСВІТУ

У статті проаналізовано розвиток підприємницької культури майбутніх фахівців сфери туризму. Підприємницька культура майбутнього фахівця сфери туризму та рекреації розглядається як інтегрована система знань, навичок, ціннісних орієнтацій та поведінкових моделей, що формують здатність ініціювати, розвивати та ефективно управляти туристично-рекреаційними проектами в умовах динамічного ринку. Обґрунтовано принципи формування підприємницької культури майбутніх фахівців сфери туризму та рекреації – принцип інтеграції теоретичних знань і практичного досвіду, інноваційності та креативності, сталого та відповідального підприємництва, клієнтоорієнтованості та комунікативної компетентності, цифровізації та технологічної компетентності, підприємницької ініціативності та самостійності, міждисциплінарного підходу, адаптивності та гнучкості, партнерства та мережевої взаємодії, а також безперервного професійного розвитку.

Доведено, що у структурі підприємницької культури майбутніх фахівців сфери туризму та рекреації доречно виділяти такі складники: когнітивний компонент (система знань про основи підприємництва та управління туристичним бізнесом), операційно-діяльничий компонент (практичні навички ведення бізнесу та управління проектами), мотиваційно-ціннісний компонент (внутрішня мотивація, ініціативність, соціальна відповідальність), креативно-інноваційний компонент (генерування ідей, застосування креативних підходів та цифрових технологій), комунікативний компонент (навички ділової взаємодії, клієнтоорієнтованості та міжкультурної комунікації) та адаптивно-стратегічний компонент (здатність до гнучкого управління, стратегічного планування та адаптації до змін у туристичному бізнесі).

***Ключові слова:** майбутній фахівець сфери туризму та рекреації, професійна компетентність, підприємницька культура, підприємницька діяльність, підприємницьке наставництво, нетворкінг, структура підприємницької культури, принципи розвитку підприємницької культури*

Постановка проблеми; її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Сучасна туристична та рекреаційна сфера є однією з найбільш динамічних і перспективних галузей економіки, що постійно розвивається під впливом глобалізаційних процесів, технологічного прогресу та зміни запитів споживачів. В умовах зростаючої конкуренції, змін економічного середовища та зростаючого попиту на унікальні туристичні продукти підготовка висококваліфікованих фахівців набуває особливого значення. Актуальність дослідження розвитку підприємницької культури майбутніх фахівців сфери туризму та рекреації зумовлена низкою важливих чинників. Насамперед, туристична галузь є ключовою складовою економік багатьох країн, а її розвиток безпосередньо пов'язаний із здатністю фахівців генерувати нові ідеї, застосовувати креативні підходи до організації бізнесу та забезпечувати сталий розвиток туристичної сфери. Зміни у світовій економіці, активне використання цифрових технологій, посилення глобальної конкуренції та зростання ролі екологічних аспектів у туризмі потребують від фахівців не лише ґрунтовних знань у сфері туризму, а й розвинутого підприємницького мислення.

Значна роль у цьому процесі належить освітнім установам, які повинні адаптувати навчальні програми до сучасних викликів, сприяючи розвитку в студентів ініціативності, креативності, стратегічного мислення та здатності приймати управлінські рішення. Формування підприємницької культури є важливим аспектом професійної підготовки, оскільки воно сприяє розвитку лідерських якостей, здатності аналізувати ринкові тенденції, оцінювати ризики та знаходити нестандартні рішення в складних умовах.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Розгляд теоретичних і методологічних аспектів, а також сучасних тенденцій у професійній підготовці дозволяє визначити ключові підходи до вирішення цієї педагогічної проблеми. Дослідження І. Зінькової присвячене аналізу підприємницької культури майбутніх фахівців туристичної сфери, її складових та особливостей формування, авторка акцентує увагу на взаємозв'язку підприємницької культури з професійною підготовкою та самореалізацією майбутніх фахівців (Зінькова, 2019). У свою чергу, Н. Павліха, І. Цимбалюк та А. Савчук розглядають питання сталого розвитку туризму в Україні, аналізують сучасні виклики галузі та пропонують перспективи її розвитку; видання є важливим у контексті формування екологічно та соціально відповідального підприємництва

(Павліха, Цимбалюк, Савчук, 2022). Методичні засади професійної підготовки фахівців для сфери туризму висвітлює В. Федорченко, наголошуючи на необхідності вдосконалення навчальних програм та адаптації освітніх процесів до сучасних викликів галузі (Федорченко, 2005). У роботах Я. Рабаданової та Л. Польової аналізується специфіка практичної підготовки фахівців у сфері туризму, підкреслюється важливість поєднання теоретичних знань із практичною діяльністю для формування професійних компетентностей (Рабаданова, Польова, 2012). Дослідження М. Гункевича присвячене аналізу сучасних тенденцій у підготовці фахівців туристичної галузі України, в якому автор окреслює виклики та напрями удосконалення освітніх програм (Гункевич, 2013). Структуру підготовки кадрів для туристичної сфери розглядає І.М. Філоненко, визначаючи ключові елементи освітнього процесу та їхню взаємодію у формуванні професійних компетенцій (Філоненко, 2012). Загалом розглянуті наукові праці висвітлюють теоретичні основи підприємницької культури, сучасні виклики сталого розвитку туризму, особливості професійної та практичної підготовки, а також тенденції розвитку освітніх програм. Це підтверджує актуальність подальших досліджень у напрямі вдосконалення методології підприємницької освіти у туристичній галузі.

Метою статті є обґрунтування актуальності розвитку підприємницької культури майбутніх фахівців сфери туризму та рекреації як важливої педагогічної проблеми, визначення її змісту, структурних компонентів та значення у професійній підготовці.

Викладення основного матеріалу дослідження. На основі аналізу комплексу літературних джерел нами сформульовано робоче визначення «**підприємницька культура майбутнього фахівця сфери туризму та рекреації**» – це інтегрована система знань, навичок, ціннісних орієнтацій та поведінкових моделей, що формують здатність ініціювати, розвивати та ефективно управляти туристично-рекреаційними проектами в умовах динамічного ринку. Встановлено, що підприємницька культура включає підприємницьке мислення, інноваційність, стратегічне планування, комунікаційну компетентність, фінансову грамотність, лідерські якості та відповідальне ставлення до соціально-економічного та екологічного середовища (Зінькова, 2019; Федорченко, 2005; Філоненко, 2012).

Становлення підприємницької культури в умовах сучасного ринку туристичних та рекреаційних послуг є стратегічним завданням освітніх інституцій. Розвиток підприємницького мислення та навичок вимагає врахування глобальних тенденцій, технологічного прогресу, нових підходів до ведення бізнесу та педагогічних інновацій у підготовці фахівців. Серед ключових тенденцій можна виокремити наступні:

- **інтеграція підприємницької освіти в освітні програми** – зростає необхідність впровадження спеціалізованих курсів і дисциплін, спрямованих на розвиток підприємницької культури студентів; важливою тенденцією є поєднання теоретичної підготовки з практичними кейсами, розробкою бізнес-проектів та моделюванням реальних ринкових ситуацій;
- **цифровізація підприємницької діяльності в туризмі** – використання цифрових технологій у підприємницькій діяльності майбутніх фахівців туризму є однією з ключових тенденцій; онлайн-бронювання, штучний інтелект, big data, блокчейн, автоматизація маркетингу та CRM-системи стають невід'ємною туристичного бізнесу;
- **орієнтація на сталий та відповідальний туризм** – сучасні підходи до розвитку підприємництва в туризмі базуються на принципах екологічної відповідальності, соціальної справедливості та економічної ефективності; у навчальних програмах все більше уваги приділяється формуванню у студентів навичок розробки екологічно чистих та соціально відповідальних туристичних продуктів;
- **розвиток soft skills у підприємницькій підготовці** – окрім фахових знань, зростає потреба у розвитку у студентів таких компетенцій, як критичне мислення, комунікаційні навички, лідерські якості, креативність та адаптивність, які є ключовими для успішної підприємницької діяльності в туризмі;
- **проектно-орієнтований підхід до навчання** – одним із найефективніших підходів до розвитку підприємницької культури є проектне навчання; здобувачі залучаються до реальних бізнес-кейсів, стажувань у туристичних компаніях, створення стартапів та організації власних туристичних ініціатив;
- **підприємницьке наставництво та нетворкінг** – важливим трендом є активне залучення бізнес-спільноти до освітнього процесу через менторство, співпрацю з підприємцями, участь у хакатонах, бізнес-інкубаторах та акселераційних програмах;
- **глобалізація та розвиток міжнародного підприємництва** – у сучасних умовах туристичний бізнес виходить за межі локального ринку, що вимагає від майбутніх фахівців розуміння міжнародних стандартів, культурних особливостей та володіння іноземними мовами для успішного ведення підприємницької діяльності.
- **гейміфікація та використання інтерактивних методів навчання** – освітній процес дедалі більше включає гейміфікаційні елементи, симуляційні ігри, бізнес-квести та інтерактивні платформи, що сприяє ефективнішому засвоєнню підприємницьких компетентностей.
- **розвиток креативної економіки в туризмі** – майбутні підприємці у сфері туризму повинні вміти створювати унікальні пропозиції, що базуються на культурній спадщині, мистецтві, гастрономії,

технологічних новинках та інтерактивних туристичних продуктах; це формує нову генерацію туристичних стартапів, які пропонують нестандартні рішення;

- **адаптація до кризових умов та гнучкість у бізнес-моделях** – світові кризи, пандемії, економічні потрясіння змінюють структуру туристичного бізнесу; сучасний фахівець повинен володіти навичками кризового менеджменту, гнучкого стратегічного планування та ризик-менеджменту (Польва, 2012; Філоненко, 2012).

Формування підприємницької культури майбутніх фахівців туристично-рекреаційної сфери ґрунтується на системі педагогічних та управлінських принципів, які сприяють розвитку ініціативності, креативності та відповідального підприємницького мислення. Одним із ключових принципів є *інтеграція теоретичних знань і практичного досвіду*, що передбачає поєднання фундаментальної освіти з реальними підприємницькими ініціативами через стажування, бізнес-проекти, симуляційні тренінги та практичні кейси. Це дозволяє студентам отримувати не лише теоретичну підготовку, а й практичний досвід у веденні бізнесу, що значно підвищує їхню конкурентоспроможність на ринку праці.

Важливим аспектом є *принцип інноваційності та креативності*, адже майбутні фахівці повинні вміти мислити нестандартно, генерувати нові ідеї, впроваджувати сучасні технології та швидко адаптуватися до змін у туристичному бізнесі. Розвиток творчого підходу до підприємницької діяльності забезпечує їхню здатність створювати унікальні та привабливі туристичні продукти, відповідні до сучасних тенденцій та запитів споживачів. При цьому важливу роль відіграє *принцип сталого та відповідального підприємництва*, який передбачає екологічну, соціальну та економічну відповідальність у веденні бізнесу. Туризм має значний вплив на навколишнє середовище та суспільство, тому підприємницька діяльність у цій сфері повинна враховувати інтереси суспільства та майбутніх поколінь.

Сучасний туристичний бізнес орієнтований на задоволення потреб клієнтів, тому формування підприємницької культури базується на *принципі клієнтоорієнтованості та комунікативної компетентності*. Це означає, що фахівці повинні вміти аналізувати запити туристів, будувати довгострокові відносини з клієнтами, використовувати ефективні маркетингові комунікації та розвивати персоналізовані туристичні продукти. Важливу роль у цьому процесі відіграє цифровізація, що зумовлює необхідність опанування сучасних технологій та володіння цифровими компетентностями. *Принцип цифровізації та технологічної спрямованості* передбачає засвоєння майбутніми фахівцями цифрового маркетингу, онлайн-систем бронювання, аналітики великих даних (big data), автоматизованих систем управління бізнесом, що забезпечує ефективність підприємницької діяльності в сучасних умовах (Павліха, Цимбалюк, Савчук, 2022).

Розвиток підприємницької культури неможливий без формування активної життєвої позиції, тому важливим є *принцип підприємницької ініціативності та самостійності*, який сприяє розвитку в здобувачів готовності брати на себе відповідальність, ухвалювати рішення, шукати нові можливості для ведення бізнесу та адаптуватися до нестандартних ситуацій. Підприємництво у сфері туризму вимагає міждисциплінарного підходу, адже воно поєднує економічні, управлінські, соціальні, культурні та технологічні аспекти, саме тому *принцип міждисциплінарності* сприяє розвитку у майбутніх фахівців комплексного бачення галузі та здатності працювати у багатовимірному середовищі туристичного бізнесу.

Динамічний розвиток туризму та рекреації супроводжується постійними змінами у ринкових умовах, викликаними як технологічним прогресом, так і зовнішніми економічними, соціальними та екологічними факторами. Враховуючи це, *важливим є принцип адаптивності та гнучкості*, що забезпечує здатність фахівців швидко реагувати на нові виклики, застосовувати кризовий менеджмент, розробляти ефективні стратегії та адаптувати бізнес-моделі до поточних умов. Водночас підприємницька діяльність у туризмі значною мірою базується на взаємодії з партнерами, органами влади, бізнес-структурами та громадськими організаціями. *Принцип партнерства та мережевої взаємодії* сприяє розвитку професійних контактів, створенню бізнес-мереж, спільному генеруванню інноваційних ідей та інтеграції у глобальне туристичне середовище.

Формування підприємницької культури є безперервним процесом, що вимагає постійного саморозвитку, навчання та вдосконалення, у зв'язку з цим особливого значення набуває *принцип безперервного професійного розвитку*, який передбачає активне залучення студентів до освітніх ініціатив, участь у тренінгах, бізнес-курсах, міжнародних програмах та інкубаційних центрах; постійне навчання дозволяє підприємцям бути в курсі сучасних тенденцій, розвивати власний бізнес та підвищувати його конкурентоспроможність. Таким чином, система педагогічних та управлінських принципів формування підприємницької культури майбутніх фахівців туристично-рекреаційної сфери є комплексною та орієнтованою на підготовку конкурентоспроможних, ініціативних, інноваційних та

Формування підприємницької культури майбутніх фахівців туристично-рекреаційної сфери є багатовимірним процесом, що охоплює розвиток знань, навичок, ціннісних орієнтацій та поведінкових моделей. Для його всебічної характеристики нами виділено низку компонентів у структурі підприємницької культури.

Мотиваційно-ціннісний компонент охоплює усвідомлення значущості підприємницької діяльності у сфері туризму, формування внутрішньої мотивації до самореалізації у бізнесі, прагнення до професійного

зростання, ініціативність та орієнтацію на сталий розвиток; важливим аспектом є розвиток відповідальності, етичних норм ведення бізнесу та соціальної орієнтованості підприємницької діяльності.

Когнітивний компонент – включає систему знань про основи підприємництва, економічні закономірності розвитку туристичного бізнесу, особливості правового регулювання підприємницької діяльності, фінансовий менеджмент, маркетинг у туризмі, інноваційні технології та цифрові інструменти; формування цього компонента забезпечує теоретичну підготовку студентів та їхню обізнаність у сфері підприємництва.

Операційно-діяльнісний компонент – відображає сформованість практичних навичок ведення підприємницької діяльності в туризмі, зокрема планування бізнесу, управління ризиками, розробки бізнес-стратегій, бюджетування, аналізу ринку, роботи з клієнтами та інвесторами; особливе значення має участь у проектній діяльності, стажуваннях, бізнес-симуляціях та стартап-проектах.

Комунікативний компонент – передбачає володіння навичками ефективною діловою комунікацією, переговорів, нетворкінгу, роботи в команді, клієнтоорієнтованості, міжкультурної взаємодії та управління персоналом.

Креативно-інноваційний компонент – відображає здатність майбутніх фахівців генерувати нові ідеї, створювати унікальні туристичні продукти, застосовувати креативний підхід до розв'язання проблем, використовувати сучасні цифрові технології та нестандартні бізнес-моделі; включає розвиток критичного мислення, творчості та готовності до змін.

Адаптивно-стратегічний компонент – відображає здатність майбутніх підприємців орієнтуватися у динамічних ринкових умовах, швидко приймати рішення в нестандартних ситуаціях, прогнозувати тенденції розвитку галузі, ефективно керувати ризиками, адаптуватися до кризових умов та впроваджувати стратегії сталого розвитку туристичного бізнесу.

Система цих шести компонентів дозволяє комплексно формувати підприємницьку культуру майбутніх фахівців сфери туризму та рекреації, забезпечуючи їхню готовність до успішної професійної діяльності, створення та розвитку власного бізнесу в умовах сучасного ринку (Гункевич, 2013).

Висновок. У ході дослідження визначено, що підприємницька культура є інтегрованою системою знань, навичок, ціннісних орієнтацій та поведінкових моделей, які забезпечують здатність фахівців ініціювати, розвивати та ефективно управляти туристично-рекреаційними проектами. Визначено основні тенденції розвитку підприємницької культури, розроблено систему педагогічних та управлінських принципів, обґрунтовано компоненти підприємницької культури.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці та впровадженні ефективних педагогічних технологій формування підприємницької культури майбутніх фахівців сфери туризму та рекреації; перспективними напрямками є визначення оптимальних методів інтеграції підприємницької освіти у навчальні програми, дослідження впливу цифрових технологій на розвиток підприємницького мислення, аналіз успішних моделей наставництва та бізнес-інкубації для студентів.

Список використаних джерел

- Гункевич, М. Б. (2013). Сучасні тенденції процесів підготовки фахівців галузі туризму в Україні. *Вісник Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка. Педагогічні науки*, III, 18 (277), 34-39.
- Зінькова, І. (2019). Підприємницька культура майбутніх фахівців сфери послуг і туризму: теоретичний аналіз проблеми. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 17: Теорія і практика навчання та виховання*, 30, 68-74.
- Павліха, Н., Цимбалюк, І., Савчук, А. (2022). *Сталий розвиток туризму та рекреації: сучасні виклики й перспективи для України*: монографія. Луцьк: Вежа-Друк.
- Польова, Л. В. (2012). Особливості практичної підготовки фахівців з туризму. *Вісник Луганського національного університету ім. Т. Шевченка*, 4 (239), II, 169-175.
- Рабаданова, Я. М. (2012). Особливості підготовки фахівців туристичної галузі. *Управління розвитком*, 5, 165-167.
- Федорченко, В. К. (2005). *Теоретичні та методичні засади підготовки фахівців для сфери туризму*. (Автореф. дис. д-ра пед. наук). Київ: Інститут педагогіки і психології професійної освіти Академії педагогічних наук України.
- Філоненко, І. М. (2012). Особливості та структура системи підготовки кадрів для туристичної сфери. *Вісник Луганського національного університету ім. Т. Шевченка*, 4 (239), II, 59-64.

References

- Fedorchenko, V. K. (2005). *Teoretychni ta metodychni zasady pidhotovky fakhivtsiv dlia sfery turyzmu [Theoretical and methodological principles of training specialists for the tourism sector]*. (Extended abstract of D diss.). Kyiv: Instytut pedahohiky i psykholohii profesiinoy osvity Akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy [in Ukrainian].
- Filonenko, I. M. (2012). *Osoblyvosti ta struktura systemy pidhotovky kadriv dlia turystychnoi sfery [Features and structure of the training system for the tourism sector]*. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu im.*

- T. Shevchenka [Bulletin of Luhansk National University named after Taras Shevchenko], 4 (239), II, 59-64 [in Ukrainian].*
- Hunkevych, M. B. (2013). Suchasni tendentsii protsesiv pidhotovky fakhivtsiv haluzi turyzmu v Ukraini [Current trends in the processes of training tourism specialists in Ukraine]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu im. Tarasa Shevchenka. Pedagogichni nauky [Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Luhansk. Pedagogical Sciences], III, 18 (277), 34-39 [in Ukrainian].*
- Pavlikha, N., Tymbaliuk, I., & Savchuk, A. (2022). *Stalyi rozvytok turyzmu ta rekreatsii: suchasni vyklyky y perspektyvy dlia Ukrainy [Sustainable development of tourism and recreation: current challenges and prospects for Ukraine]: monohrafiia. Lutsk: Vezha-Druk [in Ukrainian].*
- Polova, L. V. (2012). Osoblyvosti praktychnoi pidhotovky fakhivtsiv z turyzmu [Features of practical training of tourism specialists]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu im. T. Shevchenka [Bulletin of Luhansk National University named after Taras Shevchenko], 4 (239), II, 169-175 [in Ukrainian].*
- Rabadanova, Ya. M. (2012). Osoblyvosti pidhotovky fakhivtsiv turystychnoi haluzi [Features of training specialists in the tourism industry]. *Upravlinnia rozvytkom [Development Management], 5 165-167 [in Ukrainian].*
- Zinkova, I. (2019). Pidpriemnytska kultura maibutnikh fakhivtsiv sfery posluh i turyzmu: teoretychnyi analiz problemy [Entrepreneurial culture of future specialists in the service and tourism sector: theoretical analysis of the problem]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedagogichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Serii 17: Teoriia i praktyka navchannia ta vykhovannia [Scientific Journal of the National Pedagogical University named after M. P. Dragomanov. Series 17: Theory and Practice of Teaching and Education], 30, 68-74 [in Ukrainian].*

VARENYTSKYI V.

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURIAL CULTURE AMONG FUTURE TOURISM AND RECREATION PROFESSIONALS AS A CHALLENGE IN EDUCATIONAL SCIENCES

The article analyzes the development of entrepreneurial culture among future professionals in the field of tourism. Entrepreneurial culture in tourism and recreation is conceptualized as an integrated system of knowledge, skills, value orientations, and behavioral models that shape the ability to initiate, develop, and effectively manage tourism and recreation projects in a dynamic market environment. It is substantiated that contemporary trends in the development of entrepreneurial culture among future tourism and recreation specialists include the integration of entrepreneurship education into academic curricula, digitalization of entrepreneurial activities in tourism, orientation toward sustainable and responsible tourism, development of soft skills in entrepreneurial training, project-based learning, entrepreneurial mentorship and networking, globalization and expansion of international entrepreneurship, gamification and application of interactive learning methods, the growth of the creative economy in tourism, as well as adaptation to crisis conditions and flexibility in business models.

The study substantiates the principles underlying the formation of entrepreneurial culture among future tourism and recreation professionals, including the integration of theoretical knowledge with practical experience, innovation and creativity, sustainable and responsible entrepreneurship, customer orientation and communication competence, digitalization and technological proficiency, entrepreneurial initiative and independence, an interdisciplinary approach, adaptability and flexibility, partnership and networking, as well as continuous professional development.

It is demonstrated that the structure of entrepreneurial culture among future tourism and recreation professionals consists of the following key components: the cognitive component (a system of knowledge on entrepreneurship and tourism business management), the operational-activity component (practical business and project management skills), the motivational-value component (internal motivation, initiative, social responsibility), the creative-innovative component (idea generation, application of creative approaches and digital technologies), the communicative component (business interaction skills, customer orientation, and intercultural communication), and the adaptive-strategic component (ability for flexible management, strategic planning, and adaptation to changes in the tourism business).

The findings contribute to the theoretical and practical discourse on entrepreneurial education in tourism by offering a structured framework for fostering entrepreneurial culture, thereby enhancing the professional preparedness of future specialists in the field.

Key words: *future tourism and recreation specialist, professional competence, entrepreneurial culture, entrepreneurial activity, entrepreneurial mentorship, networking, structure of entrepreneurial culture, principles of entrepreneurial culture development*

Стаття надійшла до редакції 05.02.2025 р.

УДК 378.04:005.95:37]:004:33

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2025.35.330966](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2025.35.330966)

ОЛЕГ ГРИНЬ

ORCID: 0009-0001-1712-4267

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ У НАВЧАННІ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ МАЙБУТНІХ КЕРІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У статті, яка базується на особистому педагогічному досвіді автора й практиці впровадження цифрових методів у підготовку керівних кадрів для шкільної освіти, розглядається проблема формування фінансової грамотності майбутніх керівників закладів загальної середньої освіти в умовах цифровізації освітнього простору. Обґрунтовано доцільність використання цифрових інструментів як ефективного засобу розвитку фінансової компетентності освітніх менеджерів. Виокремлено ключові педагогічні умови, що забезпечують результативність цього процесу: змістова адаптація навчальних програм до цифрового формату, впровадження симуляційних платформ для моделювання фінансових рішень, створення партнерського навчального середовища та залучення практиків фінансової сфери. Описано приклади ефективного використання цифрових ресурсів у навчальному процесі, зокрема онлайн-платформ, електронних таблиць і професійних фінансових програм. Визначено, що цифрові інструменти не лише розширюють можливості викладання, а й формують у майбутніх керівників стратегічне мислення та готовність до прийняття відповідальних фінансових рішень. Матеріал буде корисним для науковців, викладачів вищої школи, а також фахівців, що займаються підготовкою та перепідготовкою освітніх управлінців.

***Ключові слова:** фінансова грамотність, керівник закладу освіти, цифрові інструменти, педагогічні умови, фінансове моделювання, симуляційні платформи, управлінська підготовка*

Вступ. Сучасна система освіти в Україні перебуває в умовах активної трансформації, що зумовлює підвищення вимог до професійної підготовки керівників закладів загальної середньої освіти. Від ефективності управлінських рішень, зокрема у сфері фінансів, значною мірою залежить стабільність функціонування освітнього закладу, його інституційна спроможність, якість освітніх послуг та довіра з боку громади. У зв'язку з цим особливого значення набуває формування фінансової грамотності майбутніх освітніх менеджерів як однієї з ключових професійних компетентностей.

Водночас розвиток цифрових технологій відкриває нові можливості для підготовки майбутніх керівників освіти, зокрема у сфері формування фінансової компетентності. Цифрові інструменти дозволяють моделювати реальні управлінські ситуації, забезпечують доступ до інтерактивних ресурсів, автоматизованих систем фінансового моніторингу та аналітичних платформ. Проте ефективність використання таких технологій у навчальному процесі залежить від створення відповідних педагогічних умов, які б сприяли активному засвоєнню знань, формуванню практичних навичок та розвитку критичного фінансового мислення.

У зв'язку з цим виникає потреба в науковому обґрунтуванні педагогічних умов, що забезпечують результативне використання цифрових інструментів у навчанні фінансової грамотності майбутніх керівників закладів загальної середньої освіти. Ця проблема й становить предмет дослідження у запропонованій статті.

Метою статті є всебічне теоретичне обґрунтування та емпіричне визначення педагогічних умов, які сприяють ефективному використанню цифрових інструментів у процесі формування фінансової грамотності майбутніх керівників закладів загальної середньої освіти. У межах цієї мети передбачено виявлення основних підходів до цифровізації освітнього процесу у сфері фінансової підготовки, аналіз переваг і викликів, пов'язаних із впровадженням цифрових технологій у професійне навчання освітніх менеджерів, а також встановлення тих педагогічних чинників (організаційних, змістових, технологічних і дидактичних), які забезпечують формування у здобувачів вищої освіти цілісної, системної та практично орієнтованої фінансової компетентності. Особливу увагу приділено можливостям використання цифрових платформ, симуляцій, автоматизованих систем бюджетного планування, гейміфікаційних інструментів та аналітичного програмного забезпечення як засобів, що не лише підвищують ефективність навчання, але й сприяють розвитку управлінського мислення, аналітичних навичок та готовності до прийняття обґрунтованих фінансових рішень у реальній професійній діяльності керівника закладу освіти.

Проблематика формування фінансової грамотності майбутніх керівників закладів загальної середньої освіти з використанням цифрових інструментів перебуває в центрі уваги сучасної педагогічної науки, що зумовлено трансформацією управлінської діяльності в умовах цифровізації та децентралізації освітньої галузі. Окремі аспекти даного питання досліджено у працях вітчизняних науковців, які заклали методологічні та практичні засади для подальшого наукового осмислення означеної теми.

Зокрема, у дослідженнях В. Бикова (Биков, 2019) та В. Лапінського (Лапінський, 2020) проаналізовано особливості цифрової трансформації освіти та визначено основні напрями формування цифрової компетентності суб'єктів управління, включно з майбутніми керівниками закладів освіти.

У свою чергу, О. Єременко (Єременко, 2021) здійснює аналіз можливостей використання цифрових технологій у професійній підготовці керівників, акцентуючи на інтеграції електронних платформ у навчальний процес. В. Коваленко (Коваленко, 2018) запропонував модель формування фінансової компетентності майбутніх керівників на основі застосування інноваційних освітніх практик. А. І. Литвиненко (Литвиненко, 2019) досліджував компетентнісний підхід до підготовки освітніх менеджерів, зосереджуючись на поєднанні теоретичного та практичного компонентів фінансової освіти.

Значну увагу цифровим освітнім практикам приділяє М. Петренко (Петренко, 2020), який акцентує на важливості міжнародного досвіду в побудові фінансової компетентності керівників, зокрема через електронні симуляційні моделі. Подібні технології детально аналізуються в роботі Л. Савченко (Савченко, 2021), яка обґрунтовує ефективність симуляційного навчання у процесі формування фінансового мислення керівників.

Питання забезпечення фінансової автономії та управління ресурсами в закладах освіти розглянуто в дослідженнях Т. Сидоренко (Сидоренко, 2019) та О. Шевченко (Шевченко, 2020), які наголошують на необхідності розширення фінансової підготовки освітніх управлінців в умовах реформування системи освіти.

Разом узяті, ці дослідження становлять важливе підґрунтя для подальшого вивчення педагогічних умов використання цифрових інструментів у навчанні фінансової грамотності, водночас залишаючи низку невирішених питань, зокрема щодо системної інтеграції цифрових платформ у процес професійної підготовки майбутніх керівників освіти, оцінки ефективності цифрових практик та створення адаптивного цифрового освітнього середовища.

У сучасних умовах реформування системи освіти в Україні питання підготовки управлінських кадрів набуває особливої актуальності. Одним із визначальних чинників ефективного функціонування закладу загальної середньої освіти є компетентність його керівника, зокрема у сфері управління фінансовими ресурсами. Високий рівень фінансової грамотності сприяє прийняттю обґрунтованих рішень щодо планування, розподілу та використання бюджету, залучення додаткових джерел фінансування, забезпечення прозорості й підзвітності в управлінні коштами. Формування цієї компетентності вимагає сучасних педагогічних підходів і, зокрема, широкого використання цифрових технологій.

Цифровізація освітнього процесу відкриває нові можливості для вдосконалення змісту, форм та методів навчання, спрямованих на підготовку майбутніх керівників. Використання електронних платформ, інтерактивних модулів, симуляційних програм та віртуальних тренажерів дозволяє моделювати реальні управлінські ситуації, формувати навички аналізу фінансових даних, управління бюджетами, прогнозування ризиків і прийняття стратегічних рішень. Проте ефективність впровадження цифрових технологій залежить не лише від наявності технічного забезпечення, а й від створення відповідних педагогічних умов, які б сприяли результативному формуванню фінансової грамотності.

Аналіз наукових джерел дозволяє визначити низку педагогічних умов, що є визначальними для ефективного використання цифрових інструментів у підготовці майбутніх керівників освітніх закладів. Насамперед ідеться про адаптацію змісту освітніх програм до цифрового середовища, що передбачає включення модулів з фінансового аналізу, бюджетування, управління витратами та пошуку джерел фінансування. У контексті цифровізації така адаптація реалізується через платформенні рішення, які дозволяють студентам працювати з електронними таблицями, бюджетними шаблонами, базами фінансової звітності.

Іншою важливою педагогічною умовою є використання проблемно-орієнтованого навчання, що передбачає розв'язання ситуаційних задач, аналіз кейсів з управління фінансами в освітньому середовищі, роботу з реальними прикладами бюджетної документації. Завдяки цифровим інструментам такі завдання можуть бути реалізовані у форматі інтерактивних симуляцій, які дозволяють студентам у безпечному режимі приймати управлінські рішення, бачити наслідки своїх дій, формувати аналітичне мислення.

Також важливою умовою є створення партнерського освітнього середовища, у якому майбутні керівники мають змогу взаємодіяти з практиками – чинними директорами, бухгалтерами, представниками органів управління освітою. Така взаємодія може бути організована через цифрові платформи, вебінари, онлайн-консультації, що значно розширює освітній простір і сприяє практичній орієнтації навчального процесу.

Необхідною педагогічною умовою є також забезпечення розвитку цифрової компетентності самих здобувачів освіти. Це передбачає систематичне навчання роботи з актуальними інструментами: електронними таблицями (Google Sheets, Excel), платформами для фінансової аналітики, системами

електронного документообігу (зокрема «Є-дата», «Prozorro»), сервісами для складання фінансової звітності. Інтеграція таких засобів у навчальний процес забезпечує формування не лише знань, а й навичок, які безпосередньо використовуватимуться в майбутній професійній діяльності.

Практичні результати дослідження, проведеного серед студентів магістерських програм спеціальностей «Освітній менеджмент» та «Публічне управління і адміністрування», засвідчили, що впровадження цифрових інструментів у навчання фінансової грамотності істотно підвищує рівень засвоєння матеріалу, розвиває критичне мислення та мотивацію до самоосвіти. Більшість учасників експериментального курсу відзначили зростання впевненості у своїх знаннях щодо складання бюджету закладу, оцінювання фінансових ризиків, а також ефективного використання інформаційно-аналітичних ресурсів.

Таким чином, реалізація комплексу педагогічних умов (змістова адаптація програм, проблемно-орієнтований підхід, партнерська взаємодія з фахівцями та розвиток цифрової компетентності) забезпечує ефективне використання цифрових інструментів у навчанні фінансової грамотності майбутніх керівників закладів загальної середньої освіти. Результати дослідження доводять, що цифрові технології не є лише технічним доповненням, а виступають повноцінними дидактичними засобами, що сприяють формуванню сучасного типу керівника – фінансово грамотного, стратегічно мислячого та здатного діяти в умовах постійних змін.

Практичне дослідження було проведено з метою емпіричного підтвердження ефективності визначених педагогічних умов використання цифрових інструментів у навчанні фінансової грамотності майбутніх керівників закладів загальної середньої освіти. Базою дослідження стали магістерські програми з освітнього менеджменту, які реалізуються в межах факультетів педагогіки, управління та публічного адміністрування у трьох українських закладах вищої освіти. Загальна кількість учасників склала 84 особи, серед яких – студенти 1–2 курсів магістратури та викладачі, які здійснювали професійну підготовку здобувачів освіти.

Дослідницький процес охоплював три етапи: констатувальний, формувальний і контрольний. На констатувальному етапі за допомогою анкетування та тестування було виявлено початковий рівень фінансової грамотності студентів та рівень володіння цифровими інструментами, пов'язаними з фінансовим управлінням. Результати показали, що лише 21% респондентів змогли правильно виконати всі завдання з розрахунку бюджету школи, аналізу кошторису, використання інструментів Excel та Google Sheets. При цьому 64% учасників не мали досвіду роботи з фінансовими платформами, що застосовуються в освітній сфері.

Формувальний етап передбачав впровадження авторської навчальної моделі, побудованої на поєднанні таких педагогічних умов: адаптації змісту навчального матеріалу до цифрового формату (розробка кейсів, інтерактивних завдань), застосування симуляційних платформ для моделювання фінансових ситуацій (SymFinanceEdu, FinCase), організація онлайн-взаємодії з експертами-практиками через вебінари та консалтингові сесії, а також системне використання хмарних цифрових сервісів у процесі навчання.

Упродовж семестру студенти працювали в змішаному форматі (офлайн + онлайн), виконували практичні завдання, що відтворювали ситуації з управління фінансами в школі, складали річний фінансовий план, аналізували витрати, заповнювали бюджетні таблиці та здійснювали прогнозування. На завершальному етапі студенти захищали колективні проекти – фінансові стратегії розвитку умовного закладу загальної середньої освіти в умовах обмежених ресурсів.

Контрольний етап передбачав повторне оцінювання рівня фінансової грамотності за тією ж методикою, що і на першому етапі. Порівняльний аналіз результатів продемонстрував суттєве зростання кількісних та якісних показників: 79% студентів засвоїли основи фінансового планування, 65% – продемонстрували навички роботи з електронними таблицями, 58% – змогли самостійно сформувати структуру бюджету школи. Крім того, якісні показники засвоєння матеріалу зросли з 3,2 до 4,5 балів за п'ятибальною шкалою.

Учасники дослідження вказували на позитивне сприйняття цифрових інструментів як ефективних засобів навчання. У відкритих відповідях найбільше схвальних відгуків отримали завдання з моделювання управлінських ситуацій, спільна робота у Google Workspace, а також інтерактивні семінари з фахівцями-практиками. Близько 87% студентів відзначили, що саме симуляційні програми дозволили їм відчувати себе в ролі керівника, який приймає фінансові рішення в умовах обмеженого бюджету.

Отже, результати практичного дослідження підтверджують, що реалізація визначених педагогічних умов – інтеграція цифрових технологій у зміст і структуру навчання, проблемно-орієнтований підхід, професійна взаємодія та розвиток цифрових навичок – є ефективним засобом формування фінансової грамотності майбутніх керівників закладів загальної середньої освіти. Це відкриває перспективи для подальшого удосконалення освітніх програм підготовки освітніх управлінців відповідно до вимог сучасного цифрового суспільства.

Дані таблиці 1 ілюструють кількісні зміни у рівні сформованості фінансової грамотності студентів магістерських програм після впровадження комплексу цифрових інструментів у навчальний процес. Порівняльний аналіз результатів до та після проведення експериментального навчання засвідчив істотне

підвищення рівня професійної підготовки здобувачів освіти в усіх досліджуваних напрямках. Найбільший приріст спостерігався у таких показниках: вміння складати бюджет школи (на 58%), опанування симуляційних платформ (на 51%), а також навички аналізу структури фінансового плану (на 44%).

Таблиця 1

Динаміка сформованості фінансової грамотності майбутніх керівників ЗЗСО до та після впровадження цифрових інструментів

Показник	До експерименту (%)	Після експерименту (%)
Успішне складання бюджету школи	21%	79%
Володіння електронними таблицями	36%	65%
Розуміння структури фінансового плану	28%	72%
Навички фінансового аналізу	24%	68%
Здатність працювати з симуляційними платформами	7%	58%

Отримані результати підтверджують ефективність запропонованої системи педагогічних умов, зокрема поєднання проблемно-орієнтованого навчання з інтерактивними цифровими інструментами, що значно підвищує рівень фінансової компетентності майбутніх керівників закладів загальної середньої освіти.

Зростання показників, зафіксованих після реалізації формувального етапу експерименту, свідчить не лише про підвищення рівня засвоєння навчального матеріалу, а й про якісні зміни в структурі професійної підготовки майбутніх освітніх менеджерів. Позитивна динаміка за всіма критеріями вказує на високий потенціал цифрових технологій як інструментів формування прикладних управлінських компетентностей у фінансовій сфері.

Важливим висновком, який випливає з аналізу результатів, є підтвердження того, що саме педагогічно обґрунтоване використання цифрових інструментів – у поєднанні з адаптованим змістом, практичними кейсами, симуляціями та елементами реального управлінського досвіду – сприяє більш глибокому та осмисленому засвоєнню фінансових понять. Крім того, такий підхід створює умови для розвитку ініціативності, відповідальності та стратегічного мислення у студентів, що є надзвичайно важливими для керівної позиції у шкільному середовищі.

Під час інтерв'ювання учасників після завершення експериментального навчання було виявлено, що 83% опитаних вважають формат використання цифрових інструментів зручним, сучасним та мотиваційно привабливим. Більшість респондентів також зазначили, що цифрове середовище забезпечує гнучкість навчального процесу та стимулює до самостійного опанування нових управлінських інструментів. Це особливо важливо в контексті професійної підготовки, орієнтованої на практичну діяльність і постійне оновлення знань.

На основі зібраних кількісних та якісних даних можна констатувати, що використання цифрових інструментів у підготовці керівників освітніх закладів до управління фінансами є не лише актуальним, а й необхідним компонентом ефективного освітнього процесу. Результати дослідження підтверджують доцільність створення цілісної моделі навчання фінансової грамотності, в якій цифрові інструменти відіграють роль не лише засобу візуалізації чи автоматизації, а стають потужним педагогічним ресурсом для формування управлінських рішень у контексті сучасних викликів у сфері освіти.

У цьому контексті подальші дослідження можуть бути спрямовані на вдосконалення методик оцінювання впливу цифрових освітніх практик на довгострокові управлінські результати, розробку авторських інтерактивних платформ для цільової аудиторії майбутніх директорів шкіл, а також формування інституційної політики щодо цифрової трансформації управлінської підготовки у системі педагогічної освіти.

Кругова діаграма ілюструє результати експериментального дослідження, спрямованого на оцінку рівня сформованості фінансової грамотності майбутніх керівників закладів загальної середньої освіти після впровадження цифрових інструментів у навчальний процес.

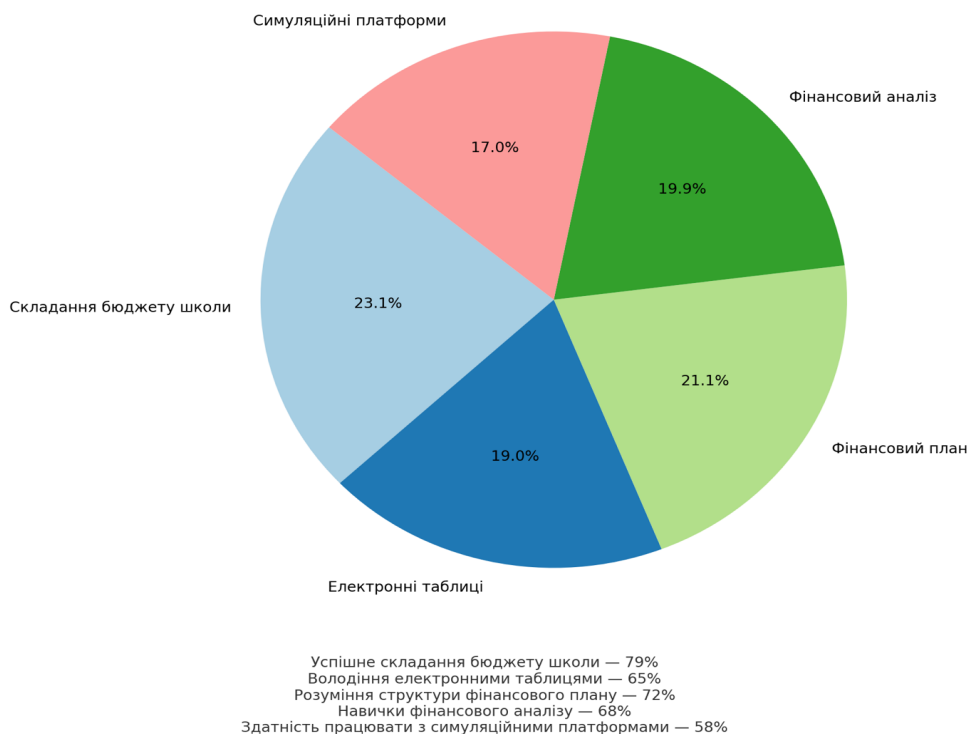
Візуалізація демонструє п'ять ключових показників, що оцінювались у рамках дослідницького проекту. Найвищий рівень досягнення зафіксовано у сфері складання бюджету школи (79%), що свідчить про успішне засвоєння алгоритмів планування та обґрунтування витрат. Значні результати спостерігались і щодо розуміння структури фінансового плану (72%) та володіння електронними таблицями (65%), які є базовими інструментами фінансового обліку та звітності.

Позитивна динаміка також зафіксована у сфері навичок фінансового аналізу (68%) та здатності працювати з симуляційними платформами (58%), що засвідчує готовність студентів до моделювання управлінських рішень у цифровому середовищі.

Загалом, діаграма підтверджує ефективність комплексного впровадження цифрових технологій у підготовку освітніх управлінців та доцільність поєднання теоретичного навчання з інтерактивними та практико-орієнтованими формами роботи.

Результати проведеного теоретико-практичного дослідження підтверджують актуальність і доцільність використання цифрових інструментів у процесі формування фінансової грамотності майбутніх керівників закладів загальної середньої освіти. Визначені педагогічні умови – зокрема адаптація навчальних програм до цифрового формату, впровадження проблемно-орієнтованого

Рівень сформованості фінансової грамотності після експерименту

навчання, використання симуляційних технологій, організація партнерської взаємодії з фахівцями-практиками, а також розвиток цифрової компетентності студентів – продемонстрували свою ефективність в умовах експериментальної перевірки.

Отримані емпіричні дані свідчать про значне підвищення рівня сформованості практичних фінансових навичок у майбутніх керівників, їхню здатність орієнтуватися у бюджетних процесах, здійснювати аналітичну обробку фінансової інформації, приймати обґрунтовані управлінські рішення у віртуальному середовищі, наближеному до реального. Використання цифрових освітніх ресурсів забезпечило високий рівень мотивації студентів, гнучкість навчального процесу та зростання їхньої впевненості у власній професійній підготовці.

Інтеграція цифрових технологій у систему підготовки освітніх управлінців у сфері фінансового менеджменту має розглядатися не як додатковий компонент, а як необхідна складова сучасного освітнього процесу. Перспективи подальших досліджень вбачаються у розробленні авторських цифрових платформ для підготовки керівників освіти, удосконаленні інструментів оцінювання сформованості фінансової грамотності та впровадженні інституційної політики підтримки цифрової трансформації педагогічної освіти.

Висновки. У статті обґрунтовано теоретичні засади та емпірично підтверджено ефективність педагогічних умов використання цифрових інструментів у навчанні фінансової грамотності майбутніх керівників закладів загальної середньої освіти. Визначено, що саме цілеспрямоване поєднання адаптованого змісту освітніх програм, проблемно-орієнтованого навчання, інтерактивних цифрових технологій та залучення фахівців-практиків створює сприятливе освітнє середовище для формування прикладних фінансових компетентностей.

Практична частина дослідження продемонструвала позитивну динаміку у розвитку ключових навичок: планування бюджету, аналізу фінансової звітності, роботи з електронними таблицями та симуляційними платформами. Студенти продемонстрували зростання не лише знань, а й готовності застосовувати їх у майбутній професійній діяльності.

Отже, цифрові інструменти повинні розглядатися як повноцінна складова підготовки керівників закладів освіти, що забезпечує формування стратегічного мислення, фінансової відповідальності та управлінської ефективності.

Запропоновані підходи до організації цифрового навчального середовища можуть бути використані для модернізації магістерських програм з освітнього менеджменту та розбудови інноваційної моделі професійної підготовки керівних кадрів у сфері освіти.

Список використаних джерел

- Биков, В. Ю. (2019). Цифрова трансформація управління освітою: концептуальні засади. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 73 (1), 25-36.
- Єременко, О. С. (2021). Використання цифрових інструментів у формуванні управлінської компетентності керівників ЗЗСО. *Педагогічний процес: теорія і практика*, 4 (1), 92-101.
- Коваленко, В. П. (2018). Інноваційні підходи до фінансової підготовки керівників закладів освіти. *Науковий вісник Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*, 11, 130-138.
- Лاپінський, В. В. (2020). Технологічні аспекти цифровізації освітнього середовища. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 76 (2), 30-35.
- Литвиненко, І. С. (2019). Компетентнісний підхід у підготовці керівників ЗЗСО до фінансової діяльності. *Освітній менеджмент та лідерство*, 3, 2, 50-58.
- Петренко, М. О. (2020). Цифрові практики формування фінансової грамотності керівників закладів освіти: міжнародний досвід. *Міжнародний журнал освітніх досліджень*, 6, 1, 25-33.
- Савченко, Л. В. (2021). Використання симуляційних платформ у фінансовій підготовці керівників закладів освіти. *Освітологічний дискурс*, 2 (5), 118-127.
- Сидоренко, Т. А. (2019). Фінансова автономія шкіл як чинник розвитку управлінської компетентності. *Фінанси та управління освітою*, 5 (3), 77-86.
- Шевченко, О. В. (2020). Оптимізація фінансових ресурсів закладу освіти: підходи та інструменти. *Фінансово-економічний журнал*, 8 (4), 39-48.

References

- Bykov, V. Yu. (2019). Tsyfrova transformatsiia upravlinnia osvitoiu: kontseptualni zasady [Digital transformation of education management: conceptual foundations]. *Informatsiini tekhnologii i zasoby navchannia [Information technologies and means of education]*, 73 (1), 25-36 [in Ukrainian].
- Kovalenko, V. P. (2018). Innovatsiini pidkhody do finansovoi pidhotovky kerivnykiv zakladiv osvity [Innovative approaches to the financial training of heads of educational institutions]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova [Scientific Bulletin of the National Pedagogical Dragomanov University]*, 11, 130-138 [in Ukrainian].
- Lapinskyi, V. V. (2020). Tekhnolohichni aspekty tsyfrovizatsii osvithnoho seredovyscha [Technological aspects of digitalisation of the educational environment]. *Informatsiini tekhnologii i zasoby navchannia [Information technologies and teaching aids]*, 76 (2), 30-35 [in Ukrainian].
- Lytvynenko, I. S. (2019). Kompetentnisnyi pidkhid u pidhotovtsi kerivnykiv ZZSO do finansovoi diialnosti [Competence-based approach in the preparation of managers of general secondary education institutions for financial activities]. *Osvitnii menedzhment ta liderstvo [Educational management and leadership]*, 3, 2, 50-58 [in Ukrainian].
- Petrenko, M. O. (2020). Tsyfrovi praktyky formuvannia finansovoi hramotnosti kerivnykiv zakladiv osvity: mizhnarodnyi dosvid [Digital practices of forming financial literacy of heads of educational institutions: international experience]. *Mizhnarodnyi zhurnal osvithnikh doslidzhen [International Journal of Educational Research]*, 6, 1, 25-33 [in Ukrainian].
- Savchenko, L. V. (2021). Vykorystannia symuliatyinykh platform u finansovii pidhotovtsi kerivnykiv zakladiv osvity [The use of simulation platforms in the financial training of heads of educational institutions]. *Osvitlohichnyi dyskurs [Educational discourse]*, 2 (5), 118-127 [in Ukrainian].
- Shevchenko, O. V. (2020). Optyimizatsiia finansovykh resursiv zakladu osvity: pidkhody ta instrumenty [Optimisation of financial resources of an educational institution: approaches and tools]. *Finansovo-ekonomichnyi zhurnal [Financial and Economic Journal]*, 8 (4), 39-48 [in Ukrainian].
- Sydorenko, T. A. (2019). Finansova avtonomiia shkil yak chynnyk rozvytku upravlinskoi kompetentnosti [Financial autonomy of schools as a factor in the development of managerial competence]. *Finansy ta upravlinnia osvitoiu [Finance and management of education]*, 5 (3), 77-86 [in Ukrainian].
- Yeremenko, O. S. (2021). Vykorystannia tsyfrovyykh instrumentiv u formuvanni upravlinskoi kompetentnosti kerivnykiv ZZSO [Use of digital tools in the formation of managerial competence of heads of general secondary schools]. *Pedahohichniy protses: teoriia i praktyka [Pedagogical process: theory and practice]*, 4 (1), 92-101 [in Ukrainian].

HRYN O.

Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE USE OF DIGITAL TOOLS IN TEACHING FINANCIAL LITERACY TO FUTURE MANAGERS OF GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS

The article deals with the problem of forming financial literacy of future managers of general secondary education institutions in the context of digitalisation of the educational space. The expediency of using digital tools as an effective means of developing the financial competence of educational managers is substantiated. The author identifies the key pedagogical conditions that ensure the effectiveness of this process: content adaptation of curricula to the digital format, introduction of simulation platforms for modelling financial decisions, creation of a partnership learning environment and involvement of financial practitioners.

The article is based on personal pedagogical experience and practice of implementing digital methods in the training of management personnel for school education. Examples of the effective use of digital resources in the educational process, including online platforms, spreadsheets, and professional financial software, are described. It is determined that digital tools not only expand teaching opportunities, but also form future managers' strategic thinking and readiness to make responsible financial decisions. The material will be useful for scientists, higher education teachers, as well as specialists involved in the training and retraining of educational managers.

Key words: *financial literacy, head of an educational institution, digital tools, pedagogical conditions, financial modelling, simulation platforms, management training*

Стаття надійшла до редакції 11.03.2025 р.

УДК 371.13:004:37.018.43

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2025.35.330978](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2025.35.330978)

МАРИНА ГРИНЬОВА

ORCID: 0000-0003-3912-9023

ОЛЕКСАНДР ШУЛІКА

ORCID: 0009-0002-4889-6873

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ВЧИТЕЛІВ ІНФОРМАТИКИ

У статті досліджується роль інформаційної культури у професійній підготовці вчителів інформатики. Визначено актуальність теми у зв'язку з розвитком інформаційних технологій та їх впливом на якість освіти. Проведено аналіз підходів до трактування поняття «інформаційна культура», висвітлено її компоненти, серед яких професійно-мотиваційний, когнітивний, операційно-діяльнісний і рефлексивний.

Розглянуто методи формування інформаційної культури майбутніх педагогів через інтеграцію теоретичних знань, практичних навичок та ціннісно-мотиваційних орієнтацій. Розглянуто перспективи розробки рекомендацій щодо впровадження цієї складової у навчальні програми педагогічних закладів освіти.

Ключові слова: *інформаційна культура, професійна підготовка, вчителі інформатики, цифрові навички, інформаційно-комунікаційні технології*

Постановка проблеми; її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. У сучасному світі стрімкий розвиток інформаційних технологій (ІТ) висуває нові вимоги до педагогів. Вчителі інформатики, які є провідниками цих змін у шкільному середовищі, мають володіти високим рівнем інформаційної культури. Ця складова включає знання, навички та цінності, необхідні для ефективного використання ІТ у навчальному процесі та професійному розвитку. Відсутність належної інформаційної культури може стати суттєвою перешкодою для забезпечення якісної освіти, що визначає актуальність цієї проблеми.

Інформаційне суспільство, що представляє новий етап розвитку людської спільноти, формує новий соціально значущий феномен – інформаційну культуру. Цей феномен визначається як особливий спосіб

життєдіяльності людини в умовах інформаційного середовища, а також як невід'ємний елемент загального процесу культурного становлення людства. В умовах стрімкого розвитку технологій виникає суперечність між психофізіологічними можливостями людини щодо сприйняття великих обсягів інформації та рівнем її культури у використанні цих ресурсів. Це загострює розрив між традиційною гуманітарною культурою та технократичною культурою, що є викликом для освітньої системи.

Актуальність цієї проблеми також зумовлена необхідністю підготовки учнів до життя в інформаційному суспільстві, де вміння працювати з інформацією, використовувати цифрові інструменти та критично мислити є ключовими компетенціями. Таким чином, проблема інформаційної культури педагогів, зокрема майбутніх вчителів інформатики, є надзвичайно важливою як з точки зору теоретичних досліджень, так і в контексті вирішення прикладних завдань сучасної освіти.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи професійної підготовки майбутніх учителів інформатики вивчали Т. Вакалюк (2013), І. Гирка (2015), М. Жалдак (2011), О. Коротун (2018), Н. Морзе (2003), С. Овчаров (2005), С. Прийма (2005), О. Спірін (2007), А. Шуляк (2020) та інші науковці. Тема інформаційної культури особистості висвітлена у наукових розвідках К. Белякова (2018), М. Друшляк (2021), А. Клименко (2010), А. Коломієць (2007), Л. Макаренко (2016), Н. Морзе (2009), С. Онопрієнко (2018), О. Шестипалюк (2011), І. Шопіна (2018).

Аналізуючи різноманітні підходи до трактування інформаційної культури, спостерігаємо певні відмінності у розумінні досліджуваного поняття. Спільним є те, що інформаційна культура сприймається як складова загальної культури в суспільстві. Відмінності проявляються у ознаках інформаційної культури – від навичок володіння окремими ІТ до використання комп'ютерної грамотності у всіх сферах діяльності (Белякова, Онопрієнко, Шопіна, 2018, с. 17).

Л. Макаренко у процесі дослідження походження поняття «інформаційна культура» дійшла висновку, що воно виступає одним із аспектів багатогранної загальнолюдської культури, яка проявляється в сфері інформаційних відносин. На думку дослідниці, це поняття охоплює декілька вимірів: воно відображає загальний рівень суспільного розвитку та інформованості, представляє собою особливу сферу діяльності особистості, пов'язану з її когнітивними процесами, і водночас функціонує як система цінностей, уявлень, мотивів, цілей, сенсів, принципів і правил. Усе це формує орієнтири особистості у складному інформаційному середовищі (Макаренко, 2016, с. 129).

О. Клименко трактує інформаційну культуру як комплекс знань, навичок та умінь, які формуються в процесі навчання та адаптації до змінних умов життя в інформаційному суспільстві. Вона включає здатність ефективно знаходити, отримувати, аналізувати, систематизувати, зберігати та передавати інформацію, а також творчо й цілеспрямовано застосовувати сучасні технології в майбутній професійній діяльності (Клименко, 2010, с. 9).

М. Друшляк визначає інформаційну культуру майбутнього вчителя інформатики як інтегративну якість особистості, що включає чотири основні компоненти: професійно-мотиваційний, когнітивний, операційно-діяльнісний та рефлексивний. Ці структурні елементи репрезентують комплексне уявлення про сутність зазначеної культури та підкреслюють, що її розвиток є багаторівневим і взаємопов'язаним процесом. Формування інформаційної культури здійснюється впродовж усіх етапів професійної підготовки у закладах вищої освіти, інтегруючи знання, вміння та рефлексивну діяльність у єдину систему (Друшляк, 2021, с. 145).

Таким чином, професійна підготовка майбутніх учителів інформатики повинна забезпечити гармонійний розвиток інформаційної культури, яка поєднує когнітивний розвиток, практичні навички й ціннісно-мотиваційний компонент для адаптації до викликів інформаційного суспільства.

Метою статті є обґрунтування ролі інформаційної культури у професійній підготовці вчителів інформатики та визначення шляхів її формування в умовах сучасної освітньої системи.

Викладення основного матеріалу дослідження. Інформатика як навчальний предмет являє собою спеціально розроблену педагогічну модель знань, адаптовану для освітнього процесу, яка відображає ключові аспекти інформатики як наукової галузі. Її навчальний об'єкт охоплює теоретичні й прикладні особливості дисципліни, а предметом виступає результат дидактичного опрацювання цих знань, що відповідає освітнім цілям і завданням.

Уперше термін «інформаційна культура» з'явився у науковій літературі в 1971 році в монографії Г. Воробйова. У цій праці автор досліджував природу інформації, інформаційних потоків, акцентуючи увагу на універсальності використання інформації та важливості дотримання певних норм інформаційної поведінки. Уже на ранньому етапі розвитку обчислювальної техніки дослідник попереджав, що порушення норм інформаційної поведінки може призводити до дезорганізації суспільних процесів, виникнення інформаційних «вакуумів» і «есенцій». Однак, у зазначеній роботі автор не запропонував чіткого визначення поняття «інформаційна культура». Це завдання було виконано пізніше іншими науковцями, які розвинули концепцію і надали їй теоретичної завершеності.

Перші спроби трактування досліджуваного поняття зроблені в середині 80-х років ХХ століття. Особливу увагу було приділено формуванню її складового компонента – комп'ютерної грамотності. Це

було закономірним, оскільки грамотність зазвичай слугує відправною точкою для засвоєння більш широких аспектів культури, незалежно від конкретної галузі.

Таким чином, інформаційна грамотність стала фундаментальною основою для подальшого розвитку інформаційної культури в умовах стрімкого впровадження комп'ютерних технологій у повсякденне життя. Поняття «інформаційна культура» сформувалося шляхом доповнення та розширення елементів, характерних для комп'ютерної грамотності. Основні нововведення, що інтегровані до цього поняття, переважно зосереджені на використанні методу математичного моделювання для розв'язання задач за допомогою електронно-обчислювальних машин (ЕОМ).

Інформаційна культура визначається як рівень сформованості навичок і вмінь роботи з інформацією, ефективного використання сучасних інформаційних технологій, а також знання морально-етичних норм у цій сфері. Вона базується на поєднанні систематизованих наукових знань із практичними компетенціями, які забезпечують ефективне функціонування особистості в інформаційному просторі. Можна виокремити дві основні складові інформаційної культури: знання, необхідні фахівцю – фундамент, який включає основи роботи з інформацією, її аналізу, збереження та використання; якісна характеристика особистості – відображає рівень інтелектуального та етичного розвитку, що дозволяє не лише опрацювати інформацію, але й робити це з дотриманням принципів моральності (Шестипалюк, 2011, с. 17).

Розвиток інформаційної культури відбувається як у формальному, так і неформальному середовищі. Цей процес охоплює побутове засвоєння інформації через повсякденну діяльність, вплив засобів масової інформації та самоосвіти, комунікацію в різних соціальних контекстах. Однак, без чітко визначених цілей і змісту формування інформаційної культури системи навчання та виховання працюють хаотично. Визначення структурних компонентів інформаційної культури дозволяє ефективніше організувати освітній процес і досягати поставлених завдань.

Підготовка майбутніх спеціалістів у сфері інформаційних технологій має свої унікальні аспекти, які визначаються специфікою їхньої професійної діяльності. У контексті цього, професійна діяльність учителя інформатики значно відрізняється від роботи інших ІТ-фахівців. Зокрема, вона спрямована на інтеграцію сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) в освітній процес з метою досягнення якісно нових результатів навчання.

Серед основних завдань учителя інформатики можна виокремити: використання та вдосконалення методичних систем навчання в освітньому процесі; оцінювання та створення електронних освітніх ресурсів, а також їх адаптація до навчальних потреб; проектування та редагування інформаційних матеріалів для забезпечення навчальної діяльності; використання розподілених інформаційних ресурсів для організації освітньої взаємодії; автоматизація управління навчальним процесом на основі інформаційно-методичного забезпечення; проведення психолого-педагогічної діагностики рівня засвоєння матеріалу із застосуванням комп'ютерних діагностичних методик; освоєння новітніх програмно-апаратних засобів і технологій, у тому числі веб-ресурсів, для підвищення ефективності навчання (Шуляк, 2020, с. 143).

Рівень інформаційної культури майбутнього вчителя інформатики впливає на якість навчання школярів, ефективність використання сучасних методів і технологій у навчальному процесі. У цьому контексті професійна підготовка педагогів передбачає комплексний підхід, який охоплює наступні напрями: теоретичне обґрунтування понять, методів і технологій інформатики, з акцентом на їх міждисциплінарному характері; формуванні практичних умінь застосування ІТ у різних педагогічних ситуаціях; розвиток критичного мислення для оцінювання інформаційних ресурсів та їх етичного використання; інтеграція рефлексивної діяльності, що дозволяє аналізувати власний досвід і вдосконалювати професійні навички. Ключовими складовими інформаційної культури є комп'ютерна грамотність, інформаційна грамотність та ціннісно-мотиваційна складова.

Висновки. Інформаційна культура є невід'ємною складовою професійної підготовки вчителів інформатики. Її формування потребує інтеграції теоретичних знань, практичних умінь і ціннісних орієнтацій у єдину систему. Високий рівень інформаційної культури педагогів сприятиме підвищенню ефективності навчального процесу та успішній адаптації школярів до вимог сучасного інформаційного суспільства.

Перспективи подальших досліджень. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на розробку та практичних рекомендацій щодо впровадження засобів формування інформаційної культури у навчальні програми педагогічних закладів освіти та вивчення впливу цієї складової на результати навчання у закладах загальної середньої освіти.

Список використаних джерел

Беляков, К., Онопрієнко, С., Шопіна, І. (2018). *Інформаційна культура в Україні: правовий вимір*: монографія. Київ: КВІЦ.

- Вакалюк, Т. (2013). *Підготовка майбутніх учителів інформатики до розвитку логічного мислення старшокласників: теоретико-методологічний аспект*: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка.
- Гирка, І. (2015). Організаційно-педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх учителів інформатики в процесі фахової підготовки. *Обрії*, 1, 64-67.
- Друшляк, М. (2021). Сутність та структура візуально-інформаційної культури майбутніх учителів математики та інформатики. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля*, 1 (21), 141-147.
- Жалдак, М. (2011). Система підготовки вчителя до використання інформаційно-комунікаційних технологій в навчальному процесі. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 2: Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання*, 11, 3-15.
- Клименко, А. (2010). *Формування інформаційної культури майбутніх педагогів у навчальній діяльності*. (Автореф. дис. канд. пед. наук). Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль.
- Коломієць, А. (2007). *Інформаційна культура вчителя початкових класів*: монографія. Вінниця: ВДПУ.
- Коротун, О. (2018). Основи професійної підготовки майбутніх учителів інформатики у ЗВО. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, 61, 2, 104-108.
- Кутєпова, Л. (2007). Стан дослідження проблеми формування професійної готовності майбутніх вчителів інформатики до оцінювання навчальних досягнень учнів. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*, 18/19, 264-273.
- Макаренко, Л. (2016). Інформаційна культура особистості: історико-педагогічний аналіз. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*, 53, 128-140.
- Морзе, Н. (2007). Інформаційна культура та її складові. *Українська педагогіка (освітній портал)*. 04.03.2009. Взято з <https://ukped.com/predmetni-metodiki/informatika1/627-.html> (дата звернення: 11.01.2025 р.)
- Морзе, Н. (2003). *Система методичної підготовки майбутніх вчителів інформатики в педагогічних університетах*. (Автореф. дис. д-ра пед. наук). НПУ імені М. П. Драгоманова. Київ.
- Овчаров, С. (2005). *Індивідуально-диференційований підхід у професійній підготовці майбутніх учителів інформатики*. (Автореф. дис. канд. пед. наук). Житомир. держ. ун-т ім. І. Франка. Київ.
- Прийма, С. (2005). Формування технологічної культури майбутніх вчителів інформатики у процесі професійно-педагогічної підготовки. *Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного інституту. Педагогічні науки*, 3, 162-174.
- Спірін, О. (2007). *Теоретичні та методичні засади професійної підготовки майбутніх учителів інформатики за кредитно-модульною системою*: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка.
- Шестипалюк, О. (2011). Інформаційна культура майбутнього вчителя в контексті розвитку інформатизації суспільства. *Наукові праці*, 141, 153, 16-19.
- Шуляк, А. (2020). Особливості професійної діяльності учителя інформатики. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*, 2 (4), 140-149.

References

- Bieliakov, K., Onopriienko, S., & Shopina, I. (2018). *Informatsiina kultura v Ukraini [Information culture in Ukraine: legal dimension]*: pravovyi vymir: monohrafiia. Kyiv: KVITs [in Ukrainian].
- Hyrka, I. (2015). Orhanizatsiino-pedahohichni umovy formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv informatyky v protsesi fakhovoi pidhotovky [Organizational and pedagogical conditions for the formation of professional competence of future teachers of computer science in the process of professional training]. *Obrii [Horizons]*, 1, 64-67 [in Ukrainian].
- Drushliak, M. (2021). Sutnist ta struktura vizualno-informatsiinoi kultury maibutnikh uchyteliv matematyky ta informatyky [The essence and structure of the visual and informational culture of future teachers of mathematics and computer science]. *Visnyk universytetu imeni Alfreda Nobelia [Bulletin of Alfred Nobel University]*, 1 (21), 141-147 [in Ukrainian].
- Klymenko, A. (2010). *Formuvannia informatsiinoi kultury maibutnikh pedahohiv u navchalnii diialnosti [Formation of information culture of future teachers in educational activities]*. (Extended abstract of PhD diss.). Ternop. nats. ped. un-t im. V. Hnatiuka. Ternopil [in Ukrainian].
- Kolomiets, A. (2007). *Informatsiina kultura vchytelia pochatkovykh klasiv [Information culture of a primary school teacher]*: monohrafiia. Vinnytsia: VDPU [in Ukrainian].
- Korotun, O. (2018). Osnovy profesiinoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv informatyky u ZVO [Fundamentals of professional training of future teachers of computer science in higher education institutions]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh [Pedagogy of the formation of a creative personality in higher and secondary schools]*, 61, 2, 104-108 [in Ukrainian].
- Kutepova, L. (2007). Stan doslidzhennia problemy formuvannia profesiinoi hotovnosti maibutnikh vchyteliv informatyky do otsiniuvannia navchalnykh dosiahnen uchniv [The state of research on the problem of

- forming the professional readiness of future teachers of computer science to assess the educational achievements of students]. *Problemy inzhenerno-pedahohichnoi osvity [Problems of engineering and pedagogical education]*, 18/19, 264-273. [in Ukrainian].
- Makarenko, L. (2016). Informatsiina kultura osobystosti: istoryko-pedahohichnyi analiz [Information culture of the individual: historical and pedagogical analysis]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova [Scientific Journal of the National Pedagogical University named after M. P. Drahomanov]*, 53, 128-140 [in Ukrainian].
- Morze, N. (2007). Informatsiina kultura ta yii skladovi [Information culture and its components]. *Ukrainska pedahohika (osvitnii portal) [Ukrainian pedagogy (educational portal)]*. Retrieved from <https://ukped.com/predmetni-metodiki/informatika1/627-.html> [in Ukrainian].
- Morze, N. (2003). *Systema metodychnoi pidhotovky maibutnikh vchyteliv informatyky v pedahohichnykh universytetakh [The system of methodological training of future teachers of informatics in pedagogical universities]*. (Extended abstract of D diss.). NPU imeni M. P. Drahomanova. Kyiv [in Ukrainian].
- Ovcharov, S. (2005). *Indyvidualno-dyferentsiiiovanyi pidkhid u profesiinii pidhotovtsi maibutnikh uchyteliv informatyky [Individually-differentiated approach in the professional training of future teachers of computer science]*. (Extended abstract of PhD diss.). Zhytomyr. derzh. un-t im. I. Franka. Kyiv [in Ukrainian].
- Pryima, S. (2005). Formuvannia tekhnolohichnoi kultury maibutnikh vchyteliv informatyky u protsesi profesiino-pedahohichnoi pidhotovky [Formation of technological culture of future teachers of computer science in the process of professional and pedagogical training]. *Zbirnyk naukovykh prats Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho instytutu. Pedahohichni nauky [Collection of scientific papers of the Berdyansk State Pedagogical Institute. Pedagogical Sciences]*, 3, 162-174 [in Ukrainian].
- Shestypaliuk, O. (2011). Informatsiina kultura maibutnoho vchytelia v konteksti rozvytku informatyzatsii suspilstva [Information culture of the future teacher in the context of the development of informatization of society]. *Naukovi pratsi [Scientific works]*, 141, 153, 16-19 [in Ukrainian].
- Shuliak, A. (2020). Osoblyvosti profesiinoi diialnosti uchytelia informatyky [Peculiarities of the professional activity of an informatics teacher]. *Psykhologo-pedahohichni problemy suchasnoi shkoly [Psychological and pedagogical problems of the modern school]*, 2 (4), 140-149 [in Ukrainian].
- Spirin, O. (2007). *Teoretychni ta metodychni zasady profesiinoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv informatyky za kredytno-modulnoiuiu systemoiu [Theoretical and methodological foundations of professional training of future teachers of computer science according to the credit-modular system]: monohrafiia*. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka [in Ukrainian].
- Vakaliuk, T. (2013). *Pidhotovka maibutnikh uchyteliv informatyky do rozvytku lohichnoho myslennia starshoklasnykiv: teoretyko-metodolohichnyi aspekt [Preparation of future teachers of computer science for the development of logical thinking of high school students: theoretical and methodological aspect]: monohrafiia*. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka [in Ukrainian].
- Zhaldak, M. (2011). Systema pidhotovky vchytelia do vykorystannia informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii v navchalnomu protsesi [The system of teacher preparation for the use of information and communication technologies in the educational process]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova. Serii 2: Komp'uterno-oriientovani systemy navchannia [Scientific Journal of the National Pedagogical University named after M.P. Drahomanov. Series 2: Computer-Oriented Learning Systems]*, 11, 3-15 [in Ukrainian].

GRYNOVA M., SHULIKA O.

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

THE ROLE OF INFORMATION CULTURE IN THE PROFESSIONAL TRAINING OF COMPUTER SCIENCE TEACHERS

The article explores the role of information culture in the professional training of computer science teachers. The relevance of the topic is highlighted in connection with the development of information technologies and their impact on the quality of education. An analysis of approaches to interpreting the concept of "information culture" is conducted, and its components are outlined, including professional-motivational, cognitive, operational-activity, and reflexive aspects. Methods for forming information culture in future educators are examined through the integration of theoretical knowledge, practical skills, and value-motivational orientations. The prospects for developing recommendations on incorporating this component into the curricula of pedagogical educational institutions are discussed. It has been determined that information culture is an integral part of the professional training of computer science teachers. Its formation requires the integration of theoretical knowledge, practical skills, and value orientations into a single system. It is substantiated that the professional training of teachers involves a comprehensive approach that covers the following areas: theoretical substantiation of concepts, methods and technologies of informatics, with an emphasis on their interdisciplinary nature; formation of practical skills in the application of IT in various pedagogical situations; development of critical thinking for the evaluation of information resources and their ethical use; integration of reflective activity, which allows analyzing one's own experience and improving professional skills. The key components of information culture are computer literacy, information literacy and the value-motivational component.

Key words: information culture, professional training, computer science teachers, digital skills, information and communication technologies

Стаття надійшла до редакції 13.01.2025 р.

УДК 378.016: 37.043.2-056.2/.3

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2025.35.330979](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2025.35.330979)

ОЛЬГА ГУБАРЬ

ORCID: 0000-0003-3640-1490

МАРИНА ГРИНЬОВА

ORCID: 0000-0003-3912-9023

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ВЗАЄМОДІЇ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАКЛАДІВ У КОНТЕКСТІ ВИВЧЕННЯ ОСВІТЬОГО КОМПОНЕНТУ «ОСНОВИ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ»

У статті комплексно досліджується проблема формування навичок ефективної взаємодії у студентів педагогічних закладів вищої освіти в умовах інклюзивного освітнього простору. Автори пропонують п'ять ключових педагогічних умов, визначених на основі теоретичного аналізу: забезпечення глибокої теоретико-методологічної підготовки з основ інклюзивної освіти та педагогіки співробітництва; створення автентичних навчальних ситуацій, що імітують реальний інклюзивний простір; забезпечення міждисциплінарної інтеграції знань про особливості розвитку дітей з особливими освітніми потребами; створення можливостей для безпосередньої взаємодії студентів з дітьми з ООП та іншими учасниками інклюзивного процесу; забезпечення рефлексії та самооцінки студентами власного досвіду взаємодії.

Наголошено на важливості комплексного підходу до формування інтерактивних компетентностей майбутніх педагогів, визначено перспективні напрями подальших науково-дослідницьких студій, спрямованих на розробку та експериментальну перевірку ефективності методичних систем, вивчення впливу різних форм практичної підготовки, дослідження комунікативної компетентності, аналіз впливу особистісних якостей.

Ключові слова: інклюзивна освіта, навички взаємодії, педагогічні умови, фахова підготовка, безбар'єрне освітнє середовище, педагогіка співробітництва, педагогічна практика, рефлексія, самооцінка

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується стійкою тенденцією до гуманізації та забезпечення рівних прав і можливостей для всіх громадян, незалежно від їхніх індивідуальних особливостей, зокрема й осіб з інвалідністю. Ця тенденція чітко відображена у низці ключових законодавчих актів України, таких як Закон України «Про освіту», Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», Національна стратегія зі створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року та інші нормативно-правові документи. Ці акти визначають інклюзивну освіту як один із пріоритетних напрямів державної політики в освітній сфері, спрямований на забезпечення права кожної дитини на якісну та доступну освіту за місцем проживання, з урахуванням її індивідуальних потреб та можливостей.

Реалізація інклюзивного підходу в освітньому процесі вимагає від майбутніх педагогів не лише глибоких знань теоретичних засад формування інклюзивного процесу, але й сформованих практичних навичок ефективної взаємодії з учасниками освітнього процесу, серед яких – діти з особливими освітніми потребами, батьки або особи які їх замінюють, асистенти вчителя, педагоги та інші фахівці. Якість взаємодії учасників освітнього процесу, а точніше, мультидисциплінарної команди супроводу, є ключовим фактором успішної інтеграції дітей з інвалідністю в загальноосвітній простір, реалізація їх прав та свобод шляхом створення безбар'єрного освітнього середовища.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Незважаючи на значний науковий доробок вітчизняних (С. Бричок, Л. Велитченко, О. Гончар, О. Мазко, О. Матвієнко, С. Мартиненко та ін.) та зарубіжних (D. Johnson, R. Johnson, R. Selman та ін.) дослідників у галузі теорії педагогічної взаємодії та підготовки педагогів до її

різноманітних форм, а також ґрунтовні дослідження проблем інклюзивної освіти (В.Бондар, В. Засенко, А. Колупаєва, Т. Сак, В. Синьов, З. Шевців, та ін.) та питань фахової підготовки педагогічних кадрів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзії (Г. Васильєва, В.Гладуш, А. Колупаєва, С. Литовченко, Н. Пахомова та ін.), активне дослідження проблем інклюзивного навчання й впровадження його в освітній простір (М. Гриньова, О. Губарь, С. Миронова, О. Чеботарьова та ін.); наявні наукові розвідки виявляють потребу у подальшій еволюції та поглибленому аналізі. Це зумовлено не лише динамічним розширенням інклюзивної парадигми в освітній системі України, що передбачає якісно нові моделі інтеграції та підтримки, але й актуалізацією державної політики щодо формування безбар'єрного середовища в суспільстві. Прийняття оновлених нормативно-правових актів, таких як, Закон України про освіту з правками (2025); Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року (2016), Порядок організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти (Постанова Кабінету Міністрів України № 957 (2021)), визначає нові вимоги до організації інклюзивного освітнього процесу та, відповідно, до компетентностей педагогічних працівників. Це обумовлює необхідність розробки інноваційних підходів до формування навичок ефективної педагогічної взаємодії у майбутніх фахівців, здатних забезпечити повноцінне включення всіх учасників освітнього процесу, враховуючи їхні індивідуальні потреби та можливості, у контексті сучасних законодавчих імперативів та суспільних очікувань.

У дослідженні нами **поставлено за мету**: виокремити та теоретично обґрунтувати провідні педагогічні умови формування навичок взаємодії студентів педагогічних закладів вищої освіти в умовах інклюзивного простору; розробка практичних рекомендацій щодо формування навичок взаємодії студентів педагогічних закладів у контексті вивчення дисципліни «Основи інклюзивної освіти».

Виклад основного матеріалу дослідження. Перебуваючи в складних соціально-економічних умовах сучасне українське суспільство та освіта, зокрема, прагнучи до європейського освітнього простору продовжує роботу з розвитку інклюзивної освіти та створення безбар'єрного середовища зокрема.

Одним з основоположних напрямків створення безбар'єрного суспільства та забезпечення рівних прав для громадян є реалізація права на освіту, яке гарантується основними законодавчими актами та положеннями, які в свою чергу, регламентують організацію та функціонування інклюзивної освіти в Україні, серед них є: Закон України «Про освіту» (від 05.09.2017 № 2145-VIII), який визначає основні засади державної політики у сфері освіти, в тому числі щодо забезпечення права на освіту осіб з особливими освітніми потребами (ООП) шляхом організації інклюзивного навчання (Стаття 20); Закон України «Про повну загальну середню освіту» (від 16.01.2020 № 463-IX), яким конкретизується положення щодо організації інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти (зокрема Стаття 1 та 20 містять визначення інклюзивного навчання та деталізують його організацію).

Отже, для нашого суспільства актуальним є підвищення якості підготовки вчителя та готовність його до роботи в умовах інклюзивного освітнього простору.

Вагомим для підготовки студентів педагогічних ЗВО, як майбутніх педагогів, здатних ефективно працювати в умовах інклюзивного освітнього простору в межах сучасної освітньої парадигми, зорієнтованої на принципи рівності, доступності та забезпечення якісної освіти для всіх учасників освітнього процесу, в стінах Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка є включення до професійної підготовки освітнього компоненту «Основи інклюзивної освіти», що посідає особливе місце у навчальних програмах: вона є **ключовим освітнім компонентом**, покликаним створити оптимальні можливості для формування фундаментальних знань, практичних умінь та особистісних якостей, необхідних для успішної взаємодії зі всіма учасниками інклюзивного освітнього процесу.

Формування навичок ефективної взаємодії у майбутніх педагогів в умовах інклюзивного освітнього простору є ключовим завданням сучасної педагогічної освіти, що зумовлено стрімким розвитком інклюзивної парадигми та законодавчими ініціативами щодо забезпечення безбар'єрного середовища. Аналіз сучасної науково-педагогічної літератури дозволяє виокремити низку провідних педагогічних умов, необхідних для успішного становлення відповідних компетентностей у студентів педагогічних ЗВО.

Здійснення наукового пошуку та теоретичне обґрунтування провідних педагогічних умов формування навичок взаємодії студентів педагогічних закладів вищої освіти в умовах інклюзивного простору є важливим завданням умовах активної розбудови безбар'єрного суспільства. В ході аналізу сучасних науково-педагогічних джерел нами виокремлено ряд педагогічних умов, необхідні для створення комфортного освітнього середовища для осіб з особливими потребами, в межах формування професійних компетентностей здобувачів освіти педагогічних вузів (рис. 1).

Першою фундаментальною умовою постає *забезпечення глибокої теоретико-методологічної підготовки з основ інклюзивної освіти та педагогіки співробітництва*. Ґрунтовне опанування студентами концептуальних засад інклюзії, її принципів, моделей організації та нормативно-правового забезпечення, як переконливо доводять праці А. Колупаєвої (останні дослідження щодо філософії та методології інклюзивної освіти), є необхідним підґрунтям для формування їхньої професійної ідентичності та готовності до роботи в інклюзивному середовищі (Колупаєва, Таранченко, 2023). Водночас, інтегроване розуміння принципів педагогіки співробітництва в умовах інклюзивного навчання розглядається у

дослідження зарубіжних науковців, таких як Т. Loreman та J. Deppeler (щодо інклюзивних цінностей та практик), сприяє усвідомленню студентами пріоритетності партнерських відносин, діалогу та спільного розв'язання педагогічних завдань з усіма учасниками інклюзивного процесу (Loreman, Deppeler, Sharma, 2005). Без глибокого теоретичного осмислення сутності інклюзії формування практичних навичок взаємодії носитиме фрагментарний та поверховий характер.

Другою вагомою умовою є *створення автентичних навчальних ситуацій, що максимально імітують реальний інклюзивний простір*. Як обґрунтовує О. Пометун у своїх працях з методики інтерактивного навчання, активне залучення студентів до моделювання педагогічних ситуацій, використання кейс-стаді, рольових ігор та інших інтерактивних методів навчання забезпечує набуття ними практичного досвіду взаємодії в умовах, наближених до реальних (Пометун, 2021). Дослідження Л. Петренко доводять, що в більшості публікацій *практико-орієнтований підхід* розглядається в контексті *підготовки фахівців*, зокрема вчителів, у системі вищої освіти, як необхідна умова формування професійної компетентності (Петренко, 2016). Ми, в свою чергу, з урахуванням необхідності підготовки здобувачів до роботи в умовах закладів освіти з інклюзивною формою навчання вважаємо за необхідне використовувати його саме в процесі вивчення дисципліни «*Основи інклюзивної освіти*». Зазначені методи сприяють не лише розвитку комунікативних навичок та емпатії, але й формуванню вміння розв'язувати конфлікти, знаходити спільну мову з різними категоріями учасників освітнього процесу, що є ключовим для успішної інклюзивної практики (Мартиненко, 2014). Зарубіжний досвід, зокрема дослідження L. Darling-Hammond щодо ефективних практик підготовки вчителів, підтверджує значущість залучення студентів до реальних педагогічних контекстів (Darling-Hammond, 2020).

Рис. 1. Педагогічні умови формування навичок взаємодії в умовах інклюзивного середовища в здобувачів освіти педагогічних ЗВО

Третьою необхідною умовою є *забезпечення міждисциплінарної інтеграції знань про особливості розвитку дітей з особливими освітніми потребами*. Глибоке розуміння студентами психологічних, фізіологічних, соціальних та педагогічних аспектів розвитку дітей з різними нозологіями, що розкривається у працях В. Синьова з основ спеціальної педагогіки та М. Шеремет щодо психолого-педагогічного супроводу, є критично важливим для побудови ефективної взаємодії здобувачів освіти педагогічних ЗВО в умовах інклюзивного простору. На необхідності інтегративного підходу в підготовці фахівців спеціальної освіти в процесі підготовки наголошувала Н. Пахомова (Синьов, Шеремет та ін., 2016). І. Малишевська (Малишевська, 2018), І. Миронюк та С. Стеблюк (Стеблюк, 2022). Інтеграція знань з психології, спеціальної педагогіки, корекційної педагогіки та інших суміжних дисциплін, як наголошує Н. Софій у своїх дослідженнях з інтегрованого навчання, дозволяє майбутнім педагогам враховувати індивідуальні потреби кожної дитини, розуміти причини її поведінки та знаходити адекватні способи комунікації та підтримки (Софій, 2015). Міждисциплінарний підхід, що також підкреслюється у роботах. Схожі думки висловлюють М. Friend та L. Cook щодо співпраці в інклюзивному середовищі, сприяє формуванню цілісного бачення особливостей розвитку дітей з ООП та їхніх потреб (Friend, Cook, 2010).

Четвертою визначальною умовою є *створення можливостей для безпосередньої взаємодії студентів з дітьми з особливими освітніми потребами та іншими учасниками інклюзивного процесу*. Практичний досвід спілкування та співпраці, як переконливо демонструють дослідження В. Засенка у сфері практичної підготовки педагогів до інклюзії (Засенко, Прохоренко, 2022) та Л. Прохоренко щодо організації інклюзивного навчання (Прохоренко, 2022), є незамінним для формування емпатії, толерантності, вміння налагоджувати контакт та ефективно співпрацювати в команді. Участь здобувачів освіти у педагогічних практиках в

інклюзивних закладах освіти, спільних проектах з батьками, асистентами вчителів та іншими фахівцями сприяє подоланню стереотипів, формуванню позитивного ставлення до інклюзії та розвитку практичних навичок міжособистісної взаємодії (Чеботарьова, Гладченко, 2020). Вивчення наукових праць Т.Щербан дозволяє констатувати, що ключовим елементом здатності педагога до організації ефективної педагогічної комунікації є перцепція його професійної діяльності, розвиток якої є фундаментальною основою його професіоналізму. Перцептивні навички в контексті педагогічного спілкування визначаються, як здатність до адекватного сприйняття та глибокого розуміння учасників освітнього процесу. Процес навчальної комунікації нерозривно пов'язаний з безперервними перцептивними діями педагога, які, окрім пізнавальної функції, виконують також регулятивну функцію в освітньому процесі (Щербан Т., Щербан Г., 2016).

У контексті викладання дисципліни "Основи інклюзивної освіти" як важливої складової практичної підготовки майбутніх педагогів, вагомість формування навичок взаємодії є беззаперечною. На значущість суспільних відносин, у які вступають педагоги в умовах інклюзивного навчання, та необхідність відповідних компетентностей для їх налагодження, передусім уміння ефективно взаємодіяти, акцентують увагу М. Пантюк, І. Садова та С. Ілляш (Пантюк, Садова, Ілляш, 2022). У своїх дослідженнях вони обґрунтовують потребу у формуванні в педагогів здатності до продуктивної взаємодії на різних рівнях інклюзивного процесу: з дітьми, які мають особливі освітні потреби (ООП), з командою психолого-педагогічного супроводу та з батьками цих дітей або особами, які їх замінюють. Зокрема, деталізують спектр необхідних умінь для налагодження ефективної взаємодії вчителя в умовах інклюзії. У контексті взаємодії з дітьми з ООП дослідники підкреслюють важливість здатності педагога не лише до комунікації, але й до глибокого розуміння емоційного стану дитини, володіння навичками емоційної саморегуляції та вираження власних почуттів у прийнятній формі. Також наголошується на значенні таких особистісних якостей, як комунікабельність, спостережливість, зосередженість, тактовність, доброта, милосердя та оптимізм, що є фундаментом для встановлення довірливих відносин. Щодо взаємодії з командою психолого-педагогічного супроводу, відзначають ключову роль здатності педагога до рефлексії власної діяльності, самоповаги, постійного самонавчання та саморозвитку. Важливими є також відповідальність та контактність, що забезпечують ефективну співпрацю та обмін інформацією між членами команди для забезпечення найкращих освітніх потреб дитини з ООП. У контексті взаємодії з батьками дітей з ООП наголошують на необхідності розвинених комунікативних навичок, здатності підтримувати дружні контакти, чітко висловлювати та аргументувати власні погляди, а також переконувати. Не менш важливими є дотримання конфіденційності, здатність до співпереживання, уміння оцінювати ситуації з позиції інших осіб, урегульовувати конфліктні ситуації, досягати порозуміння, проявляти емпатійність та делікатність.

Таким чином, наукові погляди М. Пантюк, І. Садової та С. Ілляш чітко артикулюють необхідність формування широкого спектру комунікативних та соціально-емоційних компетентностей у майбутніх педагогів для успішної реалізації інклюзивної освіти. Ці компетентності, що охоплюють уміння взаємодіяти на різних рівнях, розглядаються дослідниками не як другорядні, а як фундаментальні для ефективної практичної діяльності в умовах інклюзивного навчання, що підкреслює важливість їх цілеспрямованого формування в межах дисципліни "Основи інклюзивної освіти".

П'ятою важливою умовою є *забезпечення рефлексії та самооцінки студентами власного досвіду взаємодії в інклюзивному просторі*. Як обґрунтовує С. Семенов у своїх працях з теорії та практики рефлексії, систематичний аналіз власного досвіду, усвідомлення сильних та слабких сторін, обмін думками з викладачами та колегами сприяють розвитку самосвідомості та вдосконаленню навичок взаємодії. Застосування рефлексивних практик, таких як ведення щоденників спостережень, обговорення педагогічних ситуацій, самоаналіз проведених заходів (Лозенко, 2010; Кравець, 2009), допомагає студентам глибше розуміти власні реакції, аналізувати ефективність застосованих стратегій та знаходити більш оптимальні підходи до взаємодії в інклюзивному середовищі.

Спираючись на сучасні дослідження ролі рефлексії у професійній діяльності, зокрема в педагогічній сфері (як це підкреслюється у працях Л. Гапоненко, Р. Тур, О. Хоріна), цей напрямок акцентує увагу на важливості усвідомлення студентами власного досвіду, труднощів та шляхів їх подолання у процесі навчання та майбутньої професійної діяльності. Зокрема, у контексті формування взаємодії, педагогічна рефлексія (за визначенням Р. Тур) розглядається не лише як усвідомлення викладачем власної суб'єктності, особливостей, сприйняття його оточенням та цілей діяльності, але й як важливий інструмент для студентів. Застосування елементів педагогічної рефлексії дозволяє студентам усвідомлювати власну роль у процесі взаємодії, аналізувати ефективність комунікації з одногрупниками та викладачами, а також визначати шляхи оптимізації спільної діяльності. Окрім того, рефлексія виступає потужним психологічним механізмом самовдосконалення особистості студентів (Тур, 2004), сприяючи розвитку їхньої самосвідомості та здатності до самоаналізу в контексті групової взаємодії.

Підхід О. Анісімова щодо рефлексивного подолання професійних труднощів підкреслює важливість розуміння самої навчальної та майбутньої професійної діяльності як такої, що вимагає постійної рефлексії. У контексті формування взаємодії це означає, що студенти навчаються самостійно аналізувати проблемні

ситуації, що виникають у процесі спільної діяльності, критично оцінювати власні дії та дії інших учасників, і на цій основі конструктивно розвивати ситуацію в позитивному напрямі (Філіппова, 2020).

Класичні праці D. Schön з рефлексивної практики також підкреслюють важливість рефлексії для професійного зростання та адаптації до мінливих умов освітнього процесу (Smith, 2024).

Вважаємо за необхідне наголосити на необхідності інтеграції рефлексивних практик у п'ятий напрямок формування взаємодії студентів сприяє розвитку їхньої самостійності, критичного мислення, здатності до самоаналізу та ефективної комунікації, що є важливими складовими їхнього успішного професійного становлення та ефективної міжособистісної взаємодії.

Таким чином, формування навичок взаємодії студентів педагогічних закладів вищої освіти в умовах інклюзивного простору є складним і багатограним процесом, що вимагає комплексного впровадження виокремлених педагогічних умов. Подальші наукові розвідки мають бути спрямовані на розробку конкретних методичних систем та технологій, що забезпечать ефективну реалізацію цих умов у навчальному процесі та сприятимуть якісній підготовці майбутніх педагогів до роботи в інклюзивному освітньому середовищі.

Результати проведеного наукового пошуку підтверджують високу значущість проблеми формування інтерактивних компетентностей у студентів педагогічних закладів вищої освіти в умовах інклюзивного освітнього середовища. Дана актуальність детермінується сучасними векторами гуманізації освітньої парадигми, інтенсифікацією законодавчих ініціатив у сфері забезпечення інклюзивної освіти та експлікацією зростаючої суспільної потреби у фахівцях педагогічного профілю, здатних до ефективної професійної діяльності в інклюзивному контексті. Аналіз релевантного науково-педагогічного дискурсу засвідчив значну увагу академічної спільноти до питань педагогічної взаємодії та інклюзивної освіти як окремих наукових феноменів. Водночас, встановлено наявність недостатньо розробленого теоретико-методологічного підґрунтя щодо специфіки процесу формування саме інтерактивних навичок у майбутніх педагогів в умовах інклюзивного навчання, що обґрунтовує необхідність подальших науково-дослідницьких студій у зазначеному напрямі.

Подальша науково-дослідницька робота у визначених напрямках сприятиме розширенню теоретико-методологічних засад підготовки майбутніх педагогів до роботи в умовах інклюзії та розробці ефективних педагогічних технологій формування їхніх інтерактивних компетентностей.

Список використаних джерел

- Засенко, В., Прохоренко, Л. (2022). Розвиток спеціальної освіти в Україні: 1991-2021 рр. *Особлива дитина: навчання і виховання*, 4, 7-19.
- Колупаєва, А., Таранченко, О. (2023). *Інклюзія: покроково для педагогів*: навчально-методичний посібник. Київ.
- Кравець, Л. М. (2009). *Виховання саморефлексії у студентів вищих навчальних педагогічних закладів*. (Автореф. дис. канд. пед. наук). Луганськ.
- Лозенко, А. (2010). *Формування рефлексивних умінь у майбутніх учителів початкової школи в процесі дидактичної підготовки*. (Автореф. дис. канд. пед. наук). Київ.
- Малишевська, І. (2018). *Теоретико-методичні основи підготовки фахівців психолого-педагогічного профілю до роботи в умовах інклюзивного освітнього середовища*. (Автореф. дис. д-ра пед. наук). Київ.
- Мартиненко, С. (2014). Компетентнісний підхід у професійній підготовці вчителя початкової школи: здобутки, проблеми і перспективи. *Вісник психології і педагогіки*, 16. Взято з <http://www.psyh.kiev.ua>
- Миронюк, І., Стеблюк, С. (2022). Інтегрований підхід у підготовці майбутніх фахівців спеціальної освіти до роботи у команді супроводу дітей з особливими освітніми потребами. В кн. С. В. Стеблюк (Ред.), *Формування професійної компетентності у майбутніх фахівців спеціальної освіти*: збірник тез доповідей І наук.-практ. інтернет-конф. з міжнародною участю (с. 76-93). Ужгород: ДВНЗ «УжНУ».
- Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи*. Міністерство освіти і науки України. (2016). Взято з <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
- Пантюк, М., Садова, І., Ілляш, С. (2022). Готовність педагога до роботи в умовах освітньої інклюзії як наукова проблема. *Молодь і ринок*, 1 (199), 6-11.
- Пометун, О. (2021). *Інтерактивні методи навчання*. В кн. В. Г. Кремень (Ред.), *Енциклопедія освіти* (с. 417-418). Київ: Юрінком Інтер.
- Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти*: Постанова Кабінету Міністрів України; Порядок, Форма типового документа, Протокол, Програма від 15.09.2021 № 957. Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text>
- Про освіту*: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

- Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України; Концепція від 14.12.2016 № 988-р. Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80#Text>
- Прохоренко, Л., Ярмола, Н., Набоченко, О., Данілавичюте, Е., Ільяна, В., Костенко, Т., Чеботарьова, О., Литовченко, С. та ін. (2021). *Методичні рекомендації для інклюзивно-ресурсних центрів щодо визначення категорій (типології) освітніх труднощів у осіб з ООП та рівнів підтримки в освітньому процесі*. Взято з <https://surl.luh.gov.ua/bumpno>
- Синьов, В. М., Шеремет, М. К., Руденко, Л. М., Шульженко, Д. І. (2016). Освітньо-психологічна інтеграція школярів із психофізичними порушеннями в сучасних умовах України. *Актуальні питання корекційної освіти. Педагогічні науки*, 7, 323-344.
- Софій, Н. З. (2015). Особливості викладання в інклюзивному навчальному середовищі: практика спільного викладання. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*, 10, 173-177.
- Тур, Р. Й. (2004). Педагогічна рефлексія – основа формування творчого саморозвитку особистості. *Управління школою*, 13, 22-24.
- Філіппова, Л. (2020). Рефлексивний підхід у професійній підготовці магістрів фармації. *Український педагогічний журнал*, 2, 123-130.
- Чеботарьова, О., Гладченко, І. (2020). *Учні початкових класів із порушеннями інтелектуального розвитку: навчання та розвиток: навч.-метод. посібник*. Харків: Ранок.
- Щербан, Т., Щербан, Г. (2016). Проблеми професійного становлення молодого спеціаліста. В кн. *Особистість у соціальному, віковому та клінічному вимірі сучасного життя: збірник наукових статей* (с. 377-382). Луцьк.
- Deppeler, J., Loreman, T., & Sharma, U. (2005). Reconceptualising specialist support services in inclusive classrooms. *Australasian Jour inclusive classrooms. Australasian Journal of Special Education*, 29 (2), 117-127.
- Cook, L., & Friend, M. (2010). The state of the art of collaboration on behalf of students with disabilities. *Journal of Educational and Psychological Consultation*, 20, 1-8.
- Darling-Hammond, L. (2020). Accountability in Teacher Education. *Action in Teacher Education*, 42, 60-71. DOI: <https://doi.org/10.1080/01626620.2019.1704464>
- Smith, M. K. (2024). Donald Schön: learning, reflection and change. *The encyclopedia of pedagogy and informal education*. Retrieved from <https://infed.org/mobi/donald-schon-learning-reflection-change/>.

References

- Chebatarova, O., & Hladchenko, I. (2020). *Uchni pochatkovykh klasiv iz porushenniamy intelektualnoho rozvytku: navchannia ta rozvytok [Elementary school students with intellectual disabilities: learning and development]: navch.-metod. posibnyk*. Kharkiv: Ranok [in Ukrainian].
- Cook, L., & Friend, M. (2010). The state of the art of collaboration on behalf of students with disabilities. *Journal of Educational and Psychological Consultation*, 20, 1-8.
- Darling-Hammond, L. (2020). Accountability in Teacher Education. *Action in Teacher Education*, 42, 60-71. DOI: <https://doi.org/10.1080/01626620.2019.1704464>
- Deppeler, J., Loreman, T., & Sharma, U. (2005). Reconceptualising specialist support services in inclusive classrooms. *Australasian Jour inclusive classrooms. Australasian Journal of Special Education*, 29 (2), 117-127.
- Filippova, L. (2020). Refleksyivnyi pidkhid u profesiinii pidhotovtsi mahistriv farmatsii [A reflective approach in the professional training of masters of pharmacy]. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal [Ukrainian Pedagogical Journal]*, 2, 123-130 [in Ukrainian].
- Kolupaieva, A., & Taranchenko, O. (2023). *Inkliuziia: pokrokovy dlia pedahohiv [Inclusion: a step-by-step guide for educators]: navchalno-metodychnyi posibnyk*. Kyiv [in Ukrainian].
- Kravets, L. M. (2009). *Vykhovannia samorefleksii u studentiv vyshchyykh navchalnykh pedahohichnykh zakladiv [Cultivating self-reflection in students of higher pedagogical educational institutions]*. (Extended abstract of PhD diss.). Luhansk [in Ukrainian].
- Lozenko, A. (2010). *Formuvannia refleksyivnykh umin u maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly v protsesi dydaktychnoi pidhotovky [Formation of reflective skills in future primary school teachers in the process of didactic training]*. (Extended abstract of PhD diss.). Kyiv [in Ukrainian].
- Malyshevska, I. (2018). *Teoretyko-metodychni osnovy pidhotovky fakhivtsiv psykhologo-pedahohichnoho profilu do roboty v umovakh inkluzyivnoho osvithnoho seredovyshcha [Theoretical and methodological foundations of training psychological and pedagogical specialists to work in an inclusive educational environment]*. (Extended abstract of D diss.). Kyiv [in Ukrainian].
- Martynenko, S. (2014). *Kompetentnisnyi pidkhid u profesiinii pidhotovtsi vchytelia pochatkovoї shkoly: zdobutky, problemy i perspektyvy [Competency-based approach in professional training of primary school teachers: results, problems and perspectives]*. (Extended abstract of PhD diss.). Kyiv [in Ukrainian].

- achievements, problems and prospects]. *Visnyk psykholohii i pedahohiky [Bulletin of Psychology and Pedagogy]*, 16. Retrieved from <http://www.psyh.kiev.ua> [in Ukrainian].
- Myroniuk, I., & Stebliuk, S. (2022). Intehrovanyi pidkhdid u pidhotovtsi maibutnikh fakhivtsiv spetsialnoi osvity do roboty u komandi suprovodu ditei z osoblyvymy osvitnimy potrebamy [An integrated approach to preparing future special education professionals to work in a team supporting children with special educational needs]. In S. V. Stebliuk (Ed.), *Formuvannia profesiinoi kompetentnosti u maibutnikh fakhivtsiv spetsialnoi osvity [Formation of professional competence in future special education specialists]: zbirnyk tez dopovidei I nauk.-prakt. internet-konf. z mizhnarodnoiu uchastiu* (pp. 76-93). Uzhhorod: DVNZ «UzhNU» [in Ukrainian].
- Nova ukrainska shkola. Kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly [New Ukrainian School. Conceptual Principles of Secondary School Reform]*. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (2016). Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>. [in Ukrainian].
- Pantiuk, M., Sadova, I., & Illiash, S. (2022). Hotovnist pedahoha do roboty v umovakh osvitnoi inkluzii yak naukova problema [Teacher's readiness to work in conditions of educational inclusion as a scientific problem]. *Molod i rynek [Youth and the market]*, 1 (199), 6-11 [in Ukrainian].
- Pometun, O. (2021). Interaktyvni metody navchannia [Interactive teaching methods]. In V. H. Kremen (Ed.), *Entsyklopediia osvity [Encyclopedia of Education]* (pp. 417-418). Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
- Pro osvitu [About education]: Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 № 2145-VIII*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].
- Pro skhvalennia Kontseptsii realizatsii derzhavnoi polityky u sferi reformuvannia zahalnoi serednoi osvity «Nova ukrainska shkola» na period do 2029 roku [On approval of the Concept of implementation of state policy in the field of reforming general secondary education "New Ukrainian School" for the period until 2029]: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy; Kontseptsiiia vid 14.12.2016 № 988-r*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
- Pro zatverdzhennia Poriadku orhanizatsii inkluzyvnogo navchannia u zakladakh zahalnoi serednoi osvity [On approval of the Procedure for organizing inclusive education in secondary education institutions]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy; Poriadok, Forma typovoho dokumenta, Protokol, Prohrama vid 15.09.2021 № 957*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
- Prokhorenko, L., Yarmola, N., Nabochenko, O., Danilavichutie, E., Iliana, V., Kostenko, T., Chebotarova, O., & Lytovchenko, S. et al. (2021). *Metodychni rekomendatsii dlia inkluzyvno-resursnykh tsentriv shchodo vyznachennia katehorii (typolohii) osvitnikh trudnoshchiv u osib z OOP ta rivniv pidtrymky v osvitnomu protsesi [Methodological recommendations for inclusive resource centers on determining categories (typologies) of educational difficulties in individuals with SEN and levels of support in the educational process]*. Retrieved from <https://surl.lu/bumpno> [in Ukrainian].
- Shcherban, T., & Shcherban, H. (2016). Problemy profesiinoho stanovlennia molodoho spetsialista [Problems of professional development of a young specialist]. In *Osobystist u sotsialnomu, vikovomu ta klinichnomu vymyri suchasnoho zhyttia [Personality in the social, age-related and clinical extinction of modern life]: zbirnyk naukovykh statei* (pp. 377-382). Lutsk [in Ukrainian].
- Smith, M. K. (2024). Donald Schön: learning, reflection and change. *The encyclopedia of pedagogy and informal education*. Retrieved from <https://infed.org/mobi/donald-schon-learning-reflection-change/>.
- Sofii, N. Z. (2015). Osoblyvosti vykladannia v inkluzyvnomu navchalnomu seredovyshchi: praktyka spilnogo vykladannia [Features of teaching in an inclusive learning environment: the practice of co-teaching]. *Osvita osib z osoblyvymy potrebamy: shliakhy rozbudovy [Education of persons with special needs: ways to develop]*, 10, 173-177 [in Ukrainian].
- Synov, V. M., Sheremet, M. K., Rudenko, L. M., & Shulzhenko, D. I. (2016). Osvitno-psykholohichna intehratsiia shkoliariv iz psykho-fizychnymy porushenniamy v suchasnykh umovakh Ukrainy [Educational and psychological integration of schoolchildren with psychophysical disorders in modern conditions of Ukraine]. *Aktualni pytannia korektsiinoi osvity. Pedahohichni nauky [Current issues of correctional education. Pedagogical sciences]*, 7, 323-344 [in Ukrainian].
- Tur, R. Y. (2004). Pedahohichna refleksiiia – osnova formuvannia tvorchoho samorozvytku osobystosti [Pedagogical reflection is the basis for the formation of creative self-development of the individual]. *Upravlinnia shkoloiu [School management]*, 13, 22-24 [in Ukrainian].
- Zasenkov, V., & Prokhorenko, L. (2022). Rozvytok spetsialnoi osvity v Ukraini: 1991-2021 rr. [Development of special education in Ukraine: 1991-2021.]. *Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia [Special child: education and upbringing]*, 4, 7-19 [in Ukrainian].

HUBAR O., GRYNova M.

Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

FORMATION OF INTERACTION SKILLS OF STUDENTS OF PEDAGOGICAL INSTITUTIONS IN THE CONTEXT OF STUDYING THE EDUCATIONAL COMPONENT «FUNDAMENTALS OF INCLUSIVE EDUCATION»

The article comprehensively investigates the problem of forming effective interaction skills among students of pedagogical institutions of higher education in an inclusive educational space. The relevance of the study is justified by the steady trend towards the humanization of society and education in Ukraine, the legislative consolidation of the principles of inclusion (in particular, the Laws of Ukraine "On Education", "On the Fundamentals of Social Protection of Persons with Disabilities in Ukraine", the National Strategy for Creating a Barrier-Free Space in Ukraine for the Period Until 2030) and the urgent need for highly qualified teaching staff capable of working successfully in an inclusive environment. An analysis of scientific and pedagogical literature on the theory of pedagogical interaction, problems of inclusive education, and professional training of teachers for working with children with special educational needs was conducted. The results of the analysis confirmed significant scientific interest in the mentioned issues, while at the same time revealing insufficient development of theoretical and methodological principles for the formation of interaction skills in future teachers in the context of inclusive education, which necessitates further scientific research.

The purpose of the study was to identify and theoretically substantiate the leading pedagogical conditions for the formation of interaction skills of students of pedagogical institutions of higher education in an inclusive space, as well as to develop practical recommendations for their formation in the process of studying the discipline "Fundamentals of Inclusive Education". The authors propose five key pedagogical conditions, identified on the basis of theoretical analysis: providing in-depth theoretical and methodological training in the basics of inclusive education and cooperative pedagogy; creating authentic learning situations that simulate a real inclusive space; ensuring interdisciplinary integration of knowledge about the development characteristics of children with special educational needs; creating opportunities for direct interaction between students and children with special needs and other participants in the inclusive process; ensuring students' reflection and self-assessment of their own experience of interaction.

The importance of a comprehensive approach to the formation of interactive competencies of future teachers is emphasized, which involves combining theoretical knowledge with practical experience, interdisciplinarity, and the development of reflective abilities. Promising directions for further research studies aimed at developing and experimentally testing the effectiveness of methodological systems, studying the impact of various forms of practical training, researching communicative competence, and analyzing the impact of personal qualities have been identified. The results of the study confirm the relevance of the problem and outline ways for further scientific research to improve the quality of training of pedagogical personnel to work in an inclusive educational environment.

Key words: *inclusive education, interaction skills, pedagogical conditions, professional training, barrier-free educational environment, pedagogy of cooperation, pedagogical practice, reflection, self-assessment*

Стаття надійшла до редакції 11.02.2025 р.

УДК 271.222-722.525-75(477.53)«19/20»

DOI <https://doi.org/10.33989/2075-146x.2025.35.330982>

ОЛЕКСІЙ ГУРА

ORCID: 0000-0003-1830-5307

ЮРІЙ ВІЛЬХОВИЙ

ORCID: 0000-0003-2313-5197

РОМАН СІТАРЧУК

ORCID: 0000-0003-0280-6844

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

ОСВІТНЯ ТА ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОТОЄРЕЯ ПЕТРА МАЗАНОВА У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті досліджується освітня та педагогічна діяльність протоєрея Петра Івановича Мазанова у другій половині ХІХ – на початку ХХ століття. Уперше комплексно розглянуто його участь в організації та адмініструванні духовної та світської освіти в Полтавській губернії як члена правління Полтавського духовного училища, законовчителя ряду освітніх установ (Полтавського інституту шляхетних дівчат, повітового, реального, міського училищ, Маріїнської жіночої гімназії), члена Ради жіночого єпархіального училища та активного учасника єпархіальних з'їздів.

З'ясовано вплив діяльності П. Мазанова на морально-релігійне виховання учнів, його ініціативи з удосконалення освітнього процесу, розвитку матеріальної бази закладів, введення нових дисциплін (спів, малювання, креслення), турботу про дисципліну та житлові умови вихованців. Акцентовано увагу на його ролі як автора навчальних посібників із Закону Божого, які використовувалися в навчальних програмах духовних і світських закладів. Простежено педагогічні принципи священика, зокрема через його звернення до учениць, публікацію повчань. Розкрито ідеї протоєрея щодо значення освіти для духовного розвитку особистості та збереження традиційних християнських цінностей.

Ключові слова: Мазанов, протоєрей, священник, освіта, інститут, гімназія, семінарія, училище, рада, правління, повчання, виховання

Постановка проблеми, її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. В умовах сучасного переосмислення історико-культурної спадщини України та пошуку моделей інтеграції духовно-моральних цінностей у систему освіти особливої актуальності набуває вивчення діяльності окремих персоналій. Однією із малодосліджених, проте вагомих постатей у цьому контексті є протоєрей Петро Іванович Мазанов. Його освітня та педагогічна діяльність у другій половині ХІХ – на початку ХХ століття мала значний вплив на розвиток духовної та світської освіти Полтавської губернії, проте, на жаль, у науковій літературі відсутнє цілісне, комплексне дослідження постаті П. Мазанова як діяча. Згадки мають фрагментарний характер і не розкривають значення його освітньої та педагогічної діяльності. Залишаються маловідомими участь протоєрея в адмініструванні закладів освіти, ініціативи з удосконалення освітнього процесу, впровадження нових предметів, зусилля щодо поліпшення морального виховання молоді та написання навчальних посібників із Закону Божого.

Таким чином, існує необхідність системного аналізу педагогічної та просвітницької діяльності Петра Мазанова, наукове осмислення якої дозволяє доповнити наявні наукові розвідки щодо розвитку духовної та світської освіти Полтавщини, проаналізувати потенціал релігійної педагогіки в сучасних умовах. Розв'язання цієї проблеми пов'язане з актуальними науковими завданнями вивчення історії освіти, розвитку української педагогічної думки, а також з практичними питаннями впровадження морально-духовного виховання у навчальний процес.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Участь православного духовенства в освітньому процесі другої половини ХІХ – початку ХХ століття є важливою сторінкою в історії освіти і соціальної діяльності церкви. Водночас, освітня та педагогічна діяльність духовенства Полтавщини, і зокрема протоєрея П. Мазанова, залишається недостатньо освітленою в науковій літературі.

Значний внесок у вивчення релігійного життя тогочасної Полтавщини зробив дослідник І. Павловський. У його біографічному словнику «Полтавцы: Иерархи, государственные и общественные деятели и благотворители» (Павловский, 1914) подано стислі характеристики окремих представників духовенства та громадських діячів, проте відомості про П. Мазанова там відсутні. Водночас, у його праці «К истории Полтавской епархии: Исторические и бытовые очерки, заметки и переписка. По архивным данным» міститься цінна інформація щодо розвитку духовної освіти, організації церковного управління, діяльності монастирів, культового будівництва, взаємин із місцевою адміністрацією та благодійності.

Особливо важливими, в контексті дослідження, є розділи, присвячені Полтавській духовній семінарії, матеріальному забезпеченню духовенства, статистиці церковного життя та взаємодії духовенства з органами освіти. Проте характеристика освітньої та педагогічної діяльності власне протоєрея П. Мазанова безпосередньо не подана (Павловский, 1916).

Цінним доповненням до нашої розвідки є праця В. Бучневича «Записки о Полтаве и ее памятниках» (Бучневич, 1902). У ній у структурованому вигляді представлено історію міста, перелік духовних осіб, закладів освіти, храмів, біографічні відомості про діячів Полтави. Автор надає фактичні відомості про структуру церковної освіти, згадує низку праць П. Мазанова.

Стислий історичний огляд Полтавської губернії та єпархії, відомості про заклади освіти, кількість учнів, а також інформацію про генерал-губернаторів та історичні пам'ятки знаходимо у роботі П. Бодяньського «Памятная книжка Полтавской губернии на 1865 год» (Бодянский, 1865). Вона містить статистичні й довідкові матеріали, які мають важливе значення для вивчення освітньої мережі регіону.

На особливу увагу заслуговує праця самого протоєрея Петра Івановича Мазанова «Полтавский институт благородных девиц, 1818–1898» (Мазанов, 1898). У ній детально висвітлено етапи становлення інституту, систему його управління, освітні правила, структуру викладання Закону Божого, характеристику викладацького складу, деякі довідки про протоєреїв тощо.

Важливими у теоретичному контексті вивчення зазначеної проблеми є дисертаційні дослідження С. Федоренко, Г. Степаненко, Т. Фазан та І. Петренко, де зосереджені загальні аспекти просвітницької, благодійної, соціальної діяльності духовенства, функціонування церковнопарафіяльних шкіл, монастирської освіти тощо (Федоренко, 2008, Степаненко, 2002, Фазан, 2020, Петренко, 2008).

Таким чином, попри наявність окремих згадок про протоєрея Петра Івановича Мазанова в церковно-історичній, краєзнавчій літературі, вони не виходять за межі фрагментарних біографічних довідок або побіжних згадок у дослідженнях, присвячених Полтавській єпархії чи освітнім установам регіону. Системне, комплексне дослідження його особистісних якостей, пастирської, педагогічної та освітньої діяльності на сьогодні відсутнє. Це визначає потребу у спеціальному розгляді постаті П.І. Мазанова в контексті церковно-освітнього життя Полтавщини другої половини XIX – початку XX століття.

Метою статті є висвітлення основних напрямів освітньої та педагогічної діяльності протоєрея Петра Івановича Мазанова та визначення його ролі у формуванні культурно-православних цінностей на Полтавщині у другій половині XIX – на початку XX століття.

Викладення основного матеріалу дослідження. У другій половині XIX – на початку XX століття православному духовенству відводилася особлива роль у реалізації державної ідеології та духовно-моральному вихованні суспільства. Виконуючи не лише релігійні, а й соціальні функції, священнослужителі здійснювали активну просвітницьку діяльність, сприяли вихованню населення в дусі вірності православної церкві й традиційним цінностям. Через мережу церковнопарафіяльних шкіл, проповіді та участь у громадському житті духовенство виконувало місію регулятора морально-етичних норм, які б відповідали ідеалам тогочасної офіційної державної політики.

Незважаючи на офіційно визначені завдання, що випливали із державної ідеології, приходське духовенство значною мірою зосереджувалося на вирішенні насамперед регіональних проблем та завдань. Воно більш гнучко реагувало на поточні питання своїх прихожан, сприяло забезпеченню духовної, освітньої та соціальної підтримки громади. У цьому контексті особливої ваги набувала діяльність священнослужителів, які активно взаємодіяли з місцевими закладами освіти різних рівнів, що діяли на території єпархії: були тісно інтегровані до їхньої роботи, брали активну участь у освітньому процесі та адміністративно-управлінській діяльності навчальних установ.

Одним із головних напрямів їхньої роботи було викладання Закону Божого, який розглядався не лише як окремий предмет, але і як основа морального та духовного виховання учнів. Релігійна освіта займала центральне місце у навчальних програмах, що підкреслювало роль церкви у формуванні моральних засад суспільства.

Окрім педагогічної діяльності, представники місцевого духовенства активно залучалися до роботи в радах і правліннях, що існували в єпархії та створювалися при освітніх закладах. Їхня участь в управлінських структурах дозволяла здійснювати контроль за освітнім процесом та сприяла розвитку шкільної мережі в єпархії тощо.

Протоєрей Петро Іванович Мазанов відомий як богослов, церковний історик та педагог. Походив він із дворянського роду, ріс та виховувався у сім'ї священника Івана Никифоровича Мазанова. Свою адміністративно-педагогічну діяльність розпочав 6 жовтня 1867 року як член Правління Полтавського духовного училища (ПЕВ, 1867, № 21, с. 781). Цей заклад було засновано у 1818 році для підготовки єпархіальних служителів нижчого рангу. До 1876 року училище розміщувалося у двох приміщеннях біля Полтавського Хрестовоздвиженського монастиря (Бучневич, 1902, с. 308-310). Як установа для підготовки осіб, яким передбачено вступ до семінарії, училище перебувало в тісному контакті з духовною семінарією. Утримувалося за кошти духовенства єпархії і знаходилося у підпорядкуванні єпархіального архієрея під загальним керівництвом Святійшого Синоду.

Правління Полтавського духовного училища було відкрито 5 листопада 1867 року. До його складу увійшли: голова правління – ректор училища протоєрей Данило Юзефович; члени правління: інспектор училища Ксенофонт Добровольський, протоєрей Йосип Діателович та священник Петро Мазанов (за обранням від духовенства і за вибором правління – на підставі § 34 статуту), вчитель Григорій Каневський (ПЕВ, 1867, № 23, с. 839).

Діяльність Правління визначалося новим Статутом духовних училищ та семінарій, прийнятим 14 травня 1867 року. Відповідно до Статуту, отримати початкову релігійну освіту тепер могла будь-яка особа православного віросповідання. Статут визначав функції училищного правління, які тепер значно обмежувалися. Зокрема, у віданні правління перебували лише навчально-виховні та економічні питання. До складу правління входив наглядач, його помічник, один вчитель (обирався тим самим правлінням) та два члени від духовенства. Представники від духовенства обиралися на окружному з'їзді строком на 3 роки та затверджувалися єпархіальним архієреєм. Усі викладачі закладу могли брати участь у роботі Правління лише у виняткових випадках: під час обговорення особливо важливих питань щодо навчально-виховного процесу. Викладач володів правом дорадчого голосу та можливістю вимагати занесення до журналу його особливої думки.

Значну увагу П. Мазанов приділяв моральному вихованню учнів Полтавського духовного училища. Зокрема його хвилювало недотримання етичних норм поведінки вихованців закладу, які проживали на квартирах. Якщо поведінку учнів, що навчалися за казенний кошт і які мешкали на території закладу, можна було хоч трохи контролювати, то виховний нагляд за квартирантами був практично неможливим. «Оглядаючи 4-го та 6-го грудня 1867 року квартири учнів, – доповідав колегам Петро Іванович, – я знайшов у них низку недоліків та незручностей, які надзвичайно погано впливають на моральне та фізичне здоров'я вихованців. Там немає за ними ніякого нагляду. Учні майже не займаються своєю справою. Старшокласники не мають на них ніякого впливу, бо вони, в силу своєї малорозвиненості, не можуть розумно оберігати моральність увічених їм вихованців... На квартирах для дітей немає жодної інструкції, тому вони зловживають вільним часом. Відвідуючи квартири о 7-й годині вечора, я застав багатьох учнів, які не вивчили уроків, але лягли спати. Незважаючи на досить високу вартість проживання – 50–60 крб на рік, переважна більшість квартир тісні і неприбрані, діти сплять по двоє на одному ліжку, що розвиває у них згубні пороки» (ПЕВ, 1902, №5, с. 234-235).

Члени Правління училища погодилися з П. Мазановим зауваживши, що моральна атмосфера сімейного життя і домашній побут більшості квартироутримувачів не завжди сприяли правильному вихованню учнів. Бідно облаштовані й часто брудні приміщення, грубі звичаї господарів, повна неможливість ізолюватися для занять своєю справою, невігластво, згубні приклади пияцтва та розгулу були непривабливими сторонами приватних помешкань. Єдиним виходом із такої ситуації, на думку членів Правління, було будівництво гуртожитку для вихованців закладу (ПЕВ, 1902, №5, с. 236).

Питання будівництва нових приміщень для закладу було пріоритетним для Правління училища упродовж кількох років. Вирішення цієї проблеми взяв під особистий контроль єпископ Іоан. 30 квітня 1868 року члени Правління протоєрей Йосип Діателович та священник Петро Мазанов черговий раз підготували спеціальну записку про непридатність приміщень закладу на території монастиря. «Якщо училище буде і надалі тут розміщуватися, то необхідно перебудувати головний корпус монастиря, збільшити його для додаткового розміщення учнів, училищного правління та лікарні». Крім перебудови приміщення священники пропонували облаштувати новий флігель для гуртожитку та керівництва, збудувати лазню та сарай для дров та дерев'яного посуду (ПЕВ, 1876, №22, с. 842-847). На думку авторів доповідної записки, переведення училища в місто було найбільш нагальною потребою, вирішення якої мало безпосередньо впливати на стан усього закладу (ПЕВ, 1902, № 9, с. 422-426).

18 вересня 1870 року відбулося засідання Полтавського училищного окружного з'їзду, де заслухали повідомлення від в.о. наглядача Полтавського духовного училища про важливе значення служіння членів Правління від духовенства округу, обраних три роки тому. Окрім цього, учасників було поінформовано про складну фінансову ситуацію закладу, винесено подяку єпископу за пожертвування 2000 крб на облаштування церкви при училищі. У зв'язку з тим, що на членів Правління було додатково покладено обов'язки в Комісії з устрою Полтавського духовного училища, більшістю голосів (22 проти 6) постановили: «...на знак поваги духовенства Полтавського училищного округу до праці членів правління від духовенства, надати їм винагороду у розмірі 100 крб кожному на рік. Ці кошти збиралися у такий спосіб: від кожного священника 40 коп., диякона 20, дяка та паламаря – по 5 коп.. Гроші передавалися через благочинних у два терміни: 1-го січня і 1-го липня. Далі кошти направлялися до Правління Полтавського духовного училища для виплат членам від духовенства» (ПЕВ, 1870, № 24, с. 833-834).

На З'їзді більшістю голосів переобрали членами Правління священника П. Мазанова та протоєрея Й. Діателовича. Далі йшла відповідна резолюція єпархіального архієрея (ПЕВ, 1870, № 24, с. 833-836).

У травні 1873 року відбувся черговий з'їзд духовенства Полтавського училищного округу. Основним питанням порядку денного було вирішення проблеми фінансування нового приміщення Полтавського духовного училища. Також члени з'їзду ухвалили: висловити щире вдячність колишньому голові З'їзду та членам училищного правління від духовенства, Й. Діателовичу і П. Мазанову, за сумлінне виконання

ними своїх обов'язків (ПЕВ, 1873, № 13, с. 316). На цьому з'їзді були присутні 30 делегатів, які обрали голову – священика Іларіона Комарецького, секретаря – священика Дмитра Сокологорського. За пропозицією голови з'їзду були обрані члени училищного правління: священик Ілля Курдинівський (21 «За» і 9 «Проти»), священик Петро Мазанов (20 «За», 10 «Проти»), кандидати священик Михайло Кандиба (17 «За», 13 «Проти») та священик Орест Сребницький (17 «За», 12 «Проти», один відсутній).

На засіданні з'їзду 4 вересня 1873 року були присутніми 31 делегат. Першим питанням порядку денного був виступ П. Мазанова про закінчення в цьому році терміну трикопійного збору з душі на облаштування духовного училища. Священик зауважив, що необхідної суми для потреб закладу не вистачає. Враховуючи ці обставини, Петро Іванович запропонував пролонгувати збір у 1874 році. Рекомендація священика була внесена до постанови з'їзду. 20 вересня 1873 року архієрей видав резолюцію за № 4281: «Продовжити трикопійний церковний збір на облаштування училища, відповідно до кількості осіб у приході у 1874 році (ПЕВ, 1873, № 22, с. 738-744).

Наступний з'їзд запланували на 22 січня 1874 року. Проте, у зв'язку із нагальною потребою будівництва нового приміщення для духовного училища, в екстреному порядку представники зібралися 19 грудня 1873 року. На ранковому засіданні вирішували кадрові питання, пов'язані з обранням членів правління закладу. Замість виконувача обов'язків наглядача Сергія Боровського вимушено обрали диякона Григорія Лісовського (не було відповідного кандидата з вищою академічною освітою). За невідомими нам причинами Петро Мазанов відмовився балотуватися до правління. На вечірньому засіданні П. Мазанов разом із священиком Іллею Курдиновським запропонували зборам висловити вдячність С. Боровському за службу (ПЕВ, 1874, № 3, с. 83-86). Ймовірніше за все, на засіданні мова йшла про благочинного Кобеляцького повіту протоієрея Сергія Боровського.

19 серпня 1874 року відбувся черговий з'їзд духовенства Полтавського училищного округу, де Петра Мазанова таємним голосуванням було обрано кандидатом (15 «За», 10 «Проти»). На ранковому засіданні було визнано незадовільним збір на облаштування бібліотеки духовного училища. У зв'язку з цим архієрей видав резолюцію про невідкладний внесок коштів у розмірі 10 коп від кожної церкви на бібліотеку закладу (ПЕВ, 1874, № 19, с. 495-497). Для прискореного вирішення будівництва нового приміщення для училища у 1874 році до складу будівельної Комісії додатково включили чотирьох осіб. До її складу входив і П. Мазанов (ПЕВ, 1876, № 22, с. 858).

У 1876 році багаторічні труднощі з будівництвом нового приміщення для духовного училища були вирішені. На травневому з'їзді П. Мазанов вручив урочисту подяку єпископу Іоану за турботу у вирішенні цього питання (ПЕВ, 1876, № 20, с. 386).

Училище мало 2 1/2 поверхи; довжину 34 сажні (72,4 м), ширину – 8 2/3 (18,4 м). Будівництво споруди і церкви разом із усім начинням вартувало 118265 крб. 15 коп. (Бучневич, 1902, с. 310). За призначенням Священного Синоду відбулася ревізія нової будівлі. За її результатами приміщення було визнано придатним до використання, і 227 осіб у вересні 1876 року розпочали навчання на новому місці.

У приміщенні флігеля нового училища певний час розміщувалася лікарня для учнів. До цього її не було взагалі, і хворі вихованці змушені були їздити на лікування додому або лягали до місцевої богодільні за окрему плату. Учні, що навчалися за казенні кошти, могли лікуватися при духовній семінарії. У травні 1878 року Правління училища доручило комісії у складі архітектора Ніценка (ймовірно харківський архітектор Федір Ніценко – *авт.*) та священиків Миколи Кузнецького й Петра Мазанова оглянути лікарню і зробити відповідний висновок. Після огляду приміщення комісія визначила, що кладка фундаменту лікарні незадовільна і не дозволяє побудувати над нею другий поверх. Далі було запропоновано звести третій поверх над функціонуючим головним училищним будинком і у ньому розмістити хворих.

Одночасно з цим комісія порушила проблему облаштування ідальні та буфету в підвальному поверсі головного училищного будинку, а також продажу під монастирем землі, що належала Полтавському духовному училищу. Питання продажу будівель та місця під монастирем Правління училища схвалило. Пропозицію ж комісії про добудову третього поверху для лікувальної мети – відхилило. Натомість Правління рекомендувало облаштувати лікарню окремо від головного приміщення (ПЕВ, 1902, № 13, с. 610-612). Щодо проблеми розширення учнівських приміщень за рахунок облаштування підвального поверху під іншою частиною будівлі училища, вирішено врахувати висновок архітектора. Відповідно до нього, фундамент основи було укладено на різній глибині, адже робота з облаштування підвалу складна та небезпечна і не могла гарантувати збереження цілісності будівлі.

26 травня 1878 року, у відповідь на прохання Правління про будівництво лікарні, делегати від духовенства журнальним визначенням постановили влаштувати лікарню не менше, як на тридцять п'ять ліжок, окремо від головного будинку. На її будівництво та переробку флігеля (де вона розміщувалася) вирішили використовувати цеглу зі старого приміщення училища. На покриття інших витрат «визначили одноразовий двокопійчаний збір з кожної особи чоловічої статі з усіх храмів училищного округу, починаючи з вересня 1878 року. 2 липня 1879 року був затверджений план на будівництво у дворі училища двоповерхового будинку лікарні. Пізніше на першому поверсі були розміщені спальні кімнати для учнів 2-го класу та квартири наглядача. У лютому 1881 року лікарня була збудована підрядником

купцем Адріаном Каченовим. Загальна вартість робіт складала 35435 крб. 29 коп.» (ПЕВ, 1902, № 13, с. 612).

Як член училищного правління П. Мазанов піклувався про фінансові можливості закладу. Так, у своїй записці на з'їзді він запропонував збільшити трикопійний збір до 4 коп. Свою позицію він обґрунтував необхідністю створення паралельного відділення у другому класі та покриттям витрат на запровадження в училищі навчання із музики, малювання, креслення та співу для розвитку в учнів естетичних цінностей (ПЕВ, 1877, № 22, с. 657-659).

16 жовтня 1877 року П. Мазанов був запрошений на урочисте відкриття нового приміщення Полтавської духовної семінарії. Архирей Іоан спочатку освятив новий престол і церкву, а потім здійснив першу літургію в семінарському храмі. «Після завершення урочистостей гості о третій годині дня, пішли до гімнастичної зали, де на них чекала закуска з більш-менш одухотвореними тостами» (ПЕВ, 1877, № 23, с. 1017-1023).

З'їзд духовенства Полтавського училищного округу 17 січня 1879 року, ймовірно за все, був останнім для П. Мазанова. На зборах йому та протоєрею Миколі Кузнецькому висловили подяку за службу, а архієрей видав резолюцію: «Дякую моїм отцям та братіям, Божого Вам благословення» (ПЕВ, 1879, № 4, с. 63). Проте після призначення у 1880 році Петра Івановича Полтавським міським благочинним він продовжував відігравати значну роль у правлінні Полтавського духовного училища. Зокрема, у своєму звіті за 1879–1880 роки Правління відзначило, що священник П. Мазанов надав на потреби лікарні 295 крб 8 коп. (ПЕВ, 1880, № 15, с. 323). У 1884 році від церков та притчів його округу – 323 крб. 61 коп., в тому числі 86 крб. 41 коп. від продажу «венчиків» (ПЕВ, 1884, № 14, с. 340).

Тогочасне духовенство передовсім спрямовувало зусилля на благовінне здійснення таїнств та всіх духовних потреб, чітко та виразне виголошення релігійних текстів на богослужінні, формування релігійно-морального настою прихожан та священників. Проте на перше місце виходили звичайні «земні» проблеми. Зазвичай, на зборах першочергово розглядалися питання обрання канцеляристів та документознавців, визначення місця та часу наступних з'їздів, кандидатур делегатів, порядок подання благочинному певної документації, вчасність та розмір внесків від приходів тощо. Так, 21 вересня 1883 року міський благочинний Петро Мазанов на черговому з'їзді подав доповідну про те, що законовчитель Полтавської класичної гімназії священник Дмитро Щедродаров не тільки не сплачує гроші, а й взагалі відмовляється робити внески на збільшення платні наглядачу училища та вчителю музики (ПЕВ, 1884, № 7, с. 135-142).

У першій половині XIX ст. у Полтавській губернії актуальною була проблема розвитку освіти серед дівчат дворянського походження. Вона частково була вирішена відкриттям 12 грудня 1818 року Полтавського інституту шляхетних дівчат. До того часу дворянок навчали лише в приватних пансіонатах княгинь Варвари Репніної та Парасковії Кочубей.

У другій половині XIX ст. за клопотанням викладача російської мови Полтавського кадетського корпусу Миколи Ільяшевича в Полтаві було утворено Маріїнську жіночу гімназію (Павловский, 1914, с. 174). Вона була заснована 15 червня 1860 року чи 16 серпня 1860 року. Це був заклад середньої освіти для дівчат. Він підпорядковувався Відомству установ Російської імператриці Марії Олександрівни. Подібні заклади були відкриті і в інших містах імперії: Катеринославі, Маріуполі, Одесі, Харкові, Херсоні тощо (Чуприна <https://tinyurl.com/59d7vznz>).

У 1863 році заклад було перейменовано на Маріїнське жіноче училище 1-го розряду. У 1865 р. воно перемістилося до приміщення чоловічої гімназії. За клопотанням опікунки жіночої гімназії, дружини таємного радника Ольги Заборинської, у 1881 році це приміщення перейшло у власність Маріїнської гімназії. 24 травня 1870 року заклад перетворено на семикласну жіночу гімназію, а у 1880 році – відкрито 8-й додатковий педагогічний клас (Бучневич, 1902, с. 317).

У 1881 році у цьому закладі освіти навчалось 450 учениць. Піклувальниками гімназії були: Сергій Кочубей (дійсний статський радник), Григорій Галаган, Олександр Абаза (повітовий предводитель). За ініціативою останнього, полтавською міською думою було зібрано кошти у розмірі 858 крб і засновано іменну стипендію для учениць гімназії (Павловский, 1914, с. 111).

Значний вплив на освітній і культурний розвиток Полтавської губернії мала просвітницька та благодійна діяльність педагогів названої гімназії, зокрема священнослужителів, які працювали у закладах освіти. Серед викладачів «Закону Божого» Маріїнської гімназії числилися: протоєрей Микола Думитрашко, священники: Микола Кузнецький, Федір Радзиевський, Петро Мазанов та диякон Софроній Горонович (Список., 1864, с. 30). До обов'язків педагогів-священників входило вивчення з вихованками молитов, священної історії, пояснення богослужінь, короткий катехізис. У 1871 році серед викладачів «Закону Божого» було лише троє священнослужителів: Петро Мазанов, Микола Кузнецький та Федір Радзиевський. Вони також входили до педагогічної ради закладу (Список., 1871, с. 42). П. Мазанов був викладачем цієї гімназії і у 1876–1879 роках (Список., 1876-1879).

Вагому роль у розвитку особистості П. Мазанов надавав трудовому вихованню. Так, у своєму зверненні до учениць гімназії перед початком 1872 навчального року він зазначав: «Ніщо і нікому не дається без праці. Все можна досягнути нею. Достатньо лише біглого погляду на людське життя, щоб у цьому

переконатися» (ПЕВ, 1872, № 18, с. 664). На його переконання, достатньо поглянути на землероба, ремісника, науковця чи службовця, щоб зрозуміти, що усі вони виконують свою справу тільки постійною і чесною працею. «Працуйте ж і ви! – закликав протоєрей Петро. – Не лякайтеся посиленої праці! Вона не віднімить здоров'я. Не лінуйтеся, бо це шкодить тілу та душі, сприяє пустим розвагам, згубним звичкам і вадам. Не бійтеся праці! Вона дарує внутрішнє задоволення і щастя. Трудіться з терпінням і любов'ю, з повною серйозністю і повагою до справи своєї освіти» (ПЕВ, 1872, № 18, с. 664). Після завершення навчання П. Мазанов звертався до вихованок із такими словами: «Любіть земних ваших батьків, поважайте і слухайтеся їх... Любіть ваших братів і сестер, виявляйте взаємну турботу... Бійтеся легковажності та непостійності. Прощайте, будьте здорові та щасливі. Завершуючи навчання, несіть почуття вдячності до закладу, в якому ви здобули освіту. Побажайте йому процвітання, адже в цьому наше спільне благо...» (ПЕВ, 1873, № 12, с. 318-321).

Законовчителя П. Мазанова турбувала доля випускниць Маріїнської жіночої гімназії. «У подальшому ставтеся серйозно до Вашої освіти. Не наслідуйте тих, хто з неї хочуть зробити лише насолоду для фальшивих почуттів, фантазії та світських вдач, – повчав протоєрей Петро. На його думку, не варто тішити себе порожніми ілюзіями... які віддаляють жінку від її прямих обов'язків – бути щастям та життям сім'ї, першою вихователькою чистої дитячої душі...» (ПЕВ, 1877, № 11, с. 432).

У 1887 році вийшло четверте видання книги «Керівництво до вивчення Православної Християнської Віри» Петра Мазанова. Це був навчальний посібник для середніх чоловічих і жіночих навчальних закладів, який опублікували в м. Вінниця. Придбати книгу можна було на квартирі протоєрея Петра та в книгарні Богоявленського, коштом 80 коп. Посібник був офіційно дозволений Навчальним Комітетом при Святішому Синоді для використання при вивченні православного Катехізису (ПЕВ, 1887, № 12, с. 468).

У 1901 році протоєрей звертався з клопотанням до митрополита Київського і Галицького Феоноста про включення цього посібника до програми духовних та світських навчальних закладів Київської єпархії. Пізніше у «Київських єпархіальних відомостях» було оприлюднено схвальну відповідь на це звернення (Київські єпархіальні відомості, 1901, № 22, с. 525).

У 1864 році П. Мазанов був законовчителем Полтавського однокласного міського приходського (парафіяльного) училища, яке було засноване у 1833 році. Усі предмети (церковний спів, письмо, арифметику та читання), крім Закону Божого, учням упродовж року викладав Костянтин Іванович Бобрицький. Закон Божий не був відокремлений від інших дисциплін. Він мав широкі міжпредметні зв'язки зі згаданими курсами. Власне, Закон Божий був основним предметом і стояв на першому місці у програмі навчання. З нього розпочинався навчальний рік, а тривалість канікул залежала від річного кола православних свят.

На утримання парафіяльного училища виділялося 2478 крб. 50 коп. із міського бюджету (Список., 1864, Бучневич, 1902, с. 314). Загалом у Полтавській губернії, «станом на 1864 рік, нараховувалося 15 таких закладів із загальною кількістю учнів 453. Переважну більшість здобувачів освіти, майже 50 %, склали дворяни, 5 % – діти духовенства, решту – представники інших станів. Середня вартість утримання учнів складала 212 крб 29 коп. на рік, а навчання – 7 крб.» (Бодянский, с. 213). Розміщувалося училище у громадському будинку.

Загалом питання освіти в церковно-приходських школах були на особливому контролі в єпархії. Це було пов'язано із цілою низкою внутрішньополітичних подій імперії другої половини XIX століття. Відміна кріпацтва у 1861 році зумовила значні соціально-політичні катаклізми та виклики в середині імперії. Поява ліберально налаштованих революційних мас, розвиток сектантства та відсутність кваліфікованих робітників, які б забезпечували розвиток промисловості та аграрного виробництва, вимагали удосконалення народної освіти. По суті ліберальні реформи та їхня незавершеність безпосередньо тисли на самодержавство. Саме ці виклики впливали на розвиток церковно-приходських шкіл, які б, за задумом, мали стати рушієм освітньої реформи без значних фінансових витрат. Основний тягар лягав на духовенство, яке стало джерелом безкоштовних учительських кадрів. Державі не треба було витрачати кошти на будівництво нових шкіл. Заклади освіти повинні були відкриватися у церковних будинках чи інших безкоштовних приміщеннях при приходах.

Будучи полтавським благочинним, П. Мазанов слідував за мережею таких шкіл. Так, у своєму рапорті № 98 від 25 листопада 1882 року він інформував про утворення церковно-приходської школи. «З жовтня у с. Головачі при Вознесенському храмі було відкрито освітній заклад. Навчанням грамоти та письма займався священник Басович. У закладі навчалось 13 осіб: 11 хлопців та 2 дівчини» (ПЕВ, 1882, № 24, с. 535).

З метою популяризації освіти в Полтавській єпархії використовували практику відвідування шкіл вищим православним духовенством та почесними гостями. Зокрема, у травні 1894 року владика Іларіон відвідав випускний екзамен церковно-приходської школи при Сампсонівському храмі. Серед почесних гостей були: настоятель Полтавського Хрестовоздвиженського монастиря архіандрит Віталій, економ архієрейського дому архіандрит Феодосій, почесна блюстителька єпархіального жіночого училища та опікунка зразкової школи при ньому Катерина Котельникова, начальниця єпархіального жіночого училища Варвара Андрієвська, кафедральний протоєрей Микола Уралов, директор Полтавської

психіатричної лікарні Олександр Мальцев із дружиною, законовчитель Полтавського інституту шляхетних дівчат протоєрей Петро Мазанов, родина полтавців Небольсіних, кілька осіб міського купецтва, батьки деяких учнів – загалом понад сорок осіб.

Про специфіку випускного екзамену в церковно-парафіяльній школі можемо говорити за його результатами. Зокрема, усі присутні переконалися у ерудизмі випускників із цілої низки предметів. Найкращі результати діти виявили з «Закону Божого». «Вони чітко і впевнено читали молитви, правильно перекладали їхній зміст та передавали загальний сенс. Учні розказували про сакральні сторичні події Старого і Нового Завіту. Інші частини Закону Божого – катехізис, вчення про богослужіння тощо були засвоєні також на належному рівні. Діти могли вільно читати старослов'янські тексти. Швидкість читання російських текстів була гіршою. Натомість вірші та байки також декламувалися на високому рівні. Елементарний граматичний розбір учні робили правильно. Вони усвідомлювали значення таких понять, як речення, підмет, присудок, здатні були відмінювати слова, знали частини мови. У порівнянні з усними відповідями диктант випускники написали гірше» (ПЕВ, 1894, № 12, с. 428-430).

Після екзамену гостинний господар запропонував усім присутнім на іспиті від очільника чай та смачні наїдки. Школярі отримали від свого дбайливого опікуна ласощі та розкішну вечерю (ПЕВ, 1894, № 12, с. 431).

Подібна практика візитів керівництва єпархії до церковно-приходських шкіл була продовжена й надалі. Зокрема, відвідали два заклади при Козельщинському монастирі, полтавське єпархіальне жіноче училище, жіночу церковно-парафіяльну школу при Миколаївській церкві м. Полтава тощо (ПЕВ, 1894, № 12, с. 431-449).

У 1871, 1874 роках П. Мазанов згадувався серед учителів Полтавського повітового училища (*Список..*, 1871, 1874). Це була школа другої ланки початкової освіти. Такі заклади освіти створювалися на основі статутів Міністерства народної освіти 1804 і 1828 років. Відкривалися училища в повітових та губернських містах для дітей дрібних службовців, міщан, купців, ремісників.

Полтавське повітове училище було відкрите 15 жовтня 1799 р. як трикласне народне. У 1808 році воно було перетворене на повітове. Першим наглядачем закладу був Іван Зозулін. Він обіймав посаду з 29 червня 1808 року, а у 1846 році вийшов у відставку. «Повітове училище складалося із 3-х класів: підготовчого, першого та другого. За кожним класом закріплювався окремий учитель. Увесь персонал складався із наглядача, законовчителя та трьох вчителів. 26 листопада 1877 року заклад перетворено на Полтавське міське училище (трикласне)» (Бучневич, 1902, с. 310-312). Повітове училище утримувалося коштами казни. Заробітну плату вчителів отримували в розмірі від 200 до 250 крб.

У повітовому училищі викладалися такі предмети: Закон Божий (Петро Мазанов), російська мова (Олексій Казначеев), математика (Карл Кмит-Вакулевич), історія та геометрія (Андрій Угнiveness), малювання, чистописання та креслення (Степан Ісенко), природознавство, латинська та українська мови, технології різних виробництв (солеваріння, цукроваріння, винокуріння тощо). Одним із недоліків освітнього процесу була відсутність методики навчання дисциплін. На уроках використання підручника відбувалося за принципом: «Від цих і до цих пір». Виховний вплив педагогів на учнів був досить незначним. Дисципліна, на жаль, підтримувалася тілесними покараннями.

Після реорганізації училища з повітового в уїздне у 1831 році кількість предметів скоротилася. З навчального плану прибрали фізику, вивчення природи, історії та технології. Вивчення мов стало необов'язковим. «Підготовчий клас тепер був у парафіяльному училищі, а уїзне складалося з 3-х класів. Внаслідок цього кількість учнів зменшилася до 60 осіб. Викладачами призначалися фахівці, які відповідали предметній кваліфікації, із оплатою 300 крб на рік» (Бучневич, 1902, с. 311-312).

У 1874 році священик Петро Мазанов входив до складу ради училища. Іншими членами ради були: Михайло Григор'єв, Діонісій Тірютін, протоєрей Олексій Капустянський, Михайло Чеснок, протоєрей Василь Яцевич (*Список..*, 1874, с. 67).

Після відкриття 19 вересня 1876 року в м. Полтава Олександрівського реального училища П. Мазанов перейшов туди на посаду законовчителя (*Список..*, 1878, с. 416; *Список..*, 1879, с. 434). «Спочатку заклад складався із двох класів, а з 1881 року – із семи. Першим директором реального училища був статський радник Михайло Кизимовський» (Бучневич, 1902, с. 301-302). «Починаючи із 1897 року при училищі діяли недільні та «святкові» курси: креслення, малювання та грамоти для робітників, ремісників і майстрових; арифметики, фізики та хімії, бухгалтерії для представників торгівлі та акцизного відомства» (Бучневич, 1902, с. 302).

У 1906, 1907 та 1911 роках Петро Мазанов викладав Закон Божий у чоловічому училищі 1-го розряду за програмою гімназії Міністерства народної освіти Василя Шевелєва. В. Шевелєв був відставним дійсним статським радником. Із 1877 року викладач природничих наук Петровської Полтавської військової гімназії, а упродовж 1904–1910 років виконував обов'язки директора чоловічого училища 1-го розряду у Полтаві. Василь Олександрович був засновником та вчителем географії цього училища, мав ступінь кандидата природничих наук. Саме він взяв на роботу у свій заклад досвідченого і знаного на той час в м. Полтава викладача Закону Божого Петра Мазанова (*Справочная книжка..*, 1906, с. 57; *Справочная книжка..*, 1907, с. 61; *Памятная книжка..*, 1911, с. 77-78).

Програма навчання у чоловічому училищі 1-го розряду, за нормативами гімназії Міністерства народної освіти Василя Шевелева передбачала підготовчий та 6 основних класів. Вчителем підготовчого класу та за сумісництвом математиком була Варвара Марченко. Вона закінчила вищі педагогічні жіночі курси. Проживала за адресою вул. Монастирська, 22. Серед інших предметів училища згадуються такі: російська мова, історія, латинь, французька та німецька мови, географія, малювання, чистописання, музика. Окрім учительського персоналу, до штату училища входили: наглядачі Лаврентій Бабиринов та Петро Селіхов, бібліотекарка Марія Власенко та лікар Данило Абрамович. У 1911 році училище було закрито (*Памятная книжка..*, 1911, с. 77-78).

9 січня 1879 року за розпорядженням єпархіального керівництва настоятель Преображенського храму м. Полтава Петро Мазанов був призначений законовчителем Полтавського інституту шляхетних дівчат, змінивши на цій посаді протоєрея Антонія Ромашкевича, який викладав Закон Божий в цьому закладі упродовж 1863–1879 років і залишив його за власним бажанням ((ПЕВ, 1879, № 3, с. 52; Мазанов, 1898, с. 258).

Перехід на нове місце роботи для священника був хвилюючим. «Не буду приховувати від Вас моїх емоцій, – звертався у прощальному слові П. Мазанов до прихожан храму. – Я відчуваю сердечну та щире тривогу. Вісім років пасторського служіння були найкращими у моєму житті. Вони залишили по собі лише втішні спогади. Я ніколи не забуду Вашої загальної любові, довіри та відданості» (ПЕВ, 1879, № 7, с. 334).

Ймовірніше за все, протоєрей Петро був законовчителем Полтавського інституту шляхетних дівчат до 1889 року (*Список..*, 1880-1889). У наступних роках (1890–1893 та 1896–1901) він згадується у Адресних-календарях та Довідкових книжках Полтавської губернії лише як настоятель Єлизаветинської домової церкви при інституті з оплатою праці 500 крб. Проте більш точною датою завершення служби у цьому храмі є 20 вересня 1900 року. Саме тоді, за розпорядженням єпархіального керівництва, священник Покровської церкви м. Кобеляки Олександр Черняшевський був направлений до Єлизаветинської церкви Полтавського інституту шляхетних дівчат. О. Черняшевського призначили на посаду законовчителя замість протоєрея П. Мазанова, який був звільнений за власним бажанням (ПЕВ, 1900, № 30, с. 768).

Варто зазначити, що інститут шляхетних дівчат було відкрито 12 грудня 1818 року за ініціативою княгині Варвари Репніної (Мазанов, 1898, с. 3). У закладі навчалися дівчата дворянського походження, духовенства та купецтва віком від 6 до 18 років переважно з Полтавської, Київської та Чернігівської губерній (Мазанов, 1898, с. 56). До 1827 року інститут утримувався на кошти дворян, надалі за рахунок казни. Плата за навчання складала 150–400 крб. на рік.

Завдячуючи фундаментальній праці П. Мазанова про історію розвитку Полтавського інституту шляхетних дівчат, ми наразі маємо можливість проаналізувати особливості освітнього процесу у цьому закладі. «Повний курс навчання станом на 7 лютого 1828 р. року тривав 6 років, половинний – 3. У зв'язку з юним віком та недостатньою підготовкою вступників адміністрація закладу вирішила утворити додатково підготовчий VII клас. Так, у 1860 році з двох паралельних відділень нижчого класу було утворено VII та VI класи. Збільшення тривалості навчання вимагало змін і у навчальних планах. Зокрема, у 1864 році до освітнього процесу було додано години цілого ряду дисциплін: Закон Божий (з 12 до 14 год.), французької мови (з 23 до 24 год.), німецької мови (з 20 до 22 год.), географії (з 11 до 14 год.), природознавства (з 12 до 15 год.) тощо (Мазанов, 1898, с. 100).

У 1864 році було доповнено зміст навчальних дисциплін. Так, у VII класі при вивченні Закону Божого додані роз'яснення до молитви «Отче наш» та низки загальноновживаних молитов, Символу Віри та до 10 заповідей. У VI класі – найважливіші події з історії Старого і, переважно, Нового Завіту; у V – історія Старозавітної церкви; у IV – Євангельська історія за текстом Євангелія (акцент робився на історичну складову та пояснення притч); у III – дві перші частини катехізису, читання та пояснення Святого Письма; у II – вчення про обов'язки християнина, пояснення богослужінь (особливо найважливіших молитов і церковних післяспівів), читання та пояснення Святого Письма. Для I-го класу до Закону Божого додано огляд найголовніших подій історії церкви, читання та пояснення Святого Письма (Мазанов, 1898, с. 96-98).

Протоєрей Петро розглядав підручники як свідчення позитивних зрушень у розвитку навчальної справи. Саме тому він регулярно оновлював зміст дисциплін та посібників. Так, після 1874 року до свого видання «Посібник до розумної та свідомої молитви» він додав пояснення до молитви Господньої, Символу віри та десяти заповідей Синайського законодавства, викладу дванадцятих свят та постів. В освітньому процесі при вивченні Катехізису П. Мазанов використовував «Посібник до вивчення православної християнської віри» власного авторства. Ці праці використовувалися в освітньому процесі інституту шляхетних дівчат у 1898–1899 навчальному році (Мазанов, 1898, с. 135-137).

Для роз'яснення важких для розуміння молитов та заповідей священник Петро перекладав церковнослов'янські слова та вирази. В книжковому магазині Бойно-Родзевича у Полтаві та на квартирі протоєрея таку брошуру продавали по 20 коп. Там же реалізовувалися й інші праці П. Мазанова: «Керівництво з вивчення православної християнської віри» (60 коп., з пересилкою 80 коп.), «Опис історичної Спаської церкви в місті Полтава» (15 коп.) та «Опис чудотворної Горбанівської ікони» (15 коп.) (ПЕВ, 1881, № 12, с. 818).

На думку П. Мазанова, вивчення Закону Божого в Полтавському інституті шляхетних дівчат мало дві мети. Перша – ознайомлення вихованок із догматичною та історичною складовою релігії, а друга, найважливіша, – розвиток їхніх морально-релігійних почуттів. Засобом досягнення першої мети, на переконання протоєрея, було вивчення старозавітної та новозавітної історії, катехізису, обрядів богослужіння та історії церкви (Мазанов, 1898, с. 111). Для якісного вивчення Закону Божого П. Мазанов пропонував розподілити матеріал за класами в невеликому обсязі, у відповідності до розумового та морального розвитку учениць.

Реалізувати друге завдання (розвиток морально-релігійних почуттів) за рахунок самих лише уроків було неможливо. Для цього, на думку священника, потрібен особистісний вплив на моральну природу дітей. Проста бесіда або навіть одне тепле слово законовчителя могли іноді зробити більше, ніж найретельніше богословське пояснення того чи того факту історії чи догматики (Мазанов, 1898, с. 112). Для максимальної успішності таких бесід Навчальний комітет закладу в обов'язковому порядку запровадив читання та пояснення Євангелія у трьох старших класах.

З метою морально-релігійного виховання дівчат інституту П. Мазанов намагався публікувати свої повчання напередодні та наприкінці навчального року. «Дорогі дівчата! – звертався законовчитель до випускниць закладу, – тут Ви проводили своє дитинство та юність..., і якщо іноді з'являлися хмарки незначних прикостей, то вони зі швидкістю вітру відлітали... Тепер настав інший час для вас. Це пора самостійного життя, а воно дуже різноманітне. Хтось із Вас стане на стежку щастя, задоволення, багатства, ласки і любові оточуючих чи суспільного визнання. Це привабливий шлях, але й небезпечний. Може так трапитися, що матеріальні інтереси візьмуть гору над духовними, небесними..., тоді у Вас розвинеться егоїстичне, гордовите, байдуже ставлення до інших... Забудуться рідні, друзі, товариші та подруги дитинства...» (ПЕВ, 1886, № 12, с. 490-495). Священник радив у такому випадку не бути самовпевненими і у всьому покладатися на Бога та молитися. У складних життєвих ситуаціях П. Мазанов рекомендував уникати людей, які намагаються «викрасти» найдорожчий і нічим не замінний скарб душі – віру. «Озбройтеся проти брехні людської світлом Євангельської істини! Тоді ця темрява розсіється, як розсіюється туман при появі сонця» (ПЕВ, 1885, № 12, с. 622-623).

10 жовтня 1868 року в Полтаві було відкрито жіноче єпархіальне училище. У ньому переважно навчалися доньки православного духовенства на безоплатній основі. У 1877 році при училищі було утворено жіночу недільну школу. Під керівництвом викладача педагогіки там навчалися вихованки VI класу. Через десять років її реорганізували у початкову зразкову церковно-парафіяльну школу (Бучневич, 1902, с. 317-318).

Освітньо-виховний та господарський контроль за діяльністю жіночого єпархіального училища здійснювала спеціальна Рада. До 1882 року вона складалася із начальниці, інспектора класів і двох членів від духовенства, які обиралися на трирічний термін. Упродовж 1868–1884 років першою очільницею училища була Софія Гуляєва. Вона була дочкою вченого-богослова Івана Скворцова, кафедрального протоєрея Києво-Софійського собору, професора Київської духовної академії та університету Святого Володимира, вдовою колишнього професора Київської духовної академії Михайла Гуляєва. 5 березня 1885 року цю посаду обійняла старша вихователька цього училища, дочка колезького асесора Варвара Андрієвська. Вона отримала освіту в приватному пансіоні (склала іспити у Харківському університеті на звання домашньої вчительки). Інспектором класів і настоятелем училищного храму від початку утворення закладу був кандидат Київської духовної академії, протоєрей Олексій Капустянський (ПЕВ, 1889, № 20, с. 690-693).

Члени цієї Ради від духовенства неодноразово змінювалися упродовж першого десятиліття існування закладу. У 1878 році на четвертому єпархіальному з'їзді було затверджено такі кандидатури: викладач місцевої духовної семінарії, протоєрей Федір Лебединський та законовчитель полтавського інституту шляхетних дівчат протоєрей Петро Мазанов. Ф. Лебединський був головою Ради, а отець Петро її другим членом. П. Мазанов продовжував свою службу в училищі до 1881 року (ПЕВ, 1889, № 20, с. 690-693). У 1884 році його знову обрали членом Ради жіночого єпархіального училища (ПЕВ, 1884, № 15-16, с. 363).

Як почесного гостя, Петра Івановича запросили на святкування п'ятдесятиріччя пастирської та освітньо-виховної служби інспектора закладу, протоєрея Олексія Капустянського до Полтавського єпархіального жіночого училища. «Від Інституту шляхетних дівчат до теплих привітань особисто доєднався законовчитель о. Петро...» (ПЕВ, 1898, № 5, с. 210). На що «...маститий батько ювіляр, спокійно і радісно, слухаючи викладені привітання зі звичайною привітністю та скромністю, дякував усім» (ПЕВ, 1898, № 5, с. 211).

За період із 15 серпня 1899 – і до 1902 року протоєрей Петро Мазанов виконував обов'язки члена Ради училища на безоплатній основі (ПЕВ, 1899, № 22, с. 614; ПЕВ, 1901, № 17, с. 428, 430; ПЕВ, 1903, № 26; *Адрес-календарь...*, 1901; *Адрес-календарь...*, 1902). 25 вересня 1902 року преосвященний Іларіон видав розпорядження № 4902 духовній консисторії про призначення П. Мазанова головою Ради закладу з окладом 420 крб на рік (ПЕВ, 1902, № 31, с. 878; ПЕВ, 1907, № 10, с. 202). На цій посаді він і перебував до 29 жовтня 1904 року, коли звільнився за власним бажанням. Замість нього обрали і затвердили законовчителя чоловічої гімназії протоєрея Миколу Копу-Овдієнка (ПЕВ, 1906, № 11, с. 139).

Працюючи головою Ради училища, П. Мазанов був уповноваженим від закладу для вирішення багаторічних спорів щодо земельної ділянки (ПЕВ, 1905, № 27, с. 1022). Цей наділ, що був раніше закріплений за Полтавською духовною семінарією, мав повернутися місту (відповідно до постанови XIV з'їзду духовенства Полтавської єпархії 6 червня 1906 року). Ділянка землі мала бути обмінною на іншу, для розширення садиби єпархіального жіночого училища. Правління Полтавської духовної семінарії вимагало від влади міста компенсацію за наділ у розмірі 38000 крб.. Проте, маючи документи, де випадково чи навмисно дарувальником не було вписано функціональне призначення території, цю претензію не задовольнили. Натомість, на підставі розпорядження преосвященного Іларіона, після указу Священного Синоду, семінарія була зобов'язана здійснити негайний акт відчуження місту раніше подарованої землі, але водночас із закріпленням іншої ділянки за Радою Полтавського єпархіального жіночого училища (ПЕВ, 1906, № 22, с. 458-462).

П. Мазанов, як член Ради училища, був задіяний у найбільш значних подіях у житті Полтавського жіночого єпархіального училища. Так, 21 листопада та 6 грудня 1900 року в закладі святкувалося храмове свято. На нього були запрошені почесні гості. Серед них єпископ Іларіон, ректор Полтавської духовної семінарії Іван Пичета, архімандрит Полтавського Архієрейського дому Феодосій, протоєрей Петро Мазанов та інспектор класів училища законовчитель о. Олексій Капустянський. На урочистій літургії були присутні також викладачі закладу, представники місцевої семінарії, чоловічого духовного училища, колишні випускниці та благодійники. Після богослужіння преосвящений Іларіон благословив спільну святкову трапезу (ПЕВ, 1900, № 36, с. 2338-2339).

6-го грудня 1900 року, після святкового церковного служіння, було організовано музично-вокальний вечір для вихованок училища. П. Мазанов безпосередньо брав у ньому участь разом із іншими представниками училища та їхніми сім'ями. Серед запрошених на вечір були близькі родичі дівчат, керівництво училища та представники міського духовенства тощо. «Вихованки співали хором, сольо, грали на фортепіано та фісгармонії, виконували обрані п'єси разом зі своїми братами. Взагалі, вечір спричинив для вихованок велике задоволення, урізноманітнивши їхнє монотонне шкільне життя» (ПЕВ, 1900, № 36, с. 2340).

П. Мазанов був автором багатьох раціональних і корисних пропозицій, які жваво обговорювалися в училищі. Відомий випадок, коли у 1906 році виникла дискусійна ситуація щодо однієї з них. З метою вшанування пам'яті найбільш видатних осіб в історії закладу П. Мазанов ще у 1904 році запропонував написати портрет першої очільниці училища – Софії Іванівни Гуляєвої. Цю ідею, після бурхливого обговорення, підтримали всі. Справа полягала в тому, що іще у 1903 році випускниці училища написали два портрети: С. Гуляєвої та її наступниці В. Андріївської (ПЕВ, 1907, № 4, с. 192). Ці зображення розмістили в рекреаційній залі, на другому поверсі закладу. 12 листопада 1906 року одна з випускниць училища (Марія Фесенко) була на ранковій службі в церкві закладу. Після завершення служби вона стала переглядати портрети видатних осіб, пов'язаних з історією жіночого єпархіального училища, які розміщувалися в актовій залі. Випускниця була прикро подивована тим, що не побачила там зображень С. Гуляєвої та В. Андріївської. «Даремно я шукала портрет дорогої та щиро коханої, не лише мною, а й усіма її вихованками, начальниці Софії Іванівни Гуляєвої. Думаю, не одна мати справжніх вихованок з великою гіркотою виходила з актового залу, не побачивши дорогої для себе особи. Софія Іванівна була не лише начальницею. Вона була справжньою матір'ю в церкві, в класі, на прогулянці, вдома чи в лікарні. Ніхто з нас не бачив її роздратованою. Вона була спокійно велична, своїми достоїнствами сприяла формуванню любові до праці, світла та добра. Її погляди на життя – це любов до всього справедливого і доброго, огида до всього ненормального та брудного...» (ПЕВ, 1906, № 34-35, с. 1449-1450). На думку М. Фесенко, відсутність великого портрета очільниці В. Андріївської «також негативно впливає на виховання учениць закладу». Вона була настільки стривожена відсутністю портретів очільниць закладу в актовій залі, що опублікувала статтю у «Полтавських єпархіальних відомостях», де гостро розкритикувала і описала недоліки діяльності училища.

У відповідь на публікацію діюча очільниця Катерина Ніцкевич зауважила, що для розміщення портретів у актовій залі необхідний дозвіл Священного Синоду, а «повідомлення пані М. Фесенко, названі нею враженнями, які хоч і спираються на показання оточуючих, мають багато неточностей та перебільшень» (ПЕВ, 1907, № 4, с. 189-192). Як бачимо, первинна ідея П. Мазанова була досить глибокою і прогресивною, з урахуванням часової перспективи і запитів віруючих.

Починаючи із 1885 року при Святому Синоді діяла училищна Рада – центральний орган церковно-шкільної адміністрації. До її складу входили: голова, 9 постійних членів, спостерігач церковних шкіл та її помічники. Голова обирався Синодом із числа присутніх архієреїв. Крім постійних членів, до складу училищної Ради могли також включатися і почесні. На місцях утворювалися єпархіальні училищні Ради з повітовими відділеннями.

Нижчими за ранжиром були єпархіальні училищні ради, створені роком раніше. Так, урочисте відкриття єпархіальної училищної ради в м. Полтава відбулося 4 листопада 1884 року в приміщенні консисторії. До її складу увійшли: голова, ректор Полтавської духовної семінарії, протоєрей Михайло Гаврилков; кафедральний протоєрей Даниїл Бутівський; протоєрей Сава Гаврилков; священники: Петро

Мазанов, Дмитро Щедродаров, Григорій Лісовський, Іван Бельговський; директор народних училищ та викладач Полтавської духовної семінарії Григорій Істомін (ПЕВ, 1884, № 22, с. 1032-1034). На засідання Ради запрошувалися і члени Ради Братства імені Святого Макарія.

Відсутність чіткої регламентації в організаційній діяльності єпархіальних училищних рад зумовлювала певні труднощі. Насамперед, це проявлялося у відсутності певних термінів засідань Рад, які, зазвичай, скликалися «у міру накопичення справ». Так, «на засіданні 12 червня 1886 року було заслухано 17 пунктів порядку денного. Серед них: указів Священного Синоду – 2, рапортів – 3, резолюцій – 1, відношень – 8, адресних подяк – 1, прохань – 2. В одному з відношень благочинного наглядача, протоєрея Афанасія Чернишевського за № 143 вказано, що школа в селищі Твердохліби могла б бути більш упорядкованою, якби батьки учнів справно видавали вчителю та псаломщику обіцяні за навчання дітей кошти. Далі наглядач вказав на додаткове джерело утримання закладу. Це так звані, «побічні прибутки церкви», які надходили від добровільних пожертвувань парафіян на користь церкви за хоругви та хрест при похованнях, хресних ходах, пожертвувань хустками, полотнами на похоронах, килимків та вінків під час шлюбу. Після накопичення ці речі оцінювалися третіми особами та продавалися. Виручені гроші обліковувалися у прибутковій книзі під рубрикою: «випадкові церковні доходи». Таких надходжень, на думку А. Чернишевського, у Преображенській церкві с. Твердохліби достатньо: в 1882 році. – 184 крб. 28 коп.; у 1883 – 130 крб. 63 коп.; у 1884 – 165 крб. 25 коп. і в 1885 році. – 189 крб. 78 коп.. Благочинний висловив сподівання, що якщо до цих грошей додати ті, які виручені від продажу сіна на цвинтарі, то половину цього прибутку можна щорічно надавати на утримання церковно-приходської школи» (ПЕВ, 1886, № 15-16, с. 553-565). У вересні 1886 року на черговому засіданні єпархіальної училищної ради за участі П. Мазанова було розглянуто 43 питання (ПЕВ, 1886, № 23, с. 943-950).

Станом на 1889 рік склад єпархіальної училищної ради залишався незмінним (ПЕВ, 1890, № 3, с. 68). Через кілька років відбулися деякі кадрові ротації. Зокрема, «починаючи з 2-го червня 1891 року виконувачем обов'язків голови був благочинний священник Дмитро Щедродаров (через хворобу М. Гаврилкова). До складу ради входили: директор народних училищ Микола Прелін, протоієрей Петро Мазанов, священник Дмитро Щедродаров, протоєрей Григорій Лісовський, викладачі Іван Волков та Володимир Щеглов, священники Лев Кирилів та Іоанн Бельговський, діловод священник Микола Стефанович» (ПЕВ, 1891, № 3, с. 101).

Сфера діяльності єпархіальних училищних рад, відповідно до «Положення про управління школами церковно-парафіяльними та грамоти» від 1896 року, була окреслена досить широко. Зокрема, училищна Рада піклувалася про благоустрій діючих шкіл та відкриття нових.

Так, наприкінці 1902 – початку 1903 року училищна Рада Полтавської єпархії прийняла рішення про будівництво нової триповерхової будівлі для Олександро-Миколаївської церковно-вчительської школи на полі Полтавської битви. Освячення території та фундаменту приміщення було урочистим. 29 квітня 1903 року єпископ Іларіон, у співслужінні з головою єпархіальної училищної Ради протоєреєм І. Пичетою, кафедральним протоєреєм Ф. Лазурським, головою Ради єпархіального жіночого училища, протоєреєм П. Мазановим, освятив місце. На урочистостях були також присутні представники будівельного комітету, парафій, учні, робітники та сторонні особи (ПЕВ, 1903, № 16, с. 732-747).

Завершальний період життя П. Мазанова (1900–1911 рр.), попри вихід на пенсію та суттєве зменшення активної церковно-адміністративної участі, характеризувався його активною залученістю до освітньо-релігійної сфери через благодійницьку та культурно-просвітницьку діяльність. Невисокий розмір його пенсійного забезпечення (18 крб. на місяць) свідчив про скромне матеріальне становище священника (ПЕВ, 1903, № 32, с. 804; ПЕВ, 1904, № 31, с. 692; ПЕВ, 1905, № 28, с. 672; ПЕВ, 1908, № 4, с. 108; ПЕВ, 1908, № 19, с. 355; ПЕВ, 1909, № 35, с. 931; ПЕВ, 1910, № 30, с. 1960; ПЕВ, 1912, № 20-21, с. 1283).

Попри значний внесок протоєрея Петра Мазанова у розвиток церковно-історичної думки, духовно-освітньої публіцистики (численні публікації на сторінках єпархіальної періодики, написання історичних досліджень, статей і низки авторських некрологів), його постать, на жаль, не знайшла належного пошанування після смерті (ПЕВ, 1911, № 19, с. 1350). Відсутність некрологу або навіть короткого спогаду про його роль, вклад у розвиток Полтавської єпархії в офіційних відомостях (раніше П. Мазанов був активним і постійним дописувачем) була показовим проявом суспільного ігнорування. Це було ігнорування «обивательське», примітивне, збудоване на невігластві. Від нього постраждало досить багато діячів, інтелектуальний внесок яких був величезний, але суспільний загальний сприймав їх виключно через призму адміністративного впливу. Коли особа виходила за рамки такого впливу, за межі актуального ідеологічного порядку денного, вона ставала нецікавою для більшості. Більшість сприймала інтелектуальний і культурно-просвітницький доробок таких осіб як належне, часто забуваючи про його творців.

Висновки. Таким чином, адміністративна, освітня і педагогічна діяльність протоєрея Петра Мазанова займає чільне місце у розбудові системи духовної та загальної освіти Полтавської єпархії в другій половині XIX – на початку XX століття. Вона характеризувалася поєднанням інституційного менеджменту, педагогічної ініціативи та методологічного пошуку. Упродовж кількох десятиліть його служіння ми бачимо системну роботу у напрямку функціонування і розвитку провідних освітніх інституцій

Полтавської губернії, активну діяльність у сфері теоретичного осмислення змісту релігійної освіти, у контексті духовно-морального виховання молоді.

Як член правління Полтавського духовного училища, а згодом і його голова, П. Мазанов виявив себе передовсім як ефективний освітній менеджер. Його ініціативи щодо спорудження нового приміщення училища, модернізації матеріально-технічної бази та покращення умов для навчання й виховання учнів свідчили про глибоке розуміння потреб освітнього процесу та його інституційного забезпечення.

Діяльність протоєрея супроводжувалася регулярними клопотаннями перед єпархіальним керівництвом, щодо питань фінансування освітніх закладів, забезпечення учительських ставок, організації харчування та проживання тощо.

Педагогічна практика Петра Мазанова була нерозривно пов'язана з його служінням як законовчителя у низці провідних на той час закладів освіти Полтави. Його викладацькі методи ґрунтувалися на інтеграції богословського змісту із морально-етичними настановами, які були зорієнтовані на формування у вихованців системи цінностей, що відповідали християнській традиції. Задля цього він розробив низку навчально-методичних посібників. Зокрема, слід виділити його «Керівництво до вивчення Православної Християнської Віри» та «Посібник до розумної та свідомої молитви». Його праці були схвалені рецензіями офіційних церковних інституцій, широко застосовувалися в освітній практиці інших єпархій.

Особливе значення мала діяльність протоєрея у складі Єпархіальної училищної ради. П. Мазанов активно долучався до управління церковно-парафіальною освітою, впровадження нових форм організації навчання та вирішення земельних і фінансових питань закладу.

Незважаючи на те, що освітня та педагогічна діяльність П. Мазанова проходила у часи панування ідеологічної політики Російської імперії, він прагнув дотримуватися і реалізовувати більш гнучку освітню модель, яка була орієнтована на особистісний розвиток учня, морально-етичне осмислення віровчення. Ця модель була характерна для парадигми саме українського православ'я, що знаходилося під імперським релігійним гнітом. Розроблені П. Мазановим посібники та методичні рекомендації показували його намагання подолати домінуючий формалізм імперської освітньої системи та створити умови для гармонійного поєднання богословських знань і християнського способу життя. Його підхід був спрямований на інтеграцію релігійної освіти із морально-етичним розвитком особистості, що далеко виходило за межі офіційно санкційованих освітніх рамок російського православ'я.

Таким чином, діяльність П. Мазанова у складних суспільно-політичних умовах пореформеної імперії стала прикладом ефективного поєднання пастирського служіння і педагогічної ініціативності, що значно вплинуло на розвиток духовної освіти в Полтавській єпархії.

Перспективи подальших досліджень. На наш погляд, подальші наукові розвідки цієї теми можуть зосереджуватися на всебічному аналізі повчань, виголошених із нагоди важливих історичних дат та подій, надгробних проповідей і некрологів авторства протоєрея Петра Мазанова. Перспективним є також дослідження адміністративних функцій і зобов'язань П. Мазанова перед Полтавською духовною консисторією. Це дозволить визначити його роль у церковно-організаційному житті єпархії. Розкриваючи діяльність П. Мазанова, можна виділяти також дуже багато церковних і духовних конструктів, що залишилися від первинного українського православ'я, яке було суттєво трансформоване наприкінці XVII–XVIII століття (після 1686 року) московським імперським впливом.

Список використаних джерел

- 16-е Октября 1877 года в Полтавской Духовной Иепархии. (1877). *Полтавские епархиальные ведомости (ПЕВ)*, 23, 1017-1023.
- 21 ноября и 6 декабря в Полтавском епархиальном женском училище. (1900). *Полтавские епархиальные ведомости (ПЕВ)*, 36, 2338-2339.
- Адрес-календарь и Справочная книжка Полтавской губернии на 1901 год.* (1901). Полтава: Паровая типография Д. Н. Подземского, 1901. Взято с <https://surli.cc/itdpdg>
- Адрес-календарь и Справочная книжка Полтавской губернии на 1902 год.* (1902). Полтава: Паровая типография Д. Н. Подземского.
- Архиерейские служения. (1902). *Полтавские епархиальные ведомости (ПЕВ)*, 31, 878.
- Бодянский, В. П. (1865). *Памятная книжка Полтавской губернии на 1865 год.* Полтава: Изд. Полт. Губ. Стат. Ком.
- Бучневич, В. Е. (1902). *Записки о Полтаве и ее памятниках.* 2-е изд. испр. и доп. Полтава.
- Ведомость о деньгах, поступивших в 1-е полугодие 1884 г. от о.о. благочинных на содержание Полтавского духовного училища. (1884). *Полтавские епархиальные ведомости (ПЕВ)*, 14, 340.
- Второе десятилетие Полтавского женского епархиального училища. (1889). *Полтавские епархиальные ведомости (ПЕВ)*, 20, 690-693.
- Епархиальные известия. (1901). *Киевские епархиальные ведомости*, 22, 525.

- Журнал № 5 вечернего заседания 8-го июня 1906 г. (1906). *Полтавские епархиальные ведомости (ПЕВ)*, 22, 458-462.
- Журнал бывшего в Октябре сего года съезда духовенства, Полтавского училищного округа. (1877). *Полтавские епархиальные ведомости (ПЕВ)*, 22, 657-659.
- Журнал епархиального съезда духовенства Полтавской епархии VI очередного созыва. *Полтавские епархиальные ведомости (ПЕВ)*, 15/16, 363.
- Журнал Полтавского Епархиального училищного Совета. (1886). *Полтавские епархиальные ведомости (ПЕВ)*, 15/16, 553-565.
- Журнал Съезда духовенства Полтавского училищного округа. (1874). *Полтавские епархиальные ведомости (ПЕВ)*, 19, 495-497.
- Журнал Съезда Духовенства Полтавского Училищного Округа. (1879). *Полтавские епархиальные ведомости (ПЕВ)*, 4, 63.
- Журнал Съезда уполномоченных от духовенства Полтавского Училищного Округа, Сентября 3-го дня. (1873). *Полтавские епархиальные ведомости (ПЕВ)*, 22, 738-744.
- Журнал съездов духовенства Полтавского училищного округа. (1876). *Полтавские епархиальные ведомости (ПЕВ)*, 20, 386; 621; 627; 770.
- Журнал съездов уполномоченных от духовенства Полтавского и Переяславского училищных округов. (1870). *Полтавские епархиальные ведомости (ПЕВ)*, 24, 833-836.
- Журнал XI очередного съезда духовенства Полтавской епархии. (1899). *Полтавские епархиальные ведомости (ПЕВ)*, 22, 614.
- Журнал Съезда духовенства Полтавского училищного округа, Декабря 19 дня. (1874). *Полтавские епархиальные ведомости (ПЕВ)*, 3, 83-86.
- Журналы съезда духовенства Полтавского Училищного округа (1884). *Полтавские епархиальные ведомости (ПЕВ)*, 7, 135-142.
- Журналы Шестого очередного собрания Съезда Духовенства Полтавского Училищного Округа, бывшего в Мае 1873 года. (1873). *Полтавские епархиальные ведомости (ПЕВ)*, 13, 316.
- Записка, читанная на торжественном освящении домово́й церкви в новом здании Полтавского духовного училища. (1876). *Полтавские епархиальные ведомости (ПЕВ)*, 22, 842-847.
- Из жизни церковно-приходских школ. (1894). *Полтавские епархиальные ведомости (ПЕВ)*, 12, 428-430.
- Известия и объявления. От правления Полтавского духовного училища. (1880). *Полтавские епархиальные ведомости (ПЕВ)*, 15, 323.
- Извлечение из журнала Полтавского Епархиального училищного Совета, от 31 октября 1886 года. (1886). *Полтавские епархиальные ведомости (ПЕВ)*, 23, 943-950
- Историческая записка о полтавском духовном училище за последнее двадцатипятилетие его существования (1876-1901 гг.). Устройство больницы. (1902). *Полтавские епархиальные ведомости (ПЕВ)*, 13, 610-612.
- Историческая записка о полтавском духовном училище за последнее двадцатипятилетие его существования. (1876–1901 гг.). (1902). *Полтавские епархиальные ведомости (ПЕВ)*, 9, 422-426.
- Личный состав Полтавского Епархиального Училищного Совета. (1890). *Полтавские епархиальные ведомости (ПЕВ)*, 3, 68.
- Мазанов, П. (1872). Слово к воспитанницам Полтавской Маринской Женской Гимназии, пред началом учения. *Полтавские епархиальные ведомости (ПЕВ)*, 18, 664.
- Мазанов, П. (1873). Речь к воспитанницам Полтавской Мариинской женской гимназии, при выпуске их из заведения. *Полтавские епархиальные ведомости*, 12, 318-323.
- Мазанов, П. (1877). Речь к воспитанницам Полтавской Мариинской женской гимназии по окончании 1876/7-го учебного года. *Полтавские епархиальные ведомости (ПЕВ)*, 11, 432-436.
- Мазанов, П. (1879). Речь прощальная с прихожанами Полтавской Преображенской церкви, 14 Января 1879 г. *Полтавские епархиальные ведомости (ПЕВ)*, 7, 334.
- Мазанов, П. (1885). Поучение в день выпуска воспитанниц Полтавского Института благородных девиц 22 мая 1885 года. *Полтавские епархиальные ведомости*, 12, 622-623.
- Мазанов, П. (1886). Поучение в день выпуска воспитанниц Полтавского института благородных девиц, 8 июня 1886 года. *Полтавские епархиальные ведомости (ПЕВ)*, 12, 490-495.
- Мазанов, П. И. (1898). *Полтавский институт благородных девиц, 1818–1898*. Полтава. Взято с <http://histpol.pl.ua/ru/component/content/article?id=4967>
- Мои впечатления при посещении Епархиального Женского Духовного Училища. (1906). *Полтавские епархиальные ведомости (ПЕВ)*, 34/35, 1449-1450.

- Молитвы, символ веры, заповеди. (1881). *Полтавские епархиальные ведомости (ПЕВ)*, 12, 818.
- Ницкевич, Е. (1907). Заметка по поводу статьи П. Е. Ведомостей № 34/35 1906 года. *Полтавские епархиальные ведомости (ПЕВ)*, 4, 192.
- Об открытии церковно-приходской школы. (1882). *Полтавские епархиальные ведомости (ПЕВ)*, 24, 535.
- Объявления. (1887). *Полтавские епархиальные ведомости (ПЕВ)*, 12, 468
- Открытие епархиального училищного Совета. (1884). *Полтавские епархиальные ведомости (ПЕВ)*, 22, 1032-1034.
- Отчет о состоянии Полтавского Епархиального женского училища в учебно-воспитательном отношении за 1905 учебный год. (1907). *Полтавские епархиальные ведомости (ПЕВ)*, 10, 202.
- Отчет о состоянии Полтавского епархиального женского училища за 1904/5 учебный год. (1906). *Полтавские епархиальные ведомости (ПЕВ)*, 11, 139.
- Отчет о состоянии Полтавского епархиального женского училища по учебной и нравственно-воспитательной части за 1899-1900 учебный год. (1901). *Полтавские епархиальные ведомости (ПЕВ)*, 17, 428-430.
- Отчет о состоянии Полтавского епархиального женского училища по учебной и нравственно-воспитательной части за 1901-1902. (1903). *Полтавские епархиальные ведомости (ПЕВ)*, 26.
- Отчет о состоянии церковно-приходских школ и школ грамоты Полтавской епархии за 1 учебный год. (1891). *Полтавские епархиальные ведомости (ПЕВ)*, 3, 101.
- Отчет о состоянии эмеритальной кассы духовенства Полтавской епархии за 1902 год. (1903). *Полтавские епархиальные ведомости (ПЕВ)*, 32, 804.
- Отчет о состоянии эмеритальной кассы духовенства Полтавской епархии за 1903 год. (1904). *Полтавские епархиальные ведомости (ПЕВ)*, 31, 692.
- Отчет о состоянии Эмеритальной Кассы духовенства Полтавской епархии за 1904 год. (1905). *Полтавские епархиальные ведомости (ПЕВ)*, 28, 672.
- Отчет о состоянии эмеритальной кассы духовенства Полтавской епархии за 1907 год. (1908). *Полтавские епархиальные ведомости (ПЕВ)*, 19, 355.
- Отчет о состоянии Эмеритальной Кассы Духовенства Полтавской епархии за 1906 год. (1908). *Полтавские епархиальные ведомости (ПЕВ)*, 4, 108.
- Отчет о состоянии эмеритальной кассы духовенства Полтавской епархии за 1908 год. (1909). *Полтавские епархиальные ведомости (ПЕВ)*, 35, 931.
- Отчет о состоянии Эмеритальной Кассы духовенства Полтавской епархии за 1909 год. (1910). *Полтавские епархиальные ведомости (ПЕВ)*, 30, 1960.
- Отчет о состоянии Эмеритальной Кассы духовенства Полтавской епархии за 1911 год. (1912). *Полтавские епархиальные ведомости (ПЕВ)*, 20/21, 1283.
- Павловский, И. Ф. (1914). *Полтавцы: Иерархи, государственные и общественные деятели и благотворители*. Полтава.
- Павловский, И. Ф. (1916). *К истории Полтавской епархии: Исторические и бытовые очерки, заметки и переписка. По архивным данным*. Издание Полтавской Ученой Архивной Комиссии. Полтава: Т-во Печатного Дела (тип. бывш. Дохмана).
- Памятная книжка Полтавской губернии на 1911 год*. (1911). Издание Полтавского губернского статистического комитета. Полтава: Типо-литография Полтавского губернского правления. Взято с http://histpol.pl.ua/ru/?option=com_content&view=article&id=12581
- Переход училища из Монастыря в город и внешняя обстановка жизни в общежитии училища. (1902). *Полтавские епархиальные ведомости (ПЕВ)*, 5, 234-235.
- Петренко, І. М. (2008). *Церковнопарафіальні школи Лівобережної України в системі освітньої політики уряду Російської імперії (1884 – 1917 рр.)*. Полтава.
- По поводу журналов XIII епархиального съезда духовенства. (1905). *Полтавские епархиальные ведомости (ПЕВ)*, 27, 1022.
- Празднование в Полтавском епархиальном женском училище пятидесятилетия пастырской и учебно-воспитательной службы о. Инспектора училища, Протоиерея Алексия Ивановича Капустянского. (1898). *Полтавские епархиальные ведомости (ПЕВ)*, 5, 210.
- Распоряжения Епархиального Начальства. (1900). *Полтавские епархиальные ведомости (ПЕВ)*, 30, 768.
- Распоряжения епархиального начальства. (1879). *Полтавские епархиальные ведомости (ПЕВ)*, 3, 52.
- Распоряжения Епархиального Начальства. (1911). *Полтавские епархиальные ведомости (ПЕВ)*, 19, 1350.
- Распоряжения по епархиальному ведомству. (1867). *Полтавские епархиальные ведомости (ПЕВ)*, 23, 839.
- Распоряжения по епархиальному ведомству. (1867). *Полтавские епархиальные ведомости (ПЕВ)*, 21, 781.
- Список должностных лиц Полтавской губернии на 1864 год*. (1864). Санкт-Петербург.

- Список должностных лиц Полтавской губернии на 1871 год. (1871). Санкт-Петербург.
- Список должностных лиц Полтавской губернии на 1876 год. (1876). Санкт-Петербург. Взято с http://histpol.pl.ua/ru/?option=com_content&view=article&id=12563
- Список должностных лиц Полтавской губернии на 1877 год. (1877). Санкт-Петербург. Взято с http://histpol.pl.ua/ru/?option=com_content&view=article&id=12564
- Список должностных лиц Полтавской губернии на 1878 год. (1878). Санкт-Петербург. Взято с http://histpol.pl.ua/ru/?option=com_content&view=article&id=12565
- Список должностных лиц Полтавской губернии на 1879 год. (1879). Санкт-Петербург. Взято с http://histpol.pl.ua/ru/?option=com_content&view=article&id=12566
- Список должностных лиц Полтавской губернии на 1880 год. Санкт-Петербург. Взято с http://histpol.pl.ua/ru/?option=com_content&view=article&id=12568
- Список должностных лиц Полтавской губернии на 1881 год. (1881). Санкт-Петербург. Взято с http://histpol.pl.ua/ru/?option=com_content&view=article&id=12569
- Список должностных лиц Полтавской губернии на 1882 год. (1882). Санкт-Петербург. Взято с http://histpol.pl.ua/ru/?option=com_content&view=article&id=12570
- Список должностных лиц Полтавской губернии на 1883 год. (1883). Санкт-Петербург. Взято с http://histpol.pl.ua/ru/?option=com_content&view=article&id=12571
- Список должностных лиц Полтавской губернии на 1884 год. (1884). Санкт-Петербург.
- Список должностных лиц Полтавской губернии на 1885 год. (1885). Санкт-Петербург. Взято с http://histpol.pl.ua/ru/?option=com_content&view=article&id=12572
- Список должностных лиц Полтавской губернии на 1886 год. (1886). Санкт-Петербург. Взято с http://histpol.pl.ua/ru/?option=com_content&view=article&id=12573
- Список должностных лиц Полтавской губернии на 1887 год. (1887). Санкт-Петербург.
- Список должностных лиц Полтавской губернии на 1888 год. (1888). Санкт-Петербург.
- Список должностных лиц Полтавской губернии на 1889 год. (1889). Санкт-Петербург. Взято с http://histpol.pl.ua/ru/?option=com_content&view=article&id=12574
- Справочная книжка по Полтавской губернии на 1906 год. (1906). Полтава: Типо-литография Губернского Правления. Взято с http://histpol.pl.ua/ru/?option=com_content&view=article&id=12457
- Справочная книжка Полтавской губернии на 1907 год. (1907). Полтава: Типо-литография Губернского Правления. Взято с http://histpol.pl.ua/ru/?option=com_content&view=article&id=11722
- Степаненко, Г. В. (2002). *Освітня діяльність православного духовенства в Україні (XIX – початок XX ст.* (Автореф. дис. канд. іст. наук). Київ.
- Тринадцатая годовщина Полтавского Епархиального Братства во имя святого преподобномученика Макария. (1903). *Полтавские епархиальные ведомости (ПЕВ)*, 16, 732-747.
- Фазан, Т. П. (2020). *Підготовка жіноцтва у православних монастирях України до духовно-морального виховання дітей (XIX – перша чверть XX століття)*. (Автореф. дис. канд. пед. наук). Полтава.
- Федоренко, С. А. (2008). *Освітня діяльність духовенства Полтавської єпархії (XIX – початок XX ст.)*. (Автореф. дис. канд. іст. наук). Черкаси.
- Чуприна, К. С. *Громадсько-просвітницька та благодійна діяльність випускниць Маріїнської жіночої гімназії Полтавської губернії (XIX – початку XX ст.)*. Взято з <https://tinyurl.com/59d7vznz>

References

- 16-e Oktjabrja 1877 goda v Poltavskoj Duhovnoj Ieparhii [October 16, 1877 in the Poltava Spiritual Diocese]. (1877). *Poltavskie eparhial'nye vedomosti (PEV) [Poltava Diocesan News (PEV)]*, 23, 1017-1023 [in Russian].
- 21 nojabrja i 6 dekabrja v Poltavskom eparhial'nom zhenskom uchilishhe [November 21 and December 6 at the Poltava Diocesan Women's School]. (1900). *Poltavskie eparhial'nye vedomosti (PEV) [Poltava Diocesan News (PEV)]*, 36, 2338-2339 [in Russian].
- Adres-kalendar' i Spravochnaja knizhka Poltavskoj gubernii na 1901 god [Address-calendar and reference book of Poltava province for 1901]*. (1901). Poltava: Parovaja tipografija D. N. Podzemskogo, 1901. Retrieved from <https://surli.cc/itdpgd> [in Russian].
- Adres-kalendar' i Spravochnaja knizhka Poltavskoj gubernii na 1902 god [Address-calendar and reference book of Poltava province for 1902]*. (1902). Poltava: Parovaja tipografija D. N. Podzemskogo [in Russian].
- Arhierejskie sluzhenija [Bishop's services]. (1902). *Poltavskie eparhial'nye vedomosti (PEV) [Poltava Diocesan News (PEV)]*, 31, 878 [in Russian].

- Bodjanskij, V. P. (1865). *Pamjatnaja knizhka Poltavskoj gubernii na 1865 god [Commemorative book of Poltava province for 1865]*. Poltava: Izd. Polt. Gub. Stat. Kom. [in Russian].
- Buchnevich, V. E. (1902). *Zapiski o Poltave i ee pamjatnikah [Notes on Poltava and its monuments]*. Poltava [in Russian].
- Chupryna, K. C. *Hromadsko-prosvitnytska ta blahodiina diialnist vypuskynts Mariinskoj zhinochoj himnazii Poltavskoj hubernii (XIX – pochatku XX st.) [Public, educational and charitable activities of graduates of the Mariinsky Women's Gymnasium of the Poltava Province (19th - early 20th centuries)]*. Retrieved from <https://tinyurl.com/59d7vzrz> [in Ukrainian].
- Eparhial'nye izvestija [Diocesan News]. (1901). *Kievskie eparhial'nye vedomosti [Kyiv Diocesan Gazette]*, 22, 525 [in Russian].
- Fazan, T. P. (2020). *Pidhotovka zhinotstva u pravoslavnykh monastyriakh ukrainy do dukhovno-moralnoho vykhovannia ditei (XIX – persha chvert XX stolittia) [Preparation of women in Orthodox monasteries of Ukraine for the spiritual and moral upbringing of children (19th - first quarter of the 20th century)]*. (Extended abstract of PhD diss.). Poltava [in Ukrainian].
- Fedorenko, S. A. (2008). *Osvitnia diialnist dukhovenstva Poltavskoj yeparkhii (XIX – pochatok XX st.) [Educational activities of the clergy of the Poltava Diocese (19th – early 20th centuries)]*. (Extended abstract of PhD diss.). Cherkasy [in Ukrainian].
- Istoricheskaja zapiska o poltavskom duhovnom uchilishhe za poslednee dvadcatipjatiletie ego sushhestvovaniya (1876-1901 gg.). *Ustrojstvo bol'nicy [Historical note about the Poltava theological school for the last twenty-five years of its existence (1876-1901). Organization of the hospital]*. (1902). *Poltavskie eparhial'nye vedomosti (PEV) [Poltava Diocesan News (PEV)]*, 13, 610-612 [in Russian].
- Istoricheskaja zapiska o poltavskom duhovnom uchilishhe za poslednee dvadcatipjatiletie ego sushhestvovaniya (1876-1901 gg.) [Historical note on the Poltava Theological School during the last twenty-five years of its existence. (1876-1901)]. (1902). *Poltavskie eparhial'nye vedomosti (PEV) [Poltava Diocesan News (PEV)]*, 9, 422-426 [in Russian].
- Iz zhizni cerkovno-prihodskih shkol [From the life of parochial schools]. (1894). *Poltavskie eparhial'nye vedomosti (PEV) [Poltava Diocesan News (PEV)]*, 12, 428-430 [in Russian].
- Izvestija i objavljenija. Ot pravlenija Poltavskogo duhovnogo uchilishha [News and announcements. From the board of the Poltava Theological School]. (1880). *Poltavskie eparhial'nye vedomosti (PEV) [Poltava Diocesan News (PEV)]*, 15, 323 [in Russian].
- Iz vlechenie iz zhurnala Poltavskogo Eparhial'nogo uchilishhnogo Soveta, ot 31 oktjabrja 1886 goda [Extract from the journal of the Poltava Diocesan School Council, dated October 31, 1886]. (1886). *Poltavskie eparhial'nye vedomosti (PEV) [Poltava Diocesan News (PEV)]*, 23, 943-950 [in Russian].
- Lichnyj sostav Poltavskogo Eparhial'nogo Uchilishhnogo Soveta [Personnel of the Poltava Diocesan School Council]. (1890). *Poltavskie eparhial'nye vedomosti (PEV) [Poltava Diocesan News (PEV)]*, 3, 68 [in Russian].
- Mazanov, P. (1872). Slovo k vospitannicam Poltavskoj Mariinskoj Zhenskoj Gimnazii, pred nachalom uchenija [A speech to the students of the Poltava Mariinsky Women's Gymnasium before the start of the training]. *Poltavskie eparhial'nye vedomosti (PEV) [Poltava Diocesan News (PEV)]*, 18, 664 [in Russian].
- Mazanov, P. (1873). Rech' k vospitannicam Poltavskoj Mariinskoj zhenskoj gimnazii, pri vypuske ih iz zavedenija [Speech to the pupils of the Poltava Mariinsky Women's Gymnasium, upon their graduation from the institution]. *Poltavskie eparhial'nye vedomosti (PEV) [Poltava Diocesan News (PEV)]*, 12, 318-323 [in Russian].
- Mazanov, P. (1877). Rech' k vospitannicam Poltavskoj Mariinskoj zhenskoj gimnazii po okonchani 1876/7-go uchebnogo goda [Speech to the pupils of the Poltava Mariinsky Girls' Gymnasium at the end of the 1876/7 academic year]. *Poltavskie eparhial'nye vedomosti (PEV) [Poltava Diocesan News (PEV)]*, 11, 432-436 [in Russian].
- Mazanov, P. (1879). Rech' proshhal'naja s prihozhanami Poltavskoj Preobrazhenskoj cerkvi, 14 Janvarja 1879 g. [Farewell speech to the parishioners of the Poltava Transfiguration Church, January 14, 1879]. *Poltavskie eparhial'nye vedomosti (PEV) [Poltava Diocesan News (PEV)]*, 7, 334 [in Russian].
- Mazanov, P. (1885). Pouchenie v den' vypuska vospitannic Poltavskogo Instituta blagorodnyh devic 22 maja 1885 goda [Sermon on the day of graduation of the pupils of the Poltava Institute for Noble Maidens, May 22, 1885]. *Poltavskie eparhial'nye vedomosti (PEV) [Poltava Diocesan News (PEV)]*, 12, 622-623 [in Russian].

- Mazanov, P. (1886). Pouchenie v den' vypuska vospitannic Poltavskogo instituta blagorodnyh devic, 8 ijunja 1886 goda [Sermon on the day of graduation of the pupils of the Poltava Institute for Noble Maidens, June 8, 1886]. *Poltavskie eparhial'nye vedomosti (PEV) [Poltava Diocesan News (PEV)]*, 12, 490-495 [in Russian].
- Mazanov, P. I. (1898). *Poltavskij institut blagorodnyh devic, 1818–1898 [Poltava Institute for Noble Maidens, 1818–1898]*. Poltava. Retrieved from <http://histpol.pl.ua/ru/component/content/article?id=4967> [in Russian].
- Moi vpechatlenija pri poseshhenii Eparhial'nogo Zhenskogo Duhovnogo Uchilishha [My impressions of visiting the Diocesan Women's Theological School]. (1906). *Poltavskie eparhial'nye vedomosti (PEV) [Poltava Diocesan News (PEV)]*, 34/35, 1449-1450 [in Russian].
- Molitvy, simvol very, zapovedi [Prayers, Creed, Commandments]. (1881). *Poltavskie eparhial'nye vedomosti (PEV) [Poltava Diocesan News (PEV)]*, 12, 818 [in Russian].
- Nickevich, E. (1907). Zametka po povodu stat'i P. E. Vedomostej № 34/35 1906 goda [Note on the article by P.E. Vedomosti No. 34/35, 1906]. *Poltavskie eparhial'nye vedomosti (PEV) [Poltava Diocesan News (PEV)]*, 4, 192 [in Russian].
- Ob otkrytii cerkovno-prihodskoj shkoly [On the opening of a parish school]. (1882). *Poltavskie eparhial'nye vedomosti (PEV) [Poltava Diocesan News (PEV)]*, 24, 535 [in Russian].
- Ob"javlenija [Announcements]. (1887). *Poltavskie eparhial'nye vedomosti (PEV) [Poltava Diocesan News (PEV)]*, 12, 468. [in Russian]
- Otchet o sostojanii cerkovno-prihodskih shkol i shkol gramoty Poltavskoj eparhii za 1 uchebnyj god [Report on the state of parochial schools and literacy schools of the Poltava diocese for the first academic year]. (1891). *Poltavskie eparhial'nye vedomosti (PEV) [Poltava Diocesan News (PEV)]*, 3, 101 [in Russian].
- Otchet o sostojanii jemerital'noj kassy duhovenstva Poltavskoj eparhii za 1902 god [Report on the state of the emeritus fund of the clergy of the Poltava diocese for 1902]. (1903). *Poltavskie eparhial'nye vedomosti (PEV) [Poltava Diocesan News (PEV)]*, 32, 804 [in Russian].
- Otchet o sostojanii jemerital'noj kassy duhovenstva Poltavskoj eparhii za 1903 god [Report on the state of the emeritus fund of the clergy of the Poltava diocese for 1903]. (1904). *Poltavskie eparhial'nye vedomosti (PEV) [Poltava Diocesan News (PEV)]*, 31, 692 [in Russian].
- Otchet o sostojanii Jemerital'noj Kassy duhovenstva Poltavskoj eparhii za 1904 god [Report on the state of the Emeritus Fund of the clergy of the Poltava diocese for 1904]. (1905). *Poltavskie eparhial'nye vedomosti (PEV) [Poltava Diocesan News (PEV)]*, 28, 672 [in Russian].
- Otchet o sostojanii jemerital'noj kassy duhovenstva Poltavskoj eparhii za 1907 god [Report on the state of the emeritus fund of the clergy of the Poltava diocese for 1907]. (1908). *Poltavskie eparhial'nye vedomosti (PEV) [Poltava Diocesan News (PEV)]*, 19, 355 [in Russian].
- Otchet o sostojanii Jemerital'noj Kassy Duhovenstva Poltavskoj eparhii za 1906 god [Report on the state of the Emeritus Fund of the Clergy of the Poltava Diocese for 1906]. (1907). *Poltavskie eparhial'nye vedomosti (PEV) [Poltava Diocesan News (PEV)]*, 4, 108 [in Russian].
- Otchet o sostojanii jemerital'noj kassy duhovenstva Poltavskoj eparhii za 1908 god [Report on the state of the emeritus fund of the clergy of the Poltava diocese for 1908]. (1909). *Poltavskie eparhial'nye vedomosti (PEV) [Poltava Diocesan News (PEV)]*, 35, 931 [in Russian].
- Otchet o sostojanii Jemerital'noj Kassy duhovenstva Poltavskoj eparhii za 1909 god [Report on the state of the Emeritus Fund of the clergy of the Poltava diocese for 1909]. (1910). *Poltavskie eparhial'nye vedomosti (PEV) [Poltava Diocesan News (PEV)]*, 30, 1960 [in Russian].
- Otchet o sostojanii Jemerital'noj Kassy duhovenstva Poltavskoj eparhii za' 1911 god [Report on the state of the Emeritus Fund of the clergy of the Poltava diocese for 1911]. (1912). *Poltavskie eparhial'nye vedomosti (PEV) [Poltava Diocesan News (PEV)]*, 20/21, 1283 [in Russian].
- Otchet o sostojanii Poltavskogo Eparhial'nago zhenskogo uchilishha v uchebno-vospitatel'nom otnoshenii za 1905 uchebnyj god [Report on the state of the Poltava Diocesan Women's School in terms of education and training for the 1905 academic year]. (1907). *Poltavskie eparhial'nye vedomosti (PEV) [Poltava Diocesan News (PEV)]*, 10, 202 [in Russian].
- Otchet o sostojanii Poltavskogo eparhial'nogo zhenskogo uchilishha za 1904/5 uchebnyj god [Report on the state of the Poltava diocesan girls' school for the 1904/5 academic year]. (1906). *Poltavskie eparhial'nye vedomosti (PEV) [Poltava Diocesan News (PEV)]*, 11, 139 [in Russian].

- Otchet o sostojanii Poltavskogo eparhial'nogo zhenskogo uchilishha po uchebnoj i npravstvenno-vospitatel'noj chasti za 1899-1900 uchebnyj god [Report on the state of the Poltava Diocesan Women's School in terms of academic and moral education for the 1899-1900 academic year]. (1901). *Poltavskie eparhial'nye vedomosti (PEV) [Poltava Diocesan News (PEV)]*, 17, 428-430 [in Russian].
- Otchet o sostojanii Poltavskogo eparhial'nogo zhenskogo uchilishha po uchebnoj i npravstvenno-vospitatel'noj chasti za 1901-1902 [Report on the state of the Poltava Diocesan Women's School in terms of educational and moral-educational aspects for 1901-1902]. (1903). *Poltavskie eparhial'nye vedomosti (PEV) [Poltava Diocesan News (PEV)]*, 26 [in Russian].
- Otkrytie eparhial'nogo uchilishhnogo Soveta [Opening of the Diocesan School Council]. (1884). *Poltavskie eparhial'nye vedomosti (PEV) [Poltava Diocesan News (PEV)]*, 22, 1032-1034 [in Russian].
- Pamjatnaja knizhka Poltavskoj gubernii na 1911 god [Commemorative book of Poltava province for 1911]*. (1911). Izdanie Poltavskogo gubernskogo statisticheskogo komiteta. Poltava: Tipo-litografija Poltavskogo gubernskogo pravlenija. Retrieved from http://histpol.pl.ua/ru/?option=com_content&view=article&id=12581 [in Russian].
- Pavlovskij, I. F. (1914). *Poltavcy: Ierarhi, gosudarstvennye i obshhestvennye dejateli i blagotvoriteli [Poltava residents: Hierarchs, state and public figures and philanthropists]*. Poltava.
- Pavlovskij, I. F. (1916). *K istorii Poltavskoj eparhii: Istoricheskie i bytovye ocherki, zametki i perepiska. Po arhivnym dannjam. Izdanie Poltavskoj Uchenoj Arhivnoj Komissii [On the history of the Poltava diocese: Historical and everyday essays, notes and correspondence. Based on archival data]*. Poltava: T-vo Pechatnogo Dela (tip. byvsh. Dohmana) [in Russian].
- Perehod uchilishha iz Monastyrja v gorod i vneshnjaja obstanovka zhizni v obshhezhitii uchilishha [The transition of the school from the Monastery to the city and the external environment of life in the school dormitory]. (1902). *Poltavskie eparhial'nye vedomosti (PEV) [Poltava Diocesan News (PEV)]*, 5, 234-235 [in Russian].
- Petrenko, I. M. (2008). *Cerkovnoparafijal'ni shkoli Livoberezhnoï Ukraïni v sistemi osvitynoï polityki urjadu Rosijs'koï imperii (1884 – 1917 rr.) [Church-parish schools of Left-Bank Ukraine in the educational policy system of the government of the Russian Empire (1884 – 1917)]*. Poltava [in Russian].
- Po povodu zhurnalov XIII eparhial'nogo sezda duhovenstva [Regarding the journals of the XIII diocesan congress of clergy]. (1905). *Poltavskie eparhial'nye vedomosti (PEV) [Poltava Diocesan News (PEV)]*, 27, 1022 [in Russian].
- Prazdnovanie v Poltavskom eparhial'nom zhenskom uchilishhe pjatidesjatiletija pastyrskoj i uchebno-vospitatel'noj sluzhby o. Inspektora uchilishha, Protoiereja Aleksija Ivanovicha Kapustjanskogo [Celebration at the Poltava Diocesan Women's School of the fiftieth anniversary of the pastoral and educational service of the Inspector of the School, Archpriest Alexei Ivanovich Kapustyansky]. (1898). *Poltavskie eparhial'nye vedomosti (PEV) [Poltava Diocesan News (PEV)]*, 5, 210 [in Russian].
- Rasporjazhenija Eparhial'nogo Nachal'stva [Orders of the Diocesan Authority]. (1900). *Poltavskie eparhial'nye vedomosti (PEV) [Poltava Diocesan News (PEV)]*, 30, 768 [in Russian].
- Rasporjazhenija eparhial'nogo nachal'stva [Orders of the Diocesan Authority]. (1879). *Poltavskie eparhial'nye vedomosti (PEV) [Poltava Diocesan News (PEV)]*, 3, 52 [in Russian].
- Rasporjazhenija Eparhial'nogo Nachal'stva [Orders of the Diocesan Authority]. (1911). *Poltavskie eparhial'nye vedomosti (PEV) [Poltava Diocesan News (PEV)]*, 19, 1350 [in Russian].
- Rasporjazhenija po eparhial'nomu vedomstvu [Orders of the Diocesan Authority]. (1867). *Poltavskie eparhial'nye vedomosti (PEV) [Poltava Diocesan News (PEV)]*, 23, 839 [in Russian].
- Rasporjazhenija po eparhial'nomu vedomstvu [Orders of the Diocesan Authority]. (1867). *Poltavskie eparhial'nye vedomosti (PEV) [Poltava Diocesan News (PEV)]*, 21, 781 [in Russian].
- Spisok dolzhnostnyh lic Poltavskoj gubernii na 1864 god [List of officials of Poltava province in 1864]*. (1864). Sankt-Peterburg [in Russian].
- Spisok dolzhnostnyh lic Poltavskoj gubernii na 1871 god [List of officials of Poltava province in 1871]*. (1871). Sankt-Peterburg [in Russian].
- Spisok dolzhnostnyh lic Poltavskoj gubernii na 1876 god [List of officials of Poltava province in 1876]*. (1876). Sankt-Peterburg. Retrieved from http://histpol.pl.ua/ru/?option=com_content&view=article&id=12563 [in Russian].

- Spisok dolzhnostnyh lic Poltavskoj gubernii na 1877 god [List of officials of Poltava province in 1877].* (1877). Sankt-Peterburg. Retrieved from http://histpol.pl.ua/ru/?option=com_content&view=article&id=12564 [in Russian].
- Spisok dolzhnostnyh lic Poltavskoj gubernii na 1878 god [List of officials of Poltava province in 1878].* (1878). Sankt-Peterburg. Retrieved from http://histpol.pl.ua/ru/?option=com_content&view=article&id=12565 [in Russian].
- Spisok dolzhnostnyh lic Poltavskoj gubernii na 1879 god [List of officials of Poltava province in 1879].* (1879). Sankt-Peterburg. Retrieved from http://histpol.pl.ua/ru/?option=com_content&view=article&id=12566 [in Russian].
- Spisok dolzhnostnyh lic Poltavskoj gubernii na 1880 god [List of officials of Poltava province in 1880].* Sankt-Peterburg. Retrieved from http://histpol.pl.ua/ru/?option=com_content&view=article&id=12568 [in Russian].
- Spisok dolzhnostnyh lic Poltavskoj gubernii na 1881 god [List of officials of Poltava province in 1881].* (1881). Sankt-Peterburg. Retrieved from http://histpol.pl.ua/ru/?option=com_content&view=article&id=12569 [in Russian].
- Spisok dolzhnostnyh lic Poltavskoj gubernii na 1882 god [List of officials of Poltava province in 1882].* (1882). Sankt-Peterburg. Retrieved from http://histpol.pl.ua/ru/?option=com_content&view=article&id=12570 [in Russian].
- Spisok dolzhnostnyh lic Poltavskoj gubernii na 1883 god [List of officials of Poltava province in 1883].* (1883). Sankt-Peterburg. Retrieved from http://histpol.pl.ua/ru/?option=com_content&view=article&id=12571 [in Russian].
- Spisok dolzhnostnyh lic Poltavskoj gubernii na 1884 god [List of officials of Poltava province in 1884].* (1884). Sankt-Peterburg [in Russian].
- Spisok dolzhnostnyh lic Poltavskoj gubernii na 1885 god [List of officials of Poltava province in 1885].* (1885). Sankt-Peterburg. Retrieved from http://histpol.pl.ua/ru/?option=com_content&view=article&id=12572 [in Russian].
- Spisok dolzhnostnyh lic Poltavskoj gubernii na 1886 god [List of officials of Poltava province in 1886].* (1886). Sankt-Peterburg. Retrieved from http://histpol.pl.ua/ru/?option=com_content&view=article&id=12573 [in Russian].
- Spisok dolzhnostnyh lic Poltavskoj gubernii na 1887 god [List of officials of Poltava province in 1887].* (1887). Sankt-Peterburg [in Russian].
- Spisok dolzhnostnyh lic Poltavskoj gubernii na 1888 god [List of officials of Poltava province in 1888].* (1888). Sankt-Peterburg [in Russian].
- Spisok dolzhnostnyh lic Poltavskoj gubernii na 1889 god [List of officials of Poltava province in 1889].* (1889). Sankt-Peterburg. Retrieved from http://histpol.pl.ua/ru/?option=com_content&view=article&id=12574 [in Russian].
- Spravochnaja knizhka po Poltavskoj gubernii na 1906 god [Directory of Poltava province for 1906].* (1906). Poltava: Tipo-litografija Gubernskogo Pravlenija. Retrieved from http://histpol.pl.ua/ru/?option=com_content&view=article&id=12457 [in Russian].
- Spravochnaja knizhka Poltavskoj gubernii na 1907 god [Directory of Poltava province for 1907].* (1907). Poltava: Tipo-litografija Gubernskogo Pravlenija. Retrieved from http://histpol.pl.ua/ru/?option=com_content&view=article&id=11722 [in Russian].
- Stepanenko, H. V. (2002). *Osvitnia diialnist pravoslavnoho dukhovenstva v Ukraini (XIX – pochatok XX st. [Educational activities of the Orthodox clergy in Ukraine (19th – early 20th centuries)]*. (Extended abstract of PhD diss.). Kyiv [in Ukrainian].
- Trinadcataja godovshhina Poltavskogo Eparhial'nogo Bratstva vo imja svjatogo prepodobnomuchenika Makarija [The thirteenth anniversary of the Poltava Diocesan Brotherhood in the name of the holy martyr Macarius]. (1903). *Poltavskie eparhial'nye vedomosti (PEV) [Poltava Diocesan News (PEV)]*, 16, 732-747 [in Russian].
- Vedomost' o den'gah, postupivshih v 1-e polugodie 1884 g. ot o.o. blagochinnyh na sodержanie Poltavskogo duhovnogo uchilishha [Statement of funds received in the first half of 1884 from the deanery for the maintenance of the Poltava Theological School]. (1884). *Poltavskie eparhial'nye vedomosti (PEV) [Poltava Diocesan News (PEV)]*, 14, 340 [in Russian].

- Vtoroe desjatiletie Poltavskogo zhenskogo eparhial'nogo uchilishha [The second decade of the Poltava Women's Diocesan School]. (1889). *Poltavskie eparhial'nye vedomosti (PEV) [Poltava Diocesan News (PEV)]*, 20, 690-693 [in Russian].
- Zapiska, chitannaja na torzhestvennom osvjaszhenii domovoj cerkvi v novom zdanii Poltavskogo duhovnogo uchilishha [A note read at the ceremonial consecration of the house church in the new building of the Poltava Theological School]. (1876). *Poltavskie eparhial'nye vedomosti (PEV) [Poltava Diocesan News (PEV)]*, 22, 842-847 [in Russian].
- Zhurnal byvshego v Oktjabre sego goda sezda duhovenstva, Poltavskogo uchilishhnogo okruga [Journal of the congress of the clergy of the Poltava school district that took place in October of this year]. (1877). *Poltavskie eparhial'nye vedomosti (PEV) [Poltava Diocesan News (PEV)]*, 22, 657-659 [in Russian].
- Zhurnal eparhial'nago sezda duhovenstva Poltavskoj eparhii VI ocherednogo sozyva [Journal of the Diocesan Congress of the Clergy of the Poltava Diocese of the VI Regular Convocation]. *Poltavskie eparhial'nye vedomosti (PEV) [Poltava Diocesan News (PEV)]*, 15/16, 363 [in Russian].
- Zhurnal № 5 vechernego zasedanija 8-go ijunja 1906 g. [Journal No. 5 of the evening meeting of June 8, 1906]. (1906). *Poltavskie eparhial'nye vedomosti (PEV) [Poltava Diocesan News (PEV)]*, 22, 458-462 [in Russian].
- Zhurnal Poltavskogo Eparhial'nago uchilishhnogo Soveta [Journal of the Poltava Diocesan School Council]. (1886). *Poltavskie eparhial'nye vedomosti (PEV) [Poltava Diocesan News (PEV)]*, 15/16, 553-565 [in Russian].
- Zhurnal Sezda duhovenstva Poltavskogo uchilishhnogo okruga [Journal of the Congress of the Clergy of the Poltava School District]. (1874). *Poltavskie eparhial'nye vedomosti (PEV) [Poltava Diocesan News (PEV)]*, 19, 495-497 [in Russian].
- Zhurnal Sezda Duhovenstva Poltavskogo Uchilishhnogo Okruga [Journal of the Congress of the Clergy of the Poltava School District]. (1879). *Poltavskie eparhial'nye vedomosti (PEV) [Poltava Diocesan News (PEV)]*, 4, 63 [in Russian].
- Zhurnal Sezda duhovenstva Poltavskogo uchilishhnogo okruga, Dekabrja 19 dnja [Journal of the Congress of the Clergy of the Poltava School District, December 19]. (1874). *Poltavskie eparhial'nye vedomosti (PEV) [Poltava Diocesan News (PEV)]*, 3, 83-86 [in Russian].
- Zhurnal Sezda upolnomochennyh ot duhovenstva Poltavskogo Uchilishhnogo Okruga, Sentjabrja 3-go dnja [Journal of the Congress of Representatives from the Clergy of the Poltava School District, September 3rd]. (1873). *Poltavskie eparhial'nye vedomosti (PEV) [Poltava Diocesan News (PEV)]*, 22, 738-744 [in Russian].
- Zhurnal sez dov duhovenstva Poltavskogo uchilishhnogo okruga [Journal of the congresses of the clergy of the Poltava school district]. (1876). *Poltavskie eparhial'nye vedomosti (PEV) [Poltava Diocesan News (PEV)]*, 20, 386; 621; 627; 770 [in Russian].
- Zhurnal sez dov upolnomochennyh ot duhovenstva Poltavskogo i Perejaslavskogo uchilishhnyh okrugov [Journal of the congresses of representatives of the clergy of the Poltava and Pereyaslav school districts]. (1870). *Poltavskie eparhial'nye vedomosti (PEV) [Poltava Diocesan News (PEV)]*, 24, 833-836 [in Russian].
- Zhurnal XI ocherednogo sezda duhovenstva Poltavskoj eparhii [Journal of the XI regular congress of the clergy of the Poltava diocese]. (1899). *Poltavskie eparhial'nye vedomosti (PEV) [Poltava Diocesan News (PEV)]*, 22, 614 [in Russian].
- Zhurnaly sezda duhovenstva Poltavskogo uchilishhnogo okruga [Journals of the Congress of the Clergy of Poltava VI]. (1884). *Poltavskie eparhial'nye vedomosti (PEV) [Poltava Diocesan News (PEV)]*, 7, 135-142 [in Russian].
- Zhurnaly Shestogo ocherednogo sobranija Sezda Duhovenstva Poltavskogo Uchilishhnogo Okruga, byvshego v Mae 1873 goda [Journals of the Sixth Regular Meeting of the Congress of the Clergy of the Poltava School District, held in May 1873]. (1873). *Poltavskie eparhial'nye vedomosti (PEV) [Poltava Diocesan News (PEV)]*, 13, 316 [in Russian].

HURA O., VILKHOVYI Y., SITARCHUK R.

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

THE EDUCATIONAL AND PEDAGOGICAL ACTIVITIES OF ARCHPRIEST PETRO MAZANOV IN THE SECOND HALF OF THE 19TH – AT THE BEGINNING FIRST HALF OF THE 20TH CENTURY

This article explores the educational and pedagogical activities of Archpriest Petro Ivanovych Mazanov during the second half of the 19th – the early 20th century. For the first time, his involvement in the organisation and administration of religious and secular education in the Poltava Governorate is considered comprehensively, including his roles as a member of the administration of the Poltava Theological School, a religion teacher in a number of educational institutions (Poltava Institute for Noble Maidens, district, real and municipal schools, Mariinsky Girls'

Gymnasium), a member of the Council of the Women's Diocesan School, and an active participant in diocesan congresses.

The article reveals Mazanov's influence on the moral and religious upbringing of pupils, his initiatives aimed at improving the educational process, enhancing the material resources of institutions, introducing new subjects (such as singing, drawing, and drafting), and his concern for discipline and living conditions. Special attention is given to his role as the author of textbooks on the Law of God, which were included in the curricula of both religious and secular institutions. The pedagogical principles of the priest are traced, particularly through his addresses to students and the publication of edifying writings. The article also highlights ideas of the archpriest on the importance of education for the spiritual development of the individual and the preservation of traditional Christian values.

Keywords: *Mazanov, archpriest, priest, education, institute, gymnasium, seminary, school, council, board, governance, teaching, upbringing*

Стаття надійшла до редакції 03.03.2025 р.

УДК 796:61:37.013.78

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2025.35.331015](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2025.35.331015)

ТАМАРА ДЕНИСОВЕЦЬ

ORCID: 0000-0002-4927-6783

ПАВЛО ХОМЕНКО

ORCID: 0000-0003-3065-9095

ДМИТРО ОЛЕФІР

ORCID: 0000-0002-1781-6466

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

СИНЕРГІЯ МЕДИКО-БІОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН І АТЛЕТИЗМУ ЯК ОСНОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА СПОРТУ

У статті здійснено ґрунтовний аналіз синергійної взаємодії медико-біологічних дисциплін і теорії та методики викладання атлетизму як фундаментального підґрунтя професійної підготовки майбутніх фахівців фізичної культури та спорту. Обґрунтовано актуальність міждисциплінарного підходу в освітньому процесі, що передбачає інтеграцію знань із фізіології рухової активності, біомеханіки, спортивної нутриціології, біохімії спорту, спортивної медицини та реабілітаційних технологій для підвищення ефективності навчально-тренувального процесу та професійної діяльності майбутніх спеціалістів.

Розкрито механізми адаптації організму до фізичних навантажень, що відбуваються в кардіореспіраторній, нейроендокринній та опорно-руховій системах у відповідь на дозоване тренувальне навантаження. Визначено біомеханічні детермінанти оптимізації рухових патернів, кінематичних та динамічних характеристик м'язово-скелетної діяльності, що сприяють зменшенню ризику травматизації, підвищенню енергетичної ефективності й удосконаленню техніко-тактичної підготовки спортсменів. Розглянуто сучасні методологічні парадигми викладання атлетизму, зокрема застосування системного, функціонального, адаптивного, інноваційного та компетентнісного підходів до професійної підготовки студентів. Обґрунтовано перспективні напрями вдосконалення навчальних програм із урахуванням міждисциплінарного підходу та сучасних тенденцій спортивної науки, зокрема використання технологій штучного інтелекту для аналізу фізіологічних параметрів, віртуальних симуляцій для біомеханічного моделювання технічної підготовки, застосування молекулярно-генетичних методів для прогнозування спортивного потенціалу, а також упровадження інтегрованих навчальних курсів із акцентом на взаємодію спортивної науки, медицини та реабілітації.

Ключові слова: *атлетизм, професійна підготовка, фізична культура, спортивна наука, медико-біологічні дисципліни, вікова фізіологія, біомеханіка, спортивна фізіологія, біохімія, нутриціологія, методика викладання, індивідуалізація тренувального процесу, профілактика травматизму*

Постановка проблеми; її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю інтеграції медико-біологічних знань у систему професійної підготовки фахівців фізичної культури та спорту, що обумовлено сучасними вимогами до оптимізації тренувального процесу, профілактики травматизму та підвищення ефективності адаптаційних

механізмів організму спортсменів. Взаємодія фундаментальних біологічних наук із методикою атлетизму сприяє формуванню цілісної науково-прикладної бази, що забезпечує майбутніх фахівців компетентністю в питаннях біомеханіки, фізіології м'язової діяльності, спортивної нутриціології та відновлювальних технологій. Урахування біологічних закономірностей у навчально-тренувальному процесі дозволяє оптимізувати навантаження, підвищити ефективність адаптаційних процесів та запобігти патологічним станам, спричиненим фізичним перенапруженням. Отже, синергія медико-біологічних дисциплін і методики викладання атлетизму є концептуальною основою формування висококваліфікованих фахівців, здатних забезпечувати комплексний підхід до підготовки спортсменів з урахуванням індивідуальних особливостей організму та сучасних наукових тенденцій у сфері спортивної науки.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових і навчально-методичних джерел підтверджує актуальність інтеграції медико-біологічних знань у професійну підготовку фахівців фізичної культури та спорту. Значна увага приділяється питанням управління у фітнес-індустрії, що є важливим аспектом сучасної спортивної науки, орієнтованої на ефективну організацію тренувального процесу (Корносенко, Хоменко, 2025). Дослідження, присвячені методиці викладання атлетичної гімнастики, акцентують увагу на особливостях організації навчального процесу, що сприяє формуванню компетентностей майбутніх фахівців у сфері фізичної культури (Бондаренко, 2019; Олійник, 2019). Окремо розглядаються питання адаптації атлетичних видів спорту до освітнього процесу у закладах вищої освіти, що підтверджує важливість професійної підготовки студентів із застосуванням сучасних методик фізичного виховання (Олійник, Дуржинська, Рудницький, 2020). Розробка сучасних фізкультурно-оздоровчих технологій, зокрема в контексті атлетизму, є важливим напрямом для підвищення рівня фізичної підготовленості та збереження здоров'я студентів і школярів (Онопрієнко О. В., Онопрієнко О. М., Биченко, 2015). Використання атлетизму як засобу укріплення здоров'я та підвищення фізичної підготовленості дітей і підлітків залишається актуальним напрямом наукових досліджень, що підтверджується вивченням різних вікових періодів розвитку силових здібностей (Мисяк, Синиця, 2022; Муляр, 2017).

Отже, аналіз літератури демонструє, що сучасні наукові підходи до фізичної підготовки акцентують увагу на комплексному використанні медико-біологічних знань, біомеханічних принципів та інноваційних тренувальних методик у викладанні атлетизму, що є ключовим для ефективної підготовки майбутніх фахівців у галузі фізичної культури та спорту.

Мета статті – обґрунтувати необхідність інтеграції медико-біологічних дисциплін і теорії та методики викладання атлетизму як концептуальної основи професійної підготовки майбутніх фахівців фізичної культури та спорту з урахуванням сучасних наукових підходів, адаптаційних можливостей організму та оптимізації навчально-тренувального процесу.

Для реалізації поставленої мети нами було розв'язано такі завдання, які і визначили структуру дослідження:

- Проаналізувати науково-методичні засади інтеграції медико-біологічних дисциплін у систему підготовки фахівців фізичної культури та спорту.
- Окреслити основні аспекти впливу фізіологічних, біомеханічних і нутриціологічних факторів на навчально-тренувальний процес у межах атлетизму.
- Розглянути сучасні методологічні підходи до викладання атлетизму, що базуються на міждисциплінарному поєднанні теоретичних і практичних аспектів.
- Обґрунтувати необхідність синергії медико-біологічних знань і тренувальних методик для формування висококваліфікованих спеціалістів, здатних ефективно застосовувати науково обґрунтовані методи підготовки спортсменів.
- Запропонувати перспективні напрями вдосконалення навчальних програм із урахуванням міждисциплінарного підходу та сучасних тенденцій спортивної науки.

Викладення основного матеріалу дослідження. Сучасна система підготовки фахівців фізичної культури та спорту базується на концепції міждисциплінарної інтеграції, що зумовлена необхідністю формування комплексних компетентностей у майбутніх спеціалістів. Медико-біологічні дисципліни, які включають фізіологію, вікову фізіологію, біомеханіку, біохімію, спортивну нутриціологію, анатомію та основи спортивної медицини, є невід'ємною складовою науково-методичного забезпечення навчального процесу, оскільки дозволяють обґрунтувати адаптаційні механізми організму спортсменів до фізичних навантажень та визначити оптимальні параметри тренувальної діяльності (Онопрієнко О. В., Онопрієнко О. М., Биченко, 2015).

Висока варіативність реакцій організму на фізичне навантаження потребує системного аналізу з урахуванням нейрогуморальних, метаболічних та біомеханічних аспектів. Фізіологічні основи рухової активності визначають характер енергозабезпечення м'язової діяльності, що є ключовим для побудови ефективних тренувальних програм. Біомеханічний аналіз дозволяє оцінювати кінематичні й динамічні характеристики рухових дій, що сприяє корекції технічної підготовки та мінімізації ризику травматизму. Нутриціологічний аспект передбачає розробку індивідуалізованих стратегій харчування, спрямованих на забезпечення енергетичних витрат, підтримку гомеостазу та регенеративних процесів.

Важливим методологічним підходом є використання концепції зворотного біологічного зв'язку (biofeedback) у навчально-тренувальному процесі, що дозволяє здійснювати контроль за фізіологічними параметрами в режимі реального часу та оперативно коригувати навантаження відповідно до функціонального стану спортсмена. Значну роль відіграє застосування принципів адаптивної педагогіки, які забезпечують оптимальну диференціацію навчальних методик відповідно до рівня підготовленості студентів.

Значення медико-біологічних дисциплін у професійній підготовці майбутніх фахівців із фізичної культури також зумовлене необхідністю врахування вікових, статевих та генетичних особливостей організму в процесі фізичного виховання та спортивного тренування; впровадження інтегративного підходу, що поєднує фундаментальні біологічні науки з методиками атлетизму, дозволяє формувати стійкі компетентності у сфері профілактики перенавантажень, відновлення після тренувальної діяльності та підвищення загальної ефективності спортивної підготовки.

Ефективність навчально-тренувального процесу у сфері атлетизму значною мірою залежить від сукупності фізіологічних, біомеханічних та нутриціологічних факторів, які визначають адаптаційні можливості організму до фізичних навантажень, рівень працездатності, швидкість відновлення та ризику виникнення патологічних станів. Взаємозв'язок цих аспектів є ключовим у формуванні науково обґрунтованої системи підготовки спортсменів, що базується на принципах індивідуалізації, прогресивності навантажень та раціонального відновлення (Олійник, 2019; Олійник, Дуржинська, Рудницький, 2020).

Упровадження сучасних методів моніторингу та корекції цих параметрів дозволяє не лише підвищити ефективність тренувального процесу, але й забезпечити довготривалу спортивну продуктивність та зниження ризику травматизації.

В умовах сучасної освітньої парадигми викладання атлетизму не може розглядатися ізольовано від суміжних наукових дисциплін, що визначають ефективність навчально-тренувального процесу. Інтеграція методологічних підходів із вікової фізіології, біомеханіки, спортивної медицини та нутриціології сприяє підвищенню якості підготовки майбутніх фахівців фізичної культури та спорту, забезпечуючи системний характер засвоєння знань та їх практичне застосування (Олійник, 2019; Муляр, 2017).

Одним із ключових методологічних підходів у викладанні атлетизму є системний підхід, який передбачає комплексний аналіз усіх компонентів тренувального процесу, включно з біологічними, психофізіологічними та педагогічними аспектами. Він дозволяє структурувати вивчення навчальної дисципліни за рівнями складності, поступово підвищуючи навантаження з урахуванням адаптаційних можливостей організму студентів. Функціональний підхід у методиці атлетизму ґрунтується на концепції біомеханічної доцільності рухів, що сприяє підвищенню ефективності технічної підготовки. Використання сучасних методів рухового аналізу, зокрема відеобіомеханічних досліджень, дозволяє оптимізувати навчальний процес, підвищуючи якість засвоєння технічних навичок та коригуючи кінематичні параметри рухових дій. Інноваційний підхід базується на застосуванні сучасних цифрових технологій у навчальному процесі, зокрема використання мобільних застосунків для моніторингу фізичних параметрів студентів, систем віртуальної реальності для візуалізації рухових патернів, а також електроміографічного контролю активності м'язових груп під час виконання силових вправ. Упровадження таких технологій сприяє підвищенню мотивації студентів до навчання та дозволяє забезпечити персоналізований підхід до тренувальної діяльності. Одним із найбільш ефективних методологічних підходів є адаптивний підхід, який передбачає індивідуалізацію навчального процесу відповідно до рівня фізичної підготовленості, морфофункціональних особливостей та стану здоров'я студентів. У межах цього підходу використовуються диференційовані методики навчання, що передбачають варіативність фізичних навантажень і гнучкість у побудові тренувальних програм. Компетентнісний підхід у викладанні атлетизму орієнтований на формування практичних навичок та вмій, що забезпечують готовність майбутніх фахівців до професійної діяльності. Його реалізація передбачає активне використання моделюючих ситуацій, проблемно-орієнтованого навчання, інтеграцію наукових досліджень у навчальний процес та проведення аналізу ефективності тренувальних програм (Хоменко, 2023).

З урахуванням сучасних тенденцій спортивної науки необхідність синергії медико-біологічних знань і тренувальних методик є очевидною. Інтеграція цих компонентів у систему підготовки фахівців фізичної культури та спорту сприяє формуванню стійких професійних компетенцій, що дозволяють ефективно керувати адаптаційними процесами спортсменів, підвищувати їхню працездатність і знижувати ризики патологічних станів, пов'язаних із перевантаженням. Такий підхід відповідає сучасним вимогам спортивної науки та сприяє підготовці висококваліфікованих спеціалістів, здатних застосовувати науково обґрунтовані методи у професійній діяльності.

Розвиток спортивної науки, біомедичних технологій та педагогічних методик вимагає безперервного вдосконалення навчальних програм із підготовки фахівців фізичної культури та спорту. Врахування міждисциплінарного підходу у навчальному процесі забезпечує якісну інтеграцію медико-біологічних

знань і тренувальних методик, що сприяє формуванню висококваліфікованих фахівців, здатних ефективно адаптувати тренувальний процес до індивідуальних потреб спортсменів.

Одним із ключових напрямів вдосконалення є індивідуалізація освітніх програм на основі аналізу морфофункціональних, генетичних та психофізіологічних особливостей студентів. Запровадження персоналізованих навчальних траєкторій дозволить майбутнім фахівцям поглиблено вивчати аспекти, що найбільш актуальні для їхньої майбутньої діяльності (наприклад, спортивна реабілітація, адаптивна фізична культура, функціональний тренінг).

Цифровізація навчального процесу є ще одним важливим аспектом розвитку сучасних програм. Використання технологій доповненої та віртуальної реальності для аналізу біомеханіки рухів, застосування штучного інтелекту для прогнозування адаптаційних реакцій спортсменів, впровадження мобільних застосунків для контролю фізичних параметрів забезпечує інтерактивність навчання та покращує засвоєння матеріалу.

Удосконалення навчальних програм також передбачає розширення біомедичної складової, що включає вивчення методів функціональної діагностики, спортивної генетики, нутриціології та нейрофізіології. Це дозволить майбутнім тренерам і викладачам використовувати об'єктивні дані для оптимізації тренувального процесу, прогнозування спортивної результативності та мінімізації ризику травматизації.

Важливим компонентом сучасних програм є розвиток міждисциплінарної співпраці, що передбачає активну взаємодію студентів із представниками суміжних галузей – лікарями спортивної медицини, фізіотерапевтами, дієтологами, психологами та фахівцями з біомеханіки. Це сприятиме формуванню комплексного підходу до управління спортивною підготовкою та підвищенню якості професійної діяльності майбутніх спеціалістів.

Особливу увагу варто приділити інтеграції науково-дослідницької діяльності в навчальний процес. Запровадження проєктного навчання, моделювання тренувальних програм на основі наукових даних, залучення студентів до практичних досліджень у сфері спортивної фізіології та біомеханіки сприятиме розвитку критичного мислення та здатності до самостійного прийняття рішень.

Висновок. Синергія медико-біологічних дисциплін і теорії та методики викладання атлетизму є ключовою концепцією сучасної професійної підготовки фахівців фізичної культури та спорту. Інтеграція знань із вікової фізіології, біомеханіки, спортивної медицини, біохімії та нутриціології у навчальний процес дозволяє забезпечити комплексний підхід до побудови тренувальних програм, оптимізації навантажень і зниження ризику травматизації. Аналіз методологічних засад підготовки спеціалістів доводить, що застосування міждисциплінарного підходу сприяє підвищенню ефективності навчання та розвитку практичних компетентностей майбутніх тренерів. Запровадження сучасних технологій моніторингу функціонального стану спортсменів, персоналізація тренувального процесу, використання біомедичних досліджень і вдосконалення освітніх програм на основі цифрових технологій є перспективними напрямками розвитку сфери фізичної культури.

Перспективи подальших досліджень мають передбачають зосередження на розробці ефективних методик інтеграції медико-біологічних знань у систему підготовки фахівців, оптимізації навчально-тренувального процесу з урахуванням індивідуальних фізіологічних особливостей, а також впровадженні новітніх діагностичних та аналітичних інструментів для оцінки функціонального стану спортсменів.

Список використаних джерел

- Бондаренко, О. В. (2019). *Методика викладання атлетичної гімнастики*: навчальний посібник. Одеса: Букаєв.
- Корносенко, О. К., Хоменко, П. В. (2025). *Управління у фітнес-індустрії*: навч. посіб. ПНПУ імені В. Г. Короленка. Полтава.
- Мисяк, М. М., Синиця, С. В. (2022). Використання атлетизму як одного із основних засобів укріплення здоров'я і підвищення рівня фізичної підготовленості школярів. *Часопис кафедри теорії й методики фізичного виховання, адаптивної та масової фізичної культури «Фізична культура : теорія і практика»*, 6, 153-158.
- Муляр, О. Ю. (2017). *Розвиток силових здібностей школярів у різні вікові періоди*: методичні рекомендації. Луцьк.
- Олійник, М. О. (2019). *Атлетична гімнастика в ЗВО*: навчальний посібник. Запоріжжя: ЗДМУ.
- Олійник, Н. А., Дуржинська, О. О., Рудницький, В. Б. (2020). *Фізичне виховання. Атлетичні види спорту*: навчальний посібник з фізичного виховання для вищих навчальних закладів. Вінниця: ВНАУ.
- Онопрієнко, О. В., Онопрієнко, О. М., Биченко, В. І. (2015). *Основи атлетизму та сучасні фізкультурно-оздоровчі технології у фізичному вихованні*: навчальний посібник. Черкаси: Черкаський державний технологічний університет.
- Хоменко, П. В. (2023). Методологічні підходи до формування функціональності природничо-наукових знань майбутніх учителів фізичної культури. В кн. О. О. Момот; Ю. В. Зайцева; В. В. Карманенко (Ред.),

Теоретико-методичні аспекти викладання компонентів освітніх програм у системі підготовки магістрів у педагогічних закладах вищої освіти: колективна монографія (с. 592-632). Полтава: ПНПУ імені В.Г. Короленка.

References

- Bondarenko, O. V. (2019). *Metodyka vykladannia atletychnoi himnastyky [Methods of teaching athletic gymnastics]: navchalnyi posibnyk*. Odesa: Bukaiev [in Ukrainian].
- Khomenko, P. V. (2023). Metodolohichni pidkhody do formuvannia funktsionalnosti pryrodnycho-naukovykh znan maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury [Methodological approaches to the formation of the functionality of natural science knowledge of future physical education teachers]. In O. O. Momot, Yu. V. Zaitseva, V. V. Karmanenko (Eds.), *Teoretyko-metodychni aspekty vykladannia komponentiv osvitnikh prohram u systemi pidhotovky mahistriv u pedahohichnykh zakladakh vyshchoi osvity [Theoretical and methodological aspects of teaching components of educational programs in the system of training masters in pedagogical institutions of higher education]: kolektyvna monohrafiia* (pp.592-632). Poltava: PNPU imeni V. H. Korolenka [in Ukrainian].
- Kornosenko, O. K., & Khomenko, P. V. (2025). *Upravlinnia u fitnes-industrii [Management in the fitness industry]: navch. posib. PNPU imeni V. G. Korolenka*. Poltava [in Ukrainian].
- Muiar, O. Yu. (2017). *Rozvytok sylovykh zdibnostei shkoliariv u rizni vikovi periody [Development of strength abilities of schoolchildren at different age periods]: metodychni rekomendatsii*. Lutsk [in Ukrainian].
- Mysiak, M. M., & Synytsia, S. V. (2022). Vykorystannia atletychno-yakodnoho iz osnovnykh zasobiv ukriplennia zdorovia i pidvyshchennia ravnia fizychnoi pidhotovlenosti shkoliariv [Using athletics as one of the main means of strengthening health and increasing the level of physical fitness of schoolchildren]. *Chasopys kafedry teorii i metodyky fizychnoho vykhovannia, adaptivnoi ta masovoi fizychnoi kultury «Fizychna kultura: teoriia i praktyka» [Journal of the Department of Theory and Methods of Physical Education, Adaptive and Mass Physical Culture "Physical Culture: Theory and Practice"]*, 6, 153-158 [in Ukrainian].
- Oliinyk, M. O. (2019). *Atletychna himnastyka v ZVO [Athletic gymnastics in higher education institutions]: navchalnyi posibnyk*. Zaporizhzhia: ZDMU [in Ukrainian].
- Oliinyk, N. A., Durzhynska, O. O., & Rudnytskyi, V. B. (2020). *Fizychno vykhovannia. Atletychni vydy sportu [Physical education. Athletic sports]: navchalnyi posibnyk z fizychnoho vykhovannia dlia vyshchykh navchalnykh zakladiv*. Vinnytsia: VNAU [in Ukrainian].
- Onopriienko, O. V., Onopriienko, O. M., & Bychenko V. I. (2015). *Osnovy atletychno ta suchasni fizkulturno-ozdorovchi tekhnologii u fizychnomu vykhovanni [Fundamentals of athleticism and modern physical culture and health technologies in physical education]: navchalnyi posibnyk*. Cherkasy: Cherkaskyi derzhavnyi tekhnolohichnyi universytet [in Ukrainian].

DENYSOVETS T., KHOMENKO P., OLEFIR D.

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

SYNERGY OF MEDICAL-BIOLOGICAL DISCIPLINES AND ATHLETIC TRAINING AS A FOUNDATION FOR THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS IN SPORTS SCIENCES AND PHYSICAL EDUCATION

This article presents a comprehensive analysis of the synergistic interaction between medical-biological disciplines and the theory and methodology of athletic training as a fundamental basis for the professional preparation of future specialists in physical culture and sports. The study substantiates the relevance of an interdisciplinary approach in the educational process, emphasizing the integration of knowledge from exercise physiology, biomechanics, sports nutrition, adaptive biochemistry, clinical sports medicine, and rehabilitation technologies. This integration enhances the effectiveness of training processes and the professional competence of future specialists.

The mechanisms of the body's adaptation to physical exertion are examined through the lens of systemic homeostatic regulation occurring within the cardiorespiratory, neuroendocrine, and musculoskeletal systems in response to controlled training loads. The study identifies biomechanical determinants that optimize movement patterns, as well as the kinematic and dynamic characteristics of musculoskeletal activity, contributing to injury prevention, increased energy efficiency, and improved technical and tactical preparation of athletes.

Contemporary methodological paradigms in athletic training instruction are analyzed, including systemic, functional, adaptive, innovative, and competency-based approaches to professional training. The study highlights the role of functional diagnostics, heart rate variability assessment, biochemical monitoring, electromyography analysis, and digital analytical tools in personalizing the training process, modeling individualized physical development trajectories, and controlling recovery responses.

Prospective directions for improving educational programs are justified, incorporating an interdisciplinary approach and modern trends in sports science. These include the application of artificial intelligence technologies for physiological parameter analysis, virtual simulations for biomechanical modeling of technical training, molecular genetic methods for predicting athletic potential, and integrated educational courses that emphasize the intersection of sports science, medicine, and rehabilitation.

The study concludes that the effective professional preparation of future specialists in physical culture and sports requires the extensive integration of fundamental medical-biological knowledge into the methodological context of athletic training. This approach facilitates the development of highly qualified professionals capable of scientifically managing physical training, optimizing adaptation to physical exertion, and preventing sports injuries within the modern high-tech sports industry.

Key words: *athletics, professional training, physical culture, sports science, medical-biological disciplines, age physiology, biomechanics, sports physiology, biochemistry, nutrition science, teaching methodology, individualization of the training process, injury prevention*

Стаття надійшла до редакції 26.03.2025 р.

УДК 378:[81`367:811.161.2]

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2025.35.331023](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2025.35.331023)

РАІСА ДРУЖЕНЕНКО

ORCID: 0000-0002-7002-4273

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

ЕЛЕМЕНТИ СИТУАЦІЙНОЇ МЕТОДИКИ В СИСТЕМІ ФОРМУВАННЯ МЕТОДИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Статтю присвячено дослідженню елементів ситуаційної методики в системі фахової підготовки майбутнього вчителя української мови, зокрема формування його методичної компетентності. Аналіз джерельної бази з теми дослідження підтвердив затребуваний характер ситуаційної методики в історії української науково-педагогічної галузі. Відповідно до мети авторка логічно обгрунтовує базові поняття вказаного типу методики, а також роль, місце й умови залучення її елементів на заняттях із дисципліни «Методика викладання української мови». Теоретичні положення проілюстровано конкретними прикладами ситуаційних вправ, апробованих на лекційних, практичних, лабораторних заняттях в закладі вищої освіти. Дослідниця переконує в ефективності системного й послідовного їх використання. Предметом зацікавлення науковиці в перспективі є теоретичне обгрунтування й розроблення системи тестового контролю на засадах ситуаційної методики.

Ключові слова: *методика викладання української мови, майбутній учитель української мови, методична компетентність, ситуаційна методика, ситуаційний підхід, принцип ситуаційності, ситуаційний метод, ситуаційні вправи, ситуаційні завдання*

Постановка проблеми. Глобальні й локальні суспільні трансформації завжди були передумовою зрушень в окремих галузях. Педагогічна галузь є особливо чутливою до змін у соціумі, що зумовлює її розвиток, супроводжуваний системою науково-дослідницьких проєктів. Процеси глобалізації, євроінтеграції, технологізації, цифровізації в українському суспільстві мають потужний вплив на розвиток спеціальних галузевих методик, зокрема методику формування майбутнього вчителя української мови. Перед науковцями постає проблема підготовки сучасного вчителя, рівень професійності якого має відповідати вимогам часу і критерію конкурентоспроможності.

Оскільки основою підготовки майбутнього вчителя є формування методичної компетентності, то саме в це русло скерована увага багатьох науковців через осмислення діахронійної та синхронійної освітніх парадигм: дослідники не заперечують цінності традиційних концепцій щодо формування методичної компетентності вчителя, а проте наголошують на врахуванні сучасних викликів суспільства та особливостей сучасної освіти й сучасного учня.

Мета дослідження - обгрунтувати сутність елементів ситуаційної методики та їх місце й роль у процесі формування методичної компетентності майбутнього вчителя на заняттях із дисципліни «Методика викладання української мови».

Аналіз попередніх досліджень. В історії української науково-педагогічної галузі ситуаційні методики мають затребуваний характер. Свідченням цього є низка концепцій, що репрезентує позитивні результати залучення елементів ситуаційної методики до освітнього процесу. Дослідники аналізують її засадничі положення (Сидоренко, Чуба, 2001; Сурмін, 2005); пропонують шляхи реалізації в закладах середньої (Бондаренко, 2017; Галаєвська, 2011; Шевцова, 2004) та вищої (Гребенькова, 2018; Козак, 2015;

Товканець, 2011) освіти; переконують у необхідності опертя на ситуаційний підхід до навчання (Курах, Пономаренко, Шульженко, 2022), використання ситуаційного методу (Голуб, 2013; Гребенькова, 2018; Товканець, 2011; Філімонова, 2021), активного залучення до навчального процесу системи ситуаційних вправ чи завдань (Зозульов, Язвінська, Цапук, 2021). Науковці розкривають природу і зміст ситуаційної методики, описують умови використання, прогнозують результати освітньої діяльності, доводять позитивний вплив на організацію освітнього процесу та якісне формування професійних знань, умінь, навичок, цінностей, досвіду здобувача.

Зважаючи на мету дослідження – обґрунтування сутнісних характеристик ситуаційної методики, її ролі й місця у процесі формування методичної компетентності вчителя української мови - цінними виявилися наукові розвідки, що за основу мають інтеграцію ситуаційного й компетентнісного підходів. До прикладу, В. Вітюк пропонує використання ситуаційних вправ як шлях формування правописної компетентності здобувачів освіти (Вітюк, 2020), Н. Курах, О. Пономаренко, Ю. Шульженко – граматичної компетентності (Курах, Пономаренко, Шульженко, 2022), Л. Лук'яник, О. Ляшецька – комунікативної компетентності (Лук'яник, Ляшецька, 2021).

Ситуаційна методика задля формування методичної компетентності майбутнього вчителя української мови - це окремий напрям теоретичних досліджень і практичних результатів, що зумовлюють інтеграцію ситуаційного, компетентнісного та професійно орієнтованого підходів.

Так, у наукових працях Г. Строганової (Строганова, 2011) спостерігаємо тенденцію активного залучення ситуаційного підходу як регулятора професійної системи навчання й чинника вдосконалення фахової підготовки майбутнього вчителя української мови. Особливу роль у використанні ситуаційних завдань дослідниця відводить практичним заняттям, де здобувачі набувають досвіду професійного спілкування, оволодівають засобами планування уроків, формують уміння порівнювати ефективність використаних методів, прийомів, засобів навчання, прогнозувати результати залучення ситуаційних вправ у шкільному курсі української мови.

У власному науковому доробку ми також обстоюємо активне використання елементів ситуаційної методики, зокрема професійно орієнтованих ситуацій, як засобу формування методичної (лінгвометодичної) компетентності майбутнього вчителя-філолога в умовах освітньої програми в закладі вищої освіти. На наш погляд, грамотне і системне використання професійно орієнтованих ситуацій на лекційних, практичних, лабораторних заняттях є передумовою успішного проходження здобувачами виробничої практики (Дружененко, 2024).

Аналізуючи наукову базу з досліджуваної проблеми, ми зосередили увагу не тільки на теоретичному обґрунтуванні використання ситуаційної методики у процесі фахової підготовки вчителя української мови, але й на практичному аспекті. У методичному посібнику Л. Шевцової, О. Кучерук (Шевцова, Кучерук, 2024) запропоновано деякі ситуаційні завдання для практичних занять із методики навчання української мови, що відповідають темам навчальної програми і спрямовані на формування методичної компетентності фахівця.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що будь-яка методична система навчання має структурні елементи - принципи, методи, прийоми, засоби, форми. Названі елементи, що підпорядковані ситуаційному підходу та використані в конкретній навчальній ситуації, будемо називати елементами ситуаційної методики (ситуаційної методичної системи), до прикладу: *принцип ситуаційності, ситуаційний метод, ситуаційна вправа, ситуаційне завдання.*

У виробленні власної траєкторії залучення елементів ситуаційної методики до процесу формування методичної компетентності майбутнього вчителя української мови, а також чіткого розуміння місця, ролі їх у фаховій підготовці здобувача апелюємо до результатів наукових досліджень, адаптуємо їх до нашої наукової і, відповідно, керуємося деякими висновками, зокрема:

1. Ситуаційний принцип - вихідне положення, що визначає зміст, організаційні форми, методи, засоби навчальної роботи на основі ситуації - змодельованої чи реальної. У межах нашого дослідження це професійно орієнтована навчальна ситуація, що максимально наближує до реальних умов майбутньої діяльності: ситуацію викладач подає у вигляді мініпроблеми - здобувачі набувають знань, умінь у результаті творчої або дослідницької діяльності. Реалізація принципу ситуаційності відбувається через використання інших елементів - ситуаційних методів, ситуаційних вправ і завдань, а також форм їх упровадження.

2. Ситуаційні методи - це способи організованої роботи учасників освітньої діяльності на основі ситуаційних вправ і завдань. Усвідомлюємо важливий момент для нашого дослідження: в основі ситуаційного методу лежать прийоми аналізу навчальної ситуації (проблемний, системний, конструктивний, праксеологічний, прогностичний), а також опису, моделювання, експериментування, проблемності, прогнозування, інверсії, програвання, дискутування, узагальнення, обґрунтування, контрольних запитань, систематизації, проектування, редагування, вибору, диференціації, обговорення, аргументування, порівняння, доповнення, коментування тощо. Урахування розмаїття прийомів ситуаційного методу дає розуміння широких можливостей формування методичної компетентності майбутнього вчителя української мови, зокрема моделювання системи ситуаційних вправ і завдань.

3. Ситуаційні вправи і завдання - елементи ситуаційної методики, які мають на меті відпрацювати, систематизувати, узагальнити вчуваний методичний матеріал; сформувавши у здобувача вміння послуговуватися методичним інструментарієм у конкретних професійних ситуаціях; допомогти здобути професійний досвід у процесі висловлювання власних думок і припущень, досліджень, обговорень, презентацій, програвань, створення власних продуктів тощо; розвинути ціннісний сегмент методичної діяльності та позитивне ставлення до інструментів ситуаційної методики. В основі ситуаційних вправ і завдань - методична ситуація, яка не тільки зумовлює розв'язання проблеми, а й активізує систему набутих знань, умінь і навичок. У своїй роботі послуговуємося класифікаціями ситуаційних вправ і завдань авторів Н.Бондаренко, Л.Строганової, Л.Шевцової, які ми зіставили в одній зі своїх наукових розвідок (Дружененко, 2024). Переконані, що різноманітні за класифікаційними ознаками ситуаційні вправи і завдання можуть мати місце на заняттях із методики викладання української мови, оскільки кожна спрямована на досягнення конкретної мети, що координується зі складниками методичної компетентності.

4. Домінантними формами реалізації елементів ситуаційної методики задля формування методичної компетентності майбутнього вчителя української мови є інтерактивні форми, коли здобувачі працюють у парах, трійках, командах, до прикладу: ділова або рольова гра, дискусія, проект (аналітичний, дослідницький, творчий, пошуковий, прогностичний), тренінг. Залучаємо й індивідуальні (неінтерактивні) форми навчання – переважно для виконання самостійної роботи або тестового контролю.

5. Обов'язковими умовами впровадження елементів ситуаційної методики на заняттях вважаємо: а) відповідність змістовому компоненту програми з дисципліни "Методика викладання української мови" та програми з української мови шкільного курсу; б) інтеграцію ситуаційного підходу з професійно орієнтованим і, відповідно, максимальне наближення до майбутньої професійної діяльності; в) інтеграцію ситуаційного підходу з компетентнісним і як результат - досягнення мети формування методичної компетентності майбутнього вчителя української мови; г) послідовне й систематичне використання різноспрямованих ситуаційних вправ і завдань, що дає можливість повною мірою охопити формування методичних умінь і навичок та досягти належних результатів; д) урахування сутності поняття *методична компетентність учителя української мови* та її складників - загальнометодичного та лінгвометодичного - задля масштабного залучення елементів ситуаційної методики, що спрямовані, з одного боку, на засвоєння здобувачем системи знань, формування вмінь розв'язувати пропонувані професійні ситуації, а з іншого - задля розвитку навичок створювати власні продукти з навчання української мови у ЗЗСО на основі елементів ситуаційної методики.

6. Щодо місця елементів ситуаційної методики у процесі формування методичної компетентності майбутнього вчителя української мови, то передусім це лекційні, практичні, лабораторні заняття, самостійна робота і навіть модульний та підсумковий контроль. Завдання викладача - розробити і запропонувати оптимальний варіант ситуаційної вправи чи завдання відповідно до теми, мети та типу освітньої діяльності.

Наведемо деякі приклади реалізації елементів ситуаційної методики на заняттях із дисципліни «Методика викладання української мови в школі».

І. Домінантною метою використання навчальних ситуацій під час лекційних занять є усвідомлення нової методичної термінології, формування вмінь диференціювати види (типи) одного поняття або абсолютно різні поняття, обґрунтовувати правильність методичних тверджень, розвивати уважність, точність у використанні слів-термінів тощо. До прикладу:

Тема 1. Сучасний урок української мови.

Після ознайомлення здобувачів із кейсом про урок як основну форму навчання, класифікації уроків, компетентнісну парадигму сучасного уроку української мови тощо пропонуємо навчальну ситуацію.

Ситуація А. Готуючись до уроку, учитель розробив конспект, у якому зазначив тему, мету, очікувані результати, тип уроку, використані методи і прийоми навчання, перебіг уроку, його структурні елементи. При цьому вказав тип уроку - комбінований. Поміркуйте і висловіть власну думку щодо методичного вибору вчителем типу уроку.

Ситуація Б. Учитель змодельовав урок, у якому визначив етапи: організаційно-мотиваційний, цілепокладання, цілереалізація, рефлексивно-оцінюючий. Поміркуйте, які назви етапів уроку вжито аномортивно. Відредагуйте.

Тема 2. Дидактичні основи навчання української мови у школі.

Після ознайомлення з кейсом про основні підходи, методи, прийоми, засоби, форми, технології навчання пропонуємо професійну ситуацію.

Ситуація А. На уроці задля кращого запам'ятовування виучуваного матеріалу вчитель пропонує учням ключ «Де ти з'їси цю чашу жиру?» Поміркуйте, за допомогою якого методу (усний виклад учителем матеріалу, бесіда, спостереження над мовою, метод роботи з підручником, метод вправ) це можна реалізувати. Аргументуйте вибір.

Ситуація Б. Під час виступу на круглому столі вчитель поділився науковими результатами про використання елементів ситуаційної методики під час викладання української мови у школі, при цьому зазначив: «Ситуаційний метод - це ефективний засіб формування предметної компетентності з української мови». Поміркуйте, у чому помилився вчитель, і відредагуйте репліку.

II. Мета використання елементів ситуаційної методики на практичних заняттях - закріпити теоретичний матеріал на практиці; розвинути методичні вміння формулювати тему й мету уроку, завдання до вправ та навчальних бесід; користуватися програмами з української мови; добирати оптимальні методи, прийоми, засоби, технології навчання відповідно до теми й мети уроку; обґрунтовувати методичний вибір; усвідомлювати координацію вправ та видів компетентності, яку формує вчитель; комбінувати форми навчальної діяльності на уроці; розвивати професійне чуття в добірї ефективних вправ до вивчуваної теми (кількість і якість) тощо. До прикладу:

Тема 1. Дидактичні засади викладання української мови в ЗЗСО.

Ситуація А. Ви як учитель української мови поставили за мету зреалізувати на уроці текстоцентричний підхід до навчання. Для цього ви дібрали такий текст (текст подає викладач). **Завдання.** Об'єднайтеся по четверо. Ознайомтеся з текстом і сформулюйте кілька варіантів завдань до нього. Поміркуйте, під час вивчення якої теми (яких тем) доцільно використати сформульовані вами завдання.

Ситуація Б. Учитель має на меті пояснити новий матеріал із теми «Іменники спільного роду» (6 клас). **Завдання.** Об'єднайтеся в пари. Сконструйте два навчальні тексти, що демонструють описово-розповідний та проблемний характер викладу вчителем нового матеріалу. Представте їх в аудиторії як учитель (ділова гра).

Тема 2. Методика викладання синтаксису у школі.

Ситуація. Вам як учителю треба зорганізувати роботу з реченням біля дошки. **Завдання.** Запропонуйте правильну послідовність кроків для цього виду навчальної діяльності (непослідовний порядок дій учителя викладач подає в довідці). «Програйте» фрагмент уроку в аудиторії.

III. Мета залучення елементів ситуаційної методики на лабораторних заняттях - дослідити використання методичного інструментарію інших учителів; проаналізувати грамотність і доречність послуговування методами, прийомами, засобами, технологіями, формами навчання; порівняти варіанти фрагментів уроків різних учителів з однієї теми; шляхом експериментування вдосконалити запропонований конспект уроку; змодельовати власний урок чи його фрагмент за обраною темою та вказаними методичними умовами тощо. **Завдання** викладача на лабораторних заняттях - не лише сформувати методичні вміння й навички, але й розвинути професійний смак. До прикладу:

Тема 1. Сучасний урок української мови: зміст і структура.

Ситуація А. На етапі цілереалізації організувати роботу з вивчення нового матеріалу (тема «Написання не з різними частинами мови») вчитель пропонує у такий спосіб: «Розгорніть підручники. Прочитайте теоретичний матеріал параграфа». **Завдання.** Об'єднайтеся в пари. Обговоріть запропонований учителем варіант реалізації етапу вивчення нового матеріалу. Спрогнозуйте досягнення мети. Запропонуйте більш ефективні варіанти.

Ситуація Б. На конкурс «Учитель року - 2025» учителі підготували конспекти уроків з теми «Прикметник як частина мови» (6 клас). **Завдання.** Об'єднайтеся по четверо. Ознайомтеся їх текстами конспектів. Порівняйте їх. Проаналізуйте перебіг уроків, використання методів, прийомів, засобів, технологій, форм навчання, доречність системи вправ і завдань. Який із них вам видався більш ефективним? Аргументуйте.

Ситуація В. Ви готуєтеся до проведення компетентісного уроку з теми «Словосполучення» у 5 класі. **Завдання.** Розмістіть запропоновані вправи у тій послідовності, яка, на ваш погляд, буде оптимальною. Обґрунтуйте вибір. Які із переліку вправ ви не використали? Чому? Запропонуйте власні вправи.

Ми проілюстрували деякі ситуаційні вправи і завдання, спрямовані на формування методичної компетентності під час лекційних, практичних, лабораторних занять. Переконані, що ситуації, максимально наближені до мабутньої професійної діяльності, полегшують осмислення теоретичного матеріалу, сприяють їх системному засвоєнню та формуванню належного рівня вмінь, навичок використання методичного інструментарію в майбутній професійній діяльності, оптимізують загальний процес підготовки майбутнього вчителя української мови. У перспективі - теоретичне обґрунтування та розроблення системи тестових завдань для поточного і підсумкового контролю з дисципліни «Методика викладання української мови» на засадах ситуаційної методики.

Список використаних джерел

- Бондаренко, Н. (2017). Ситуаційні вправи на уроках української мови. *Українська мова і література в школі*, 2, 2-7.
- Вітюк, В. В. (2020). Використання кейс-методу в процесі формування правописної компетентності майбутніх учителів початкової школи. *Virtus*, 40, 77-80.

- Галаєвська, Л. В. (2011). Ситуативні завдання у формуванні культури спілкування на уроках української мови в старшій школі. *Українська мова і література в школі*, 6, 22-27.
- Голуб, Н. Б. (2013). Ситуаційний метод на уроках української мови. *Українська мова і література в школі*, 7, 18-24.
- Гребенькова, Г. В. (2018). *Кейс-метод у професійному навчанні*. Взято з <http://www.nmc.od.ua/wpcontent/uploads/2011/01/>
- Дружененко, Р. С. (2024). Професійно орієнтовані навчальні ситуації на заняттях із методики викладання української мови як передумова успішної педагогічної практики майбутнього вчителя-філолога. *Витоки педагогічної майстерності*, 34, 56-62.
- Зозульов, О., Язвінська, Н., Цапук, О. (2021). *Маркетинг: ситуаційні вправи (кейси) та практичні завдання: навч.-метод. посіб.* Київ: НТУУ «КПІ».
- Козак, Л. В. (2015). Кей-метод у підготовці майбутніх викладачів до інноваційної професійної діяльності. *Освітологічний дискурс*, 3 (11), 153-162.
- Курах, Н., Пономаренко, О., Шульженко, Ю. (2022). Ситуативний підхід у методиці формування граматичної компетентності. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 53, 2, 146-151.
- Лук'яник, Л. В., Ляшецька, О. І. (2021). Система ситуаційних завдань для розвитку комунікативної компетентності учнів початкових класів на уроках української мови. *World science: problems, prospects and innovations*, 509-518.
- Сидоренко, О., Чуба, В. (Упоряд.). (2001). *Ситуаційна методика навчання: теорія і практика*. Київ: Центр інновацій та розвитку.
- Строганова, Г. М. (2011). Ситуативний підхід до професійної підготовки вчителя української мови. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*, 6, 719-724. Взято з http://nbuv.gov.ua/UJRN/PhSt_2011_6_108
- Сурмін, Ю. П. (2005). Метод аналізу ситуацій (Case study) та його навчальні можливості. В кн. В. М. Бебик (Ред.), *Глобалізація і Болонський процес: проблеми і технології: кол. монографія* (с. 173-199). Київ: МАУП.
- Товканець, Г. (2011). Особливості застосування кейс-методу у процесі професійної підготовки майбутнього фахівця. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Педагогіка. Соціальна робота*, 20, 148-150.
- Філімонова, Т. (2021). Кейс-технології у процесі підготовки майбутнього вчителя початкових класів. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 35, 6, 222-226.
- Шевцова, Л., Кучерук, О. (2024). *Методика навчання української мови: практичні заняття: навчально-методичний посібник*. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка.
- Шевцова, Л. (2004). *Методика застосування мовленнєвих ситуаційних завдань: метод. посіб.* Житомир: Меркурій.

References

- Bondarenko, N. (2017). Sytuatsiyni vpravy na urokakh ukrayins'koyi movy [Situational exercises in Ukrainian language lessons]. *Ukrayins'ka mova i literatura v shkoli [Ukrainian language and literature at school]*, 2, 2-8 [in Ukrainian].
- Druzhnenko, R. S. (2024). Profesiyno oriientovani navchal'ni sytuatsiyni na zanyattiyakh iz metodyky vykladannya ukrayins'koyi movy yak peredumova uspishnoyi pedahohichnoyi praktyky maybutn'oho vchytelya-filoloha [Professionally oriented learning situations in classes on the methodology of teaching the Ukrainian language as a prerequisite for successful pedagogical practice of a future philologist teacher]. *Vytky pedahohichnoyi maysternosti [Origins of pedagogical mastery]*, 34, 56-62 [in Ukrainian].
- Halayevs'ka, L. V. (2011). Sytuatyvni zavdannya u formuvanni kul'tury spilkuvannya na urokakh ukrayins'koyi movy v starshiy shkoli [Situational tasks in the formation of a culture of communication in Ukrainian language lessons in high school]. *Ukrayins'ka mova i literatura v shkoli [Ukrainian language and literature in school]*, 6, 22-27 [in Ukrainian].
- Holub, N. B. (2013). Sytuatsiynyy metod na urokakh ukrayins'koyi movy [Situational method in Ukrainian language lessons]. *Ukrayins'ka mova i literatura v shkoli [Ukrainian language and literature in school]*, 7, 18-24 [in Ukrainian].
- Hreben'kova, H. V. (2018). *Keys-metod u profesynomu navchanni [Case method in professional training]*. Retrieved from <http://www.nmc.od.ua/wpcontent/uploads/2011/01/> [in Ukrainian].
- Filimonova, T. (2021). Keys-tekhnoholihi u protsesi pidhotovky maybutn'oho vchytelya pochatkovykh klasiv [Case technologies in the process of training a future primary school teacher]. *Aktual'ni pytannya humanitarnykh nauk [Current issues of the humanities]*, 35, 6, 222-226 [in Ukrainian].

- Kozak, L. V. (2015). Key-metod u pidhotovtsi maybutnikh vykladachiv do innovatsiyanoi profesiyanoi diyal'nosti [Key method in preparing future teachers for innovative professional activity]. *Osvitolohichnyy dyskurs [Educational discourse]*, 3 (11), 153-162 [in Ukrainian].
- Kurakh, N., Ponomarenko, O., & Shul'zhenko, Yu. (2022). Sytuatyvnyy pidkhid u metodytsi formuvannya hramatychnoyi kompetentnosti [Situational approach in the methodology of forming grammatical competence]. *Aktual'ni pytannya humanitarnykh nauk [Current issues of the humanities]*, 53, 21, 46-151 [in Ukrainian].
- Luk'yanyk, L.V., & Lyashets'ka, O.I. (2021). Systema sytuatsiynykh zavdan' dlya rozvytku komunikatyvnoyi kompetentnosti uchniv pochatkovykh klasiv na urokakh ukrayins'koyi movy [A system of situational tasks for the development of communicative competence of primary school students in Ukrainian language lessons]. *World science: problems, prospects and innovations*, 509-518 [in Ukrainian].
- Strohanova, H. M. (2011). Sytuatyvnyy pidkhid do profesiyanoi pidhotovky vchytelya ukrayins'koyi movy [A situational approach to the professional training of a Ukrainian language teacher]. *Filolohichni studiyi. Naukovyy visnyk Kryvoriz'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu [Philological studies. Scientific Bulletin of the Kryvyi Rih State Pedagogical University]*, 6, 719-724. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/PhSt_2011_6_108 [in Ukrainian].
- Sydorenko, O., & Chuba, V. (Comps.). (2001). *Sytuatsiyna metodyka navchannya: teoriya i praktyka [Situational learning methodology: theory and practice]*. Kyiv: Tsentri innovatsiy ta rozvytku [in Ukrainian].
- Surmin, Yu. P. (2005). Metod analizu sytuatsiy (Case study) ta yoho navchal'ni mozhlyvosti [Method of situation analysis (Case study) and its educational possibilities]. In V. M. Bebyk (Ed.), *Hlobalizatsiya i Bolons'kyy protses: problemy i tekhnolohiyi [Globalization and the Bologna process: problems and technologies]: monohrafiya* (pp. 173-199). Kyiv: MAUP [in Ukrainian].
- Tovkanets', H. (2011). Osoblyvosti zastosuvannya keys-metodu u protsesi profesiyanoi pidhotovky maybutn'oho fakhivtsya [Peculiarities of using the case method in the process of professional training of a future specialist]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Pedahohika. Sotsial'na robota [Naikovy visnyk of Uzhhorod National University. Pedagogy. Social work]*, 20, 148-150 [in Ukrainian].
- Shevtsova, L., & Kucheruk, O. (2024). *Metodyka navchannya ukrayins'koyi movy: praktychni zanyattya [Methodology of teaching the Ukrainian language: practical classes]: navchalno-metodychnyy posibnyk*. Zhytomyr: Vyd-vo ZHDU im. I. Franka [in Ukrainian].
- Shevtsova, L. S. (2004). *Metodyka zastosuvannya movlennyevykh situatyvnykh zavdan' [The method of applying speech situational tasks]: metod. posib*. Zhytomyr: Merkuriiy [in Ukrainian].
- Vityuk, V. V. (2020). Vykorystannya keys-metodu v protsesi formuvannya pravopysnoyi kompetentnosti maybutnikh uchyteliv pochatkovoyi shkoly [Using the case method in the process of forming spelling competence of future primary school teachers]. *Virtus*, 40, 77-80 [in Ukrainian].
- Zozul'ov, O., Yazvins'ka, N., & Tsapuk, O. (2012). *Marketynh: sytuatsiyni vpravy (keysy) ta praktychni zavdannya [Marketing: situational exercises (cases) and practical tasks]: navch.-metod. posib*. Kyiv: NTUU «KPI» [in Ukrainian].

DRUZHENENKO R.

Boris Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Kyiv, Ukraine

ELEMENTS OF SITUATIONAL METHODOLOGY IN THE SYSTEM OF FORMING METHODOLOGICAL COMPETENCE OF A UKRAINIAN LANGUAGE TEACHER

The scientific work is devoted to the study of elements of situational methodology in the system of professional training of future teachers of the Ukrainian language, in particular, the formation of their methodological competence. The analysis of the source base on the topic of the study confirmed the sought-after nature of the situational methodology in the history of the Ukrainian scientific and pedagogical field. In accordance with the goal, the author logically substantiates the basic concepts of the specified type of methodology, as well as the role, place and conditions for involving its elements in classes on the discipline «Methodology of teaching the Ukrainian language». Situational methodology for the formation of methodological competence of a future teacher of the Ukrainian language is a separate area of theoretical research and practical results that lead to the integration of situational, competency-based, and professionally oriented approaches. Principles, methods, techniques, means, forms as elements of a methodological system that are subordinate to the situational approach and used in a specific educational situation are called by the author elements of situational methodology (situational methodological system), for example: the principle of situationality, situational method, situational exercise, situational task. The situational principle is a starting point that regulates the use of elements of situational methodology in classes and contributes to the formation of methodological competence of a future teacher of the Ukrainian language. Theoretical provisions are illustrated by specific examples of situational exercises tested in lectures, practical, and laboratory classes at a higher education institution. The researcher is convinced of the effectiveness of their systematic and consistent use. The subject of interest of the scientist in the future is the theoretical substantiation and development of a test control system based on the situational methodology.

Key words: *Ukrainian language teaching methodology, future Ukrainian language teacher, methodological competence, situational methodology, situational approach, situational principle, situational method, situational exercises, situational tasks*

Стаття надійшла до редакції 05.03.2025 р.

УДК 37.02:001.895:5]:37.014.3

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2025.35.331071](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2025.35.331071)

МАРИНА ДЯЧЕНКО-БОГУН
ORCID: 0000-0002-1209-2120

ЛЮДМИЛА ГОМЛЯ
ORCID: 0000-0002-0462-9338

ТЕТЯНА ШКУРА
ORCID: 0000-0002-5087-369X

ВОЛОДИМИР КРАСОВСЬКИЙ
ORCID: 0000-0002-8302-6593

ВІКТОРІЯ РОКОТЯНСЬКА
ORCID: 0000-0002-7608-0989

ВІТАЛІНА САГАЙДАК
ORCID: 0000-0002-4623-6399

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

ІННОВАЦІЙНІ СТРАТЕГІЇ НАВЧАННЯ ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН У НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ

У статті здійснено ґрунтовний аналіз інноваційних стратегій навчання природничих дисциплін у Новій українській школі, які базуються на поєднанні інтегративного та діяльнісного підходів, використанні принципів STEM-освіти, а також активному впровадженні сучасних цифрових технологій у навчальний процес. Детально розглянуто їхню роль у розвитку ключових компетентностей учнів, формуванні наукового світогляду, підвищенні рівня засвоєння навчального матеріалу та мотивації до вивчення природничих наук. Особливу увагу приділено значенню цих стратегій у подоланні освітніх втрат, зумовлених наслідками воєнного стану, що впливає на доступність якісної освіти для школярів у різних регіонах країни. Запропоновано конкретні практичні моделі реалізації інноваційних підходів, які можуть бути інтегровані в навчальні програми для різних вікових категорій учнів. Визначено ключові умови ефективного впровадження цих стратегій, зокрема необхідність підготовки педагогів, оновлення змісту освітніх програм, створення сучасної матеріально-технічної бази та залучення цифрових ресурсів для забезпечення гнучкості та безперервності навчального процесу.

Ключові слова: *Нова українська школа, природничі дисципліни, інноваційні стратегії, інтегративний підхід, STEM-освіта, діяльнісний підхід, цифрові технології*

Постановка проблеми та її зв'язок із науковими чи практичними завданнями. Сучасна освіта в Україні переживає період трансформації, зумовлений впровадженням концепції Нової української школи (НУШ), яка спрямована на формування компетентнісного підходу до навчання, розвиток критичного мислення, творчих здібностей та підготовку учнів до життя в умовах швидкозмінного глобалізованого світу. Особливе місце в реалізації цієї концепції посідають природничі дисципліни, адже саме вони формують у здобувачів освіти цілісне уявлення про світ, сприяють розвитку наукового світогляду та екологічної свідомості. Проте традиційні методи викладання природничих наук, що переважно базуються на репродуктивному підході, передачі готових знань та механічному запам'ятовуванні, не відповідають сучасним вимогам і потребам учнів ХХІ століття. Це створює проблему, яка полягає у необхідності пошуку та впровадження інноваційних стратегій навчання, здатних забезпечити ефективне засвоєння природничих дисциплін у контексті НУШ.

Актуальність проблеми зумовлена, по-перше, тим, що природничі науки (біологія, хімія, фізика, географія) відіграють ключову роль у розвитку STEM-освіти (Science, Technology, Engineering, Mathematics), яка є пріоритетом у багатьох країнах світу, включаючи Україну. По-друге, сучасні учні потребують не лише знань, а й умінь застосовувати їх у реальних життєвих ситуаціях, що вимагає від педагогів переходу від інформаційно-орієнтованого навчання до діяльнісного. По-третє, воєнний стан в Україні та його наслідки, зокрема перехід на дистанційне та змішане навчання, підкреслили потребу в адаптивних та інноваційних підходах, які б враховували обмеження доступу до лабораторного обладнання, практичних занять і традиційних ресурсів.

Зв'язок проблеми з науковими завданнями зумовлений необхідністю розробки теоретико-методологічних засад інноваційних стратегій навчання природничих дисциплін, що ґрунтуються на принципах НУШ – інтеграції, міжпредметності, орієнтації на учня. Практичне значення дослідження обумовлене можливістю створення інструментарію для вчителів, який допоможе підвищити мотивацію учнів, розвинути їхні дослідницькі навички та забезпечити якісну підготовку до подальшого навчання чи професійної діяльності. Таким чином, впровадження інноваційних стратегій у викладанні природничих дисциплін у НУШ є не лише відповіддю на виклики сьогодення, а й стратегічним завданням для формування конкурентоспроможного покоління.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Проблема інноваційних стратегій навчання природничих дисциплін у контексті Нової української школи (НУШ) привертає увагу багатьох дослідників. Так, О. Топузов (2018) акцентує на необхідності інтегративного підходу до викладання природничих наук, що сприяє формуванню цілісного світогляду учнів. Г. Терещук (2017) досліджувала впровадження діяльнісного підходу в НУШ, наголошуючи на його ефективності для розвитку критичного мислення. Питання використання STEM-освіти у викладанні природничих дисциплін аналізувала Л. Рибалко (2020), вказуючи на її потенціал для підвищення мотивації учнів. Зарубіжні автори, зокрема Дж. Гілберт (2016), підкреслюють роль проектно-орієнтованого навчання у природничих науках як способу поєднання теорії з практикою. Водночас С. Алексєєва (2021) звертає увагу на індивідуалізацію навчання як ключовий елемент НУШ. Аналіз свідчить про недостатню розробленість практичних моделей інноваційних стратегій для природничих дисциплін в українських умовах.

Метою статті є обґрунтування інноваційних стратегій навчання природничих дисциплін у Новій українській школі, спрямованих на формування компетентностей учнів через інтеграцію, діяльнісний підхід та STEM-освіту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна освіта в Україні, зокрема в рамках Нової української школи (НУШ), вимагає переосмислення підходів до викладання природничих дисциплін – біології, хімії, фізики, географії – з метою формування ключових компетентностей учнів, таких як наукове мислення, екологічна свідомість та вміння застосовувати знання на практиці. Інноваційні стратегії навчання, які відповідають принципам НУШ, передбачають відхід від традиційних репродуктивних методів до інтегративних, діяльнісних та технологічно орієнтованих підходів. У цьому розділі розглядаються основні стратегії, їх теоретичні засади, практичні моделі реалізації та умови ефективного впровадження в сучасних реаліях, включаючи виклики воєнного стану. Для активізації матеріалу виділено три ключові аспекти: інтегративний підхід до навчання природничих дисциплін, діяльнісний підхід у поєднанні зі STEM-освітою та використання цифрових технологій у викладанні.

Інтегративний підхід до навчання природничих дисциплін.

Інтегративний підхід забезпечує комплексне об'єднання змісту різних природничих дисциплін у єдину, логічно узгоджену та структуровану систему знань. Це дає можливість учням не лише засвоювати окремі факти, а й усвідомлювати глибокі взаємозв'язки між природними явищами та їхнім практичним значенням для життя людини та розвитку суспільства. В освітній системі Нової української школи (НУШ) цей підхід реалізується через розширену мережу міжпредметних зв'язків, що дозволяє комплексно розглядати різні аспекти явищ. Наприклад, можна інтегрувати біологію та географію для вивчення екосистемних процесів, або ж поєднувати хімію з фізикою для глибшого розуміння властивостей речовин, їх поведінки за різних умов та впливу на навколишнє середовище.

Такий підхід сприяє не лише кращому засвоєнню матеріалу, а й розвитку критичного мислення, дослідницьких навичок і формуванню цілісного наукового світогляду. Це особливо актуально в контексті освітньої реформи, яка спрямована на формування компетентного випускника, здатного аналізувати інформацію та застосовувати отримані знання у повсякденному житті (Топузов, 2018).

Практичним прикладом інтегративного навчання можуть бути міждисциплінарні тематичні проекти. Наприклад, дослідження впливу змін клімату на біорізноманіття може поєднувати знання з біології, географії, фізики та математики. У такому випадку учні не лише опрацьовують теоретичний матеріал, а й виконують експериментальні завдання, використовують статистичний аналіз даних, моделюють можливі сценарії розвитку подій та роблять власні висновки. Завдяки такому підходу підвищується мотивація до навчання, адже діти розуміють практичну цінність отриманих знань, а не просто заучують теоретичні концепції.

Водночас впровадження інтегративного підходу стикається з певними труднощами. Серед основних викликів – недостатня підготовка педагогів до міжпредметної координації, а також нестача навчальних

програм, які були б адаптовані до інтегрованого викладання матеріалу. Крім того, у контексті воєнного стану, коли доступ до навчальних занять може бути обмеженим, інтегративне навчання дозволяє оптимізувати процес засвоєння знань і зосередити увагу на ключових аспектах предметів. Це також створює можливість для активного застосування методів моделювання, експериментального дослідження та самостійного пошуку рішень (Алексеева, 2021).

Для успішної реалізації цього підходу доцільно розробляти модульні курси, у яких кожна тема містить кілька взаємопов'язаних складових. Наприклад, модуль «Енергія в природі» може включати фізичні основи енергії, її хімічні перетворення в організмах, географічний аналіз розподілу енергетичних ресурсів та їх вплив на довкілля. Подібні модулі потребують ретельного планування, а також тісної співпраці між вчителями різних дисциплін, щоб забезпечити логічну послідовність і узгодженість матеріалу.

Дослідження показують, що рівень інтеграції навчального матеріалу може підвищити ефективність засвоєння знань на 15–20% порівняно з традиційним окремим викладенням предметів (Гілберт, 2016). У межах концепції НУШ цей підхід відповідає принципу орієнтації навчання на учня, що дозволяє зробити освітній процес більш гнучким та адаптивним до інтересів і потреб дітей.

Діяльнісний підхід у поєднанні зі STEM-освітою.

Діяльнісний підхід, що є фундаментальною основою Нової української школи (НУШ), передбачає безпосередню та активну участь учнів у процесі навчання. Він реалізується через дослідницьку діяльність, виконання експериментальних завдань, а також вирішення прикладних проблемних ситуацій. Цей підхід сприяє формуванню в учнів не лише глибокого розуміння предмета, а й розвитку критичного мислення, логічного аналізу та навичок самостійного пошуку інформації. Особливого значення він набуває у поєднанні зі STEM-освітою (Science, Technology, Engineering, Mathematics), яка зосереджена на міждисциплінарному підході та практичному застосуванні знань. Для природничих дисциплін це особливо важливо, адже STEM-методики сприяють розвитку дослідницьких навичок, творчості та вміння працювати в команді, що необхідно для сучасного суспільства (Рибалко, 2020).

Прикладом успішного застосування діяльнісного підходу є STEM-проекти, у межах яких учні можуть не лише вивчати теоретичні аспекти, а й самостійно створювати інноваційні моделі та розв'язувати практичні завдання. Наприклад, у рамках навчального проєкту з відновлюваної енергетики школярі можуть досліджувати роботу сонячних батарей: аналізувати фізичні принципи їхньої дії, вивчати хімічний склад матеріалів, що використовуються у виробництві, а також розглядати технологічні аспекти їх виготовлення. Такий підхід дозволяє учням перейти від пасивного сприйняття інформації до її глибокого осмислення та активного конструювання нових знань.

Практична модель діяльнісного навчання зазвичай включає три основні етапи. Перший – це постановка проблемного питання, яке є актуальним для сучасного світу (наприклад, «Як зменшити рівень забруднення повітря у містах?»). Другий етап – самостійне дослідження учнями, що може включати аналіз наукової інформації, проведення експериментів, тестування різних підходів та методів вирішення проблеми. Наприклад, учні можуть аналізувати склад повітря у різних районах міста, досліджувати ефективність фільтрів або розробляти мініатюрні системи очищення. Завершальний етап – це презентація отриманих результатів, обговорення висновків та формування пропозицій щодо можливих рішень проблеми.

У межах НУШ цей підхід реалізується через командну проєктну діяльність, адаптовану до вікових особливостей учнів. Наприклад, у молодшій школі можуть застосовуватися прості експерименти, такі як вирощування рослин у різних умовах для розуміння впливу чинників середовища. Для середньої та старшої школи завдання можуть бути складнішими: учні можуть працювати над створенням прототипів екологічних пристроїв, наприклад, системи очищення води або детекторів якості повітря. Дослідження Терещук (2017) свідчать, що застосування діяльнісного підходу у навчанні підвищує рівень зацікавленості природничими науками у 70% учнів. Однак ефективність його реалізації залежить від наявності відповідного обладнання, цифрових лабораторій, а також рівня підготовки педагогів до такої форми роботи.

В умовах воєнного часу та обмеженого доступу до традиційного навчального обладнання можливим рішенням є використання віртуальних лабораторій та комп'ютерних симуляцій. Завдяки інтерактивним програмам учні можуть проводити експерименти у цифровому форматі, що частково компенсує нестачу фізичних ресурсів і дозволяє продовжувати ефективне навчання навіть у кризових умовах.

Ключовим аспектом успішного впровадження діяльнісного підходу є залучення учнів до розв'язання реальних проблем, пов'язаних із сучасними викликами – від раціонального використання природних ресурсів до розробки інноваційних методів боротьби з наслідками техногенних катастроф. Це не лише підвищує мотивацію до навчання, а й сприяє підготовці учнів до майбутньої професійної діяльності у сфері науки, технологій та інженерії. Однак ефективне впровадження STEM-освіти потребує комплексного підходу: від оновлення матеріально-технічної бази навчальних закладів до підвищення рівня кваліфікації педагогів, що забезпечить якісне викладання та розвиток ключових компетентностей учнів.

Використання цифрових технологій у викладанні.

Цифрові технології стали невід'ємною частиною інноваційних стратегій навчання, особливо в умовах дистанційного та змішаного форматів, що набули значного поширення під час воєнного стану в Україні.

Використання цифрових ресурсів у викладанні природничих дисциплін відкриває нові перспективи для освіти, дозволяючи не лише компенсувати нестачу матеріальної бази, а й створювати інтерактивне навчальне середовище, що сприяє глибшому розумінню складних наукових концепцій. Це включає віртуальні лабораторії, симуляції природних процесів, використання штучного інтелекту для автоматизації аналізу результатів експериментів тощо. Наприклад, популярні програми, такі як PhET Interactive Simulations, надають можливість учням проводити експерименти з фізичними явищами, зокрема досліджувати електричні кола, аналізувати рух тіл або моделювати хімічні реакції без потреби у фізичному обладнанні (Гілберт, 2016). Такі інструменти є особливо важливими в контексті Нової української школи (НУШ), де наголос робиться на рівному доступі до якісної освіти для всіх учнів, незалежно від їхнього місця перебування чи соціально-економічного статусу.

Практична модель впровадження цифрових технологій у навчальний процес включає комплексний підхід, що базується на поєднанні онлайн-інструментів для організації освітнього процесу, інтерактивного контенту для пояснення складних тем, а також програмних засобів для аналізу отриманих даних. Наприклад, платформи Google Classroom і Moodle забезпечують структуровану організацію завдань і матеріалів, тоді як відеоуроки та інтерактивні симуляції допомагають учням краще зрозуміти складні концепції, такі як будова атома чи принципи термодинаміки. Додатково програми для статистичного аналізу (Excel, GeoGebra) дозволяють учням працювати з великими масивами даних. Це особливо корисно при вивченні таких глобальних проблем, як зміна клімату: школярі можуть аналізувати динаміку середньорічних температур, будувати графіки та прогнозувати тенденції за допомогою цифрових моделей. Дослідження показують, що застосування подібних технологій підвищує залученість учнів у навчальний процес у середньому на 25% у порівнянні з традиційними методами викладання (Рибалко, 2020). У реаліях воєнного часу цифрові освітні ресурси відіграють вирішальну роль у забезпеченні безперервності навчання, особливо для учнів-переселенців або тих, хто вимушено перебуває за кордоном і не має можливості відвідувати очні заняття.

Проте ефективність цифрових технологій у навчанні залежить від низки важливих факторів. Насамперед це стабільний доступ до інтернету, наявність необхідних пристроїв як у вчителів, так і в учнів, а також достатній рівень цифрової грамотності педагогів, що дозволяє їм ефективно інтегрувати технології у навчальний процес. У межах НУШ це вимагає розробки та впровадження спеціальних курсів підвищення кваліфікації для вчителів, які повинні охоплювати не лише технічні аспекти роботи з цифровими платформами, а й методика їх використання для оптимізації навчального процесу. Наприклад, учителі природничих дисциплін можуть застосовувати 3D-моделі молекул для візуалізації їхньої структури, що значно покращує розуміння абстрактних понять у хімії та біології. Таким чином, цифрові технології стають не лише допоміжним інструментом у навчанні, а й ефективним засобом розширення освітніх можливостей, що відповідає сучасним викликам та вимогам освіти XXI століття.

Успішна реалізація описаних стратегій навчання безпосередньо залежить від низки важливих передумов, які забезпечують їхню дієвість та сталість у довгостроковій перспективі. Першим і найважливішим аспектом є системна та комплексна підготовка вчителів. Для цього необхідно розробити й регулярно проводити курси підвищення кваліфікації, які б охоплювали такі ключові напрями, як інтегративне навчання, STEM-освіта, використання цифрових технологій та адаптація до нових викликів, пов'язаних із дистанційним і змішаним навчанням. Важливо, щоб ці курси не були суто теоретичними, а містили практичні тренінги з використання сучасного програмного забезпечення, методик проведення інтегрованих уроків та впровадження міждисциплінарних проєктів у навчальний процес.

Другим важливим фактором є оновлення матеріально-технічної бази закладів освіти, що передбачає не лише забезпечення комп'ютерами, планшетами та відповідним програмним забезпеченням, а й створення умов для використання інтерактивних ресурсів, таких як віртуальні лабораторії, мультимедійні платформи та 3D-моделювання. Окрім цього, необхідно подбати про якісне інтернет-з'єднання в усіх освітніх закладах, особливо в сільських районах, де доступ до сучасних технологій часто обмежений.

Третім чинником є адаптація навчальних програм до принципів Нової української школи (НУШ) з урахуванням сучасних викликів, зокрема воєнного стану та кризових ситуацій. Це може бути реалізовано шляхом упровадження дистанційних та змішаних модулів, які дозволять учням навчатися незалежно від місця перебування. Наприклад, можна розробити гібридні навчальні курси, що міститимуть відеолекції, інтерактивні завдання та можливість онлайн-консультацій із викладачами.

Четвертим, але не менш важливим аспектом є активне залучення батьківської спільноти та громадськості до підтримки освітніх ініціатив. Це може включати фінансування або волонтерську допомогу в створенні шкільних лабораторій, організацію екологічних ініціатив, STEM-хакатонів або участь у розробці освітніх проєктів. Успішна співпраця між школою та місцевими громадами сприяє більш ефективному впровадженню інноваційних стратегій, а також підвищує відповідальність учнів за результати свого навчання.

Важливим є також розширення методів оцінювання знань. Якщо традиційні контрольні роботи можуть бути складними для реалізації через технічні проблеми або нестабільний доступ до інтернету,

альтернативні методи, такі як портфоліо досягнень, проектні роботи та відеопрезентації, дають змогу оцінювати реальний рівень засвоєння матеріалу.

Дослідження С.Алексєєвої (2021) підкреслює, що адаптивність освітніх стратегій є ключовим фактором у забезпеченні рівного доступу до якісного навчання під час кризових періодів. Саме тому інноваційні підходи, засновані на цифрових технологіях, інтегративному навчанні та міждисциплінарному підході, не лише відповідають сучасним цілям реформи освіти в Україні, а й стають ефективним інструментом для подолання освітніх втрат, викликаних надзвичайними обставинами.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження підтвердило, що інноваційні стратегії навчання природничих дисциплін у межах Нової української школи є ефективним засобом реалізації компетентнісного підходу, що відповідає сучасним викликам у сфері освіти. Одним із ключових аспектів успішного навчання є інтегративний підхід, який сприяє формуванню цілісного наукового світогляду в учнів через міжпредметні зв'язки. Це підвищує рівень мотивації, активізує пізнавальну діяльність і допомагає усвідомити практичну значущість здобутих знань у реальному житті.

Діяльнісний підхід у поєднанні зі STEM-освітою відіграє важливу роль у розвитку критичного мислення, дослідницьких навичок, креативності та здатності до розв'язання практичних завдань. Ці компетенції є необхідними для підготовки молодого покоління до майбутнього, в якому технологічні інновації та наукові досягнення визначатимуть напрямки розвитку суспільства. Використання цифрових технологій у навчальному процесі, зокрема онлайн-симуляцій, інтерактивних лабораторій і спеціалізованих освітніх платформ, забезпечує більшу гнучкість та доступність освітнього контенту. Це особливо актуально в умовах воєнного стану, коли традиційні методи навчання можуть бути недоступними або обмеженими. Завдяки впровадженню сучасних технологій учні отримують можливість навчатися незалежно від свого місця перебування, що сприяє збереженню безперервності освітнього процесу навіть у кризових ситуаціях.

Комплексне застосування цих інноваційних стратегій сприяє розкриттю потенціалу кожного учня та створенню рівних можливостей для здобуття якісної освіти. Це повністю узгоджується з основними принципами НУШ, серед яких особистісно орієнтоване навчання, індивідуалізація підходів до здобуття знань та врахування особливих освітніх потреб школярів.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці більш деталізованих моделей інтеграції STEM-освіти та цифрових технологій у викладання окремих природничих дисциплін. Важливим напрямом є також оцінювання довгострокового впливу цих методик на академічні досягнення учнів та їхню готовність до подальшого професійного розвитку. Додатково варто зосередитися на створенні адаптивних навчальних програм для дистанційного викладання природничих наук, які враховуватимуть потреби учнів із різних регіонів України, у тому числі тих, що перебувають у складних соціально-економічних умовах.

Список використаних джерел

- Алексєєва, С. (2021). Індивідуалізація навчання у закладах загальної освіти як педагогічна проблема. *InterConf*, 42, 290-296. DOI: <https://doi.org/10.51582/interconf.19-20.02.2021.026>
- Рибалко, Л. (2020). STEM-освіта як інноваційний напрям у викладанні природничих дисциплін. *Наукові записки*, 15, 45-52.
- Терещук, Г. (2017). Індивідуалізація навчання в контексті ідей концепції нової української школи. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Педагогіка*, 2, 6-16.
- Топузов, О. (2018). Інтегративний підхід у викладанні природничих наук. *Педагогічна газета*, 5, 12-15.
- Gilbert, J. (2016). *Project-Based Learning in Science Education*. London: Routledge.

References

- Aliksieieva, S. (2021). Individualizatsiia navchannia u zakladakh zahalnoi osvity yak pedahohichna problema [Individualization of learning in institutions of general education as a pedagogical problem]. *InterConf*, 42, 290-296. DOI: <https://doi.org/10.51582/interconf.19-20.02.2021.026> [in Ukrainian].
- Gilbert, J. (2016). *Project-Based Learning in Science Education*. London: Routledge.
- Rybalko, L. (2020). STEM-osvita yak innovatsiinyi napriam u vykladanni pryrodnychych dystsyplin [STEM education as an innovative direction in teaching natural sciences]. *Naukovi zapysky [Scientific Notes]*, 15, 45-52 [in Ukrainian].
- Tereshchuk, H. (2017). Individualizatsiia navchannia v konteksti idei kontseptsii novoi ukrainskoi shkoly [Individualization of education in the context of the ideas of the concept of the new Ukrainian school]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Pedahohika [Scientific Notes of the Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatiuk. Pedagogy]*, 2, 6-16 [in Ukrainian].
- Topuzov, O. (2018). Intehrativnyi pidkhid u vykladanni pryrodnychych nauk [Integrative approach in teaching natural sciences]. *Pedahohichna hazeta [Pedagogical Newspaper]*, 5, 12-15 [in Ukrainian].

DYACHENKO-BOHUN M., GOMLYA L., SHKURA T., KRASOVSKY V., ROKOTYANSKA V., SAHAYDAK V.
Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

INNOVATIVE STRATEGIES OF TEACHING NATURAL SCIENCES IN THE NEW UKRAINIAN SCHOOL

This article explores and substantiates innovative strategies for teaching natural sciences within the framework of the New Ukrainian School (NUS). These strategies are based on an integrative and activity-based approach, incorporating STEM education and digital technologies as essential components of modern learning. Their implementation plays a crucial role in shaping students' scientific competencies, fostering analytical thinking, and enhancing problem-solving skills. In the context of martial law in Ukraine, these methods gain even greater significance, helping to overcome educational losses, maintain student engagement, and ensure equal access to quality education.

The article discusses practical models for integrating these strategies into the school curriculum, focusing on interdisciplinary connections, hands-on learning, and digital tools that facilitate interactive engagement. The study also examines the key conditions necessary for successful implementation, including teacher training programs, curriculum updates, and the development of modern technological infrastructure. Special attention is given to the role of online learning platforms, virtual laboratories, and adaptive educational programs, which enable students to continue their studies despite disruptions caused by external circumstances. The research underscores the importance of systemic support at all levels of the education system to maximize the effectiveness of these approaches. This includes continuous professional development for educators, the modernization of teaching materials, and the integration of innovative teaching methodologies. By leveraging these strategies, the New Ukrainian School can create an inclusive and forward-looking learning environment that equips students with the knowledge and skills necessary for future academic and professional success.

Key words: *New Ukrainian School, natural sciences, innovative strategies, integrative approach, STEM education, activity-based approach, digital technologies*

Стаття надійшла до редакції 21.03.2025 р.

УДК 378:[001.8:005.336.2]:004

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2025.35.331074](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2025.35.331074)

ВОЛОДИМИР ЄЛЕЦЬКИЙ

ORCID: 0009-0008-6492-2430

Навчально-науковий інститут «Українська інженерно-педагогічна академія»
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ-ПЕДАГОГІВ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ: ПОНЯТІЙНО-ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ АПАРАТ

Стаття присвячена проблемі формування дослідницької компетентності у майбутніх інженерів-педагогів в умовах цифровізації суспільства. З'ясовано, що в умовах безперервного розвитку дослідницька складова має обов'язково бути присутньою у змісті професійної підготовки майбутніх фахівців для генерації нового покоління науковців, розвивати їхню здатність до інноваційної діяльності, генерації нових наукових ідей. Акцентовано увагу на тому, що майбутні інженери-педагоги є ключовими фахівцями, які здійснюватимуть підготовку конкурентоспроможних спеціалістів у воєнний та післявоєнний періоди. Тому вони повинні бути здатними здійснювати дослідницьку діяльність для поліпшення стану освіти й науки, інженерії та іншими напрямками підготовки 015 «Професійна освіта (за спеціальностями), виконувати наукову роботу для вирішення актуальних проблем та викликів. Мета дослідження полягає у висвітленні понятійно-термінологічного апарату дослідження проблеми формування дослідницької компетентності у майбутніх інженерів-педагогів засобами цифрових технологій. Об'єктом дослідження стали ключові поняття, які відображають сутність поняття «формування дослідницької компетентності у майбутніх інженерів-педагогів в умовах цифровізації».

Ключові слова: *дослідницька компетентність, формування дослідницької компетентності, діяльність, майбутній інженер-педагог, цифровізація, цифрові технології*

Постановка проблеми. Сучасний розвиток суспільства характеризується високою динамікою модернізації, що охоплюють усі сфери життя та діяльності людини. В умовах стрімкого технологічного

прогресу та цифрової трансформації підвищується інтерес до наукових досліджень, спрямованих на вирішення актуальних проблем, що виникають унаслідок активного впровадження інновацій. Активний характер змін зумовлює необхідність постійного вдосконалення наявних підходів і розроблення нових концептуальних основ для подолання викликів майбутнього.

Зважаючи на постійне оновлення наукової думки, важливим залишається питання подальшої модернізації суспільства. Це передбачає не лише розв'язання актуальних проблем сьогодення, а й прогнозування можливих труднощів, запобігання їх виникненню та розроблення ефективних стратегій їх подолання. Важливу роль у цьому процесі відіграє генерація нових ідей, спрямованих на підвищення рівня комфорту й доступності людини до різних сфер діяльності в умовах життя у новому часі.

Науковий простір щороку поповнюється значною кількістю досліджень у різних галузях. Окремі напрями наукового пошуку потребують перегляду в контексті сучасних викликів, тоді як інші є абсолютно новими сферами дослідження, що відповідають тенденціям розвитку суспільства. Тому особливої уваги заслуговує питання формування дослідницької компетентності у фахівців з метою розвитку у молодих науковців аналітичного мислення, критичного підходу до вирішення проблем, креативності й унікальності до генерування інноваційних рішень.

Одним із аспектів вивчення проблем, які потребують нового погляду, є формування дослідницької компетентності у майбутніх інженерів-педагогів. Ефективне розкриття цієї проблематики потребує глибокого усвідомлення специфіки їхньої професійної діяльності, а також чіткого розуміння понятійно-термінологічного апарату дослідження. Від точності визначення ключових понять безпосередньо залежить достовірність та правильність інтерпретації результатів дослідження.

Проблему формування дослідницької компетентності майбутніх інженерів-педагогів у процесі їх професійної підготовки детально вивчала М. Самойлова, Однак, наробок ученої не враховує сучасні реалії, зокрема застосування цифрових технологій, розвиток підходів, форм та засобів здійснення наукових досліджень в умовах сьогодення. Тому окреслена проблема потребує оновленого погляду.

Аналіз досліджень і публікацій, на які спирається автор. Серед науковців, які вивчали формування та розвитку дослідницької компетентності, можна виокремити дослідження А. Боровик, Л. Бурчака, М. Головань, О. Дубініної, Т. Житомирської, Л. Карпової, П. Коляси, Н. Разумовської, А. Харківської та інших.

Метою дослідження є з'ясування сутності понятійно-термінологічного апарату дослідження проблеми формування дослідницької компетентності у майбутніх інженерів-педагогів засобами цифрових технологій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Роль інженерів-педагогів у сучасних умовах є надзвичайно важливою, зокрема спираючись на виклики, що пов'язані з воєнним станом і майбутнім післявоєнним періодом відбудови й стабілізації, що потребує висококваліфікованих фахівців у галузі інженерії. Інженер-педагог – це спеціаліст із вищою освітою, який поєднує педагогічну діяльність із професійно-технічною (виробничою), забезпечуючи підготовку майбутніх фахівців. Уважаємо, що інженер-педагог повинен володіти комплексом необхідних компетентностей, які гарантуватимуть високий рівень його викладацької діяльності та сприятимуть ефективному формуванню професійних навичок у здобувачів освіти інженерного напрямку.

Вітчизняний науковець П. Коляса визначає інженера-педагога як «висококваліфікований фахівець з вищою освітою, який володіє комплексом наукових, інженерних, психолого-педагогічних та методичних компетентностей, які забезпечують його готовність до організації та ведення освітнього процесу з дисциплін професійної та практичної підготовки, навчально-виховної роботи, організаційно-методичної діяльності у ЗВО» (Коляса, 2022, с. 30). Учений вказує на різносторонність професії інженера-педагога, що підтверджує важливість ґрунтовної підготовки до організації, планування та проведення занять із майбутніми фахівцями.

Отже, інженер-педагог є фахівцем, який, з одного боку, володіє технічними знаннями й навичками, необхідними для роботи в інженерній сфері, а з іншого – має методичну та педагогічну підготовку для навчання, виховання й розвитку професійних компетентностей у здобувачів освіти. Окрім того, інженери-педагоги повинні уміти ефективно використовувати сучасні здобутки, зокрема цифрові технології. Це передбачає використання сучасних навчальних платформ, моделювання технічних процесів за допомогою спеціалізованого програмного забезпечення, створення інтерактивного матеріалу для пояснення складного, унаочнення процесів та технічних характеристик приладів тощо.

Окрім того, погляд Н. Разумовської підтверджує думку щодо комплексної та двоаспектної професійної підготовки майбутніх інженерів-педагогів, так фахівець «крім підготовленості до педагогічної діяльності, повинен володіти спеціальними знаннями, здійснювати навчально-виробничу, організаційно-методичну діяльність з професійної підготовки учнів у системі професійно-технічної освіти, а також кваліфікованих робітників на виробництві» (Разумська, 2024, с. 96). Погоджуючись із вченою, зауважимо, що включення дослідницької діяльності у систему підготовки майбутніх інженерів-педагогів сприятиме розвитку необхідних компетенцій для безперервного вдосконалення та розвитку як професіонала.

Становлення майбутнього інженера-педагога як професіонала характеризується не лише глибоким оволодінням теоретичними знаннями й практичними навичками, а й готовністю здійснювати викладацьку, методично-консультативну діяльність, адаптувати освітні підходи відповідно до сучасних

вимог ринку праці та технологічних інновацій. Інженер-педагог має влучно використовувати свої знання з інженерної та педагогічної сфер, упроваджуючи їх в освітній процес для досягнення високої результативності у викладанні. Водночас однією з ключових компетенцій є вміння поєднувати свою професійну діяльність із інженерною основою, адаптувати навчальні програми й зміст роботи відповідно до новітніх тенденцій технологічного розвитку, сприяти розвитку практично-орієнтованих навичок у здобувачів освіти.

Науковці О. Горностаєва та Г. Кравченко вказують на взаємозв'язок між інженерно-технічною та педагогічною складовою підготовки фахівців. Тому майбутні інженери-педагоги повинні мати «уміння професійної самоосвіти та саморозвитку; вміння реалізовувати та розвивати власні педагогічні здібності; вміння керувати власними емоційними станами; максимально використовувати свій творчий потенціал, а об'єктом вивчення в інженерній діяльності об'єктом вивчення постає техніка й технології» (Горностаєва, Кравченко, 2021, с. 425). Зміст професійної підготовки майбутніх інженерів-педагогів має пронизувати вивчення різних галузей, бо інтеграція знань надає змогу забезпечити ефективне виконання своїх професійних обов'язків, розв'язання проблем із урахуванням досвіду суміжних галузей.

Науковці В. Арлачов та О. Стрельченко переконані, що дослідницька компетентність педагога може бути прирівняна до здатності шукати відповіді на творчі, дослідницькі завдання із невідомим результатом рішення, що передбачає виконання чітких етапів наукової діяльності. Водночас дослідницька компетентність педагога професійного навчання, на думку вчених, – «це цілісна, інтегративна характеристика особистості педагога, що поєднує в собі знання, вміння і засоби дослідницької діяльності на рівні технології певній науково-технічній галузі, ціннісні ставлення, професійно значущі особистісні якості і виявляється в готовності і здатності здійснювати дослідницьку діяльність із метою отримання нових знань для професійної діяльності шляхом застосування методів наукового пізнання, вирішення освітніх проблем та побудови освітнього процесу» (Арлачов, Стрельченко, 2024, с. 26). Головна мета дослідницької діяльності педагога полягає у підвищенні якості професійної підготовки, саморозвитку та самореалізації, розкриття творчого й наукового потенціалу, а також у розвитку необхідних умінь та навичок, ціннісного ставлення до власної діяльності й поліпшення освіти загалом.

Дослідницька компетентність майбутніх інженерів-педагогів передбачає не лише оволодіння методами наукового пошуку, але й проявлення здатності до безперервного саморозвитку, самоосвіти та самовиховання. Саме ці складові сприяють підвищенню конкурентоспроможності фахівця. Важливо, щоб були можливості для поглиблення знань та навичок майбутніх інженерів-педагогів, розширення наукового світогляду, вироблення власної професійної позиції на типові проблеми.

В умовах сьогодення, зокрема розвитку технологій, цифровізації, вихід на ринок послуг штучного інтелекту, підвищується рівень вимог до дослідницької компетентності майбутніх інженерів-педагогів. Насамперед це дотримання правил, норм та принципів академічної доброчесності, культури ділового спілкування, уміння критично оцінювати інформацію, відшукувати достовірні факти й першоджерела тощо. Важливою складовою дослідницької компетентності майбутніх інженерів-педагогів є здатність до адаптації в цифровому середовищі, уміння працювати із значною кількістю даних, а також застосовувати сучасні технології у науковій діяльності.

Визначаємо поняття «дослідницька компетентність майбутніх інженерів-педагогів» як інтегративна якість особистості, що забезпечує поєднання знань, умінь, навичок, досвіду діяльності, стійкої мотивації та наукового інтересу, цінностей, особистісних і професійних якостей, що виявляються в готовності та здатності здійснювати науково-дослідницьку діяльність для здобуття нового, вирішувати актуальні професійні питання в освіті та інженерії, упроваджувати інновації у свою діяльність для вдосконалення професійної роботи, реалізовувати самоосвіту та підвищувати власний рівень конкурентоспроможності як молодого науковця.

Варто підкреслити, що дослідницька компетентність майбутніх інженерів-педагогів має специфічні риси, що зумовлені міждисциплінарним характером їхньої підготовки для підтримки балансу між інженерною й педагогічною складовими. Так, майбутні інженери-педагоги повинні мати здатність критично оцінювати сучасні методи й технології, які найбільш доцільно застосовувати у професійній діяльності; уміти поєднувати знання із різних галузей для підвищення ефективності своєї роботи; упроваджувати інноваційних технологій, методичних підходів та інструментів у науковій діяльності; використовувати проблемно-пошуковий та дослідницький підходи у вирішенні проблем типових та нових ситуаціях; постійно прагнути до професійної майстерності; активно брати участь у процесі самоосвіти та саморозвитку.

В умовах цифровізації відбувається активне використання цифрових ресурсів у всіх сферах життя людини, а наука й освіта не є виключенням. Цифровий простір заповнив освітні реалії новими засобами пошуку й обробки інформації, а гаджети та програми стали помічниками, а інколи й заміниками, у виконанні всіх етапів роботи над дослідженням.

Під час професійної підготовки майбутніх інженерів-педагогів варто «усвідомити та опанувати педагогічну й наукову етику, що ґрунтується на принципах: відповідальності, самостійності, творчості, об'єктивності, неупередженості, цілеспрямованості. Формування морально-етичних цінностей у здобувачів

вищої освіти, як і дотримання академічної доброчесності, має відбуватися на добровільних засадах, тому в закладі мають бути створені всі необхідні умови для їх засвоєння» (Харківська, 2023, с. 722).

Упровадження цифрових технологій сприяє створенню сучасного освітнього середовища, що забезпечує доступність до віртуальних ресурсів самоосвіти й підвищує ефективність освітнього процесу. Використання таких інструментів, як онлайн-курси, інтерактивні матеріали, цифрові платформи й застосунки, сприяє покращенню якості освітніх занять. Це стимулює майбутніх фахівців до розвитку критичного мислення, аналізу та систематизації інформації, самостійного пошуку необхідних матеріалів і активної залучення до наукової діяльності.

Науковці І. Бабійчук, О. Косовець та О. Соя зазначають, що «цифрова трансформація української освіти має на меті підвищення її якості, досягнення нових освітніх результатів, що відповідали б вимогам сучасного цифрового суспільства. Розвиток цифрової освіти ініціює появу нових освітніх практик, що в свою чергу сприяє трансформації освітньої системи в цілому». Різноманіття цифрових ресурсів потребує від користувачів поглиблене вивчення особливостей їх функціонування, розуміння можливостей, переваг та недоліків, ризиків і труднощів у застосуванні цифрових технологій. Окрім того, потрібно прагнути до свідомої апробації інновацій, аналітичної оцінки їхньої дієвості.

Використання цифрових ресурсів потребує від майбутніх фахівців дотримання академічної доброчесності, що є однією із важливих проблем в науковому просторі. Це пов'язано з тим, що молоді науковці не завжди дотримуються її принципів, мало обізнані у відповідальності за її недотримання, а також не вмотивовані до відкритої наукової діяльності. Однак, під час формування дослідницької компетентності у майбутніх інженерів-педагогів варто прагнути до усвідомлення того, що доброчесний науковець – це особа, яка «вміє виокремлювати актуальні та важливі наукові праці, спрямовані на вирішення сучасних проблем... здатна критично оцінювати наукові матеріали, виявляти помилки, неактуальність чи застарілість певних даних і, за необхідності, анулювати» їх з наукового обігу» (Харківська, Прокопенко, 2024, с. 100). Це забезпечить високу якість напрацювань у науковому просторі, на знаннях яких будуть спиратися подальші дослідження. Отже, одним із ключових аспектів підготовки фахівців є сприяння виховання культури академічної доброчесності, що ґрунтується на усвідомленому використанні цифрових технологій для аналізу, синтезу й інтерпретації наукової інформації.

Цифровізація сприяє формуванню інноваційного простору, що забезпечує доступність до ресурсів, стимулює до безперервного розвитку, а також дозволяє створити й реалізувати індивідуальну освітню траєкторію майбутніх фахівців, упроваджувати авторські розробки в освітній процес, удосконалювати систему освіти й науки загалом. Формування цифрового освітнього середовища під час навчання майбутніх інженерів-педагогів є сучасним способом підготовки нового покоління фахівців, які зорієнтовані на модернізацію сучасної освітньої парадигми у контексті цифрових трансформацій.

Отже, формування дослідницької компетентності у майбутніх інженерів-педагогів засобами цифрових технологій надає доступ до цифрових ресурсів (баз даних, статистик, архівів, бібліотек, словників, наукових установ тощо), що дозволяє здійснювати наукову діяльність незалежно від місця свого перебування, часового обмеження, рівня наукової обізнаності тощо. Для досягнення мети важливо звертати увагу на інтеграцію цифрових ресурсів в освітній процес. Цифрові інструменти можна застосовувати під час лекційних занять, практичних і лабораторних робіт, виконання проєктів, семінарів, конференцій, дискусій, круглих столів, тренінгів, проходження практики. Майбутні інженери-педагоги мають навчитися працювати з інформацією, шукати й систематизувати здобутий матеріал, оцінювати істинність тверджень, авторство джерел, опрацьовувати великі обсяги матеріалів, критикувати й пропонувати власні ідеї, робити висновки та їх презентувати до загального кола.

Уключення цифрових ресурсів у дослідницьку діяльність майбутніх інженерів-педагогів зумовлює розкриття їхнього потенціалу, розвитку здібностей та самореалізації, задоволення індивідуальних потреб й інтересів, сприяє розвитку особистісних і професійних якостей, усвідомлення істинних цінностей крізь наукові погляди й переконання. Це, зі свого боку, дозволяє результативно розв'язувати поставлені завдання та водночас удосконалювати власний професіоналізм.

Отже, формування дослідницької компетентності у майбутніх інженерів-педагогів в умовах цифровізації є процесом цілеспрямованого розвитку інтегративної якості особистості, що забезпечує здатність поєднувати знання, уміння, навички, досвід науково-дослідницької діяльності, мотивацію та професійні інтереси, цінності задля розвитку здібностей вирішувати питання у сфері освіти та інженерії, використання новітніх цифрових технологій для проведення досліджень, удосконалення професійної діяльності та забезпечення умов для безперервного професійного саморозвитку.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Вивчення понятійно-термінологічного апарату дослідження створює підґрунтя для всебічного аналізу процесу формування дослідницької компетентності майбутніх інженерів-педагогів за допомогою цифрових технологій. У межах дослідження виявлено відсутність чіткого трактування, яке б задовольняло специфіку діяльності фахівців, сучасні реалії цифровізації суспільства, що й викликало потребу в поданні авторського тлумачення поняття «формування дослідницької компетентності у майбутніх інженерів-педагогів в умовах цифровізації». Визначено, що це процес цілеспрямованого розвитку інтегративної якості особистості, що забезпечує

здатність поєднувати знання, уміння, навички, досвід науково-дослідницької діяльності, мотивацію та професійні інтереси, цінності задля розвитку здібностей вирішувати питання у сфері освіти та інженерії, використання новітніх цифрових технологій для проведення досліджень, удосконалення професійної діяльності та забезпечення умов для безперервного професійного саморозвитку.

З'ясовано, що цифровізація впливає на формування дослідницької компетентності у майбутніх інженерів-педагогів, адже сприяє систематизації сучасних наукових та методологічних підходів, дозволяє ефективно підготувати молоде покоління до активної наукової діяльності, свідомих дій, відповідальності за перебіг та результати своєї наукової праці.

Список використаних джерел

- Арлачов, В. В., Стрельченко, О. М. (2024). Дослідницька компетентність майбутніх педагогів професійного навчання: аналіз дефініцій. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*, 83, 18-31. DOI: <https://doi.org/10.26565/2074-8922-2024-83-02> (дата звернення: 06.02.2025).
- Горностаєва, О., Кравченко, Г. (2021). Підготовка інженерів-педагогів в інженерно-педагогічних закладах вищої освіти в Україні. В кн. А. Abdullayev, I. Rebar (Eds.), *Modern education, training and upbringing: collective monograph*. International Science Group (pp. 420-426). Boston: Primedia eLaunch. Retrieved from <https://isg-konf.com/wp-content/uploads/2021/04/Monograph-USA-Pedagogy-2021-I-isg-konf.pdf> (дата звернення: 08.01.2025).
- Коляса, П. І. (2022). *Формування графічної компетентності майбутніх інженерів-педагогів засобами цифрових технологій*. (Дис. д-ра філос.). Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Тернопіль.
- Разумовська, Н. Р. (2024). Особливості професійної підготовки майбутніх інженерів-педагогів. В кн. *Proceedings of the 4th International Scientific and Practical Conference «Modern Directions and Movements in Science»* (pp. 94-98). Luxembourg, Grand Duchy of Luxembourg.
- Харківська, А. (2023). Дотримання академічної доброчесності – сучасна етика майбутніх педагогів. *Актуальні питання у сучасній науці*, 7 (13), 716-724. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-7\(13\)-716-724](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-7(13)-716-724) (дата звернення: 06.02.2025).
- Харківська, А. А., Прокопенко, А. О. (2024). Етика наукових досліджень в умовах війни: академічна доброчесність у вищій освіті. *Освітні обрії*, 59, 2, 99-102. Взято з <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/obrii/article/view/8930> (дата звернення: 06.02.2025).

References

- Arlachov, V. V., & Strelchenko, O. M. (2024). Doslidnytska kompetentnist maibutnix pedahohiv profesiinoho navchannia: analiz defynitsii [Research competence of future vocational education teachers: analysis of definitions]. *Problemy inzhenerno-pedahohichnoi osvity [Problems of engineering pedagogic education]*, 83, 18-31. DOI: <https://doi.org/10.26565/2074-8922-2024-83-02> [in Ukrainian].
- Hornostaieva, O., & Kravchenko, H. (2021). Pidhotovka inzheneriv-pedahohiv v inzhenerno-pedahohichnykh zakladakh vyshchoi osvity v Ukraini [Training of engineers-teachers in engineering and pedagogical higher education institutions in Ukraine]. In A. Abdullayev, I. Rebar (Eds.), *Modern education, training and upbringing: collective monograph*. International Science Group (pp. 420-426). Boston: Primedia eLaunch. Retrieved from <https://isg-konf.com/wp-content/uploads/2021/04/Monograph-USA-Pedagogy-2021-I-isg-konf.pdf> [in Ukrainian].
- Kharkivska, A. (2023). Dotrymannia akademichnoi dobrochesnosti – suchasna etyka maibutnix pedahohiv [Observance of academic integrity – the modern ethics of future teachers]. *Aktualni pytannia u suchasnii nauksi [Current issues in modern science]*, 7 (13), 716-724. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-7\(13\)-716-724](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-7(13)-716-724) [in Ukrainian].
- Kharkivska, A., & Prokopenko, A. (2024). Etyka naukovykh doslidzhen v umovakh viiny: akademichna dobrochesnist u vyshchii osviti [Research ethics in times of war: academic integrity in higher education]. *Osvitni obrii [Educational Horizons]*, 59 (2), 99-102. Retrieved from <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/obrii/article/view/8930> [in Ukrainian].
- Koliasa, P. I. (2022). *Formuvannia hrafichnoi kompetentnosti maibutnix inzheneriv-pedahohiv zasobamy tsyfrovyykh tekhnolohii [Formation of graphic competence of future engineers-pedagogues by means of digital technologies]*. (D diss.). Ternopil [in Ukrainian].
- Razumovska, N. R. (2024). Osoblyvosti profesiinoi pidhotovky maibutnix inzheneriv-pedahohiv [Features of professional training of future engineers-teachers]. In *Proceedings of the 4th International Scientific and Practical Conference «Modern Directions and Movements in Science»* (pp. 94-98). Luxembourg, Grand Duchy of Luxembourg [in Ukrainian].

YELETSKY V.

Educational and Research Institute «Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy» of V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

FORMATION OF RESEARCH COMPETENCE IN FUTURE ENGINEER-EDUCATORS IN THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION: CONCEPTUAL AND TERMINOLOGICAL APPARATUS

The article is devoted to the problem of forming research competence of future engineers-pedagogues in the context of digitalisation of society. It has been found that in the context of continuous development, the research component must be present in the content of professional training of future specialists to generate a new generation of scientists, to develop their ability to innovate and generate new scientific ideas. It is emphasised attention to the fact that future engineer-pedagogues are key specialists who will carry out training of competitive specialists in the wartime and post-war periods. Therefore, they should be able to carry out research activities to improving the state of education and science, engineering and other areas of training 015 Vocational education (by speciality), to carry out scientific work to to solve current problems and challenges.

The research is aimed at highlighting the conceptual and terminological apparatus of the study of the problem of forming the research competence of future engineers-pedagogues using digital technologies. The object of the study is the key concepts that reflect the essence of the concept of «formation of research competence of future engineers-pedagogues in the context of digitalization».

Key words: research competence, formation of research competence, activity, future engineer-pedagogue, digitalisation, digital technologies

Стаття надійшла до редакції 04.03.2025 р.

УДК 37.013.43:[37.016:913(477+100)]

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2025.35.331079](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2025.35.331079)

ВЯЧЕСЛАВ ЄРМАКОВ

ORCID: 0000-0003-3997-4788

СЕРГІЙ САРНАВСЬКИЙ

ORCID: 0000-0002-5855-4319

АНЖЕЛА ШУКАНОВА

ORCID: 0000-0002-9520-713X

ЛЮБОВ ВІШНІКІНА

ORCID: 0000-0003-0976-5512

ЮЛІЯ ПОМАЗ

ORCID: 0000-0002-2821-2916

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПРИ ВИВЧЕННІ ГЕОГРАФІЇ УКРАЇНИ І СВІТУ

У статті аналізуються методичні аспекти формування полікультурної компетентності при вивченні географії України і світу. Здійснено систематизацію змістової частини шкільних програм з географії у контексті вивчення етно-лінгвістичної картини світу та завдань формування полікультурної компетентності та її складової - етно-лінгвістичної комплектності.

Показана важлива роль практичної складової етно-лінгвістичної компетентності у формування вмінь та навичок здійснення успішної комунікації в соціумі, зокрема і у процесі міжкультурної взаємодії.

Ключові слова: полікультурна компетентність, етно-лінгвістична компетентність, географія світу, економічна і соціальна географія України, міжкультурна комунікація, гуманістичні цінності, компетентнісний підхід

Постановка проблеми. Полікультурна компетентність є однією з ключових навичок сучасної людини, особливо в умовах глобалізації та активних міжкультурних контактів. У шкільній освіті вона відіграє важливу роль у підготовці учнів до життя в багатонаціональному та мультикультурному суспільстві.

Вивчення географії України та світу створює сприятливі умови для формування цієї компетентності, дозволяючи учням краще розуміти культурні особливості населення власної країни. Сучасний світ характеризується тісними зв'язками між країнами та народами. Географічні знання про різні країни, народи, їхні традиції, мови та спосіб життя сприяють розвитку толерантності та взаємоповаги, допомагають адаптуватися в сучасному комунікативному середовищі, а також допоможуть за необхідності ефективно спілкуватися та працювати в мультикультурних командах. Крім того, використання етнокультурних матеріалів, інтерактивних методів навчання, роботи над проєктами, пов'язаними з культурною спадщиною різних народів, сприяє підвищенню зацікавленості учнів у вивченні географії. Все це разом визначає **актуальність** подальшого вивчення даної теми.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Різні аспекти проблеми формування полікультурної компетентності знайшли своє відображення у роботах як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. Окремі аспекти питання формування полікультурної та етно-лінгвістичної компетентності під час вивчення шкільного курсу географії розглядаються у низці узагальнюючих методичних робіт, зокрема у плані міжпредметних зв'язків з мовою, іноземними мовами, географічними назвами, літературою (Касіяник, Мисько, 2017, с.124-127), вивчення мовної, національної, релігійної структури населення світу, особливості української діаспори (Кобернік, Коваленко, Скуратович, 2005), формування загальнокультурних компетенцій школярів (Топузов, Самойленко, Вішнікіна, 2012, с. 140) а також спеціальних публікацій (Авхутська, 2011; Глухота, 2024; Стинська, Клепар, Чінчой, 2023) та у публікаціях зарубіжних вчених (Burgin, 1997; Bennett, Castiglioni, 2004). Значна увага інтеграції етно-лінгвістичної компетентності в освітній процес приділяється у публікаціях матеріалів ЮНЕСКО (UNESCO, 2013).

При цьому, на наш погляд, необхідно приділити більше уваги вивченню окремої її складової – етно-лінгвістичної компетентності. У зв'язку з цим *метою* даної статті є аналіз змістових аспектів вивчення етно-лінгвістичної картини світу і України як процесу формування етно-лінгвістичної компетентності у шкільних курсах географії.

Виклад основного матеріалу. Базова школа відіграє ключову роль у житті кожної дитини як майбутнього громадянина. Саме в цей період закладаються основи знань і умінь, які будуть необхідні для подальшого навчання і професійної діяльності. Крім того, базова школа сприяє розвитку особистості, формуванню світогляду та життєвих цінностей, навичок соціальної комунікації. Тому на цьому етапі дуже важливо формувати полікультурну та її складову - етно-лінгвістичну компетентність, які допоможуть учням використовувати ці навички у майбутньому житті, зокрема у ситуації міжкультурного спілкування. Слід відмітити, що формування полікультурної компетентності учнів є складовою частиною загального компетентнісного навчання географії у системі неперервної педагогічної освіти (Вішнікіна, 2022).

У проблематиці формування етно-лінгвістичної компетентності учнів при вивченні шкільних курсів географії виокремлюється кілька аспектів: дидактичний, методичний та змістовий. У даній публікації основну нашу увагу ми приділимо аналізу змістової частини шкільних програм з географії у контексті вивчення етно-лінгвістичної картини світу та завдань формування етно-лінгвістичної компетентності.

У сучасній базовій школі етно-лінгвістична картина світу розглядається на уроках географії в 6-9 класах та у 10 класі (Таблиця 1).

Таблиця 1

Формування етно-лінгвістичної компетентності учнів у шкільних курсах географії

[за: Географія. Програма для 6-9-х класів ЗНЗ; Географія 10 – 11 класи, 2022]

Клас	Розділи і теми
6 клас	Розділ IV «Планета людей», теми «Кількість і розміщення населення на Землі», «Держави світу», «Вплив людини на природу».
7 клас	Розділ II «Материк тропічних широт», параграфи «Населення. Держави», а також теми «Зв'язки України з державами даних континентів». Розділ IV «Материк Північної півкулі», параграфи «Населення. Держави» та «Україна і держави Північної Америки та Європи». Розділ V «Океани». Розділ VI «Вплив людини на природу материків та океанів».
8 клас	Розділ IV «Населення України та світу». Розділ V «Природа та населення свого адміністративного регіону».
9 клас	Розділ II «Первинний сектор господарства», тема «Сільське господарство». Розділ IV «Третинний сектор господарства», тема «Транспорт». Розділ V «Глобальні проблеми людства».
10 клас	В розрізі окремих регіонів та країн світу

З 6 класу з курсу «Загальна географія» розпочинається знайомство з народами та їхніми культурними і мовними особливостями. При вивченні розділу IV «Планета людей» розглядається дві теми, що стосуються мовного та етнічного складу населення: «Кількість і розміщення населення на Землі», «Держави світу» та «Вплив людини на природу». в межах теми «Кількість і розміщення населення на

Землі» діти вперше знайомляться з ключовими расами нашої планети - європеїдною, негроїдною, монголоїдною та австралоїдною. Вивчають їхні особливості зовнішнього вигляду та географію поширення цих рас в межах окремих континентів. Виокремлюється теорія рас М. Миклухо-Маклая, де основним меседжем є рівність всіх рас світу та формування їхніх особливостей на основі пристосування до конкретних умов природного середовища. Також значна увага приділяється і найбільш чисельним народам світу, в цій частині головний акцент робиться на десятиці найбільших народів світу із виокремленням також українців.

У темі «Держави світу» виокремлюються найбільші країни світу за населенням, відбувається диференціація народів на багаточисельні та малочисельні групи народів за кількістю представників. Учні дізнаються кількість населення народів в Україні та державах-сусідах України.

У темі «Вплив людини на природу» з погляду етно-лінгвістичної картини світу учні вперше в курсі географії в базовій школі знайомляться з певними основами господарсько-культурної класифікації народів світу. Вона дозволяє їм розділити різноманітні народи світу за способом життя та взаємодії з оточуючим середовищем. Дається характеристика впливу різних народів на природне середовище їх проживання. Наприкінці вивчення курсу географії у 6 класі учні мають набути основні етно-лінгвістичні знання та сформувати толерантне ставлення до представників інших рас і народів світу. Поєднання вивчення фізичної географії (раси, географічне поширення) та соціальної географії (народи, держави, господарство) дозволяє учням сформувати більш цілісне уявлення про взаємозв'язки між людиною та природою.

У 7 класі при вивченні географії материків та океанів окрім фізико-географічних аспектів значна увага приділяється і соціально-економічним, зокрема особливостями етнічного, мовного та господарського поділу населення та його пристосування до умов життя у різних частинах світу. Так в розділі II «Материки тропічних широт» в темах: «Африка», «Південна Америка» та «Австралія» розглядаються параграфи «Населення. Держави», а також теми «Зв'язки України з державами даних континентів».

Схожий підхід можна спостерігати і в розділі IV «Материки Північної півкулі», де зазначені нами питання розглядається в темах «Північна Америка» та «Євразія» у складі параграфів «Населення. Держави» та «Україна і держави Північної Америки та Євразії». В контексті цих двох розділів у межах відповідних тем розглядається господарське використання природних ресурсів різними народами та країнами світу, даються особливості етно-лінгвістичної карти окремих материків, виокремлюються найбільші раси та народи, робиться акцент на релігійному, мовному та етнічному складу кожного континенту, дається регіональний розподіл народів в межах своїх материків. У структурі тематики зв'язків України з іншими державами світу дається характеристика сучасного господарського життя народів та особливості населення найбільших країн світу. Окремі автори наводять особливості історичних подій, які вплинули на сучасний етно-лінгвістичний стан країн, дається характеристика ключовим елементам культури різних народів материків у вигляді фото та текстового опису, наводяться приклади зміни природи материків людиною та процесів, які цьому посприяли.

У розділі V «Океани» в межах відповідно тем «Тихий океан», «Атлантичний океан», «Індійський океан», «Південний океан» та «Північний Льодовитий океан» розглядається вплив географічного положення та особливостей океанів на розселення населення та формування етносів в межах крупних островних груп і акваторій.

У розділі VI «Вплив людини на природу материків та океанів» у складі теми «Використання природних багатств материків та океанів» розглядаються особливості використання ресурсів людиною, що можна трактувати як господарську диференціацію народів світу за цим показником. Загалом програма за 7 клас з географії є відмінною основою для формування у школярів уявлення про етно-лінгвістичну різноманітність світу.

У 8 класі виділяється найбільша кількість тем для опанування особливостей етнічного та мовного складу населення світу та України. Дана тематика розглядається в межах двох ключових розділів - розділу IV «Населення України та світу» та розділу V «Природа та населення свого адміністративного регіону». Так в межах розділу «Населення України та світу» виділяються дотичні теми до етно-лінгвістичної характеристики населення - «Етнічний склад населення» та «Релігійний склад населення». В першій темі дається чітке визначення поняття етнічних спільнот - племені, народу (етносу) та нації. Наводяться кількісні параметри щодо чисельності племен (народностей) та народів. Наводиться класифікація поділу країн на мононаціональні, двонаціональні та багатонаціональні. Робиться акцент на найбільших народах світу чисельністю понад 100 млн. осіб, які сформували свої держави - китайці (ханці), хіндустанці, американці, японці та ін. Показується, що в більшості випадків народи світу говорять власною мовою і утворюють за своєю спільністю мовні групи та сім'ї. Відзначаються найбільші мовні сім'ї світу (індо-європейська, китайсько-тибетська, нігеро-кордофанська, афразійська та австронезійська). Наголошується на найпоширеніших мовах світу і в цьому контексті згадується китайська, англійська, іспанська, арабська, французька, індонезійська, португальська та ін. Узагальнений показник подається для української мови за кількістю її носіїв. В межах параграфів «Національний склад населення України» розглядається інформація про національний склад населення нашої держави, особливості та регіональні відмінності у різних історико-географічних регіонах України. Подається інформація про національні

меншини та етнічні групи, основні райони їх розселення в межах України. Розглядається питання особливості формування української діаспори та географія її розселення в країнах світу.

У темі «Релігійний склад населення» дається одна з ключових особливостей народів світу - його релігійна складова. Виокремлюються особливості ключових світових релігій - християнства, ісламу та буддизму. Розглядаються і регіональні релігії світу - даосизм, конфуціанство, індуїзм, синтоїзм, джайнізм, іудаїзм, сикхізм та ін. з прив'язкою до відповідних країн. У низці підручників також згадуються і традиційні вірування первісних народів або народів, які перебувають на етапі родоплемінної організації - фетишизм, анімізм, магія, тотемізм та культу предків. Розглядаються ключові регіони поширення релігій та кількість віруючих в межах світу. В окремих шкільних виданнях можемо побачити розгляд аспекту впливу релігії на культуру народів.

У розділі V «Природа та населення свого адміністративного регіону» виділяється ціла тема на вивчення особливостей населення власного регіону. Головним чином дається оцінка кількості та структури населення, досліджуються особливості його етнічного складу.

Загалом навчальна програма з географії у 8 класі при вивченні курсу «Україна у світі: природа, населення» має добру основу для формування у школярів уявлення про етнічну та мовну різноманітність світу. Вона дозволяє учням не тільки здобути знання, але й розвинути ключові компетентності, необхідні для здійснення успішної міжкультурної комунікації в сучасному світі. В цілому даний курс географії у 8 класі завершує формування ключових етно-лінгвістичних компетентностей в учнів базової школи.

У курсі географії за 9 клас учні отримують переважно фрагментарні дані про етно-лінгвістичні характеристики населення світу і своєї країни у контексті вивчення інших тем. В межах розділу II «Первинний сектор господарства» у темі «Сільське господарство» дається регіональний розподіл вирощування сільськогосподарських культур в різних куточках світу, які можна пов'язати з конкретними традиційними заняттями окремих народів світу. В межах теми «Лісове господарство» слід звернути увагу на проблему масової вирубки лісів у світі і їх впливу на долю місцевих народів, наприклад, індіанських народів Амазонії, які залежать від традиційних занять - мисливства та збиральництва. Також схожі особливості етнічної приналежності можна виокремити у темі «Транспорт» в розділі IV «Третинний сектор господарства», де можна зробити прив'язку народів до конкретних видів традиційного транспорту - гужового та водного. У розділі V «Глобальні проблеми людства» в розрізі конкретних глобальних проблем світу, якщо це проблема війни та миру - визначення етнічних конфліктних та небезпечних регіонів світу, якщо це проблема продовольства - способи господарства народів світу, демографічна проблема - найчисельніші народи світу тощо.

У курсі географії за 10 клас формування етно-лінгвістичної компетентності учнів продовжується і закріплюється вже в розрізі вивчення окремих регіонів та країн світу, географічного країнознавства. У курсі географії в 11 класі практично відсутні дотичні теми до вивчення етно-лінгвістичного різноманіття світу.

Висновок. Таким чином, умови для формування етно-лінгвістичної компетентності учнів створюються практично в усіх курсах шкільної географії з 6 по 10 класи. Найповніше і на систематичній основі етно-лінгвістична картина світу і України може бути розкрита у розділах і темах, безпосередньо пов'язаних із населенням. У темах, пов'язаних з господарством, природоохоронною діяльністю, країнознавчими характеристиками етно-лінгвістичні знання формуються переважно фрагментарно у контексті інших тем.

Формування полікультурної та її складової етно-лінгвістичної компетентності учнів відіграє важливу роль у розвитку їх особистості, світогляду та життєвих цінностей, сприяючи становленню громадянської позиції та гуманізму. Практична складова етно-лінгвістичної компетентності передбачає формування вмінь та навичок здійснення успішної комунікації в соціумі, зокрема і у процесі міжкультурної взаємодії.

Список використаних джерел

- Авхутська, С. О. (2011). Полікультурна компетентність як необхідна складова професійної компетентності майбутнього учителя. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 16: Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики*, 14 (24). Взято з <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/10085>
- Вішнікіна, Л. П. (Ред.). (2022). *Компетентнісне навчання географії у системі неперервної педагогічної освіти*: кол. монографія. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка.
- Географія*: програма для 6-9-х класів ЗНЗ. Взято з <https://ru.osvita.ua/school/program/program-5-9/56127/>
- Географія 10 – 11 класи. Рівень стандарту*: навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. (2022). Взято з <https://tinyurl.com/mwssuxsd>
- Глухота, В. О. (2024). Досвід формування полікультурної компетентності в ЗВО Європи та США: можливості реалізації в Україні. Педагогічна Академія: наукові записки, 11. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14011101>
- Касяник, І. П., Мисько, В. З. (2017). *Методика навчання географії (теоретичний аспект)*: методичні вказівки. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута».

- Кобернік, С. Г., Коваленко, Р. Р., Скуратович, О. Я. (2005). *Методика навчання географії в загальноосвітніх навчальних закладах*: посібник для вчителя. Київ: Навчальна книга.
- Стинська, В. В., Клепар, М. В., Чінчой, О. О. (2023). Формування полікультурної компетентності вчителів у сучасному освітньому просторі: особливості та виклики. *Наукові записки. Педагогічні науки*, 211. DOI: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2023-1-211-57-62>
- Топузов, О. М., Самойленко, В. М., Вішнікіна, Л. П. (2012). *Загальна методика навчання географії*: підручник. Київ: Картографія.
- Bennett, M., & Castiglioni, I. (2004). *Embodied Ethnocentrism and the Feeling of Culture*. Handbook of Intercultural Training, 3rd Edition. Thousand Oaks: Sage, CA.
- Byram, M. (1997). *Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence*. Clevedon, UK: Multilingual Matters.
- UNESCO. (2013). Intercultural Competences: Conceptual and Operational Framework. Paris: UNESCO. Retrieved from <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000219768>

References

- Avkhutska, S. O. (2011). Polikulturalna kompetentnist yak neobkhidna skladova profesiinoi kompetentnosti maibutnoho uchytelia [Multicultural competence as a necessary component of the professional competence of a future teacher]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriya 16: Tvorchya osobystist uchytelia: problemy teorii i praktyky [Scientific Journal of the National Polytechnic University named after M. P. Dragomanov. Series 16: Creative Personality of a Teacher: Problems of Theory and Practice]*, 14 (24). Retrieved from <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/10085> [in Ukrainian].
- Bennett, M., & Castiglioni, I. (2004). *Embodied Ethnocentrism and the Feeling of Culture*. Handbook of Intercultural Training, 3rd Edition. Thousand Oaks: Sage, CA.
- Byram, M. (1997). *Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence*. Clevedon, UK: Multilingual Matters.
- Heohrafiia [Geography]: prohrama dlia 6-9-kh klasiv ZNZ. Retrieved from <https://ru.osvita.ua/school/program/program-5-9/56127/> [in Ukrainian].
- Heohrafiia 10 – 11 klasy. Riven standartu [Geography 10th – 11th grades. Standard level]: navchalna prohrama dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity. (2022). Retrieved from <https://tinyurl.com/mwssuxsd> [in Ukrainian].
- Hlukkhot, V. O. (2024). Dosvid formuvannia polikulturalnoi kompetentnosti v ZVO Yevropy ta SSHa: mozhlyvosti realizatsii v Ukraini [Experience in the formation of multicultural competence in higher education institutions in Europe and the USA: possibilities of implementation in Ukraine]. *Pedahohichna Akademiia: naukovy zapysky [Pedagogical Academy: scientific notes]*, 11. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14011101> [in Ukrainian].
- Kasiianyk, I. P., & Mysko, V. Z. (2017). *Metodyka navchannia heohrafii (teoretychnyi aspekt) [Geography teaching methodology (theoretical aspect)]*: metodychni vказivky. Kam'ianets-Podilskyi: TOV «Drukarnia «Ruta» [in Ukrainian].
- Kobernik, S. H., Kovalenko, R. R., & Skuratovych, O. Ya. (2005). *Metodyka navchannia heohrafii v zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh [Methodology of teaching geography in general educational institutions]*: posibnyk dlia vchytelia. Kyiv: Navchalna knyha [in Ukrainian].
- Stynska, V. V., Klepar, M. V., & Chinchoi, O. O. (2023). Formuvannia polikulturalnoi kompetentnosti vchyteliv u suchasnomu osvithnomu prostori: osoblyvosti ta vykylyky [Formation of multicultural competence of teachers in the modern educational space: features and challenges. *Naukovy zapysky. Pedahohichni nauky [Scientific notes. Pedagogical sciences]*, 211. DOI: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2023-1-211-57-62> [in Ukrainian].
- Topuzov, O. M., Samoilenko, V. M., & Vishnikina, L. P. (2012). *Zahalna metodyka navchannia heohrafii [General methodology of teaching geography]*: pidruchnyk. Kyiv: Kartohrafiia [in Ukrainian].
- UNESCO. (2013). Intercultural Competences: Conceptual and Operational Framework. Paris: UNESCO. Retrieved from <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000219768>
- Vishnikina, L. P. (Ed.). (2022). *Kompetentnisne navchannia heohrafii u systemi neperervnoi pedahohichnoi osvity [Competence of geography in the system of continuous pedagogical education]*: kol. monohrafiia. Poltava: PNPU imeni V. H. Korolenka [in Ukrainian].

YERMAKOV V., SARNAVSKY S., SHUKANOVA A., VISHNIKINA L., POMAZ Ju.
Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

FORMATION OF MULTICULTURAL COMPETENCE IN THE STUDY OF UKRAINIAN AND WORLD GEOGRAPHY

This article analyzes the methodological aspects of multicultural competence formation in the study of geography of Ukraine and the world. The article systematizes the content of school geography curricula in the context of studying the ethno-linguistic picture of the world and the tasks of forming multicultural competence and its component - ethno-linguistic comprehensiveness.

The article shows the important role of the practical component of ethno-linguistic competence in the formation of skills and abilities for successful communication in society, including in the process of intercultural interaction.

In the problem of forming students' ethno-linguistic competence in the study of school geography courses, several aspects are distinguished: didactic, methodological and content. This publication focuses on the analysis of the content of school geography curricula in the context of teaching the ethno-linguistic picture of the world and the tasks of forming ethno-linguistic competence.

The conditions for the formation of ethno-linguistic competence of students are created in almost all school geography courses from grades 6 to 10. The ethno-linguistic picture of the world and Ukraine can be most fully and systematically revealed in sections and topics directly related to the population. In topics related to the economy, environmental activities, and country characteristics, ethno-linguistic knowledge is formed mostly in a fragmentary way in the context of other topics. In grade 6, students begin to learn about peoples and their cultural and linguistic characteristics. For the first time, students are introduced to the key races of our planet, studying their appearance and the geography of their distribution within individual continents. Considerable attention is also paid to the most numerous peoples of the world, and to the peculiarities of economic and cultural activities of the world's peoples. In grade 7, when studying the geography of continents and oceans, in addition to physical and geographical aspects, considerable attention is paid to socio-economic aspects, in particular, the peculiarities of ethnic, linguistic and economic division of the population and its adaptation to living conditions in different parts of the world. In grades 8 and 9, the largest number of topics is allocated to mastering the peculiarities of the ethnic and linguistic composition of the world's population, Ukraine and the native land. In the 10th grade geography course, the formation of students' ethno-linguistic competence continues and is consolidated in the context of studying individual regions and countries of the world, geographical area studies. By the end of the geography course, students should have acquired basic ethno-linguistic knowledge and developed a tolerant attitude toward representatives of other races and peoples of the world.

The formation of multicultural and its component ethno-linguistic competence of students plays an important role in the development of their personality, worldview and life values, contributing to the formation of civic position and humanism. The practical component of ethno-linguistic competence involves the development of skills and abilities to communicate successfully in society, including in the process of intercultural interaction.

Key words: *multicultural competence, ethno-linguistic competence, world geography, economic and social geography of Ukraine, intercultural communication, humanistic values, competence-based approach*

Стаття надійшла до редакції 22.03.2025 р.

УДК 378.04:796

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2025.35.331097](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2025.35.331097)

ЮЛІЯ ЗАЙЦЕВА

ORCID: 0000-0001-7155-392X

ОЛЕНА МОМОТ

ORCID: 0000-0001-9187-1036

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

ОПТИМІЗАЦІЯ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ФАКУЛЬТЕТУ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ І СПОРТУ ШЛЯХОМ ВПРОВАДЖЕННЯ ОСВІТНІХ КОМПОНЕНТІВ

У статті здійснено теоретичний аналіз освітнього компонента «Технології формування культури рухової активності», визначено його мету, що полягає у формуванні фундаментальних знань, вмінь та навичок ціннісного ставлення до життя і здоров'я; формуванні високої культури рухової активності для різних груп населення, як необхідної умови фізичного, соціального, психічного і духовного розвитку людини. Наведено очікувані результати навчання у процесі вивчення цієї дисципліни. Проаналізовано робочу програму та силабус освітнього компонента, що передбачає вивчення таких тем: 1. Історичні передумови розвитку форм активного дозвілля людини. 2. Загальна характеристика здоров'я та якості життя. 3. Стиль життя і здоров'я людини. 4. Рухова активність. Психічне, соматичне та соціальне здоров'я людини. 5. Рухова активність: детермінанти на рівні макро- і мікросередовища, моніторинг і оцінювання. 6. Програмно-нормативні засади, спрямовані на підвищення рівня рухової активності.

***Ключові слова:** рухова активність, здоров'я, культура рухової активності, здобувачі вищої освіти, освітній компонент*

Постановка проблеми, її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Актуальність теми наукової статті обґрунтовується низкою сучасних соціальних, освітніх і наукових чинників, які підкреслюють необхідність удосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців у сфері фізичного виховання та спорту.

У сучасному світі спостерігається зростання інтересу до здорового способу життя, що супроводжується підвищенням попиту на кваліфікованих спеціалістів, здатних не лише розвивати фізичні здібності людини, але й формувати стійку культуру рухової активності як складову загального добробуту. Студенти фізичного виховання і спорту, як майбутні педагоги, тренери та організатори спортивної діяльності, повинні бути підготовлені до виконання цих завдань, що вимагає оновлення змісту їхньої професійної освіти. Впровадження освітнього компоненту «Технології формування культури рухової активності» відповідає цій потребі, оскільки спрямоване на розвиток у студентів компетентностей, необхідних для популяризації активного способу життя серед різних груп населення.

Окрім того, актуальність обґрунтовується необхідністю наукового осмислення та практичного впровадження інноваційних освітніх технологій у контексті реформування вищої освіти. В Україні триває процес оновлення освітніх стандартів, і впровадження таких компонентів відповідає державним стратегіям розвитку фізичної культури та спорту, а також міжнародним тенденціям, спрямованим на інтеграцію здоров'я, освіти й соціальної відповідальності. Таким чином, дослідження цієї теми має як теоретичне значення для вдосконалення педагогічної науки, так і практичну цінність для підготовки фахівців, здатних ефективно працювати в умовах сучасного суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема впровадження інноваційних педагогічних технологій у вищій освіті знайшла відображення у наукових дослідженнях ряду вчених. Зокрема, у роботі В. Савченка та Л. Андрюшиної розглядаються основні підходи до модернізації освітнього процесу, аналізуються переваги та виклики використання новітніх методик у навчанні студентів. Ю. Бойчук та А. Боярська-Хоменко (2022) у своїх працях досліджують актуальні тенденції та стратегії впровадження сучасних освітніх технологій, підкреслюючи важливість адаптації навчальних програм до потреб майбутніх педагогів.

Офіційні документи, такі як «Положення про порядок та умови обрання студентами вибіркового навчальних дисциплін у ПНПУ імені В. Г. Короленка» та «Інформаційний бюлетень про порядок обрання ДЗВ в електронному кабінеті студента», регламентують процедуру вибору дисциплін студентами та забезпечують нормативну базу для організації освітнього процесу. «Положення про навчально-методичне забезпечення у Полтавському національному педагогічному університеті імені В.Г. Короленка» є важливим нормативним документом, що визначає засади та принципи створення і використання навчально-методичних матеріалів у закладі вищої освіти.

У дослідженні Ю. Зайцевої, О. Момот та С.Новіка (2024) аналізується значення інтеграції філософських аспектів спорту у професійну підготовку студентів, що сприяє розвитку їх світогляду та формуванню стійких ціннісних орієнтирів. Праця В. Сутули, Г. Власова та О. Булгакова (2013) висвітлює інноваційні підходи до організації уроків фізичного виховання, спрямовані на підвищення рівня фізичної активності учнів та їх мотивації до здорового способу життя.

Теоретичні основи та практичні аспекти оздоровчо-рекреаційної рухової діяльності розглядаються у дослідженні Я. Олексієнка та П. Гунька (2018). Автори аналізують види та технології оздоровчої активності, підкреслюючи їх роль у збереженні здоров'я різних вікових груп населення.

Питання формування рухової активності учнів досліджуються у праці І. Васкана, І. Хавруняка та В. Музики (2015). У роботі представлено актуальні методики розвитку фізичних якостей школярів та обґрунтовано важливість активного способу життя як чинника фізичного і соціального благополуччя.

Таким чином, зазначені наукові праці та нормативні документи висвітлюють різні аспекти модернізації освітнього процесу, підкреслюючи значення педагогічних інновацій, вибіркових дисциплін та фізичного виховання у підготовці майбутніх фахівців.

Метою статті є оптимізація фахової підготовки студентів фізичного виховання та спорту шляхом впровадження освітніх компонентів, зокрема дисципліни «Технології формування культури рухової активності». Дослідження спрямоване на теоретичний аналіз цієї дисципліни, визначення її ролі у формуванні фундаментальних знань, умінь та навичок, що сприяють усвідомленню цінності життя і здоров'я, а також на розвиток високої культури рухової активності як необхідної умови фізичного, соціального, психічного і духовного розвитку людини. У статті також розглядаються очікувані результати навчання, структура освітнього компонента, його змістове наповнення та програмно-нормативні засади, спрямовані на формування загальних і фахових компетентностей студентів.

Викладення основного матеріалу дослідження. Дисципліна «Технології формування культури рухової активності» є однією з фахових дисциплін і займає провідне місце у підготовці фахівців освітнього рівня бакалавр за спеціальністю: А4 Середня освіта (Фізична культура). Дисципліна спрямована на активне формування особистості фахівця, здатного забезпечити належний рівень фізичної активності різних груп населення й вирішувати типові та складні завдання з розвитку ціннісного ставлення до життя та соціального, психічного і духовного здоров'я власного та оточуючих.

Для забезпечення у студентів формування цілісного уявлення про актуальні питання фізичної культури і спорту було створено навчально-методичний комплекс освітнього компонента «Технології формування культури рухової активності», який включає такі основні структурні компоненти: робоча програма освітнього компонента; силабус навчальної дисципліни; опорні конспекти лекцій з питаннями для самоконтролю; методичні рекомендації до проведення практичних занять; методичні рекомендації до виконання індивідуальної і самостійної роботи; тестові завдання для забезпечення поточного і підсумкового контролю знань здобувачів вищої освіти; тестові завдання для модульного контролю знань студентів; критерії оцінювання аудиторної та самостійної роботи майбутніх фахівців.

Навчально-методичний комплекс вибіркового освітнього компонента «Технології формування культури рухової активності» розроблено відповідно до освітньо-професійних програм підготовки бакалаврів за спеціальностями «А4 Середня освіта (Фізична культура)». Сформований на кафедрі теоретико-методичних основ викладання спортивних дисциплін та затверджений вченою радою факультету фізичного виховання та спорту Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. Очікуваними результатами навчання з дисципліни є:

1. знати історичні передумови розвитку форм активного дозвілля людини; детермінанти рухової активності на рівні макро- і мікросередовища; параметри рухової активності, рекомендованої для здоров'я провідними міжнародними центрами для осіб різного віку;
2. інтерпретувати поняття вільного часу, рекреації, культурного дозвілля;
3. володіти методами визначення рухової активності;
4. характеризувати параметри якості життя та значення рухової активності у встановленні високої якості життя;
5. аналізувати національні та європейські стратегії для забезпечення високого рівня рухової активності;
6. аргументувати вплив рухової активності на фізичне, психічне та соціальне здоров'я людини;
7. приклади побудови ефективних програм для забезпечення високого рівня рухової активності населення різних вікових груп;
8. здійснювати контроль показників фізичного стану в процесі фізкультурно-оздоровчих занять;
9. використовувати апробовані методи оцінювання рівня рухової активності та якості життя людини;
10. аналізувати рівень рухової активності осіб різного віку;
11. складати рекомендації щодо підвищення рівня рухової активності з врахуванням вікових і гендерних особливостей.

Впровадження дисципліни «Технології формування культури рухової активності» є важливим етапом у підготовці майбутніх фахівців фізичної культури і спорту, оскільки вона сприяє формуванню усвідомленого ставлення до здорового способу життя та розвитку рухової активності серед різних верств населення. Актуальність цього освітнього компоненту підтверджується її тематичним змістом:

Тема 1. Історичні передумови розвитку форм активного дозвілля людини.

Аналіз історичних етапів розвитку фізичної активності дозволяє зрозуміти еволюцію активного дозвілля від Стародавнього світу до Нового часу, що є важливим для формування у студентів уявлення про традиції фізичної культури та її сучасні тенденції.

Тема 2. Загальна характеристика здоров'я та якості життя.

Дослідження ролі здоров'я у становленні якості життя дозволяє студентам усвідомити його ключові параметри, а також виявити основні причини низької тривалості життя населення України, що є важливим для розробки профілактичних програм.

Тема 3. Стиль життя і здоров'я людини.

Аналіз факторів, що впливають на здоров'я, дозволяє оцінити наслідки шкідливих звичок і знайти ефективні методи їхньої корекції, що сприяє покращенню загального стану здоров'я та підвищенню тривалості життя.

Тема 4. Рухова активність. Психічне, соматичне та соціальне здоров'я людини.

Вивчення норм рухової активності для різних вікових груп та її впливу на психічне, соматичне і соціальне благополуччя сприяє усвідомленню значущості фізичної активності в усіх аспектах життя.

Тема 5. Рухова активність: детермінанти на рівні макро- і мікросередовища, моніторинг і оцінювання.

Аналіз впливу факторів зовнішнього та внутрішнього середовища на рівень рухової активності дозволяє студентам розробляти стратегії її підвищення, враховуючи соціальні та економічні умови.

Тема 6. Програмно-нормативні засади, спрямовані на підвищення рівня рухової активності.

Забезпечує студентів знаннями про державні та міжнародні стандарти, що регулюють рухову активність населення, та дає змогу інтегрувати ці положення у практичну діяльність.

Висновки. Таким чином, освітній компонент «Технології формування культури рухової активності» є важливим інструментом для підготовки майбутніх фахівців, які зможуть ефективно впливати на формування здорового способу життя, сприяти підвищенню рухової активності населення та впроваджувати сучасні методики фізичного виховання. Його впровадження в освітній процес сприяє комплексному підходу до формування професійної компетентності студентів, що передбачає не лише засвоєння теоретичних знань, але й набуття практичних умінь щодо організації рухової активності в різних соціальних групах. Вивчення навчальної дисципліни сприяє формуванню у майбутніх фахівців здатності до аналізу й оцінювання факторів, що впливають на рівень фізичної активності, розробки та впровадження програм, спрямованих на покращення здоров'я населення. Вона також сприяє вихованню відповідального ставлення до власного здоров'я та популяризації активного способу життя, що відповідає сучасним вимогам до професійної підготовки спеціалістів у сфері фізичного виховання і спорту.

Список використаних джерел

- Бойчук, Ю., Боярська-Хоменко, А. (2022). Інновації у загальнопедагогічній підготовці майбутніх вчителів. *Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка*, 38 (2), 14-19. DOI: <https://doi.org/10.28925/2311-2409.2022.382>
- Васкан, І. Г., Хавруняк, І. В., Музика, В. І. (2015). Сучасні підходи до формування рухової активності учнів. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини*. DOI: <https://doi.org/10.32626/2309-8082.2015-0.%p>
- Зайцева, Ю. В., Момот, О. О., Новік, С. М. (2024). Впровадження в освітній процес підготовки майбутніх фахівців з фізичної культури і спорту дисципліни «Філософія спорту і здорового способу життя». *The International Scientific Periodical Journal «SWorldJournal»*, 24, 3, 67-70. DOI: <https://doi.org/10.30888/2663-5712.2024-24-00-018>
- Інформаційний бюлетень про порядок обрання ДЗВ в електронному кабінеті студента*. Взято з <https://pnpu.edu.ua/pro-organizacziyu-vivchennya-discziplin>
- Олексієнко, Я. І., Гунько, П. М. (2018). *Теорія, види та технології оздоровчо-рекреаційної рухової діяльності: навч.-метод. посіб.* Черкаси: ЧНУ імені Б. Хмельницького.
- Положення про навчально-методичне забезпечення у Полтавському національному педагогічному університеті імені В.Г. Короленка*. Взято з <https://tinyurl.com/563hp7bu>
- Положення про порядок та умови обрання студентами вибіркового навчального дисциплін у ПНПУ імені В. Г. Короленка*. Взято з <https://pnpu.edu.ua/pro-organizacziyu-vivchennya-discziplin>
- Савченко, В. Г., Андрюшина, Л. Л. (2019). *Традиційні та інноваційні педагогічні технології у вищій школі: навч. посіб. для здобувачів II і III ступенів вищої освіти*. Дніпро: Візіон.
- Сутула, В. О., Власов, Г. В., Булгаков, О. І. (2013). *Сучасні педагогічні технології в системі фізичного виховання школярів*. Харків. Взято з <https://tinyurl.com/5bn66yum>

References

- Boichuk, Yu., & Boiarska-Khomenko, A. (2022). Innovatsii u zahalnopedahohichnii pidhotovtsi maibutnikh vchyteliv [Innovations in general pedagogical training of future teachers]. *Pedahohichna osvita: Teoriia i praktyka. Psykholohiia. Pedahohika [Teacher education: Theory and practice. Psychology. Pedagogy]*, 38 (2), 14-19. DOI: <https://doi.org/10.28925/2311-2409.2022.382> [in Ukrainian].
- Informatsiinyi biuleten pro poriadok obrannia DZV v elektronnomu kabineti studenta [Information bulletin on the procedure for selecting a DZV in the student's electronic account]*. Retrieved from <https://pnpu.edu.ua/pro-organizacziyu-vivchennya-disciplin> [in Ukrainian].
- Oleksiienko, Ya. I., & Hunko, P. M. (2018). *Teoriia, vydy ta tekhnologii ozdorovcho-rekreatsiinoi rukhovoii diialnosti [Theory, types and technologies of health and recreational physical activity]: navch.-metod. posib.* Cherkasy: ChNU imeni B. Khmelnytskoho [in Ukrainian].
- Polozhennia pro navchalno-metodychne zabezpechennia u Poltavskomu natsionalnomu pedahohichnomu universyteti imeni V.H. Korolenka [Regulations on educational and methodological support at Poltava National Pedagogical University named after V.G. Korolenko]*. Retrieved from <https://tinyurl.com/563hp7bu> [in Ukrainian].
- Polozhennia pro poriadok ta umovy obrannia studentamy vybirkovykh navchalnykh dystsyplin u PNPu imeni V. H. Korolenka [Regulations on the procedure and conditions for students to choose elective academic disciplines at V. G. Korolenko PNPu]*. Retrieved from <https://pnpu.edu.ua/pro-organizacziyu-vivchennya-disciplin> [in Ukrainian].
- Savchenko, V. H., & Andriushyna, L. L. (2019). *Tradytsiini ta innovatsiini pedahohichni tekhnologii u vyshchii shkoli [Traditional and innovative pedagogical technologies in higher education]: navchalnyi posibnyk dlia zdobuvachiv II i III stupeniv vyshchoi osvity.* Dnipro: Vizion [in Ukrainian].
- Sutula, V. O., Vlasov, H. V., & Bulhakov, O. I. (2013). *Suchasni pedahohichni tekhnologii v systemi fizychnoho vykhovannia shkolariv [Modern pedagogical technologies in the system of physical education of schoolchildren]*. Kharkiv. Retrieved from <https://tinyurl.com/5bn66yum> [in Ukrainian].
- Vaskan, I. H., Khavruniak, I. V., & Muzyka, V. I. (2015). Suchasni pidkhody do formuvannia rukhovoii aktyvnosti uchniv [Modern approaches to the formation of students' motor activity]. *Visnyk Kamianets-Podilskoho natsionalnogo universytetu imeni Ivana Ohienka. Fizychno vykhovannia, sport i zdorovia liudyny [Bulletin of the Ivan Ohienko Kamianets-Podilskyi National University. Physical Education, Sports and Human Health]*. DOI: <https://doi.org/10.32626/2309-8082.2015-0.%p> [in Ukrainian].
- Zaitseva, Yu. V., Momot, O. O., & Novik, S. M. (2024). Vprovadzhennia v osvitnii protses pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv z fizychnoi kultury i sportu dystsypliny «Filosofii sportu i zdorovoho sposobu zhyttia» [Introduction of the discipline "Philosophy of Sports and Healthy Lifestyle" into the educational process of training future specialists in physical education and sports]. *The International Scientific Periodical Journal «SWorldJournal»*, 24, 3, 67-70. DOI: <https://doi.org/10.30888/2663-5712.2024-24-00-018> [in Ukrainian].

ZAITSEVA Ju., MOMOT O.

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

OPTIMIZATION OF THE PROFESSIONAL TRAINING OF FACULTY OF PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS STUDENTS THROUGH THE IMPLEMENTATION OF EDUCATIONAL COMPONENTS

The article provides a theoretical analysis of the educational component «Technologies for Forming a Culture of Physical Activity» highlighting its purpose of fostering fundamental knowledge, skills, and attitudes toward valuing life and health, as well as developing a high level of motor activity culture among various population groups as a crucial factor in the physical, social, psychological, and spiritual development of individuals. Expected learning outcomes from studying this discipline are outlined, emphasizing its role in shaping competent professionals. The study examines the curriculum and syllabus of this educational component, which includes key topics such as: 1. Historical prerequisites for the development of active leisure forms. 2. General characteristics of health and quality of life. 3. Lifestyle and human health. 4. Physical activity and its impact on psychological, somatic, and social health. 5. Physical activity: determinants at macro- and micro-environmental levels, monitoring, and evaluation. 6. Programmatic and normative foundations aimed at enhancing physical activity levels.

The need to optimize the professional training of future physical education and sports specialists is driven by contemporary social, educational, and scientific factors. In today's world, growing interest in healthy lifestyles has increased the demand for qualified professionals capable of not only enhancing physical abilities but also fostering a sustainable culture of motor activity as a component of overall well-being. Students of physical education and sports, as prospective educators, coaches, and organizers, must be equipped to meet these demands, necessitating an update to their professional training. The introduction of the «Technologies for Forming a Culture of Physical Activity» component addresses this need by developing competencies essential for promoting active lifestyles across diverse population groups.

The article's objective is to optimize the professional training of physical education and sports students by integrating educational components, particularly the «Technologies for Forming a Culture of physical Activity» discipline. The research conducts a theoretical analysis of this discipline, defines its role in cultivating foundational knowledge and skills for valuing life and health, and explores its contribution to developing a culture of motor activity as a foundation for

holistic human development. The study also examines the structure, content, and expected outcomes of the educational component, offering insights into its programmatic and normative foundations aimed at enhancing students' general and professional competencies. By addressing both theoretical and practical dimensions, the article highlights how this discipline prepares future specialists to promote healthy lifestyles and motor activity, aligning their training with contemporary educational and societal demands.

Key words: *physical activity, health, culture of physical activity, higher education students, educational component*

Стаття надійшла до редакції 20.03.2025 р.

УДК 378.147.091.33-027.22

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2025.35.331099](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2025.35.331099)

ОЛЕНА ІЛЬЧЕНКО

ORCID: 0009-0009-6522-4842

ВОЛОДИМИР МОКЛЯК

ORCID: 0000-0001-9922-7667

ЛЕСЯ ПЕТРЕНКО

ORCID: 0000-0002-7602-8005

АЛЛА ХОМЕНКО

ORCID: 0000-0001-9165-0401

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

ВИРОБНИЧА ПЕДАГОГІЧНА ПРАКТИКА ЯК ШЛЯХ РЕАЛІЗАЦІЇ ЄДНОСТІ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Досліджується проблема співвідношення освітньої теорії і практики. Зазначено, що зв'язок теорії і практики є фактом незаперечним і визначається усвідомленням останньої, як: 1) джерела будь-якої теорії (теоретичні знання породжуються практичною діяльністю людей); 2) сфери застосування теорії (будь-яка теорія збагачується в умовах практичної діяльності); 3) критерію істинності теорії (будь-яка теорія мусить пройти практичну перевірку). Особливий акцент зроблено на виробничій педагогічній практиці як важливому шляху реалізації єдності теорії і практики у підготовці фахівців вищої школи. Проаналізовано досвід реалізації виробничих практик (виробнича педагогічна практика у вищій школі, виробнича науково-педагогічна практика у вищій школі) на кафедрі загальної педагогіки та андрагогіки Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка у межах освітньо-професійної програми «Освітні, педагогічні науки» спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки.

Ключові слова: *принцип єдності теорії і практики, виробничі практики, вища школа, професійна підготовка педагога, професійна компетентність, педагогіка вищої школи*

Постановка проблеми в загальному вигляді. На разі в освітянській спільноті актуальним є питання співвідношення теорії і практики у підготовці здобувачів вищої освіти. Досвід прогресивних зарубіжних країн, зокрема доробок німецьких учених і закладів освіти, розглядають практику як мету, критерій і умову підготовки фахівців, де вона складає 40% від теоретичних дисциплін, а «дитинство розуміється як самостійна фаза життя з правом прояву ініціативи і задоволеність власним світосприйняттям, а не лише як тренувальний етап для вступу до світу дорослих» (Бойко, 2001, с. 5). Реалії сьогодення в Україні переконують, що поки що не досягнуто єдності теорії і практики у формуванні бакалавра і магістра, терміни багатьох видів практик скорочені, пропедевтична педагогічна практика, як один із найважливіших і визначальних видів практики студентів, у багатьох університетах відсутня, через брак коштів не проводиться практика в школах сільської місцевості тощо.

У зв'язку із цим метою статті є аналіз позитивного досвіду реалізації практичної складової підготовки магістрів на освітній програмі «Освітні, педагогічні науки», яка реалізується на кафедрі загальної педагогіки та андрагогіки Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

Дослідженість проблеми. Проблема співвідношення теорії і практики, має своє історичне підґрунтя. У буржуазній педагогічній науці вона проявилася через прагматичну концепцію Дж. Дьюї, який, критикуючи відрив навчання від практики в системі американської буржуазної школи, запропонував концепцію навчання, коли перед учнями ставилися насамперед практичні задачі. У ході виконання цих завдань мали засвоюватися й відповідні теоретичні знання. Проте у межах такої організації навчання в реальності учні не засвоювали усієї системи знань, що загалом призводило до порушення логіки вивчення навчальних дисциплін. В результаті практичні вміння, відірвані від теоретичних знань, набували вузького, обмеженого характеру.

Подібними до прагматичної концепції організації навчання Дж. Дьюї була бригадно-лабораторна форма організації навчання і метод проєктів. За першою формою, яка виникла в радянській школі у 20-х роках ХХ століття, учні поділялись на бригади і колективно виконували навчальні завдання у формі планів, про що згодом одноосібно звітував бригадир перед педагогом й на основі цього виставлялася оцінка кожному учневі. Таким підходом прагнули розвивати колективну єдність учнів, їх вміння працювати узгоджено в команді, проте були й недоліки, головний з них – знеособлення навчання значної частини учнів, зниження рівня знань тощо.

Метод проєктів, розроблений В. Кіпатріком приблизно в цей же період, продовжував ідеї прагматичної концепції Дж. Дьюї і ґрунтувався на ідеї «формування особистості дитини через дію». Традиційні навчальні дисципліни в цій системі були витіснені проєктами і створенням «тематичних центрів», де учні реалізовували свої проєкти і працювали над утіленням їх до життя: вирощували птахів, розводили квіти, будували ігрові майданчики тощо. У 20-30-х роках ХХ століття ця система навчання впроваджувалася у практику радянської школи, проте не одержала свого подальшого розвитку, адже принцип відірваності практики від теорії призводив до маси недоліків у навчання і вихованні підростаючого покоління. Розгляд проблеми в площині превалювання теорії чи практики не був продуктивним.

Тож радянська система навчання обрала інший шлях розвитку – зв'язок загальної освіти з політехнічною і трудовою підготовкою. Політехнічне, трудове навчання забезпечують інтегроване опанування системи знань про основи сучасного виробництва, набуття відповідних умінь і навичок, формування креативного ставлення до сфери праці, підвищують «мобільність особистості» тощо. Таким чином, радянська система освіти висунула принцип міцного зв'язку теорії і практики в навчання, єдності теоретичних і практичних компонентів в цілісній навчальній діяльності учнів, що само собою вже виключало питання домінування теорії чи практики або їх незалежного співіснування.

Усе це переконує і підтверджує, що зв'язок теорії і практики є фактом незаперечним і визначається усвідомленням останньої, як: 1) джерела будь-якої теорії (теоретичні знання породжуються практичною діяльністю людей); 2) сфери застосування теорії (будь-яка теорія збагачується в умовах практичної діяльності); 3) критерію істинності теорії (будь-яка теорія мусить пройти практичну перевірку).

Виклад основного матеріалу дослідження. Загалом виробничу практику розглядаємо: 1) як одну із форм навчання; 2) як невід'ємну складову професійної підготовки фахівців, основним завданням якої є якість практичної підготовки випускників за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями вищої освіти – бакалавра, магістра. Виробнича практика проводиться на старших курсах, після опанування теоретичної частини відповідних дисциплін. Метою виробничої практики є закріплення знань, які були отримані в процесі навчання; формування загальних і професійних компетентностей в умовах майбутньої фахової діяльності; оволодіння сучасними методами, прийомами, формами організації праці; виховання потреби систематично оновлювати знання та творчо їх застосовувати на практиці.

Враховуючи освітній і науково-дослідницький інтерес, мету і завдання кафедри загальної педагогіки та андрагогіки Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (науково-дослідна тема кафедри «Єдність теорії і практики у підготовці бакалаврів, магістрів та докторів філософії в умовах реформування освіти України» (державний реєстраційний номер 0121U114718), специфіку її кадрового забезпечення, педагогічний досвід і традиції, здобутки і перспективи, у дослідженні акцентуємо увагу на виробничій педагогічній практиці підготовки фахівців вищої школи. У зв'язку із цим, розглянемо довід практичної підготовки фахівців зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки за освітньою програмою другого (магістерського) рівня вищої освіти «Освітні, педагогічні науки». Кафедра загальної педагогіки та андрагогіки є випусковою, здійснює підготовку фахівців з цієї спеціальності, має свій досвід і напрацювання. У 2024 році пройдено первинну акредитацію (строк дії 01.07.2030 р.).

Програма розкриває основи професійної підготовки до здійснення викладацької діяльності в університетах та закладах вищої освіти на засадах особистісно-гуманістичної парадигми вищої освіти України і характеризується: 1) оригінальною пропозицією й упорядкованою логічною послідовністю вивчення освітніх компонентів загальної і професійної підготовки; 2) широким спектром вибіркового навчальних дисциплін, які розкривають актуальні проблеми розвитку вищої освіти України у ХХІ столітті; 3) практичною підготовкою у межах виробничих педагогічних практик на базі випускової

кафедри загальної педагогіки та андрагогіки ПНПУ імені В. Г. Короленка та в інших закладах вищої освіти України; 4) забезпеченням можливості здобуття випускниками освітньої кваліфікації «Магістр освітніх, педагогічних наук» та професійної кваліфікації «Викладач закладу вищої освіти».

Освітня складова програми скерована на вивчення наукових і теоретичних курсів, пов'язаних з реалізацією освітньо-професійної діяльності та підвищенням її ефективності. Професійна складова програми присвячена формуванню професійно-педагогічних компетентностей в ході виробничих педагогічних практик.

Практика магістрантів за освітньою програмою «Освітні, педагогічні науки» передбачає безперервність і послідовність її проведення та оволодіння достатнім обсягом практичних знань і умінь. Зміст наскрізної програми і робочих програм виробничих практик укладено відповідно до «Положення про організацію та проведення практик студентів Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка» (Полтава, 2022 р.) (*Положення про практику...*, 2022).

Виробнича педагогічна практика у вищій школі (Робоча програма практики..., 2024, с. 3-4) (розробники Мокляк В., Ільченко О., Хоменко А.) є обов'язковим освітнім компонентом професійної підготовки. Вона проводиться безпосередньо в процесі здобуття освіти на базі випускової кафедри загальної педагогіки та андрагогіки Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка та в інших закладах вищої освіти України за місцем проживання та майбутнього працевлаштування магістрантів. На виробничу педагогічну практику у вищій школі на першому році навчання в магістратурі відводиться 270 годин / 9 кредитів. Її метою визначено формування загальних та фахових компетентностей майбутніх фахівців у галузі педагогіки вищої школи; готовності магістрантів до виконання професійної діяльності викладача вищої школи; закріпленні та перевірки теоретичних знань, практичних умінь і навичок щодо здійснення навчально-методичної, наукової та виховної роботи в закладах вищої освіти.

Основними завданнями виробничої педагогічної практики у вищій школі є: ознайомлення майбутніх магістрів із сучасним етапом функціонування навчально-виховного процесу у вищій школі, зі змістом вищої педагогічної освіти (навчальними планами, робочими програмами, науковою і навчально-методичною літературою; методичними рекомендаціями щодо підготовки студентів до навчальних занять, здійснення самостійної роботи, проходження педагогічних практик тощо), організацією управління вищим навчальним закладом та залучення їх до активної діяльності як викладачів та кураторів академічних груп; відвідування та аналіз навчальних занять викладачів кафедри загальної педагогіки та андрагогіки, магістрантів-практикантів, планування власної викладацької діяльності, підготовка до навчальних занять та їх проведення за розкладом у закріпленій академічній групі; оволодіння методикою проведення основних форм організації навчально-виховного процесу у вищій школі; вироблення у майбутніх викладачів вищої школи самостійності у підготовці та проведенні різних форм організації та здійснення навчально-виховного процесу у вищій школі; розвиток практичних умінь формування суб'єкт-суб'єктних відносин в системі «викладач-студент» на рівні співробітництва та співтворчості; виконання магістрантами обов'язків куратора студентської академічної групи, проведення виховних заходів; формування особистісної відповідальності за якість та ефективність професійної діяльності; розвиток у майбутніх викладачів вищої школи здатності до критичного осмислення педагогічної дійсності, розширення і поглиблення науково-педагогічного світогляду та формування особистісно-професійного стилю діяльності у вищій школі; розвиток у магістрантів творчої ініціативи та науково-дослідницьких умінь професійної діяльності викладача вищої школи; формування професійної самореалізації, яка поєднує у собі самоспостереження, самоаналіз, самоуправління, самозвітування, самоконтроль, самооцінку та інші процеси професійного розвитку особистості викладача вищої школи; виховання у магістрантів потреби систематичного самовдосконалення професійної майстерності.

У ході виконання практичних індивідуальних завдань магістранти мають розробити індивідуальний комплексний план професійної діяльності на період виробничої практики; підготувати доповідь на методичний семінар кафедри; проаналізувати навчальні заняття викладачів університету; провести навчальні заняття, виховні години в академічній групі; підготувати пропозиції щодо розвитку навчально-методичної, науково-дослідної та виховної роботи викладача вищої школи.

Виробнича науково-педагогічна практика у вищій школі (Робоча програма практики..., 2024, с. 3-4) (розробники Мокляк В., Ільченко О., Хоменко А.) є обов'язковим освітнім компонентом професійної підготовки. Вона проводиться безпосередньо в процесі здобуття освіти на базі випускової кафедри загальної педагогіки та андрагогіки Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка та в інших закладах вищої освіти України за місцем проживання та майбутнього працевлаштування магістрантів. На виробничу науково-педагогічну практику на другому році навчання в магістратурі відводиться 180 годин / 6 кредитів.

Метою практики є підготовка фахівців в галузі педагогіки вищої школи, формування багатофункціональних компетентностей з організації та здійснення науково-педагогічної діяльності викладача закладу вищої освіти. До основних завдань належить: вивчення майбутніми магістрами специфіки організації і здійснення наукової роботи в Полтавському національному педагогічному

університеті імені В.Г. Короленка; на факультеті комп'ютерних наук, математики, фізики та економіки; на кафедрі загальної педагогіки та андрагогіки зокрема; участь у дослідницькій діяльності з актуальних проблем, визначених кафедрою і базою практики; формування дослідницького типу мислення, оволодіння методологією проведення дослідження й опанування спеціальних умінь і навичок на основі систематизації теоретичних знань і їх інтеграції в ході проведення науково-дослідної роботи безпосередньо в педагогічному процесі вищої школи; формування вміння вирішувати наукові, виробничі й організаційні задачі, що виникають у ході експериментальної роботи, самостійно застосовувати на практиці основні теоретичні й емпіричні методи та засоби науково-дослідницької роботи; розвиток професійно значущих якостей особистості дослідника-вченого; удосконалення інтелектуальних здібностей і комунікативних умінь у процесі підготовки науково-дослідного завдання і публічного виступу; розвиток творчої ініціативи та презентація науково-дослідницьких умінь професійної діяльності викладача вищої школи; поглиблення і систематизація знань, умінь і навичок з методики проведення основних форм організації навчально-виховного процесу у вищій школі, застосування інноваційних технологій; розвиток практичних умінь формування суб'єкт-суб'єктних відносин в системі «викладач-студент» на рівні співробітництва та співтворчості; формування професійної самореалізації на основі самоспостереження, самоаналізу, самоуправління, самозвітування, самоконтролю, самооцінки та інших процесів професійного розвитку особистості викладача вищої школи.

Види індивідуальних завдань практикантів: створення індивідуального комплексного плану професійної діяльності на період виробничої практики; підготовка доповіді та виступ на науковій конференції; аналіз навчальних занять викладачів університету; проведення навчальних занять, виховних годин в академічній групі (на потоці); підготовка одноосібної статті до друку; підготовка пропозицій щодо розвитку науково-дослідницької, навчально-методичної, виховної та організаційної роботи викладача вищої школи. Важливим моментом виробничої практики є те, що здобувачі також мають можливість підібрати та опрацювати матеріал для написання кваліфікаційної роботи, здійснити апробацію результатів свого дослідження тощо.

Висновки. Отже, практика магістрантів посідає у загальній системі професійно-педагогічної підготовки викладача вищої школи особливе місце. У процесі її проходження формуються та вдосконалюються компетентності, набуті впродовж навчання в магістратурі за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки. В досвіді реалізації освітньої програми другого (магістерського) рівня вищої освіти «Освітні, педагогічні науки» це – виробнича педагогічна практика у вищій школі та виробнича науково-педагогічна практика у вищій школі. Метою практик є підготовка майбутніх магістрів педагогіки вищої школи до професійної та науково-дослідної діяльності у закладах вищої освіти. Принципи, на яких ґрунтується практична підготовка, – неперервності, студентоцентрованості, особистісної орієнтованості, зв'язку практики із життям, науковості.

Перспективи наукових пошуків убачаємо у подальшому вдосконаленні виробничих педагогічних практик, зокрема зростанні особистісно орієнтованої складової виконання всіх завдань і посиленні особистісно гуманістичних аспектів практичної діяльності майбутніх магістрів.

Список використаних джерел

- Бойко, А. М. (2001) Єдність теорії і практики у підготовці вчителя. *Освіта України*, 57, 5.
- Положення про організацію та проведення практик студентів Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.* (2022). Полтава.
- Робоча програма «Виробнича педагогічна практика у вищій школі» підготовки здобувачів освітнього ступеня «магістр» за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки.* (2024). Полтава.
- Робоча програма «Виробнича науково-педагогічна практика у вищій школі» підготовки здобувачів освітнього ступеня «магістр» за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки.* (2024). Полтава.

References

- Boiko, A. M. (2001). Yednist teorii i praktyky u pidhotovtsi vchytelia [Unity of theory and practice in teacher training]. *Osvita Ukrainy [Education of Ukraine]*, 57, 5 [in Ukrainian].
- Polozhennia pro orhanizatsiiu ta provedennia praktyk studentiv Poltavskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni V. H. Korolenka [Regulations on the organization and conduct of internships for students of V.G. Korolenko Poltava National Pedagogical University].* (2022). Poltava [in Ukrainian].
- Robocha prohrama «Vyrobnycha pedahohichna praktyka u vyshchii shkoli» pidhotovky zdobuvachiv osvitnoho stupenia «mahistr» za spetsialnistiu 011 Osvitni, pedahohichni nauky [Work program "Industrial Pedagogical Practice in Higher Education" for the preparation of "Master's" degree holders in the specialty 011 Educational, pedagogical sciences].* (2024). Poltava [in Ukrainian].
- Robocha prohrama «Vyrobnycha naukovo-pedahohichna praktyka u vyshchii shkoli» pidhotovky zdobuvachiv osvitnoho stupenia «mahistr» za spetsialnistiu 011 Osvitni, pedahohichni nauky [The work program "Productive scientific and pedagogical practice in higher education" for the preparation of holders of the "master's" degree in the specialty 011 Educational, pedagogical sciences].* (2024). Poltava [in Ukrainian].

ILCHENKO O., MOKLIAK V., PETRENKO L., KHOMENKO A.

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

INDUSTRIAL PEDAGOGICAL PRACTICE AS A WAY OF IMPLEMENTING THE UNITY OF THEORY AND PRACTICE IN THE TRAINING OF HIGH SCHOOL SPECIALISTS

The article examines the problem of the relationship between educational theory and practice. It is noted that the connection between theory and practice is an indisputable fact and is determined by the awareness of the latter as: 1) the source of any theory (theoretical knowledge is generated by the practical activities of people); 2) fields of application of the theory (any theory is enriched in the conditions of practical activity); 3) criterion of the truth of the theory (any theory must pass a practical test). Special emphasis is placed on industrial pedagogical practice as an important way of realizing the unity of theory and practice in the training of higher education specialists.

The experience of the implementation of industrial practices (industrial pedagogical practice in a higher school, industrial scientific and pedagogical practice in a higher school) at the Department of General Pedagogy and Andragogy of the Poltava National Pedagogical University named after V. G. Korolenko within the educational and professional program "Educational, Pedagogical Sciences" specialty 011 Educational, Pedagogical Sciences.

Key words: *the principle of the unity of theory and practice, production practices, higher school, professional teacher training, professional competence, higher school pedagogy*

Стаття надійшла до редакції 17.01.2025 р.

УДК 811.111

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2025.35.331100](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2025.35.331100)

VALENTYNA ISCHENKO

ORCID: 0000-0002-4812-0859

SOFIA HORBUNOVA

ORCID: 0000-0001-8023-5851

OLENA HASII

ORCID: 0000-0002-5116-0448

OLENA KONONENKO

ORCID: 0000-0002-8307-9302

Poltava University of Economics and Trade

QUALITY OF FOREIGN LANGUAGE TRAINING IN THE SYSTEM OF HIGHER EDUCATION: CHALLENGES AND PROSPECTS

The article focuses on some ways to increase the quality of foreign language training for the students on the university level, as well as practical experience of using innovative teaching methods in the educational process in Poltava University of Economics and Trade.

The problem of foreign language training methodology has been the subject of numerous theoretical studies by both Ukrainian and international researchers. Nonetheless, one of the most urgent challenges today – to increase the level of motivation of students of non-language specialties of universities to learn English – has not been solved yet. According to the research, a crucial factor in solving this issue is identifying the needs of students in order to increase the quality of the educational process.

In the context of foreign language teaching within higher education, various methods are employed to enhance students' motivation to study and therefore to elevate the efficiency of language training. The article is focused on several key initiatives adapted in Poltava University of Economics and Trade, including exploring strategies to increase the number of academic hours dedicated to foreign language practice, personalizing the foreign language learning approach to better meet individual student needs and integration of native speakers into the language training process to provide students with means to practice speaking and comprehension in real-world contexts.

The results of the research indicate an overall improvement in students' English skills during their university studies and a desire for more language learning hours. The Business Foreign Language Department will use these findings to update training materials and improve English language instruction. The department's experience with surveys highlights their value as a tool for professor-student collaboration, assessing educational quality, and managing improvement.

***Key words:** quality of foreign language training, teaching methods, survey, challenges that arise in the educational process, needs of students, foreign language proficiency*

Statement of the problem in general and an indication of its connection with important scientific or practical tasks. Nowadays, English is the main tool of international communication in academic and business environments. Using it as a means of communication is one of the requirements for future specialists in any professional area. The main goal of teaching foreign languages in universities is to provide students with a quality language teaching process to ensure acquiring the skills and abilities to use a foreign language in everyday situations, business and professional communication. Therefore, universities have to develop a qualitative system of foreign language training in order to give their graduates the ability to adequately meet the challenges of the present moment.

The main goals of Poltava University of Economics and Trade are to increase the awareness of the importance of foreign languages for the future of Ukraine among students, professors, and university staff, to stimulate motivation to study of foreign languages, and therefore the level of proficiency in a foreign language; create opportunities for educational, cultural, and professional development of students and professors in order to improve the quality of educational services.

Analysis of the most important publications in which the solution of the researched problem is initiated and on which the author relies. The problem of foreign language training methodology has been the subject of numerous theoretical studies by both Ukrainian and international researchers. The works of the

leading scientists have shown that a system of tasks and techniques, different from traditional ones, contributes to a more successful formation of foreign language skills and abilities.

The conducted analysis of scientific and methodological literature reveals that many Ukrainian and international researchers are searching for ways to increase the quality of language training by introducing innovative (interactive) technologies into the educational process.

Ukrainian researchers N. Bilan, A. Bilotserkivets, B. Gridneva, O. Matveyenko, Z. Osada, O. Tymofeeva studied various aspects of teaching foreign languages in non-linguistic higher education institutions, which is especially important for our research. In particular, Z. Osada and O. Matveyenko analyzed modern methods and technologies of teaching foreign languages in technical higher education institutions; N. Bilan studied the communicative method of teaching foreign languages; A. Bilotserkovets analyzed the modern methods of teaching a foreign language in a professional direction, V. Ishchenko and S. Horbunova paid attention to the use of innovative teaching methods for training specialists in the sphere of Economics, Entrepreneurship and Trade. The specific features of teaching Latin or ways of training English pronunciation of students majoring in Philology were also examined, emphasizing the need for incorporating innovative methods and teaching tools in the preparation of philological specialists.

Therefore, the methodology of teaching foreign languages is a complex phenomenon, characterized primarily from the standpoint of the tasks and goals set, which are based on the principles of activity aimed at effectively conveying the necessary foreign language material to students, which should ultimately lead to a high level of language proficiency.

Distinguishing still unresolved aspects of the scientific problem addressed in this article. The requirements of modern society and the reform of the educational system in Ukraine are increasingly pushing trainers and lecturers towards the use of methods that promote the development of the creative principles of a personality, taking into account the individual characteristics of the students and the integration of modern technologies and resources to ensure the most impactful execution of the educational process.

Among the most urgent challenges today is to increase the level of motivation of students of non-language specialties of universities to learn English. Addressing this issue requires innovative teaching methods, interdisciplinary approaches, and tailored learning strategies that align with the students' academic and professional goals. A crucial factor in solving this issue is identifying the needs of students in order to increase the quality of the educational process.

Formulation of the purpose and tasks of the article. The purpose of the article is to identify the challenges that arise in the educational process; to reveal the needs of the students and to find the ways to satisfy them; to describe the main ways of increasing the quality of foreign language training used at the Poltava University of Economics and Trade (PUET). The task of this research is to describe the methods of training which help to make the process of foreign language training more interesting, more individualized and therefore more efficient and effective.

Statement of the main material with a full justification of the obtained scientific results. In the context of integration of Ukraine into the international scientific and educational space, the teaching and studying of English as the language of international communication, is not just one of the pillars of higher education, but it is becoming one of the key issues for meeting such requirements of the Bologna Process as expanding the academic mobility of students, professors and other personnel for mutual enrichment with European experience; increasing the competitiveness of graduates in the domestic, European and global labor markets. Taking into account the opportunities for the students of PUET to have their internship in different countries of the world, the importance of fluency in English, increases dramatically.

Improving the quality of foreign language teaching at the university should be ensured by increasing interest in acquiring knowledge through explanatory work on the role of foreign language proficiency in enhancing the competitiveness of graduates and the mobility of students.

In recent years, the Department of Business Foreign Language has been conducting student surveys as one of the steps to improve the quality of studying and teaching foreign languages at the university. In the 2023-2024 academic year, a student survey was conducted according to the topic "Quality of English Training in the University".

The research had a focus on identifying the following:

- to determine the degree of motivation of students to study foreign languages;
- to investigate if the knowledge of a foreign language acquired during study meets the expectations of students;
- to investigate the advantages and disadvantages of the way the foreign language training is organized in the university;
- to investigate the most effective forms of cooperation between professors and students;
- to find out the opinion of students regarding the level of foreign language training.

The survey was conducted among first – fourth year students of the Educational and Scientific Institute of Day Education, with whom the Department of Business Foreign Language works. 61% of the total number of students was surveyed, namely:

1st year – 205 students,
2nd year – 94 students,
3rd year – 61 students,
4th year – 54 students.

A questionnaire administered to the students covered different aspects of a foreign language training, such as motivation, organization of the educational process, students' assessment of the level of knowledge acquired, etc. The questionnaire included multiple choice questions as well as open-ended questions. The analysis of the results demonstrated that students gave preference to open-ended questions. It proves the fact that not only are the respondents strongly motivated and ready to study hard but also showing their desire to participate in the process of foreign language teaching quality improvement in PUET.

The examples of multiple choice questions in the survey included the following:

- 1) *Do you need to know a foreign language in the future?*
 - a) *not at all necessary*
 - b) *very necessary*
 - c) *difficult to answer*
- 2) *What is your opinion on the level of foreign language teaching at the university?*
 - a) *low*
 - b) *average*
 - c) *high*
- 3) *Have your English language skills improved during your studies at the university?*
 - a) *yes*
 - b) *no*
 - c) *difficult to answer*
- 4) *Which method of foreign language training is the most effective?*
 - a) *classroom*
 - b) *self-study (distance learning)*
 - c) *blended.*

The survey results provided valuable insights. All the surveyed students mentioned the necessity of a foreign language in the future both in everyday life and in their career; 54% of surveyed students rate the level of English teaching as high, 39% as average, and 7% as low.

The vast majority of respondents say that their English language skills have improved during their studies at university; however, in comments some of them note that the degree of these improvements is not significant enough.

As for the most effective methods of foreign language training 89% of the respondents chose blended education.

The examples of the open-ended questions were as follows:

- 1) *In your opinion, the number of hours for foreign language training should be...*
- 2) *What could be done to increase the quality of studying and teaching foreign languages at the university?*
- 3) *The distance learning course should be...*

The responses of students that were of a paramount interest for the researchers were:

- 1) *To increase the number of academic hours for foreign language training (87% of responses).*

The majority of the students spoke in favor of increasing the number of hours for foreign language training. Almost a third of those surveyed are satisfied with the current state of affairs. Students of all years of study highlight the necessity of increasing the allocated hours for English language training, with the most pronounced demand observed in the fourth year students. This is attributed to the significant number of professional disciplines, which leave insufficient time for English language study.

- 2) *To make the process of foreign language training more individualized. (63% of responses).*

As far as the students of PUET come to the university with a different level of English due to their academic background and the challenges of the pandemic and the war period, the Business Foreign Language Department worked out a system of entry test for the first-year students. During the first week at the university all students are checked for their foreign language proficiency and they start language training in the groups with the same level (A1, A2, B1, B2). Each course is structured in alignment with established guidelines for teaching English at the corresponding proficiency level, ensuring that the materials, vocabulary, and grammar are tailored to meet the specific needs and abilities of the students. It makes the process more effective and efficient and moreover language training is comfortable for all the students.

- 3) *To involve native speakers into the process of foreign language training in order to practice speaking and comprehension skills. (58% of responses).*

While the process may require significant planning and resources, the benefits of engaging native speakers in the educational process are recognized as invaluable in promoting linguistic and cultural fluency. Although the idea of inviting native speakers is a challenging one, some steps are made to satisfy this need.

Professors of the Business Foreign Language Department in cooperation with the Educational and Scientific Center for Quality Assurance of Higher Education worked on the plan for increasing the quality of language training and increasing the satisfaction of students. This plan included the following points:

- 1) To work out the ways to increase the number of academic hours for foreign language training.
- 2) To personalize the foreign language training strategy.
- 3) To practice speaking and understanding by incorporating native speakers into the foreign language instruction process.

In order to increase the number of hours for practical training of English skills the department initiated the student science club "Speaking Club". Students of different specialties get together on a weekly basis to discuss different topics. Among the topics under discussion are: "The art of communication", "Stress management", "Culture and traditions of English speaking countries" etc. "Speaking Club" provides students with a platform to practice and improve their communication skills, helps students articulate complex ideas more clearly and effectively, fosters collaboration and critical thinking. In response to the need of students to practice speaking and listening skills with native speakers, the professors of the Business Foreign Language Department invite language trainers from Germany and the USA. Our colleagues (professor Candida Johnson, Dr. Hartmut Quehl, Dr. Olena Kobzar) participate in meetings of discussion lovers. This collaboration broadens students' knowledge and helps cultivate a genuine interest in continuous learning.

Since university education involves the development of an individualized educational trajectory, different elective courses were developed for the students of second – fourth years. Among them: "English (A2)", "English (B1)", "English (B2)", "Business English (A2)", "Business English (B1)". These courses ensure the continuity of education and make the process of language training more personalized as these distance courses were developed with the idea that students can work with the materials in the convenient time and with a suitable pace.

As far as the students expressed the idea that a communicative approach to language training is preferable, the courses are planned to be reorganized to satisfy the needs of language learners. So, next year the students will be offered the following courses: "Communicative Course of English (A2)", "Communicative Course of English (B1)", and "Communicative Course of English (B2)". This restructuring will involve integrating more interactive and student-centered teaching methods that emphasize real-life communication, problem-solving and practical language use in diverse contexts.

In response to the requirement to personalize the foreign language training strategy, the professors of the Business Foreign Language Department developed "The Online English Language Marathon". It takes place every semester and lasts from 6 to 10 weeks. Among the topics offered are "Lifelong education", "Emotional intelligence", "Digital trail", "The language of social media", "Routines". The materials of the marathon include theoretical materials, practical exercises, and tasks for listening. Each week finishes with a test for self-evaluation. The online format allows for greater accessibility, enabling students to participate from anywhere and at any time, making language learning more convenient and adaptable to their schedules.

To raise the level of motivation to study foreign languages the professors of the Business Foreign Language Department invite students to participate in an annual language festival "Linguafest" which includes round table talks, tongue twister battles, competitions for the best knowledge of grammar, the best essay, best translation of the poetry and fiction. This event offers students a unique opportunity to actively engage with the language learning process in a fun and interactive way. The festival encourages healthy competition, collaboration, and a sense of community among students, making the process of learning a foreign language both enjoyable and rewarding.

Results of the research and prospects for further development of this thematic area. A significant number of students have a personal motivation to study foreign languages. The survey results confirm that, in general, students note an improvement in their English language skills during their studies at the university, and are in favor of increasing the number of hours devoted to studying a foreign language.

The data obtained in this research will be taken into account by the Business Foreign Language Department when developing and updating training materials and planning measures to improve the level of learning and teaching of English. The experience of conducting surveys by the department confirms their importance as a form of cooperation between professors and students, a source of information for assessing the quality of the educational process and a means of quality management. In the future, it is necessary to continue to work out the mechanisms of research to study the factors influencing language training at the university.

References

- Bilan, N. (2012). *Komunikatyvnyi metod navchannia inozemnykh mov studentiv nemovnykh VNZ [Communicative method of teaching foreign languages to non-linguistic university students]* *Molod i rynek [Youth and the market]*, 5, 149-153 [in Ukrainian].
- Bilotserkovets, A. (2017). *Novitni metody vykladannia inozemnoi movy za profesiinym spriamuvanniam u VNZ [Innovative methods of teaching a foreign language for professional purposes in universities]*. In *Doslidzhennia ta vprovadzhennia v navchalnyi protses suchasnykh modelei vykladannia inozemnoi movy za fakhom [Research and implementation in the initial process of modern models of teaching foreign languages]*

for specialists]: zb. materialiv III Vseukr. nauk.-prakt. internet-konf. z pytan metodyky vykladannia inozemnoi movy (pp.21-22). Odesa: Odeskyi natsionalnyi universytet imeni I.I.Mechnykova [in Ukrainian].

- Ishchenko, V. L., Horbunova, S. O., & Kononenko, O. A. (2023). Ways of training English pronunciation through tongue twisters: experience of Poltava University of Economics and Trade. *Vytyky pedahohichnoi maisternosti [The origins of pedagogical mastery]*, 31, 81-86.
- Ishchenko, V. L., & Horbunova, S. O. (2024). Innovative teaching methods for training competitive specialists at foreign language classes. In *Resursno-orientovane navchannia v «3D»: dostupnist, dialoh, dynamika [Resource-oriented learning in "3D": accessibility, dialogue, dynamics]*: zbirnyk tez dopovidei IV Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii (pp. 344-347). Poltava: FKUEP PDAU.
- Ishchenko, V. L., Horbunova, S. O., & Kononenko, O. A. (2024). Peculiarities of teaching Latin to students majoring in Philology: the experience of Poltava University of Economics and Trade. *Vytyky pedahohichnoi maisternosti [The origins of pedagogical mastery]*, 33, 112-116.
- Osada, Z., & Matvieienko, O. (2015). Suchasni metodyky ta tekhnolohii vykladannia inozemnykh mov u tekhnichnykh VNZ [Modern methods and technologies of teaching foreign languages in technical universities]. In A. I. Anisimova (Ed.), *Anhlistyka ta amerykanistyka [English and American studies]*: zb. nauk. pr. (Is. 12, pp. 95-101). Dnipro: LIRA [in Ukrainian].
- Pavlenko, V. V. (2014). Metody problemnoho navchannia [Problem-based learning methods]. *Novi tekhnolohii navchannia [New technologies of science]*: nauk.-ped. zb. (Is. 81, pp. 75-79). Kyiv [in Ukrainian].
- Pavlovska, Yu.V. (2015). Vidbir navchalnykh tekstiv dlia metodyky individualizatsii navchannia anhliiskoho profesiino oriantovanoho pysemnogo movlennia [Selection of educational texts for the methodology of individualizing teaching of professionally oriented English writing]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. T. H. Shevchenka. Pedahohichni nauky [Visnyk Chernihiv National Pedagogical University named after T. H. Shevchenko. Pedagogical sciences]*, 119, 189-192 [in Ukrainian].

ИЩЕНКО В., ГОРБУНЬОВА С., ГАСІЙ О., КОНОНЕНКО О.

Полтавський університет економіки і торгівлі, Україна

ЯКІСТЬ ПІДГОТОВКИ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті розглядаються деякі напрями підвищення якості викладання іноземних мов студентам вищих навчальних закладів, а також практичний досвід використання інноваційних методів навчання у навчальному процесі в Полтавському університеті економіки і торгівлі.

Проблема методики викладання іноземних мов є предметом численних теоретичних досліджень як українських, так і іноземних науковців. Проте одне з найбільш актуальних завдань сьогодення – підвищення рівня мотивації студентів немовних спеціальностей ЗВО до вивчення англійської мови – досі не вирішене. Як показують дослідження, вирішальним фактором у цьому є виявлення потреб студентів з метою підвищення якості освітнього процесу.

У контексті викладання іноземних мов у закладах вищої освіти застосовуються різні методи для підвищення мотивації студентів до навчання, а отже, й ефективності мовної підготовки. У статті розглядаються кілька ключових ініціатив, запроваджених у Полтавському університеті економіки і торгівлі, зокрема стратегії збільшення кількості навчальних годин, присвячених мовній практиці, персоналізація підходу до вивчення іноземної мови з метою кращого задоволення індивідуальних потреб студентів та інтеграція носіїв мови у процес мовної підготовки, щоб надати студентам можливість практикувати говоріння та розуміння мови в реальному контексті.

Результати дослідження свідчать про загальне покращення рівня володіння англійською мовою студентами під час навчання в університеті та побажання щодо збільшення кількості годин навчання іноземній мові. Кафедра ділової іноземної мови використовує ці результати для оновлення навчальних матеріалів та вдосконалення викладання англійської мови. Досвід кафедри у використанні опитувань підкреслює їхню цінність як інструменту для співпраці викладачів і студентів, оцінки якості освіти та управління процесом її вдосконалення.

Ключові слова: *якість підготовки з іноземної мови, методи навчання, опитування, виклики, які виникають у навчальному процесі, потреби студентів, володіння іноземною мовою*

Стаття надійшла до редакції 03.02.2025 р.

УДК 378.011.3-051+37.013:34

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2025.35.331101](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2025.35.331101)

ОЛЕКСАНДР КІНДЯК

ORCID: 0009-0000-3379-9128

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Стаття присвячена теоретико-аналітичному дослідженню проблеми формування правової культури майбутніх педагогів у контексті трансформації освітнього середовища, що зазнає змін під впливом демократичних, нормативно-правових та соціокультурних чинників. У роботі розкрито сутність і структуру правової культури педагога як інтегрального особистісно-професійного утворення, що поєднує систему правових знань, усвідомлення правових норм та цінностей (правосвідомість), а також здатність до правомірної поведінки в освітньому процесі. Особлива увага приділена ролі правової культури педагога в забезпеченні демократичних трансформацій суспільства через виховання правосвідомих громадян і утвердження принципів верховенства права, недискримінації, академічної доброчесності в закладах освіти. У статті визначено педагогічні умови, що сприяють ефективному формуванню правової культури у студентів педагогічних спеціальностей: інтеграція правових компонентів у навчальні дисципліни, створення правопросвітницького освітнього середовища, застосування активних методів навчання та правового моделювання. Проаналізовано сучасний стан правової підготовки педагогів в Україні, зокрема обмежений обсяг правових курсів, низький рівень правової поінформованості студентів та відсутність системного підходу. Наведено приклади міжнародного досвіду з підготовки вчителів до правомірної професійної діяльності, зокрема моделі правової грамотності (legal literacy) в США, Канаді, країнах ЄС. На основі аналізу теоретичних джерел і практики запропоновано конкретні рекомендації щодо удосконалення освітніх програм, професійної підготовки викладачів і створення інституційних умов для розвитку правової культури майбутніх учителів як основи якісної та безпечної освіти.

***Ключові слова:** правова культура, майбутні педагоги, демократична трансформація, освітній процес, правова підготовка, педагогічні умови*

Постановка проблеми. Становлення України як незалежної демократичної правової держави та інтеграція до європейського простору вимагають високого рівня правової культури суспільства загалом і кожного громадянина зокрема. Зміни в освітньому середовищі, пов'язані з модернізацією змісту освіти й орієнтацією на європейські стандарти, зумовлюють актуальність формування правової культури у майбутніх педагогів – фахівців, які будуть здійснювати виховання підростаючого покоління в дусі поваги до права і демократичних цінностей. Правова культура педагога є необхідною передумовою реалізації принципів верховенства права в освітньому процесі, забезпечення прав і свобод учасників освіти, запобігання правопорушенням у шкільному середовищі. Від рівня правової обізнаності та правосвідомості вчителя залежить формування правомірної поведінки учнів, їх громадянської свідомості та поваги до закону в суспільстві майбутнього.

На сучасному етапі трансформації системи освіти особливої ваги набуває проблема підвищення ефективності правової підготовки студентів педагогічних спеціальностей. Однак аналіз досвіду показує, що питання формування правової культури майбутніх учителів досі не вирішено повною мірою. Існують розбіжності у трактуванні поняття «правова культура педагога», недостатньо узгоджено зміст і структуру цього феномена, а практична реалізація правового виховання в закладах вищої освіти залишається фрагментарною. Все це обумовлює потребу в теоретичному узагальненні підходів до формування правової культури педагога та розробці рекомендацій для вдосконалення цього процесу в умовах трансформації освітнього середовища.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблематика правової культури особистості розроблялася на перетині правознавства, філософії, соціології, педагогіки, психології та інших наук. У науковій літературі правову культуру розглядають як складову загальної культури суспільства, що відображає рівень правових цінностей, знань і поведінки членів суспільства. Зокрема, С. Дьоміна визначає правову культуру як невід'ємну частину духовної культури, яка містить правові цінності та норми у суспільному житті. В. Головченко трактує правову культуру як спосіб діяльності й відносин, що закріплюють та реалізують ключові правові цінності. П. Макушев пропонує визначення, найбільш релевантне для педагогічного контексту: правова культура – це система правових знань, умінь, навичок, а також емоційно-ціннісних та

вольових компонентів, що проявляються у правомірній діяльності особистості. Таке розуміння підкреслює, що правова культура не обмежується набором правових знань чи декларуванням цінностей – вона передбачає глибоке засвоєння правових норм, переконаність у їх соціальній значущості та готовність діяти відповідно до них.

Безпосередньо питання формування правової культури майбутніх педагогів досліджували українські науковці в галузі теорії та методики професійної освіти. Зокрема, Л. В. Грищенко у низці праць проаналізувала стан правової вихованості студентів педагогічних коледжів і обґрунтувала модель формування правової культури майбутніх учителів у навчально-виховному середовищі коледжу. Вона відзначає, що рівень правових знань і правосвідомості студентської молоді є недостатнім, що знижує ефективність їх підготовки до правомірної професійної діяльності. В. В. Одарій (2005) присвятив дисертаційне дослідження підготовці майбутніх педагогів до правового забезпечення професійної діяльності, у якому визначив педагогічні умови успішного формування правової культури та розробив спецкурс з правових основ діяльності вчителя. Однак у цілому проблема залишається актуальною: існує потреба узагальнення українського і міжнародного досвіду з метою вироблення цілісної програми розвитку правової культури педагогів у сучасних умовах.

Міжнародні дослідження також звертають увагу на правову підготовку вчителів. У США та Канаді проведено ряд робіт щодо legal literacy («правової грамотності») педагогів. Зокрема, встановлено, що більшість учителів та студентів педагогічних спеціальностей мають прогалини в знаннях освітнього законодавства і політики, що може негативно впливати на їх професійну діяльність (Schimmel, Militello, 2007). Д. Шиммель та М. Міллітелло називають низьку правову грамотність учителів «занедбаною відповідальністю» системи підготовки педагогів, закликаючи до посилення правового компоненту у змісті педагогічної освіти (Schimmel, Militello, 2007). Водночас деякі автори пропонують шляхи вирішення проблеми: запровадження обов'язкового курсу з основ шкільного права у програми підготовки вчителів (Gullatt, Tollett, 1997), розвиток практико-орієнтованих модулів з розбором юридичних кейсів, формування в майбутніх учителів навичок правового аналізу ситуацій з життя школи (Delaney, 2008). Таким чином, література свідчить про загальне визнання важливості правової культури педагогів для їх успішної роботи, проте питання її формування потребує подальших досліджень і впровадження кращих практик.

Мета статті – здійснити теоретико-аналітичний огляд та узагальнення підходів до формування правової культури майбутніх педагогів в умовах трансформації освітнього середовища.

Виклад основного матеріалу. Правова культура майбутнього педагога розуміється як інтегральна характеристика його професійно-особистісної підготовленості до правомірної діяльності. Вона включає:

- систему правових знань, уявлень про законодавство, права та обов'язки в освітній сфері;
- правову свідомість – усвідомлення соціальної цінності права, переконаність у важливості дотримання правових норм, сформовані правові цінності та установки;
- правову поведінку – практичну реалізацію правових норм у професійній діяльності, дотримання законів і етичних стандартів, захист прав учнів і власних трудових прав. Узгоджуючись із двокомпонентною моделлю, наведеною в літературі, ці складові можна умовно поділити на суб'єктивний елемент (правосвідомість педагога, що охоплює знання і цінності) та об'єктивний елемент (правомірна поведінка у реальних ситуаціях). Правова культура вчителя проявляється у його здатності керуватися правовими нормами у педагогічній діяльності, забезпечувати правомірність своїх дій і рішень, створювати в класі атмосферу поваги до прав кожної дитини.

Важливо підкреслити, що правова культура педагога є складовою частиною його загальної педагогічної культури та професійної компетентності. В українському законодавстві наголошено на необхідності виховання високої правової культури населення. Зокрема, Національна програма правової освіти населення спрямована на підвищення рівня правових знань громадян та формування поваги до закону (*Про Національну програму...*, 2001). Майбутні вчителі як провідники знань і соціальних цінностей мають стати носіями високої правової культури, адже саме від них залежить правове виховання школярів.

Учитель з високим рівнем правової культури здатен стати агентом демократичних змін у суспільстві через виховання правосвідомих громадян. Демократична трансформація передбачає утвердження в суспільстві принципів верховенства права, справедливості, поваги до прав людини. Освіта відіграє ключову роль у цьому процесі, а вчитель – центральна фігура в освітньому середовищі демократичного суспільства. Правова культура педагога забезпечує дотримання правових норм у школі, створює безпечне і справедливе середовище для учнів. Учитель, який сам неухильно дотримується законів і етичних норм, слугує прикладом для молоді, формує у неї навички відповідальної поведінки та критичного ставлення до проявів правопорушень. Таким чином, через повсякденну навчально-виховну роботу вчителі з високою правовою культурою сприяють зміцненню правопорядку і демократичних цінностей.

В умовах масштабних соціальних перетворень, що відбуваються в Україні (децентралізація, реформування освіти, розбудова громадянського суспільства), роль учителя як провідника демократичних принципів зростає. Демократизація шкільного життя – учнівське самоврядування, партнерська взаємодія, повага до різноманітності – неможлива без належної правової компетентності педагогів. Вони мають знати нормативно-правову базу освіти (закони «Про освіту», «Про повну загальну

середню освіту», Конвенцію ООН про права дитини тощо) і вміти застосовувати її у щоденній практиці. Лише правово обізнаний і свідомий учитель здатний ефективно захищати права учнів, протидіяти булінгу, дискримінації, забезпечувати рівність можливостей у навчанні – а отже, реалізовувати на практиці принципи демократії в школі. У ширшому сенсі, педагоги з високою правовою культурою формують покоління молоді, яке поважає закон і готове брати участь у демократичних процесах, що є запорукою сталого демократичного розвитку держави.

Процес формування правової культури майбутніх педагогів відбувається під час їх фахової підготовки у закладі вищої освіти (ЗВО) та у ході самовиховання. На основі аналізу літератури можна визначити кілька ключових педагогічних умов, від реалізації яких залежить ефективність цього процесу (Грищенко, 2017; Одарій, 2005):

– *Забезпечення сприятливого освітнього середовища*, насиченого правовою тематикою. Це передбачає інтеграцію елементів правової освіти у різні аспекти життя ЗВО: від змісту навчальних дисциплін до діяльності студентського самоврядування. Важливою умовою є утвердження академічної культури, заснованої на повазі до правил і норм (дотримання академічної доброчесності, статуту університету тощо) – таким чином, студенти набувають досвіду життя в правовому полі ще в стінах університету.

– *Інтеграція правових знань у зміст педагогічної освіти*. Необхідно збагачувати навчальні програми питаннями права, що стосуються професійної діяльності вчителя. Зокрема, до обов'язкової підготовки вчителів варто включити основи освітнього законодавства, права дитини, професійні права та обов'язки педагога, етичні та правові норми роботи з дітьми. Досвід показує, що впровадження спеціальних навчальних курсів, таких як «Правознавство в освіті» чи «Правова освіта та культура майбутнього вчителя», позитивно впливає на формування правових компетентностей (Одарій, 2005). Більше того, правова проблематика може інтегруватися і в педагогічні дисципліни – наприклад, при вивченні методики виховної роботи розглядати правове виховання школярів, у курсі з безпеки життєдіяльності – правові основи охорони праці вчителя тощо.

– *Використання активних методів правового виховання у процесі підготовки педагогів*. Ефективними чинниками розвитку правової культури є практико-орієнтовані підходи: аналіз педагогічних ситуацій з правовим компонентом, моделювання судових або дисциплінарних розглядів, обговорення кейсів порушення прав учасників освітнього процесу, рольові ігри («вчитель – учень – батьки» у конфліктних ситуаціях) тощо. Такі методи сприяють не лише засвоєнню норм, але й формуванню навичок їх застосування, розвитку правомірної поведінки. Як показало дослідження канадських учених, більшість майбутніх учителів стикаються з правовими питаннями під час педагогічної практики, але часто не відчують себе достатньо підготовленими їх вирішувати. Тому включення практичних правових модулів у педагогічну практику (наприклад, семінари з розбору реальних шкільних ситуацій з правовими аспектами) є важливою умовою підвищення рівня їх правової культури.

– *Стимулювання самостійної правової освіти студентів*. Викладачам доцільно заохочувати майбутніх педагогів до самостійного вивчення нормативних документів, участі в наукових гуртках чи конкурсах з правознавства, обговорення актуальних правових подій. Наприклад, проведення тематичних тижнів права, організація зустрічей з юристами, диспут-клубів з питань моралі і права – все це розширює світогляд студентів і підвищує їх мотивацію до правового самовдосконалення.

В Україні правова підготовка майбутніх учителів наразі здійснюється переважно через окремі навчальні дисципліни та виховні заходи в ЗВО. Зазвичай програми підготовки бакалаврів містять курс «Правознавство» або «Основи педагогічного менеджменту та права», проте його обсяг є обмеженим. За даними досліджень, значна частина студентів-педагогів має фрагментарні знання про освітнє законодавство і права дитини (Грищенко, 2017). Так, виявлено недостатнє розуміння майбутніми вчителями нормативних вимог щодо охорони праці, відповідальності за життя і здоров'я учнів, порядку реагування на випадки булінгу. Багато студентів не можуть впевнено відповісти, які права мають учасники освітнього процесу чи які юридичні наслідки може мати порушення дисципліни в школі. Це свідчить про те, що традиційного курсу правознавства недостатньо для формування стійких правових компетентностей.

До того ж, як зазначає Л. Грищенко, у чинній практиці правового виховання студентської молоді спостерігається низка проблем: відсутність комплексної програми розвитку правової культури в педуніверситетах, недостатня кількість фахівців-юристів серед викладачів педагогічних ЗВО, слабка міждисциплінарна інтеграція правових знань. У результаті студенти часто не пов'язують правові знання з майбутньою професією, вважаючи їх другорядними. Аналогічні проблеми відзначаються і за кордоном: наприклад, канадські дослідники констатують «незадовільний стан правової грамотності серед учителів» та мінімальний обсяг навчання правових аспектів у програмах підготовки. За опитуваннями в США, понад 75% вчителів не мали в університеті курсу з освітнього права і більшість засвоювали правові знання вже в ході роботи, шляхом проб і помилок (Schimmel, Militello, 2011). Така ситуація не є оптимальною, адже правові питання входять до числа найбільш важливих сфер підготовки вчителів – дослідження показують, що керівники шкіл називають юридичну грамотність однією з трьох

найнеобхідніших складових професійної компетентності педагога (Garner, 2000). Відповідно, актуальним завданням є посилення правового компонента педагогічної освіти.

В Україні нормативні документи наголошують на необхідності підвищення правової культури педагогічних працівників. Зокрема, Концепція національно-патріотичного виховання молоді (затв. МОН) включає правове виховання як складову громадянської освіти, а Професійний стандарт вчителя (2020) визначає серед загальних компетентностей учителя – громадянську і соціально-правову компетентність, що передбачає знання законодавчих вимог і вміння діяти згідно з ними. В кількох педагогічних університетах впроваджено інноваційні програми, спрямовані на формування правової культури: наприклад, спецкурс «Основи права в освіті» у Драгоманова, «Правова культура вчителя» в Гринченка тощо. Позитивним є досвід співпраці ЗВО з органами юстиції та громадськими організаціями: проведення тижнів права, конкурсів студентських есе з прав людини, залучення студентів до правопросвітницьких проєктів у школах. Ці заходи допомагають майбутнім педагогам набутти практичного досвіду правової освіти та усвідомити власну роль у цій діяльності.

Міжнародні підходи зосереджені на тому, щоб забезпечити мінімально необхідний рівень правових знань у всіх випускників педагогічних програм. У багатьох країнах (США, Канада, Великобританія) курси з освітнього права або права та етики викладання включені до стандартів підготовки вчителів (Gullatt, Tollett, 1997). Організація Об'єднаних Націй та ЮНЕСКО у своїх програмах з освіти для демократичного громадянства наголошують на підготовці вчителів, спроможних навчати прав людини і демократії (UNESCO, 2019). У межах європейської програми EDUCATING FOR DEMOCRACY розроблено Toolkit for Teacher Training in Education for Democratic Citizenship and Human Rights, який містить модулі для розвитку у педагогів знань про права людини, навичок демократичного врядування в класі, правового захисту учнів. В Ізраїлі, наприклад, запроваджено обов'язковий компонент підготовки – «правова та громадянська грамотність вчителя», який включає ознайомлення з основами освітнього законодавства та тренінги з відстоювання прав учнів. Отже, світовий досвід свідчить про поступовий перехід від декларацій до конкретних кроків: створення навчальних ресурсів, перегляд стандартів підготовки, обмін кращими практиками через міжнародні мережі. Для України важливо творчо засвоїти ці підходи з урахуванням вітчизняних реалій.

На основі проведеного аналізу можна запропонувати такі кроки для покращення процесу:

– *Розробка та впровадження комплексної освітньої програми з правової підготовки вчителів.* Міністерству освіти і науки спільно з педагогічними університетами варто створити типовий навчальний модуль або курс, присвячений правовим основам діяльності педагога (основи освітнього права, права дитини, трудові права вчителя, юридична відповідальність у сфері освіти тощо). Такий курс має бути обов'язковим і практично орієнтованим, з використанням інтерактивних методів.

– *Підвищення кваліфікації викладачів ЗВО з питань права.* Доцільно організувати для викладачів педагогічних дисциплін спеціальні тренінги або стажування у сфері освітнього права і прав людини, аби вони могли якісно інтегрувати ці питання у викладання. Можлива співпраця з юридичними факультетами для забезпечення методичної підтримки.

– *Створення ресурсів та середовищ для практичного відпрацювання правових навичок.* Наприклад, відкриття при педуніверситетах «Юридичних клінік» або консультативних центрів, де студенти-педагоги могли б консультивати громадян з питань освіти під наглядом юристів – це одночасно підвищить їх власну правову компетентність. Інший варіант – запровадити у педагогічну практику завдання з правового аудиту шкільної документації, участі у шкільних правових заходах, що дасть студентам реальний досвід.

– *Посилення виховної роботи правового спрямування.* У позааудиторній діяльності ЗВО варто більше уваги приділити правопросвітництву: проводити конкурси знавців права серед студентів, моделювання судових процесів, дебати на правову тематику, зустрічі з представниками поліції, суддів, омбудсмена. Це не лише збагачує знання студентів, але й формує в них активну громадянську позицію та впевненість у правомірній поведінці.

– *Моніторинг та оцінювання рівня правової культури студентів.* До випускних атестацій чи педагогічних іспитів варто включати питання або ситуаційні завдання, що перевіряють правові компетентності. Регулярне діагностування (анкетування, тестування) рівня правових знань і установок студентів допоможе відстежувати динаміку та коригувати освітній процес.

Реалізація цих рекомендацій сприятиме тому, що випускники педагогічних закладів освіти будуть більш підготовленими до роботи в умовах правової держави і зможуть ефективно виконувати не лише навчальну, а й виховну функцію – формувати правосвідомих громадян.

Висновки. Правова культура є невід'ємною складовою професійної компетентності майбутніх педагогів, від якої залежить ефективність освітніх реформ і розвиток демократичного суспільства. Вона охоплює правові знання, сформовану правосвідомість і здатність до правомірної поведінки в професійній діяльності. Її високий рівень сприяє дотриманню прав усіх учасників освітнього процесу, профілактиці правопорушень і формуванню правосвідомих громадян.

Аналіз вітчизняних і зарубіжних досліджень засвідчує наявність як напрацювань (Грищенко, Одарій та ін.), так і актуальних проблем – фрагментарність правової підготовки, низький рівень правової обізнаності студентів, обмежені можливості застосування знань на практиці.

Формування правової культури в умовах трансформації освіти вимагає комплексного підходу: оновлення змісту підготовки педагогів, впровадження спецкурсів, активних методів навчання, правових практик та моніторингу результатів. Запропоновані в статті заходи сприятимуть підвищенню правової компетентності майбутніх учителів як чиннику сталого розвитку освіти й утвердження правової держави.

Список використаних джерел

- Грищенко, Л. В. (2017a). Особливості формування правової культури майбутніх учителів у навчально-виховному середовищі педагогічного коледжу. *Гуманізація навчально-виховного процесу*, 2 (82), 105-114.
- Грищенко, Л. В. (2017b). Стан формування правової культури майбутніх учителів у навчально-виховному середовищі педагогічного коледжу. *Вісник Черкаського університету. Педагогічні науки*, 15, 29-36.
- Козлова, О. Г., Павленко, А. І. (2015). Правова культура майбутніх юристів як педагогічна проблема. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 8 (52), 125-134.
- Одарій, В. В. (2005). *Підготовка майбутніх педагогів до правового забезпечення професійної діяльності*. (Автореф. дис. канд. пед. наук). Одеса.
- Про Національну програму правової освіти населення: Указ № 992/2001. (2001). *Офіційний вісник України*, 44, ст. 1977.
- Brown, G., Bull, J., & Pendlebury, M. (1997). *Assessing Student Learning in Higher Education*. London: Routledge.
- Delaney, J. G. (2008). The value of educational law to teachers in the K-12 school system. *The Morning Watch*, 36 (1/2).
- Garner, D. R. (2000). *The knowledge of legal issues needed by teachers and student teachers*. Paper presented at the Annual Meeting of the Mid-South Educational Research Association. Bowling Green, KY.
- Gullatt, D. E., & Tollett, J. R. (1997). Education law: A requisite course for preservice and inservice teacher education programs. *Journal of Teacher Education*, 48 (2), 129-135.
- Kutsyuruba, B., Burgess, D., Walker, K., & Donlevy, J. K. (2013). *A guide to Ontario education law for school administrators and teachers*. Ontario: Queen's University.
- Schimmel, D., & Militello, M. (2007). Legal literacy for teachers: A neglected responsibility. *Harvard Educational Review*, 77 (3), 257-284.

References

- Brown, G., Bull, J., & Pendlebury, M. (1997). *Assessing Student Learning in Higher Education*. London: Routledge.
- Delaney, J. G. (2008). The value of educational law to teachers in the K-12 school system. *The Morning Watch*, 36 (1/2).
- Garner, D. R. (2000). *The knowledge of legal issues needed by teachers and student teachers*. Paper presented at the Annual Meeting of the Mid-South Educational Research Association. Bowling Green, KY.
- Gullatt, D. E., & Tollett, J. R. (1997). Education law: A requisite course for preservice and inservice teacher education programs. *Journal of Teacher Education*, 48 (2), 129-135.
- Hryshchenko, L. V. (2017a). Osoblyvosti formuvannia pravovoi kultury maibutnikh uchyteliv u navchalno-vykhovnomu seredovyshchi pedahohichnoho koledzhu [Features of legal culture formation of future teachers in the educational environment of pedagogical college]. *Humanizatsiia navchalno-vykhovnoho protsesu [Humanization of the educational process]*, 2 (82), 105-114 [in Ukrainian].
- Hryshchenko, L. V. (2017b). Stan formuvannia pravovoi kultury maibutnikh uchyteliv u navchalno-vykhovnomu seredovyshchi pedahohichnoho koledzhu [The state of legal culture formation of future teachers in the educational environment of pedagogical college]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Pedahohichni nauky [Bulletin of Cherkasy University. Pedagogical Sciences]*, 15, 29-36 [in Ukrainian].
- Kozlova, O. H., & Pavlenko, A. I. (2015). Pravova kultura maibutnikh yurystiv yak pedahohichna problema [Legal culture of future lawyers as a pedagogical issue]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii [Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies]*, 8 (52), 125-134 [in Ukrainian].
- Kutsyuruba, B., Burgess, D., Walker, K., & Donlevy, J. K. (2013). *A guide to Ontario education law for school administrators and teachers*. Ontario: Queen's University.
- Odarii, V. V. (2005). *Pidhotovka maibutnikh pedahohiv do pravovoho zabezpechennia profesiinoi diialnosti [Preparation of future teachers for legal support of professional activity]*. (Extended abstract of PhD diss.). Odessa [in Ukrainian].
- Pro Natsionalnu prohramu pravovoi osvity naseleння [On the National Program of Legal Education of the Population]: Ukaz № 992/2001. President of Ukraine. (2001). *Oftsiiyni visnyk Ukrainy [Official Gazette of Ukraine]*, 44, art. 1977 [in Ukrainian].

Schimmel, D., & Militello, M. (2007). Legal literacy for teachers: A neglected responsibility. *Harvard Educational Review*, 77 (3), 257-284.

KINDYAK O.

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

FORMATION OF LEGAL CULTURE OF FUTURE TEACHERS IN THE CONDITIONS OF TRANSFORMATION OF THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT

The article is devoted to the theoretical and analytical study of the problem of forming the legal culture of future teachers in the context of the transformation of the educational environment, which is undergoing changes under the influence of democratic, regulatory, legal and socio-cultural factors. The work reveals the essence and structure of the legal culture of a teacher as an integral personal and professional formation that combines a system of legal knowledge, awareness of legal norms and values (legal awareness), as well as the ability to behave lawfully in the educational process. Particular attention is paid to the role of the teacher's legal culture in ensuring democratic transformations of society through the education of law-abiding citizens and the establishment of the principles of the rule of law, non-discrimination, and academic integrity in educational institutions. The article identifies pedagogical conditions that contribute to the effective formation of legal culture in students of pedagogical specialties: integration of legal components into academic disciplines, creation of a legal educational environment, application of active teaching methods and legal modeling. The current state of legal training of teachers in Ukraine is analyzed, in particular, the limited volume of legal courses, low level of legal awareness of students, and the absence of a systematic approach. Examples of international experience in training teachers for lawful professional activity are given, in particular, models of legal literacy in the USA, Canada, and EU countries. Based on the analysis of theoretical sources and practice, specific recommendations are proposed for improving educational programs, professional training of teachers, and creating institutional conditions for the development of the legal culture of future teachers as the basis of high-quality and safe education.

Key words: *legal culture, future teachers, democratic transformation, educational process, legal training, pedagogical conditions*

Стаття надійшла до редакції 17.02.2025 р.

УДК 373.5.043.2-056.2/.3:796

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2025.35.331103](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2025.35.331103)

АЛЛА КОБОБЕЛ

ORCID: 0000-0002-1247-9253

Лицей № 26 «Шевченківський» Полтавської міської ради

ОРГАНІЗАЦІЯ ІНКЛЮЗИВНИХ ЗАНЯТЬ З ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

У статті розглянуто актуальні проблеми посилення оздоровчої рухової активності дітей з особливими освітніми потребами. Акцентовано, що в структурі цілісної особистості фізична компонента обумовлює можливість соціальної взаємодії та духовного розвитку дитини. Покращення фізичного здоров'я нівелює, в значній мірі, негативний вплив наслідків пандемії та умов воєнного стану на соціальне та духовне здоров'я практично всіх дітей шкільного віку. Відмічена наявність відповідного нормативно-правового базису для організації занять з фізичної культури. Дана оцінка навчальної програми з фізичної культури, що реалізується в умовах нової української школи. Відмічена важливість впровадження оновленої моделі оцінювання учнів. Визначено перспективним використання можливостей штучного інтелекту у процесі взаємодії вчителів та учнів закладів загальної середньої освіти.

Ключові слова: *фізична культура, Нова українська школа, інклюзія*

Постановка проблеми; її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. В умовах воєнного стану в Україні сформувалася тенденція постійного зростання чисельності дітей з особливими освітніми потребами. По суті, перебування всіх дітей в стані постійного стресу дозволяє говорити про співставність чисельності учнів з чисельністю дітей з особливими освітніми потребами. Виходячи з

нашого бачення цілісної трипостасної структури особистості вважаємо, що фізична компонента створює важливий регулюючий вплив на соціальний та духовний розвиток дитини. Формування фізичного базису дозволяє засобами фізичної культури досягнути гармонійного розвитку особистості, сприяє виявленню креативних здібностей дітей з особливими освітніми потребами. Групові оздоровчі практики на уроках фізичної культури в закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО) створюють вектор соціалізації, що позитивно впливає на поведінку дітей в родині та суспільстві. Тому дослідження, присвячене проблемам оздоровчої рухової активності дітей з особливими освітніми потребами на уроках фізичної культури в умовах Нової української школи є своєчасним, а тема статті актуальною.

Аналіз попередніх досліджень і публікації. Контент-аналіз наукових джерел засвідчує наявність широкого спектра досліджень щодо навчання дітей з особливими освітніми потребами в умовах Нової української школи, закономірність ефективної соціальної адаптації таких дітей, важливість оздоровчої рухової активності для зміцнення здоров'я тощо. Так, О.І. Солдатенко стверджує, що фізична активність поліпшує самопочуття дітей з особливими освітніми потребами, підвищує рівень їх здоров'я, розширює коло знайомств та задовольняє потребу у спілкуванні (Солдатенко, Кульбако, 2021, с. 250). На думку Н.Ф. Щекотиліної, проведення регулярних занять із застосуванням спеціальних фізичних вправ ефективно впливає на фізичний розвиток таких дітей (Щекотиліна, 2022, с. 104). Результати дослідження І.Г. Васкана показали, що фізична активність в ЗЗСО позитивно впливає на психічне здоров'я дітей з особливими освітніми потребами, допомагає зменшити стрес, покращити настрій, сконцентрувати увагу, а також сприяє формуванню дружби, взаєморозуміння та толерантності серед учнів (Васкан, 2024, с. 42). Здійснений огляд наукових праць та власна практика роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в ЗЗСО дозволяє зробити наступні підсумки. Упровадження інклюзивної моделі в Україні ефективно впливає на академічну успішність дітей з особливими освітніми потребами; розвиток фізичних якостей особистості; удосконалення когнітивних, соціальних, емоційних, поведінкових навиків таких дітей; підвищення самооцінки; розвиток теплих, турботливих та дружніх стосунків серед учасників освітнього процесу тощо.

Метою статті є розкриття особливостей організації інклюзивних занять з фізичної культури в умовах Нової української школи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Упродовж першої чверті XXI століття Україна взяла курс на інтегрований формат навчання дітей з особливими освітніми потребами. Це, перед усім, пов'язано з формуванням в суспільстві гуманістичної парадигми щодо визнання цінності та неповторності особистості дитини, необхідністю практичного втілення в життя прав дітей з особливими освітніми потребами на рівний доступ до всіх людських благ, зокрема соціальний захист, охорону здоров'я, освіту, дозвілля, відпочинок тощо. У зв'язку з чим, в Україні відбулася переорієнтація стратегічних завдань та регулятивних механізмів щодо освіти дітей з особливими освітніми потребами, внаслідок чого сформувався відповідний нормативно-правовий базис. Так, Конституція України гарантує всім здобувачам право на доступне та безоплатне навчання у всіх ланках освіти (*Конституція*, 2000, ст. 53, 46); ЗУ «Про загальну середню освіту» передбачає створення інклюзивних класів, в яких навчатимуться діти незалежно від особливостей інтелектуального, соціального, фізичного розвитку, а також стану здоров'я (*Про загальну...*, 2020, ст. 6, 8). Важливо, на наш погляд, звернутися до ЗУ «Про освіту», що гарантує створення належних умов для здобуття освіти дітей з особливими освітніми потребами з урахуванням їх індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів (*Про освіту*, 2024 ст. 3, 4). Варто відзначити лист МОН України «Про забезпечення безперешкодного доступу до навчальних закладів», яким регулюється доступність маломобільних дітей до прилеглої території та будівель навчальних закладів; без бар'єрного входу та безперешкодного руху в приміщеннях; забезпечення дітей з порушеннями слуху та зору універсальною системою тактильної та звукової інформації (*Про забезпечення безперешкодного...*, 2014). У контексті дослідження заслуговує на увагу указ Президента України «Про Національну стратегію з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність - здоровий спосіб життя - здорова нація», що зорієнтований на зміцнення здоров'я дітей з особливими освітніми потребами засобами оздоровчої рухової активності (*Про Національну стратегію...*, 2021). Логічним продовженням попереднього документа вважаємо постанову КМУ «Про затвердження Державної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту на період до 2024 року», провідна роль в якому належить популяризації здорового способу життя, профілактики захворювань та надання якісних фізкультурно-спортивних послуг (*Про затвердження Державної ...*, 2023). Такий підхід, на наш погляд, створює умови для збільшення рухової активності дітей з особливими освітніми потребами, забезпечує розвиток фізичного здоров'я особистості, сприяє вдосконаленню фізичної та психологічної підготовки до активного життя та професійної діяльності. Одним із перспективних напрямів оптимізації змісту освіти дітей з особливими освітніми потребами стало затвердження розпорядження КМУ «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року» (*Про схвалення Концепції...*, 2018). Таким чином, в умовах Нової української школи створено нормативно правове підґрунтя для розвитку освітнього середовища.

Варто зазначити, що діти з особливими освітніми потребами - це діти, які потребують додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення їх права на освіту (Про освіту, 2024). В рамках проведеного нами аналізу нормативних документів та наукових досліджень вважаємо, що дітей з особливими освітніми потребами доцільно поділити на три групи: за станом здоров'я – це діти з інвалідністю; діти, що мають різного роду емоційні, поведінкові, сенсорні, фізичні, розумові порушення; за рівнем вроджених здібностей – глибоко обдаровані і талановиті діти; діти, що мають високі досягнення у спорті; діти, що мають високі творчі досягнення; за соціальним станом – діти-сироти; діти, що постраждали внаслідок воєнних дій та міжнародних збройних конфліктів; діти, що зазнали фізичного, сексуального або психологічного насильства; внутрішньо переміщені внаслідок війни; діти, що вимушено перебувають за кордоном) та інші (Кобобел, 2023, с. 74). Кожна категорія дітей має певні особливості в організації навчального процесу та потребує створення безпечного, доступного, гнучкого та інклюзивного середовища. У такому середовищі повинні домінувати принципи дитиноцентризму, педагогіки партнерства, співпраці учня з вчителем та регулярної взаємодії з батьками. Тому, важливим кроком у розв'язанні зазначеної проблеми стала реалізація концепції Нової української школи. Провідною ідеєю Концепції є впровадження особистісно зорієнтованої моделі навчання дітей з особливими освітніми потребами; набуття ними ключових компетентностей та наскрізних знань; здійснення ефективної соціальної адаптації в суспільстві; свідомого вибору життєвого шляху, громадської активності, майбутньої професійної діяльності тощо. Головним орієнтиром Нової української школи визначено зміну підходів до навчання та змісту освіти в цілому, що спонукатиме дітей з особливими освітніми потребами до опанування нових знань, умінь та навичок, способів мислення, поглядів, цінностей та інших особистих якостей. Адже, Нова українська школа ставить за мету виховати інноватора та громадянина, який зможе вміло ухвалювати відповідальні рішення та дотримуватися прав людини (Нова українська школа..).

Згідно постанови КМУ «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти» до інклюзивного класу зараховуються діти з особливими освітніми потребами (за станом здоров'я), які пройшли комплексне психолого-педагогічне оцінювання розвитку та отримали висновок в інклюзивному ресурсному центрі. У цьому випадку, керівником ЗЗСО формується команда психолого-педагогічного супроводу, до складу якого входять вчитель, асистент учня (батьки, уповноважена особа, соціальний працівник), психолог, корекційний педагог тощо (Про затвердження Порядку..., 2022, п. 5). Важливою умовою забезпечення якісного освітнього процесу дітей з особливими освітніми потребами в ЗЗСО є впровадження освітніх програм, шляхом модифікації або адаптації змісту навчального матеріалу. Провідною ідеєю модифікації є спрощення змісту навчальних програм з урахуванням особливостей розвитку таких дітей. При цьому, основним компонентом, що забезпечує успішну реалізацію навчального процесу дітей з особливими освітніми потребами є розроблення індивідуальної навчальної програми та навчального плану розвитку таких дітей, включаючи корекційно реабілітаційні заходи та психолого педагогічний супровід (Про внесення змін до Державного..., 2022). Для цього, необхідна наявність високо професійних фахівців сфери освіти та охорони здоров'я, які надаватимуть консультативні послуги дітям з особливими освітніми потребами, їх фізично здоровим одноліткам, батькам та вчителям, з метою створення здорового психолого емоційного середовища. Слід зауважити, що до процесу розроблення індивідуальної навчальної програми для дітей з особливими освітніми потребами варто долучати батьків, для володіння ними інформацією про можливості своєї дитини та динаміку її розвитку (Кобобел, 2023).

Тенденція Нової української школи спрямована на створення сприятливих умов для організації інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами. Така модель освіти передбачає оновлення навчальних програм з різних галузей освіти, зокрема й фізичної культури. Так, наказом МОН України була рекомендована модельна навчальна програма з фізичної культури для учнів 5-9 класів ЗЗСО (Модельна навчальна..., 2024). Відповідно до завдань Нової української школи, ЗУ «Про освіту», Державного стандарту початкової та базової середньої освіти, діти з особливими освітніми потребами мають досягнути 11 ключових компетентностей, які є обов'язковими до навчання учнів у ЗЗСО. Опанування ключових компетентностей та наскрізних вмінь складається з двох циклів – адаптаційного навчання для учнів 5-6 класів та базового предметного навчання для 7-9 класів. Циклічність навчального процесу дозволяє вчителю враховувати індивідуальні особливості розвитку дітей з особливими освітніми потребами, забезпечити їх індивідуальну освітню траєкторію та потребу в оздоровчій руховій активності. Розвиток ключових компетентностей мусить відбуватися на кожному уроці фізичної культури (Про освіту, 2024; Державний стандарт базової ..., 2020). Однак, практика роботи в ЗЗСО показує, що під час певного уроку вчитель не зможе задовільнити потреби учнів у засвоєні одночасно всіх ключових компетентностей (Бобровський, Горбачов, 2021, р. 2, с. 8). Тому, в процесі підготовки до уроку, вчителю варто визначити декілька ключових компетентностей, які він спрямує на оволодіння з учнями. Так, на одному уроці доцільно розвивати 3-4 компетентності (математичну та екологічну, здатність спілкуватися рідною та іноземними мовами). Наступні уроки направити на вивчення інших ключових компетентностей. Варто відзначити, що в ЗЗСО уроки фізичної культури є обов'язковими та проводяться

відповідно до навчальних програм, затверджених у встановленому порядку МОН України не менше трьох разів на тиждень (*Про фізичну культуру...*, 2024, ст. 26). Тому, протягом навчального тижня учні поступово зможуть засвоїти всі ключові компетентності.

В умовах воєнного стану фізична культура набуває першорядного значення для всебічного розвитку дітей з особливими освітніми потребами, формування в них здібностей до самоосвіти, командної роботи, здорового способу життя засобами оздоровчої рухової активності. Наукові пошуки доводять, що набуття ключових компетентностей залежить від системного та діяльнісного підходів, зокрема проведення навчальної, тренувальної, контрольної, змішаної, творчої, рухової діяльності на уроках фізичної культури (*Про фізичну культуру...*, 2024, ст. 4; Язловецька, 2022, с. 250). На наш погляд, такі підходи ефективно впливатимуть на результати навчання дітей з особливими освітніми потребами.

Сучасна навчальна програма з фізичної культури реалізується за модельною системою, до складу якої входить інваріантна та варіативна складова. Інваріантна частина забезпечує дітей з особливими освітніми потребами теоретико-методичними знаннями, формує в учнів ключові компетентності, сприяє розвитку природних здібностей та ментальних якостей. Змістове наповнення варіативної частини формується вчителем з варіативних модулів упродовж навчального року, передбачених навчальною програмою (*Модельна навчальні...*, 2024).

На сучасному етапі реформування системи освіти запроваджено оновлену модель формування оцінювання учнів, що ґрунтується на засадах внутрішньої системи забезпечення якості освіти в ЗЗСО, академічної доброчесності, отримання продуктивних результатів навчання дітей з особливими освітніми потребами. Тому, вчитель повинен оцінити роботу учнів спираючись на критерії оцінювання (затверджені МОН), які мають бути чіткими та зрозумілими для дітей з особливими освітніми потребами. На наш погляд, на початку навчального року доцільно ознайомлювати учнів з критеріями оцінювання та оприлюднювати їх на сайті школи або в навчальних приміщеннях (класах, спортивної залі тощо). Здійснення формування оцінювання навчальних досягнень учнів дозволить вчителю зробити висновки щодо процесу навчання, якості виконання завдання та оцінити індивідуальний поступ в опануванні ними ключовими компетентностями. Водночас, запровадження самооцінювання та взаємооцінювання дозволить дітям з особливими освітніми потребами підвищити свою самооцінку та покращити настрій (Бобровський, Горбачов, 2021, р. 2, с. 9).

Інноваційні реформи нової української школи одним зі своїх векторів мають залучення можливостей штучного інтелекту (ШІ). На наш погляд, використання ШІ на уроках фізичної культури дозволяє стейкхолдерам такого процесу, тобто дітям з особливими освітніми потребами та вчителям, покращити організацію та підвищити ефективність й безпеку проведення занять. Вчителю штучний інтелект, як показує досвід, допомагає при генеруванні ідей, написанні тестових завдань, презентацій, створенні зображень, малюнків тощо. Слід відмітити особливу вагомість підтримки штучним інтелектом роботи вчителя при дистанційній формі навчання та під час розробки персоналізованих планів навантаження на уроках.

В умовах воєнного стану застосування штучного інтелекту дозволяє застосовувати різноманітні вправи з метою зняття або послаблення стресу в учнів. До таких вправ слід віднести дихальні відео вправи; відео вправи на зняття психоемоційного напруження, стресу, тривоги; відео вправи на зняття м'язового напруження тощо. Важливим, на наш погляд, є організація безпечних умов проведення уроків за допомогою штучного інтелекту, контролю при вході до закладу загальної середньої освіти, навчальних класів, спортивної зали; розробка вправ з метою запобігання травмам або реабілітації.

Висновки. Таким чином, в умовах Нової української школи актуалізуються потреби в посиленні оздоровчої рухової активності дітей з особливими освітніми потребами на уроках фізичної культури. В Україні сформований відповідний нормативно-правовий базис для реалізації інтегрованого формату навчання таких дітей. Дослідження показало, що в умовах воєнного стану відмічена тенденція зростання чисельності дітей з особливими освітніми потребами в наслідок перебування учнів в стані постійного стресу. Тому впроваджена сучасна навчальна програма з фізичної культури, що надає відповідні теоретико-методичні знання, формує ключові компетентності та наскрізні знання. Важливим є впровадження оновленої моделі оцінювання учнів. Перспективним, на наш погляд, є використання можливостей штучного інтелекту у процесі взаємодії усіх стейкхолдерів, в першу чергу вчителів та учнів закладів загальної середньої освіти.

Перспективи подальших досліджень. Формування фізичної компоненти цілісної структури особистості учнів передбачає послідовне запровадження форм рухової активності дітей з особливими освітніми потребами, зокрема, такого важливого в умовах воєнного стану напрямку як спортивне орієнтування.

Список використаних джерел

- Бобровський, М. В., Горбачов, С. І., Заплотинська, О. О., Ліннік, О. О. (2021). *Рекомендації до побудови внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладі загальної середньої освіти*. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Державна служба якості освіти.

- Васкан, І. Г. (2024). Специфіка змісту уроків у системі адаптивної фізичної культури в ЗЗСО. *Олімпійський та паралімпійський спорт*, 1, 39-42.
- Державний стандарт базової середньої освіти. Взято з <https://tinyurl.com/5936htun>
- Кобобел, А. Є. (2023). Розвиток дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти України (кінець ХХ–перша чверть ХХІ століття). Полтава.
- Конституція України. Взято з <https://tinyurl.com/4z7st5n8>
- Модельна навчальна програма «Фізична культура. 5-9 класи» для закладів загальної середньої освіти: наказ Міністерства освіти і науки України від 22.08.2024 року № 1185. Взято з <https://imzo.gov.ua/model-ni-navchal-ni-prohramy/fizychna-kul-tura/>
- Нова українська школа. Міністерство освіти і науки України. Взято з <https://tinyurl.com/3n6kr6n4> Про внесення змін до Державного стандарту базової середньої освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 30.08.2022 № 972-2022-п. Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/972-2022-%D0%BF#Text>
- Про забезпечення безперешкодного доступу до навчальних закладів: лист Міністерство освіти і науки України від 13.08.2014 № в-414729-14. Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-414729-14#Text>
- Про загальну середню освіту: Закон України від 18.03.2020. № 651-IV. Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/651-14#Text>
- Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 06.09.2022 № 957-2021-п. Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text>
- Про затвердження Державної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту на період до 2024 року: постанова Кабінету Міністрів України від 26.10.2023 № 115-2017-п. Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/115-2017-%D0%BF#Text>
- Про Національну стратегію з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність - здоровий спосіб життя - здорова нація: Указ Президента України від 23.07.2021 № 42/2016. Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/42/2016#Text>
- Про освіту: Закон України від 27.06.2024 № 2145-VIII. Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
- Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року: розпорядження КМУ від 22.08.2018 № 988-2016-р. Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80#Text>
- Про фізичну культуру і спорт: Закон України від 01.01.2024 № 3808-XII. Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12#Text>
- Солдатенко, О. І., Кульбако, А. В. (2021). Інклюзивна освіта: приклади організації дозвілля дітей з особливими освітніми потребами у Чернігівському регіоні. В кн. *Ціннісно-орієнтований сталий розвиток освіти: уроки ЄС для України*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (с. 259-264). Суми: ФОП Кубраков С.Г.
- Щекотиліна, Н. Ф. (2022). Основи підготовки майбутніх учителів фізичної культури. В кн. *Психолого-педагогічний супровід підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти*: збірник наук. праць за матеріалами міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 205-річчю Університету Ушинського (с. 101-105). Одеса.
- Язловецька, О. В. (2022). Компетентнісний підхід як основа реформування освітнього процесу. *Наукові записки. Педагогічні науки*, 206, 247-253. DOI: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2022-1-206-247-253>

References

- Bobrovskiy, M. V., Horbachov, S. I., Zaplotynska, O. O., & Linnik, O. O. (2021). *Rekomendatsii do pobudovy vnutrishnoi systemy zabezpechennia yakosti osvity u zakladi zahalnoi serednoi osvity [Recommendations for building an internal system for ensuring the quality of education in a general secondary education institution]*. Kyiv: Derzhavna sluzhba yakosti osvity [in Ukrainian].
- Derzhavnyi standart bazovoi serednoi osvity [State Standard of Basic Secondary Education]. Retrieved from <https://tinyurl.com/5936htun> [in Ukrainian].
- Kobobel, A. Ye. (2023). *Rozvytok dozvillievoi diialnosti ditei z osoblyvymy osvitnimy potrebamy v zakladykh pozashkilnoi osvity Ukrainy (kinets XX-persha chvert XXI stolittia) [Development of leisure activities of children with special educational needs in out-of-school education institutions of Ukraine (late 20th-first quarter of 21st century)]*. Poltava [in Ukrainian].
- Konstytsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. Retrieved from <https://tinyurl.com/4z7st5n8t> [in Ukrainian].
- Modelna navchalna prohrama «Fizychna kultura. 5-9 klasy» dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity [Model curriculum "Physical culture. Grades 5-9" for general secondary education institutions]: nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 22.08.2024 roku № 1185. Retrieved from <https://imzo.gov.ua/model-ni-navchal-ni-prohramy/fizychna-kul-tura/> [in Ukrainian].

- Nova ukrainska shkola [New Ukrainian school]*. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. Retrieved from <https://tinyurl.com/3n6kr6n4> [in Ukrainian].
- Pro vnesennia zmin do Derzhavnoho standartu bazovoi serednoi osvity [On Amendments to the State Standard of Basic Secondary Education]*: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30.08.2022 № 972-2022-p. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/972-2022-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
- Pro zabezpechennia bezpereshkodnoho dostupu do navchalnykh zakladiv [On Ensuring Unhindered Access to Educational Institutions]*: lyst Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy vid 13.08.2014 № v-414729-14. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-414729-14#Text> [in Ukrainian].
- Pro zahalnu seredniu osvitu [On General Secondary Education]*: Zakon Ukrainy vid 18.03.2020. № 651-IV. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/651-14#Text> [in Ukrainian].
- Pro zatverdzhennia Poriadku orhanizatsii inkluzyvnoho navchannia u zakladakh zahalnoi serednoi osvity [On approval of the Procedure for organizing inclusive education in general secondary education institutions]*: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 06.09.2022 № 957-2021-p. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
- Pro zatverdzhennia Derzhavnoi tsilovoi sotsialnoi prohramy rozvytku fizychnoi kultury i sportu na period do 2024 roku [On approval of the State Targeted Social Program for the Development of Physical Culture and Sports for the Period Until 2024]*: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 26.10.2023 № 115-2017-p. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/115-2017-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
- Pro Natsionalnu stratehiiu z ozdorovchoi rukhovoï aktyvnosti v Ukraini na period do 2025 roku "Rukhova aktyvnist - zdorovyï sposib zhyttia - zdorova natsia" [On the National Strategy for Health-improving Physical Activity in Ukraine for the Period Until 2025 "Physical Activity - Healthy Lifestyle - Healthy Nation]*: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 23.07.2021 № 42/2016. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/42/2016#Text> [in Ukrainian].
- Pro osvitu [On Education]*: Zakon Ukrainy vid 27.06.2024 № 2145-VIII. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].
- Pro skhvalennia Kontseptsii realizatsii derzhavnoi polityky u sferi reformuvannia zahalnoi serednoi osvity «Nova ukrainska shkola» na period do 2029 roku [On approval of the Concept implementation of state policy in the field of reforming general secondary education "New Ukrainian School" for the period until 2029]*: rozporiadzhennia KMU vid 22.08.2018 № 988-2016-r. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
- Pro fizychnu kulturu i sport [On Physical Culture and Sports]*: Zakon Ukrainy vid 01.01.2024 № 3808-XII. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12#Text> [in Ukrainian].
- Shchekotylyna, N. F. (2022). Osnovy pidhotovky maibutnykh uchyteliv fizychnoi kultury [Fundamentals of training future teachers of physical culture]. In *Psyholoho-pedahohichniy suprovod pidhotovky maibutnykh fakhivtsiv u zakladakh vyshchoi osvity [Psychological and pedagogical support for the training of future specialists in higher education institutions]*: zbirnyk nauk. prats za materialamy mizhnar. nauk.-prakt. konf., prysviachenoï 205-richchiu Universytetu Ushynskoho (pp. 101-105). Odesa [in Ukrainian].
- Soldatenko, O. I., Kulbako, A. V. (2021). Inkluzyvna osvita: pryklady orhanizatsii dozvillia ditei z osoblyvymy osvitnimy potrebamy u Chernihivskomu rehioni [Inclusive education: examples of organizing leisure time for children with special educational needs in the Chernihiv region]. In *Tsinnisno-orientovanyi stalyyi rozvytok osvity: uroky YeS dlia Ukrainy [Value-oriented sustainable development of education: lessons of the EU for Ukraine]*: materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf. (pp. 259-264). Sumy: FOP Kubrakov S.H. [in Ukrainian].
- Vaskan, I. H. (2024). Spetsyfika zmistu urokiv u systemi adaptyvnoi fizychnoi kultury v ZZSO [Specifics of the content of lessons in the adaptive physical culture system in the ZZSO]. *Olimpiiskyyi ta paraliimpiiskyyi sport [Olympic and Paralympic Sports]*, 1, 39-42 [in Ukrainian].
- Yazlovska, O. V. (2022). Kompetentnisnyi pidkhid yak osnova reformuvannia osvitnoho protsesu [Competency-based approach as a basis for reforming the educational proces]. *Naukovi zapysky. Pedahohichni nauky [Scientific notes. Pedagogical sciences]*, 206, 247-253. DOI: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2022-1-206-247-253> [in Ukrainian].

KOBABEL A.

Lyceum № 26 "Shevchenkivskyyi" of Poltava City Council, Ukraine

ORGANISING INCLUSIVE PHYSICAL EDUCATION CLASSES IN THE NEW UKRAINIAN SCHOOL

The article considers the current problems of enhancing the health-improving motor activity of children with special educational needs. It is emphasized that in the structure of a holistic personality, the physical component determines the possibility of social interaction and spiritual development of the child. Improving physical health largely eliminates the negative impact of the consequences of the pandemic and martial law on the social and spiritual health of almost all school-age children. The presence of an appropriate regulatory and legal basis for organizing physical education classes is

noted. An assessment of the physical education curriculum implemented in the conditions of the new Ukrainian school is given.

The study showed that under martial law, there is a tendency for the number of children with special educational needs to increase as a result of students being in a state of constant stress. Therefore, a modern physical education curriculum has been introduced, which provides relevant theoretical and methodological knowledge, forms key competencies and cross-cutting knowledge. It is important to introduce an updated model of student assessment.

The importance of implementing an updated model of student assessment is noted. The use of artificial intelligence capabilities in the process of interaction between teachers and students of secondary education institutions is identified as promising.

Key words: *physical education, New Ukrainian School, inclusion*

Стаття надійшла до редакції 20.03.2025 р.

УДК 378.04:005.95]: 378.018.43:004

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2025.35.331104](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2025.35.331104)

НАТАЛІЯ КОНОНЕЦ

ORCID: 0000-0002-4384-1198

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ З ІНФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ МАЙБУТНІХ ОСВІТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ У РАМКАХ ДИСЦИПЛІНИ «ЦИФРОВІЗАЦІЯ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ»

У статті виокремлено основні напрями організації інформальної освіти майбутнього освітнього менеджера (професійні спільноти та мережі, самоосвіта через відкриті ресурси, менторство та коучинг, обмін досвідом та стажування, конференції, семінари та воркшопи, практичне навчання через кейс-стаді та проєктну діяльність, цифрові технології та інтерактивне навчання). Презентовано розроблену мотиваційну технологію формування компетентності з інформальної освіти майбутніх освітніх менеджерів у рамках дисципліни «Цифровізація у професійній діяльності», яку детерміновано як процес, спрямований на мотивацію до активної самостійної пізнавальної діяльності під час навчання в університеті, формування усвідомленої потреби у майбутніх освітніх менеджерів до безперервного самонавчання та ефективного використання цифрових ресурсів в інформальній освіті. Визначено компоненти мотиваційної технології формування компетентності з інформальної освіти майбутніх освітніх менеджерів у рамках цієї дисципліни: 1) Створення особистісно значущих цілей навчання; 2) Консолідоване використання цифрових інструментів та ресурсів (актуалізація ресурсно-орієнтованого навчання); 3) Гейміфікація освітнього процесу; 4) Проєктна діяльність; 5) Менторство та рефлексія; 6) Діагностика та результат. З'ясовано, що методологічний аспект реалізації мотиваційної технології формування компетентності з інформальної освіти майбутніх освітніх менеджерів у рамках дисципліни «Цифровізація у професійній діяльності» віддзеркалюють дві тріади: тріада концепцій «ресурсно-орієнтоване навчання–проблемно-орієнтоване навчання–проєктно-орієнтоване навчання» та тріада методологічних підходів «проєктний підхід–процесний підхід–ресурсно-орієнтований підхід».

Ключові слова: *освітній менеджмент, компетентність, інформальна освіта, проєктний підхід, процесний підхід, ресурсно-орієнтований підхід, майбутній освітній менеджер, цифровізація, ресурсно-орієнтоване навчання, проблемно-орієнтоване навчання, проєктно-орієнтоване навчання*

Постановка проблеми. Сучасний розвиток цифрових технологій трансформує освітній процес, зокрема впливає на процес підготовки майбутніх освітніх менеджерів. Умови цифровізації вимагають від фахівців освіти не лише володіння традиційними знаннями та навичками, але й здатності до безперервного навчання в рамках неформальної та інформальної освіти. Це зумовлено низкою ключових факторів. По-перше, *динамічні зміни у сфері освіти*, котрі детермінують швидке оновлення інформації, появу нових педагогічних методик та управлінських стратегій, що потребують постійного підвищення кваліфікації та адаптації до змін; по-друге, *зростання ролі цифрових технологій*, що вимагає від сучасних освітніх менеджерів ефективно використовувати цифрові платформи, онлайн-курси, вебінари,

інтерактивні ресурси для розвитку власної компетентності та організації освітнього процесу; по-третє, *попит на гнучкі освітні траєкторії*, що вимагає від майбутніх освітніх менеджерів умінь інтегрувати традиційні та неформальні форми навчання, сприяє формуванню індивідуальних освітніх траєкторій для педагогів і студентів; по-четверте, *необхідність розвитку здатності до самостійного навчання*, що характеризує здатність знаходити, аналізувати та застосовувати нові знання в умовах цифрового середовища, котра критично важливою для освітніх менеджерів, які прагнуть залишатися конкурентоспроможними; по-п'яте, *міжнародні освітні тенденції*, оскільки у світовій практиці зростає значення неформальної освіти, включаючи онлайн-курси, самоосвіту, професійні спільноти та інші альтернативні методи навчання. З огляду на це, проблема формування компетентності з інформальної освіти у майбутніх освітніх менеджерів є актуальною проблемою, що зумовлена глобальними змінами у сфері цифровізації та освіти. Це вимагає розробки ефективних методик навчання, які дозволять інтегрувати цифрові технології у процес підготовки освітніх управлінців, забезпечуючи їхню професійну гнучкість, адаптивність та конкурентоспроможність у сучасному освітньому просторі.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Питання підготовки освітніх менеджерів досліджували з різних аспектів такі науковці, як І. Бабенко, В. Берека, О. Боднар, В. Гладкова, О. Горішна, М. Гриньова, А. Губа, О. Жданова-Неділько, І. Іщенко, В. Любарець, В. Наумчук, С. Штангей та інші. У своїх працях вони наголошували на необхідності забезпечення високої якості освітнього процесу в умовах цифровізації, що вимагає його гнучкості, динамічності, мобільності та відкритості. Освіта має відповідати сучасним стандартам якості, сприяти розвитку культури якості у вищій школі, швидко адаптуватися до змін у суспільстві та ефективно готувати компетентних фахівців-управлінців для освітньої сфери, яка є ключовою для прогресу держави та суспільства. Водночас, попри значну кількість наукових праць, присвячених цій темі, питання формування у майбутніх освітніх менеджерів компетентності з інформальної освіти залишається недостатньо вивченим.

Формулювання мети. У дослідженні нами поставлено за мету: виокремити основні напрями організації інформальної освіти майбутнього освітнього менеджера; розробити та схарактеризувати мотиваційну технологію формування компетентності з інформальної освіти майбутніх освітніх менеджерів у рамках дисципліни «Цифровізація у професійній діяльності».

Виклад основного матеріалу дослідження. У Законі України «Про освіту» (2017 р.) інформальна освіта (самоосвіта) детермінована як освіта, яка передбачає самоорганізоване здобуття особою певних компетентностей, зокрема під час повсякденної діяльності, пов'язаної з професійною, громадською або іншою діяльністю, родиною чи дозвіллям.

За С. Гончаренком, самоосвіта – це освіта, яка набувається у процесі самостійної роботи без проходження систематичного курсу навчання у стаціонарному навчальному закладі. Крім того, наголошує науковець, самоосвіта є невід'ємною частиною систематичного навчання у стаціонарних закладах, сприяючи поглибленню, розширенню і більш міцному засвоєнню знань (Гончаренко, 1997).

У своєму дослідженні Т. Чернова під самоосвітою розуміє неперервний процес накопичення знань і особистісних цінностей, які допомагають освітньому менеджеру максимально використовувати власні можливості, свідомо керувати напрямком свого життя (самовизначатися) і долати зовнішні труднощі (Чернова, 2009).

Самоосвіта, зазначає Н. Уйсімбаєва, є процесом свідомої самостійної пізнавальної діяльності, який здійснюється добровільно, планується, керується й скеровується самим фахівцем; вона є однією з форм, за допомогою якої відбудеться оновлення освіти у найкоротший та ефективний шлях. Цілком логічно, що самоосвітня діяльність освітнього менеджера є невід'ємною складовою неперервної освіти і є передумовою прагнення до постійного вдосконалення себе як професіонала (Уйсімбаєва, 2011).

Ключовими детермінантами самоосвіти, на думку Т. Волобуєвої, є: власна ініціатива; здобуття додаткових знань у межах основного заняття та пізнавальних активностей; пріоритет індивідуальної самостійної пізнавальної діяльності над колективними формами (Волобуєва, 2005).

У ході подальшого наукового пошуку й вивчення доробку вчених з'ясовано, що дослідники визначають самоосвіту як спосіб пізнання себе і навколишнього середовища через процес передачі та засвоєння знань; як отримання знань у результаті самостійної діяльності без зовнішнього контролю або примусу з боку викладача, що сприяє розвитку особистісних якостей, здібностей і навичок студента; як усвідомлений і спрямований процес самостійного набуття знань, умінь, переконань та професійного досвіду, що формується під впливом особистих і суспільних потреб; як діяльність, яку особистість організовує самостійно, систематично працюючи над поглибленням своїх знань та підвищенням рівня освіченості.

Ці та інші контексти розуміння дефініції «самоосвіта» переконують нас в необхідності визначення поняття «*компетентності майбутніх освітніх менеджерів з інформальної освіти*», котру ми детермінуємо як здатність здобувачів вищої освіти здійснювати самоосвітню діяльність з метою оновлення знань у галузі менеджменту, освітнього менеджменту, цифрових технологій, вдосконалення навичок розв'язування практичних завдань, а також ціннісні орієнтації, котрі спрямовані на всебічний розвиток особистості, його професійне зростання та мотивацію до освіти упродовж усього життя.

Визначаємо компонентну структуру компетентності майбутніх освітніх менеджерів з інформальної освіти: мотиваційно-організаційний, самоосвітньо-діяльнісний та саморегуляційно-рефлексійний (рис. 1).

Мотиваційно-організаційний компонент віддзеркалює ступінь сформованості системи мотивів і потреб, які спонукають майбутнього освітнього менеджера до інформальної освіти під час навчання в університеті, раціонально планувати й організувати самостійну пізнавальну діяльність на засадах тайм-менеджменту та до освіти упродовж усього життя.

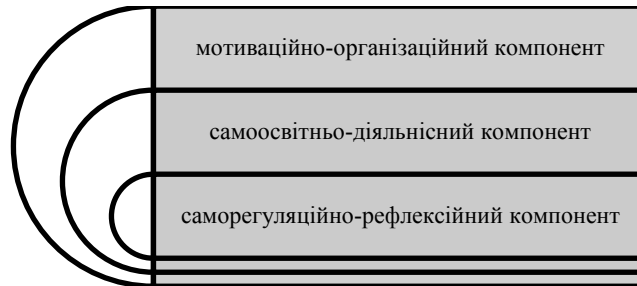

Рис. 1. Структура компетентності майбутніх освітніх менеджерів з інформальної освіти

Самоосвітньо-діяльнісний компонент демонструє ступінь сформованості умінь будувати власну самоосвітню діяльність під час навчання в університеті та здатності до побудови знань.

Саморегуляційно-рефлексійний компонент відбиває комплекс умінь і навичок самоконтролю, адекватної самооцінки, саморегуляції та рефлексії у процесі інформальної освіти.

Інформальна освіта освітнього менеджера охоплює широкий спектр можливостей для саморозвитку, набуття професійних компетентностей та вдосконалення управлінських навичок. Вона є невід'ємною частиною професійного становлення й розвитку, забезпечуючи адаптацію до змін у сфері освіти та суспільства загалом. Практика підготовки майбутніх освітніх менеджерів за роки пандемії та війни в умовах тотальної цифровізації (дистанційне, змішане навчання у закладах вищої освіти України) дає змогу виокремити основні напрями організації інформальної освіти майбутнього освітнього менеджера (рис. 2) є:

Професійні спільноти та мережі

- Участь в асоціаціях освітніх управлінців, фахових клубах і онлайн-спільнотах.
- Обмін досвідом через професійні форуми, соціальні мережі та платформи для нетворкінгу (LinkedIn, Facebook-групи для освітян).

Самоосвіта через відкриті ресурси

- Перегляд лекцій, вебінарів, подкастів на освітню та управлінську тематику (Coursera, Prometheus, EdEra, Khan Academy тощо).
- Читання професійної літератури, наукових публікацій, аналітичних звітів.

Менторство та коучинг

- Співпраця з досвідченими освітніми управлінцями, наставниками.
- Участь у коучингових програмах, які допомагають розвинути лідерські навички та критичне мислення.

Обмін досвідом та стажування

- Участь у міжнародних та національних програмах стажування в освітніх установах.
- Відвідування інноваційних навчальних закладів, ознайомлення з їхніми управлінськими практиками.

Конференції, семінари та воркшопи

- Участь у фахових заходах, де відбувається обговорення сучасних тенденцій освітнього менеджменту.
- Включення в дискусії про реформи, інноваційні підходи та цифровізацію освіти.

Практичне навчання через кейс-стаді та проектну діяльність

- Використання реальних управлінських кейсів для розв'язання практичних проблем.
- Участь у розробці та впровадженні освітніх проектів.

Цифрові технології та інтерактивне навчання

- Використання онлайн-платформ для інтерактивного навчання та моделювання управлінських рішень (Google for Education, Moodle, Zoom, Miro тощо).
- Робота з аналітичними інструментами для моніторингу ефективності освітніх процесів.

Інформальна освіта освітнього менеджера є гнучкою, адаптивною та дозволяє розширювати професійні горизонти через безперервне навчання насамперед завдяки використанню сучасних цифрових технологій. Вона сприяє формуванню стратегічного мислення, вдосконаленню управлінських навичок та підвищенню якості освітнього процесу.

Власна практика переконує, що мотивацію магістрантів-майбутніх освітніх менеджерів до інформальної освіти найефективніше здійснювати у рамках вивчення дисципліни «Цифровізація у

професійній діяльності», котра згідно структурно-логічної схеми викладається у 1 семестрі 1 року навчання у магістратурі. Реалізація мети цього освітнього компонента (засвоєння теоретичних знань, набуття практичних навичок ефективного використання цифрових технологій та інтернет-сервісів у професійній діяльності та формування цифрової компетентності у майбутніх менеджерів) забезпечується змістом, методами, формами й засобами навчання та створенням умов для неформальної освіти з орієнтацією на інформальну освіту.

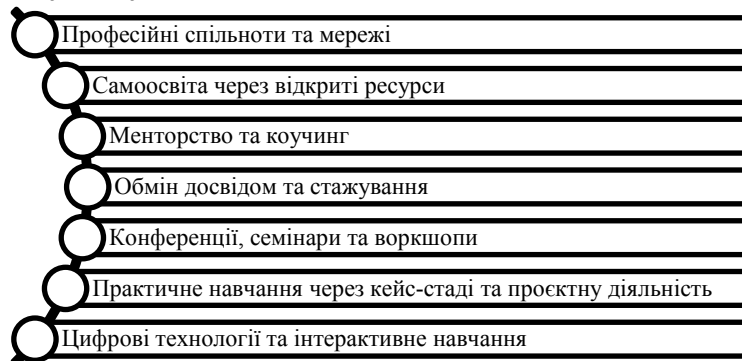

Рис. 2. Основні напрями організації інформальної освіти майбутнього освітнього менеджера

Пропонуємо *мотиваційну технологію формування компетентності з інформальної освіти майбутніх освітніх менеджерів у рамках дисципліни «Цифровізація у професійній діяльності»*, яку витлумачуємо як процес, спрямований на мотивацію до активної самостійної пізнавальної діяльності під час навчання в університеті, формування усвідомленої потреби у майбутніх освітніх менеджерів до безперервного самонавчання та ефективного використання цифрових ресурсів в інформальній освіті. Вона базується на активізації внутрішніх мотивів магістрантів через залучення до самостійної роботи, практичної діяльності, використання цифрових інструментів та розвиток персональної освітньої траєкторії.

На підставі вивчення праць науковців (О. Буйницька, А. Воевода, Р. Гуревич, В. Жамардій, О. Ільченко, І. Іщенко, В. Литвин, А. Капітон, Л. Коношевський, О. Коношевський, С. Люльчак, Н. Морзе та ін.), визначимо компоненти мотиваційної технології формування компетентності з інформальної освіти майбутніх освітніх менеджерів у рамках дисципліни «Цифровізація у професійній діяльності» (рис. 3):

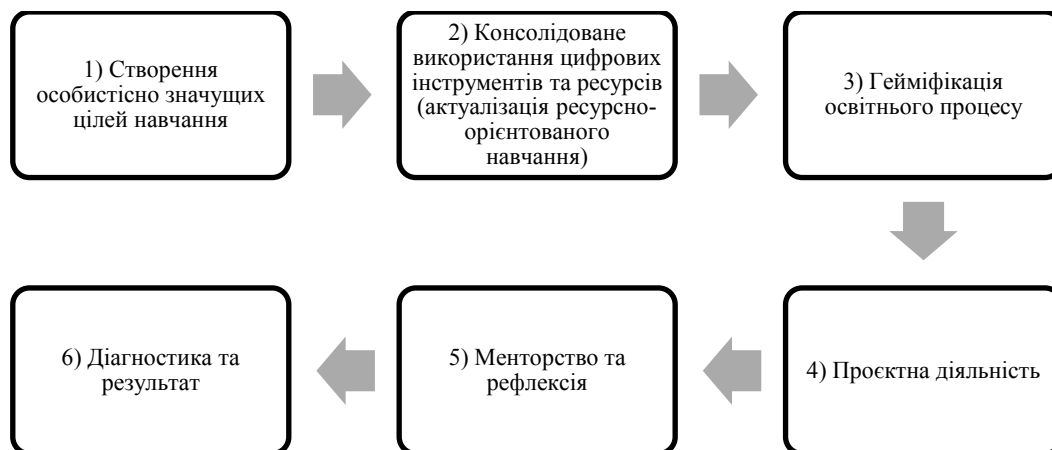

Рис. 3. Компоненти мотиваційної технології формування компетентності з інформальної освіти майбутніх освітніх менеджерів у рамках дисципліни «Цифровізація у професійній діяльності»

1) Створення особистісно значущих цілей навчання

Цей компонент передбачає формування у магістрантів розуміння важливості інформальної освіти для їхньої майбутньої професійної діяльності. На заняттях з дисципліни «Цифровізація у професійній діяльності», особливо, на перших лекціях та практичних, доцільно зосередити увагу на визначенні особистих освітніх цілей кожного магістранта через рефлексійні методи (есе, інтерв'ю, SWOT-аналіз власної професійної підготовки, визначення сильних та слабких сторін у сфері цифрової компетентності).

2) Консолідоване використання цифрових інструментів та ресурсів (актуалізація ресурсно-орієнтованого навчання)

У межах цього компонента доцільно орієнтувати магістрантів на ознайомлення з платформами для онлайн-навчання (Coursera, Prometheus, EdX, Udemy тощо), пошуку відповідних цікавих курсів, які будуть корисними для їхньої майбутньої професійної діяльності. Цей компонент акумулює використання

інтерактивних технологій (онлайн-тести, вікторини, тренажери, інтерактивні вправи) для самоперевірки та моніторингу власного прогресу; створення персонального цифрового портфоліо (Google Sites, Notion, Trello тощо) для фіксації досягнень у сфері інформальної освіти; пошуки інтернет-сервісів для онлайн-професійної роботи менеджера (Lucidchart, Worksection, Jira, Basecamp, Todoist, Asana тощо).

3) Гейміфікація освітнього процесу

Цей компонент технології передбачає використання системи накопичення балів, рейтингових таблиць, бейджів за активну участь у позааудиторних навчальних ініціативах (перегляд вебінарів, участь у конференціях, форумах, написання тез доповідей, рецензій на наукові статті тощо). Також у межах проведення занять з дисципліни доцільно передбачити виконання магістрантами інтерактивних завдань із використанням цифрових технологій (квести, симуляції управлінських ситуацій, кейс-стаді).

4) Проектна діяльність

У межах цього компонента формат викладання дисципліни має передбачати виконання магістрантами різних проектів (мініпроектів, монопроектів, міждисциплінарних проектів, колективних мережових проектів тощо), пов'язаних із цифровізацією освітнього менеджменту, що базуються на самостійному вивченні матеріалів з відкритих цифрових ресурсів. Доречним буде організація мініхакатонів або творчих педагогічних майстерень, де магістранти розробляють стратегії впровадження інформальної освіти в освітніх установах.

Приклад таких форматів роботи з магістрантами – організація на кафедрі педагогічної майстерності та менеджменту імені І.А.Зязюна Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка педагогічних майстерень наших викладачів (<https://surl.li/njndeo>).

5) Менторство та рефлексія

Потужним мотиваційним механізмом до інформальної освіти може бути співпраця з практиками-управлінцями, які можуть надати зворотний зв'язок щодо використання інформальних освітніх можливостей у професійній діяльності. Задля цього ефективними будуть регулярні рефлексійні онлайн-сесії (ведення освітніх щоденників, підбиття підсумків, обговорення досягнень і труднощів у процесі самоосвіти). Доцільним є побудова процесу навчання дисципліни із урахуванням основних напрямів організації інформальної освіти майбутнього освітнього менеджера (професійні спільноти та мережі, самоосвіта через відкриті ресурси, менторство та коучинг, обмін досвідом та стажування, конференції, семінари та воркшопи, практичне навчання через кейс-стаді та проектну діяльність, цифрові технології та інтерактивне навчання).

6) Діагностика та результат

Очікувані результати від впровадження мотиваційної технології формування компетентності з інформальної освіти майбутніх освітніх менеджерів у рамках дисципліни «Цифровізація у професійній діяльності» - це підвищення рівня мотивації магістрантів до самостійного навчання; опанування цифрових інструментів для організації інформальної освіти; формування навичок управління власною освітньою траєкторією; збільшення практичної складової у підготовці освітніх менеджерів через залучення до цифрових освітніх ініціатив. Діагностичним інструментом можуть бути тести для визначення рівнів сформованості компетентності з інформальної освіти, есе, бесіди, інтерв'ю у фокус-групах, інтерв'ї, рефлексія портфоліо.

Таким чином, мотиваційна технологія формування компетентності з інформальної освіти майбутніх освітніх менеджерів у рамках дисципліни «Цифровізація у професійній діяльності» сприяє професійному становленню сучасного освітнього менеджера, здатного до безперервного навчання, цифрової трансформації освіти та ефективного використання інноваційних інструментів у професійній діяльності.

Не викликає сумніву той факт, що актуальним і відкритим стоїть питання ефективності методології та дидактичних інструментів для реалізації цієї технології.

Методологічний аспект реалізації мотиваційної технології формування компетентності з інформальної освіти майбутніх освітніх менеджерів у рамках дисципліни «Цифровізація у професійній діяльності» складають дві тріади – це тріада концепцій *«ресурсно-орієнтоване навчання–проблемно-орієнтоване навчання–проектно-орієнтованого навчання»* та тріада методологічних підходів *«проектний підхід–процесний підхід–ресурсно-орієнтований підхід»*.

Концепція ресурсно-орієнтованого навчання (resource-based learning) передбачає створення умов для активного, самостійного та студентоцентрованого процесу вивчення дисципліни «Цифровізація у професійній діяльності». Основний акцент робиться на формуванні здатності до самостійного здобуття знань, до побудови знань, управління власним навчанням та ефективного використання різноманітних цифрових освітніх ресурсів, забезпечуючи відкритий доступ до них (Kononets, Ilchenko, Mokliak, 2020).

Концепція проблемно-орієнтованого навчання (problem-based learning) передбачає організацію процесу вивчення дисципліни «Цифровізація у професійній діяльності» у форматі малих груп, де магістранти розвивають свої знання на основі практичного досвіду. Цей підхід поєднує методи колективного, контекстного навчання та самостійного керування освітньою діяльністю для вирішення актуальних суспільних питань (Kononets, Nestulya, Nestulya, 2025).

Концепція проектно-орієнтованого навчання (project-based learning) спрямована на залучення магістрантів до проектно-дослідницької діяльності, що передбачає роботу над різними типами проектами. Вона базується на принципах ефективної комунікації між учасниками навчального процесу та рівноправної взаємодії в межах виконання проектних завдань у змішаному форматі (аудиторія та онлайн) (Нестуля, Нестуля, Кононець, 2020).

У межах реалізації мотиваційної технології формування компетентності з інформальної освіти майбутніх освітніх менеджерів у рамках дисципліни «Цифровізація у професійній діяльності» доцільним є поєднання трьох підходів: проектного, процесного та ресурсно-орієнтованого: *тріада «проектний підхід–процесний підхід–ресурсно-орієнтований підхід»* (Гриньова, Кононець, Жданова-Неділько, Павліш, 2024). Така стратегія мотиваційної технології формування компетентності з інформальної освіти майбутніх освітніх менеджерів сприяє інноваційності процесу вивчення дисципліни «Цифровізація у професійній діяльності»:

- орієнтація магістрантів на постійне вдосконалення (метод кайдзен), опанування сучасними методами проектного менеджменту (Project Management), участь в освітніх проектах;
- удосконалення організаційної структури вивчення дисципліни «Цифровізація у професійній діяльності» через оптимізацію комунікаційних процесів, мотивацію та чіткий розподіл завдань (в аудиторії, самостійна робота, інформальна освіта), що сприяє підвищенню культури якості освітнього процесу;
- формування компонентів компетентності з інформальної освіти майбутніх освітніх менеджерів у рамках дисципліни «Цифровізація у професійній діяльності» шляхом консолідації внутрішніх ресурсів магістрантів та цифрових інформаційних ресурсів освітнього компонента.

Змістовий аспект реалізації мотиваційної технології формування компетентності з інформальної освіти майбутніх освітніх менеджерів у рамках дисципліни «Цифровізація у професійній діяльності» віддзеркалюють завдання (мінідослідження, квести, проекти, квізи у контексті цифрових технологій для електронного документообігу у діяльності менеджера, інтернет-сервісів для професійної роботи менеджера, створення персонального цифрового портфолію), які пропонуються магістрантам для самостійного виконання і які окреслюють перспективи подальшого, глибшого вивчення важливих для професійної діяльності питань.

Основні засоби навчання для реалізації мотиваційної технології формування компетентності з інформальної освіти майбутніх освітніх менеджерів у рамках дисципліни «Цифровізація у професійній діяльності» відбивають такі складники:

1) Девайсний складник: комп'ютери, ноутбуки, планшети, смартфони, котрі забезпечують доступ до цифрових ресурсів та програмного забезпечення.

2) Програмний складник:

- Офісні програми (Microsoft Office, Google Workspace тощо)
- Графічні редактори (Canva, Photoshop, Figma тощо)
- Інструменти для управління проектами (Trello, Asana, Notion тощо)
- Хмарні сервіси (Google Drive, Dropbox, OneDrive тощо)
- Онлайн-платформи для створення тестів і опитувань (Kahoot, Quizizz, Google Forms)

3) Мережевий складник: онлайн-доступ до навчальних матеріалів, дистанційне навчання через LMS-системи (Moodle, Google Classroom, Microsoft Teams).

4) Методичний складник: електронні підручники та посібники, доступні у форматах PDF, EPUB, вебверсіях; презентації та відеолекції, що використовуються для наочного пояснення теоретичного матеріалу; онлайн-курси та вебіари (Coursera, Prometheus, Udemy, YouTube-канали з цифрових технологій), які пропонуються викладачем для неформальної освіти в університеті і слугують подальшим базисом для інформальної освіти освітнього менеджера (Кононець, 2021);

5) Віртуальний складник: форуми, чати, групи в соцмережах для навчальної, професійної комунікації, обміну досвідом.

Висновки. Таким чином, виокремлені напрями організації інформальної освіти майбутнього освітнього менеджера (професійні спільноти та мережі, самоосвіта через відкриті ресурси, менторство та коучинг, обмін досвідом та стажування, конференції, семінари та воркшопи, практичне навчання через кейс-стаді та проектну діяльність, цифрові технології та інтерактивне навчання) слугували основою для мотиваційної технології формування компетентності з інформальної освіти майбутніх освітніх менеджерів.

Мотиваційну технологію формування компетентності з інформальної освіти майбутніх освітніх менеджерів у рамках дисципліни «Цифровізація у професійній діяльності» детерміновано як процес, спрямований на мотивацію до активної самостійної пізнавальної діяльності під час навчання в університеті, формування усвідомленої потреби у майбутніх освітніх менеджерів до безперервного самонавчання та ефективного використання цифрових ресурсів в інформальній освіті. Визначено компоненти мотиваційної технології формування компетентності з інформальної освіти майбутніх освітніх менеджерів у рамках дисципліни «Цифровізація у професійній діяльності»: 1) Створення

особистісно значущих цілей навчання; 2) Консолідоване використання цифрових інструментів та ресурсів (актуалізація ресурсно-орієнтованого навчання); 3) Гейміфікація освітнього процесу; 4) Проектна діяльність; 5) Менторство та рефлексія; 6) Діагностика та результат. З'ясовано, що методологічний аспект реалізації мотиваційної технології формування компетентності з інформальної освіти майбутніх освітніх менеджерів у рамках дисципліни «Цифровізація у професійній діяльності» віддзеркалюють дві тріади: тріада концепцій «ресурсно-орієнтоване навчання–проблемно-орієнтоване навчання–проектно-орієнтоване навчання» та тріада методологічних підходів «проектний підхід–процесний підхід–ресурсно-орієнтований підхід».

Розроблена технологія не лише сприяє реалізації освітньої програми підготовки магістрантів освітньої програми Менеджмент (Управління закладом освіти) через мотивацію до навчання й інформальної освіти, але й забезпечує комплексний підхід до організації освітнього процесу в університеті в умовах цифрових змін у суспільстві та сфері освіти. Впровадження цифрових технологій у процес підготовки магістрантів відкриває нові можливості для підготовки висококваліфікованих освітніх менеджерів, здатних до побудови знань, сприяє розвитку компетентності до інформальної освіти, інноваційного мислення та інтеграції національної системи освіти у світовий інформаційний простір.

Подальші дослідження доцільно зосередити на розширенні методологічної бази, визначенні дидактичних умов формування компетентності з інформальної освіти майбутніх освітніх менеджерів під час навчання у магістратурі, розробленні сучасних цифрових освітніх ресурсів для магістрантів, які прагнуть глибше вивчати професійно-орієнтовані дисципліни та опановувати практичні засади професії менеджера освіти.

Список використаних джерел

- Берека, В. Є. (2008). *Магістерська підготовка майбутніх менеджерів освіти*: монографія. Хмельницький: ХГПА.
- Гриньова, М., Кононец, Н., Жданова-Неділько, О., Павліш, І. (2024). Сучасні напрями реалізації інноваційного управління закладами освіти. *Витоки педагогічної майстерності*, 33, 50-58.
- Губа, А. В. (2010). *Теоретико-методичні засади формування управлінської культури вчителя-майбутнього менеджера освіти*. (Автореф. дис. д-ра. пед. наук). Луганськ.
- Гуревич, Р., Коношевський, Л., Коношевський, О., Воєвода, А., Люльчак, С. (2024). Інтеграція штучного інтелекту в сферу освіти: проблеми, виклики, загрози, перспективи. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*, 72, 170-186.
- Волобуєва, Т. Б. (2005). *Самоосвітня діяльність керівника*. Харків: Основа.
- Кононец, Н. В. (2021). *Цифровізація освітнього процесу у вищій школі*: електронний посібник для самостійної роботи магістрів освітньої програми «Педагогіка вищої школи» галузі знань 01 освіта/педагогіка спеціальності 011 освітні, педагогічні науки. Полтава: ПУЕТ.
- Нестуля, О. О., Нестуля, С. І., Кононец, Н. В. (2020). Проектний підхід (project-based learning) до викладання дисципліни «Основи лідерства» для магістрантів спеціальності 011 освітні, педагогічні науки в умовах дистанційного навчання. В кн. *Психологія та педагогіка: історія розвитку, сучасний стан та перспективи досліджень*: збірник наукових робіт учасників міжнар. наук.-практ. конф. (с. 60-63). Одеса: ГО «Південна фундація педагогіки».
- Литвин, В. А. (2021). Сучасні аспекти організації неформальної освіти майбутніх педагогів. *Вісник післядипломної освіти*, 17 (46), 63-75.
- Морзе, Н., Буйницька, О. (Ред.). (2021). *Модернізація освіти в цифровому вимірі*: монографія. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка.
- Чернова, Т. Ю. (2009). Технологія самоосвіти заступника директора з навчально-виробничої роботи ПТНЗ. *Професійне навчання на виробництві*, 3, 179-184.
- Уйсімбаєва, Н. В. (2011). Самоосвітня діяльність керівника школи як умова формування його професійної компетентності. *Наукові записки КДПУ. Педагогічні науки*, 101, 318-324.
- Kapiton, A., Kononets, N., Zhamardiy, V., Huz, K., Petrenko, L., Khomenko, A., & Ishchenko, I. (2023). Componentes da competência profissional dos futuros especialistas em tecnologias de informação. *Revista on line de Política e Gestão Educacional*, 27, 00, e023069.
- Kononets, N., Ilchenko, O., Zhamardiy, V., Shkola, O., Broslavska, H., Kolhan, O., Padalka, R., & Kolgan, T. (2021). Software tools for creating electronic educational resources in the resource-based learning process. *Journal for Educators, Teachers and Trainers JETT*, 12 (3), 165-175.
- Kononets, N., Ilchenko, O., & Mokliak, V. (2020). Future teachers resource-based learning system: experience of higher education institutions in Poltava city, Ukraine. *Turkish Online Journal of Distance Education-TOJDE*, 21, 3/14, 199-220.
- Kononets, N., Nestulya, O., & Nestulya, S. (2025). Dyadic basis of the problem-technological approach to the formation of project and research competence of project managers. *Science and technology: challenges, prospects and*

innovations. *The 6th International scientific and practical conference "Science and technology: challenges, prospects and innovations"* (pp. 224-231). CPN Publishing Group, Osaka, Japan.

References

- Bereka, V. Ie. (2008). *Mahistepaska pidhotovka maibutnikh menedzhepiv osvity [Master's degree training for future education managers]: monohpafiia*. Khmelnytskyi: KhHPA [in Ukrainian].
- Chernova, T. Iu. (2009). *Tekhnolohiia samoosvity zastupnyka dyrektora z navchalno-vyrobnychoi roboty PTNZ [Technology of self-education of the deputy director for educational and production work of the vocational school]. Profesiine navchannia na vyrobnytstvi [On-the-job training]*, 3, 179-184 [in Ukrainian].
- Hrynova, M., Kononets, N., Zhdanova-Nedilko, O., & Pavlish, I. (2024). *Suchasni napriamy realizatsii innovatsiinoho upravlinnia zakladamy osvity [Modern directions of implementing innovative management of educational institutions]. Vytoky pedahohichnoi maisternosti [Origins of pedagogical skill]*, 33, 50-58 [in Ukrainian].
- Huba, A. V. (2010). *Teoretyko-metodychni zasady formuvannia upravlinskoj kultury vchytelia-maibutnoho menedzhera osvity [Theoretical and methodological principles of forming the managerial culture of a teacher-future education manager]*. (Extended abstract of D diss.). Luhansk [in Ukrainian].
- Hurevych, R., Konoshevskiy, L., Konoshevskiy, O., Voievoda, A., & Liulchak, S. (2024). *Intehratsiia shtuchnoho intelektu v sferu osvity: problemy, vyklyky, zahrozy, perspektyvy [Integration of artificial intelligence into education: problems, challenges, threats, prospects]. Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*, 72, 170-186 [in Ukrainian].
- Kapiton, A., Kononets, N., Zhamardiy, V., Huz, K., Petrenko, L., Khomenko, A., & Ishchenko, I. (2023). *Componentes da competência profissional dos futuros especialistas em tecnologias de informação. Revista on line de Política e Gestão Educacional*, 27, 00, e023069.
- Kononets, N., Ilchenko, O., Zhamardiy, V., Shkola, O., Broslavska, H., Kolhan, O., Padalka, R., & Kolgan, T. (2021). *Software tools for creating electronic educational resources in the resource-based learning process. Journal for Educators, Teachers and Trainers JETT*, 12 (3), 165-175.
- Kononets, N., Ilchenko, O., & Mokliak, V. (2020). *Future teachers resource-based learning system: experience of higher education institutions in Poltava city, Ukraine. Turkish Online Journal of Distance Education-TOJDE*, 21, 3/14, 199-220.
- Kononets, N., Nestulya, O., & Nestulya, S. (2025). *Dyadic basis of the problem-technological approach to the formation of project and research competence of project managers. Science and technology: challenges, prospects and innovations. The 6th International scientific and practical conference "Science and technology: challenges, prospects and innovations"* (pp. 224-231). CPN Publishing Group, Osaka, Japan.
- Kononets, N. V. (2021). *Tsyfrovizatsiia osvitnoho protsesu u vyshchii shkoli [Digitalization of the educational process in higher education]: elektronnyi posibnyk dlia samostiinoi roboty mahistriv osvitnoi prohramy «Pedahohika vyshchoi shkoly» haluzi znan 01 osvita/pedahohika spetsialnosti 011 osvitni, pedahohichni nauky. Poltava: PUET [in Ukrainian]*.
- Nestulia, O. O., Nestulia, S. I., & Kononets, N. V. (2020). *Proiektnyi pidkhid (project-based learning) do vykladannia dystsypliny «Osnovy liderstva» dlia mahistrantiv spetsialnosti 011 osvitni, pedahohichni nauky v umovakh dystantsiinoho navchannia [Project-based learning approach to teaching the discipline "Fundamentals of Leadership" for master's students of the specialty 011 educational and pedagogical sciences in distance learning conditions]. In Psykholohiia ta pedahohika: istoriia rozvytku, suchasnyi stan ta perspektyvy doslidzhen [Psychology and pedagogy: history of development, current state and research prospects]: zbirnyk naukovykh robit uchasnykh mizhnar. nauk.-prakt. konf. (pp. 60-63). Odesa: HO «Pivdenna fundatsiia pedahohiky» [in Ukrainian]*.
- Lytvyn, V. A. (2021). *Suchasni aspekty orhanizatsii neformalnoi osvity maibutnikh pedahohiv [Modern aspects of organizing informal education of future teachers]. Visnyk pislidyplomnoi osvity [Bulletin of Postgraduate Education]*, 17 (46), 63-75 [in Ukrainian].
- Morze, N., & Buinytska, O. (Eds.). (2021). *Modernizatsiia osvity v tsyfrovomu vymiri [Modernizing education in the digital dimension]: monohrafiia*. Kyiv: Kyiv. un-t im. B. Hrinchenka [in Ukrainian].
- Volobueva, T. B. (2005). *Samoosvitnia diialnist kerivnyka [Self-educational activities of the manager]*. Kharkiv: Osnova [in Ukrainian].
- Uisimbaieva, N. V. (2011). *Samoosvitnia diialnist kerivnyka shkoly yak umova formuvannia yoho profesiinoi kompetentnosti [Self-educational activity of a school principal as a condition for the formation of his professional competence]. Naukovi zapysky KDPU. Pedahohichni nauky [Scientific notes of the Kyiv Polytechnic University. Pedagogical Sciences]*, 101, 318-324 [in Ukrainian].

KONONETS N.

Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

**FORMATION OF COMPETENCE IN INFORMAL EDUCATION OF FUTURE EDUCATIONAL MANAGERS
WITHIN THE FRAMEWORK OF THE DISCIPLINE «DIGITALIZATION IN PROFESSIONAL ACTIVITY»**

The article identifies the main directions of organizing informal education of a future educational manager (professional communities and networks, self-education through open resources, mentoring and coaching, exchange of experience and internships, conferences, seminars and workshops, practical training through case studies and project activities, digital technologies and interactive learning). The developed motivational technology for forming competence in informal education of future educational managers within the discipline "Digitalization in professional activity" is presented, which is determined as a process aimed at motivating active independent cognitive activity during university studies, forming a conscious need in future educational managers for continuous self-learning and effective use of digital resources in informal education. The components of the motivational technology for the formation of competence in informal education of future educational managers within the discipline "Digitalization in professional activity" have been identified: 1) Creation of personally significant learning goals; 2) Consolidated use of digital tools and resources (actualization of resource-oriented learning); 3) Gamification of the educational process; 4) Project activities; 5) Mentoring and reflection; 6) Diagnostics and results. It was found that the methodological aspect of the implementation of the motivational technology for the formation of competence in informal education of future educational managers within the discipline "Digitalization in professional activity" reflects two triads: the triad of concepts "resource-based learning – problem-based learning – project-based learning" and the triad of methodological approaches "project approach–process approach–resource-oriented approach".

Key words: *educational management, competence, informal education, project approach, process approach, resource-oriented approach, future educational manager, digitalization, resource-based learning, problem-based learning, project-based learning*

Стаття надійшла до редакції 20.02.2025 р.

УДК 378.04:796]:796-048.58

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2025.35.331106](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2025.35.331106)

ОКСАНА КОРНОСЕНКО

ORCID: 0000-0002-9376-176X

СЕРГІЙ ГОРОХОВ

ORCID: 0009-0007-8829-8284

СЕРГІЙ ЯРЕМЕНКО

ORCID: 0009-0009-5679-9353

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

ФОРСАЙТ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ТРЕНЕРІВ ДО ЗДІЙСНЕННЯ СПОРТИВНОГО ВІДБОРУ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Актуальність дослідження зумовлена низкою факторів (зокрема, недостатня фінансова підтримка спортивної інфраструктури, що обмежує можливості залучення дітей до спорту, значне відставання України від європейських країн за рівнем залученості населення до фізичної активності, що потребує розробки нових підходів у підготовці фахівців, здатних здійснювати високоякісний спортивний відбір та орієнтацію). Мета статті: аналіз проблем та викликів у процесі реорганізації системи управління в галузі спорту України, обґрунтування спеціальних компетентностей у майбутніх тренерів до здійснення спортивного відбору у професійній діяльності. Проаналізовано переваги й недоліки реорганізації управління спортом. Наголошено, що університети, як осередки формування майбутніх спортивних тренерів, повинні оперативної відреагувати на реформи в системі організації спорту. Через оновлення освітніх програм, впровадження міждисциплінарного підходу та тісної взаємодії з потенційними роботодавцями, тренерами, університети мають забезпечити якісну підготовку фахівців, які відповідатимуть новим викликам та сприятимуть розвитку українського спорту на всіх рівнях. Обґрунтовані спеціальні компетентності (діагностична, методична, психолого-педагогічна, організаційно-управлінська, соціально-етична, технологічна) є основою для формування кваліфікованих тренерів, здатних ефективно здійснювати спортивний відбір та забезпечувати всебічний розвиток молодих спортсменів враховуючи індивідуальні особливості кожного.

***Ключові слова:** професійна підготовка, майбутні тренери, спортивний відбір, професійні компетентності*

Постановка проблеми, її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Соціально-економічні та політичні перебудови, що нині відбуваються в Україні зумовили низку масштабних реформ, які охоплюють і спортивну галузь. Необхідність змін обумовлена низкою факторів, які, на нашу думку, зводяться до наступного: домінування радянської моделі централізованого фінансування, що не відповідає сучасним європейським стандартам, недостатня автономія спортивних федерацій та клубів, низький рівень залученості населення до занять масовим спортом, криза дитячо-юнацького спорту, обмежене державне фінансування та залежність від бюджетних дотацій, відсутність ефективних механізмів залучення приватних інвестицій у спорт, руйнування спортивних об'єктів та еміграція спортсменів через війну, потреба у реабілітації військових та цивільних за допомогою спорту та організованої фізичної активності. Ці причини сприяли потребі реорганізації системи спортивної галузі в Україні з подальшою оптимізацією управлінських процесів, удосконаленням інфраструктури та впровадженням сучасних технологій підготовки фахівців.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. В Україні питання професійної підготовки майбутніх тренерів досліджували як вітчизняні (М. Євтух, Л. Борисенко (2023), В. Костюкевич (2016), В. Левків (2016), Л. Сергієнко (2004), О. Шинкарук (2011) та ін.), так і зарубіжні (W.Helsen, J.Starkes (2000), R.Vaeyens, M.Lenoir, A.Williams, R.Philippaerts, (2008), J.Musch, S.Grondin, (2001)) учені. Праці цих науковців розкривають теоретичні та практичні аспекти професійної підготовки фахівців фізичної культури, зокрема особливості формування професійних компетентностей, використання інноваційних педагогічних технологій та вдосконалення освітніх програм. Вони акцентують увагу на взаємозв'язку теоретичної підготовки та практичних навичок, а також на викликах і можливостях удосконалення цієї системи в умовах сучасних змін.

Визначальну роль у розбудові системи спорту в Україні мають управлінці, зокрема М. Бідний (2024), очільник Міністерства молоді та спорту України, зазначає: «Сьогодні ми дуже відстаємо по всіх метриках

у спорті. Спорт у дитячо-юнацьких школах займається лише 8% дітей, і це катастрофічна ситуація». Він також підкреслює: «Україна відстає від Європи за рівнем залучення людей до оздоровчої активності. В Україні цей показник близько 15%, тоді як середній показник по Європі – 38%». О. Ларін (2024), співзасновник ГО «Спортивний контекст» (Sports context), Генеральний секретар Федерації баскетболу України, заступник Міністра спорту України (2010 р.) вважає однією з основних проблем українського спорту формалізм, коли статистика та звіти приховують стан реального стратегічного розвитку. Вирішення цієї проблеми функціонер вважає у необхідності глибокого реформування управління спортом в Україні, зокрема надання автономії спортивним федераціям, прозорості фінансування та інтеграцію спорту як інструменту соціальної трансформації, що буде відповідати європейським стандартам.

Вочевидь, реформи в найближчому майбутньому призведуть до значних змін у системі професійної підготовки тренерських кадрів, зокрема гнучке оновлення освітніх програм, впровадження інноваційних технік освітнього менеджменту та посилення наукових досліджень у цьому полі діяльності. Вдосконалення освітніх програм має здійснюватися з урахуванням всіх аспектів трансформацій, у тому числі й підходів до спортивного відбору.

Метою статті є аналіз проблем та викликів у процесі реорганізації системи управління в галузі спорту України, обґрунтування спеціальних компетентностей у майбутніх тренерів до здійснення спортивного відбору у професійній діяльності.

Викладення основного матеріалу дослідження. Шляхом застосування теоретичних загальнологічних методів дослідження нами з'ясовано, що існуюча система спортивного відбору в Україні має кілька етапів, зокрема на рівні молодіжних та юнацьких категорій, а також у процесі підготовки до участі в міжнародних змаганнях. Однією з основних ланок системи спортивного відбору в Україні є дитячо-юнацькі спортивні школи (ДЮСШ), що забезпечують відбір і підготовку спортсменів з дитячого віку. Відбір на цьому етапі здійснюється переважно на основі тестів з визначення загальної фізичної й технічної підготовленості, спеціальних здібностей до певного виду спорту, а також психологічних якостей. Спортсмени, які показують високі результати на рівні міських та обласних змагань, можуть бути відібрані до збірних національних команд. За відбір спортсменів у професійні команди та національні збірні відповідають федерації України з відповідних видів спорту. Вони розробляють критерії відбору, проводять відбіркові змагання, тренування та збори, а також вирішують питання щодо відбору спортсменів на міжнародні турніри. Збірні команди формуються за результатами виступів на національних чемпіонатах, кубках та інших основних змаганнях. Процес відбору включає активну участь тренерів, які проводять тестування, аналізують результати, відбирають талановитих молодих спортсменів для подальшої підготовки.

На основі вивчення аналітичних публікацій та статистичних даних нами з'ясовано, що в Україні менше дітей займається спортом, ніж у країнах Європи, що зводиться з таких ключових причин:

По-перше, в країнах ЄС кошти спрямовуються на розвиток дитячого спорту (Musch, Grondin, 2001), тоді як в Україні цей напрямок залишається фінансово некоректним (Ларін, 2024). У більшості європейських країн діти можуть займатися спортом безкоштовно або за символічну плату, тоді як в Україні якісні спортивні секції часто є дорогими для середньостатистичної родини.

По-друге в Україні бракує доступної і якісної спортивної інфраструктури: стадіонів, залів, майданчиків, особливо в невеликих містах і сільській місцевості. У зв'язку з війною в Україні багато спортивних об'єктів зруйновані, а безпека дітей у деяких регіонах є пріоритетнішою, ніж спортивні заняття.

По-третє, через низькі зарплати тренерів та вчителів фізичної культури не вистачає вмотивованих фахівців, які могли б зацікавити дітей спортом (Ларін, 2024). В Європі діє цілісна система залучення дітей до спорту через школи, муніципальні програми та державні ініціативи (Vaeyens, Lenoir, Williams, Philippaerts, 2008), тоді як в Україні цей процес є хаотичним і залежить від ентузіазму окремих тренерів та керівників секцій.

По-четверте, як і в усьому світі, сучасні діти багато часу проводять за іграми у смартфонах чи комп'ютерах, але в Європі створюються мотиваційні програми для залучення молоді до активного способу життя (Musch, Grondin, 2001), тоді як в Україні таких ініціатив недостатньо. Окрім того, в Україні основна увага приділяється професійному спорту та досягненню медалей, тоді як у Європа зосереджена на організації фізичної активності усіх дітей, молоді та дорослого населення (Бідний, 2024).

Вважаємо, що реорганізація управління спорту в Україні матиме як позитивні, так і негативні наслідки. Нині в Україні багато спортивних секцій фінансуються державою і працюють на базі ЗЗСО або ДЮСШ. У так званій клубній системі більшість спортивних секцій будуть функціонувати на комерційній або змішаній основі (спонсорська допомога, членські внески), це зробить спорт більш доступним для фінансово спроможних осіб, але водночас створить бар'єр для соціально вразливих груп. У державних секціях відбір часто здійснюється за принципом «усі охочі», тоді як у клубній системі може мати місце більш жорсткий спортивний відбір уже на ранніх етапах, оскільки спортивні організації будуть зацікавлені у високих результатах.

Державна система орієнтована на олімпійські види спорту, які рясно фінансуються, тоді як в клубній моделі організації спорту розшириться спектр нішевих видів, таких як кросфіт, скелелазіння, змішані

єдиноборства тощо. Спортивні організації можуть мати власні унікальні підходи до відбору спортсменів, базуючись на специфіці виду спорту і традиціях клубу.

В умовах керування спортивних федерацій превалюватиме безкомпромісний спортивний відбір, що здійснюватиметься на основі модельних характеристик найсильніших спортсменів з виду спорту й враховуватиме показники фізичних, психологічних і технічних здібностей дітей, що дозволить покращити якість селекції. Спортивні організації будуть зацікавлені в залученні кращих тренерів, що підвищить рівень підготовки та зробить тренерську професію більш престижною.

Університети, як осередки формування майбутніх спортивних тренерів, повинні оперативнo відреагувати на реформи в системі організації спорту. Лише через оновлення освітніх програм, упровадження міждисциплінарного підходу та тісної взаємодії з потенційними роботодавцями, тренерами, університети зможуть забезпечити якісну підготовку фахівців, які відповідатимуть новим викликам та сприятимуть розвитку українського спорту на всіх рівнях.

Формування у майбутніх тренерів професійної компетентності щодо здійснення якісного спортивного відбору має формуватися за такими спеціальними (фаховими) компетентностями :

Діагностична компетентність передбачає вміння проводити тестування фізичних якостей (сила, витривалість, швидкість, координація тощо), використовувати сучасні методи функціональної діагностики та антропометричних досліджень, аналіз психофізіологічних особливостей дитини для визначення спортивного потенціалу.

Методична компетентність потребує знань методик раннього виявлення спортивних здібностей, володіння технологіями довготривалого моніторингу за розвитком спортсменів, розуміння вікових особливостей удосконалення рухових навичок і адаптації до навантажень.

Психолого-педагогічна компетентність – вміння визначати мотивацію дитини до занять спортом, оцінка рівня стресостійкості до змагальної діяльності, здатність встановлювати контакт із дітьми та їхніми батьками.

Організаційно-управлінська компетентність полягає в плануванні та проведенні відкритих відборів і тестувань, взаємодії з освітніми та спортивними закладами, роботі з батьками для формування довіри до процесу відбору.

Соціально-етична компетентність виражається в дотриманні принципів чесності та об'єктивності під час відбору, врахуванні індивідуальних особливостей дітей та уникненні дискримінації, підтримці дітей, які не пройшли відбір, й орієнтації на заняття іншими видами спорту.

Технологічна компетентність ґрунтується на використанні цифрових платформ для моніторингу розвитку спортсменів, застосуванні відеоаналізу техніки рухів і штучного інтелекту для прогнозування спортивних результатів, використанні міжнародного досвіду та інновацій у системі спортивного відбору.

Професійний тренер має не лише оцінювати природні задатки дитини, а й розглядати її потенціал у довгостроковій перспективі, створюючи умови для гармонійного розвитку та прогресу в спорті.

У Державних стандартах спеціальності 017 Фізична культура і спорт бакалаврського і магістерського рівнів не передбачено окремих спеціальних (фахових) компетентностей, що орієнтують майбутніх тренерів на здійснення спортивного відбору, проте відповідні обов'язкові освітні компоненти мають передбачити вивчення основ спортивного відбору та орієнтації, що дозволить сформувати у студентів професійну компетентність у цьому напрямі діяльності.

Висновки. У ході вивчення спеціальної літератури нами з'ясовано, що основною проблемою сучасного українського спорту є недостатня фінансова підтримка і розвиток інфраструктури, а також низький рівень залученості населення до фізичної активності. В Україні лише невелика частина дітей займається спортом, що призводить до проблем із масовим залученням молоді та формуванням здорових звичок. Для подолання цих проблем назріла реформа, що передбачає автономію спортивних федерацій, прозорість у фінансуванні та інтеграцію спорту як інструменту соціальної взаємодії, що має охопити всі верстви населення. У цьому контексті, система спортивного відбору теж потребує глибоких перетворень, що дозволить врахувати новітні тенденції розвитку спорту та підвищити ефективність спортивної галузі. Обґрунтовані (діагностична, методична, психолого-педагогічна, організаційно-управлінська, соціально-етична, технологічна) спеціальні компетентності є основою для формування кваліфікованих тренерів, здатних ефективно здійснювати спортивний відбір та забезпечувати всебічний розвиток молодих спортсменів враховуючи індивідуальні особливості кожного. Університети мають зберегти високий рівень підготовки фахівців, здатних відповідати актуальним вимогам та плинним умовам розвитку спортивної галузі.

Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленому вивченні ефективності новітніх методик спортивного відбору, що базуються на інтеграції сучасних технологій, таких як біометричні дані, штучний інтелект та аналітика даних спортивних досягнень провідних спортсменів. Важливим напрямом дослідження є розвиток адаптивного спорту, його вплив на соціальну інтеграцію та розвиток фізичної культури серед різних верств населення, включаючи людей з інвалідністю.

Список використаних джерел

- Бідний, М. (2024). *Спортивні клуби – основа нашої реформи*. Міністерство молоді та спорту України. Взято з <https://mms.gov.ua/news/matvii-bidnyi-sportyvni-kluby-osnova-nashoi-reformy>
- Євтух, М. Б., Борисенко, Л. Л. (2023). Науково-дослідницька компетентність як основа готовності майбутнього тренера до здійснення спортивного відбору. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*, 1 (159), 28-32.
- Костюкевич, В. М. (2016). *Теорія і методика спортивної підготовки у запитаннях і відповідях: навчально-методичний посібник*. Вінниця: Планер.
- Ларін, О. (2024). *Реформа спорту: технічне завдання для роботи над змістом, а не зовнішнім виглядом*. Інтерфакс-Україна. Взято з <https://interfax.com.ua/news/blog/1017689.html>
- Левків, В. І. (2016). Концепція професійної підготовки майбутніх тренерів-викладачів зі спортивних ігор у вищих навчальних закладах. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*, 70 (16), 74-77.
- Сергієнко, Л. П. (2017). *Спортивний відбір: теорія та практика*. (Т. 1). Київ: Навчальна книга Богдан.
- Шинкарук, О. А. (2011). Узагальнення досвіду організації відбору в олімпійському спорті. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*, 1, 62-66.
- Helsen, W. F., & Starkes, J. L. (2000). A developmental model for the acquisition of expertise in sport. *Canadian Journal of Sport Sciences*, 25 (3), 111-120.
- Musch, J., & Grondin, S. (2001). Unequal competition as an effect of maturation differences in sports. *Sports Psychology Review*, 30 (1), 13-21.
- Vaeyens, R., Lenoir, M., Williams, A. M., & Philippaerts, R. (2008). Talent identification and development in sport: A review of the literature. *Journal of Sports Sciences*, 26 (13), 1467-1481.

References

- Bidnyi, M. (2024). *Sportyvni kluby – osnova nashoi reformy [Sports clubs are the foundation of our reform]*. Ministerstvo molodi ta sportu Ukrainy. Retrieved from <https://mms.gov.ua/news/matvii-bidnyi-sportyvni-kluby-osnova-nashoi-reformy> [in Ukrainian].
- Helsen, W. F., & Starkes, J. L. (2000). A developmental model for the acquisition of expertise in sport. *Canadian Journal of Sport Sciences*, 25(3), 111-120.
- Kostiukevych, V. M. (2016). *Teoriia i metodyka sportyvnoi pidhotovky u zapytannia i vidpovidiakh [Theory and methodology of sports training in questions and answers]: navchalno-metodychnyi posibnyk*. Vinnytsia: Planer [in Ukrainian].
- Larin, O. (2024). *Reforma sportu: tekhnichne zavdannya dlia roboty nad zmistom, a ne zovnishnim vyhlyadom [Sports reform: a technical brief to work on content, not appearance]*. Interfaks-Ukraina. Retrieved from <https://interfax.com.ua/news/blog/1017689.html> [in Ukrainian].
- Levkiv, V. I. (2016). Kontseptsia profesiynoi pidhotovky maibutnix treneriv-vykladachiv zi sportyvnykh ihor u vshchychkh navchal'nykh zakladakh [The concept of professional training of future coaches-teachers of sports games in higher educational institutions]. *Naukovy chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova. Seriiia 15: Naukovo-pedahohichni problemy fizychnoyi kultury (fizychnaya kultura i sport) [Scientific Journal of the National Pedagogical University named after M. P. Dragomanov. Series 15: Scientific and Pedagogical Problems of Physical Culture (Physical Culture and Sports)]*, 70(16), 74-77 [in Ukrainian].
- Musch, J., & Grondin, S. (2001). Unequal competition as an effect of maturation differences in sports. *Sports Psychology Review*, 30 (1), 13-21.
- Serhiienko, L. P. (2017). *Sportyvny vidbir: teoriia ta praktyka [Sports selection: theory and practice]*. (Vol. 1). Kyiv: Navchal'na knyha Bohdan [in Ukrainian].
- Shynkaruk, O. A. (2011). Uzahalnennia dosvidu orhanizatsii vidboru v olimpiiskomu sporti [Generalization of the experience of organizing selection in Olympic sports]. *Teoriia i metodyka fizychnogo vykhovannia i sportu [Theory and methodology of physical education and sports]*, 1, 62-66 [in Ukrainian].
- Vaeyens, R., Lenoir, M., Williams, A. M., & Philippaerts, R. (2008). Talent identification and development in sport: A review of the literature. *Journal of Sports Sciences*, 26 (13), 1467-1481.
- Yevtuh, M. B., & Borysenko, L. L. (2023). Naukovo-doslidnytska kompetentnist yak osnova hotovnosti maibutnoho trenera do zdiisnennia sportyvnoho vidboru [Scientific and research competence as the basis of the future coach's readiness for sports selection]. *Naukovy chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 15: Naukovo-pedahohichni problemy fizychnoyi kultury (fizychnaya kultura i sport) [Scientific Journal of the National Pedagogical University named after M. P. Dragomanov. Series 15:*

Scientific and Pedagogical Problems of Physical Culture (Physical Culture and Sports)], 1(159), 28-32 [in Ukrainian].

KORNOSENKO O., HOROKHOV S., YAREMENKO S.

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

FORESIGHT OF TRAINING FUTURE COACHES FOR SPORTS SELECTION IN PROFESSIONAL ACTIVITY

The relevance of the study is due to several factors, including the need to improve the professional training of future coaches to ensure effective sports selection in the context of reforming the sports sector. The first reason is insufficient financial support for sports infrastructure, which limits the opportunities for involving children in sports, as well as the lack of an effective sports selection system that would take into account the latest technologies and modern requirements. The second reason is that Ukraine lags far behind European countries in terms of the level of physical activity among the population, which requires the development of new approaches to training professionals capable of providing high-quality sports selection and orientation. The purpose of the article is to analyze the problems and challenges in the process of reorganizing the management system in the field of sports in Ukraine, to substantiate the special competencies of future coaches to carry out sports selection in their professional activities. The study showed that the system of sports selection in Ukraine includes several stages, in particular at the level of youth categories, with the main link in children's and youth sports schools. The Ukrainian federations of the respective sports are responsible for selecting athletes for professional teams and national teams. Selection is based on tests of physical fitness, special abilities and psychological qualities. The reorganization of sports management has its pros and cons, in particular, the club system will increase the number of sports organizations and expand the range of sports, but will increase competition between clubs, cause more rigorous selection of athletes and difficulties for financially vulnerable groups of the population. Universities, as centers for the formation of future sports coaches, should respond promptly to reforms in the sports organization system. By updating their educational programs, introducing an interdisciplinary approach, and working closely with potential employers and coaches, universities should provide high-quality training for professionals who will meet new challenges and contribute to the development of Ukrainian sport at all levels. Substantiated (diagnostic, methodological, psychological and pedagogical, organizational and managerial, socio-ethical, technological) special competencies are the basis for the formation of qualified coaches who are able to effectively carry out sports selection and ensure the comprehensive development of young athletes, taking into account the individual characteristics of each.

Key words: *professional training, future coaches, sports selection, professional competencies*

Стаття надійшла до редакції 05.02.2025 р.

УДК 378.035:316.772.4]:355.095.5

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2025.35.331126](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2025.35.331126)

АНДРІЙ КРАВЧЕНКО

ORCID: 0009-0005-0065-0876

Військово-юридичний інститут Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, м. Харків

СУКУПНІСТЬ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ КУРСАНТІВ ВІЙСЬКОВОГО ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті автор представляє сукупність педагогічних умов формування комунікативної взаємодії курсантів військового закладу вищої освіти як важливої складової формування майбутнього офіцера-професіонала. Розкрито значення сформованого педагогічно-доцільного комфортного військового середовища, діяльність командирів та викладачів від першого дня первинної військово-професійної підготовки. Підкреслено важливість вибудови високоморальних виховуючих взаємовідносин, які спираються на вимоги загальновійськових статутів Збройних Сил України та закономірності розвитку особистості військовослужбовця. Визначено, що при формуванні комунікативної взаємодії курсантів військового закладу вищої освіти особливе місце відіграють педагогічні умови дидактичного процесу, так як навчання є одним із провідних видів діяльності учасників навчального процесу.

Ключові слова: курсант, командир, викладач, комунікативна взаємодія, військовий заклад вищої освіти, педагогічні умови

Постановка проблеми. Формування комунікативної взаємодії курсантів у вищому військовому навчальному закладі передбачає внесення конструктивних змін до первинної професійної підготовки, що зумовлено необхідністю модернізації системи навчання і виховання майбутніх офіцерів Збройних Сил України, вдосконалення компетентності командирів та науково-педагогічних працівників військового навчального закладу, наповнення їхньої практичної діяльності гуманним інноваційним змістом.

Більшість офіцерів військового закладу вищої освіти в своїй професійній діяльності застосовують переважно загальні методи та використовують масові заходи виховної роботи, не зважаючи на соціальні зміни та вимоги часу, без урахування індивідуальних потреб і прагнень курсантів. Командири та викладачі не підготовлені до педагогічно доцільного здійснення і проектування розвитку системи відносин курсантів, їхньої професійної і міжособистісної взаємодії. Це призводить до значних прогалин у навчально-виховній роботі, коли головна увага приділяється лише підтриманню зовнішньої авторитарної військової дисципліни, не завжди враховуючи внутрішню сферу в формуванні військового фахівця. Відсутність професійних психолого-педагогічних знань щодо комунікативної взаємодії призводить до зниження загального рівня вихованості та навченості курсантів, а також зумовлює формування неправильного уявлення про подальшу професійну діяльність у військах.

Виникає необхідність вивчення педагогічних умов формування комунікативної взаємодії курсантів військового закладу вищої освіти.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Під час дослідження педагогічних умов формування комунікативної взаємодії курсантів ми враховували основні положення теорії колективу, сформульовані С. Шацьким, А. Макаренком, В. Сухомлинським, які пройшли через практику В. Сороки-Росинського, С. Риверса, Н. Шульмана, І. Іванова, В. Караковського, О. Захаренка та ін. Це положення про головні етапи розвитку колективу, про створення і розвиток традицій у ньому, про систему перспективних ліній, мажорний настрій, символіку, свідому дисципліну й ін.

Комунікативна взаємодія курсантів у первинній професійній підготовці вивчалася нами в контексті досягнень вітчизняної та зарубіжної педагогічної думки, у філософському та психологічному вимірах (В. Андрущенко, М. Бахтін, В. Біблер, О. Бодальов, М. Варій, Л. Виготський, Н. Дем'яненко, В. Мясичев, Л. Рубінштейн, Б. Теплов, Р. Штайнер, Ф. Тетлок, П. Якобсон та ін.).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Педагогічна практика службової діяльності по формуванню комунікативної взаємодії у курсантських підрозділах засвідчує, що недостатньо вивченими залишаються: поетапний процес формування комунікативної взаємодії у навчальних групах курсантів, комплекс умов успішного здійснення комунікативної взаємодії у військових закладах вищої освіти, а також сукупність об'єктивних і суб'єктивних педагогічних умов формування комунікативної взаємодії у первинній професійній підготовці та ін.

Мета статті полягає в розкритті сукупності педагогічних умов формування комунікативної взаємодії курсантів військового закладу вищої освіти.

Завдання статті полягає у тому, щоб проаналізувати сутність комунікативної взаємодії курсантів у військовому закладі вищої освіти; визначити сукупність педагогічних умов, що впливають на процес

формування комунікативної взаємодії; обґрунтувати значення педагогічних умов у формуванні комунікативної взаємодії у процесі первинної професійної підготовки військового закладу вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Важливими психолого-педагогічними умовами процесу формування комунікативної взаємодії курсантів військового інституту у ході первинної професійної підготовки є позитивно спрямоване суб'єкт-суб'єктне спілкування курсантів між собою, командира і курсанта, викладача і курсанта, вміння сформувати комфортне соціальне середовище та вибудувати взаємини не лише на раціональному, але й чуттєво-інтуїтивному рівні.

Вплив соціального середовища на особистість курсанта, його подальший розвиток не однобічний, він відбувається через мікросередовище конкретного підрозділу. Безпосереднє соціальне середовище є сполучною ланкою між особистістю і суспільством.

- На думку В. Ягупова (Ягупов, 2020, с. 527), особливостями соціального середовища є:
- рівень і характер можливостей для самоактуалізації та самореалізації, прояви індивідуальних здібностей і творчого потенціалу особистості;
- рівень єдності й цілісності складових елементів;
- рівень рівномірності розвитку різних елементів і сфер соціального середовища.

У процесі формування комунікативної взаємодії педагогічно доцільно визначена сукупність методів, прийомів і засобів реалізації виховного впливу повинна спиратися на особливості конкретної педагогічної ситуації та почуття, думки і мотиви поведінки курсантів, якими вони керуються при цьому. Тому для вибору необхідного педагогічного інструментарію постає потреба попереднього діагностування характеру і душевного стану курсанта, провести психолого-педагогічний аналіз його поведінки і вчинків у тісному взаємозв'язку з індивідуально-психологічними рисами особистості.

Практика переконливо доводить, що формування комунікативної взаємодії у військовому колективі базується на створенні й розбудові виховуючих відносин. Адже саме педагогічно доцільні, високоморальні, гуманні виховуючі стосунки, за визначенням А. Бойко, сприяють поглибленню демократії, утвердженню нових вимог до кадрів і вирішенню завдань перебудови системи освіти (Бойко, 1996, с. 25). Вважаємо, що це твердження цілком справедливе й для системи професійної підготовки у військовому закладі вищої освіти, оскільки така взаємодія "забезпечує активний саморозвиток особистості кожного учня" (Бойко, 1991, с. 31-32), а отже, за аналогією, й курсанта військового інституту, — а це одне із головних завдань реформування військової освіти в Україні. Виховуючі відносини — важлива педагогічна умова забезпечення не тільки всебічного розвитку, а й саморозвитку особистості. Формування виховуючих відносин спирається на закономірності розвитку особистості, тому науковий доробок педагогів і психологів із проблем відносин, діяльності й спілкування мають особливо важливе значення і сьогодні.

Цілеспрямована організація процесу формування комунікативної взаємодії у військовому колективі, особливо впродовж первинної професійної підготовки, неможлива без урахування типів виховуючих стосунків. При цьому спираємося на класифікацію, розроблену й теоретично обґрунтовану А. М. Бойко, за якою виховуючі відносини систематизовано: 1) за змістом навчально-виховної діяльності (*гармонійно-творчий, гармонійно-репродуктивний, обмежено-евристичний, однобічно-репродуктивний*), а також небажані типи — *ситуативний та конфронтаційний*); 2) за способом формування (*вербально-інформаційні, вербально-організаційні та організаційно-практичні*); 3) за організацією взаємодії (*фронтально-групові, диференційно-колективні, індивідуально-колективні*); 4) за семантикою, з урахуванням емоційно-вольової сфери вихователя (перша група: *оцінювально-вольові, оцінювально-захисні, оцінювально-доганні*; друга група: *об'єктивно-оцінювальні, оцінювально-регулюючі, оцінювально-порівняльні*; третя група: *оцінювально-стимулюючі, оцінювально-надихаючі, оцінювально-конструктивні*); а також 5) за характером стосунків (*наступальні, офіційно-авторитарні, взаємоповажливі, поважно-вимогливі, дружньо-довірливі, взаємоповажні*); 6) за метою і спрямованістю взаємодії (*формальні, неформальні, особистісно спрямовані*) (Бойко, 1991, с. 109). У процесі виховання особистості у військовому колективі, формування позитивно спрямованої комунікативної взаємодії між курсантами орієнтуємося на стосунки вищого рівня й намагаємося не допускати відносин негативного типу.

У педагогічній діяльності офіцера-вихователя військового інституту є урахування можливих рівнів функціонування виховуючих взаємин (*співпідпорядкування, співробітництво, співтворчість*). При цьому потрібно пам'ятати, що *співробітництво* — "це взаємодія, яка спирається на співпідпорядкування, але при якій учитель і учні об'єднані як рівноправні партнери спільним діалогом, спрямованим на диференційовано-колективні форми взаємодії" (Бойко, 1991, с. 125-126).

При формуванні комунікативної взаємодії курсантів у період первинної професійної підготовки особливе місце ми відводили дидактичному процесу. Сьогодні у педагогічній літературі охарактеризовано низку педагогічних умов, які визначають комунікативні відносини у дидактичному процесі закладу вищої освіти.

На наш погляд, дидактичну взаємодію курсантів, командирів і викладачів військового закладу вищої освіти у процесі взаємного навчання правомірно розглядати як необхідну складову формування комунікативної взаємодії. Таким чином, взаємне навчання в раціональному поєднанні з традиційними формами та методами організації навчального процесу у військовому інституті здатне розв'язати низку дидактичних і виховних завдань стосовно формування комунікативної взаємодії курсантів. Означене дає

можливість уважати взаємне навчання курсантів одним із засобів підвищення ефективності процесу навчання у військовому інституті загалом. Спираючись на такий науковий підхід, уважаємо, що ефективність формування комунікативної взаємодії у період первинної професійної підготовки можна підвищити шляхом застосування взаємного навчання, якщо забезпечити такі педагогічні умови:

1. Врахування показників сумісності та згуртованості при попередньому комплектуванні курсантського колективу.
2. Створення позитивних передумов спілкування курсантів на основі вивчення характеру їх міжособистісних відносин і стилю взаємин у період первинної професійної підготовки.
3. Поєднання взаємного навчання з традиційними формами і методами організації навчального процесу (фронтальною, груповою, парною, самостійною роботою).

При формуванні комунікативної взаємодії у ході навчально-виховного процесу необхідно враховувати, що між курсантами, командирами та курсантами, викладачами та курсантами постійно відбувається мовленнєва взаємодія, під час якої курсант повідомляє своє бачення з того чи іншого приводу, виявляючи власне ставлення й особистісну позицію. Якщо вони необ'єктивні чи антисоціальні, то командир, викладач зобов'язані нейтралізувати їх. Однак, як свідчить практика, це вдається не кожному офіцерові. Тому пропонуємо офіцерам рекомендації, перевірені практикою, якими, на наш погляд, варто керуватися під час аргументації заперечень:

- заперечуйте переконливо й водночас спокійно;
- для заперечення наводьте факти, визнані й сприйняті курсантом;
- не залишайте без уваги сильних доказів, але, заперечуючи, не слід спиратися на аргументи курсанта;
- не потрібно доводити, коли можна просто не погодитись.

Спираючись на проаналізовані наукові джерела (Бойко, 1991; 1996) та досвід власної практичної діяльності, у військовому інституті нами запропоновані такі правила переконування:

- центральна думка мусить увесь час повторюватись під час доказу або переконування;
- від початку треба визначити й відкинути сумнівні докази. Не можна допускати наведення у якості доказу хибних аргументів;
- у формі вираженого, прихильного міркування слід постійно наводити аргументовані приклади;
- у жодному разі не можна ігнорувати нерозв'язані суперечності;
- докази потрібно наводити почергово, неухильно поглиблюючи кожен нарізно.

Ефективність роботи з формування комунікативної взаємодії залежить також від уміння командирів, офіцерів виховних структур застосовувати у практичній діяльності теоретичні положення щодо формування військового колективу, стадій його розвитку, оцінити виховний вплив військової спільноти на кожну особистість. На жаль, досвід засвідчує, що тільки поодинокі командири-вихователі виходять за формальні межі навчально-виховної діяльності, глибоко вивчаючи інтереси, схильності, цінності, міжособистісні взаємовідносини між курсантами.

У процесі проведення первинної професійної підготовки доцільно застосовувати методи педагогічного дослідження, проводити комплексне, поглиблене вивчення особистості кожного курсанта на основі біографічних матеріалів, що доповнювалися актуальними даними про поведінку, взаємовідносини в колективі, про результати діяльності (успішність, виконання обов'язків військової служби та ін.).

Аналіз наукових праць видатних педагогів та власний досвід педагогічної діяльності у військовому закладі вищої освіти дозволяє визначити основні педагогічні умови формування комунікативної взаємодії курсантів у період первинної професійної підготовки, а саме:

- 1) об'єднання всіх курсантів спільною навчально-виховною метою і зацікавленість у досягненні загального кінцевого результату;
- 2) створення для курсантів у процесі спільної навчально-виховної діяльності не тільки можливостей для формальної взаємодії один із одним, а й для спілкування у неформальній атмосфері;
- 3) поєднання особистісних інтересів окремих курсантів зі спільними цілями колективної життєдіяльності;
- 4) сприяння всім членам військового колективу у взаємному пізнанні індивідуально-психологічних якостей і запитів кожного;
- 5) встановлення єдиних моральних вимог у межах військового навчального колективу, формування й підтримка позитивного морально-психологічного клімату з метою врегулювання формальних і неформальних стосунків;
- 6) комплектування навчальних груп на основі врахування психологічної сумісності курсантів ;
- 7) сприяння виникненню в середовищі курсантів військових традицій, бойового братерства, взаємодопомоги і спільної відповідальності;
- 8) проведення моделювання спільних дій курсантів вищого військового навчального закладу в екстремальних ситуаціях;
- 9) установа атмосфери взаємної поваги і підкреслювання значущості думки кожного курсанта, створення позитивних настроїв у групі;

10) забезпечення своєчасної й доброзичливої реакції курсантського колективу на зміни морально-психологічного стану окремих курсантів, на особисті досягнення й труднощі кожного.

При формуванні комунікативної взаємодії курсантів упродовж первинної професійної підготовки враховували й об'єктивну можливість установаження між ними різноспрямованих стосунків (як позитивних, так і негативних), які визначаються багатогранністю кожної особистості й багатоаспектністю можливих зв'язків із оточуючими. Тому наявність неформальних стосунків між курсантами вважаємо чинником, що безпосередньо впливає на якість комунікативної взаємодії курсантів військового закладу вищої освіти. Ці взаємини, як і формальні, потребують своєчасної й усебічної педагогічної діагностики й науково обґрунтованої корекції.

Отже, від першого дня первинної професійної підготовки ми можемо передбачити, які саме неформальні зв'язки встановлюватимуться між курсантами вищого військового навчального закладу: позитивно спрямована комунікативна взаємодія забезпечує позитивний характер неформальних стосунків, а негативно спрямована — призводить до ризику виникнення неформальних зв'язків, які перешкоджатимуть високому рівню навчання і виховання, заважатимуть психологічній атмосфері єдності в колективі тощо. Безперечно, останній випадок вимагає відповідної педагогічної профілактики та корекції.

Результати дослідження. У статті виявлено сукупність педагогічних умов, а саме: створення навчально-виховного середовища, забезпечення інформаційно-комунікаційної бази, організація спортивно-масової роботи, самоформування інтересу до військової професії, сприяння здоровому способу життя, самовиховання патріотичних почуттів захисника Вітчизни, формування комунікативної взаємодії курсантів.

Висновки з даного дослідження. Розкрито першорядне значення спеціально організованої діяльності, спілкування і відносин у індивідуальному, груповому та взаємонавчання й виховання у процесі формування комунікативної взаємодії. Показано, що процес комунікативної взаємодії курсантів може бути визнано педагогічно доцільним, коли враховано його сутність і специфіку, сформовано суб'єкт-суб'єктне ставлення курсантів один до одного, а також до викладачів і командирів, створено педагогічні умови, за яких навчальна і виховна діяльність буде проходити найбільш успішно.

Таким чином, при формуванні комунікативної взаємодії курсантів військового закладу вищої освіти необхідно врахування усієї сукупності педагогічних умов, які забезпечують її ефективність.

Перспективи подальших розробок. Ефективність процесу формування комунікативної взаємодії у первинній професійній підготовці доцільно в подальшому підвищувати шляхом створення комунікативно сприятливого навчально-виховного середовища, вивчення індивідуальних та психологічних особливостей курсантів, а також досягнення високого рівня згуртованості курсантського колективу у військових закладах вищої освіти.

Список використаних джерел

- Актуалізація ідей антропоцентризму в умовах реформування загальноосвітньої та вищої школи: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (2001). Полтава: ПНПУ ім. В. Г. Короленка.
- Балашова, С. П. (2021). До проблеми вивчення комунікативної сфери військовослужбовців строкової служби. *Збірник наукових праць Національного університету Оборони України. Питання педагогіки*, 4 (23), 99-103.
- Бойко, А. М. (1996). *Оновлена парадигма виховання: шляхи реалізації*: монографія. Полтава: ІЗМН.
- Бойко, А. М. (1991). *Теорія і методика формування виховуючих відносин у загальноосвітній школі*. Київ: Вища школа.
- Дисциплінарний статут Збройних Сил України*. (2024). Київ.
- Доктрина розвитку військового лідерства у Збройних Силах України*: затверджена начальником Генерального штабу Збройних Сил України від 01.12.2020 р. Взято з https://dovidnykmpz.info/wp-content/uploads/2020/12/Doktryna_rozvytku_viyskovoho_liderstva_v_Zbroynykh_sylakh_Ukrainy_compressed.pdf
- Кравченко, І. В. (2023). Педагогічні основи формування навчально-виховних груп військового закладу вищої освіти. В кн. Т. М. Барболіна (Ред.), *Збірник наукових праць викладачів, аспірантів, магістрантів і студентів факультету комп'ютерних наук, математики, фізики та економіки* (с. 235-237). Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка.
- Настанова з морально-психологічного забезпечення підготовки та застосування Збройних Сил України*: затверджена наказом Генерального штабу Збройних Сил України від 27.04.18 р. № 173.
- Олійник, Л. В. (2006). Формування психолого-педагогічної компетентності майбутнього офіцера-зв'язківця: проблема визначення. *Збірник наукових праць Полтавського державного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка. Педагогічні науки*, 4 (51), 89-96.
- Статут внутрішньої служби Збройних Сил України*. (2024). Київ: Алерта.
- Ягупов, В. В. (2020). *Педагогіка*: навч. посіб. для студ. пед. спец. вищих навчальних закладів. Київ: Либідь.

References

- Aktualizatsiia idei antropocentryzmu v umovax pefopmuvannia zahalnoocvitnoi ta vyshchoi shkoly [Actualization of the ideas of anthropocentrism in the context of the reform of general education and higher education]: matepialy Vceukr. nauk.-ppakt. konf. (2001). Poltava: PNPu im. V. H. Kopolenka [in Ukrainian].*
- Balashova, C. P. (2021). Do pproblemy vyvchennia komunikatyvnoi cfepy viickovocluzhbovtsiv ctpokovoi cluzhby [To the problem of studying the communicative sphere of military servicemen in military service]. *Zbirnyk naukovykh ppats Natsionalnoho univepcytetu Obopony Ukrainy. Pytannia pedahohiky [Collection of scientific papers of the National Defense University of Ukraine. Issues of pedagogy]*, 4 (23), 99-103 [in Ukrainian].
- Boiko, A. M. (1996). *Onovlena papadyhma vyxovannia: shliaxy pealizatsii [Updated educational paradigm: ways of implementation]: monohpafiia. Poltava: IZMN [in Ukrainian].*
- Boiko, A. M. (1991). *Teopiia i metodyka fopmuvannia vyxovuuiuchykh vidnocyn u zahalnoocvitnii shkoli [Theory and methodology of forming educational relationships in a comprehensive school]. Kyiv: Vyshcha shkola [in Ukrainian].*
- Dystsyplinaryni statut Zbroinykh Syl Ukrainy [Disciplinary Statute of the Armed Forces of Ukraine]. (2024). Kyiv [in Ukrainian].*
- Doktryna rozvytku viiskovoho liderstva u Zbroinykh Sylakh Ukrainy [Doctrine of military leadership development in the Armed Forces of Ukraine]: zatverdzhena nachalnykom Heneralnoho shtabu Zbroinykh Syl Ukrainy vid 01.12.2020 r. Retrieved from https://dovidnykmpz.info/wp-content/uploads/2020/12/Doktryna_rozvytku_viyskovoho_liderstva_v_Zbroinykh_sylakh_Ukrainy_compressed.pdf [in Ukrainian].*
- Kravchenko, I. V. (2023). Pedahohichni osnovy formuvannia navchalno-vykhovnykh hrup viiskovoho zakladu vyshchoi osvity [Pedagogical foundations of the formation of educational groups of a military institution of higher education]. In T. M. Barbolina (Ed.), *Zbirnyk naukovykh prats vykladachiv, aspirantiv, mahistrantiv i studentiv fakultetu komp'uternykh nauk, matematyky, fizyky ta ekonomiky [Collection of scientific papers by teachers, postgraduates, undergraduates and students of the Faculty of Computer Science, Mathematics, Physics and Economics]* (pp. 235-237). Poltava: PNPu imeni V. H. Korolenka [in Ukrainian].
- Nastanova z moralno-psykholohichnoho zabezpechennia pidhotovky ta zastosuvannia Zbroinykh Syl Ukrainy [Guidelines for the moral and psychological support of the training and deployment of the Armed Forces of Ukraine]: zatverdzhena nakazom Heneralnoho shtabu Zbroinykh Syl Ukrainy vid 27.04.18 r. № 173 [in Ukrainian].*
- Oliinyk, L. V. (2006). Formuvannia psykholoho-pedahohichnoi kompetentnosti maibutnoho ofitsera-zv'iazkivtsia: problema vyznachennia [Formation of psychological and pedagogical competence of a future signal officer: the problem of definition]. *Zbirnyk naukovykh prats Poltavskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu im. V. H. Korolenka. Pedahohichni nauky [Collection of scientific works of Poltava State Pedagogical University named after V. G. Korolenko. Pedagogical Sciences]*, 4 (51), 89-96 [in Ukrainian].
- Statut vnutrishnoi sluzhby Zbroinykh Syl Ukrainy [Statute of the Internal Service of the Armed Forces of Ukraine]. (2024). Kyiv: Alerta [in Ukrainian].*
- Yahupov, V. V. (2020). *Pedahohika [Pedagogy]: navch. posib. dlia stud. ped. spets. vyshchykh navchalnykh zakladiv. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].*

KRAVCHENKO A.

Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine

COMPLEXITY OF PEDAGOGICAL CONDITIONS TO FORM COMMUNICATIVE INTERACTION AMONG THE CADETS OF MILITARY INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION

Introduction. In the article, the author presents a set of pedagogical conditions to form communicative interaction among the cadets of a military institution of higher education as an important component of forming a future professional officer. The article reveals meaning of the formed pedagogically appropriate comfortable military environment, the activity of commanders and teachers from the very beginning of primary military professional training. The emphasis is put on the importance of developing highly moral and nurturing relationships, which are based on the requirements of the combined military statutes of the Armed Forces of Ukraine and the regularity of the personality development of a military man. It has been determined that to form communicative interaction among the cadets of a military institution of higher education, the pedagogical conditions of the didactic process play a special role, since learning is one of the leading activities learners.

Aim is to show the pedagogical conditions to form communicative interaction among the cadets of a military institution of higher education.

Methods. The following research methods were used: theoretical ones i.e. analysis of scientific research presented in periodicals, systematization of scientific resources, analysis and synthesis of pedagogical science data, construction of educational pedagogical environment; a complex of empirical methods (including observation, analysis of documentation, written and oral survey) to study the cadet's personality, and to identify pedagogical conditions for communicative interaction, questionnaires, testing, pedagogical experiment, statistical methods, generalization and systematic approach.

Outcomes. Thus, based on scientific approaches to solving the problem of communicative interaction of the cadets of a military institution of higher education, the article clarifies a set of pedagogical conditions, which contributes to pedagogically appropriate and methodical balanced formation during the period of primary military professional training.

Conclusion. Therefore, when forming the communicative interaction among the cadets of a military institution of higher education, it is necessary to take into account the set of pedagogical conditions.

The article reveals a set of pedagogical conditions: creation of the educational environment with information and communication database, organization of sports and mass work, self-formation of interest in the military profession, promotion of a healthy lifestyle, self-education of patriotic feelings of a Defender of the Fatherland, formation of cadets' communicative interaction.

The importance of purposefully organized activities, communication and relationships in individual, group and mutual learning, and education in the process of forming communicative interaction have been revealed. It has been shown that the process of communicative interaction among the cadets can be recognized as pedagogically expedient, taking into account its essence and specificity, it has been formed the cadet subject-to-subject attitude to each other, as well as to teachers and commanders, objective and subjective conditions, in which educational activities will be most successful. The effectiveness of the process of formation of communicative interaction in primary professional training can be increased by creating a communicatively favourable educational environment, examining the individual and psychological characteristics of cadets, as well as achieving a high level of cohesion in the cadet team.

Key words: *cadet, commander, teacher, communicative interaction, military institution of higher education, pedagogical condition*

Стаття надійшла до редакції 12.02.2025 р.

УДК 37.091.12:005.336.2

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2025.35.331128](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2025.35.331128)

ІВАН КРАВЧЕНКО

ORCID: 0000-0001-6114-4591

МІЛЕНА ХИЖА

ORCID: 0009-0000-5130-1848

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГА В СУЧАСНИХ УМОВАХ

У статті розкриваються педагогічні погляди всесвітньовідомого чеського педагога Я.А.Коменського як основоположника теорії навчання, який запропонував систему освіти, організацію школи, а також відпрацював основні вимоги до учителя. Авторами проаналізовано педагогічну спадщину К.Д.Ушинського, який є автором багатьох праць з теорії педагогіки. Він вважав, що педагог – це особистість, яка постійно повинна перебувати у саморозвитку та самоудосконаленні і виконувати дві основні функції – навчати та виховувати. Акцентовано увагу на необхідності вивчення та запровадження педагогічного надбання В.О.Сухомлинського, який зробив значний внесок у педагогічну науку.

Ключові слова: *вчитель, педагог, особистість, навчання, виховання, педагогічна майстерність, «Колесо життєвого балансу»*

Актуальність проблеми. Сучасна освіта вимагає від педагогів не лише високих професійних знань, але й готовності адаптуватися до нових технологічних, соціальних та психологічних умов. Педагог сьогодні має багато функцій, від викладання до психологічної підтримки учнів. Це, в свою чергу, ставить нові вимоги до їх професійної діяльності. Враховуючи інноваційні технології, нові підходи до навчання та виховання, педагог повинен бути здатним адаптувати свої методи навчання до змінюваних умов. Також, баланс між професійною діяльністю та особистими інтересами є дуже важливим для підтримки фізичного та психологічного здоров'я вчителя. Таким чином, актуальність даної теми полягає в необхідності адаптації педагогічної професії до умов сучасного світу і вимагає від педагогів не лише професійних знань, а й готовності до постійного саморозвитку та психологічної стійкості.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Над проблемою педагогічної діяльності учителів працювали Я.А.Коменський як основоположник теорії навчання, який виклав у своїй роботі «Велика

дидактика» основні вимоги до учителя; К.Д. Ушинський, який вважається «учителем учителів» («Проект учительської семінарії» та ін.); А.С. Макаренко зробив у теорію і практику навчання і виховання значний внесок («Про мій досвід», «Деякі висновки з мого досвіду» та ін.); В.О.Сухомлинський («Моя педагогічна віра» та ін.), який пройшовши шлях від учителя до директора школи, передав у спадщину майбутнім педагогам багатотомні роботи зокрема «Сто порад учителеві» та ін., які до сьогодні потребують досконалого вивчення та впровадження у професійній діяльності, впливають на формування професійної компетентності вчителя, сприяють удосконаленню педагогічної майстерності. Їх досліджували багато педагогів, зокрема А.М.Бойко («Оновлена парадигма виховання» та ін.), С.Т.Золотухіна («Традиції та новачі у педагогічній діяльності» та ін.), В.І.Лозова («Стратегічні питання сучасної дидактики») та багато інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на велику кількість наукових досліджень професійної діяльності педагогів, система освіти потребує постійного подальшого вивчення, удосконалення загально-наукових методів, прийомів організації навчання та виховання у закладах освіти різних рівнів акредитації. Це вимагає запровадження інноваційних підходів до теорії і практики навчально-виховного процесу, ключовою постаттю якого є педагог. Тому особливості професійної діяльності педагога в сучасних умовах є завжди актуальними у нових реаліях. Не вирішеними залишаються питання професійного вигорання, режиму праці та відпочинку педагогів у закладах освіти та ін.

Мета статті полягає в аналізі професійної діяльності учителя на основі опрацювання педагогічних надбань видатних вчених попередніх поколінь, задля покращення комунікативної взаємодії «учитель-учень» у сучасному світі. Авторами розглядаються основні аспекти «Колеса життєвого балансу», з урахуванням професії педагога ХХІ століття маючи на меті покращення результативності навчання та виховання підростаючого покоління.

Завдання статті. Проаналізувати основні педагогічні надбання видатних вчених минулих поколінь, які вплинули на розвиток професійної діяльності педагога; описати модель «Колесо життєвого балансу» та визначити її застосування у професійній діяльності педагога.

Викладення основного матеріалу. Основоположником педагогіки та теорії навчання вважається чеський мислитель Я.А. Коменський. Саме він уперше описав класно-урочну систему, розробив освітню систему, що включала поділ навчання на періоди, та визначив основні риси, якими має володіти вчитель. На його думку, педагог повинен бути чесним, активним, наполегливим і слугувати прикладом моральних чеснот, які він прищеплює своїм учням. Учитель має бути освіченим, працьовитим, щиро любити свою справу, ставитися до дітей з турботою та заохочувати їх до навчання. Окрім цього, він також має виконувати роль наставника, що знайомить учнів із духовними та моральними засадами (Рябокобилко, 2020).

Учитель уособлює цілу низку моральних якостей, які необхідно постійно розвивати. Це не просто людина, що передає знання, а особистість, здатна формувати іншу особистість. Погляди Я.А. Коменського залишаються актуальними й сьогодні. Одним із найвидатніших педагогів був К. Д. Ушинський, автор багатьох праць із теорії педагогіки. Він наголошував, що особистість учителя відіграє ключову роль у вихованні, тому педагог повинен бути всебічно підготовленим до своєї роботи (Стражнікова, 2004).

Викладач потребує постійного саморозвитку, адже, крім навчання, він відіграє вирішальну роль у вихованні майбутніх поколінь. З часом уявлення про роль учителя змінювалося. Я.А. Коменський акцентував увагу на навчанні, тоді як К.Д. Ушинський підкреслював важливість виховання. Він вважав, що народним учителем може бути лише той, хто тісно пов'язаний із суспільством, добре знає народну культуру, мову та розділяє інтереси громади. Учитель має бути високоосвіченою людиною, прагнути професійного вдосконалення, володіти педагогічною майстерністю та методикою виховання (Стражнікова, 2004).

К.Д. Ушинський стверджував, що педагог не просто навчає, а й виховує через процес передачі знань. Він повинен не лише досконало володіти предметом, а й впливати на формування особистості учня. У педагогічній науці вже давно сформувалося розуміння, що вчитель поєднує дві нерозривні функції – навчальну та виховну, що відображено в понятті «навчально-виховний процес» (Євтух, 2021).

В.О. Сухомлинський зробив значний внесок у розвиток учительської професії. Він пройшов шлях від звичайного вчителя до керівника школи та завжди наголошував на тому, що педагог – це «творець людських душ». Він вважав, що виховання – це не лише процес передачі знань, а й розвиток моральних якостей учня. Його слова: «На нашій совісті найбільше, що є на світі, – людина, об'єкт іншої праці, жива душа», залишаються актуальними й сьогодні (Євтух, 2021).

З часом увага до вчителя як особистості тільки зростала. Він перестав бути лише передавачем знань і став наставником, який через навчання виховує цілісну особистість. Сучасне суспільство потребує педагогів, здатних відповідати викликам ХХІ століття. Важко не погодитися з тим, що три професії є надзвичайно важливими – учитель, лікар і військовий, адже їхні помилки мають високу ціну. Виходячи з цього, можна стверджувати, що якісний лікар і військовий починаються з хорошого вчителя. Оскільки світ стрімко змінюється, підготовка педагога також має адаптуватися до нових умов.

Ми поділяємо думку, що освіта вчителя не є завершеним процесом – вона продовжується впродовж усього життя. Лише постійний розвиток дозволяє педагогу відповідати сучасним вимогам і бути

прикладом для учнів. З кожним роком навчання дедалі більше поєднується з вихованням. Видатні педагоги завжди наголошували, що вчитель не просто передає знання, а й формує особистість. Саме тому в педагогіці використовується термін «навчально-виховний процес», який підкреслює взаємозв'язок цих двох складових. Учитель має бути взірцем моральних якостей, виховувати учнів своїм прикладом та надавати їм не лише академічні, а й життєві знання. Культурно-просвітницька діяльність відіграє важливу роль у формуванні моральних якостей учнів, розвитку гуманістичних цінностей, національної самосвідомості, орієнтації на українську культуру, мову та патріотичні традиції (Будасова, 2014).

Такий тип взаємодії з дітьми є необхідним для досягнення як навчальних, так і виховних результатів. Під час проведення виховних заходів та культурно-просвітницької роботи учні мають можливість отримати нову інформацію у цікавій і незвичній для них формі. Водночас вчитель, окрім передачі знань, має виховувати дітей, прищеплюючи найкращі людські якості та любов до Батьківщини.

Проведення виховних заходів у цікавій формі дозволяє учням не лише отримувати нову інформацію, а й засвоювати її ефективніше. Учитель, окрім освітньої функції, повинен виховувати молодь, прищеплювати їм найкращі людські якості та любов до рідної землі. Світ швидко змінюється, а разом із ним змінюються й методи навчання. Те, що було ефективним двадцять років тому, сьогодні може втратити свою актуальність. Учитель має бути готовим адаптувати свою роботу до нових умов, включно з викликами XXI століття, такими як епідемії, пандемії чи військові конфлікти (Кравченко, Хижа, 2023).

Таким чином, педагог повинен володіти всіма аспектами своєї професії та вміти адаптувати їх до сучасних реалій. Практика доводить, що більшість учителів відповідально ставляться до своєї роботи, прагнуть до самовдосконалення та завжди готові підтримати своїх учнів. Проте важливо пам'ятати, що педагог – це передусім людина. Слід змінювати стереотипи про те, що вчитель не має особистого життя, повинен працювати безперервно, перевіряючи зошити до ночі, а зранку приходити на роботу усміхненим.

Сучасний педагог – це професіонал, який постійно розвивається, дбає про своїх учнів і водночас має право на власне життя. З кожним століттям роль учителя змінювалася: від простого передавача знань до наставника, що формує особистість учня через процес навчання. Вимоги до педагога постійно зростають, а сучасні реалії диктують необхідність реформування професійної підготовки вчителів. Педагог XXI століття має бути не лише фахівцем у своїй галузі, а й особистістю, здатною адаптуватися до змін та мотивувати учнів до саморозвитку.

Педагог повинен бути здатним виконувати основні аспекти своєї професійної діяльності, розуміти, як ці методи застосовувалися раніше, і вміти адаптувати їх до сучасних викликів. Практика показує, що більшість педагогів дійсно виконують свою роботу на високому рівні, готові до самовдосконалення, працюють над собою та допомагають учням у різноманітних ситуаціях. Водночас учням слід пам'ятати, що вчитель – це перш за все людина. Стереотип, що вчителі не мають особистого життя, що вони мають до ночі перевіряти зошити і потім приходити на роботу усміхненими, варто змінити. Іноді навіть виникають переконання, що класний керівник ночує в школі. Практика показує, що «професійне вигорання» є реальним і часто навіть молоді педагоги не витримують великих навантажень.

Психологічний аспект професійної діяльності педагога, зокрема питання професійного вигорання, є важливим для ефективності навчання. За словами Ніколаєнко, вчителі повинні мати достатню підтримку для профілактики вигорання, адже цей процес може призвести до зниження продуктивності та якості викладання (Ніколаєнко, 2020). Тому важливо змінювати ставлення суспільства до цієї професії і взаємодії між учителем і учнями. Крім того, важливо починати підготовку вчителів до співпраці з батьками ще на етапі навчання в університеті. Сприяння налагодженню педагогічної взаємодії з батьками є важливим чинником у досягненні позитивних результатів у вихованні.

Окрім того, ефективним методом для подолання стереотипів і покращення життя педагога є «Колесо життєвого балансу», розроблене Полом Дж. Майером. Це інструмент, який допомагає людині оцінити, наскільки збалансованим є її життя, незалежно від виду професійної діяльності. На нашу думку, це надзвичайно важливо, оскільки вчителі можуть використовувати принципи «Колеса життєвого балансу» для урізноманітнення свого життя (робота, відпочинок, дозвілля, здоров'я тощо), що позитивно впливає на їхню професійну діяльність. Іноді педагоги можуть застосовувати власний досвід у навчальному процесі, що може мати як позитивні, так і негативні наслідки в результаті взаємодії з учнями.

Життєвий баланс – це стан, коли людина задоволена всіма аспектами свого життя та здатна впливати на своє сьогоднішнє й майбутнє, а також визначати, скільки часу та уваги приділяти кожному аспекту. Для педагога це важливо, оскільки максимальна продуктивність на роботі досягається лише тоді, коли інші аспекти життя гармонійно поєднуються. Аспекти «Колеса життєвого балансу» можуть варіюватися в залежності від віку і потреб людини, але їх суть залишається незмінною (Демкура, Маркович, 2023).

Згідно з Майером, концепція «Колеса життєвого балансу» є важливим інструментом для підтримки гармонії в житті педагога. Вона дозволяє визначити, наскільки збалансованими є різні аспекти життя, включаючи професійну діяльність, здоров'я, відносини та дозвілля, що сприяє більш ефективній роботі в школі (Maeyer, 2021).

Загалом, «Колесо життєвого балансу» складається з таких складових: стосунки та сім'я, здоров'я, відпочинок, дозвілля, друзі, особистісний розвиток, робота та фінанси. Розглянемо ці аспекти стосовно професійної діяльності сучасного вчителя в умовах сьогодення.

«Відносини та сім'я». Для вчителя важливо оцінити свої стосунки з партнером, родиною, батьками та дітьми, а також рівень гармонії в родинному житті. Якщо це необхідно, можна працювати над покращенням цих аспектів, наприклад, проводити більше часу з близькими. Всі події в родині значно впливають на загальний стан людини. Дім – це місце, куди вчитель повертається після роботи, і важливо створити комфортні умови вдома для того, щоб відчувати себе добре і бути готовим до наступного робочого дня в школі.

«Здоров'я». Вчителю слід переглянути свій спосіб життя, здорові та шкідливі звички, а також ставлення до фізичних навантажень. Важливо бути у хорошій фізичній формі, адже «здорове тіло — здоровий дух». Підтримка свого здоров'я є необхідною, оскільки без цього жоден інший аспект не зможе функціонувати ефективно. Держава також повинна підтримувати здоров'я педагогів, наприклад, стимулюючи до занять спортом та адаптуючи робочий графік таким чином, щоб у вчителів була можливість більше уваги приділяти фізичній активності. Адже для якісної роботи з учнями вчителю необхідне здоров'я.

Здоров'я вчителя є основою його ефективної діяльності, оскільки лише здорова людина здатна забезпечити належний рівень педагогічної діяльності. Як зазначає, важливо, щоб педагог постійно підтримував своє здоров'я через фізичну активність та правильний режим праці (Толмачова, 2004).

«Відпочинок». Це ще один важливий аспект «Колеса життєвого балансу». Без належного відпочинку продуктивність на роботі знижується. Якщо вчитель постійно втомлюється, він не зможе ефективно викладати матеріал або проводити виховні заходи. Якщо педагог безперервно працює, з часом може втратити інтерес до своєї роботи, що вплине на результати навчального процесу. Тому вчитель повинен вміти поєднувати навчально-виховну діяльність з відпочинком. Це суттєвий фактор для покращення педагогічної роботи.

Держава також може підтримати цей процес, надаючи можливість вчителям відпочивати. Наприклад, можна створити кімнати для психологічного розвантаження, де педагоги могли б відпочити перед наступними уроками або підготуватися до них. Коли вчитель відпочиває і відновлює сили, його ефективність і результативність уроків значно зростають.

«Дозвілля». Цей аспект тісно пов'язаний з відпочинком, але важливо, щоб у педагога було особисте хобі, чим він займається у вільний час. Діти помічають, коли вчитель має захоплення. Часто учні асоціюють педагога тільки з його предметом, вважаючи, що поза роботою його нічого більше не цікавить. Тому важливо підтримувати інтерес учнів не лише до предмета, а й до вчителя як гармонійно розвиненої особистості.

Отже, педагогу корисно знаходити для себе захоплюючі заняття, щоб залучити учнів не лише до свого предмета, а й продемонструвати різноманіття свого особистого життя, що, у свою чергу, позитивно вплине на педагогічну діяльність і результати навчання та виховання учнів.

«Дружба». Цей аспект є важливим для кожної людини, і вчителям, як і всім іншим, потрібно мати друзів, до яких можна звернутися в будь-яких ситуаціях. Добре, коли вчитель має друзів серед колег, інших педагогів. Це покращує психологічний стан вчителя і дозволяє обмінюватися досвідом з іншими професіоналами. Вчителі можуть ділитися досвідом викладання, виховними методами, стратегіями подолання кризових ситуацій, що підвищує ефективність роботи. Учні уважно спостерігають за тим, як вчитель спілкується з іншими людьми, і на основі цього формують своє ставлення до нього. Тому важливо активно спілкуватися, обмінюватися педагогічним досвідом і підтримувати добрі стосунки з колегами.

«Розвиток». Для кожного педагога це ключовий аспект професійного життя. Потрібно постійно вдосконалювати свої навички та знання. Світ не стоїть на місці, а разом із ним змінюються й діти, тому вчителю потрібно бути готовим відповідати вимогам часу. Учитель повинен прагнути до самовдосконалення, адже він має бути цікавою особистістю для своїх учнів. Якщо учні побачать, що вчитель не працює над собою, вони теж будуть менш мотивованими до навчання. Тому важливо, щоб вчитель своїм прикладом показував, як важливо постійно працювати над собою. Постійне самонавчання і самовиховання є невід'ємною частиною педагогічної професії.

«Робота». Це сфера, в якій людина проводить більшу частину свого часу. Вчитель має свідомо вибирати свою професію, любити дітей та мати сильне бажання навчати. Вчитель повинен виконувати свою педагогічну діяльність на високому рівні, забезпечуючи якісне навчання та виховання майбутнього покоління. Держава також повинна постійно сприяти покращенню умов праці для вчителів, створюючи комфортні умови роботи. Важливо, щоб навчальні заклади були облаштовані так, щоб педагоги могли комфортно працювати, використовуючи сучасні ресурси та матеріально-технічну базу. Це допоможе зробити навчальний процес більш ефективним і результативним.

«Фінанси». Цей аспект є важливою частиною життя кожної людини. Учитель у державному закладі не має змоги безпосередньо впливати на свою заробітну плату, тому важливо, щоб держава створила сприятливі умови праці. Необхідно забезпечити вчителів гідною оплатою за їхню роботу, оскільки вони

працюють не лише в школі, а й вдома: перевіряють домашні завдання, спілкуються з батьками та організовують позаурочну діяльність. Тому важливо враховувати цей фактор і вживати заходів для підвищення фінансового благополуччя педагогів.

Результати дослідження, яке зосереджене на аналізі професійної діяльності вчителя з точки зору «Колеса життєвого балансу», виявляють важливість гармонійного поєднання особистого життя і професійної діяльності для досягнення високої результативності у навчанні та вихованні учнів.

Висновки. Таким чином, вимоги та ставлення до професійної діяльності вчителя змінювалося протягом століть. Видатні педагоги відпрацювали основні вимоги до того, яким повинен бути вчитель. Ми ж наголошуємо, що це в першу чергу професійно підготовлена особистість зі своїми потребами та переконаннями.

Сучасний вчитель – це той, який реалізувався в усіх сферах життя, це особистість, яка здатна надавати необхідні знання учням і виховати справжнього громадянина України.

Таким чином, дослідження підтверджує важливість підтримки життєвого балансу в професійній діяльності вчителя для досягнення високої результативності у навчанні та вихованні, а також покращення комунікативної взаємодії «учитель-учень» у сучасному світі.

Перспективи подальших розвідок. На нашу думку, в умовах сьогодення є актуальним створення та тестування ефективних програм, які б підтримували вчителів у збереженні життєвого балансу. Це можуть бути курси, семінари чи тренінги, орієнтовані на поліпшення здоров'я, організацію часу, стрес-менеджмент і саморозвиток. Такі програми можуть бути запроваджені як на рівні освітніх установ, так і державними структурами.

Подальше вивчення того, як здоровий життєвий баланс вчителя сприяє покращенню комунікації та взаємодії з учнями. Зокрема, можна зосередитися на дослідженні впливу педагогічного стресу на здатність вчителів ефективно комунікувати з учнями та створювати сприятливу атмосферу для навчання.

Таким чином, подальші розвідки мають на меті поглиблення розуміння зв'язку між особистим і професійним життям вчителя, а також вивчення ефективних методів підтримки педагогів для покращення якості освіти та виховання учнів.

Список використаних джерел

- Будасова, А. П. (2014). *Культурно-просвітницька діяльність як засіб реалізації виховної функції бібліотеки*. Взято з <https://elibrary.kdpu.edu.ua/xmlui/handle/0564/212>
- Демкура, Т., Маркович, І. (2023). «Колесо життєвого балансу» як інструмент підвищення самоусвідомлення та мотивації людини в контексті сучасних світових трендів. *Галицький економічний вісник*, 3 (82), 152-164. Взято з <https://galicianvisnyk.tntu.edu.ua/pdf/82/1176.pdf>
- Євтух, М. Б. (2021). Проблема особистості вчителя у творчій спадщині В. О. Сухомлинського. *Грааль науки*, 5, 302-304.
- Зайченко, І. В., Теслюк, В. М., Каленський, А. А. (2017). *Основи педагогічної майстерності та етика викладача вищої школи*. Київ.
- Кравченко, І. В., Хижа, М. С. (2023). Використання смартфонів у дидактичному процесі сучасної школи. *Педагогічні науки*, 82, 25-29.
- Николаєнко, С. О., Харченко, Т. М. (2020). Особливості емоційного вигорання у викладачів закладів вищої освіти. В кн. О. Г. Романовський (Ред.), *Психологічний інструментарій розвитку лідерського потенціалу сучасної молоді: теорія і практика: матеріали наук.-практ. конф.* (с. 29-31). Харків: НТУ «ХПІ».
- Рябокобилко, К. С. (2021). Використання педагогічної спадщини Я. А. Коменського в системі функціонування педагогічної освіти в Україні. *Дидаскал*, 21, 201-207. Взято з <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/17415>
- Стражнікова, І. В. (2004). *Професійна підготовка майбутніх учителів у контексті ідей К. Ушинського та педагогів західного регіону України*. Взято з <https://tinyurl.com/2erpt9u3>
- Толмачова, І. М. (2004). Методичний посібник як засіб формування рефлексивної позиції вчителя. В кн. *Програма і матеріали XI науч.-практ. конф. учителів, працюючих в системі неперервного образования* (с. 95-96). Харків.
- Mayer, P. J. (2021). *The Wheel of Life: Balancing Work and Life*.

References

- Budasova, A. P. (2014). *Kulturno-prosvitnytska diialnist yak zasib realizatsii vykhovnoi funktsii biblioteki [Cultural and educational activities as a means of implementing the educational function of the library]*. Retrieved from <https://elibrary.kdpu.edu.ua/xmlui/handle/0564/212> [in Ukrainian].
- Demkura, T., & Markovych, I. (2023). «Koleso zhyttievoho balansu» yak instrument pidvyshchennia samousvidomlennia ta motyvatsii liudyny v konteksti suchasnykh svitovykh trendiv [“The Wheel of Life Balance” as a tool for enhancing self-awareness and motivation in the context of modern global trends].

- Halytskyi ekonomichnyi visnyk [Halytskyi Economic Bulletin]*, 3 (82), 152-164. Retrieved from <https://galicianvisnyk.tntu.edu.ua/pdf/82/1176.pdf> [in Ukrainian].
- Kravchenko, I. V., & Khyzha, M. S. (2023). Vykorystannia smartfoniv u dydaktychnomu protsesi suchasnoi shkoly [The use of smartphones in the didactic process of the modern school]. *Pedahohichni nauky [Pedagogical Sciences]*, 82, 25-29 [in Ukrainian].
- Mayer, P. J. (2021). *The Wheel of Life: Balancing Work and Life*.
- Nikolaienko, S. O., & Kharchenko, T. M. (2020). Osoblyvosti emotsiinoho vyhorannia u vykladachiv zakladiv vyshchoi osvity [Features of emotional burnout among teachers of higher education institutions]. In O. H. Romanovskyi (Ed.), *Psykhologichni instrumentarii rozvytku liderskoho potentsialu suchasnoi molodi: teoriia i praktyka [Psychological tools for developing the leadership potential of modern youth: theory and practice]: materialy nauk.-prakt. konf.* (pp. 29-31). Kharkiv: NTU «KhPI» [in Ukrainian].
- Riabokobylko, K. S. (2021). Vykorystannia pedahohichnoi spadshchyny Ya. A. Komenskoho v systemi funktsionuvannia pedahohichnoi osvity v Ukraini [Vykorystannia pedahohichnoi spadshchyny Ya. A. Komenskoho v systemi funktsionuvannia pedahohichnoi osvity v Ukraini]. *Dydaskal [Dydaskal]*, 21, 201-207. Retrieved from <http://dSPACE.pnp.edu.ua/handle/123456789/17415> [in Ukrainian].
- Strazhnikova, I. V. (2004). *Profesiina pidhotovka maibutnix uchyteliv u konteksti idei K. Ushynskoho ta pedahohiv zakhidnoho rehionu Ukrainy [Professional training of future teachers in the context of the ideas of K. Ushynskyi and educators of the western region of Ukraine]*. Retrieved from <https://tinyurl.com/2erpt9u3> [in Ukrainian].
- Tolmachova, I. M. (2004). Metodychnyi posibnyk yak zasib formuvannia refleksyvnoi pozytsii vchytelia [Methodological manual as a means of forming a reflective position of a teacher]. In *Prohramma y materialy XI nauch.-prakt. konf. uchyteliv, rabotaiushchykh v systeme nepreryvnoho obrazovanyia [Program and materials XI scientific-practical. conf. teachers working in the system of continuous education]* (pp. 95-96). Kharkov [in Ukrainian].
- Yevtukh, M. B. (2021). Problema osobystosti vchytelia u tvorchii spadshchyni V. O. Sukhomlynskoho [The problem of the teacher's personality in the creative legacy of V.O. Sukhomlynskyi]. *Hraal nauky [Graali of Science]*, 5, 302-304 [in Ukrainian].
- Zaichenko, I. V., Tesliuk, V. M., & Kalenskyi, A. A. (2017). *Osnovy pedahohichnoi maisternosti ta etyka vykladacha vyshchoi shkoly [Fundamentals of pedagogical skills and ethics of a higher school teacher]*. Kyiv [in Ukrainian].

KRAVCHENKO I., KHYZHA M.

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

FEATURES OF A TEACHER'S PROFESSIONAL ACTIVITY IN MODERN CONDITIONS

The article is relevant in the context of the urgency of improving the activities of a modern teacher in today's conditions. This profession has the highest responsibility and honour, as it affects the formation of future generations of people in Ukraine.

The article reveals the pedagogical views of the world-famous Czech teacher J.A. Comenius as the founder of the theory of learning, who proposed the system of education, school organisation, and worked out the basic qualifications for a teacher. The authors analyse the pedagogical heritage of K.D. Ushynsky, who wrote many works on the theory of pedagogy. He believed that a teacher is a personality who should constantly strive for self-development and self-improvement and perform two main functions – to teach and to educate. The article emphasises the importance of studying and implementing the pedagogical heritage of V.O. Sukhomlynskyi, who made a significant contribution to pedagogical science. The purpose of the article is to analyse the professional activity of a teacher on the basis of the pedagogical achievements of prominent scientists of previous generations, in order to improve the teacher-student communication interaction in the modern world. The authors examine the main aspects of the “Wheel of Life Balance”, taking into account the profession of a 21st century teacher, with the aim of improving the effectiveness of teaching and upbringing the younger generation.

The practical value of the proposed scientific article is to highlight the achievements of outstanding teachers of the past, the qualifications for a teacher, as well as the proposed provisions of the “Wheel of Life Balance” in relation to the professional activity of a modern teacher.

Key words: teacher, pedagogue, personality, learning, upbringing, pedagogical skills, «Wheel of Life Balance»

Стаття надійшла до редакції 12.02.2025 р.

УДК 378.04:33+37.091.39:004

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2025.35.331129](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2025.35.331129)

ЛЮБОВ КРАВЧЕНКО

ORCID: 0009-0002-6317-2777

НАТАЛІЯ ШЕВЧЕНКО

ORCID: 0009-0001-5605-0010

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ЯК ТЕХНОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ФІНАНСОВОЇ СФЕРИ

Стаття присвячена теоретико-аналітичному дослідженню цифровізації як педагогічної технології формування ключових компетентностей студентів фінансових спеціальностей бакалаврату. Розкрито сучасне розуміння цифровізації в освіті та її роль у підготовці конкурентоспроможних фахівців фінансової сфери. Проаналізовано наукові публікації щодо цифрової компетентності та інших ключових компетентностей, необхідних майбутнім фінансистам. Окреслено специфіку цифрових освітніх середовищ і технологій (онлайн-платформи, цифрові ресурси, фінтех-інструменти тощо) у процесі формування зазначених компетентностей. Висвітлено положення вітчизняних освітніх документів і європейських рамкових документів (зокрема DigComp 2.2) стосовно розвитку цифрових навичок та умінь. На основі аналізу визначено, що інтеграція цифровізації в освітній процес є необхідною умовою формування інформаційно-цифрової компетентності, умінь роботи з даними, комунікації, критичного мислення та інших ключових компетентностей майбутніх фінансистів. Надано рекомендації щодо вдосконалення цифрової підготовки кадрів фінансової галузі, зокрема оновлення освітніх програм з урахуванням вимог цифрової економіки, впровадження спеціалізованих програмних продуктів у навчання та розвитку здатності випускників до навчання протягом життя в умовах швидких технологічних змін. Зроблено висновок, що цифровізація виступає стратегічною педагогічною технологією, яка підвищує якість підготовки фінансових фахівців та забезпечує формування їхніх ключових компетентностей відповідно до викликів сучасного інформаційного суспільства.

Ключові слова: цифровізація освіти, ключові компетентності, цифрова компетентність, фінансова освіта, цифрові технології, DigComp 2.2, інформаційно-цифрові навички, фінансові фахівці

Постановка проблеми. Сучасне суспільство характеризується інтенсивною цифровізацією усіх сфер діяльності, що висуває нові вимоги до підготовки фахівців. Фінансова сфера зазнає стрімких трансформацій під впливом фінансових технологій (FinTech), великих даних та автоматизації бізнес-процесів. Відповідно, випускники економічних та фінансових спеціальностей повинні володіти не лише фаховими знаннями, а й цілим спектром ключових компетентностей, серед яких особливо важливими є інформаційно-цифрова компетентність, уміння працювати з даними, комунікаційні та аналітичні навички, здатність до навчання впродовж життя тощо. Формування цих компетентностей потребує оновлення змісту і технологій навчання.

Педагогічна технологія цифровізації навчального процесу відкриває нові можливості для розвитку згаданих компетентностей. Цифрові технології все глибше інтегруються в освіту, змінюючи способи роботи викладача і студента та урізноманітнюючи освітні методики. Проте на практиці впровадження цифровізації у закладах вищої освіти стикається з низкою проблем: недостатня матеріально-технічна база, відсутність належної підготовки педагогів до використання цифрових технологій, розрив між освітніми програмами та актуальними потребами цифрової економіки тощо. Таким чином, актуальною науково-практичною проблемою є обґрунтування цифровізації як ефективної технології формування ключових компетентностей майбутніх фінансових фахівців та визначення шляхів її реалізації в освітньому процесі. Це становить мету даного дослідження та зумовлює необхідність аналізу сучасних підходів і досвіду з цієї тематики.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблематика розвитку цифрових компетентностей здобувачів освіти активно досліджується як за кордоном, так і в Україні. У науковому дискурсі немає єдиного підходу до визначення поняття «цифрова компетентність», натомість існує ряд близьких термінів, зокрема «digital literacy» – цифрова грамотність. Згідно з Дж. Крумсвіком, цифрова компетентність педагога – це майстерність застосовувати інформаційні технології у професійній діяльності. О. Сисоева та К. Гринчишина характеризують цифрову компетентність як здатність особистості розуміти і

використовувати інформацію з різних мережевих джерел, включно з умінням опрацьовувати мультимедійні повідомлення. Водночас О. Бречко підкреслює, що цифрова грамотність є однією з базових складових розвитку сучасного інформаційного суспільства, адже вона забезпечує людині успішність та здатність оперативно приймати рішення на основі цифрових даних. Таким чином, дослідники сходяться на думці, що цифрова компетентність наразі виступає невід'ємною характеристикою кваліфікованого фахівця незалежно від галузі діяльності.

В українській освітній науці значний внесок у розроблення проблеми цифровізації зробили В. Биков та М. Лещенко, окресливши концепцію цифрової гуманістичної педагогіки відкритої освіти. Н. Морзе, Р. Гуревич, К. Красиленко та інші вчені присвятили роботи упровадженню цифрових технологій у освітній процес та формуванню цифрової компетентності як ключової навички сучасного вчителя і студента (напр., Henseruk Н. дослідила цифрову компетентність як професійно значущу для майбутніх учителів). Останнім часом з'явилися дослідження, що стосуються саме сфери підготовки економістів і фінансистів. Зокрема, А. Колесніченко (2023) відзначає, що цифрова компетентність є невід'ємною умовою забезпечення конкурентоспроможності майбутніх економістів. Авторка провела аналіз цифрової трансформації компетентностей бухгалтерів-аналітиків та фінансистів, показавши, що інформаційне суспільство диктує нові вимоги до професійної діяльності цих фахівців. Формується новий тип професіонала – «цифровий обліковець-аналітик», який володіє навичками опрацювання даних на рівні ІТ-спеціаліста та вмінням аналізувати їх як фінансист для прийняття управлінських рішень. Це підтверджує, що межі між суто технічними ІТ-знаннями і фінансовими аналітичними компетенціями поступово стираються, інтегруючись у поняття цифрових компетентностей фінансового профілю.

Окрему увагу приділено дослідженням методів формування інформаційно-цифрової компетентності студентів різних спеціальностей. Так, О. Трифонова (2019) розробила й експериментально перевірила методичну систему розвитку інформаційно-цифрової компетентності майбутніх фахівців комп'ютерних технологій засобами сучасних цифрових інструментів, досягаючи суттєвого підвищення рівня цієї компетентності у студентів. Це свідчить про ефективність цілеспрямованого впровадження елементів цифровізації (наприклад, хмарних технологій, робототехніки, STEM-засобів) у навчальний процес технічних спеціальностей. Аналогічні підходи можуть бути застосовані й при підготовці фінансистів, з урахуванням специфіки їх діяльності.

У нормативних документах України питання цифровізації освіти також набули актуальності. Кабінетом Міністрів України у 2018 році була схвалена Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства на 2018–2020 роки, яка серед іншого визначила завдання цифровізації освітньої галузі. Згідно з цим документом, передбачається підвищення якості освітніх послуг та скорочення цифрового розриву завдяки широкому впровадженню цифрових технологій в освіту. Зокрема, наголошено на необхідності розвитку цифрової компетентності кадрів, створення дієвого цифрового освітнього середовища і автоматизації освітньої діяльності. У 2021 році Міністерство освіти і науки України затвердило Типову програму підвищення кваліфікації педагогічних працівників з розвитку цифрової компетентності, що підкреслює пріоритетність цього напрямку на державному рівні. Таким чином, як наукові дослідження, так і офіційна освітня політика підтверджують важливість проблематики, що розглядається. Водночас недостатньо розробленими залишаються питання методології застосування цифровізації саме для формування ключових компетентностей у здобувачів фінансових спеціальностей. Це обумовлює потребу в даному дослідженні.

Метою статті є теоретично обґрунтувати цифровізацію як педагогічну технологію формування ключових компетентностей майбутніх фахівців фінансової сфери.

Виклад основного матеріалу. Під цифровізацією освіти (діджиталізацією) розуміють комплексний процес впровадження цифрових технологій у всі аспекти освітньої діяльності – від змісту і методів навчання до системи управління освітніми закладами. На відміну від простого оцифрування (переведення матеріалів у електронну форму), цифровізація передбачає якісну трансформацію освітнього процесу, появу нових форм і засобів навчання, інтерактивність та персоналізацію навчання. Європейський союз розглядає цифровізацію як невід'ємну складову розвитку суспільства: Концептуальні документи ЄС, зокрема Рамка цифрової компетентності для громадян DigComp, визначають базові напрями формування цифрових навичок населення. У найновішій редакції DigComp 2.2 (2022) окреслено п'ять сфер цифрової компетентності: інформаційна та медіаграмотність, комунікація та співпраця, створення цифрового контенту, безпека, розв'язання проблем. Для кожної з цих сфер визначено рівні оволодіння – від базового до професійного користувача. Такий підхід слугує орієнтиром і для системи освіти: освітні програми мають забезпечувати набуття студентами принаймні базового та незалежного рівнів цифрової компетентності за всіма п'ятьма напрямками.

В Україні стратегічні орієнтири цифровізації освіти визначено вищезгаданою Концепцією розвитку цифрової економіки (2018). Відповідно до цього документа, одним із пріоритетів є підвищення цифрової компетентності випускників та подолання цифрової нерівності. Зокрема, передбачено, що впровадження цифрових технологій у освітній процес має забезпечити здобувачам мотивований розвиток інформаційно-цифрових компетентностей, автоматизувати рутинні навчальні завдання і покращити

зворотний зв'язок між учасниками освітнього процесу. На практиці це означає перехід від традиційної моделі навчання до моделі, де значна частина навчальної взаємодії відбувається у цифровому середовищі: через системи управління навчанням (LMS), відеоконференції, онлайн-сервіси для спільної роботи, електронні бібліотеки та симулятори.

Поняття ключових компетентностей у педагогіці охоплює універсальні знання, уміння, навички та якості, необхідні особистості для успішної професійної реалізації та життя в суспільстві. До переліку ключових компетентностей, згідно з європейськими та національними освітніми стандартами, входять: спілкування державною та іноземними мовами, математична компетентність, основні компетентності в природничих науках і технологіях, уміння вчитися, соціальні і громадянські компетентності, ініціативність та підприємливість, культурна обізнаність, а також інформаційно-цифрова компетентність як одна з 21 ключової компетентності сучасної людини. Для майбутніх фінансових фахівців особливого значення набувають такі компетентності: високий рівень математичного та аналітичного мислення, вміння працювати з інформацією (збирати, аналізувати фінансові дані), критичне мислення при прийнятті рішень, навички ефективної комунікації (зокрема, англійська мова для роботи з міжнародною фінансовою інформацією), етична та правова компетентність у фінансовій діяльності, і, безумовно, цифрова компетентність. Остання пронизує всі інші, адже володіння цифровими технологіями є засобом реалізації і комунікативних, і аналітичних, і навчальних умінь у сучасному середовищі.

Цифровізація освітнього процесу створює умови для цілісного розвитку перелічених компетентностей. По-перше, використання цифрових ресурсів (електронні підручники, інтерактивні фінансові кейси, навчальні платформи) сприяє кращому засвоєнню знань та формуванню вмінь опрацьовувати інформацію. Студенти навчаються шукати, відбирати та критично оцінювати дані з різних онлайн-джерел, що безпосередньо розвиває їх інформаційну грамотність і критичне мислення. По-друге, цифрові технології розширюють можливості для набуття практичного досвіду в умовах, наближених до реальних. Наприклад, в освітніх програмах з фінансів дедалі частіше застосовуються спеціалізовані програмні продукти: системи автоматизованого бухгалтерського обліку, платформи для моделювання роботи фондових ринків, програмні комплекси для фінансового аналізу і бізнес-аналізу (BI-системи). Через роботу з такими інструментами студенти опановують як професійні компетентності (вміння вести облік, аналізувати фінансові показники тощо), так і цифрові навички (впевнену роботу з програмним забезпеченням, управління даними, налаштування цифрових сервісів під свої потреби).

Дослідження показують, що впровадження цифрових технологій змінює сам зміст професійних умінь фінансиста. Так, раніше одними з ключових умінь були вручну читати фінансову звітність та розраховувати податкові зобов'язання, проте зараз значна частина цих завдань автоматизована програмами. Натомість роботодавці очікують від фінансиста уміння керувати інформаційними потоками, здійснювати якісну аналітику даних і презентувати результати для прийняття стратегічних рішень. За даними аналізу, наведеного А. Колесніченко, прогрес технологій призводить до того, що «вміння читати звітність і працювати з податками вже не відповідають інтересам бізнесу», натомість формується новий тип професіоналів: цифровий обліковець-аналітик. Такий фахівець поєднує компетенції IT-спеціаліста та фінансиста: він розуміє бізнес-моделі і контекст використання технологій, знається на потоках даних в організації, вміє їх аналізувати і на основі аналізу переконливо обґрунтовувати рішення для керівництва. Високий рівень цифрової грамотності управлінця у фінансовій сфері (головного бухгалтера, фінансового директора) визначає технологічність стратегічного планування компанії. Отже, сучасний фінансист має бути не просто користувачем комп'ютера, а цифрово компетентним аналітиком, здатним генерувати додану вартість для бізнесу через ефективне використання даних і технологій.

На рівні освітньої практики реалізація цієї парадигми потребує перегляду як змісту навчання, так і педагогічних підходів. Цифрове освітнє середовище виступає базисом для формування компетентностей шляхом активного навчання. Замість пасивного засвоєння матеріалу студенти залучаються до проектної та дослідницької діяльності з використанням цифрових інструментів. Наприклад, при вивченні дисципліни «Фінансовий менеджмент» можуть проводитися навчальні онлайн-тренінги з інвестицій: студенти, об'єднані в команди, використовують симулятори біржової торгівлі, аналізують новини та великі дані, приймають рішення про купівлю-продаж цінних паперів. Така діяльність розвиває одразу декілька компетентностей – фінансову грамотність, аналітичне мислення, навички командної співпраці у цифровому середовищі, вміння працювати з інформацією в режимі реального часу. Важливо, що роль викладача при цьому змінюється: він стає модератором та наставником, який спрямовує самостійну роботу студентів, надає зворотний зв'язок, допомагає оволодіти інструментами.

Ефективність застосування цифрових технологій для розвитку компетентностей підтверджена емпірично. Зокрема, впровадження інтегрованих STEM- та ІКТ-інструментів у навчання технічних дисциплін дозволило підвищити рівень сформованості цифрової компетентності студентів на 27%, як показав педагогічний експеримент О. Трифонові. У фінансовій освіті поки бракує подібних кількісних досліджень, але наявні дані свідчать про позитивний вплив електронного навчання. Так, за відгуками здобувачів, використання інтерактивних електронних кейсів з бухгалтерського обліку робить заняття цікавішими та сприяє кращому розумінню матеріалу. Дистанційна форма навчання, яка набула

поширення, також стимулює здобувачів бути більш самостійними та відповідальними, формуючи навички тайм-менеджменту і самоорганізації в цифровому середовищі.

На основі проведеного аналізу можна окреслити ряд заходів, спрямованих на посилення ролі цифровізації у формуванні компетентностей студентів фінансових спеціальностей:

– *Оновлення освітніх програм* з урахуванням вимог цифрової економіки. Стандарт вищої освіти для бакалаврів з фінансів має включати результати навчання, пов'язані з цифровою компетентністю (володіння сучасними фінансовими програмними комплексами, здатність аналізувати великі дані, навички кібербезпеки у фінансовій діяльності тощо). До навчальних планів доцільно вводити дисципліни, присвячені фінансовим інформаційним системам, основам програмування для аналізу даних, fintech-інноваціям.

– *Практична підготовка на сучасних кейсах*. Рекомендується тісно співпрацювати із представниками фінансового сектору (банками, аудиторськими компаніями, фінтех-стартапами) для розробки навчальних кейсів і проведення гостьових лекцій/тренінгів. Залучення фахівців-практиків допоможе актуалізувати зміст навчання, ознайомити студентів з найновішими цифровими інструментами, які реально використовуються у галузі. Наприклад, студенти можуть виконувати курсові проекти на основі реальних відкритих даних бірж або бюджетів, використовуючи програмні продукти для бізнес-аналітики.

– *Розвиток матеріально-технічної бази* цифрового навчання. Заклади вищої освіти повинні забезпечити доступ студентів до сучасного програмного забезпечення (через комп'ютерні класи або хмарні сервіси). Доцільно створювати спеціалізовані навчальні лабораторії з цифрових фінансів, обладнані тренажерами для біржової торгівлі, симуляторами банківських операцій, інтерактивними панелями для колективної роботи з фінансовими даними. Інвестиції в таку інфраструктуру прямо впливають на якість формування практичних компетентностей.

– *Підвищення кваліфікації викладачів*. Успіх цифровізації значною мірою залежить від готовності самих педагогів використовувати нові технології у навчанні. Тому необхідно проводити систематичне навчання викладачів фінансових дисциплін цифровим інструментам (електронні таблиці високого рівня, системи управління базами даних, інструменти візуалізації даних, онлайн-платформи тощо). Як вже зазначалось, у 2021 р. впроваджено державну програму розвитку цифрової компетентності педагогів, що може бути використано для планування відповідних тренінгів (з фокусом на специфіку фінансових спеціальностей).

– *Мотивація студентів до саморозвитку цифрових навичок*. Важливо формувати у здобувачів розуміння, що цифрова грамотність – це динамічна характеристика, яку потрібно постійно розвивати. Через освітні проекти, конкурси (наприклад, хакатони з фінансових технологій) варто заохочувати студентів до освоєння нових IT-інструментів, вивчення мов програмування для аналізу фінансових даних (Python, R) тощо. Такий підхід виховує навички навчання впродовж життя, що є однією з ключових компетентностей сучасного фахівця.

Запропоновані заходи узгоджуються з європейським баченням модернізації фінансової освіти. В країнах ЄС дедалі більшого значення надають розвитку data literacy – грамотності роботи з даними – серед економістів і фінансистів, що відображено і в DigComp 2.2. Сучасний випускник фінансової спеціальності має бути готовим до ролі «агента змін» у бізнес-середовищі, модератора реальних змін, пов'язаних із цифровою трансформацією. Отже, освіта повинна не тільки давати знання, але й моделювати цифрове робоче середовище, в якому студент набуває необхідного досвіду.

Висновки. Цифровізація є стратегічним чинником трансформації вищої освіти, зокрема в підготовці майбутніх фінансових фахівців. Вона сприяє розвитку ключових компетентностей, зокрема інформаційно-цифрової, аналітичної, комунікативної, критичного мислення та здатності до навчання протягом життя. Використання цифрових ресурсів і фінтех-інструментів розширює можливості практикоорієнтованого навчання, підвищує мотивацію студентів і наближує навчання до реального професійного середовища.

У вітчизняній освітній практиці вже сформовано основи для цифрової трансформації: впроваджуються програми розвитку цифрової компетентності педагогів, оновлюється зміст навчання, проводяться відповідні дослідження. Однак підготовка фінансистів потребує подальшого вдосконалення з урахуванням специфіки галузі: акценту на data-аналітику, автоматизовані системи, новітнє програмне забезпечення.

Цифровізація виступає не лише технічним засобом, а потужною педагогічною технологією, що забезпечує якість підготовки конкурентоспроможних випускників фінансових спеціальностей. Перспективними напрямками досліджень є розроблення і впровадження дидактичних моделей, орієнтованих на цифрову економіку та формування цифрових компетентностей у майбутніх фінансистів.

Список використаних джерел

- Бахмат, Н. В., Сторчова, Т. В., Моцик, Р. В., Мелекесцева, Н. В., Братиця, Г. Г. (2023). Сучасні тенденції розвитку цифрової компетентності майбутніх учителів: європейський досвід. *Академічні візії*, 15. DOI: 10.5281/zenodo.7575753.

- Биков, В. Ю., Лещенко, М. П. (2016). Цифрова гуманістична педагогіка відкритої освіти. *Теорія і практика управління соціальними системами*, 4, 115-130.
- Бречко, О. (2019). Фінансова і цифрова грамотність як базові складові розвитку сучасного інформаційного суспільства. *Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України*, 24, 129-135.
- Колесніченко, А. С. (2023). Формування компетентностей цифрових обліковців-аналітиків та фінансистів. В кн. *Вища освіта за новими стандартами: виклики у контексті діджиталізації та інтеграції в міжнародний освітній простір*: матеріали 2-ї Міжнар. наук.-метод. конф. (с. 81-84). Харків: ФОП Панов А. М.
- Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації*: Розпорядження № 67-р від 17.01.2018. Кабінет Міністрів України. (2018). Київ.
- Сисоєва, О. А. (2010). Формування цифрової інформаційної компетентності у майбутніх вчителів технологій засобами мультимедіа. *Актуальні проблеми математики, фізики і технологічної освіти*, 7, 356-358.
- Трифонов, О. М. (2019). Визначення рівня сформованості інформаційно-цифрової компетентності у майбутніх фахівців комп'ютерних технологій. *Наукові записки. Педагогічні науки (ЦДПУ ім. В. Винниченка)*, 177, ч. II, 128-135.

References

- Bakhmat, N. V., Storchova, T. V., Mocyk, R. V., Melekestseva, N. V., & Bratytsia, H. H. (2023). Suchasni tendentsii rozvytku cyfrovoi kompetentnosti maibutnykh uchyteliv: yevropeyskyi dosvid [Modern trends in the development of digital competence of future teachers: European experience]. *Akademichni Vizii [Academic visions]*, 15. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.7575753> [in Ukrainian].
- Brechko, O. (2019). Finansova i tsyfrova hramotnist yak bazovi skladovi rozvytku suchasnoho informatsiinoho suspilstva [Financial and digital literacy as basic components of development of modern information society]. *Rehionalni aspekty rozvytku produktyvnykh syl Ukrainy [Regional aspects of the development of Ukraine's productive forces]*, 24, 129-135 [in Ukrainian].
- Bykov, V. Yu., & Leshchenko, M. P. (2016). Tsyfrova humanistychna pedahohika vidkrytoi osvity [Digital humanistic pedagogy of open education]. *Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnyimi systemami [Theory and Practice of Social Systems Management]*, 4, 115-130 [in Ukrainian].
- Kolesnichenko, A. S. (2023). Formuvannya kompetentnostei cyfrovykh oblikovtsiv-analytykiv ta finansystiv [Formation of competences of digital accountants-analysts and financiers]. In *Vyshcha osvita za novymi standartami: vyklyky u konteksti didzhytalizatsii ta intehtratsii v mizhnarodnyi osvitnii prostir [Higher education according to new standards: challenges in the context of digitalization and integration into the international educational space]*: Proceedings of the 2nd International Scientific-Methodological Conference (pp. 81-84). Kharkiv: FOP Panov A. M. [in Ukrainian].
- Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku tsyfrovoi ekonomiky ta suspilstva Ukrainy na 2018–2020 roky ta zatverdzhennia planu zakhodiv shchodo yii realizatsii [On Approval of the Concept for the Development of the Digital Economy and Society of Ukraine for 2018–2020 and the approval of the action plan for its implementation]*: Order No. 67-r, January 17, 2018. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2018). Kyiv [in Ukrainian].
- Sysoieva, O. A. (2010). Formuvannya cyfrovoi informatsiinoi kompetentnosti u maibutnykh vchyteliv tekhnolohii zasobamy multymedia [Formation of digital informational competence in future technology teachers by means of multimedia]. *Aktualni Problemy Matematyky, Fizyky i Tekhnolohichnoi Osvity [Current problems of mathematics, physics and technological education]*, 7, 356-358 [in Ukrainian].
- Tryfonova, O. M. (2019). Vyznachennia rivnia sformovanosti informatsiino-cyfrovoi kompetentnosti u maibutnykh fakhivtsiv komp'iuternykh tekhnolohii [Determining the level of formation of information-digital competence in future computer technology specialists]. *Naukovi Zapysky. Pedahohichni nauky (TsDPU im. V. Vynnychenka) [Scientific notes. Pedagogical Sciences (V. Vynnychenko Central Polytechnic University)]*, 177, part II, 128-135 [in Ukrainian].

KRAVCHENKO L., SHEVCHENKO N.

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

DIGITALIZATION AS A TECHNOLOGY FOR FORMING KEY COMPETENCES OF FUTURE FINANCIAL SPECIALISTS

The article is devoted to the theoretical and analytical study of digitalization as a pedagogical technology for forming key competencies of students of undergraduate financial specialties. The modern understanding of digitalization in education and its role in training competitive financial professionals is revealed. Scientific publications on digital competence and other key competencies necessary for future financiers are analyzed. The specifics of digital educational environments and technologies (online platforms, digital resources, fintech tools, etc.) in the process of forming these competencies are outlined. The provisions of domestic educational documents and European framework documents (in particular DigComp 2.2) regarding the development of digital skills and abilities are highlighted. Based on the analysis, it

was determined that the integration of digitalization into the educational process is a necessary condition for the formation of information and digital competence, data skills, communication, critical thinking and other key competencies of future financiers. Recommendations are provided for improving the digital training of financial sector personnel, in particular, updating educational programs taking into account the requirements of the digital economy, introducing specialized software products into training and developing graduates' ability to learn throughout life in conditions of rapid technological change. It is concluded that digitalization is a strategic pedagogical technology that improves the quality of training of financial specialists and ensures the formation of their key competencies in accordance with the challenges of the modern information society.

Key words: *digitalization of education, key competencies, digital competence, financial education, digital technologies, DigComp 2.2, information and digital skills, financial specialists*

Стаття надійшла до редакції 02.03.2025 р.

УДК 796.015.132:355.237]:355.422

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2025.35.331130](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2025.35.331130)

ВІТАЛІЙ КРИВИЧ

ORCID: 0009-0002-5154-625X

Київський інститут національної гвардії України, м. Київ

РОСТИСЛАВ ФЕНІЧ

ORCID: 0009-0005-0756-3353

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНО-ПРИКЛАДНОЇ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ У СИСТЕМІ ВИЩОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ

В статті обґрунтовано методологічні засади професійно-прикладної фізичної підготовки майбутніх офіцерів у системі вищої військової освіти. Шляхом системного аналізу комплексу літературних джерел доведено, що поняття «професійно-прикладна фізична підготовка» (ППФП) охоплює систему заходів, спрямованих на розвиток фізичних якостей та формування рухових навичок, необхідних для ефективного виконання професійних завдань у конкретній сфері діяльності. Професійно-прикладна фізична підготовка майбутніх офіцерів є важливим компонентом їхньої загальної військової підготовки, що забезпечує розвиток необхідних фізичних якостей, витривалості та психологічної стійкості. Виділено основні характеристики професійно-прикладної фізичної підготовки: цільова спрямованість; специфічність змісту, функціональність; адаптація до професійного середовища.

Доведено, що ефективність процесу професійно-прикладної підготовки майбутніх офіцерів залежить від дотримання ряду педагогічних принципів, які визначають зміст, методіку і організацію тренувань. Відзначено, що у контексті військової освіти поняття «професійно-прикладна фізична підготовка майбутнього офіцера» набуває специфічного змісту: ключова особливість полягає у тому, що фізична підготовка військовослужбовця є не лише важливим складником загальної військової підготовки, а й необхідною умовою боєдатності, що безпосередньо впливає на ефективність виконання бойових завдань. Встановлено, що ППФП майбутніх офіцерів базується на таких педагогічних принципах: професійної спрямованості, системності та послідовності, інтеграції теоретичної та практичної підготовки, адаптивності та варіативності, моделювання реальних умов бойових дій, індивідуалізації та багатофункціональності підготовки.

Ключові слова: *майбутні офіцери, професійно-прикладна фізична підготовка, методологічні підходи, принципи професійно-прикладної фізичної підготовки, моделювання умов бойової діяльності*

Постановка проблеми; її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Актуальність дослідження методологічних засад професійно-прикладної фізичної підготовки майбутніх офіцерів у системі вищої військової освіти обумовлена зростаючими вимогами до фізичної підготовленості військовослужбовців у сучасних умовах. Динаміка воєнних конфліктів, необхідність швидкого прийняття рішень у стресових ситуаціях, а також витривалість при тривалих фізичних і

психологічних навантажень потребують перегляду традиційних підходів до фізичної підготовки у військовій освіті. Окрім цього, актуальним є впровадження сучасних педагогічних технологій, індивідуалізація тренувального процесу, використання цифрових інструментів для моніторингу фізичних показників, а також залучення новітніх методик фізичної підготовки, які довели свою ефективність у бойових умовах. Досвід сучасних збройних конфліктів демонструє, що фізична витривалість і здатність діяти в умовах підвищеного фізичного та психологічного навантаження є ключовими факторами успішного виконання бойових завдань. Тому важливим завданням є систематизація та адаптація цього досвіду до навчальних програм військових закладів освіти.

Не менш значущим є наукове обґрунтування методичних підходів, що використовуються у фізичній підготовці майбутніх офіцерів, оскільки наразі низка аспектів цієї підготовки базуються на традиційних методах, які не завжди враховують сучасні досягнення у сфері педагогіки, фізіології, спортивної науки та військової психології, що актуалізує необхідність перегляду методологічних засад фізичної підготовки з урахуванням новітніх досліджень та актуальних вимог військової служби.

Таким чином, дослідження методологічних засад професійно-прикладної фізичної підготовки майбутніх офіцерів у системі вищої військової освіти є актуальним, оскільки спрямоване на підвищення ефективності фізичної підготовки курсантів, впровадженню інноваційних методик тренувань, оптимізації навчального процесу у військових ЗВО, а також підготовці військових кадрів, здатних ефективно діяти в реальних бойових умовах.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Аналіз публікацій, присвячених професійно-прикладній фізичній підготовці військовослужбовців, дозволяє визначити ключові напрями наукових досліджень у цій сфері. Історичний аналіз розвитку професійно-прикладної фізичної підготовки здійснено у роботах Н. Борейка, аналіз професійно-прикладної фізичної підготовки студентів у контексті освітнього процесу проведено у монографії Л. Пилипея (Борейко, 2006; Пилипей, 2009). Учені розглядають особливості фізичної підготовки майбутніх офіцерів в умовах, що максимально імітують бойову діяльність (Хоменко, Феніч, 2023); аналізують фізичні навантаження військовослужбовців у сучасному бою, наголошуючи на важливості функціональної витривалості та адаптації до екстремальних умов (Воронцов, Романчук, Ролук, Яворський, 2017); розробляють діагностичну модель оцінювання готовності військових спеціалістів до управління фізичною підготовкою, що є важливим для ефективного навчального процесу у військових закладах освіти (Кирпенко, Піддубний, Кондратюк, 2012). У дослідженнях О. Піддубного розроблено методологічний підхід до класифікації військовослужбовців ЗСУ залежно від вимог військово-професійної діяльності до їх фізичного стану, що дозволяє індивідуалізувати фізичну підготовку (Піддубний, 2009); у роботі С. Романчука досліджено рівень фізичної підготовленості військовослужбовців у бойових умовах, що дозволяє виявити ключові фактори, що впливають на боєздатність підрозділів (Романчук, 2015). Учені також здійснюють порівняльний аналіз фізичної підготовленості курсантів різних спеціальностей, що допомагає виявити особливості фізичної підготовки залежно від майбутньої військової спеціалізації (Климович, Романчук, Шлямор, 2012). Вітчизняними дослідниками розроблено шляхи вдосконалення спеціальних фізичних якостей військовослужбовців через сучасні методики фізичного виховання (Одеров, Романчук, Людовик, 2022; Римар, Золочевський, Зонов, 2024).

Проведений аналіз наукових публікацій показує, що дослідження у сфері професійно-прикладної фізичної підготовки військовослужбовців охоплюють широкий спектр питань, зокрема моделювання бойових умов у фізичній підготовці, класифікацію військовослужбовців за рівнем фізичної підготовки, розробку методів оцінювання фізичної готовності, впровадження сучасних методик фізичного виховання.

Водночас залишаються невирішені проблеми, які потребують подальшого наукового осмислення. Потребує розширення дослідження методологічних підходів та принципів організації фізичної підготовки майбутніх офіцерів, зокрема з урахуванням індивідуальних особливостей та військової спеціалізації. Саме ці аспекти стануть предметом розгляду у нашій статті, яка спрямована на розробку оптимальної моделі професійно-прикладної фізичної підготовки майбутніх офіцерів, що враховуватиме сучасні методологічні підходи, специфіку військово-професійної діяльності та новітні технологічні можливості.

Мета статті полягає у науковому обґрунтуванні та систематизації методологічних засад професійно-прикладної фізичної підготовки майбутніх офіцерів в системі вищої військової освіти України.

Викладення основного матеріалу дослідження. Проведений аналіз літературних джерел дозволив встановити, що поняття «професійно-прикладна фізична підготовка» (ППФП) охоплює систему заходів, спрямованих на розвиток фізичних якостей та формування рухових навичок, необхідних для ефективного виконання професійних завдань у конкретній сфері діяльності (Пилипей, 2009). Удосконалення процесу професійно-прикладної фізичної підготовки курсантів має базуватися на врахуванні цілей та вимог військово-професійної діяльності, водночас акцентуючи увагу на формуванні внутрішньої мотивації майбутніх військовослужбовців до регулярних занять фізичною, тактичною та вогневою підготовкою, а також на систематичному коригуванні їхнього психофізіологічного стану (Римар, Золочевський, Зонов, Матвейко, Ткачук, Людовик, Данилішин, 2024).

Важливим аспектом професійно-прикладної фізичної підготовки є її функціональність, вона не обмежується лише покращенням фізичної форми, а сприяє підвищенню витривалості, сили, координації, швидкості реакції та психофізіологічної стійкості в умовах професійної діяльності. Крім того, у процесі підготовки значну увагу приділяють адаптації фізичних навантажень до реальних робочих чи бойових умов, зокрема імітації середовища, у якому виконується професійна діяльність. У контексті військової освіти поняття «професійно-прикладна фізична підготовка майбутнього офіцера» набуває специфічного змісту, його ключова особливість полягає у тому, що фізична підготовка військовослужбовця є не лише важливим складником загальної військової підготовки, а й необхідною умовою боєздатності, що безпосередньо впливає на ефективність виконання бойових завдань (Кирпенко, Піддубний, Кондратюк, 2012).

В процесі наукового пошуку встановлено, що професійно-прикладна фізична підготовка майбутніх офіцерів охоплює кілька взаємопов'язаних специфічних характеристик:

- поєднання фізичної та військово-професійної підготовки – на відміну від цивільних спеціальностей, де фізична підготовка виконує допоміжну функцію, у військовій справі вона є ключовим елементом боєздатності; фізична витривалість, сила, швидкість і стресостійкість безпосередньо впливають на ефективність виконання бойових завдань;
- імітація реальних бойових умов – офіцерська ППФП включає вправи, що моделюють дії у стресових ситуаціях: біг у повному спорядженні, подолання перешкод, виконання вправ після фізичного виснаження, навчання в умовах обмеженої видимості тощо; важливим компонентом є тренування під навантаженням (робота в бронежилеті, з важким озброєнням, у несприятливих погодних умовах);
- психофізіологічна підготовка – військовий офіцер не лише виконує фізичні дії, а й керує підлеглими, приймає рішення в екстремальних ситуаціях, тож його фізична підготовка має включати стресові випробування, навички концентрації та емоційної стійкості під час фізичних навантажень;
- педагогічний складник ППФП – майбутній офіцер повинен не тільки бути фізично розвиненим, а й володіти методикою організації фізичної підготовки у військовому підрозділі, що означає, що в межах його професійно-прикладної підготовки він набуває навичок планування, контролю та мотивації підлеглих щодо занять фізичною культурою і спортом;
- індивідуалізація та функціональність – програми фізичної підготовки майбутніх офіцерів розробляються з урахуванням військової спеціальності – залежно від роду військ, особливостей виконання бойових завдань та функціонального навантаження на військовослужбовця, структура фізичної підготовки може змінюватися (Римар, Золочевський, Зонов, Матвейко, Ткачук, Людовик, Данилішин, 2024; Романчук, 2015).

Наступним етапом нашого дослідження є визначення системи методологічних підходів до організації професійно-прикладної фізичної підготовки майбутніх офіцерів. Як базові, розглядаємо системний, діяльнісний, компетентнісний, індивідуально-диференційований та технологічний підходи.

Одним із ключових підходів нами визначено системний підхід, що розглядає фізичну підготовку як цілісну систему, складові якої взаємопов'язані та підпорядковані єдиній меті – забезпеченню фізичної готовності військовослужбовців до виконання службових завдань. Він передбачає комплексний розвиток усіх фізичних якостей, необхідних у бойовій діяльності, інтеграцію теоретичних і практичних аспектів навчання, а також поетапне збільшення навантажень відповідно до рівня підготовленості курсантів.

Важливим у контексті завдань дослідження є діяльнісний підхід, який орієнтує процес підготовки на активну фізичну діяльність, що максимально наближена до реальних бойових умов. Він передбачає виконання вправ, які моделюють військово-тактичні дії, зокрема пересування під навантаженням, подолання перешкод, рукопашний бій, роботу у стресових ситуаціях та за обмежених ресурсів.

Відповідно до положень компетентнісного підходу фізична підготовка розглядається не як самостійний компонент, а як складова загальної професійної компетентності майбутнього офіцера. ППФП в цьому аспекті передбачає формування вмій та навичок, необхідних для виконання військових завдань, розвиток фізичних і когнітивних характеристик, що забезпечують ефективне керівництво підрозділом, ухвалення рішень у бойових умовах та збереження психологічної стійкості. Згідно цього підходу фізична підготовка фахівця тісно пов'язана з військово-професійними дисциплінами, зокрема тактичною підготовкою, військовою медициною, військовою психологією.

Положення індивідуально-диференційованого підходу орієнтовані на врахування особливостей кожного курсанта та його військової спеціалізації, оскільки різні військові професії потребують специфічної фізичної підготовки, важливо забезпечити персоналізований підхід до тренувань, який передбачає адаптацію фізичних навантажень відповідно до рівня підготовленості, функціональних можливостей організму та специфіки майбутньої служби.

Сучасна військова освіта активно використовує технологічний підхід, що передбачає застосування новітніх методик і цифрових технологій у процесі фізичної підготовки. Це може включати використання електронних засобів моніторингу фізичного стану, програмного забезпечення для аналізу рухової активності, тренувальних симуляторів, що дозволяють моделювати бойові ситуації. Такі технології не

лише підвищують ефективність фізичної підготовки, а й забезпечують її контрольованість, наочність та можливість коригування навантажень у режимі реального часу.

Професійно-прикладна фізична підготовка майбутніх офіцерів базується на низці педагогічних принципів, які визначають ефективність цього процесу, вони спрямовані на формування у військових високого рівня фізичної готовності, витривалості, сили, швидкості та координації, необхідних для виконання службових обов'язків у складних умовах (Хоменко, Феніч, 2023).

Принцип професійної спрямованості – фізична підготовка має бути тісно пов'язана з реальними умовами військової служби, вправи повинні імітувати бойові дії, включати тактичні завдання, а також розвивати навички, що безпосередньо впливають на ефективність виконання військових обов'язків. Це передбачає використання специфічних фізичних вправ, що моделюють пересування з вантажем, роботу зі зброєю, подолання перешкод і виживання в екстремальних умовах.

Принцип системності та послідовності – підготовка має бути структурованою, з поступовим нарощуванням навантажень; початковий рівень фізичної підготовленості курсантів визначає стартові вимоги, а подальше ускладнення тренувань дозволяє досягати стабільного розвитку фізичних якостей; важливо, щоб заняття мали чітку періодизацію, включали етапи підготовки, відновлення та адаптації організму до навантажень.

Принцип інтеграції теоретичної та практичної підготовки підкреслює необхідність поєднання фізичних вправ із теоретичним навчанням, курсанти повинні володіти знаннями з фізіології, анатомії, методики тренувального процесу, що дозволяє їм самостійно контролювати рівень навантажень, уникати травматизму та розуміти принципи ефективного розвитку фізичних якостей. У цьому аспекті також важливим є аналіз фізичних показників, що дає змогу індивідуального коригування програм підготовки.

Принцип адаптивності та варіативності полягає у необхідності змінювати методи тренувань відповідно до індивідуальних фізичних можливостей, умов підготовки та завдань, що стоять перед військовослужбовцями; військова діяльність передбачає функціонування в різних кліматичних і рельєфних умовах, що потребує відповідного коригування тренувальних програм.

Принцип моделювання реальних умов бойових дій передбачає створення під час тренувань ситуацій, максимально наближених до реальних бойових обставин; це може включати фізичні вправи в умовах обмеженої видимості, підвищеного шумового навантаження, роботи у складі підрозділу з дотриманням тактичних вимог; важливим також є навчання роботи в умовах втоми, нестачі кисню або з вагою спорядження, що моделює реальні фізичні виклики на полі бою.

Окремо варто виділити принцип індивідуалізації, який передбачає врахування фізичних можливостей, психофізіологічних особливостей та рівня підготовленості кожного курсанта; диференційований підхід до навантажень дозволяє уникати перевтоми або недостатньої ефективності тренувального процесу. Кожен військовий має отримувати персоналізовані рекомендації щодо навантажень, методів відновлення та оптимізації тренувального режиму.

Принцип багатофункціональності підготовки орієнтований на всебічний розвиток фізичних якостей; окрім стандартних складових, таких як сила і витривалість, увага приділяється розвитку координації, швидкості реакції, мобільності, що є критично важливими у військових умовах. Крім того, фізична підготовка має бути тісно пов'язана з психологічною та тактичною підготовкою, оскільки ефективність військовослужбовця визначається не лише його фізичною формою, а й здатністю приймати правильні рішення під тиском, працювати у команді та адаптуватися до швидкозмінних обставин.

Таким чином, професійно-прикладна фізична підготовка майбутніх офіцерів ґрунтується на комплексному підході, що поєднує сучасні педагогічні принципи з урахуванням особливостей військової служби. Її ефективність забезпечується цілеспрямованістю, систематичністю, адаптивністю та інтеграцією фізичних і теоретичних аспектів, що сприяє формуванню висококваліфікованих, фізично розвинених і психологічно стійких військовослужбовців.

Висновки. Проведене дослідження дозволило встановити, що професійно-прикладна фізична підготовка майбутніх офіцерів є багатокомпонентною системою, що поєднує розвиток фізичних якостей, адаптацію до реальних бойових умов та формування професійно важливих навичок. Визначено, що специфіка професійно-прикладної фізичної підготовки майбутніх офіцерів проявляється у таких характеристиках, як поєднання фізичної та військово-професійної підготовки, імітація реальних бойових умов, формування психофізіологічної стійкості, розвиток педагогічних компетентностей та індивідуалізація фізичних навантажень відповідно до військової спеціалізації.

Дослідження методологічних підходів дозволило визначити, що ефективна організація професійно-прикладної фізичної підготовки має ґрунтуватися на системному, діяльнісному, компетентнісному, індивідуально-диференційованому та технологічному підходах. Визначено основні педагогічні принципи, що забезпечують ефективність фізичної підготовки офіцерів: професійної спрямованості, системності та послідовності, інтеграції теоретичної і практичної підготовки, адаптивності, моделювання реальних бойових умов, індивідуалізації та багатофункціональності фізичного розвитку.

Перспективи подальших досліджень цієї теми передбачають удосконалення методичних підходів до організації професійно-прикладної фізичної підготовки майбутніх офіцерів, впровадження

інноваційних технологій у тренувальний процес, розробку ефективних методик оцінювання фізичної готовності та вивчення впливу фізичної підготовки на бойову ефективність і психологічну стійкість військовослужбовців.

Список використаних джерел

- Борейко, Н. Ю. (2006). Історичний аналіз системи професійно-прикладної фізичної підготовки студентів. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*, 9, 33-38.
- Воронцов, О., Романчук, С., Ролюк, О., Яворський, А. (2017). Фізичні навантаження військовослужбовців у сучасному бою. *Український журнал медицини, біології та спорту*, 90, 47-52.
- Кирпенко, В. М., Піддубний, О. Г., Кондратюк, В. І. (2012). Діагностична модель визначення ступеня готовності військових фахівців до управління процесом фізичної підготовки. *Вісник Національного університету оборони України*, 1 (26), 30-35.
- Климович, В., Романчук, В., Шлямор, І. (2012). Порівняльний аналіз фізичної підготовленості курсантів ВНЗ Сухопутних військ різних спеціальностей. *Молода спортивна наука України*, 16, 2, 166-170.
- Одеров, А., Романчук, С., Людовик, Т., Фіщук, І., Свищ, Я., Пилипчак, І., Дух, Т., Лашта, В. (2022). Удосконалення спеціальних якостей військовослужбовців засобами фізичного виховання. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини*, 26, 135-140.
- Пилипей, Л. П. (2009). *Професійно-прикладна фізична підготовка студентів*: монографія. Суми.
- Піддубний, О. Г. (2009). Методологічні підходи до класифікації військовослужбовців ЗСУ за професійними угрупованнями залежно від вимог військово-професійної діяльності до їх фізичного стану. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи*, 14, 172-176.
- Римар, О., Золочевський, В., Зонов, О., Матвейко, О., Ткачук, О., Людовик, Т., Данилішин, І. (2024). Професійно-прикладна фізична підготовка як основний вид військово-професійної діяльності курсантів. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури*, 3 (175), 149-153.
- Романчук, С. В. (2015). Дослідження фізичної підготовленості військовослужбовців під час ведення бойових дій. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури*, 15, 316-319.
- Хоменко, П. В., Феніч, Р. В. (2023). Професійно-прикладна фізична підготовка майбутніх офіцерів в умовах моделювання умов бойової діяльності. *Педагогічні науки*, 82, 35-39.

References

- Boreiko, N. Yu. (2006). Istorychnyi analiz systemy profesiinoprykladnoi fizychnoi pidhotovky studentiv [Historical analysis of the system of professional and applied physical training of students]. *Pedahohika, psykholohiia ta medyko-biologichni problemy fizychnoho vykhovannia i sportu [Pedagogy, psychology and medical and biological problems of physical education and sports]*, 9, 33-38 [in Ukrainian].
- Khomenko, P. V., & Fenich, R. V. (2023). Profesiino-prykladna fizychna pidhotovka maibutnikh ofitseriv v umovakh modeliuвання umov boiovoi diialnosti [Professional and applied physical training of future officers in conditions of simulation of combat conditions]. *Pedahohichni nauky [Pedagogical Sciences]*, 82, 35-39 [in Ukrainian].
- Klymovych, V., Romanchuk, V., & Shliamor, I. (2012). Porivnialnyi analiz fizychnoi pidhotovlenosti kursantiv VNZ Sukhoputnykh viisk riznykh spetsialnostei [Comparative analysis of physical fitness of cadets of the Land Forces universities of various specialties]. *Moloda sportyvna nauka Ukrainy [Young sports science of Ukraine]*, 16, 2, 166-170 [in Ukrainian].
- Kyrpenko, V. M., Piddubnyi, O. H., & Kondratiuk, V. I. (2012). Diahnostychna model vyznachennia stupenia hotovnosti viiskovykh fakhivtsiv do upravlinnia protsesom fizychnoi pidhotovky [Diagnostic model for determining the degree of readiness of military specialists to manage the physical training process]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy [Bulletin of the National Defense University of Ukraine]*, 1 (26), 30-35 [in Ukrainian].
- Oderov, A., Romanchuk, S., Liudovyk, T., Fishchuk, I., Svyshch, Ya., Pylypchak, I., Dukh, T., & Lashta, V. (2022). Udoshkonalennia spetsialnykh yakostei viiskovosluzhbovtiv zasobamy fizychnoho vykhovannia [Improving the special qualities of military personnel through physical education]. *Visnyk Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka. Fizychno vykhovannia, sport i zdorovia liudyny [Bulletin of the Ivan Ohienko Kamianets-Podilskyi National University. Physical Education, Sports and Human Health]*, 26, 135-140 [in Ukrainian].
- Piddubnyi, O. H. (2009). Metodologichni pidkhody do klasyfikatsii viiskovosluzhbovtiv ZSU za profesiinymy uhrupovanniamy zalezno vid vymoh viiskovo-profesiinoi diialnosti do yikh fizychnoho stanu [Methodological approaches to the classification of military personnel of the Armed Forces of Ukraine by professional groups depending on the requirements of military-professional activity for their physical

- condition]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Serii 5: Pedagogichni nauky: realii ta perspektyvy [Scientific Journal of the National Polytechnic University named after M. P. Dragomanov. Series 5: Pedagogical Sciences: Realities and Prospects]*, 14, 172-176 [in Ukrainian].
- Pylypei, L. P. (2009). *Profesiino-prykladna fizychna pidhotovka studentiv [Professional and applied physical training of students]: monohrafiia*. Sumy [in Ukrainian].
- Romanchuk, S. V. (2015). Doslidzhennia fizychnoi pidhotovlenosti viiskovosluzhbovtiv pid chas vedennia boiovykh dii [Research on the physical fitness of military personnel during combat operations]. *Naukovyi chasopys NPU im. M. P. Drahomanova. Serii 15: Naukovo-pedahohichni problemy fizychnoi kultury [Scientific Journal of the National Physical Education University named after M. P. Dragomanov. Series 15: Scientific and Pedagogical Problems of Physical Culture]*, 15, 316-319 [in Ukrainian].
- Rymar, O., Zolochivskyi, V., Zonov, O., Matveiko, O., Tkachuk, O., Liudovyk, T., & Danylishyn, I. (2024). Profesiino-prykladna fizychna pidhotovka yak osnovnyi vyd viiskovo-profesiinnoi diialnosti kursantiv [Professional and applied physical training as the main type of military and professional activity of cadets]. *Naukovyi chasopys Ukrainskoho derzhavnoho universytetu imeni Mykhaila Drahomanova. Serii 15: Naukovo-pedahohichni problemy fizychnoi kultury [Scientific Journal of the Mykhailo Dragomanov Ukrainian State University. Series 15: Scientific and Pedagogical Problems of Physical Culture]*, 3 (175), 149-153 [in Ukrainian].
- Vorontsov, O., Romanchuk, S., Roliuk, O., & Yavorskyi, A. (2017). Fizychni navantazhennia viiskovosluzhbovtiv u suchasnomu boiu [Physical demands of military personnel in modern combat]. *Ukrainskyi zhurnal medytsyny, biolohii ta sportu [Ukrainian Journal of Medicine, Biology and Sports]*, 90, 47-52 [in Ukrainian].

KRYVYCH V.

Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine, Kyiv, Ukraine

FENICH R.

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF PROFESSIONAL AND APPLIED PHYSICAL TRAINING FOR FUTURE OFFICERS IN HIGHER MILITARY EDUCATION

This article presents a comprehensive analysis of the methodological principles underlying professional and applied physical training (PAPT) of future officers within the system of higher military education. Utilizing a systematic review of relevant scientific literature, the study defines PAPT as an integrated system of measures designed to enhance physical capabilities and develop motor skills essential for the effective execution of professional tasks in specific military contexts.

The research highlights the pivotal role of PAPT as a fundamental component of military training, ensuring the development of key physical attributes, endurance, and psychological resilience necessary for operational effectiveness. Particular attention is given to the defining characteristics of PAPT, including its goal-oriented nature, specificity of content, functional significance, and adaptability to the demands of the professional military environment.

The findings contribute to the theoretical and practical discourse on optimizing the physical training of future officers, emphasizing its importance in enhancing combat readiness and professional performance. The study's conclusions may serve as a foundation for further research and the development of evidence-based strategies for improving physical training programs in military education institutions.

This study presents a comprehensive examination of the methodological principles governing professional and applied physical training (PAPT) of future officers within the system of higher military education. Through a systematic analysis of scientific literature and empirical research, PAPT is conceptualized as an integrated system of measures aimed at developing essential physical qualities, enhancing endurance, and cultivating motor skills necessary for the effective execution of professional tasks in military environments.

The research identifies PAPT as a fundamental component of military training, directly contributing to the development of key physical attributes, psychological resilience, and overall combat readiness. The study emphasizes the significance of a structured methodological approach in shaping the training process and highlights five key methodological principles: the systemic, activity-based, competency-based, individual-differentiated, and technological approaches. These approaches collectively ensure a targeted and adaptive training framework that aligns with the specific demands of military service.

Furthermore, the study establishes that the effectiveness of PAPT is contingent upon adherence to a set of pedagogical principles that define its content, methodology, and organizational structure. The core pedagogical principles underpinning PAPT include professional orientation, systematicity and continuity, integration of theoretical and practical components, adaptability and variability, simulation of real combat conditions, individualization, and multifunctionality.

The findings of this research contribute to the theoretical and practical understanding of military physical training by offering an evidence-based framework for optimizing the physical preparedness of future officers. The proposed methodological principles provide a foundation for enhancing military training programs, ensuring their alignment with contemporary operational requirements and the evolving challenges of modern warfare.

Key words: *future officers, professional and applied physical training, methodological approaches, principles of professional and applied physical training, combat environment modeling*

Стаття надійшла до редакції 05.02.2025 р.

УДК 351.86:331.108.3

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2025.35.331132](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2025.35.331132)

ОЛЕКСАНДР ОНОПРІЄНКО

ORCID: 0000-0001-7935-4570

Національна академія національної гвардії України, м. Харків

ОЛЕКСАНДР АРТЮШЕНКО

ORCID: 0000-0002-2831-8518

Військово-юридичний інститут Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, м. Харків

АНДРІЙ ШЕРСТЮК

ORCID: 0000-0002-7475-0467

Національна академія національної гвардії України, м. Харків

ОЛЕКСАНДР ТАЙБАСАРОВ

ORCID: 0009-0005-3709-4447

Національна академія державної прикордонної служби України, м.Хмельницький

МЕТОДИКА ВІДБОРУ КАНДИДАТІВ ДО ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ НА НАВЧАННЯ ЗА ПРОГРАМОЮ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ З РОЗВІДКИ ТА СПЕЦІАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ СИЛ ОБОРОНИ УКРАЇНИ

У статті запропоновано методику щодо відбору кандидатів до вищих військових навчальних закладів (ВВНЗ) для навчання за програмою підготовки офіцерів розвідки та спеціального призначення для сил оборони України, яка повинна полегшити роботу приймальних комісій при проведенні набору на навчання.

За результатами аналізу мобілізаційних заходів в державі зроблено висновок про поступове зниження якості професійної військової підготовки у зв'язку зі збільшенням числа мобілізованих та резервістів. При цьому вимоги до кандидатів на навчання з підготовки фахівців з розвідки та спеціального призначення залишаються високими, що створює складнощі приймальним комісіям щодо комплектування навчальних груп з підготовки майбутніх офіцерів Служби Безпеки України, Збройних Сил України, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України та інших військових формувань створених відповідно до законодавства України.

Метою статті є аналіз етапів проведення професійного відбору кандидатів на навчання, визначення критеріїв і розробка методики для вдосконалення цієї процедури в реаліях сучасності при зарахуванні на навчання до ВВНЗ для підготовки офіцерів підрозділів розвідки та спеціального призначення. Дослідженням встановлено, що оцінка придатності кандидатів для подальшого навчання та прогноз успішності їх подальшого професійного зростання під час проходження військової служби та виконання завдань за призначенням має проводитися за сукупністю результатів медичного, соціально-психологічного, психофізіологічного та освітнього етапу професійного відбору. Для відбору кандидатів на навчання в вищих військових навчальних закладах для підготовки офіцерів підрозділів розвідки та спеціального призначення освітній етап запропоновано поділити на теоретичну і практичну складову. Це дозволить більш якісно визначити професійні якості та досвід який має кандидат на навчання і, відповідно, визначити придатність кандидата до подальшого проходження служби.

Розроблена методика спрямована на більш глибоку оцінку критеріїв, необхідних для зарахування на навчання. При цьому вона надає змогу вносити зміни до кожного окремого показника компетентності кандидата на зарахування до навчальних груп, що дозволить приймальним комісіям проводити комплектування відповідної навчальної групи в умовах зниженої первинної якості професійної підготовки майбутнього офіцера для подальшої служби в підрозділах розвідки або спеціального призначення.

Ключові слова: сили оборони України; вищі військові навчальні заклади; підрозділи спеціального призначення; підрозділи розвідки; професійний відбір; показники та критерії; компетентність; методика проведення відбору; підготовка майбутнього офіцера

Постановка проблеми. Повномасштабна агресія російської федерації проти України призвела до значних людських втрат у всіх військових формуваннях нашої держави, а особливо це обумовлюється в підрозділах розвідки та підрозділах спеціального призначення, які залучаються до виконання завдань в безпосередньому зіткненні, а іноді і в тилу противника. Виходячи з специфіки виконання завдань

ззначеними підрозділами виникає потреба проводити оперативне доукомплектування особовим складом шляхом призову на військову службу громадян, відповідно до Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» (*Про мобілізаційну підготовку...*, 2025). Цілком зрозуміло, що жоден підрозділ нездатен якісно виконати поставлене завдання без добре підготовленого командира, здатного вчасно та доцільно прийняти рішення, доступно довести обстановку до підлеглих, своєчасно оцінити обстановку та вчасно внести корективи в дії підлеглого особового складу. Тому слід зауважити що підготовка майбутніх офіцерів (командирів) підрозділів розвідки та спеціального призначення повинна мати окрему спрямованість у відповідності до специфіки виконання майбутніх завдань.

Враховуючи підвищені та специфічні вимоги до підрозділів розвідки та спеціального призначення сил оборони України постає нагальна потреба мати методику професійного відбору кандидатів на навчання в вищих військових навчальних закладах. Адже без відповідності певним вимогам та без наявності необхідних компетенцій зарахування до відповідної навчальної групи кандидатів з числа військовослужбовців та цивільної молоді є недоцільним. Тож, актуальність створення методики обумовлена тим, що вона надасть змогу приймальним комісіям вищих військових навчальних закладів якісно оцінити відповідність кандидата до навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання професійного відбору кадрів військових формувань держави розглядається у багатьох як нормативно-правових документах, так і дослідженнях науковців. Так у Збройних Силах України вони викладені в інструкції з організації професійно-психологічного відбору (*Про затвердження Інструкції з організації...*, 2022). Щодо психологічного відбору НГУ керується положенням про психологічне забезпечення (*Про затвердження Положення про психологічне...*, 2016). Крім того, вимоги до кандидатів та порядок проведення відбору на вступ до вищих військових навчальних закладів викладені на всіх офіційних інтернет-сайтах відповідних навчальних закладів.

Наукові дослідження професійного відбору на військову службу та службу (працю) на посадах з екстремальними умовами викладені у наукових працях Бондаренка Т.І, де аналізується досвід країн-членів НАТО у сфері професійної та психологічної селекції військовослужбовців військової служби за контрактом (Бондаренко, 2022); Побідаша А.Ю., де висвітлено основні етапи, цілі та напрями професійного психологічного відбору до діяльності в екстремальних умовах (Побідаша, 2009); Дехтяренко І.С., який провів дослідження сучасного стану професійного психологічного відбору військовослужбовців до Національної гвардії України (Дегтяренко, 2022) і багатьох інших. Безпосередньо особливості професійного відбору та прийняття на службу до підрозділу спеціального призначення в структурі Міністерства внутрішніх справ досліджені у праці Путія М.В. (Путій, 2017). Таким чином, для оптимізації роботи приймальних комісій виникає необхідність у виробленні методики професійного відбору на навчання в групі підготовки фахівців з розвідки та підрозділи спеціального призначення.

Метою статті є аналіз етапів проведення професійного відбору, визначення критеріїв та розробка методики для удосконалення цієї процедури в сучасних умовах при прийомі на навчання майбутніх офіцерів розвідки та підрозділів спеціального призначення.

Результати дослідження. Особливостями служби у підрозділах розвідки та спеціального призначення є те, що їх завдання пов'язані з підвищеним ризиком для життя та здоров'я військовослужбовців і потребують від особового складу високого рівня професійної підготовки (*Про затвердження Положення про загони...*, 2018). Збройні Сили України разом з іншими складовими сил оборони України з 2014 року стримують агресію росії, а після повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року стали справжнім щитом Європи. Під час війни армія – моральна опора суспільства, вона формує національну єдність. Україна продемонструвала, що вона може боронити себе й гідно співпрацювати з союзниками, тому Українська армія здобула визнання у всьому світі.

Але окрім захисту суверенітету і територіальної цілісності сильна армія – гарантія миру для майбутніх поколінь. Її наявність утримує потенційного агресора від нападу. Саме підрозділи розвідки та спеціального призначення у воєнний час виконують найскладніші («хірургічні») завдання, а в мирний час є найвищим щаблем підготовки бойових підрозділів, які готові відразу виконати будь-яке завдання. При цьому НГУ є військовим формуванням з правоохоронними функціями, тому і у мирний час виконує завдання з припинення терористичної діяльності, діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), терористичних організацій, організованих груп та злочинних організацій (*Про Національну гвардію України, 2024*), що також постійно тримає планку професійних вимог на максимальному рівні.

Тому для добору кандидатів для навчання з підготовки майбутніх офіцерів в вищих військових навчальних закладах проводиться всебічне вивчення моральних, ділових, фізичних, розумових, професійних та інших особистих якостей, соціальної поведінки та мотивації кандидатів для визначення їх придатності до навчання в відповідних навчальних групах та подальшого проходження військової служби на посадах в підрозділах розвідки та спеціального призначення.

Загальні вимоги до кандидатів на навчання у вищих військових навчальних закладах в відповідних навчальних групах:

- бути придатними за станом здоров'я до військової служби та навчання;

– пройти професійно-психологічний відбір, який є комплексом взаємопов'язаних заходів, спрямованих на встановлення відповідності психологічних якостей особистості кандидата вимогам професійної діяльності;

– мати повну загальну середню, професійно-технічну освіту (як виняток вищу освіту для військовослужбовців які не мають вищої військової освіти) та кваліфікацію, що споріднена або відповідає військово-обліковій спеціальності;

– уміти приймати рішення за умови дефіциту часу в обстановці, що змінюється;

– мати самовладання та витримку;

– бути витривалими при довгострокових фізичних навантажень (*Про порядок проведення відбору...*, 2016).

З метою визначення особливостей професійного відбору необхідно визначити його основні завдання. Це оцінка психологічної придатності кандидатів до навчання, прогноз успішності їх подальшої професійної діяльності під час проходження військової служби та виконання завдань за призначенням, а також надання рекомендацій для раціонального розподілу військовослужбовців відповідно до рівня розвитку їх професійно важливих індивідуально-психологічних якостей за спорідненими військовими посадами (спеціальностями) (*Про затвердження Інструкції з організації...*, 2022). Виходячи з реалій воєнного стану, головною метою відбору потрібно вважати вироблення рекомендацій для раціонального відбору кандидатів. Адже вимоги до їх компетентності залишаються високими.

У нормативно-правових документах та науковій літературі визначають наступні етапи професійного відбору: медичний, соціально-психологічний, психофізіологічний та освітній. Але для відбору до підрозділів розвідки та спеціального призначення освітній етап пропонується поділити на теоретичну і практичну складову. Це дозволить більш якісно визначити професійні якості та досвід та придатність кандидата до навчання в певній навчальній групі. Як приклад, кандидат може мати слабкий рівень знань з військової топографії, але завдяки захопленням військовими іграми, типу «страйкбол», відмінно володіти навичками поведінки зі зброєю та тактикою дій у складі малих бойових груп. З іншого боку кандидат може бути висококласним фахівцем з мінно-вибухової справи, при цьому мати недостатній рівень вмінь у поведінці зі зброєю. Тому необхідно мати більш гнучкі вимоги до оцінки освітнього рівня.

Отже, етапами методики професійного відбору до підрозділів розвідки і спеціального призначення Сил оборони України та їх завдання можна визначити такі:

1) приймання документів від кандидатів – етап дозволяє провести первинне визначення придатності до служби на обраній кандидатом посаді та законність проходження їм військової служби у визначених підрозділах;

2) медичний відбір – етап визначення придатності до служби у підрозділах розвідки та спеціального призначення за станом здоров'я, що встановлює військово-лікарська комісія;

3) психофізіологічний відбір – етап визначає рівень розвитку уваги, пам'яті, стресостійкості, орієнтації у просторі, швидкості реагування та інших якостей, необхідних для професійної роботи у відповідальних та небезпечних умовах;

4) освітній відбір (теоретичних знань) – етап для визначення рівня знань, необхідних для навчання за програмою підготовки фахівців розвідки та спеціального призначення в цілому і знань за спеціалізацією освітньої програми;

5) освітній відбір (практичних вмінь та навичок) – етап для визначення професійних практичних якостей, наявність яких передбачає спеціалізація освітньої програми, на яку претендує кандидат;

6) фізичний відбір – етап визначає рівень фізичних якостей, необхідних для навчання за відповідною програмою підготовки.

Визначивши етапи професійного відбору була розроблена методика професійного відбору та прийняття на навчання за програмою підготовки фахівців розвідки та спеціального призначення, яка зображена на рис. 1.

Опис структурної схеми методики професійного відбору та прийняття на навчання за програмою підготовки фахівців розвідки та спеціального призначення. В блоці 1 кандидат на навчання оформлює первинні установчі данні на себе та подає їх до розгляду. Після вивчення первинних документів кандидат проходить медичний відбір (блок 2), направляється на ВЛК яка повинна підтвердити 100% відповідність стану здоров'я для проходження служби в підрозділах розвідки та спеціального призначення (блок 3), в випадку незадовільного стану здоров'я здійснюємо перехід до (блок Кінець), якщо кандидата признано годним для проходження служби в підрозділах розвідки та спеціального призначення здійснюємо перехід до блоку 4 психофізіологічний відбір де здійснюються тестування кандидата на стресовитривалість, який повинен відповідати показнику успішності виконання завдань не менше 80%, які були встановлені методом експертного оцінювання (блок 5). У випадку коли показник успішності виконання завдань відповідає встановленому критерію здійснюємо перехід до блоку 6 освітній відбір (теоретичних знань).

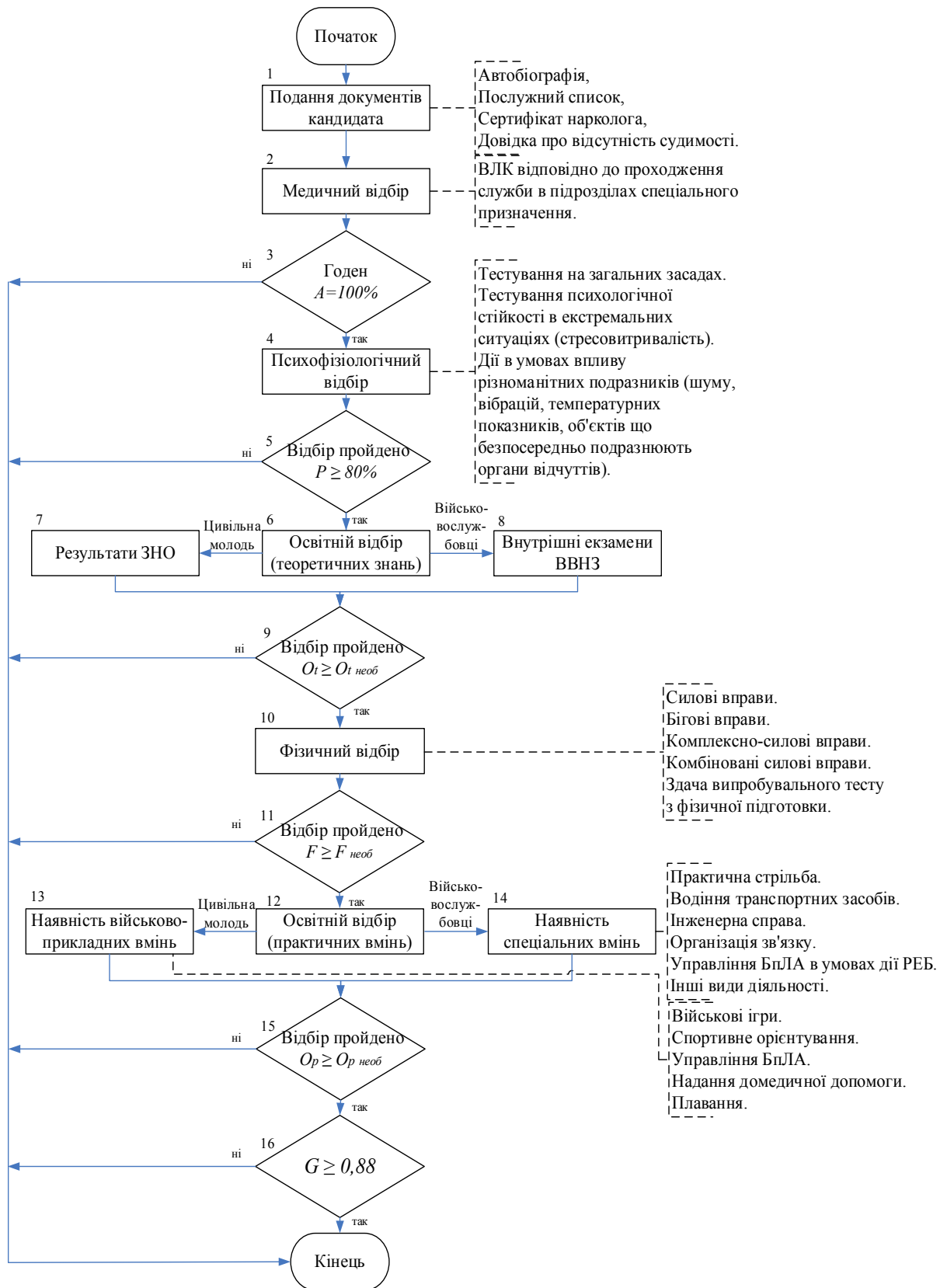

Рис. 1. Структурна схема методики професійного відбору та прийняття на навчання за програмою підготовки фахівців розвідки та спеціального призначення

Визначення теоретичних знань для цивільної молоді здійснюється за результатами ЗНО (блок 7), а для кандидатів на вступ з числа військовослужбовців за результатами внутрішніх іспитів ВВНЗ (блок 8). Якщо результати відповідають критеріям відбору (блок 9) переходимо до блоку 10 фізичний відбір. В

разі, коли кандидат не впорався з виконанням завдань або має низький бал результатів ЗНО, здійснюємо перехід до (блок Кінець).

В блоці 10 здійснюємо проведення фізичного відбору кандидатів на навчання за визначеними вправами. У блоці 11 здійснюється оцінювання здачі нормативів та у разі успішної здачі переходимо до блоку 12. Якщо нормативи здані на незадовільно здійснюємо перехід до (блок Кінець).

Блок 12 освітній відбір (практичних вмінь) здійснюється перевірка практичного виконання завдань. Для цивільної молоді здійснюється перевірка військово-прикладних вмінь (блок 13), отриманих в результаті саморозвитку, а для військовослужбовців – спеціальних вмінь, набутих під час служби (блок 14). Якщо результати відповідають критеріям відбору (блок 15) переходимо до блоку 16 показника відповідності кандидата на навчання за обраною освітньо-професійною програмою, якщо ні здійснюємо перехід до (блок Кінець).

Блок 16 показник відповідності кандидата на навчання за обраною освітньо-професійною програмою G обумовлений критерієм узгодженості Пірсона (*Критерій узгодженості Пірсона*), який дозволяє оцінити значимість різниць між фактичним (виявленим в результаті дослідження) кількісним результатом якісних характеристик виборки, що потрапляють до кожного показника, і теоретичною кількістю, яка може очікуватись в обраній групі показників та визначається кортежем показників вираз 1:

$$G = \{A \vee \bar{A}, P \vee \bar{P}, O_t \vee \bar{O}_t, F \vee \bar{F}, O_p \vee \bar{O}_p\} \quad (1)$$

де A – стан здоров'я (стан здоров'я повинен на 100% відповідати медичним вимогам для кандидата на навчання), P – стресовитривалість (показник обумовлений досвідом виконання завдань в підрозділах розвідки та спеціального призначення, відповідно статистичних даних військовослужбовці зазначених підрозділів спроможні успішно виконати 92% завдань у специфічних умовах, для кандидата визначено 80% успішно виконаних завдань у специфічних умовах), O_t – теоретичні знання, F – фізична стійкість, O_p – практичні вміння.

Вибір експертів для оцінювання показників P , O_t , F , O_p , здійснюється за методом багатофакторного вибору експертів за максимумом коефіцієнта компетентності (Єманов, Онопрієнко, Споришев, 2022).

Після вивчення кандидата, який успішно пройшов усі етапи, з ним проводиться співбесіда, де роз'яснюється характер та особливості навчання та служби в підрозділах розвідки та спеціального призначення, його права та обов'язки. За підсумками етапів проходження професійного відбору кандидатами керівники ВВНЗ, підрозділів що укомплектовуються навчальними групами розвідки та спеціального призначення, подають у встановленому порядку матеріали щодо зарахування осіб на навчання, або рекомендації для проведення додаткових тестувань з метою визначення придатності для навчання за іншими освітньо-професійними програмами.

Висновки та перспективиподальших досліджень. Успіх навчання, а в подальшому виконання завдань, покладених на підрозділи розвідки та спеціального призначення, в першу чергу буде залежати від його командирів, а саме від відповідності його знань, вмінь та навичок, що є пріоритетними для конкретної посади. Тому можна стверджувати, що запропонована методика професійного відбору та прийняття кандидатів на навчання за програмою підготовки фахівців з розвідки та спеціального призначення дозволить якісно оцінити та обрати найбільш кваліфікованих з врахуванням реалій воєнного часу та браку первинної підготовки кандидатів. Саме вона має надати змогу вибрати та укомплектувати навчальні групи якісними та відповідальними кадрами, здатними на визначених рівнях опанувати програми підготовки, що дасть змогу в подальшому виконувати бойові завдання за призначенням.

Подальші наукові дослідження, з нашої точки зору, доцільно зосередити на визначенні та обґрунтуванні показників компетентності кандидата для кожної освітньо-професійної програми окремо, адже навіть у спецпідрозділах є посади, які передбачають більшу або меншу пріоритетність окремих показників.

Список використаних джерел

- Бондаренко, Т. І. (2022). Професійний психологічний відбір військовослужбовців у країнах блоку НАТО. *Вісник Національного університету оборони України*, 64 (6), 19-26.
- Дегтяренко, І. С. (2022). Теоретико-методологічні засади здійснення професійного психологічного відбору військовослужбовців до Національної гвардії України. *Юридична психологія*, 31, 2, 47-53.
- Єманов, В. В., Онопрієнко, О. С., Споришев, К. О. (2022). Метод багатофакторного вибору експертів за максимумом коефіцієнта компетентності. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Технічні науки*, 3 (72), 5, 73-80.
- Критерій узгодженості Пірсона*. Взято з https://uk.wikipedia.org/wiki/Критерій_узгодженості_Пірсона (дата звернення 01.02.2025)
- Побідаш, А. Ю. (2009). Професійний відбір як основа психологічної придатності до діяльності в екстремальних умовах. *Наука і освіта*, 5, 121-125.

- Про затвердження Інструкції з організації професійно-психологічного відбору у Збройних Силах України та Державній спеціальній службі транспорту: Наказ Міністерства оборони України від 12 вересня 2022 року № 272. Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1088-22#Text> (дата звернення 01.02.2025).
- Про затвердження Положення про загони спеціального призначення Національної гвардії України: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 20 грудня 2018 року № 1036. Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0021-19#Text> (дата звернення 01.02.2025).
- Про затвердження Положення про психологічне забезпечення в Національній гвардії України: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 08.12.2016 року № 1285. Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0080-17#Text> (дата звернення 01.02.2025).
- Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України редакція від 01.01.2025. (2025). *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1993, 44, ст. 416. Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text> (дата звернення 01.02.2025).
- Про Національну гвардію України: Закон України редакція від 27.06.2024. (2014). *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 17, ст. 594. Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text> (дата звернення 01.02.2025).
- Про порядок проведення відбору кандидатів для зарахування до підрозділів (загонів) спеціального призначення Національної гвардії України: Наказ командувача Національної гвардії України від 29 березня 2016 року.
- Путій, М. В. (2017). Особливості професійного відбору та прийняття на службу до корпусу оперативно-раптової дії. *Прикарпатський юридичний вісник*, 1 (16), 2, 150-153.

References

- Bondarenko, T. I. (2022). Profesiynuu psykholohichnyu vidbir viys'kovosluzhbovtiv u krayinakh bloku NATO [Professional psychological selection of military personnel in NATO bloc countries]. *Visnyk Natsional'noho universytetu oborony Ukrayiny [Bulletin of the National Defense University of Ukraine]*, 64 (6), 19-26 [in Ukrainian].
- Degtyarenko, I. S. (2022). Teoretyko-metodolohichni zasady zdiysnennya profesiynoho psykholohichnoho vidboru viys'kovosluzhbovtiv do Natsional'noyi hvardiyi Ukrayiny [Theoretical and methodological principles of professional psychological selection of servicemen for the National Guard of Ukraine]. *Yurydychna psykholohiya [Legal psychology]*, 31, 2, 47-53 [in Ukrainian].
- Kryterii uzghodzhenosti Pirsona [Pearson's consistency criterion]. Retrieved from https://uk.wikipedia.org/wiki/Критерій_узгодженості_Пірсона [in Ukrainian].
- Pobidash, A. Yu. (2009). Profesiynuu vidbir yak osnova psykholohichnoyi prydatnosti do diyal'nosti v ekstremal'nykh umovakh [Professional selection as the basis of psychological suitability for activities in extreme conditions]. *Nauka i osvita [Science and education]*, 5, 121-125 [in Ukrainian].
- Pro mobilizatsiynu pidhotovku ta mobilizatsiyu [On mobilization preparation and mobilization]: Zakon Ukrayiny. (2025). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrayiny [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine]*, 44, 416. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text> [in Ukrainian].
- Pro Natsional'nu hvardiyu Ukrayiny [On the National Guard of Ukraine]: Zakon Ukrayiny. (2014). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrayiny [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine]*, 17, 594. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text> [in Ukrainian].
- Pro poryadok provedennya vidboru kandydativ dlya zarakhuvannya do pidrozdiliv (zahoniv) spetsial'noho pryznachennya Natsional'noyi hvardiyi Ukrayiny [On the procedure for the selection of candidates for enrollment in the special purpose units (squads) of the National Guard of Ukraine]: Nakaz komanduvacha Natsional'noyi hvardiyi Ukrayiny № 176. (2016). [in Ukrainian].
- Pro zatverdzhennya Instruktsiyi z orhanizatsiy i profesiyno-psykholohichnoho vidboru u Zbroynnykh Sylakh Ukrayiny ta Derzhavniyspetsial'niysluzhbitransportu [On the approval of the Instructions for the organization of professional and psychological selection in the Armed Forces of Ukraine and the State Special Transport Service]: Nakaz Ministerstva oborony Ukrayiny № 272. (2022). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1088-22#Text> [in Ukrainian].
- Pro zatverdzhennya Polozhennya pro psykholohichne zabezpechennya v Natsional'niyi hvardiyi Ukrayiny [On the approval of the Regulation on psychological support in the National Guard of Ukraine]: Nakaz Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrayiny № 1285. (2016). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0080-17#Text> [in Ukrainian].
- Pro zatverdzhennya Polozhennya pro zahony spetsial'noho pryznachennya Natsional'noyi hvardiyi Ukrayiny [On the approval of the Regulation on the special purpose units of the National Guard of Ukraine]: Nakaz

Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy №1036. (2018). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0021-19#Text> [in Ukrainian].

Putiy, M. V. (2017). Osoblyvosti profesijnogo vidboru ta pryunyattya na sluzhbu do korpusu operatyvno-raptovyi diyi [Peculiarities of professional selection and acceptance into the corps of operational-sudden action]. *Prykarpats'kyy yurydychnyy visnyk [Precarpathian Legal Bulletin]*, 1 (16), 2, 150-153 [in Ukrainian].

Yemanov, V. V., Onoprienko, O. S., & Sporyshev, K. O. (2022). Metod bahatofaktornoho vyboru ekspertiv za maksimumom koefitsiyenta kompetentnosti [The method of multifactor selection of experts based on the maximum coefficient of competence]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernads'koho. Technical sciences [Scientific notes of the V.I. Vernadsky TNU. Technical sciences]*, 33 (72), 5, 73-80 [in Ukrainian].

ONOPRIENKO O.

National Academy of the National Guard of Ukraine, Ukraine

ARTYUSHENKO O.

Military Law Institute of the Yaroslav the Wise National Law University, Ukraine

SHERSTYUK A.

National Academy of the National Guard of Ukraine, Ukraine

TAYBASAROV O.

National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine, Ukraine

METHODOLOGY FOR SELECTING CANDIDATES TO HIGHER MILITARY EDUCATIONAL INSTITUTIONS FOR TRAINING UNDER THE TRAINING PROGRAM FOR INTELLIGENCE AND SPECIAL PURPOSE SPECIALISTS OF THE DEFENSE FORCES OF UKRAINE

The article proposes a methodology for selecting candidates for higher military educational institutions for training under the intelligence and special forces officer training program for the Defense Forces of Ukraine, which should facilitate the work of admissions committees when recruiting for training.

Based on the results of the analysis of mobilization measures in the state, a conclusion was drawn about the gradual decline in the quality of professional military training due to the increase in the number of mobilized and reservists. At the same time, the requirements for candidates for training in intelligence and special operations remain high, which creates difficulties for admissions committees in staffing training groups for the training of future officers the Security Service of Ukraine, the Armed Forces of Ukraine, the National Guard of Ukraine, the State Border Service of Ukraine and other military formations established in accordance with the legislation of Ukraine.

The purpose of the article is to analyze the stages of conducting professional selection of candidates for training, determine criteria and develop a methodology for improving this procedure in modern realities when enrolling in higher military educational institutions for training officers of intelligence and special forces units.

During the study, it was established that the assessment of the suitability of candidates for further training and the forecast of the success of their further professional growth during military service and the performance of assigned tasks should be carried out based on the totality of the results of the medical, socio-psychological, psychophysiological and educational stages of professional selection. For the selection of candidates for training in higher military educational institutions for the training of officers of intelligence and special forces units, it is proposed to divide the educational stage into a theoretical and practical component. This will allow for a more qualitative determination of the professional qualities and experience of the candidate for training and, accordingly, determine the candidate's suitability for further service.

The developed methodology is aimed at a more in-depth assessment of the criteria required for enrollment in studies. At the same time, it makes it possible to make changes to each individual indicator of a candidate's competence for enrollment in training groups, which will allow admissions committees to staff the appropriate training group in conditions of reduced initial quality of professional training of the future officer for further service in intelligence or special forces units.

Key words: *Ukrainian Defense Forces; higher military educational institutions; special forces units; intelligence units; professional selection; indicators and criteria; competence; selection methodology; training of future officers*

Стаття надійшла до редакції 22.03.2025 р.

УДК 373.2.015.31:792

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2025.35.331135](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2025.35.331135)

АНЖЕЛА ПАСІЧНИЧЕНКО

ORCID: 0000-0002-5500-0070

ОКСАНА ВІЛЬХОВА

ORCID: 0000-0002-9152-2511

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

РОЗВИТОК КРЕАТИВНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ У ПРОЦЕСІ ТЕАТРАЛІЗОВАНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглядається роль театралізованої діяльності у розвитку креативного потенціалу дітей дошкільного віку. Проаналізовано поняття «креативність» як здатність генерувати нові, оригінальні ідеї та підходи до розв'язання проблем. Визначено основні аспекти креативності, які проявляються через творче мислення, уяву, здатність до адаптації та нестандартного вирішення завдань. Наголошено на важливості розвитку креативності в дошкільному віці, коли формуються основи пізнавальної та емоційної діяльності. Розкрито важливість формування креативного потенціалу не лише як вродженої характеристики, а й як навички, яку можна розвивати через спеціальні методики. Вказано на необхідність використання різноманітних методів для стимулювання творчості у дітей, зокрема театралізованої діяльності. Зазначено, що театралізована діяльність, яка включає театралізовані ігри, рольові вистави та творчі завдання, є одним із ефективних методів стимулювання креативності у дітей. Вона активізує уяву, розвиває комунікативні та емоційні навички, сприяє самовираженню та інтеграції в соціум. Акцентовано увагу на важливості удосконалення професійної майстерності сучасних вихователів у процесі організації театралізованої діяльності.

***Ключові слова:** креативність, творчість, креативність дитини дошкільного віку, формування креативності, мистецько-творча компетентність, театралізована діяльність, тантамарески, професійна майстерність вихователя, фахові й особистісні якості педагога*

Постановка проблеми. Сучасне суспільство характеризується швидкими змінами та динамічним розвитком, що висуває нові вимоги до особистості. У складних, швидкозмінних умовах важливою є здатність людини успішно адаптуватися, генерувати нестандартні ідеї та ефективно вирішувати завдання. Відповідно, розвиток креативності стає ключовою складовою креативного потенціалу особистості, що безпосередньо впливає на її здатність до адаптації та самореалізації. Виходячи з цього, формування творчих здібностей є важливим напрямком освітнього процесу, особливо на етапі дошкільного виховання, коли створюються основи для подальшого розвитку особистості. Дошкільний вік є сприятливим періодом для розвитку творчості, оскільки саме в цей час діти здатні найбільш активно засвоювати нові форми діяльності та проявляти свою креативність через гру, мистецтво і спілкування.

У зв'язку з цим важливим завданням педагогів та науковців є створення відповідних умов для розвитку творчих здібностей дошкільників, а також вибір ефективних методів та форм їх стимулювання. Театралізована діяльність у цьому контексті є одним із найпотужніших засобів для розвитку креативного потенціалу дітей дошкільного віку, оскільки вона залучає дітей до активної творчої діяльності, сприяє розвитку їхньої уяви, емоційної виразності та комунікативних навичок, що є важливими складовими соціалізації та гармонійного особистісного розвитку.

Аналіз досліджень та публікацій, на які спирається автор. Різноманітні аспекти розвитку креативності, її природа, особливості та умови формування на різних етапах становлення особистості є предметом теоретико-експериментальних досліджень Дж. Гілфорда, Г. Костюка, В. Моляко, К. Роджерса, В. Роменця, Е. Торренса та інших.

Багато наукових праць присвячено вивченню творчості у дітей та розвитку їх креативних здібностей, зокрема досліджуються різні підходи до розвитку творчих навичок і створення сприятливих умов для цього процесу. Роботи таких вчених, як І. Біла, А. Богуш, Н. Гавриш, О. Голюк, Л. Зімакова, В. Крамаренко, О. Кононко, Н. Пахальчук, Т. Піроженко, О. Проскура, С. Уфимцева та інші, зосереджені на вивченні методів стимулювання креативності. Крім того, особливості формування творчих здібностей через різні види діяльності, такі як гра, навчання та мистецтво, досліджують Л. Брежнева, Р. Буре, В. Дихта-Кірфф, Л. Зайцева, Л. Калмикова, О. Кульчицька, О. Половіна, М. Холодна, Н. Химич та інші.

Специфіку, особливості використання театралізованої діяльності, професійну майстерність педагога у цьому процесі проаналізовано у дослідженнях І. Бодраченко, Л. Велетнюк, Л. Загородньої, З. Марчук, А. Мудрак, Ю. Котелянець, С. Титаренко та інших.

Однак, попри значну кількість наукових робіт, деякі аспекти формування креативності у дітей дошкільного віку залишаються недостатньо дослідженими, що вимагає подальших наукових пошуків для глибшого розуміння механізмів розвитку творчих здібностей на ранніх етапах життя. Таким чином, аналіз наукових публікацій вказує на важливі напрямки дослідження розвитку креативності, особливо в дитячому віці, і підкреслює необхідність подальших досліджень для всебічного вивчення цієї складної і багатогранної проблеми.

Метою статті є аналіз впливу театралізованої діяльності на розвиток креативного потенціалу у дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Поняття «креативність» було вперше визначене у 1922 році Д.Сімпсоном як здатність відмовлятися від стереотипних форм мислення та руйнувати загальноприйняті уявлення в процесі генерації ідей. Надалі це поняття було розширене іншими дослідниками. Дж. Гілфорд трактує креативність як здатність дивуватися і пізнавати нове, уміння знаходити оригінальні рішення в нестандартних ситуаціях та прагнення до відкриттів (Guilford, 1958, с. 54). Е. Торренс, у свою чергу, визначає креативність як здатність генерувати оригінальні ідеї та використовувати нестандартні методи інтелектуальної діяльності, наголошуючи на важливості дивергентних здібностей (Torrance, 1988, с. 32).

Відповідно до сучасних теорій, креативність є не тільки вродженою здатністю, а й навичкою, яку можна розвивати за допомогою спеціальних методик та практик, таких як розв'язування проблем, експерименти та творчі вправи. Ураховуючи інтеграційний характер цієї якості, креативність стає важливою складовою особистісного розвитку, зокрема в контексті педагогіки та психології.

За словами В. Павленко, креативність є комплексною рисою особистості, яка проявляється в процесі творчої діяльності як здатність створювати різноманітні, соціально значущі та оригінальні продукти, а також знаходити ефективні способи їх застосування. Це також здатність знаходити нестандартні рішення у складних ситуаціях. Креативність реалізується лише за умов сприятливого середовища і на високому рівні в різних сферах діяльності людини протягом усього її життя (Павленко, 2016, с. 129).

Ми підтримуємо думку О. Білер, що в науково-педагогічній літературі терміни «креативність» та «творчість» часто використовуються як синоніми. Однак, наголошує автор, хоча ці поняття близькі за змістом, вони все ж мають певні відмінності у значенні. Творчий процес базується на натхненні автора та його здібностях, тобто творчість неможлива без натхнення. Натомість основою креативності є прагматизм, що передбачає доцільність і корисність створеного продукту. Творчі люди часто залежать від свого настрою та емоцій (Білер, 2020, с. 11).

Отже, розуміння креативності як складного і багатогранного процесу, який включає не лише здатність до інноваційного мислення, а й емоційну стійкість, гнучкість та готовність до прийняття невизначеності, дозволяє визначити важливість формування цієї якості з раннього віку. Зокрема, дошкільний вік є визначальним для становлення творчих здібностей, оскільки саме в цей період закладаються основи пізнавальної діяльності, розвитку допитливості, спостережливості та прагнення змінювати навколишній світ. Цей період є часом інтенсивного розвитку основних психічних процесів, таких як відчуття, сприймання, пам'ять, уява та мислення. Важливу роль відіграє формування емоційної сфери, яка стимулює виявлення інтересу до нового та незвичайного, а також бажання досліджувати навколишнє середовище. Дитина активно здобуває знання та практичний досвід, які стають основою для її подальшої творчої діяльності. У цей час зростає допитливість, спостережливість, бажання пізнавати та експериментувати, що стає рушійною силою для пошуку нових ідей та рішень. Також важливо, що на цьому етапі розвивається здатність до абстрактного мислення, яка дає можливість дитині мислити поза межами конкретних ситуацій, створюючи нові можливості для творчого самовираження. Всі пізнавальні процеси активно розвиваються, і дитина вже виявляє перші ознаки самостійної діяльності, де активно поєднуються як практичні, так і теоретичні знання. Вони активно залучаються до різних видів діяльності – як інтелектуальних, так і творчих – що сприяють розвитку їхніх здібностей та розкриттю творчого потенціалу (Пасічніченко, 2021, с.19).

Крім того, Базовий компонент дошкільної освіти розглядає креативність як одну з ключових якостей особистості дошкільника, поряд із такими важливими рисами, як самостійність, ініціативність, спостережливість, відповідальність, справедливість та чуйність (БҚДО, 2021). Саме в дошкільному віці закладаються основи для формування гармонійної особистості, здатної до оригінального мислення, нестандартного вирішення проблем і ефективного самовираження. Креативність стає інструментом, що сприяє не тільки розвитку пізнавальних здібностей, а й покращенню соціальних навичок, адаптації до змінюваних умов і успішній інтеграції в суспільство.

Дихта-Кірфф В. наголошує, що креативність у дітей дошкільного віку є важливою рисою, яка дозволяє їм генерувати нові ідеї, знаходити нестандартні рішення проблем та активно розвиватися через творчий процес. У свою чергу, це не лише сприяє розвитку їхнього мислення, але й виявляється у прагненні розмірковувати, комбінувати слова та шукати різноманітні способи вирішення завдань, що демонструє їхню здатність до перетворювальної активності (Дихта-Кірфф, 2018, с. 8).

Для досягнення максимально ефективного розвитку креативності у дітей необхідно створити сприятливі умови як у закладах дошкільної освіти, так і вдома, де дитина зможе проявляти свої творчі

здібності через різноманітні форми діяльності, створення атмосфери підтримки, стимулювання ініціативи та самовираження, що визначатиме рівень творчого розвитку дитини в майбутньому.

До основних засобів формування креативності у дошкільників належать різноманітні методи, які стимулюють дитину до самовираження, фантазування, творчого мислення. Ігрова діяльність, образотворче мистецтво, музика, література, експериментування дають можливість дітям не лише виражати свої емоції та думки, але й розвивати уяву та здатність до вирішення проблем. Вони стимулюють дитину до самостійних дій, що важливо для розвитку її особистісних якостей, таких як ініціативність, самостійність і впевненість у своїх силах. Інтерактивні вправи та активності дозволяють дітям на практиці застосовувати отримані знання, експериментувати з матеріалами та ідеями, що сприяє розвитку їх творчого потенціалу, активно включає її в процес самопізнання та самовираження. Завдяки таким підходам дошкільники навчаються критично мислити, генерувати нові ідеї та шукати нестандартні рішення, що є основою для подальшого навчання і розвитку у школі та житті. Доцільність використання цих методів для дошкільного віку полягає в тому, що вони відповідають природним потребам дітей цього віку та сприяють формуванню основ творчої особистості.

Сьогодні педагогічна спільнота акцентує увагу на компетентнісному підході до освітнього процесу. Одним із важливих напрямів реалізації Базового компонента дошкільної освіти є формування мистецько-творчої компетентності, яка визначається як здатність дітей практично реалізовувати свій художньо-естетичний потенціал для отримання бажаного результату творчої діяльності на основі розвинених емоцій та почуттів до різних видів мистецтва, елементарно застосувати мистецькі навички у життєвих ситуаціях під час освітньої та самостійної діяльності (БКДО, 2021).

На особливу увагу заслуговує театралізована діяльність, яка є одним із найефективніших засобів розвитку креативності, формування мистецько-творчої компетентності, особливо у дошкільному віці. У цей період психічний розвиток дітей характеризується активним формуванням уяви, емоційної виразності та комунікативних навичок, що робить театралізацію надзвичайно доцільною. Театралізовані ігри та вистави дозволяють дітям активно залучатися до творчих процесів, адже вони вимагають не лише відтворення ролей, а й адаптації до різних персонажів, розв'язання проблем у вигаданих ситуаціях, генерування оригінальних ідей та використання фантазії.

У цьому процесі надзвичайно важливу роль має особистість педагога, який повинен бути майстром своєї справи. Професійна діяльність вихователя вимагає не лише фахових знань (компетентність, методична грамотність, дидактичні здібності), а й особливих особистісних якостей, які допомагають ефективно працювати з дітьми дошкільного віку (Загородня, 2010, с. 56). Насамперед, це відповідальність, терпіння та врівноваженість, емпатія, повага до кожного учасника освітнього процесу і, звичайно, акторські здібності. Вихователь повинен бачити в кожній дитині творчий потенціал, підтримувати її індивідуальність і допомагати розкрити театральні здібності, адже кожна особистість унікальна. Навіть якщо дитина не проявляє себе як актор, участь у виступах, сценках чи театралізованих іграх допоможе їй розвинути комунікативні навички, креативність і впевненість у собі (Котелянець, 2020, с. 108).

Так, до прикладу, деякі діти надзвичайно сором'язливі, вони не наважуються виступати перед публікою, їм потрібна підтримка, мотивація та створення комфортних умов для самовираження. Тому спочатку під час театралізованої діяльності педагог може використати тантамарески, ігрові елементи з отворами для обличчя. З тантамаресками діти відчують себе впевненіше, адже їхнє обличчя залишається прихованим. Поступово сором'язливі дошкільники починають розкриватися, відчувати себе комфортно перед глядачами та із задоволенням брати участь у різноманітних виступах (Велетнюк, 2020, с. 34-35).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, аналіз наукових джерел дозволяє зробити висновок, що розвиток креативності в дошкільному віці має важливе значення для формування основ пізнавальної, емоційної та соціальної діяльності дитини. У свою чергу, театралізована діяльність, як одна з основних форм творчої діяльності, сприяє формуванню мистецько-творчої компетентності, розвитку уяви, емоційної виразності, комунікативних навичок та здатності до нестандартного вирішення завдань. Вона дозволяє дітям не лише виявляти свої творчі здібності, а й адаптуватися до змін, що є важливими для їх соціалізації і подальшого розвитку. Педагог у цьому процесі є режисером, який допомагає кожній дитині знайти свою роль у процесі творчого самовдосконалення.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні механізмів впливу театралізованої діяльності на розвиток креативності у різних вікових групах, а також аналіз ефективності різних форм театралізації в контексті соціально-психологічних умов розвитку.

Список використаних джерел

- Базовий компонент дошкільної освіти. (2021). Київ. Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0033729-21>(<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0033729-21>)
- Білер, О. С. (2020). Розвиток креативності як базової здібності дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку. В кн. *Дошкільна та початкова освіта в сучасному педагогічному просторі*: монографія (с. 7-26). Суми: СумДПУ імені А.С. Макаренка.

- Велетнюк, Л. Т. (2020). Тантамарески в дитсадку. Організація театралізованої діяльності дітей старшої групи. *Дошкільне виховання*, 10, 34-35.
- Дихта-Кірфф, В. Л. (2018). *Формування у старших дошкільників креативності в центрах розвитку дитини*. (Автореф. дис. канд. пед. наук). Інститут проблем виховання НАПН. Київ.
- Загородня, Л. П., Титаренко, С. А. (2010). *Педагогічна майстерність вихователя дошкільного закладу*: навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. Суми: Університетська книга.
- Котелянець, Ю. Г. (2020). Розвиток творчості дошкільників засобами театралізованої діяльності. *Витоки педагогічної майстерності*, 25, 106-110.
- Павленко, В. В. (2016). Креативність: сутнісна характеристика поняття. *Креативна педагогіка*, 11, 120-131.
- Пасічніченко, А. В. (2021). Формування креативності у дітей дошкільного віку. *Педагогічні науки*, 78, 17-21. Взято з <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/18499/1/PASICHNICHENKO.pdf>
- Guilford, J. P. (1958). New frontiers of testing in the discovery and development of human talent. In *Seventh Annual Western Regional Conference on Testing Problems* (pp. 30-32). Los Angeles.
- Torrance, E. P. (1988). The Nature of Creativity as Manifest in its Testing. In *The Nature of Creativity* (pp. 32-75). Cambridge: Cambridge Univ. Press.

References

- Bazovyi komponent doshkilnoi osvity v Ukraini [Basic component of preschool education]*. (2021). Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovijkomponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini> [in Ukrainian].
- Bilier, O. S. (2020). Rozvytok kreatyvnosti yak bazovoi zdibnosti ditei starshoho doshkilnoho ta mo odshoho shkilnoho viku [Development of creativity as a basic ability of children of senior preschool and primary school age]. In *Doshkilna ta pochatkova osvita v suchasnomu pedahohichnomu prostori [Preschool and primary education in the modern pedagogical space]*: monohrafiia (pp. 7-26). Sumy: SumDPU imeni A.S. Makarenka [in Ukrainian].
- Dykhta-Kirff, V. L. (2018). *Formuvannia u starshykh doshkilnykiv kreatyvnosti v tsestrakh rozvytku dytyny [Formation of creativity in older preschoolers in child development centers]*. (Extended abstract of PhD diss.). Instytut problem vykhovannia NAPN. Kyiv [in Ukrainian].
- Guilford, J. P. (1958). New frontiers of testing in the discovery and development of human talent. In *Seventh Annual Western Regional Conference on Testing Problems* (pp. 30-32). Los Angeles.
- Kotelianets, Yu. H. (2020). Rozvytok tvorchosti doshkilnykiv zasobamy teatralizovanoi diialnosti [Developing the creativity of preschoolers through theatrical activities]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti [Origins of pedagogical skill]*, 25, 106-110 [in Ukrainian].
- Pavlenko, V. V. (2016). Kreatyvnist: sutnisna kharakterystyka poniattia [Creativity: an essential characteristic of the concept]. *Kreatyvna pedahohika [Creative pedagogy]*, 11, 120-131 [in Ukrainian].
- Pasichnichenko, A. V. (2021). Formuvannia kreatyvnosti u ditei doshkilnoho viku [Formation of creativity in preschool children]. *Pedahohichni nauky [Pedagogical Sciences]*, 78, 17-21 [in Ukrainian].
- Torrance, E. P. (1988). The Nature of Creativity as Manifest in its Testing. In *The Nature of Creativity* (pp. 32-75). Cambridge: Cambridge Univ. Press.
- Veletniuk, L. T. (2020). Tantamaresky v dytsadku. Orhanizatsiia teatralizovanoi diialnosti ditei starshoi hrupy [Tantamareski in kindergarten. Organization of theatrical activities for children of the senior group]. *Doshkilne vykhovannia [Preschool education]*, 10, 34-35 [in Ukrainian].
- Zahorodnia, L. P., & Titarenko, S. A. (2010). *Pedahohichna maisternist vykhovatelja doshkilnoho zakladu [Pedagogical skills of a preschool teacher]*: navch. posib. dlia stud. vyshchyykh navch. zakl. Sumy: Universytetska knyha [in Ukrainian].

PASICHNICHENKO A., VILKHOVA O.

Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

DEVELOPMENT OF CREATIVITY OF PRESCHOOL CHILDREN IN THE PROCESS OF THEATRIZED ACTIVITIES

The article examines the role of theatrical activities in the development of the creative potential of preschool children. The concept of "creativity" is analyzed as the ability to generate new, original ideas and approaches to solving problems. The main aspects of creativity, which are manifested through creative thinking, imagination, the ability to adapt and non-standard problem solving, have been identified. It was emphasized on the importance of developing creativity in preschool age, when the foundations of cognitive and emotional activity are formed. The importance of developing creative potential is revealed not only as an innate characteristic, but also as a skill that can be developed through special techniques.

The need to use various methods to stimulate creativity in children, in particular theatrical activities, is indicated. It is noted that theatrical activities, which include theatrical games, role-playing, and creative tasks, are one of the effective methods of stimulating creativity in children. It activates imagination, develops communicative and emotional

skills, promotes self-expression and integration into society. The special role of the successful choice of means of theatrical activity, ensuring accessibility and motivation of children to joint creative activity is determined.

The importance of improving the professional skills of modern educators in the process of organizing theatrical activities is emphasized. The professional activity of educators requires not only professional knowledge (competence, methodological literacy, didactic abilities), but also special personal qualities that help to work effectively with preschool children (responsibility, patience and balance, empathy, respect for each participant in the educational process, organizational and acting skills).

Key words: *creativity, creativity of a preschool child, formation of creativity, artistic and creative competence, theatrical activity, tantamares, professional skills of the educator, professional and personal qualities of the teacher*

Стаття надійшла до редакції 31.03.2025 р.

УДК 378.04:005.095+005.73:34(73+477)

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2025.35.331138](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2025.35.331138)

ЛЕСЯ ПЕТРЕНКО

ORCID: 0000-0002-7602-8005

ВАЛЕРІЯ ЗАХАРОВА

ORCID: 0009-0004-4078-2198

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ХАРАКТЕРИСТИКА ЗМІСТУ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ МАГІСТРІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В США ТА УКРАЇНІ

Розглянуто проблеми формування правової культури магістрів зі спеціальності «Публічне управління та адміністрування». Визначено поняття правової культури магістрів публічного управління. Проаналізовано підходи і методи, які сприяють формуванню правової культури майбутніх державних службовців в США та Україні, враховуючи потреби сучасного ринку та зміни в законодавчому регулюванні. Досліджено відмінності та спільні риси правової культури магістрів, роль правових знань й умінь у роботі, розглянуто особливості їх вивчення в освітньому процесі. Запропоновано шляхи формування правової культури магістрів державного управління в Україні.

Ключові слова: *правова освіта, правова культура, правове виховання, правова свідомість, державне управління, магістри публічного управління*

Постановка проблеми. Правова культура є складовою частиною загальної культури суспільства і відіграє важливу роль у формуванні правосвідомості та правових норм. Вона охоплює сукупність правових знань, цінностей, установок та моделей поведінки, які формують відношення до права як соціального інституту. Важливо зазначити, що правова культура не обмежується лише сферою юриспруденції. Вона впливає на різні галузі знань і діяльності, включаючи освітню, наукову та професійну. Магістри публічного управління, як носії найвищого освітнього рівня, відіграють важливу роль у формуванні та розвитку правової культури суспільства. Дослідження змісту правової культури магістрів США та України дозволяє виявити як спільні, так і відмінні риси, що зумовлені історичним розвитком, національними традиціями та особливостями систем освіти в цих країнах.

Аналіз досліджень і публікацій, на які спирається автор. Проблематика правової підготовки майбутніх фахівців висвітлена в наукових працях багатьох вчених. Дослідженню правової культури присвячено чимало наукових праць вітчизняних та зарубіжних авторів. Теоретичні засади правової культури розглядаються у роботах І. Головченко, О. Данильяна, О. Петришина, В. Сальникова та інших. Питання формування правової культури у вищій школі висвітлюються у працях Н. Крестовської, О. Скакун, В. Федоренка та ін. Окремі аспекти правової культури магістрів США та України розглядаються в роботах Дж. Гардінера, Р. Летовіча, В. Андрущенко, В. Бахіна, В. Комарова та ін. Разом з тим, комплексних порівняльних досліджень правової культури магістрів публічного управління США та України поки що бракує, що зумовлює актуальність даної роботи.

Мета дослідження – розглянути педагогічні умови, за яких відбувалося формування змісту правової культури магістрів державного управління в США та України, виявити спільні та відмінні риси.

Методи дослідження – систематизація наукових джерел, термінологічний аналіз, порівняльний аналіз, узагальнення даних.

Виклад основного матеріалу дослідження. Правова культура в Україні перебуває на етапі становлення та трансформації, що зумовлено тривалим періодом перебування у складі тоталітарних режимів, які нехтували правовими цінностями та гідністю людини. Після здобуття незалежності розпочався складний процес формування нової правової системи, заснованої на демократичних принципах та повазі до прав і свобод громадян.

Структура правової культури охоплює правосвідомість, правові норми, правові відносини та правову діяльність. Значення правової культури для суспільства полягає у забезпеченні стабільності правової системи, розвитку правової свідомості громадян та підвищенні рівня правопорядку. Вплив правової культури на професійну діяльність державних службовців виявляється через їх здатність застосовувати правові знання на практиці, дотримуватись етичних норм та сприяти справедливості у суспільстві.

Для того, щоб схарактеризувати зміст сучасної американської та української правової культури магістрів публічного управління, важливо спочатку з'ясувати ключові поняття, які використовуються в цьому аналізі. Основними аналітичними інструментами сучасної компаративістики є такі категорії: права освіта, правове виховання, правова культура, правова свідомість, правова діяльність, правові традиції та звичаї, державне управління, магістри публічного управління.

Правова освіта з педагогічної точки зору – це цілеспрямований процес навчання та виховання, спрямований на формування у здобувачів освіти правової свідомості, культури і компетентності, необхідних для повноцінного функціонування у правовому суспільстві.

З педагогічної перспективи правова освіта виконує такі ключові функції:

- 1) навчальну – забезпечує передачу базових знань про закони, права та обов'язки, а також принципи правової системи;
- 2) виховну – формує повагу до правових норм, закону і правопорядку, а також морально-етичні основи поведінки в суспільстві;
- 3) розвивальну – сприяє розвитку критичного мислення, здатності аналізувати правові ситуації та приймати обґрунтовані рішення;
- 4) практичну – дає навички застосування правових знань у реальних життєвих ситуаціях для захисту своїх прав і виконання обов'язків.

В закладах вищої освіти в педагогічному контексті правова освіта здійснюється через інтеграцію правових тем у навчальні програми, організацію спеціалізованих занять, рольових ігор, дискусій, правових конкурсів.

Необхідно зазначити, що правове виховання – це безперервний процес впливу на особистість, спрямований на формування правової культури, правосвідомості та законослухняної поведінки. Його головна мета полягає у забезпеченні людини необхідними правовими знаннями, вихованні поваги до законів та їхнього дотримання.

Дослідженням встановлено, що правова культура є багатоаспектним явищем, що відображає рівень правової свідомості та правової поведінки в суспільстві. Вона включає в себе знання та розуміння права, повагу до законів, готовність їх дотримуватися та захищати правові цінності (Чужикова, 2009).

Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає правосвідомість як «сукупність правових поглядів людей, що відбивають їхню оцінку чинного права, існуючого суспільного і державного ладу, а також відповідність дій, учинків окремих громадян нормам права» (Бусел, 2005).

Правова діяльність охоплює сферу професійної діяльності юристів, державних службовців та інших фахівців, пов'язану з реалізацією правових норм та принципів.

Правові традиції та звичаї – це історично сформовані норми та правила поведінки, що відображають національні особливості правової культури. (Радкевич, 2020, с. 12).

Державне управління – це цілеспрямована діяльність органів виконавчої влади всіх рівнів (центральної, регіональної, місцевої) з реалізації державної політики, забезпечення виконання законів та нормативно-правових актів вжиття управлінських заходів для задоволення суспільних інтересів і надання публічних послуг населенню.

Магістри публічного управління – це фахівці, які отримали вищу освіту за спеціальністю, пов'язаною з організацією, керівництвом та реформуванням державних інституцій і систем публічного управління. Вони володіють знаннями, навичками та компетенціями, необхідними для ефективного управління державними органами, розробки й реалізації політики, а також для забезпечення функціонування публічних служб.

У ході наукового пошуку встановлено, що високий рівень правової культури є необхідною передумовою для успішної професійної діяльності магістрів різних спеціальностей. Для студентів юридичного профілю вона є основою їхньої фахової компетентності, передбачаючи глибоке знання законодавства, вміння його тлумачити та застосовувати, повагу до верховенства права та захист прав і

свобод громадян. Для магістрів інших спеціальностей, таких як державне управління, правова культура відіграє вкрай важливу роль у професійній діяльності, оскільки вона забезпечує належне виконання службових обов'язків, прийняття рішень відповідно до закону та етичних норм, а також сприяє підвищенню ефективності, забезпечує правомірну поведінку, формує повагу до права та правових цінностей у суспільстві, зміцнює довіру громадян до органів державної влади, є запорукою ефективного функціонування правової держави та верховенства права.

Отже, правова культура магістрів публічного управління є сукупністю їхніх правових знань, навичок застосування права, поважного ставлення до законодавства, усвідомлення важливості верховенства права та етичних цінностей, що забезпечують ефективну реалізацію державної політики, дотримання прав і свобод громадян на засадах законності та справедливості.

У процесі дослідження наукових джерел встановлено, що система підготовки магістрів публічного управління в Сполучених Штатах Америки має тривалу історію та вважається однією з найбільш престижних і високоякісних у світі. Ключовими навчальними закладами в цій сфері є провідні університети, такі як Гарвардський, Принстонський, Стенфордський, Єльський, а також спеціалізовані школи державної політики та державного управління при інших відомих університетах.

Після здобуття незалежності Сполучених Штатів Америки американська правова теорія та практика досягли значного прогресу, відбувся стрімкий відхід від колишньої британської правової традиції та активний пошук власного, самобутнього правового шляху розвитку, що відкрило шлях для незалежного розвитку права. Американські законодавці отримали унікальну можливість формувати власну правову доктрину, враховуючи особливості історичного розвитку та прагнення американського народу (Кравчук, 2004).

Правова культура магістрів США формувалася під впливом унікального поєднання історичних подій, культурних традицій та ідеологічних чинників, що визначили її особливості. Ідеї Просвітництва та принципи конституціоналізму, закладені в Декларації незалежності та Конституції США, стали фундаментом правової системи країни, проголосивши цінності свободи, рівності, народного суверенітету та обмеження влади держави. Традиції протестантизму та пуританства наголошували на особистій відповідальності, важливості праці, дотриманні моральних норм та цінності освіти, сприяючи формуванню поваги до закону та усвідомленню необхідності правової регламентації суспільного життя.

Молодь отримує базові знання про те, як працює політико-правова система країни, розглядаючи такі теми: «Як законопроект стає законом», «Процедури виборів», «Системи стримувань і противаг у політиці», «Конституція США», «Біль про права», відбувається поглиблене вивчення конституційних принципів, політичних інститутів, а також розгляд питань сутності права, політики та участі в політичному житті країни. Студенти аналізують роль громадян у формуванні законодавчої та виконавчої влади, значення виборчого процесу, механізми захисту прав і свобод людини. Такий системний підхід до правового навчання з ранніх років сприяє формуванню високої правової культури американського суспільства, розумінню важливості верховенства права, поваги до демократичних цінностей та інститутів. Ця основа забезпечує подальше зміцнення правової культури громадян на всіх етапах їхнього життя, у тому числі під час здобуття вищої освіти та професійної діяльності в державному секторі (Гетьман, Данильчан, 2012).

Особливості системи вищої освіти та підготовки магістрів у США Система вищої освіти Сполучених Штатів Америки відрізняється високим ступенем децентралізації та автономії університетів. Кожен заклад вищої освіти самостійно розробляє освітні програми, навчальні плани та методи викладання. Це забезпечує значне різноманіття підходів до підготовки магістрів у різних галузях знань.

Магістерські програми в США можуть мати як академічну, так і професійну орієнтацію. Академічні програми зосереджені на поглибленому вивченні теоретичних основ певної дисципліни та підготовці до наукової кар'єри і продовження освіти на докторському рівні. Професійні програми спрямовані на формування практичних навичок та компетенцій, необхідних для успішної роботи в певній галузі.

Підготовка магістрів у США характеризується акцентом на розвитку критичного мислення, дослідницьких навичок, комунікативних здібностей та вмінь командної роботи. Особлива увага приділяється практичному застосуванню теоретичних знань через кейс-стаді, симуляції, проектну діяльність, стажування та інші форми навчання.

Особливістю формування правової культури майбутніх магістрів публічного управління в США є комплексний підхід, який органічно поєднує ґрунтовну теоретичну підготовку з практичним досвідом та формуванням професійних навичок. Навчальні програми включають детальне вивчення конституційного права, адміністративного права, законодавчого процесу, регуляторної політики, права інтелектуальної власності, екологічного права та інших галузей права, що мають безпосереднє відношення до діяльності державних службовців на різних рівнях влади.

Практична складова підготовки магістрів публічного управління в США відіграє вкрай важливу роль у формуванні їхньої правової культури. Під час навчання студенти обов'язково беруть участь у різноманітних практичних проєктах, стажуваннях у державних установах, симуляціях та кейсових

вправах, що дозволяє їм застосувати набуті знання на практиці, краще зрозуміти реалії державної служби та сформувати необхідні навички.

Приклади кращих практик формування правової культури магістрів публічного управління в США включають залучення практикуючих юристів, суддів, досвідчених державних службовців до викладання окремих курсів, проведення майстер-класів та тренінгів, що дозволяє студентам отримати цінні знання та поради безпосередньо від фахівців-практиків. Організація навчальних поїздок до судових установ, законодавчих органів, державних відомств та агентств для ознайомлення з їхньою роботою, структурою, процесами прийняття рішень тощо, допомагає майбутнім державним службовцям краще зрозуміти специфіку роботи різних гілок влади. Впровадження інноваційних методів навчання, таких як використання віртуальної реальності для моделювання різних ситуацій, з якими можуть зіткнутися державні службовці, проведення онлайн-симуляцій та ігор дозволяє покращити аналітичні та комунікативні навички.

Таким чином, система підготовки магістрів публічного управління в США приділяє велику увагу формуванню їхньої правової культури, що забезпечує: по-перше, високий рівень правових знань; по-друге, етичних цінностей; по-третє, практичних навичок та готовність ефективно виконувати свої обов'язки на державній службі в умовах складного правового середовища.

Правова культура магістрів публічного управління України формувалася під впливом складних історичних подій та культурних традицій, що визначили її особливості та відмінності від інших правових культур.

В умовах радянського тоталітарного режиму правова культура розвивалася в атмосфері обмеженої свободи слова, політичних репресій, відсутності незалежного правосуддя та дієвих механізмів захисту прав людини. Це призвело до формування в суспільстві скептичного ставлення до права, недовіри до державних інституцій та поширення правового нігілізму.

Водночас, у правовій культурі українців віддзеркалилися традиції козацького самоврядування, постулати Січового права, боротьба за національну самобутність та ідеали свободи, що знайшли своє втілення у періоди національно-визвольних змагань та в діяльності видатних українських політичних, культурних і наукових діячів.

Після здобуття Україною незалежності розпочався складний процес відродження та формування національної правової системи, заснованої на принципах верховенства права, демократії та поваги до прав людини. Цей процес супроводжувався активізацією громадянського суспільства, розвитком правозахисного руху, зміцненням академічних свобод у вищій школі та поступовим подоланням радянських стереотипів у ставленні до права (Ковбасюк, 2012).

Система підготовки магістрів публічного управління в Україні має свої особливості та відрізняється від моделі, прийнятої в США та інших розвинених країнах. Основними навчальними закладами, що готують фахівців з державного управління, є провідні університети, зокрема Національна академія державного управління при Президентові України, а також низка класичних та профільних університетів у різних регіонах країни, серед яких можна відзначити Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Львівський національний університет імені Івана Франка та інші.

У системі вищої освіти в Україні приділяється значна увага формуванню правової культури майбутніх фахівців різних галузей. Окрім вивчення базового курсу «Основи теорії держави і права», студенти опановують низку спеціалізованих дисциплін, факультативів та розділів навчальних курсів, безпосередньо пов'язаних з їхньою майбутньою професійною діяльністю. (Герасіна, 2012).

Формування правової культури майбутніх магістрів публічного управління в Україні передбачає вивчення як загальних правових дисциплін, так і спеціалізованих курсів, пов'язаних із державним управлінням та публічною службою. Зокрема, у навчальних програмах зазвичай присутні такі дисципліни, як конституційне право, адміністративне право, цивільне право, трудове право, а також курси, присвячені правовим засадам державного управління, адміністративним процедурам, публічній службі та державній політиці.

Водночас, слід відзначити, що в українській системі підготовки магістрів публічного управління обсяг практичної складової, як правило, є меншим порівняно з американською моделлю. Хоча деякі навчальні заклади намагаються впроваджувати елементи практичного навчання, такі як стажування в державних установах, проведення симуляцій та кейсових вправ, але ця практика ще не є систематичною.

Виклики у формуванні належної правової культури магістрів публічного управління в Україні пов'язані з низкою факторів, які потребують уваги та вирішення: по-перше, недостатній рівень практичної орієнтації навчальних програм. Нерідко навчання зосереджується на теоретичних аспектах права та державного управління, що призводить до розриву між здобутими знаннями та реаліями державної служби; по-друге, обмежені можливості для проходження стажувань та набуття практичного досвіду роботи в державних установах під час навчання. Така практика дозволяє студентам безпосередньо ознайомитися з процесами прийняття рішень, побудовою організаційної структури та специфікою роботи різних державних органів; по-третє, недостатня увага до питань етики та

формування цінностей державної служби, таких як чесність, неупередженість, прозорість, підзвітність та служіння суспільству; по-четверте, брак кваліфікованих викладачів-практиків, які мають безпосередній досвід роботи в органах державної влади та можуть поділитися реальними кейсами, прикладами та інсайтами з практичної діяльності. Більшість викладачів мають суто теоретичний бекграунд, що може знижувати практичну цінність навчання.

Важливо також забезпечити ефективну взаємодію між органами державної влади, академічними колами та громадянським суспільством у питаннях підвищення правової культури державних службовців. Громадські організації, експертні групи та незалежні аналітичні центри можуть відігравати роль неупереджених моніторів та консультантів, надаючи об'єктивну оцінку рівня правової культури в державному секторі та пропонуючи рекомендації щодо її вдосконалення.

Слід зазначити, що формування належної правової культури магістрів публічного управління є лише одним з елементів ширшого процесу реформування державної служби та вдосконалення системи державного управління в Україні. Ефективність цих зусиль значною мірою залежатиме від політичної волі та послідовності у реалізації комплексних реформ, спрямованих на забезпечення верховенства права, боротьбу з корупцією, підвищення прозорості та підзвітності органів державної влади.

Отже, підвищення рівня правової культури магістрів публічного управління є важливим кроком на шляху до побудови ефективної та відповідальної системи державного управління в Україні, яка б користувалася довірою та повагою з боку громадян. Це вимагає комплексного підходу, який охоплює вдосконалення навчальних програм, залучення практикуючих фахівців, розширення можливостей для практичного навчання, впровадження інноваційних методів викладання та формування належної корпоративної культури в державних органах.

Правова культура магістрів публічного управління у США та Україні має багато спільного. Перш за все, вони повинні мати глибокі знання про законодавчу базу, яка регулює державну службу та управління. Це включає розуміння конституційного права, адміністративного права, а також спеціалізованих галузей, таких як бюджетне та фінансове право. Знання цих законодавчих основ є фундаментом для розуміння і застосування права в практиці державного управління.

Ще однією важливою спільною рисою обох країн є захист прав людини. Магістри державного управління повинні знати про міжнародні та національні стандарти у цій сфері та вміти їх застосовувати на практиці. Це забезпечує, що державні службовці не лише виконують свої обов'язки, але й захищають права та свободи громадян.

Після призначення на посади магістри публічного управління в США зобов'язані неухильно дотримуватися кодексів етики, норм законодавства та забезпечувати підзвітність перед громадянами. Їх діяльність перебуває під пильним контролем інститутів громадянського суспільства та незалежних експертних центрів.

На противагу цьому, в Україні спостерігається недостатній рівень правової культури серед магістрів державного управління. Незважаючи на наявність певних правових дисциплін у навчальних програмах, випускники часто демонструють прогалини у знанні законодавчої бази, формальне ставлення до принципів верховенства права та низьку мотивацію до неухильного дотримання правових норм.

Після призначення на посади в органах влади магістри державного управління в Україні нерідко стикаються з випадками корупції, зловживання службовим становищем та ігноруванням інтересів громадян. Контроль з боку громадськості та незалежних інституцій є недостатньо ефективним. Вирішення цієї проблеми в Україні потребує комплексних зусиль щодо реформування системи підготовки державних службовців, забезпечення дієвого громадянського контролю та формування атмосфери нетерпимості до порушень закону.

Запозичення позитивного досвіду США у сфері формування правової культури магістрів публічного управління та його адаптація до українських реалій може сприяти підвищенню рівня професійної підготовки майбутніх державних службовців, формуванню у них глибоких правових знань, етичних цінностей та практичних навичок, необхідних для ефективного виконання своїх обов'язків у відповідності до закону та на благо суспільства. Це, у свою чергу, матиме позитивний вплив на якість роботи органів державної влади, зміцнення верховенства права та підвищення довіри громадян до державних інституцій. (Корнута, Неугодніков, 2021)

Таким чином, правова культура магістрів публічного управління у США та Україні має як спільні, так і відмінні риси. Спільним є акцент на законність, етичність та захист прав людини, що забезпечує високий рівень професіоналізму та відповідальності державних службовців. Відмінності ж полягають у правових системах, підходах до навчання, регуляторних рамках та інституційних механізмах. Вивчення цих аспектів дозволяє краще розуміти, як можна покращити систему підготовки державних управлінців та підвищити ефективність державного управління в обох країнах.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Такими чином, ґрунтовне дослідження змісту правової культури магістрів публічного управління в США та Україні виявило суттєві відмінності у рівні правової культури та її складових між двома країнами. У США правова культура магістрів публічного управління характеризується високим рівнем знань законодавства, поважним ставленням до

верховенства права та усвідомленням важливості дотримання правових норм у професійній діяльності. Майбутні фахівці в США демонструють глибоке розуміння принципів правової держави, поділу влади та захисту прав і свобод громадян. Вони вважають неухильне дотримання законодавства та етичних норм невід'ємною складовою своєї професійної діяльності.

Натомість в Україні, на жаль, рівень правової культури магістрів державного управління залишається недостатнім. Спостерігаються прогалини у знанні законодавчої бази, низька мотивація до дотримання правових норм та формальне, поверхнєве ставлення до принципів верховенства права. Така ситуація може негативно позначитися на ефективності державного управління, якості надання адміністративних послуг та рівні довіри громадян до органів влади. Формальне ставлення до права та ігнорування його норм можуть сприяти поширенню корупційних практик та зловживанням службовим становищем.

Враховуючи виявлені недоліки у рівні правової культури магістрів публічного управління в Україні, можна сформулювати низку практичних рекомендацій для виправлення ситуації.

По-перше, необхідно вдосконалити навчальні програми підготовки магістрів державного управління, збільшивши обсяг дисциплін, пов'язаних із вивченням законодавства, принципів правової держави, захисту прав людини та механізмів протидії корупції. Це дозволить сформувати ґрунтовну теоретичну базу правових знань майбутніх державних службовців.

По-друге, доцільно запровадити обов'язкове проходження практики в органах державної влади та місцевого самоврядування для набуття практичних навичок застосування правових норм у реальній професійній діяльності та заохочувати магістрів державного управління до постійного самовдосконалення та підвищення кваліфікації у сфері правових знань.

Отже, у проведеному дослідженні з'ясовано, щот реалізація зазначених рекомендацій дозволить істотно підвищити рівень правової культури магістрів. Це, в свою чергу, матиме позитивний вплив на ефективність державного управління, забезпечення верховенства права, якість надання адміністративних послуг та захист прав і свобод громадян. Висока правова культура державних службовців є запорукою побудови дійсно правової та демократичної держави.

Здійснене дослідження не вичерпує усіх аспектів визначеної проблеми і потребує подальшого дослідження нових ефективних форм та підходів до формування правової культури магістрів державного управління в Україні, а також розробки та впровадження спеціалізованих курсів та програм для майбутніх державних службовців.

Список використаних джерел

- Бусел, В. Т. (Ред.). (2005). *Великий тлумачний словник сучасної української мови*. Київ; Ірпінь: Перун.
- Герасіна, Л. М., Данильян, О. Г. (2009). *Правосвідомість і правова культура як базові чинники державо-творчого процесу в Україні*: монографія. Харків: Право.
- Гетьман, А. П., Данильян О. Г. (2012). *Філософія правового виховання*: навч. посіб. Харків: Право.
- Євтушенко, О. Н. (2013). *Державне управління (Основи теорії державного управління)*. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили.
- Ковбасюк, Ю. В., Ващенко, К. О. (2012). *Державне управління* (Т. 1). Дніпропетровськ: НАДУ.
- Корнута, Л. М., Неуходніков, А. О. (2021). Окремі аспекти професійної підготовки публічних службовців: зарубіжний досвід Великобританії та США. *Прикарпатський юридичний вісник*, 5 (40), 113-118. DOI: <https://doi.org/10.32837/руув.v0i5.947>
- Кравчук, М. В. (2004). *Правова система США*. Київ: Нора-Друк.
- Радкевич, О. П. (2020). *Розвиток правової культури педагогічних працівників закладів професійної освіти: теорія і практика*: монографія. Київ: Майстер Книг.
- Чужикова, В. Г. (2009). *Методика викладання права*: навч. посіб. Київ: КНЕУ.

References

- Busel, V. T. (Ed.). (2005). *Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [The great explanatory dictionary of modern Ukrainian language]*. Kyiv; Irpin: Perun [in Ukrainian].
- Chuzhykova, V. H. (2009). *Metodyka vykladannia prava [Methods of teaching law]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
- Gerasina, L. M., & Danylyan, O. H. (2009). *Pravosvidomist i pravova kultura yak bazovi chynnyky derzhavotvorchoho protsesu v Ukraini [Legal consciousness and legal culture as basic factors of state-building process in Ukraine]*: monohrafiia. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
- Hetman, A. P., & Danylyan, O. H. (2012). *Filosofia pravovoho vykhovannia [Philosophy of legal education]*. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
- Kovbasiuk, Yu. V., & Vashchenko, K. O. (2012). *Derzhavne upravlinnia [Public administration]* (Vol. 1). Dnipropetrovsk: NADU [in Ukrainian].
- Kornuta, L. M., & Neuhodnykov, A. O. (2021). Oкреmi aspekty profesiinoi pidhotovky publichnykh sluzhbovtziv: zarubizhnyi dosvid Velykobrytanii ta SSHa [Some aspects of professional training of public servants: zarubizhnyi dosvid Velykobrytanii ta SSHa].

foreign experience of Great Britain and USA]. *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk [Prekarpathian Legal Bulletin]*, 5 (40), 113-118. DOI: <https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i5.947> [in Ukrainian].

Kravchuk, M. V. (2004). *Pravova systema SShA [The legal system of the USA]*. Kyiv: Nora-Druk [in Ukrainian].

Radkevych, O. P. (2020). *Rozvytok pravovoi kultury pedahohichnykh pratsivnykiv zakladiv profesiinoi osvity: teoriia i praktyka [Development of legal culture of vocational education teachers: theory and practice]*. Kyiv: Maister Knyh [in Ukrainian].

Yevtushenko, O. N. (2013). *Derzhavne upravlinnia (Osnovy teorii derzhavnoho upravlinnia) [Public administration (Fundamentals of public administration theory)]*. Mykolaiv: Vydavnytstvo ChNU im. Petra Mohyly [in Ukrainian].

PETRENKO L., ZAKHAROVA V.

Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

CHARACTERISTICS OF THE CONTENT OF THE LEGAL CULTURE OF MASTERS OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE USA AND UKRAINE

Legal culture is an integral part of the general culture of society and plays an important role in shaping legal consciousness and legal norms. It encompasses a set of legal knowledge, values, attitudes and behavioral patterns that shape the perception of law as a social institution. It is important to note that legal culture is not limited to the field of jurisprudence alone. It influences various areas of knowledge and activity, including education, science and professional practice.

Master's degree holders in public administration play a crucial role in shaping and developing the legal culture of society. A comparative study of the legal culture of master's students in the USA and Ukraine allows for the identification of both common and distinct features, which are determined by historical development, national traditions and the specifics of the education systems in these countries.

The issue of legal training for future specialists has been explored in the scholarly works of many researchers. Numerous studies by domestic and foreign authors have been dedicated to the examination of legal culture. The theoretical foundations of legal culture are discussed in the works of I. Holovchenko, O. Danylyan, O. Petryshyn, V. Salnykov, and others. The formation of legal culture in higher education is addressed in the studies of N. Krestovska, O. Skakun, V. Fedorenko, and others. Certain aspects of the legal culture of master's students in the USA and Ukraine are examined in the works of J. Gardiner, R. Letovych, V. Andrushchenko, V. Bakhin, V. Komarov, and others.

There is still a lack of comprehensive comparative studies on the legal culture of public administration master's students in the USA and Ukraine, which underscores the relevance of this research.

The research aims to explore the pedagogical conditions that shaped the legal culture of masters of public administration in the USA and Ukraine, while identifying their similarities and differences.

An in-depth study of the legal culture of masters of public administration in the USA and Ukraine has revealed significant differences in the level of legal culture and its components between the two countries.

In the USA the legal culture of masters of public administration is characterized by a high level of legal knowledge, respect for the rule of law, and an awareness of the importance of adhering to legal norms in professional activities. Future specialists in the USA demonstrate a deep understanding of the principles of a legal state, separation of powers, and the protection of citizens rights and freedoms. They consider strict compliance with legislation and ethical standards to be an integral part of their professional responsibilities.

Ukraine unfortunately still lags in the level of legal culture among masters of public administration. There are gaps in knowledge of the legal framework, low motivation to comply with legal norms, and a formal, superficial attitude toward the principles of the rule of law. This situation can negatively affect the efficiency of public administration, the quality of administrative services, and citizens trust in government institutions. A dismissive attitude toward the law and disregard for its norms may contribute to the spread of corruption and abuse of power.

This research has demonstrated that implementing these recommendations would significantly raise the level of legal culture among masters of public administration. This, in turn, would positively impact the efficiency of public administration, the enforcement of the rule of law, the quality of administrative services, and the protection of citizens' rights and freedoms. A high legal culture among civil servants is essential for building a truly democratic and law-governed state.

Key words: *legal education, legal culture, legal upbringing, legal awareness, public administration, master's in public administration*

Стаття надійшла до редакції 30.03.2025 р.

УДК 796.011.1:[37.035:172.12

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2025.35.331140](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2025.35.331140)

ВОЛОДИМИР ПОНОМАРЬОВ

ORCID: 0009-0004-8681-6576

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ ОСОБИСТОСТІ У ПРОЦЕСІ ЗАНЯТЬ СПОРТОМ

У статті здійснено теоретичне осмислення впливу спорту на формування громадянської позиції особистості. З'ясовано, що спорт виступає не лише засобом фізичного розвитку, а й важливим соціокультурним феноменом, що сприяє формуванню моральних орієнтацій, соціальної відповідальності та активної громадянської позиції. У статті розглянуто соціально-психологічні чинники, що визначають цей процес, з урахуванням як внутрішніх (мотиваційних, когнітивних), так і зовнішніх (поведінкових, комунікативних) аспектів. Зокрема роль мотивації, самооцінки, соціальної підтримки та групової динаміки. Аналізуються механізми соціалізації у спортивному середовищі, які сприяють формуванню громадянської самосвідомості та інтеграції спорту в систему громадянської освіти.

***Ключові слова:** громадянська позиція, соціально-психологічні чинники, спорт, соціалізація, виховний потенціал спорту*

Постановка проблеми, її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями.

Актуальність наукового дослідження зумовлена необхідністю теоретичного осмислення впливу спортивної діяльності на процес соціалізації та громадянського становлення індивіда. У сучасних умовах трансформації суспільних відносин спорт виступає не лише як засіб фізичного вдосконалення, а й як важливий соціокультурний феномен, що сприяє формуванню морально-етичних орієнтацій, громадянської відповідальності, правосвідомості та соціальної активності особистості.

Дослідження цієї проблематики є ключовим для визначення психологічних механізмів, що зумовлюють вплив взаємодії у спортивному середовищі на формування громадянської самосвідомості особистості, а також для визначення виховного потенціалу спорту як інструменту соціалізації, що сприятиме його ефективній інтеграції у систему громадянської освіти та соціального виховання.

Враховуючи значну роль спорту у формуванні соціально активних громадян, поглиблений аналіз його соціально-психологічних детермінант є важливим для розробки ефективних освітніх, виховних та соціальних стратегій, спрямованих на формування громадянської позиції молоді та дорослого населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування громадянської позиції особистості у контексті соціально-психологічних факторів та спортивної діяльності знайшла відображення у наукових дослідженнях ряду вчених. Зокрема, у монографії «Громадянські якості підлітків: теорія і практика становлення» (Грітчина А. І., Алексеєнко Т. Ф., Карпушевська Л. Р., Роговець О. В.) розглядається процес формування громадянських якостей у підлітків, акцентуючи увагу на соціально-психологічних аспектах їх розвитку.

Особливості впливу спортивної діяльності на формування особистості людини аналізуються у дослідженні Дейнеко А. Х., Біленької І. Г., Красової І. В. (2020). Автори розглядають спорт як важливий соціалізаційний чинник, що сприяє формуванню особистісних та громадянських якостей індивіда. У дослідженні Петровської І. (2020) розглядаються соціально-психологічні чинники становлення громадянської ідентичності особистості, що дозволяє краще зрозуміти процеси розвитку громадянської самосвідомості в умовах сучасного суспільства.

Практичні аспекти розвитку громадянської компетентності майбутніх педагогів представлені у посібнику «Соціально-психологічні ресурси розвитку громадянської компетентності майбутніх педагогів» (Позняк С. І., Сидоркіна М. Ю., Остапенко І. В., Краснякова А. О., Скнар О. М.). У ньому обґрунтовується важливість педагогічної підготовки у формуванні громадянської свідомості та активності молоді.

Фурман О. (2015) у своїй роботі аналізує психологічні чинники, що впливають на становлення громадянської відповідальності особистості, наголошуючи на ролі соціальних інститутів у цьому процесі. У дослідженні Шепеленко Т. В., Буц А. М., Бодренкової І. О. (2018) розглядається вплив фізичного виховання на становлення свідомого громадянина через формування здорових життєвих звичок.

Соціально-психологічні аспекти громадянського розвитку особистості в ранньому юнацькому віці висвітлюються у праці Шульги (Гриджук) В. Д. Автор аналізує питання становлення громадянської

позиції учнівської молоді, наголошуючи на важливості ранньої соціалізації та формування відповідальності перед суспільством.

Метою статті є дослідження соціально-психологічних чинників, які впливають на формування громадянської позиції особистості в процесі занять спортом, з акцентом на аналізі внутрішніх та зовнішніх аспектів, що сприяють розвитку активної громадянської свідомості та відповідальності.

Викладення основного матеріалу дослідження. Розглядаючи соціально-психологічні характеристики громадянського розвитку особистості, дослідники підкреслюють, що громадянська позиція є результатом складного взаємозв'язку внутрішніх (пізнавальний і мотиваційний компоненти, пов'язані з розвитком свідомості та відповідальності) і зовнішніх факторів (повідінковий компонент, що проявляється в суспільно-корисній діяльності) розвитку людини (Шульга, Фурман, Позняк та інші)

Громадянська позиція, як комплекс переконань, установок і дій, спрямованих на активну участь у житті суспільства, формується під впливом різних чинників, серед яких спорт займає особливе місце завдяки своїй здатності об'єднувати людей, розвивати дисципліну та сприяти усвідомленню власної ролі у соціальному середовищі.

Відомо, що у процесі занять спортом особистість проходить через етапи соціалізації, які включають взаємодію з тренерами, товаришами по команді та суперниками, що сприяє розвитку таких якостей, як справедливість, толерантність, повага до правил і готовність до співпраці. Спорт, як соціальний інститут, створює умови для формування громадянської свідомості через залучення до командної роботи, де кожен учасник усвідомлює свою відповідальність за спільний результат.

Наприклад, командні види спорту, вчать особистість діяти в інтересах колективу, поступатися власними амбіціями заради загальної мети, що є важливим елементом громадянської поведінки. Водночас індивідуальні види спорту, сприяють розвитку самодисципліни, наполегливості та самоконтролю, які також є невід'ємними рисами активного громадянина.

Підкреслимо також важливу роль виховного потенціалу тренера, який виступає не лише як наставник у спортивній майстерності, але й як приклад моральної поведінки та громадянської відповідальності.

Через дотримання етичних норм, повагу до суперників і пропаганду здорового способу життя спорт формує у людини розуміння своєї ролі у суспільстві. Крім того, спортивні змагання часто стають платформою для прояву національної ідентичності, що підсилює почуття приналежності до певної спільноти та мотивує до активної участі у її житті.

Дослідження показують, що регулярні заняття спортом сприяють зниженню рівня агресії, підвищенню соціальної адаптації та формуванню позитивного ставлення до суспільних норм. У контексті сучасних викликів, таких як глобалізація та соціальна нерівність, спорт може виступати інструментом інтеграції, допомагаючи долати бар'єри між різними групами населення.

Ми погоджуємось з тим, що ефективність цього процесу залежить від того, наскільки спортивна діяльність супроводжується цілеспрямованим виховним впливом, адже без належної педагогічної підтримки спорт може залишатися лише фізичною активністю, не впливаючи на громадянську свідомість. Таким чином, формування громадянської позиції у процесі занять спортом є багатогранним процесом, який охоплює соціальні, психологічні та моральні аспекти розвитку особистості, роблячи спорт не лише засобом фізичного вдосконалення, але й потужним інструментом виховання активних і відповідальних членів суспільства.

Аналіз літературних джерел та власний досвід дозволяють стверджувати, що соціально-психологічні чинники відіграють ключову роль у процесі формування громадянської позиції особистості, оскільки вони впливають на два фундаментальні аспекти цього процесу: як людина сприймає себе у соціальному контексті та як вона взаємодіє з оточенням під час занять спортом, створюючи цілісний механізм виховання активного громадянина.

Перший аспект охоплює внутрішні психологічні процеси, які формують основу громадянської позиції. Зокрема, самооцінка є визначальним чинником, адже від того, як людина оцінює власні здібності та цінність, залежить її готовність брати на себе відповідальність у соціальних ситуаціях.

У контексті занять спортом, висока самооцінка може проявлятися як впевненість під час змагань і тренувань, коли спортсмен відчуває себе здатним впливати на результат команди або досягати особистих цілей, що поступово переростає в усвідомлення свого значення у суспільстві.

Самоусвідомлення, у свою чергу, відіграє не менш важливу роль, допомагаючи людині усвідомити себе як невід'ємну частину соціального цілого. У процесі заняття спортом, при регулярній участі у спортивних заходах, які супроводжують почуття єдності чи спільної мети, розвивається розуміння власної причетності до колективу та громади загалом.

Мотивація доповнює цей процес, визначаючи, причини занять спортом: якщо це внутрішнє прагнення до самовдосконалення чи бажання принести користь команді, це сприяє розвитку громадянських цінностей, таких як справедливість, дисципліна та солідарність, на відміну від суто зовнішньої мотивації, орієнтованої на нагороди чи визнання, яка може обмежувати глибинний вплив на громадянську свідомість.

Таким чином, зазначені внутрішні чинники створюють психологічну базу, на якій будується готовність особистості сприймати себе як активного учасника соціального життя.

Другий аспект стосується взаємодії з оточенням під час занять спортом, що забезпечує практичну реалізацію громадянської позиції через поведінку та дії.

Соціальна підтримка є одним із ключових елементів цього процесу: позитивні стосунки з тренерами, товаришами по команді чи навіть суперниками формують атмосферу довіри, яка мотивує людину діяти не лише заради себе, а й заради інших. Наприклад, підтримка від тренера у складний момент тренувань чи змагань, та слова заохочення від партнерів по команді можуть зміцнити почуття належності до колективу, що є важливим для розвитку громадянської відповідальності.

Однак, є розуміння, що групова динаміка в командних видах спорту може як стимулювати, так і гальмувати формування громадянської позиції – позитивна атмосфера співпраці підсилює почуття солідарності, тоді як конфлікти чи конкуренція всередині команди можуть послабити соціальні зв'язки.

Емоційний інтелект, як здатність розпізнавати емоції інших, співпереживати та реагувати на них адекватно є критично важливою у спортивному середовищі, де взаємодія відбувається інтенсивно та часто у стресових умовах. Наприклад, спортсмен, який уміє підтримати товариша після програшу чи конструктивно вирішити конфлікт із суперником, демонструє якості, що лежать в основі громадянської толерантності та вміння працювати на благо громади.

Таким чином, соціальна підтримка, групова динаміка та емоційний інтелект перетворюють внутрішню основу громадянської позиції на конкретні дії, які проявляються у спортивній практиці.

Висновки. Узагальнюючи, слід констатувати, що формування громадянської позиції у процесі занять спортом є багатограним процесом, який охоплює соціальні, психологічні та моральні аспекти розвитку особистості, роблячи спорт не лише засобом фізичного вдосконалення, але й потужним інструментом виховання активних і відповідальних членів суспільства, де соціально-психологічні чинники виступають каталізатором цього розвитку.

Список використаних джерел

- Грітчина Ю, А. І. (Ред.). (2018). *Громадянські якості підлітків: теорія і практика становлення*: монографія. Кропивницький: Імекс-ЛТД. Взято з https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/711694/1/06_%D0%93%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D1%8F%D0%BD%D1%81_%D0%BAi_%D1%8F%D0%BA%D0%BE%D1%81%D1%82i_%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D0%B8%D1%8F_ALL.pdf
- Дейнеко, А. Х., Біленька, І. Г., Красова, І. В. (2020). *Особливості впливу спортивної діяльності на формування особистості людини*. Взято з <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/68/1542/3378-1?inline=1>
- Петровська, І. (2020). Соціально-психологічні чинники становлення громадянської ідентичності особистості. *Проблеми сучасної психології*, 49, 269-295. DOI: <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2020-49.269-295>
- Позняк, С. І. (Ред.). (2022). *Соціально-психологічні ресурси розвитку громадянської компетентності майбутніх педагогів*: практичний посібник. Кропивницький: Імекс-ЛТД.
- Фурман, О. (2015). Громадянська відповідальність особистості як предмет психологічного дослідження. *Психологія і суспільство*, 1, 65-91. Взято з http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/7229/1/1_15.pdf
- Шепеленко, Т. В., Буц, А. М., Бодренкова, І. О. (2018). *Фізичне виховання у формуванні здорового способу життя*: навч. посіб. Харків: УкрДУЗТ. Взято з <http://lib.kart.edu.ua/bitstream/123456789/2450/1/%D0%9D%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf>
- Шульга (Гриджук), В. Д. *Соціально-психологічні аспекти громадянського розвитку особистості в ранньому юнацькому віці (до питання становлення громадянської позиції учнівської молоді)*. Взято з <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/166213/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F%20%D0%A8%D1%83%D0%BB%D1%8C%D0%B3%D0%B8%20%28%D0%93%D1%80%D0%B8%D0%B4%D0%B6%D1%83%D0%BA%29%20%D0%92.%D0%94.%202.pdf>

References

- Deineko, A. Kh., Bilenka, I. H., & Krasova, I. V. (2020). *Osoblyvosty vplyvu sportyvnoi diialnosti na formuvannia osobystosti liudyny [Peculiarities of the influence of sports activities on the formation of a person's personality]*. Retrieved from <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/68/1542/3378-1?inline=1> [in Ukrainian].
- Furman, O. (2015). Hromadianska vidpovidalnist osobystosti yak predmet psykhologichnoho doslidzhennia [Civic responsibility of the individual as a subject of psychological research]. *Psykhohohiia i suspilstvo [Psychology*

and society], 1. 65-91. Retrieved from http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/7229/1/1_15.pdf [in Ukrainian].

- Hritchyna, A. I. (Ed.). (2018). *Hromadianski yakosti pidlitkiv: teoriia i praktyka stanovlennia [Civic qualities of adolescents: theory and practice of formation]: monohrafiia*. Kropyvnytskyi: Imeks-LTD. Retrieved from https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/711694/1/06_%D0%93%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D1%8F%D0%BD%D1%81_%D0%BAi_%D1%8F%D0%BA%D0%BE%D1%81%D1%82i_%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D0%B8%D1%8F_ALL.pdf [in Ukrainian].
- Petrovska, I. (2020). Sotsialno-psykholohichni chynnyky stanovlennia hromadianskoi identychnosti osobystosti [Socio-psychological factors in the formation of a person's civic identity]. *Problemy suchasnoi psykholohii [Problems of modern psychology]*, 49, 269-295. DOI: <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2020-49.269-295> [in Ukrainian].
- Pozniak, S. I. (Ed.). (2022). *Sotsialno-psykholohichni resursy rozvytku hromadianskoi kompetentnosti maibutnikh pedahohiv [Socio-psychological resources for developing civic competence of future teachers]: praktychnyi posibnyk*. Kropyvnytskyi: Imeks-LTD [in Ukrainian].
- Shepelenko, T. V., Buts, A. M., & Bodrenkova, I. O. (2018). *Fizychnye vykhovannia u formuvanni zdorovoho sposobu zhyttia [Physical education in the formation of a healthy lifestyle]: navch. posibnyk*. Kharkiv: UkrDUZT. Retrieved from <http://lib.kart.edu.ua/bitstream/123456789/2450/1/%D0%9D%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf> [in Ukrainian].
- Shulha (Hrydzhuk), V. D. *Sotsialno-psykholohichni aspekty hromadianskoho rozvytku osobystosti v rannomu yunatskomu vitsi (do pytannia stanovlennia hromadianskoi pozytsii uchnivskoi molodi) [Socio-psychological aspects of civic development of the individual in early adolescence (on the issue of the formation of the civic position of student youth)]*. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/166213/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F%20%D0%A8%D1%83%D0%BB%D1%8C%D0%B3%D0%B8%20%28%D0%93%D1%80%D0%B8%D0%B4%D0%B6%D1%83%D0%BA%29%20%D0%92.%D0%94.%202.pdf> [in Ukrainian].

PONOMAROV V.

Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL FACTORS IN THE FORMATION OF AN PERSONAL POSITION IN THE SPORTS ACTIVITIES

The article provides a theoretical analysis of the socio-psychological factors influencing the formation of an individual's civic position in the context of sports activities. The relevance of the study is determined by the need for a theoretical understanding of the impact of sports on socialization processes and the civic development of an individual. In modern society, sports function not only as a means of physical development but also as a significant sociocultural phenomenon that contributes to the formation of moral and ethical values, legal consciousness, social engagement, and personal responsibility.

The aim of the study is to analyze the socio-psychological factors influencing the formation of an individual's civic position in the sports environment, taking into account both internal (motivational, cognitive) and external (behavioral, communicative) aspects. The article examines the impact of group dynamics, social support, interaction with coaches and teammates, as well as the development of emotional intelligence on the formation of an individual's civic consciousness. The study highlights that participation in both team and individual sports promotes the development of responsibility, tolerance, fairness, and constructive interaction skills. The study establishes that sports serve as an effective tool for civic education, as they cultivate a sense of shared purpose, self-discipline, and social interaction skills in individuals.

It has been concluded that socio-psychological factors play a crucial role in shaping an individual's civic position, fostering the development of an active citizen capable of conscious participation in social life. Recommendations have been put forward for integrating sports activities into the system of civic education, emphasizing their educational potential.

Key words: civic engagement, socio-psychological factors, sports, socialization, educational value of sports

Стаття надійшла до редакції 20.03.2025 р.

УДК 37.02:001.895:5]:37.014.3

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2025.35.331141](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2025.35.331141)

ВІКТОРІЯ РОКОТЯНСЬКА

ORCID: 0000-0002-7608-0989

МАРИНА ДЯЧЕНКО-БОГУН

ORCID: 0000-0002-1209-2120

ЛЮДМИЛА ГОМЛЯ

ORCID: 0000-0002-0462-9338

ТЕТЯНА ШКУРА

ORCID: 0000-0002-5087-369X

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Автори розкривають сьогодення української освіти, яка зазнає великих змін. Ініціатива «Нової української школи» вимагає від нас переосмислення освітніх підходів. Прагнення створити освітнє середовище, в якому учні не тільки запам'ятовують факти, але й розвивають глибоке розуміння тем, навчаються критично мислити та творчо підходити до проблем.

На сучасному етапі розвитку освіти основною метою середньої загальноосвітньої школи є підвищення активної участі учнів у навчально-пізнавальному процесі. Розвиток навчальної активності учнів досягається їх бажанням оволодіти навчальним матеріалом, збільшенням інтелектуальних зусиль і проявом моральних і вольових якостей. Такий підхід орієнтований на організацію навчального процесу, що сприяє розвитку ініціативи та самостійності учнів, а також на глибоке засвоєння та розуміння матеріалу, що становить основну масу вмінь. Виходячи з цього, використання педагогічних досліджень полягає в розробці ефективних дидактичних систем, які не тільки забезпечують формування знань, умінь і навичок, а й створюють умови для розвитку соціально активної, самостійної та творчої особистості, що відповідає формуванню необхідних компетенцій.

***Ключові слова:** Нова українська школа, заклад загальної середньої освіти, заклад фахової перед вищою освітою*

Постановка проблеми. Полягає в тому, що розробка та впровадження спеціальної методики використання ігрових технологій у процесі викладання природничих дисциплін призведе до значного покращення ефективності навчання старшокласників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ігрові технології формують у учнів уміння співпрацювати, розвивають мотивацію до навчання, розвивають уміння вибудовувати спільну та індивідуальну роботу.

Феномен гри розглядався в контексті культури у працях багатьох європейських вчених: Г. Гессе (усунення життєвих протиріч у вільній грі); Х. Ортега-і-Гасет (гра як соціокультурний пріоритет ХХ ст.); О. Фінк (походження культури з гри, гра як будинок фантазії, свобода і фантазія в грі); Й. Хейзінга (виникнення культури з гри та її розгортання в грі) та ін.

Розвиток ігрових технологій в українській педагогіці – це результат багаторічних досліджень таких знаних науковців, як І. Дичківська, О. Пометун, Т. Поніманська, О. Савченко, В. Сухомлинський, К. Шевченко, П. Щербань та ін. Їхні праці сприяли науковому осмисленню соціальної ролі гри, її впливу на розвиток особистості дитини та розробки ефективних методів навчання через гру.

Мета статті полягає у оптимізації навчального процесу з природничих дисциплін у старшій школі шляхом розробки та впровадження ефективних ігрових технологій. Теоретичне обґрунтування використання ігрових технологій у навчанні природничих наук. Дослідження впливу ігор на мотивацію та навчальну активність учнів. Здійснити аналіз теоретико-методологічних засад застосування ігрових технологій у навчальному процесі. Дослідити шляхи удосконалення процесу використання ігрових технологій у навчанні.

Виклад основного матеріалу. Останні десятиліття ознаменувалися активним дослідженням науковців, педагогів та методистів у сфері застосування навчальних ігор. Зростаючий інтерес до цього феномену зумовлений прагненням створити ефективні та привабливі освітні середовища, які б відповідали сучасним вимогам до якості навчання.

Основною перевагою використання ігрових форм та методів у навчальному процесі є їхня здатність враховувати вікові психофізіологічні особливості здобувачів освіти. Діти за своєю природою допитливі та активні, а гра є для них природним способом пізнання світу. Залучаючи ігрові елементи до навчання, ми звертаємося до внутрішніх мотивацій дитини, роблячи освітній процес більш природним та захопливим.

Крім того, ігри дозволяють врахувати перехідні періоди у розвитку дитини, коли змінюються провідні види діяльності та особистісно-значущий зміст навчальної діяльності. Іншою важливою перевагою навчальних ігор є їхня здатність створювати сприятливу емоційну атмосферу в навчальному процесі. Позитивні емоції, які виникають під час гри, сприяють кращому запам'ятовуванню інформації, підвищують мотивацію до навчання та формують стійкий інтерес до навчального предмета. Навчальні ігри також дозволяють розвивати різноманітні пізнавальні процеси: увагу, пам'ять, мислення, уяву. Наприклад, логічні ігри сприяють розвитку аналітичних здібностей, а творчі ігри – креативності. Крім того, ігри можуть сприяти розвитку таких особистісних якостей, як відповідальність, самостійність, наполегливість.

Використання ігрових елементів може мати місце при вивченні будь-якого навчального предмету, на будь-якому етапі уроку. Дидактичні ігри допомагають уникнути втрати взаємодії між учнями та вчителем і це відбувається не в спонуканні учнів до спілкування та взаємодії з учителем і однокласниками, а через використання ігор (Осадчук, 1996).

Мотиваційний аспект є невід'ємною складовою успішного навчального процесу. Саме мотивація надає учням внутрішнього поштовху, змушуючи їх активно залучатися до освітньої діяльності. Коли учні розуміють, навіщо їм потрібні ті чи інші знання, вони стають більш зацікавленими в навчанні та готові докладати зусиль для досягнення поставлених цілей. Коли учні розуміють, як набуті знання можуть бути застосовані в реальному житті, вони бачать їхню практичну значущість і стають більш зацікавленими в навчанні. Таким чином, вчителю необхідно «увімкнути» у здобувачів освіти внутрішню потребу в засвоєнні знань, досягаючи цього шляхом чіткого формулювання пізнавальних завдань, які можна представити у формі проблемних ситуацій.

Дидактична гра, як ефективний інструмент навчання, має бути побудована на чітко сформульованих і взаємопов'язаних елементах. Перш за все, необхідно визначити чітку мету. Вона повинна бути конкретною, досяжною і відповідати віковим особливостям учнів та навчальним програмам. По-друге, важливо розробити чіткі завдання, які будуть спрямовані на досягнення поставленої мети. Завдання мають бути різноманітними за формою і змістом, щоб підтримувати інтерес учнів. Крім того, дидактична гра повинна базуватися на певних принципах. Це можуть бути принципи науковості, доступності, активності, творчості тощо. Саме дотримання цих принципів забезпечує ефективність навчального процесу. І нарешті, не менш важливими є функції дидактичної гри. Вона повинна не тільки передавати знання, а й розвивати в учнів пізнавальні процеси, творчі здібності, комунікативні навички та емоційну сферу.

Особливості застосування ігрових технологій значною мірою залежать від вікових характеристик старшокласників, оскільки саме в цьому періоді формуються важливі життєві навички, самостійність і відповідальність.

Старший шкільний вік (15-17 років) характеризується інтенсивним розвитком критичного мислення, потребою в самовираженні, а також підвищеною мотивацією до оволодіння практичними навичками. У цей період учні краще сприймають ігри, що передбачають співпрацю, дискусії та вирішення реальних проблем. Використання дидактичних ігор на цьому етапі сприяє розвитку комунікативних умінь, стимулює інтерес до навчання й допомагає знімати психологічну напругу, пов'язану з підготовкою до іспитів.

Старшокласники особливо чутливо реагують на спроби применшити їхню дорослість, тому використання дитячих ігор у навчанні може викликати в них внутрішній протест, що негативно вплине на мотивацію та сприйняття матеріалу. Натомість доцільніше впроваджувати такі форми дидактичних ігор, як ділові та рольові ігри з можливістю імпровізації, вікторини, а також логічні ігри, що розвивають критичне мислення. Ці види діяльності не лише відповідають віковим потребам старшокласників, але й сприяють формуванню їхніх аналітичних і комунікативних навичок.

Ефективність дидактичних ігор залежить від їхньої відповідності на-вчальним цілям та інтересам старшокласників. Наприклад, у процесі вивчення біології, географії доцільно використовувати рольові ігри, що моделюють реальні життєві ситуації: інтерв'ю, презентації, дебати. Такі ігри дозволяють учням практикувати навички мовлення та аргументації. У таких дисциплінах як хімія та фізика ефективними є ігри-змагання, що стимулюють логічне мислення та швидкість прийняття рішень.

Також важливо враховувати індивідуальні особливості учнів, адже не всі старшокласники однаково сприймають ігрові форми навчання. Для інтровертів доцільно пропонувати ігри, що дозволяють

працювати в невеликих групах або самостійно, тоді як для екстравертів можна організовувати масштабні командні заходи.

У виборі дидактичної гри завжди важливим є контекст її проведення. Передусім, суттєве значення має час: чи проводиться гра під час уроку, чи у позаурочний час. Урок, як правило, має сувору структуру, визначену метою та обмеженнями часу. У такому контексті дидактичні ігри повинні не лише відповідати навчальній тематиці, а й сприяти досягненню конкретної освітньої мети. Наприклад, ігри, які використовуються для засвоєння нових знань, орієнтовані на зацікавлення учнів, активізацію їхньої уваги та допомогу у розумінні нового матеріалу. Ці ігри мають бути простими у виконанні, але водночас стимулювати мислення і створювати умови для інтерактивного навчання.

Інша справа – позаурочний час. У цьому форматі ігри зазвичай мають більш гнучку структуру та можуть тривати довше. Це дозволяє використовувати їх для більш глибокого закріплення знань або розвитку творчих здібностей учнів. Такі ігри можуть включати рольові сценарії, проєктні завдання чи навіть міні-змагання, що сприяють розвитку командної роботи, ініціативності та критичного мислення.

Окрім часу проведення, важливим фактором є освітнє завдання, яке вирішується за допомогою гри. Якщо метою є узагальнення та закріплення знань, доцільно обирати ігри, які передбачають повторення матеріалу, аналіз та синтез отриманої інформації. Вони можуть бути побудовані у формі вікторин, кросвордів чи інтерактивних тестів, які допомагають систематизувати знання та виявляти прогалини у розумінні.

Натомість, контроль знань передбачає вибір ігор, спрямованих на оцінювання засвоєного матеріалу. Це можуть бути ігри, що вимагають чітких відповідей, як-от бліц-опитування або інтелектуальні змагання. Головна мета таких ігор – виявити рівень підготовки учнів, але зробити це в цікавій та ненав'язливій формі.

У дистанційному навчанні використання ігрових технологій для ви-вчення нових тем виявляється значно складнішим. Це обумовлено обмеженнями санітарних норм, які регламентують час перебування перед екранами, а також частими технічними проблемами, такими як нестабільний інтернет зв'язок. У таких умовах реалізація рольових ігор у дистанційному форматі стає майже неможливою. В офлайн режимі пропонується учням створювати діалоги між двома уявними вченими, які вирішують проблемну задачу та розкривають тему уроку. Проте, це завдання не дає бажаного результату, оскільки учні все частіше звертаються до мовних моделей для виконання подібних завдань. Це підштовхує до пошуку нових підходів, які допомогли б зробити уроки цікавими та змістовними, обходячи використання штучного інтелекту.

Попри це, рольові ігри в очному навчанні демонструють високу ефективність. Учні відповідально ставляться до підготовки до ролей викладача, експерта чи детектива, відчуваючи значущість своїх завдань. Навіть дорослі школярі з великим ентузіазмом втілюються у свої ролі, що дозволяє їм краще зрозуміти матеріал і з більшим інтересом залучатися до навчального процесу. Особливо популярною серед учнів є роль викладача, яка дарує їм можливість відчувати себе вчителем і розкрити власний потенціал у новій ролі.

Для закріплення знань рекомендується застосовувати тренінгові ігри, які сприяють кращому запам'ятовуванню термінів, дат, імен та хімічних символів. Зокрема, добре зарекомендували себе такі вправи, як «Лавина», «Хімічне лото» та «Знайди пару». Для повторення й закріплення певних термінів також використовуються кросворди, ребуси та анаграми, що допомагають учням у цікавій формі поглиблювати свої знання (Олексійчук, 2018).

У дистанційному навчанні для закріплення знань можна успішно використовувати ті ж ігри, що й в очному форматі. Крім того, асортимент комп'ютерних ігор на різних освітніх платформах доволі великий. В офлайн режимі можна звернути увагу на такі ресурси платформ LearningApps, Wordwall та «Всеосвіта». На LearningApps та Wordwall представлено багато готових ігрових шаблонів, які можна адаптувати для тренінгових вправ. Наприклад, у Wordwall одне і теж завдання можна легко перетворити на різні ігри – «Поціль в крота», «Літак», «Лабіринт» чи «Шоу-вікторина». Однак значним недоліком платформи Wordwall є її платний доступ. Завдання з цих платформ можна ставити з умовою обов'язкового виграшу, за що учні отримують певну кількість балів, це дозволяє їм краще засвоювати матеріал.

Узагальнення знань доцільно проводити у вигляді групової роботи, поєднуючи її з проєктною діяльністю. Учні діляться на дві команди, причому найбільш успішні у навчанні учні по черзі обирають собі членів команди. Це відбувається таємно від інших, щоб уникнути образ, які можуть стати демотиватором для подальшої роботи. Альтернативно можна використати жеребкування, проте капітанів команд доцільніше призначати самостійно. До уроку кожна команда отримує творче домашнє завдання: створення імпровізованої вистави на певну тему, розробка гри або реалізація проєкту. Ці завдання сприяють розвитку креативності та командної співпраці.

Під час уроку потрібно використовувати різноманітні завдання, як ігрового, так і неігрового характеру. Це можуть бути вікторини, кросворди, ребуси, чи інші завдання. За виконання кожного з них команди отримують бали. Усі зароблені бали підсумовуються і трансформуються у діапазон оцінок: від мінімальної до максимальної. У процесі підбиття підсумків кожна команда обговорює розподіл

отриманих оцінок між її учасниками. Це не лише дозволяє провести рефлексію, а й сприяє розвитку відповідальності та справедливого оцінювання всередині групи (Коваленко, 2017).

Оцінювання враховує не лише результати, але й якість роботи в команді. У підсумку обираються кращі оцінки. Такий підхід підтримує позитивний емоційний клімат у класі.

У позаурочний час навчальні ігри відкривають безмежний простір для творчості. Головне – забезпечити їх цікавість, навчальну корисність та відповідність певній меті. Важливо, щоб гра не була надто складною, адже це може швидко відбити інтерес учнів. Правильно підібрана гра здатна не лише розважати, але й допомагати учням засвоювати нові знання та закріплювати матеріал, розвиваючи їхні навички критичного мислення та співпраці.

Для старшокласників ігрові технології є ефективним засобом підготовки до національного мультипредметного тесту (НМТ) та профорієнтації. У підготовці до НМТ найкраще використовувати дидактичні ігри, які допомагають закріплювати теоретичний матеріал та тренувати навички вирішення типових завдань. Наприклад, можна організувати «Брейн-ринг» з питань предмету або гру типу «Що? Де? Коли?», де команди змагаються у швидкості та правильності відповідей. Для розвитку навичок тестування можна створювати ігри з картками, на яких зазначені завдання формату НМТ, та оцінювати швидкість і точність виконання. Також ефективними є квест-ігри, у яких завдання побудовані за темами, що виносяться на іспит. Вони допомагають учням систематизувати знання та зменшити стрес перед тестуванням.

Щодо профорієнтації, ігри мають сприяти формуванню уявлення про різні професії та їх особливості. Наприклад, гра «Професійна мозаїка» дозволяє учням розділяти професії за сферами діяльності та обговорювати їхні переваги й недоліки. Інша цікава гра «День у професії» пропонує учням спробувати виконати типові завдання представників різних професій. Також можна організувати ділову гру «Вибір професії», у якій учні моделюють ситуацію прийняття рішень щодо майбутньої кар'єри, враховуючи свої інтереси та здібності. Такі ігри розширюють кругозір учнів, допомагають їм оцінити свої сильні сторони та визначитися з професійними вподобаннями.

Ігрові технології в позаурочний час не лише мотивують учнів до навчання, але й створюють позитивну атмосферу, сприяють розвитку комунікативних навичок та підвищують упевненість у власних силах. Вони є невід'ємною частиною сучасного освітнього процесу, орієнтованого на всебічний розвиток особистості.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином ігрові технології навчання у старшій школі є ефективним інструментом, який дозволяє поєднувати засвоєння навчального матеріалу із формуванням ключових компетентностей учнів. Вони сприяють підвищенню мотивації до навчання, розвитку критичного мислення, креативності та навичок співпраці. Вибір ігор має базуватися на навчальних цілях, вікових особливостях учнів та складності завдань, щоб забезпечити баланс між розважальним і навчальним компонентами. Особливу увагу варто приділити іграм, які допомагають старшокласникам готуватися до зовнішнього незалежного оцінювання, закріплювати теоретичний матеріал і тренувати навички, необхідні для тестування.

Крім того, ігрові технології є незамінним засобом у профорієнтації, адже вони допомагають учням досліджувати професійні інтереси та оцінювати свої можливості. Різноманітні ігри надають учням змогу моделювати реальні ситуації, пов'язані з вибором професії, що сприяє усвідомленому прийняттю рішень. Впровадження ігор у навчальний процес дозволяє створити позитивну атмосферу, зміцнити взаємодію в учнівському колективі та допомогти кожному учню повірити у власні сили. Отже, ігрові технології мають стати невід'ємною частиною сучасного освітнього середовища, орієнтованого на розвиток індивідуальних здібностей і підготовку учнів до реального життя.

Список використаних джерел

- Осадчук, Р. І. (1996). Дидактичні ігри в навчальному процесі школи. *Педагогіка і психологія*, 4 (13), 108-110.
- Олексійчук, О. В. (2018). *Дидактичні ігри в навчальному процесі: теорія та практика*. Київ: Освіта.
- Коваленко, Н. І. (2017). *Ігрові технології в освіті: аналіз сучасних підходів*. Харків: Освітній простір.

References

- Osadchuk, R. I. (1996). Dydaktychni ihry v navchalnomu protsesi shkoly [Didactic games in the educational process of the school]. *Pedahohika i psykholohiia [Pedagogy and psychology]*, 4 (13), 108-110 [in Ukrainian].
- Oleksiichuk, O. V. (2018). *Dydaktychni ihry v navchalnomu protsesi: teoriia ta praktyka [Didactic games in the educational process: theory and practice]*. Kyiv: Osvita [in Ukrainian].
- Kovalenko, N. I. (2017). *Ihrovi tekhnolohii v osviti: analiz suchasnykh pidkhodiv [Game technologies in education: analysis of modern approaches]*. Kharkiv: Osvitnii prostir [in Ukrainian].

ROKOTYANSKA V., DYACHENKO-BOHUN M., GOMLYA L., SHKURA T.

Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

METHODOLOGY OF TEACHING NATURAL SCIENCES USING GAME TECHNOLOGIES

In the article, the authors reveal the present of Ukrainian education, which is undergoing major changes. The initiative of the "New Ukrainian School" requires us to rethink educational approaches. The desire to create an educational environment in which students not only memorize facts, but also develop a deep understanding of topics, learn to think critically and creatively approach problems.

At the current stage of education development, the main goal of secondary general education schools is to increase the active participation of students in the educational and cognitive process. The development of students' educational activity is achieved by their desire to master the educational material, increasing intellectual efforts and the manifestation of moral and volitional qualities. This approach is focused on organizing the educational process, which contributes to the development of initiative and independence of students, as well as on deep assimilation and understanding of the material, which constitutes the bulk of skills. Based on this, the use of pedagogical research consists in the development of effective didactic systems that not only ensure the formation of knowledge, skills and abilities, but also create conditions for the development of a socially active, independent and creative personality, which corresponds to the formation of the necessary competencies.

Key words: *new Ukrainian school, institution of general secondary education, institution of professional pre-higher education*

Стаття надійшла до редакції 26.03.2025 р.

УДК 378.011.3-051:5+378.015.31:004

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2025.35.331143](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2025.35.331143)

МАКСИМ СЛІПЧЕНКО

ORCID: 0009-0003-6071-4304

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

КЕЙС-ТЕХНОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН

У статті автор презентує кейс-технологію формування інформаційно-цифрової компетентності майбутніх учителів природничих дисциплін як інтегральний дидактичний інструмент, який гармонійно поєднує методи групового, інтерактивного навчання та цифрові технології під час роботи над кейсами. Визначено методологічні підходи (проектний, процесний, ресурсно-орієнтований, саморегуляційний), принципи (проблемності, практичної спрямованості, інтеграції знань, самостійного пошуку рішень, співпраці та комунікації, технологічності, рефлексії та оцінювання) та етапи її реалізації: підготовчо-методичний, мотиваційно-діяльнісний, аналітично-рефлексійний.

Ключові слова: *майбутній учитель, природничі дисципліни, цифровізація, інформаційно-цифрова компетентність, кейс-технологія, цифрові технології*

Постановка проблеми. Сучасний освітній процес дедалі більше спирається на цифрові технології, що зумовлює необхідність формування інформаційно-цифрової компетентності у майбутніх учителів, особливо природничих дисциплін. Кейс-технологія (Case Study) як один із методів проблемного навчання відіграє важливу роль у цьому процесі, оскільки вона сприяє розвитку аналітичного мислення, практичних навичок роботи з цифровими ресурсами та інтеграції інформаційних технологій у викладання.

Практика свідчить, що за умов цифровізації суспільства учитель природничих дисциплін має не лише добре знати свій предмет, а й уміти працювати з інформаційними технологіями: використовувати віртуальні лабораторії, симулятори, онлайн-платформи тощо. Кейс-технологія дозволяє майбутнім педагогам навчитися застосовувати ІКТ у розв'язанні реальних навчальних завдань, моделювати ситуації використання цифрових ресурсів на уроках хімії, біології, фізики чи географії. Робота з кейсами змушує

студентів аналізувати, зіставляти дані з різних джерел, робити висновки, що є ключовими навичками сучасного вчителя. Використання кейсів допомагає студентам отримати реальний досвід розв'язання професійних проблем: наприклад, розробка методики проведення інтерактивного уроку з використанням цифрових моделей або створення віртуальної лабораторної роботи. Це сприяє глибшому засвоєнню матеріалу та формуванню практичних навичок, що необхідні в професійній діяльності. Варто зазначити, що традиційні методи навчання не завжди викликають інтерес у студентів. Використання кейсів дозволяє перетворити навчання на дослідження, де студент сам шукає рішення, дискутує, застосовує технології на практиці. Це сприяє мотивації до навчання та підвищує рівень засвоєння матеріалу. Разом із тим, готовність вчителя до викликів Нової української школи (НУШ) є ключовим завданням професійної підготовки вчителя в ЗВО. Концепція НУШ передбачає активне використання цифрових технологій у навчанні. Учитель має бути готовим: створювати інтерактивні матеріали, використовувати електронні підручники, організувати дистанційне навчання. Кейс-метод дозволяє сформувати ці навички ще на етапі підготовки майбутніх педагогів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ґрунтовне вивчення науково-педагогічного доробку українських та зарубіжних вчених, присвячених різним аспектам упровадження Case Study в освітній процес (Ю. Бохан, І. Жаркова, Т. Форостовська, Н. Горбатюк, Н. Недайборщ, С. Нестуля, О. Янкович, Т. Bridgman, S. Cummings, C. McLaughlin та ін.) слугує підставою до висновку, що кейс-технологія є ефективним методом формування професійної компетентності майбутніх учителів. Вона дає можливість не лише здобути теоретичні знання, а й застосувати їх у реальних педагогічних ситуаціях. Завдяки кейсам студенти вчаться аналізувати інформацію, працювати з цифровими ресурсами, застосовувати сучасні технології у викладанні, що робить їх конкурентоспроможними та готовими до викликів сучасної освіти. Разом із тим, поза увагою дослідників залишаються особливості застосування кейс-технології для формування інформаційно-цифрової компетентності майбутніх учителів природничих дисциплін.

Мета статті – визначити методологічні підходи, принцип та етапи реалізації кейс-технології для формування інформаційно-цифрової компетентності майбутніх учителів природничих дисциплін.

Виклад основного матеріалу. У дослідженні ми спиралися на різні визначення поняття кейс-технології. Так, на думку Г. Степанової, кейс-технологія є дослідженням студентами реальної проблемної ситуації з життя чи професійної діяльності, котра вимагає ухвалення рішення, що базується на набутих раніше теоретичних знаннях. Тому, як переконливо доводить дослідниця, разом із традиційними методами навчання, кейс-технологія гармонійно інтегрується у програму підготовки майбутніх спеціалістів різного профілю і є ефективним способом поєднання навчального, розвивального і дослідницького вмісту в навчанні (Степанова, 2020).

Як зазначає Л. Козак, застосування кейс-методу в процесі підготовки майбутніх педагогів відіграє важливу роль, оскільки сприяє їхній адаптації до реальних умов професійної діяльності та прийняттю обґрунтованих рішень. Завдяки цьому підходу студенти можуть глибше опрацьовувати складні фахові питання, розвивати навички визначення проблем, здійснювати аналіз ситуацій та формувати ефективні стратегії дій. Це, своєю чергою, підвищує їхню здатність ухвалювати правильні рішення в практичних умовах (Козак, 2015).

Важливим для нашого дослідження є доробок Т. Алексеєнко, котра визначає структурні компоненти кейс-технології (рис. 1):

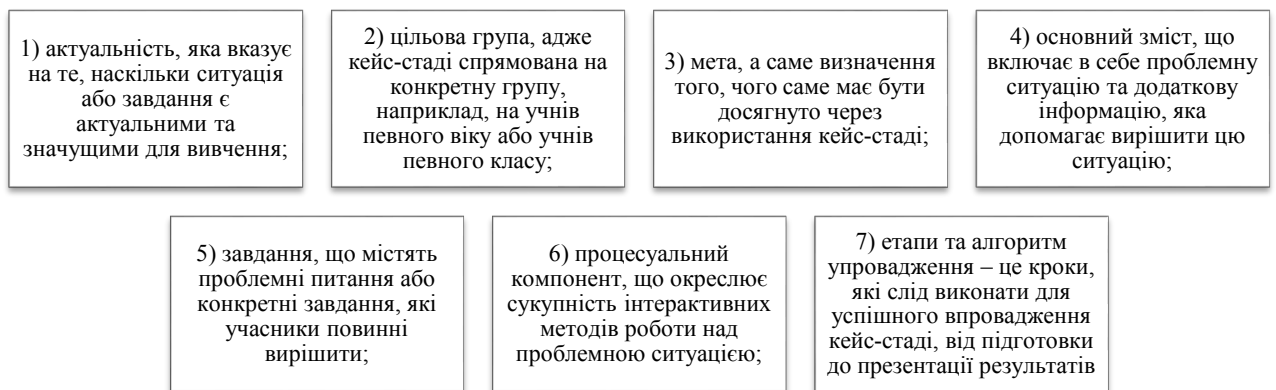

Рис. 1. Структурні компоненти кейс-технології (за Т. Алексеєнко)

Вивчення праць науковців дає змогу уявити представити структуру кейсу, котру складають кілька основних компонентів (Жаркова, Янкович, 2023):

- проблемна ситуація (випадок), що надає студентам контекст для подальшої роботи;
- питання для обговорення або завдання, які стосуються проблемної ситуації і вимагають від студентів ґрунтовного розгляду, аналізу та обговорення;

- додаткова інформація, яка може бути корисною для студентів у розв'язанні проблемної ситуації (може включати документи, дані, графіки, аудіо, відео або будь-яку іншу інформацію, яка розширює розуміння ситуації).

Таким чином, можемо схематично представити структуру кейсу як тріаду ключових компонентів «Проблема» - «Питання» - «Інформація» (рис. 2).

Рис. 2. Структура кейсу

У нашому дослідженні кейс-технологія формування інформаційно-цифрової компетентності майбутніх учителів природничих дисциплін потрактовується як інтегральний дидактичний інструмент, який гармонійно поєднує методи групового, інтерактивного навчання та цифрові технології під час роботи над кейсами.

Ми переконані, що застосування кейс-технології для формування інформаційно-цифрової компетентності майбутніх учителів природничих дисциплін має базуватися на тріаді методологічних підходів, що знаходить підтвердження у працях М.Гриньової, О.Жданової-Неділько, Н.Кононец, І.Павліша (2024): «проектний підхід–процесний підхід–ресурсно-орієнтований підхід». Продовжуючи позицію науковців, що таке поєднання забезпечує інноваційність професійної підготовки фахівців, виокремимо шляхи реалізації цих підходів під час застосування кейс-технології для формування інформаційно-цифрової компетентності майбутніх учителів природничих дисциплін: орієнтація під час кейс-технології на проектну діяльність майбутніх учителів природничих дисциплін; налагодження процесів комунікації під час проектної діяльності майбутніх учителів природничих дисциплін і роботи над кейсами; консолідації усіх ресурсів закладу освіти (зовнішніх ресурсів) та особистісних ресурсів кожного студента (внутрішні ресурси) з метою успішного розв'язання кейсових завдань (Кононец, 2024).

Таким чином, тріада «проектний – процесний – ресурсно-орієнтований» підходів забезпечує системне та ефективно розв'язання кейсу:

- Проектний підхід задає ціль і кінцевий результат (наприклад, створення навчального проекту).
- Процесний підхід структурує логіку виконання завдання (етапи роботи, управління процесом).
- Ресурсно-орієнтований підхід допомагає оптимально використовувати ресурси (цифрові технології, матеріали, експертні знання).

1. *Проектний підхід*, суть якого полягає у тому, що студенти працюють над кейсом, як над проектом, що має конкретну мету, завдання та кінцевий продукт.

Основні характеристики:

- Орієнтація на кінцевий результат (наприклад, розробка цифрового навчального контенту, методичних рекомендацій).
- Включає пошук, аналіз інформації, створення рішень, презентацію результатів.
- Використання цифрових інструментів (Google Workspace, Miro, Canva, Trello) для управління проектом.

Наприклад, студентам пропонують кейс про забруднення водою. Вони мають здійснити аналіз екологічної ситуації, розробити інтерактивний урок для школярів із використанням цифрових симуляторів (наприклад, PhET) та представити результати у вигляді сайту чи мультимедійної презентації.

2. *Процесний підхід* здійснює акцент на етапах та логіці виконання кейсу, де кожен крок має бути добре структурований.

Основні характеристики цього підходу:

- Кейс розглядається як динамічний процес, що включає постановку проблеми, її аналіз, пошук інформації, генерування ідей, обговорення рішень, їхню перевірку та оцінку.

- Студенти працюють у циклічному режимі: отримали інформацію → проаналізували → перевірили → скоригували → представили.
- Використання методів менеджменту процесів (Kanban-дошки, чек-листи, тайм-менеджмент).

Наприклад, студентам пропонують кейс про необхідність впровадження STEM-навчання в школі. Вони проходять етапи процесу:

- Аналізують актуальні проблеми викладання природничих дисциплін.
- Досліджують цифрові ресурси для STEM.
- Створюють проєкт STEM-уроку.
- Оцінюють його ефективність на основі зворотного зв'язку від викладачів.

3. *Ресурсно-орієнтований підхід* зорієнтовує на максимальне використання доступних ресурсів (цифрових, матеріальних, людських) для ефективного розв'язання кейсу.

Основні характеристики цього підходу:

- Визначення ключових ресурсів (інформаційних, технічних, людських) на початку роботи.
- Використання відкритих освітніх ресурсів, наукових баз даних, онлайн-лабораторій, цифрових моделей.
- Оптимізація використання часу та інструментів.

Наприклад, студенти отримують кейс про розробку уроку з біології на тему "Генна інженерія". Вони використовують:

- Інформаційні ресурси (освітні платформи, відео TED, наукові статті).
- Цифрові інструменти (віртуальні лабораторії, анімації).
- Консультації з експертами (онлайн-зустрічі з викладачами або біологами-практиками).

Обстоюючи позицію вчених щодо важливості саморегуляції у навчальній діяльності (М. Гриньова, В. Жамардїй, Н. Кононець, А. Хоменко, Ю. Стрижак та ін.) наголошуємо на актуальності саморегуляційного підходу у нашому дослідженні. *Саморегуляційний підхід* у застосуванні кейс-технології базується на тому, що студенти самостійно контролюють, організують та регулюють власний навчальний процес під час роботи з кейсами. Це сприяє розвитку автономного мислення, рефлексії та відповідальності за результати навчання, що є важливими складовими формування інформаційно-цифрової компетентності (Групова, Кононець, Жамардїй, Хоменко, Кирилчук, Стрижак, 2024).

Наголосимо на ключових аспектах саморегуляційного підходу під час реалізації кейс-технології для формування інформаційно-цифрової компетентності майбутніх учителів природничих дисциплін:

1. *Постановка власних навчальних цілей*

- Студенти самостійно визначають, яких знань і навичок їм бракує для розв'язання кейсу.
- Формують індивідуальні або групові навчальні цілі.
- Приклад: під час роботи над кейсом із біології студенти вирішують дослідити цифрові мікроскопи, щоб краще зрозуміти мікроструктуру клітин.

2. *Самостійне планування діяльності*

- Студенти визначають етапи виконання кейсу, розподіляють обов'язки в групі.
- Студенти використовують цифрові інструменти для планування (Trello, Google Keep).
- Приклад: під час аналізу кейсу про зміну клімату студенти планують етапи дослідження, розподіляючи між собою пошук інформації, аналіз даних та підготовку презентації.

3. *Контроль і коригування власного навчання*

- Студенти аналізують, наскільки ефективно вони вирішують проблему.
- Виявляють недоліки та вносять корективи у свій підхід.
- Приклад: якщо обраний цифровий симулятор хімічного експерименту не дає бажаних результатів, студенти знаходять інший інструмент (PhET, ChemCollective).

4. *Самооцінювання та рефлексія*. Студенти оцінюють власну роботу та роботу команди, визначають, які навички варто покращити. Наприклад, після виконання кейсу студенти пишуть рефлексивний звіт про те, які цифрові технології були найефективнішими та що вони могли зробити краще.

Переваги саморегуляційного підходу у кейс-технології:

- Розвиток автономності – студенти вчаться самостійно керувати власним навчанням.
- Підвищення мотивації – вони відчувають відповідальність за свій результат.
- Гнучкість у навчанні – студенти обирають індивідуальні методи роботи, зручні цифрові інструменти.
- Глибше засвоєння знань – завдяки самоаналізу та коригуванню власних стратегій навчання.

Саморегуляційний підхід у кейс-технології сприяє активному та усвідомленому навчанню майбутніх учителів природничих дисциплін. Він допомагає розвивати навички управління власною навчальною діяльністю, критичного мислення та ефективного використання цифрових ресурсів, що є необхідним у сучасному освітньому середовищі.

На підставі вивчення праць учених (М. Гриньова, Н. Кононець, В. Мокляк, О. Топузов та ін.) доходимо висновку, що реалізація кейс-технології у підготовці майбутніх учителів природничих дисциплін

передбачає дотримання низки принципів, які забезпечують ефективне формування інформаційно-цифрової компетентності:

1. *Принцип проблемності*, котрий зорієнтовує на те, що кейс повинен містити реальну або змодельовану ситуацію, що вимагає аналізу, ухвалення рішень та використання цифрових технологій. Приклад реалізації: студенти отримують кейс про організацію онлайн-лабораторної роботи з хімії та повинні визначити, які цифрові ресурси (віртуальні лабораторії, симулятори) найкраще підходять.

2. *Принцип практичної спрямованості* передбачає, що кейси мають бути максимально наближеними до реальної педагогічної діяльності, формувати навички роботи з інформаційно-цифровими технологіями в навчальному процесі. Приклад реалізації: студентам пропонують розробити інтерактивний урок з біології, використовуючи Google Classroom, Padlet або LearningApps.

3. *Принцип інтеграції знань* віддзеркалює поєднання знань із природничих наук, педагогіки та цифрових технологій для комплексного вирішення проблеми. Приклад реалізації: під час аналізу кейсу про екологічні проблеми студенти використовують геоінформаційні системи (GIS) для збору та аналізу даних.

4. *Принцип самостійного пошуку рішень* передбачає, що студенти мають самостійно досліджувати проблему, знаходити релевантну інформацію та робити висновки. Приклад реалізації: майбутнім учителям дають кейс про організацію STEM-уроку, і вони мають знайти цифрові платформи для моделювання фізичних процесів.

5. *Принцип співпраці та комунікації*, згідно якого реалізація кейс-технології передбачає групову роботу, обговорення варіантів рішень і використання цифрових інструментів для комунікації. Приклад реалізації: студенти працюють у команді, використовуючи Google Docs чи Trello для розробки навчального проекту з фізики.

6. *Принцип технологічності* передбачає використання сучасних цифрових технологій у процесі аналізу кейсів та їх розв'язання. Приклад реалізації: під час розв'язання кейсу про зміну клімату студенти застосовують дані з NASA або NOAA, використовуючи онлайн-візуалізації.

7. *Принцип рефлексії та оцінювання* наголошує, що студенти повинні не лише знаходити рішення, а й оцінювати їх ефективність та робити висновки щодо подальшого вдосконалення навичок. Приклад реалізації: після виконання кейсу студенти аналізують власну роботу, обговорюють складнощі та пропонують шляхи їх подолання.

Цілком очевидно, що реалізація кейс-технології на основі цих принципів сприяє ефективному розвитку інформаційно-цифрової компетентності майбутніх учителів природничих дисциплін. Це дає їм змогу використовувати сучасні технології в освітньому процесі, розвивати критичне мислення та готуватися до викликів цифрової епохи.

Таким чином, кейс-технологія формування інформаційно-цифрової компетентності майбутніх учителів природничих дисциплін уміщує такі етапи: *підготовчо-методичний, мотиваційно-діяльнісний, аналітично-рефлексійний* (рис. 3).

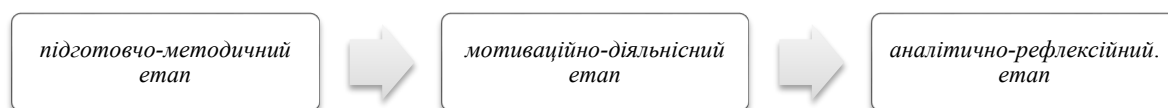

Рис. 3. Етапи кейс-технології формування інформаційно-цифрової компетентності майбутніх учителів природничих дисциплін

1. Підготовчо-методичний етап має на меті створити методичне підґрунтя для роботи з кейсом, визначити цілі та критерії оцінювання. На цьому етапі вирішуються такі завдання: визначення рівня цифрової грамотності студентів; ознайомлення з методикою кейс-технології; підбір тематичних кейсів, які інтегрують цифрові інструменти у природничі науки; визначення ресурсної бази (цифрові платформи, симулятори, бази даних). Методи реалізації: лекція-презентація про принципи кейс-методу та важливість цифрових технологій у викладанні природничих дисциплін; демонстрація цифрових платформ (наприклад, PhET, GeoGebra, Google Classroom, Padlet); оцінювання початкового рівня інформаційно-цифрової компетентності майбутніх учителів природничих дисциплін за допомогою тестування або анкетування.

2. Мотиваційно-діяльнісний етап має на меті активізувати студентів у процесі роботи над кейсом, забезпечити їхню практичну діяльність із цифровими ресурсами. На цьому етапі вирішуються такі завдання: виконання студентами кейсових завдань із використанням цифрових технологій; формування навичок аналізу проблемних ситуацій та пошуку цифрових рішень; розвиток комунікаційних та дослідницьких навичок; організація взаємодії в командах (якщо кейс виконується за допомогою групових методів). Методи реалізації: проектна робота, під час якої студенти створюють цифрові навчальні матеріали, використовуючи кейс-технологію; моделювання ситуацій, де студенти аналізують реальні педагогічні проблеми та пропонують шляхи їхнього розв'язання; колаборативна діяльність з обговорення ідей у групах, використовуючи онлайн-дошки (Padlet, Miro).

3. Аналітично-рефлексійний етап має на меті оцінити результати роботи з кейсом, здійснити рефлексію щодо отриманих знань та вдосконалити навички інформаційно-цифрової компетентності. На цьому етапі вирішуються такі завдання: оцінка ефективності використання цифрових інструментів; самоаналіз виконаної роботи, виявлення помилок та зон росту; формування висновків щодо використання кейс-методу у майбутній педагогічній діяльності. Методи реалізації: рефлексивне обговорення, під час якого студенти діляться враженнями від роботи над кейсом, аналізують виклики та успіхи; самооцінювання та взаємооцінювання, що спонукає до обговорення сильних і слабких сторін виконаних проєктів; підготовка рефлексивного звіту про отримані навички та перспективи їх застосування.

Реалізація кейс-технології через три взаємопов'язані етапи (підготовчо-методичний, мотиваційно-діяльнісний та аналітично-рефлексійний) дозволяє ефективно формувати інформаційно-цифрову компетентність майбутніх учителів природничих дисциплін. Завдяки такому підходу студенти не лише опановують цифрові інструменти, але й вчать застосовувати їх у педагогічній практиці, що підвищує їхню професійну підготовку.

Висновки. Таким чином, кейс-технологія формування інформаційно-цифрової компетентності майбутніх учителів природничих дисциплін потрактовується як інтегральний дидактичний інструмент, який гармонійно поєднує методи групового, інтерактивного навчання та цифрові технології під час роботи над кейсами. Визначено методологічні підходи (проєктний, процесний, ресурсно-орієнтований, саморегуляційний), принципи (проблемності, практичної спрямованості, інтеграції знань, самостійного пошуку рішень, співпраці та комунікації, технологічності, рефлексії та оцінювання) її реалізації.

Проєктний підхід полягає у тому, що студенти працюють над кейсом, як над проєктом, що має конкретну мету, завдання та кінцевий продукт. *Процесний підхід* здійснює акцент на етапах та логіці виконання кейсу, де кожен крок має бути добре структурований. *Ресурсно-орієнтований підхід* зорієнтовує на максимальне використання доступних ресурсів (цифрових, матеріальних, людських) для ефективного розв'язання кейсу. *Саморегуляційний підхід* у застосуванні кейс-технології базується на тому, що студенти самостійно контролюють, організовують та регулюють власний навчальний процес під час роботи з кейсами.

Принцип проблемності зорієнтовує на те, що кейс повинен містити реальну або змодельовану ситуацію, що вимагає аналізу, ухвалення рішень та використання цифрових технологій. *Принцип практичної спрямованості* передбачає, що кейси мають бути максимально наближеними до реальної педагогічної діяльності, формувати навички роботи з інформаційно-цифровими технологіями в навчальному процесі. *Принцип інтеграції знань* віддзеркалює поєднання знань із природничих наук, педагогіки та цифрових технологій для комплексного вирішення проблеми. *Принцип самостійного пошуку рішень* передбачає, що студенти мають самостійно досліджувати проблему, знаходити релевантну інформацію та робити висновки. *Принцип співпраці та комунікації*, згідно якого реалізація кейс-технології передбачає групову роботу, обговорення варіантів рішень і використання цифрових інструментів для комунікації. *Принцип технологічності* передбачає використання сучасних цифрових технологій у процесі аналізу кейсів та їх розв'язання. *Принцип рефлексії та оцінювання* наголошує, що студенти повинні не лише знаходити рішення, а й оцінювати їх ефективність та робити висновки щодо подальшого вдосконалення навичок.

Визначено та схарактеризовано етапи реалізації кейс-технології: *підготовчо-методичний, мотиваційно-діяльнісний, аналітично-рефлексійний*. Підготовчо-методичний етап має на меті створити методичне підґрунтя для роботи з кейсом, визначити цілі та критерії оцінювання. Мотиваційно-діяльнісний етап має на меті активізувати студентів у процесі роботи над кейсом, забезпечити їхню практичну діяльність із цифровими ресурсами. Аналітично-рефлексійний етап має на меті оцінити результати роботи з кейсом, здійснити рефлексію щодо отриманих знань та вдосконалити навички інформаційно-цифрової компетентності.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у побудові дидактичної моделі формування інформаційно-цифрової компетентності майбутніх учителів природничих дисциплін, а також у її експериментальній перевірці під час освітнього процесу в педагогічних університетах.

Список використаних джерел

- Алексєєнко, Т. (2022). Розвивальний потенціал case-study (кейс-технології) у формуванні ключових компетентностей здобувачів освіти: до методичного інструментарію сучасного підручника. *Проблеми сучасного підручника*, 29, 5-13.
- Бохан, Ю. В., Форостовська, Т. О., Горбатюк, Н. М., Недаїборщ, Н. П. (2024). Інтеграція кейс-технологій у процес підготовки вчителів природничих наук: методичний підхід до вивчення базових хімічних дисциплін. *Наукові записки. Педагогічні науки*, 216, 362-369.
- Гриньова, М., Кононець, Н., Жданова-Неділько, О., Павліш, І. (2024). Сучасні напрями реалізації інноваційного управління закладами освіти. *Витоки педагогічної майстерності*, 33, 50-58.

- Жаркова, І. І., Янкович, О. І. (2023). Технологія кейс-стаді в освітньому процесі НУШ як засіб розвитку критичного мислення молодших школярів. *Вісник науки та освіти. Філологія. Педагогіка. Соціологія. Культура і мистецтво. Історія та археологія*, 9 (15), 408-420.
- Козак, Л. В. (2015). Кейс-метод у підготовці майбутніх викладачів до інноваційної професійної діяльності. *Освітологічний дискурс*, 3, 153-162.
- Кононець, Н. (2024). Тріада методологічних підходів «проектний підхід-процесний підхід-ресурсно-орієнтований підхід» у системі підготовки майбутніх менеджерів. В кн. Н. М. Лосєва (Ред.), *Розвиток освіти в європейському просторі: національні виклики та транснаціональні перспективи*: матеріали ІІ міжнар. наук.-практ. конф. (с. 425-428). Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя.
- Степанова, Г. М. (2020). Застосування кейс-технологій у викладанні фундаментальних дисциплін в медичному ЗВО. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Педагогічні науки*, 2, 67-72.
- Bridgman, T., Cummings, S., & McLaughlin, C. (2016). Restating the case: How revisiting the development of the case method can help us think differently about the future of the business school. *Academy of Management Learning and Education*, 15 (4), 724-741.
- Grynova, M., Kononets, N., Zhamardiy, V., Khomenko, A., Kyrylchuk, O., & Stryzhak, Y. (2024). The Model Of Realization Of Pedagogical Conditions Of Formation Of Self-Regulatory Competence Of Future Foreign Language Teachers. *Pegem Journal of Education and Instruction*, 14, 2, 45-56.
- Kononets, N., Ilchenko, O., & Mokliak, V. (2020). Future teachers resource-based learning system: experience of higher education institutions in Poltava city, Ukraine. *Turkish Online Journal of Distance Education-TOJDE*, 21, 3, 14, 199-220.
- Kononets, N., Nestulya, S., Soloshych, I., Zhamardiy, V., & Odokienko, V. (2021). Investigating the Didactic System of Research Competence Formation for Prospective PE Instructors. *Journal of Research in Medical and Dental Science*, 9, 7, 414-418.
- Topuzov, O. M., Grynova, M. V., Barbinova, A. V., Kharchenko, O. V., & Kononets, N. V. (2021). The model of professional development of natural science teachers of rural schools in the conditions of distance educational process. *Information Technologies and Learning Tools*, 85 (5), 344-359.

References

- Aliksieienko, T. (2022). Rozvyvalnyi potentsial case-study (keis-tekhnohii) u formuvanni kliuchovykh kompetentnostei zdobuvachiv osvity: do metodychnoho instrumentariiu suchasnoho pidruchnyka [The developmental potential of case-study (case technology) in the formation of key competencies of education seekers: towards the methodological tools of a modern textbook]. *Problemy suchasnoho pidruchnyka [Problems of the modern textbook]*, 29, 5-13 [in Ukrainian].
- Bokhan, Yu. V., Forostovska, T. O., Horbatiuk, N. M., & Nedaiborshch, N. P. (2024). Intehratsiia keis-tekhnohii u protses pidhotovky vchyteliv pryrodnychkh nauk: metodychnyi pidkhid do vyvchennia bazovykh khimichnykh dystsyplin [Integration of case technologies into the process of training science teachers: a methodological approach to studying basic chemical disciplines]. *Naukovi zapysky. Pedagogichni nauky [Scientific notes. Pedagogical sciences]*, 216, 362-369 [in Ukrainian].
- Bridgman, T., Cummings, S., & McLaughlin, C. (2016). Restating the case: How revisiting the development of the case method can help us think differently about the future of the business school. *Academy of Management Learning and Education*, 15 (4), 724-741.
- Grynova, M., Kononets, N., Zhamardiy, V., Khomenko, A., Kyrylchuk, O., & Stryzhak, Y. (2024). The Model Of Realization Of Pedagogical Conditions Of Formation Of Self-Regulatory Competence Of Future Foreign Language Teachers. *Pegem Journal of Education and Instruction*, 14, 2, 45-56.
- Hrynova, M., Kononets, N., Zhdanova-Nedilko, O., & Pavlish, I. (2024). Suchasni napriamy realizatsii innovatsiinoho upravlinnia zakladamy osvity [Modern directions of implementing innovative management of educational institutions]. *Vytoky pedagogichnoi maisternosti [Origins of pedagogical skill]*, 33, 50-58 [in Ukrainian].
- Kononets, N., Ilchenko, O., & Mokliak, V. (2020). Future teachers resource-based learning system: experience of higher education institutions in Poltava city, Ukraine. *Turkish Online Journal of Distance Education-TOJDE*, 21, 3, 14, 199-220.
- Kononets, N., Nestulya, S., Soloshych, I., Zhamardiy, V., & Odokienko, V. (2021). Investigating the Didactic System of Research Competence Formation for Prospective PE Instructors. *Journal of Research in Medical and Dental Science*, 9, 7, 414-418.
- Kononets, N. (2024). Triada metodolohichnykh pidkhodiv «proiektnyi pidkhid-protseynyi pidkhid-resursno-orientovanyi pidkhid» u systemi pidhotovky maibutnykh menedzheriv [The triad of methodological approaches "project approach-process approach-resource-oriented approach" in the system of training future managers]. In N. M. Losieva (Ed.), *Rozvytok osvity v yevropeiskomu prostori: natsionalni vyklyky ta*

transnatsionalni perspektyvy [Development of education in the European space: national challenges and transnational prospects]: materialy II mizhnar. nauk.-prakt. konf. (pp. 425-428). Nizhyn: NDU im. M. Hoholia [in Ukrainian].

- Kozak, L. V. (2015). Keis-metod u pidhotovtsi maibutnikh vykladachiv do innovatsiinoi profesiinoi diialnosti [Case method in preparing future teachers for innovative professional activities]. *Osvitlohichnyi diskurs [Educational discourse]*, 3, 153-162 [in Ukrainian].
- Stepanova, H. M. (2020). Zastosuvannya keis-tekhnologii u vykladanni fundamentalnykh dystsyplin v medychnomu ZVO [Application of case technologies in teaching fundamental disciplines in medical higher education]. *Visnyk Cherkaskoho natsionalnoho universytetu imeni Bohdana Khmelnytskoho. Pedagogichni nauky [Bulletin of the Bohdan Khmelnytskyi Cherkasy National University. Pedagogical Sciences]*, 2, 67-72 [in Ukrainian].
- Topuzov, O. M., Grynova, M. V., Barbinova, A. V., Kharchenko, O. V., & Kononets, N. V. (2021). The model of professional development of natural science teachers of rural schools in the conditions of distance educational process. *Information Technologies and Learning Tools*, 85 (5), 344-359.
- Zharkova, I. I., & Yankovych, O. I. (2023). Tekhnolohiia keis-stadi v osvitnomu protsesi NUSh yak zasib rozvytku krytychnoho myslennia molodshykh shkolariv [Case study technology in the educational process of the National School of Economics as a means of developing critical thinking in younger students]. *Visnyk nauky ta osvity. Filolohiia. Pedagogika. Sotsiologhiia. Kultura i mystetstvo. Istorii ta arkheolohiia [Bulletin of Science and Education. Philology. Pedagogy. Sociology. Culture and Art. History and Archaeology]*, 9 (15), 408-420 [in Ukrainian].

SLIPCHENKO M.

Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

CASE TECHNOLOGY OF FORMATION OF INFORMATION AND DIGITAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS OF NATURAL DISCIPLINES

The article treats the case technology of forming information and digital competence of future teachers of natural sciences as an integral didactic tool that harmoniously combines methods of group, interactive learning and digital technologies when working on cases. Methodological approaches (project, process, resource-oriented, self-regulation), principles (problem-based, practical orientation, integration of knowledge, independent search for solutions, cooperation and communication, technologicality, reflection and evaluation) of the implementation of case technology are determined.

The project approach consists in the fact that students work on a case as on a project that has a specific goal, objectives and final product. The process approach emphasizes the stages and logic of case implementation, where each step should be well structured. The resource-oriented approach focuses on the maximum use of available resources (digital, material, human) for effective case resolution. The self-regulatory approach to the application of case technology is based on the fact that students independently control, organize and regulate their own learning process when working with cases.

The principle of problem orientation orients that the case should contain a real or simulated situation that requires analysis, decision-making and the use of digital technologies. The principle of practical orientation assumes that cases should be as close as possible to real pedagogical activity, form skills in working with information and digital technologies in the educational process. The principle of knowledge integration reflects the combination of knowledge from natural sciences, pedagogy and digital technologies for a comprehensive solution to the problem. The principle of independent search for solutions assumes that students should independently investigate the problem, find relevant information and draw conclusions. The principle of cooperation and communication, according to which the implementation of case technology involves group work, discussion of solution options and the use of digital tools for communication. The principle of technologicality assumes the use of modern digital technologies in the process of case analysis and their solution. The principle of reflection and evaluation emphasizes that students should not only find solutions, but also evaluate their effectiveness and draw conclusions regarding further improvement of skills.

The stages of the implementation of case technology are defined and characterized: preparatory and methodological, motivational and activity, analytical and reflective. The preparatory and methodological stage aims to create a methodological basis for working with the case, determine the goals and evaluation criteria. The motivational and activity stage aims to activate students in the process of working on the case, ensure their practical activity with digital resources. The analytical and reflective stage aims to evaluate the results of working with the case, reflect on the knowledge gained and improve the skills of information and digital competence.

Key words: *future teacher, natural sciences, digitalization, information and digital competence, case technology, digital technologies*

Стаття надійшла до редакції 04.02.2025 р.

УДК 94(477.75)«1917/1918»: 37.091.64:94(477)

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2025.35.331145](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2025.35.331145)

ДМИТРО СТАЦЕНКО

ORCID: 0000-0001-6703-2689

Відокремлений структурний підрозділ «Фаховий коледж управління, економіки і права Полтавського державного аграрного університету»

КРИМСЬКОТАТАРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ РУХ 1917 – ПОЧАТКУ 1918 РОКІВ У ПІДРУЧНИКАХ З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ДЛЯ СТАРШОЇ ШКОЛИ 2018 РОКУ ВИДАННЯ

Вивчення минулого, традицій, культури корінних народів України – кримських татар, караїмів, кримчаків – має важливе значення для консолідації та розвитку сучасної української нації, розуміння співіснування на спільній території. Тривалий час кримськотатарська тематика, особливо першої половини ХХ ст., залишалася поза увагою навчальних книг для старшої школи. Відтак, у статті досліджуються методичні підходи, застосовані для розкриття проблематики кримськотатарського національного руху 1917 – початку 1918 рр. у підручниках з історії України рівня стандарту для 10 класу закладів загальної середньої освіти, що були видані 2018 р.

Здійснений аналіз свідчить про те, що вказана вище проблематика представлена на сторінках всіх обраних для дослідження навчальних видань. Виявлено, що в новому поколінні підручників вона розглядається або в окремому параграфі, присвяченому подіям у Криму, або ж у межах окремого пункту певного параграфа.

З'ясовано, що основою викладу матеріалу є авторський (навчальний) текст. Окрім нього, в кількох підручниках для розкриття змісту проблематики передбачено роботу з текстовими документами, фотодокументами, біографічними довідками. Подані матеріали зазвичай супроводжуються запитаннями та завданнями різних рівнів складності (від репродуктивних до творчих). Втім, на сторінках навчальних видань, за винятком одного підручника, помітно бракує текстових джерел, картографічного та ілюстративного матеріалів.

Ключові слова: *кримські татари, кримськотатарський національний рух, підручник, історія України, методика, методологія, старша школа*

Постановка проблеми. Кримські татари, поряд із караїмами та кримчаками, належать до корінних народів України. Вивчення їхнього минулого, традицій, культури має важливе значення для консолідації та розвитку сучасної української нації, розуміння співіснування на спільній території. Одним з інструментів реалізації цього завдання є шкільна історична освіта. Тривалий час кримськотатарська тематика, особливої першої половини ХХ ст., залишалася поза увагою навчальних книг для старшої школи. Лише 2018 р. з'явилося нове покоління підручників для 10 класу закладів загальної середньої освіти, в яких у контексті Української революції було представлено кримськотатарський національний рух 1917 – початку 1918 рр. Відтак особливого значення набуває дослідження методичних підходів, застосованих авторами в новому поколінні навчальної літератури для розкриття та донесення кримської та кримськотатарської проблематики до учнівства.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Різноманітні дидактичні аспекти конструювання навчальних книг з історії розкрито в роботах Олени Пометун, Яніни Камбалової, Віталія Власова, Костянтина Баханова, Наталі Яковенко, Олександра Удода, Поліни Вербицької та ін. Представлення кримської тематики, а разом із нею і кримськотатарського минулого у змісті шкільної історичної освіти та в шкільному курсі історії України, стало предметом дослідження Світлани Батуріної, Катерини Попової, Юлії Топольницької.

Мета статті полягає у з'ясуванні методичних підходів до розкриття проблематики кримськотатарського національного руху 1917 – початку 1918 рр., що були впроваджені у виданих 2018 р. шкільних підручниках з історії України для 10 класу рівня стандарту.

Для проведення аналізу було взято шість підручників з історії України рівня стандарту, призначених для 10 класу закладів загальної середньої освіти. Всі вони видані 2018 р. та мають гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» згідно з наказом № 551 від 31 травня 2018 р. У них висвітлено основні події, явища і процеси відповідно до навчальної програми для роздільного вивчення курсів історії України та всесвітньої історії.

Виклад основного матеріалу. Тривалий час кримськотатарська тематика не входила до змісту шкільної історичної освіти, а тому не була представлена на сторінках підручників. Про це свідчать висновки дослідниці Світлани Батуріної: «Висвітлення ХХ ст. в історії кримськотатарського народу починається в підручниках для 10-го класу. [...] Знову ж таки, як і при висвітленні попередніх періодів

історії, інформація про кримських татар практично відсутня у виданнях, написаних до 2016 р., або ж представлена фрагментарно» (Батуріна, 2021, с. 91).

Зміна підходів до кримської тематики загалом та минулого кримськотатарського народу зокрема, почалася після 2014 р. та позначилося на структурі шкільного історичного курсу (Батуріна, 2021, с. 87); (Попова, 2022, с. 139-141). У цьому контексті Юлія Топольницька зауважила: «Справжня переоцінка історії півострова та ролі його корінних народів в процесі українського державотворення відбулася у 2014 році, після окупації півострова росією. Оновлені програми з історії України з'явилися вже у 2015-му» (Топольницька, 2024).

2018 р. з'явилося нове покоління шкільних підручників з історії України для 10 класу, в яких з'явився матеріал про кримськотатарський національний рух 1917 – початку 1918 рр.

У підручнику Віталія Власова та Станіслава Кульчицького кримськотатарська проблематика періоду 1917 – початку 1918 рр. розглядається в межах пункту «Якою була внутрішня та зовнішня політика Центральної Ради після проголошення УНР» (Власов, Кульчицький, 2018, с. 54-55). Він є частиною параграфа «Утворення Української Народної Республіки. Протистояння національно-патріотичних сил і більшовиків». На першій сторінці параграфа розміщено хронологічну стрічку 1917-го року. Серед інших подій, на ній позначено Курултай кримськотатарського народу в Бахчисараї 9 грудня (26 листопада), а також проголошення Кримської Народної Республіки 13 грудня (Власов, Кульчицький, 2018, с. 52).

Виклад основних історичних відомостей пункту здійснено в формі навчального тексту. Кримська та кримськотатарська проблематика займає лише частину його обсягу. У тексті є виділені жирним шрифтом слова, дати. Для ілюстрації матеріалу використано датовану груднем 1917 р. світлину, на якій зображено учасників Першого Курултаю кримськотатарського народу. Хоча цей фотодокумент є джерелом історичної інформації, запитань і завдань до нього не передбачено (Власов, Кульчицький, 2018, с. 55).

Наприкінці параграфа розміщено рубрику «Перевірте, чого навчилися». Запропоновані в ній запитання та завдання спрямовані на перевірку рівня засвоєння матеріалу параграфа. Матеріал із кримськотатарської проблематики присутній у частині з них, зокрема, в завданні на встановлення хронологічної послідовності, а також у завданні, яке передбачає складання речень на основі використання запропонованих авторами понять та термінів (Власов, Кульчицький, 2018, с. 57).

У підручнику Олени Пометун та Нестора Гупана кримськотатарський національний рух 1917 – початку 1918 рр. розглядається в межах окремого параграфа «Крим у 1917 – на початку 1918 р.», який складається з трьох пунктів. Виклад матеріалу викладено в основному тексті. У ньому є виділені слова, дати, на які треба звернути особливу увагу, запам'ятати, уміти пояснювати й оперувати ними. На початку кожного пункту розміщені запитання та завдання до основного тексту, позначені рубрикою «Працюючи з текстом, подумайте». Вони, за задумом авторів, мають допомогти розділити матеріал на смислові частини, виділяти головне, слідкувати за логікою викладення, вступати в діалог з авторами щодо оцінки певного факту (Пометун, Гупан, 2018, с. 4).

Для розкриття змісту проблематики залучено різноманітні джерела: історичні текстові документи, спогади сучасників подій, інтерпретації явищ істориками, ілюстрації, фотодокументи. Їх розміщено під рубрикою «Звернімося до джерела». Перед джерелами подано завдання з рубрики «Працюймо разом». За задумом авторів, передбачається можливість виконання таких завдань на уроці самостійно, в парі або малій групі (Пометун, Гупан, 2018, с. 4). Винятком є уривок із виступу Номана Челебіджихана на II Всекримському мусульманському з'їзді в жовтні 1917 р., запитань чи завдань до якого не поставлено (Пометун, Гупан, 2018, с. 58).

Перший пункт параграфа має назву «Боротьба за владу в Криму після падіння самодержавства». До нього подано запитання: «Як вплинули події Лютневої революції на Крим? Які з них ви вважаєте найважливішими?». Матеріал першого пункту містить кілька текстових джерел, а також фотодокумент. Зокрема, наведено уривок зі спогадів лідера кримськотатарського національного руху Джафера Сейдамета, а також уривок із виступу Номана Челебіджихана на II Всекримському мусульманському з'їзді в жовтні 1917 р. До першого джерела поставлено запитання: «Як пояснює автор причини встановлення стосунків між кримськотатарським національним рухом і УЦР?». До другого джерела запитань чи завдань не передбачено. Крім текстових документів, розміщено світлину, на якій зафіксовано мітинг на площі Нахімова в Севастополі в жовтні 1917 р. Вона супроводжується такими запитаннями: «Які питання у вас виникають у процесі аналізу фотографії? Які висновки можна зробити на її основі?» (Пометун, Гупан, 2018, с. 56-58).

Другий пункт параграфа має назву «Створення Курултаю та формування нової влади в Криму». До нього подано запитання: «За яких обставин і з якою метою створювався Курултай?». Для розкриття проблематики використано чотири фрагменти текстових джерел. В один тематичний блок об'єднано два документа: уривок «Зі статті А. Айвазова – лідера Національної партії в газеті «Міллет» про становище в Росії після більшовицького перевороту» та уривок «З газети «Голос татар» від 11 листопада 1917 р.». До обох джерел сформульовано спільне запитання: «Про що свідчать наведені документи? Що пропонували лідери національного руху за «надзвичайних обставин» у Криму?» (Пометун, Гупан, 2018, с. 59).

Інші два текстові документи – уривок «З виступу депутата Д. Сейдамета на першому засіданні Курултаю» та уривок «З відповіді кримських більшовиків Курултаю щодо спільної діяльності у формуванні органів влади» – подано окремо. До першого джерела поставлено запитання: «Чому депутат Курултаю радить не дробити політичні сили краю? Проти кого вони мають об'єднатися?». До другого джерела пропонується відповісти на таке запитання: «На яких умовах більшовики погоджувалися співпрацювати з Курултаєм? Якими були перспективи такої співпраці?» (Пометун, Гупан, 2018, с. 59-60).

Крім цього, в тексті другого пункту розміщено запитання з рубрики «Працюймо разом»: «Які верстви татарського населення були представлені на Курултаї? Про що, на вашу думку, свідчив сам факт його скликання?» (Пометун, Гупан, 2018, с. 59).

До третього пункту «Проголошення Кримської Народної Республіки» подано запитання: «За яких обставин було проголошено Кримську Народну Республіку? Чому її існування виявилось таким коротким?». Матеріал пункту доповнено кількома текстовими джерелами. Першим із них є уривок, узятий із Конституції Кримської республіки («Кримськотатарських основних законів»). Він супроводжується запитанням: «Чи можна вважати, що за Конституцією Курултай розширив свої повноваження за межі інтересів кримськотатарського народу? Чому?». У другому уривку подано висловлювання сучасної історикіні Гульнари Бекірової про лідерів Курултаю, до якого поставлено запитання: «Що вважає історик важливим для складу Курултаю? Чи погоджуєтесь ви з нею?». Поряд із цим джерелом розміщено світлину 1917 р., на якій зображено Номана Челебіджихана і Джафера Сейдамета (Пометун, Гупан, 2018, с. 60-61).

Після параграфа розміщено рубрику «Перевірте себе». Вона містить одинадцять запитань й завдань, які візуально розрізняються відповідно до шрифтової та кольорової гами. Так, перші п'ять запитань спрямовані на повторення змісту параграфа. Одне з них передбачає роботу з історичною картою: «Спираючись на карту № 2 (див. Альбом карт), покажіть території Криму, де кримськотатарський рух дістав підтримку місцевого населення в 1917 р.» (Пометун, Гупан, 2018, с. 62). Проте вказана у завданні карта «Україна за часів Центральної Ради. Брестський мир» не відображає відповідних подій та явищ в Криму (Пометун, Гупан, 2018, с. 249).

Виділені курсивом та іншою кольоровою гамою запитання й завдання (з шостого по одинадцяте) є складнішими. Вони спрямовані на перевірку розуміння матеріалу параграфа загалом. Цікавим є одинадцяте завдання: «Знайдіть в Інтернеті і подивіться ролик «100 років: Курултай кримськотатарського народу». Чи змінила подана інформація ваше розуміння сучасної ситуації з Кримом, а також ролі кримськотатарського народу в сучасній історії нашої держави? Напишіть історичне есе: «Яке місце посідає Курултай в історії кримсько-татарського народу?». Після переліку всіх запитань та завдань розміщено ілюстрацію «Курултай кримськотатарського народу 100 років» (Пометун, Гупан, 2018, с. 62).

У підручнику, створеному авторським колективом у складі Ігоря Бурнейка, Ганни Хлібовської, Марії Крижановської, Оксани Наумчук кримськотатарська проблематика 1917 – початку 1918 рр. розглядається в рамках пункту «Події 1917 р. у Криму. Курултай і Кримська Народна Республіка», що є частиною параграфа «Утворення Української Народної Республіки» (Бурнейко, Хлібовська, Крижановська, Наумчук, 2018, с. 55-57).

Параграф підручника починається з назви теми, під якою вміщено три запитання для актуалізації опорних знань. Останнє з них стосується кримської проблематики. Його подано у такому формулюванні: «В якому році Російська імперія приєднала Крим?» (Бурнейко, Хлібовська, Крижановська, Наумчук, 2018, с. 53). Зміст параграфа згруповано за трьома пунктами. Кожен пункт, у тому числі про події на території Кримського півострова, містить базову інформацію, яку розбито на три абзаци. Виклад матеріалу здійснюється за допомогою базового авторського тексту. У ньому окремі словосполучення, дати, поняття, терміни, імена та прізвища діячів виділені жирним шрифтом. На сторінці 56 розміщено зображення Номана Челебіджихана, виконане художницею Заревою (в тексті фігурує як «Заріма» – авт.) Трасіноюю.

Окремо передбачено роботу з першоджерелом та біографічною довідкою. Так, у рубриці «Мовою джерела» подано уривок із промови Номана Челебіджихана, до якого поставлено запитання: «Поміркуйте. Як пов'язане із документом поняття «толерантність»?». Окремо розміщено світлину доньки кримськотатарського просвітителя Ісмаїла Гаспринського Шефіки Гаспринської, яка супроводжується біографічною довідкою. До цього матеріалу поставлено запитання: «Поміркуйте. У чому феномен діяльності Шефіки Гаспринської?» (Бурнейко, Хлібовська, Крижановська, Наумчук, 2018, с. 56-57).

Після матеріалу пункту розміщено репродуктивні запитання – по одному до всіх трьох його абзаци (Бурнейко, Хлібовська, Крижановська, Наумчук, 2018, с. 56). Наприкінці параграфа в рубриці «Підсумуйте свої знання» запропоновано запитання і завдання для закріплення вивченого. Матеріал із кримськотатарської проблематики присутній в частині з них, зокрема, серед переліку дат і пов'язаних із ними подій, які потрібно запам'ятати, а також у другому питанні, яке передбачає пояснення запропонованих понять. Винятково кримськотатарського аспекту стосується третє питання, в якому пропонується підготувати історичну довідку на тему: «Перша Кримськотатарська республіка» (Бурнейко, Хлібовська, Крижановська, Наумчук, 2018, с. 57).

У підручнику Олексія Струкевича кримськотатарська проблематика розглядається в межах пункту «Кримськотатарський національний рух», що входить до параграфа «Розгортання Української революції» (Струкевич, 2018, с. 49-50). Навчальний матеріал викладено в форматі авторського тексту. Фактично він складається з двох частин, оскільки в ньому жирним шрифтом виділено підзаголовок «Курултай і Кримська Народна Республіка». У самому тексті можна зустріти виділені слова й дати. На 49-й сторінці подано світлину кримськотатарського діяча Челебі Челебієва.

Виклад матеріалу параграфа завершується рубрикою «Запитаннями та завдання» у кількості 9 позицій (Струкевич, 2018, с. 50). Матеріал із кримськотатарської проблематики присутній у першому завданні, що передбачає пояснення понять (зокрема, два з шести запропонованих понять стосуються кримськотатарської історії). Суто кримської тематики стосується четверте запитання, яке належить до рубрики «Поміркуємо разом». Його подано у такому формулюванні: «Визначте учасників та етапи розгортання кримськотатарського руху».

У підручнику авторства Олександра Гісема та Олександра Мартинюка кримськотатарський національний рух 1917 – початку 1918 рр. розглядається в рамках окремого параграфа, що має назву «Події 1917 р. у Криму». Він складається з чотирьох окремих пунктів: «1. Крим напередодні важливих змін», «2. Крим на початковому етапі революції», «3. Скликання курултаю та проголошення Кримської Народної Республіки», «4. Встановлення влади більшовиків у Криму» (Гісем, Мартинюк, 2018, с. 48-50).

Одразу після назви теми подано три запитання: «1. До якого адміністративно-територіального утворення Російської імперії входив Крим станом на 1914 р.? 2. Як Крим опинився у складі Російської імперії? 3. Якими були особливості кримськотатарського національного руху в другій половині XIX ст.?». Такі запитання спонукають пригадати раніше вивчений матеріал і краще зрозуміти новий (Гісем, Мартинюк, 2018, с. 50).

Навчальний матеріал викладено в форматі авторського тексту. У тексті можна зустріти виділені слова й дати, які потребують звернення на них особливої уваги з метою запам'ятовування. На полях 49-ї сторінки міститься пояснення наведеного в авторському тексті терміну «муфтій». На цій самій сторінці розміщено дві світлини кримськотатарських діячів, на одній з яких зображено Челебі Челебієва, а на іншій – Джафера Сейдамета. До кожної з них розміщено підписи, які дозволяють скласти уявлення про вказаних діячів. Крім цього, коротко наводяться цікаві історичні факти про те, як Українська Центральна Рада намагалася сприяти українському руху на території Кримського півострова (Гісем, Мартинюк, 2018, с. 49).

Наприкінці параграфа сформульовано висновки у вигляді стислого викладу розкритих у тексті провідних ідей. Після них подано 12 запитань та завдань, які розподілені на чотири групи. Перші п'ять запитань із запропонованого переліку призначені для перевірки/самоперевірки рівня запам'ятовування основних фактів із розглянутого матеріалу. Наступні чотири спрямовані на осмислення прочитаної інформації. Два передостанні завдання мають практичний характер, спрямованість на розвиток навчальних умінь. Вони подані у таких формулюваннях: «10. Складіть розгорнутий план на тему «Події 1917 р. в Криму». 11. Об'єднайтеся в малі групи й обговоріть питання: якими були здобутки і прорахунки кримськотатарського національного руху на півострові в 1917 р.?». Дванадцяте завдання має творчу спрямованість. У ньому наведено цитату зі спогадів Джафера Сейдамета, до якої поставлено запитання: «На підставі яких фактів, на вашу думку, він (Джафер Сейдамет – авт.) робить висновок про безпідставність намірів домовитися з російською владою й доцільність вивчення досвіду українців?» (Гісем, Мартинюк, 2018, с. 51).

У підручнику Наталії Сорочинської та Ольги Гісем кримськотатарська проблематика 1917 – початку 1918 рр. розглядається в окремому параграфі «Події 1917 року в Криму», який складається з чотирьох окремих пунктів (Сорочинська, Гісем, 2018, с. 49-53). На початку параграфа подано рубрику «За цим параграфом ви зможете». У ній міститься стислий виклад основної навчальної мети. При цьому жодне з трьох сформульованих положень не стосується кримської проблематики. Поряд, у рубриці «Пригадайте», подано запитання, які мають допомогти згадати раніше вивчений матеріал і зрозуміти новий (Сорочинська, Гісем, 2018, с. 49).

Матеріал подано в форматі авторського тексту. Крім основного тексту, параграф містить історичні документи, ілюстрації. У тексті можна побачити дати, слова, уривки з документів, поняття, терміни, які виділені жирним шрифтом, курсивом. На них необхідно звертати особливу увагу.

Перший пункт параграфа має назву «Крим напередодні важливих змін». Наприкінці цього пункту сформульовано запитання: «Яку частину населення Криму становили кримські татари?» (Сорочинська, Гісем, с. 49-50). Другий пункт має назву «Крим на початковому етапі Російської революції 1917 р.». Окрім основного тексту, він містить кілька ілюстрацій із підписами до них: світлину Челебі Челебієва, а також світлину друкованого органу Мусвиконкому «Голос татарів». Запитань до них не передбачено (Сорочинська, Гісем, 2018, с. 50-51). Хоча, за задумом авторів підручника, в ході роботи з ілюстраціями необхідно звертати увагу на підписи, які пояснюють зміст зображеного, а також спробувати пов'язати їх із текстом підручника (Сорочинська, Гісем, 2018, с. 3). Наостанку другого пункту подано запитання: «Які здобутки національного руху кримських татар на початку революційних подій 1917 р.?» (Сорочинська, Гісем, 2018, с. 51). Пункт 3 «Виникнення Курултаю та Кримської Народної Республіки» містить світлину

«Перший Курултай кримськотатарського народу, листопад 1917 р.» без поставленого до неї запитання. Після матеріалу третього пункту пропонується відповісти на запитання: «Коли і ким була проголошена Кримська Народна Республіка?» (Сорочинська, Гісем, 2018, с. 51-52). Четвертий пункт має назву «Встановлення більшовицької влади у Криму». Запитань та завдань після цього пункту не передбачено (Сорочинська, Гісем, 2018, с. 49-52).

Наприкінці параграфа подано «Висновки» та «Запитання і завдання». У першій рубриці можна прочитати стислий виклад провідних думок, розкритих у тексті параграфа. У другій рубриці запропоновано вісім різнорівневих запитань і завдань до параграфа, які дозволяють підсумувати матеріал вивченої теми. З них привертають увагу два останні: «7. Об'єднайтесь у малі групи та обговоріть, якими були здобутки і прорахунки кримськотатарського національного руху на півострові у 1917 – на початку 1918 р.», «8. Проведіть дискусію за проблемою: «Чому проголошення Кримської Народної Республіки не підтримала більшість населення півострова?» (Сорочинська, Гісем, 2018, с. 52-53).

Висновки. Проблематика кримськотатарського національного руху 1917 – початку 1918 рр. представлена в усіх виданих 2018 р. підручниках з історії України рівня стандарту, які призначені для 10 класу закладів загальної середньої освіти. Вона розглядається в контексті та в межах подій, що стосуються Української революції. У трьох підручниках досліджується проблематика подається в рамках окремого параграфа, присвяченого подіям у Криму, в той час як в інших їй відведено лише окремий пункт певного параграфа. Основою викладу матеріалу є авторський (навчальний) текст. Окрім нього, в кількох підручниках для розкриття змісту проблематики передбачено роботу з текстовими документами, фотодокументами, біографічними довідками. Подані матеріали зазвичай супроводжуються запитаннями та завданнями різних рівнів складності (від репродуктивних до творчих). Втім, на сторінках навчальних видань, за винятком одного підручника, помітно бракує текстових джерел, картографічного та ілюстративного матеріалів.

Список використаних джерел

- Батуріна, С. (2021). «Чужі свої»: до питання про репрезентацію історії кримськотатарського народу на сторінках українських шкільних підручників. *Сіверянський літопис*, 5, 87-95.
- Бурнейко, І. О., Хлібовська, Г. М., Крижановська, М. Є., Наумчук, О. В. (2018). *Історія України. Рівень стандарту*: підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. Тернопіль: Астон.
- Власов, В. С., Кульчицький, С. В. (2018). *Історія України (рівень стандарту)*: підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Літера ЛТД.
- Гісем, О. В., Мартинюк, О. О. (2018). *Історія України (рівень стандарту)*: підручник для 10 кл. закл. загал. серед. освіти. Харків: Вид-во «Ранок».
- Пометун, О. І., Гупан, Н. М. (2018). *Історія України (рівень стандарту)*: підручник для 10 кл. закладів загальної середньої освіти. Київ: УОВЦ «Оріон».
- Попова, К. В. (2022). «Загублені»: Крим та кримські татари у змісті шкільної історичної освіти. *Науковий вісник Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка. Педагогічні науки*, 14, 135-144.
- Сорочинська, Н. М., Гісем, О. О. (2018). *Історія України (рівень стандарту)*: підручник для 10 кл. закладів загальної серед. освіти. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан.
- Струкевич, О. К. (2018). *Історія України (рівень стандарту)*: підручник для 10 кл. закл. загал. серед. освіти. Київ: Грамота.
- Топольницька, Ю. (2024). *Як Крим представлений у шкільному курсі історії України*. Взято з <https://nus.org.ua/2024/10/15/yak-krum-predstavlenyj-u-shkilnomu-kursi-istoriyi-ukrayiny/>

References

- Baturina, S. (2021). «Chuzhi svoi»: do pytannia pro reprezentatsiiu istorii krymskotatarskoho narodu na storinkakh ukrainskykh shkilnykh pidruchnykiv ["Someone else's own": on the question of the representation of the history of the Crimean Tatar people in the pages of Ukrainian school textbooks]. *Siverianskyi litopys [Severyansky Chronicle]*, 5, 87-95 [in Ukrainian].
- Burneyko, I. O., Khlibovska, H. M., Kryzhanovska, M. Ye., & Naumchuk, O. V. (2018). *Istoriia Ukrainy. Riven standartu [History of Ukraine. Standard level]*: pidruchnyk dlia 10 klasu zakladiv zahalnoi serednoi osvity. Ternopil: Aston [in Ukrainian].
- Hisem, O. V., & Martyniuk, O. O. (2018). *Istoriia Ukrainy (riven standartu) [History of Ukraine (standard level)]*: pidruch. dlia 10 kl. zakl. zahal. sered. osvity. Kharkiv: Vyd-vo «Ranok» [in Ukrainian].
- Pometun, O. I., & Hupan, N. M. (2018). *Istoriia Ukrainy (riven standartu) [History of Ukraine (standard level)]*: pidruch. dlia 10 kl. zakladiv zahalnoi serednoi osvity. Kyiv: UOVTs «Orion» [in Ukrainian].
- Popova, K. V. (2022). «Zahubleni»: Krym ta krymski tatory u zmisti shkilnoi istorichnoi osvity ["Lost": Crimea and Crimean Tatars in the content of school history education]. *Naukovyi visnyk Kremenetskoï oblasnoi humanitarno-pedahohichnoi akademii im. Tarasa Shevchenka. Pedahohichni nauky [Scientific Bulletin of the*

Kremenets Regional Humanitarian and Pedagogical Academy named after Taras Shevchenko. Pedagogical Sciences, 14, 135-144 [in Ukrainian].

Sorochynska, N. M., & Hisem, O. O. (2018). *Istoriia Ukrainy (riven standartu) [History of Ukraine (standard level)]: pidruchnyk dlia 10 kl. zakladiv zahaln. sered. Osvity. Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan* [in Ukrainian].

Strukevych, O. K. (2018). *Istoriia Ukrainy (riven standartu) [History of Ukraine (standard level)]: pidruch. dlia 10 kl. zakl. zahaln. sered. Osvity. Kyiv: Hramota* [in Ukrainian].

Topolnytska, Yu. (2024). *Yak Krym predstavlenyi u shkilnomu kursi istorii Ukrainy [How Crimea is presented in the school history course of Ukraine]*. Retrieved from <https://nus.org.ua/2024/10/15/yak-krym-predstavlenyj-u-shkilnomu-kursi-istoriyi-ukrayiny/> [in Ukrainian].

Vlasov, V. S., & Kulchytskyi, S. V. (2018). *Istoriia Ukrainy (riven standartu) [History of Ukraine (standard level)]: pidruchnyk dlia 10 klasu zakladiv zahalnoi serednoi osvity. Kyiv: Litera LTD* [in Ukrainian].

STATSENKO D.

Separated Structural Subdivision «Professional College of Management, Economics and Law of Poltava State Agrarian University», Ukraine

THE CRIMEAN TATAR NATIONAL MOVEMENT OF 1917 – EARLY 1918 IN UKRAINIAN HISTORY TEXTBOOKS FOR HIGH SCHOOL, 2018 EDITION

Studying the past, traditions, and culture of the indigenous peoples of Ukraine – Crimean Tatars, Karaites, and Krymchaks – is important for the consolidation and development of the modern Ukrainian nation, and understanding coexistence on a common territory. For a long time, the Crimean Tatar topic, especially the first half of the 20th century, remained out of the spotlight of high school textbooks. Therefore, the article researches the methodological approaches used in textbooks on the history of Ukraine of the standard level for the 10th grade of general secondary education institutions, published in 2018, revealing the issues of the Crimean Tatar national movement of 1917 – early 1918. It was found that in the new textbooks for grade 10, this issue is considered in the context of the Ukrainian Revolution. In some cases, the issue under the study is considered within a separate paragraph. The basis of the presentation of the material is the author's text. In addition to the main text, some authors of the textbooks have provided work with historical text documents, as well as illustrations (historical photographs). Some educational publications provide biographical information about figures of the Crimean Tatar national movement. Usually, the provided materials are accompanied by questions. The analysis of textbooks shows that the issues of the Crimean Tatar national movement of 1917 – early 1918 are presented on the pages of textbooks, however, there is still a noticeable lack of cartographic material, the use of illustrations, and documentary sources.

Key words: *Crimean Tatars, Crimean Tatar national movement, textbook, history of Ukraine, methods, methodology, high school*

Стаття надійшла до редакції 13.03.2025 р.

УДК 796.011:159.9:378.147

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2025.35.331174](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2025.35.331174)

ОЛЕКСАНДР СУКАЧ

ORCID: 0009-0008-7339-8837

ВІКТОР БОНДАРЕНКО

ORCID: 0009-0001-4643-941X

ОЛЕКСАНДР М'ЯКОТА

ORCID: 0009-0006-5570-1455

ПЕТРО ЛІТВІНОВ

ORCID: 0000-0002-5312-9081

Полтавський державний аграрний університет

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ В СИСТЕМІ ПРОФІЛАКТИКИ СТРЕСУ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ ЗДОРОВ'Я СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

У статті висвітлено теоретичні засади використання фізичного виховання як ефективного засобу профілактики стресу та збереження психофізичного здоров'я студентської молоді в умовах сучасного освітнього середовища. Здійснено міждисциплінарний аналіз наукових джерел з психології, педагогіки та фізичної культури з метою обґрунтування ролі фізичного виховання як важливого ресурсу подолання негативних наслідків стресу. Розкрито психофізіологічні механізми впливу фізичної активності на нервову, ендокринну та серцево-судинну системи, а також її значення для стабілізації психоемоційного стану, покращення когнітивних функцій, нормалізації сну і підвищення загальної життєвої тонусності.

Особливу увагу приділено педагогічним умовам реалізації оздоровчого потенціалу фізичного виховання. Висвітлено доцільність включення до навчального процесу дихальних вправ, методик м'язової релаксації, стрейчингу, елементів йоги, командної взаємодії та ігрових форм, що сприяють зняттю емоційного напруження та формуванню позитивного соціально-психологічного клімату. У статті обґрунтовано, що фізичне виховання повинно стати не лише засобом розвитку рухових якостей, а й інструментом психоемоційної профілактики, що сприятиме формуванню здоров'язбережувальної культури студентської молоді. Результати дослідження мають практичне значення для модернізації програм фізичного виховання у ЗВО та створення ефективної системи підтримки психофізіологічного благополуччя здобувачів вищої освіти.

Ключові слова: *фізичне виховання, профілактика стресу, студентська молодь, психоемоційний стан, здоров'я, адаптація, фізична активність, психофізіологічна регуляція, освітнє середовище*

Постановка проблеми; її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Сучасна система вищої освіти висуває до студентської молоді не лише високі академічні вимоги, а й передбачає адаптацію до інтенсивного ритму життя, конкуренції, соціальних змін та інформаційного перенасичення. Усе це створює сприятливий ґрунт для розвитку стресових станів, які можуть мати як тимчасовий, так і хронічний характер. За даними психологічних досліджень, студенти є однією з найвразливіших категорій молоді до дії стресових чинників, що нерідко супроводжується порушеннями психоемоційної рівноваги, зниженням мотивації, порушенням сну, а також ризиками формування соматичних розладів. У контексті формування культури здоров'я та забезпечення стійкості до стресу важливу роль відіграє фізичне виховання, яке в сучасних умовах має розглядатися не лише як засіб фізичного розвитку, а як потужний інструмент психопрофілактики. Фізичні вправи сприяють нормалізації психофізіологічного стану, зменшенню проявів тривожності, підвищенню загального тону, стабілізації емоційної сфери та покращенню когнітивної продуктивності. Попри наявність окремих досліджень, питання комплексного впливу фізичного виховання на збереження здоров'я та зниження рівня стресу серед студентської молоді досі не є достатньо висвітленим у вітчизняній педагогічній і медико-біологічній науці. Актуальність теми зумовлена не лише високою поширеністю стресу серед студентів, а й потребою у розробці ефективних профілактичних стратегій, інтегрованих у навчально-виховний процес закладів вищої освіти.

Мета дослідження: визначити роль фізичного виховання як ефективного засобу профілактики стресу та збереження психофізичного здоров'я студентської молоді в умовах навчання у закладах вищої освіти.

Завдання дослідження: проаналізувати наукові підходи до розуміння природи стресу та його впливу на стан здоров'я студентів; охарактеризувати фізіологічні та психологічні механізми впливу фізичних вправ на зниження рівня стресу; дослідити потенціал фізичного виховання як інструменту підтримки

психоемоційної рівноваги студентів; обґрунтувати рекомендації щодо оптимізації програм фізичного виховання у ЗВО для збереження здоров'я студентської молоді

Аналіз попередніх досліджень і публікації. У дослідженні було використано ряд наукових джерел, які надали теоретичне підґрунтя для розкриття теми. У праці Наугольник Л. Б. (2015) проаналізовано природу стресу, його типи, динаміку та методи подолання; Овчаренко О. Ю. (2023) висвітлює психологічні аспекти стресу, особливо у контексті професійного вигорання та психічного здоров'я; Грибан Г. П. (2021) детально розкриває значення фізичного виховання у процесі збереження здоров'я студентів, підкреслюючи його педагогічний потенціал; Сапегіна В. В. (2019) акцентує увагу на формуванні здорового способу життя в екологічно та соціально нестабільному середовищі; Кушнірюк С. Г. (2016) аналізує особливості загальної та професійно-прикладної фізичної підготовки студентів як елементу адаптації до освітнього навантаження; Літус Р. І. (2016) розглядає методiku проведення факультативних занять силової спрямованості як засобу фізичного розвитку та профілактики психофізіологічних порушень.

Підсумовуючи аналіз залучених джерел, можна стверджувати, що наукова література містить ґрунтовні напрацювання щодо окремих аспектів стресу, фізичного виховання та збереження здоров'я студентської молоді. У працях дослідників висвітлюються психологічні механізми впливу стресу, його прояви в умовах освітнього навантаження, а також оздоровчі можливості фізичної активності. Водночас, наявні напрацювання переважно мають фрагментарний характер: або зосереджуються виключно на фізичному розвитку студентів, або на психологічних підходах до подолання стресу без комплексного аналізу їх взаємозв'язку. Саме відсутність цілісного міждисциплінарного підходу до проблеми обумовила вибір теми нашої статті та визначила її структуру, спрямовану на інтеграцію теоретичних засад, практичних аспектів фізичного виховання та рекомендацій щодо профілактики стресу в студентському середовищі.

Викладення основного матеріалу дослідження. Стан здоров'я студентської молоді в сучасних умовах є складною та багатофакторною проблемою, на яку суттєво впливають соціально-психологічні, екологічні, поведінкові та освітні чинники. Одним із ключових дестабілізуючих факторів є стрес, який виникає як реакція на інтелектуальні перевантаження, зміну соціального середовища, високий рівень відповідальності та невизначеність майбутнього. За даними досліджень, понад 70% студентів в Україні відчувають регулярний або періодичний психоемоційний дискомфорт, що негативно впливає на їх загальний стан здоров'я, академічну успішність і соціальну адаптацію.

Стрес як біопсихосоціальне явище має складну структуру і включає фізіологічні реакції (підвищення артеріального тиску, частоти серцевих скорочень, вивільнення кортизолу), а також психологічні симптоми (тривожність, напруга, дратівливість, втома, зниження концентрації). При тривалому впливі стрес може стати причиною хронічної втоми, синдрому емоційного вигорання, депресивних станів і різних соматичних захворювань.

У науковій літературі профілактика стресу розглядається як система психолого-педагогічних, соціальних та фізіологічних заходів, спрямованих на зниження негативного впливу стресових факторів та підвищення адаптивного потенціалу особистості. Серед доступних та універсальних засобів профілактики особливе місце займає **фізична активність**, що забезпечує не лише фізичне, а й емоційне та соціальне розвантаження (Наугольник, 2015; Овчаренко, 2023).

Механізми впливу фізичної активності на стресорні стани зумовлені її здатністю нормалізувати діяльність вегетативної нервової системи, регулювати гормональний фон (зниження рівня кортизолу, підвищення рівня серотоніну та ендорфінів), покращувати якість сну, знижувати психофізіологічну напругу. Регулярна рухова активність також підвищує стійкість організму до фізичних і психічних навантажень, зміцнює серцево-судинну систему, покращує дихальні функції, що в сукупності сприяє підтриманню загального здоров'я. Таким чином, фізичне виховання у структурі навчального процесу може бути не лише засобом гармонійного фізичного розвитку, а й дієвим компонентом системи збереження здоров'я та профілактики стресу серед студентської молоді.

У сучасній парадигмі освіти фізичне виховання дедалі більше розглядається як багатофункціональний засіб, здатний впливати не лише на фізичний стан студентів, а й на їх психічне здоров'я, емоційну стабільність і соціальну активність. Особливої значущості фізична активність набуває в умовах хронічного інформаційного перенавантаження, академічного тиску та зниження мотивації до навчання, які є характерними для студентського середовища.

Фізичне навантаження сприяє зниженню стресу за рахунок активації адаптаційних механізмів організму. Зокрема, під час виконання фізичних вправ активізуються процеси терморегуляції, дихання, кровообігу, що стимулює обмін речовин, а також активізується вивільнення ендорфінів та серотоніну – нейромедіаторів, які сприяють зменшенню тривожності, підвищенню настрою та покращенню загального самопочуття (Согоконь, Донець, Хоменко, Мироненко, Шостак, 2025).

У практиці фізичного виховання важливе значення має не лише тип фізичного навантаження, а й його організаційна форма. Командні види спорту, ігрові форми занять, інтерактивні рухові вправи сприяють формуванню почуття підтримки, зміцненню соціальних зв'язків, розвитку вмінь комунікації та кооперації. Індивідуальні види активності (біг, плавання, йога, фітнес) ефективні для зняття емоційного

напруження, саморегуляції та підвищення рівня особистої відповідальності за стан свого здоров'я (Кушнірюк, 2016; Сапегіна, 2019).

Дослідження доводять, що навіть помірна фізична активність 3–4 рази на тиждень здатна знизити прояви стресу на 30–50%, а регулярна участь у програмах фізичного виховання значно покращує не лише фізичні показники, але й емоційний фон студентів. Позитивного ефекту також можна досягти завдяки впровадженню у програму фізичного виховання технік дихальної гімнастики, релаксаційних вправ, елементів йоги, аутотренінгу.

Таким чином, фізичне виховання у вищій школі має бути переосмислене з урахуванням не лише спортивної, але й психоемоційної складової, що дозволить підвищити його ефективність як профілактичного інструменту збереження здоров'я студентської молоді.

Враховуючи викладене, доцільно сформулювати низку практичних рекомендацій для викладачів фізичного виховання закладів вищої освіти, які сприятимуть ефективній профілактиці стресу та збереженню здоров'я студентської молоді. Передусім варто інтегрувати в структуру занять елементи психоемоційного розвантаження – дихальні вправи, техніки релаксації, стрейчинг, йогу або аутогенне тренування. Ці методи сприяють стабілізації нервової системи, зниженню тривожності та покращенню загального емоційного фону студентів.

Не менш важливим є створення умов для позитивного емоційного досвіду під час занять. Фізична активність має бути не джерелом додаткового тиску, а простором для самовираження, емоційного піднесення та внутрішнього комфорту. У цьому контексті ефективним є використання ігрових, інтерактивних і командних форм занять, які посилюють мотивацію, підтримують соціальну згуртованість та сприяють формуванню позитивного мікроклімату в студентському середовищі.

Особливу увагу слід приділити індивідуалізації підходів до студентів, що передбачає варіативність навантаження відповідно до фізичних можливостей, психоемоційного стану та особистих уподобань. Такий підхід підвищує рівень залучення студентів до занять і знижує ризик емоційного вигорання. Крім того, важливим елементом є формування у студентів усвідомлення значення фізичної активності як засобу збереження здоров'я. Це можливо шляхом проведення мотиваційних бесід, мінілекцій або інтерактивних завдань, спрямованих на підвищення рівня фізкультурно-оздоровчої грамотності.

Ефективність профілактичної роботи значно зростає у разі міждисциплінарної взаємодії викладачів фізичного виховання з іншими учасниками освітнього процесу – кураторами груп, працівниками психологічної служби та адміністрацією ЗВО. Спільне планування профілактичних заходів дозволяє реалізовувати комплексний підхід до збереження психофізичного здоров'я студентів. Таким чином, фізичне виховання, за умови його модернізації та спрямування на вирішення актуальних завдань здоров'язбереження, здатне стати важливим чинником підтримки емоційної стабільності та стресостійкості студентської молоді.

Висновок. Результати теоретичного аналізу дозволяють стверджувати, що фізичне виховання є важливим інструментом профілактики стресу та збереження психофізичного здоров'я студентської молоді в умовах сучасної вищої освіти. Під впливом фізичної активності нормалізуються психофізіологічні процеси, знижується рівень тривожності, покращується емоційний стан, активізуються адаптаційні механізми та підвищується загальна стресостійкість організму. У статті доведено, що найбільш ефективними є ті форми фізичного виховання, які поєднують фізичне навантаження з елементами психоемоційної підтримки, командної взаємодії та мотиваційної залученості студентів. Такий підхід потребує переосмислення традиційної моделі організації занять та інтеграції інноваційних методів у навчально-виховний процес.

Перспективи подальших досліджень. Незважаючи на визнання ролі фізичної активності в системі оздоровлення, питання її цілеспрямованого використання для подолання стресу серед студентської молоді залишається недостатньо розробленим. Це визначає перспективи подальших наукових досліджень, зокрема: розроблення моделей програм фізичного виховання з акцентом на психоемоційну складову; емпіричне вивчення впливу різних видів фізичної активності на стресостійкість студентів; дослідження довготривалих ефектів впровадження оздоровчих програм у ЗВО; аналіз зв'язку між фізичною активністю та когнітивною продуктивністю студентів у стресових умовах.

Список використаних джерел

- Грибан, Г. П. (2021). *Фізичне виховання студентів*. Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка.
- Кушнірюк, С. Г. (2016). *Загальна фізична та професійно-прикладна підготовка у системі фізичного виховання студентів вищих навчальних закладів*. Бердянськ: Вид-ць Ткачук О. В.
- Літус, Р. І. (2016). *Особливості методики проведення факультативних занять силової спрямованості зі студентами вищих навчальних закладів*. Бердянськ: Вид-ць Ткачук О. В.
- Наугольник, Л. Б. (2015). *Психологія стресу*. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ.
- Овчаренко, О. Ю. (2023). *Психологія стресу та стресових розладів*. Київ: Університет «Україна».

- Сапегіна, В. В. (2019). *Фізичне виховання і формування здорового способу життя в сучасних екологічних умовах*. Харків: Харківський національний університет міського господарства ім. О. М. Бекетова.
- Согоконь, О. А., Донець, О. В., Хоменко, П. В., Мироненко, С. Г., Шостак, Є. Ю. (2025). Сучасні підходи до здоров'язбережувальної діяльності фахівців фізичної культури в умовах інтеграції у світовий освітній простір. *Світ медицини та біології*, 1 (91), 247-253.

References

- Hryban, H. P. (2021). *Fizyczne vykhovannia studentiv [Physical education of students]*. Zhytomyr: Zhytomyrskiy derzhavnyi universytet imeni Ivana Franka [in Ukrainian].
- Kushniriuk, S. H. (2016). *Zahalna fizychna ta profesiino-prykladna pidhotovka u systemi fizychnoho vykhovannia studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv [General physical and vocational training in the system of physical education of students of higher educational institutions]*. Berdiansk: Vydavets Tkachuk O. V. S. [in Ukrainian].
- Litus, R. I. (2016). *Osoblyvosti metodyky provedennia fakultatyvnykh zaniat sylovoi spriamovanosti zi studentamy vyshchyykh navchalnykh zakladiv [Peculiarities of the methodology for conducting optional strength-oriented classes with students of higher educational institutions]*. Berdiansk: Vydavets Tkachuk O. V. [in Ukrainian].
- Nauholnyk, L. B. (2015). *Psykhohohiia stresu [Psychology of stress]*. Lviv: Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav [in Ukrainian].
- Ovcharenko, O. Yu. (2023). *Psykhohohiia stresu ta stresovykh rozladiv [Psychology of stress and stress disorders]*. Kyiv: Universytet "Ukraina" [in Ukrainian].
- Sapiehina, V. V. (2019). *Fizyczne vykhovannia i formuvannia zdorovoho sposobu zhyttia v suchasnykh ekolohichnykh umovakh [Physical education and the formation of a healthy lifestyle in modern environmental conditions]*. Kharkiv: Kharkivskiy natsionalnyi universytet miskoho hospodarstva im. O. M. Beketova [in Ukrainian].
- Sogokon, O. A., Donets, O. V., Khomenko, P. V., Myronenko, S. H., & Shostak, Ye. Yu. (2025). Suchasni pidkhody do zdorov'iazberezhualnoi diialnosti fakhivtsiv fizychnoi kultury v umovakh intehratsii u svitovyi osvitnii prostir [Modern approaches to health-preserving activities of physical education specialists in the context of integration into the global educational space]. *Svit medytsyny ta biolohii [The world of medicine and biology]*, 1 (91), 247-253 [in Ukrainian].

SUKACH O., BONDARENKO V., MYAKOTA O., LITVINOV P.

Poltava State Agrarian University, Ukraine

PHYSICAL EDUCATION AS A COMPONENT OF STRESS PREVENTION AND HEALTH PRESERVATION AMONG STUDENT YOUTH

The article highlights the theoretical foundations of utilizing physical education as an effective tool for stress prevention and the preservation of students' psychophysical health within the context of modern higher education. The relevance of the topic stems from the increasing levels of psycho-emotional tension among students, driven by the high intensity of academic demands, the instability of the social environment, information overload, and the lack of effective mechanisms for psychological self-regulation. These factors significantly impact students' functional states, reduce stress resilience, disrupt emotional balance, and contribute to the risk of chronic psychosomatic disorders.

The study presents an interdisciplinary analysis of scientific literature in the fields of psychology, pedagogy, and physical education to substantiate the role of physical activity as a vital resource in counteracting the negative effects of stress. The psychophysiological mechanisms underlying the influence of physical exercise on the nervous, endocrine, and cardiovascular systems are explored, along with their significance for emotional stabilization, improved cognitive functioning, sleep normalization, and enhanced overall vitality.

Special attention is given to pedagogical conditions that support the health-preserving potential of physical education. The article emphasizes the value of incorporating breathing techniques, muscle relaxation, stretching, elements of yoga, teamwork, and game-based activities into the educational process. These approaches help alleviate emotional tension and foster a positive socio-psychological climate within student groups. Practical recommendations for physical education instructors are provided, focusing on tailoring activities to students' individual psychophysical characteristics, creating a motivational environment, and offering emotional support.

The article argues that physical education should be regarded not merely as a means of developing motor skills, but as an essential tool for psycho-emotional prevention. Its thoughtful integration into the educational environment contributes to the development of a health-preserving culture among students. The findings hold practical significance for the modernization of physical education programs in higher education and the establishment of effective systems to support students' psychophysiological well-being.

Key words: *physical education, stress prevention, student youth, emotional well-being, health preservation, psycho-emotional balance, physical activity, higher education, relaxation techniques, adaptation*

Стаття надійшла до редакції 21.03.2025 р.

УДК 378.011.3-051:78+784.4(477)

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2025.35.331175](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2025.35.331175)

NATALIIA SULAIEVA

ORCID: 0000-0001-5066-8605

Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

UKRAINIAN FOLK SONG IN THE SYSTEM OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE MUSIC TEACHERS: CULTURAL AND CREATIVE POTENTIAL

The article presents the author's vision of using the Ukrainian folk song in the system of professional training of students in higher pedagogical education institutions. Special attention is paid to one of the main components of music teacher training – non-formal artistic education in folk-oriented creative ensembles of pedagogical universities. Emphasis is placed on the importance of Ukrainian vocal folklore in the process of forming the ethnocultural competence of future music teachers. Folk song is considered as a key element of Ukrainian culture that conveys the national worldview, moral values, historical memory, and spiritual essence of the people. The formation of ethnocultural competence in future educators is seen as a crucial factor in their professional development, contributing to the development of personal qualities necessary for effective teaching in the context of a multicultural society.

***Key words:** Ukrainian folk song, professional teacher training, non-formal artistic education, ethnocultural competence*

Relevance of the study. A characteristic feature of a modern educated Ukrainian is a conscious and active attitude to the artistic heritage of the Ukrainian people. This is facilitated by participation in artistic and educational activities within national folk-oriented creative ensembles – folk choirs, folklore groups, folk instrument orchestras, and song and dance ensembles. These collectives promote the development of one of the most crucial components of the artistic competence of future music teachers – ethnocultural competence.

This is facilitated by the students' non-formal artistic education in national folk-oriented creative ensembles; as such experience helps shape the mentality of future specialists, forms ethnic morality, and deepens their ethnic self-awareness.

Review of recent studies and publications. The spiritual potential of Ukrainian folk music, in general and song in particular, has been studied by many outstanding thinkers in the past and present. Ukrainian scholar D. Yevtushenko (Yevtushenko, 1963) emphasized the educational potential of folk music, considering it an influential factor in the formation of national consciousness. He regarded folk song as both a means of aesthetic education and a mechanism for preserving national memory and mentality.

Ukrainian researcher V. Kafarskyi (Kafarskyi, 2006) highlighted the philosophical and worldview dimensions of Ukrainian spirituality, interpreting folk culture as a source of national character, where music acted as a representative form of authentic Ukrainian spirituality. The views of Ukrainian scholar H. Lozko are also significant for this research (Lozko, 2001). She studied Ukrainian traditional culture through the prism of native faith, ethnic identity, and archaic symbolism. She interpreted the folk song as a sacred value that conveyed the worldview of ancestors and fostered intergenerational continuity. O. Nelha (Nelha, 1997) explored Ukrainian folk music in the context of aesthetic education of youth, noting its emotional and expressive power. She advocated for the integration of authentic folk forms into modern pedagogy as a means of fostering national self-awareness. N. Sulaieva (Sulaieva, 2014) emphasized the value of non-formal artistic education of students in vocal folk-oriented ensembles of pedagogical institutions. The above sources highlight the significant potential of Ukrainian vocal folklore in developing ethnocultural competence and the necessity of a systematic approach that combines theory, pedagogy, and artistic practice.

The purpose of the article is to substantiate the relevance of Ukrainian folk song within the framework of non-formal artistic education in folk-oriented creative ensembles at pedagogical universities, to reveal the role of Ukrainian vocal folklore in forming ethnic morality, mentality, self-awareness, and patriotism of future teachers.

Presentation of the main material. According to the ideas of philosopher O. Nelha (Nelha, 1997), the ethnic mentality of the Ukrainian people consists of many traits, the most important of which, for this study, are linguistic distinctiveness, humaneness, and democracy. Nelha emphasizes language as the first and most significant mental feature of the Ukrainian people – not just as a set of signs and vocabulary, but as a form of ethnic immortality. Concern for the language is equated to concern for the fate of the Ukrainian nation as a whole (Nelha, 1997).

Participation in folk choirs and folklore ensembles allows future teachers to improve their language competence through immersion in Ukrainian vocal folklore – epic songs, ballads, historical, lyrical, and children's

songs. The Ukrainian people have created a vast and diverse treasury of musical gems. It is estimated that more than 200,000 such works have been documented. This abundance offers leaders of national folk-oriented vocal and artistic ensembles the opportunity to select pieces whose artistic value inspires students to develop a respectful attitude toward the «living» language of the Ukrainian people.

This is because folk songs are rich in vivid examples of various artistic *уфти*: antithesis (“On the wealthy son – an embroidered shirt, / on the orphan – not a single thread”), hyperbole (“Oh, the Holy Mother came forth! / She turned bullets back, killed Turks, saved the monastery!”), epithets (“I sowed cucumbers low by the water, / I shall water them with bitter tears”), metaphors (“When he hugs and holds you, / the heart fades away”), rhetorical questions (“Is that blade of grass happy, / growing in the field?”), and more. Grammatical precision and syntactic elegance are harmoniously intertwined with lexical richness.

The profound semantic depth of Ukrainian folk songs enables performers – particularly, in this context, future educators of the younger generation – to deepen their understanding of social life events, public and family traditions of Ukrainians, and to internalize the Ukrainian people’s passionate love for their homeland. This, in turn, lays a crucial foundation for the development of personality traits closely linked to the linguistic identity of the nation.

One such trait is humaneness, which encompasses qualities such as sincerity, generosity, diligence, compassion, benevolence, and empathy.

For example, the process of familiarizing future music teachers with the content of numerous Ukrainian folk songs, as well as the performance of the finest examples of these musical gems, contributes to their understanding that qualities such as sincerity and generosity are of great importance to the Ukrainian people. These values are often reflected in the lyrics of folk songs, as exemplified by lines such as «Peace and happiness to your home! / May everyone be wealthy! / May the carol ring out / and the kutia be delicious».

Ukrainian folk songs also glorify the diligence of the people, vividly portraying various aspects of labor, as in: “The widow gathered fine flax,” or “There Vasylo is mowing hay.” Moreover, individual lines in folk songs celebrate such essential human traits as compassion and kindness, as in: “Oh, I ask for health / and a long life / for my dear mother and father, / for the children and my husband.”

Equally, folk songs do not overlook such a deeply rooted quality in Ukrainian identity as empathy, which is poetically expressed in lyrics like “All Ukraine weeps for you, Morozenko,” or “Oh, a fire burns on the hill, / and in the valley lies a Cossack... / a crow caws at his head, / a horse weeps at his feet.”

Another fundamental trait of Ukrainians is patriotism, grounded in a deep love for one’s native land – both one’s small homeland and the greater homeland of the nation. Introducing members of artistic and creative ensembles to historical songs, *dumy* (epic poems), and ballads helps students in pedagogical institutions to develop an awareness of the importance of loyalty to one’s people. In one of the most famous Ukrainian ballads about Dmytro Vyshnevetskyi, also known as Baida, the following lines are addressed to the enemy who invaded Ukrainian lands: “Hey, your daughter, / your pagan daughter! / Your faith, O Tsar, / your cursed faith.”

The Ukrainian song tradition also contains examples of sorrow for the suffering of the homeland, as in: “Ukraine is in sorrow, / for it has nothing to live on: / the horde trampled the little children / with their horses.” Yet, the Ukrainian people have never lost faith in a better, brighter future. This hope resounds even in the national anthem of Ukraine: “We will rule, dear brothers, in our own land... / Our young brothers, fate will smile on us.”

Equally valuable is the fact that students of pedagogical universities, through their participation in non-formal artistic education within folk art groups, gain access to a deeper understanding of ethnic morality. In our study, we define ethnic morality as a set of spiritually grounded values, norms, rules, and principles traditionally established and historically shaped by an ethnic group regulating the actions and behaviors of both individuals and communities.

Ukrainian folk song serves as an inexhaustible source for the comprehension and internalization of Ukrainian ethnic morality. Within the framework of non-formal artistic education, this engagement not only deepens cognitive understanding of ethnic morality but also stimulates its emotional perception based on personal experiences evoked by the profound content of folk musical treasures.

As an example, let us consider selected excerpts from Ukrainian folk lyrics that reflect the pure and radiant relationships between parents and children: “There is no blossom whiter / than the guelder-rose in bloom, / there is no one dearer in the world / than a mother to her child.” Similarly, expressions of affection for the native land are conveyed through lines such as “My dear Ukraine, my beloved mother», while admiration for the beauty of Ukrainian nature is evident in: «When you walk along the riverbank, do not break the guelder-rose branch.”

In addition, folk songs, while serving as a unique testament to the immortality of Ukraine and the enduring spirit of the Ukrainian idea, provide both performers and listeners with access to a wealth of folk verbal symbols. These verbal motifs resonate with graphic, botanical, and zoological symbolism, representing a rich cultural semiotics. Among them there are symbols such as *kalyna* (guelder-rose), *verba* (willow), *zironka* (little star), *vyshenka* (cherry), *horlytsia* (turtledove) representing a girl; *zouzulia* (cuckoo), *lastivka* (swallow) symbolizing a woman; *yavir* (sycamore), *misiats* (moon) signifying a young man; and *dub* (oak), *sokol* (falcon) representing a Cossack. Such symbolism is evident in lyrical works such as “Oh, you are the moon, / I am the bright little star. / You are the young man, I am the lovely maiden,” or “That is not a cuckoo / it is my dear mother.”

It should be emphasized that only a future teacher who possesses a deeply rooted “inner mental radiance” is truly capable of nurturing in their students the values of genuine citizenship. This internal quality enables the transmission of ethnic images and symbols that guide learners toward the appreciation of the grandeur of the Ukrainian ethnic community.

Ethnic morality is inextricably linked to ethnic self-awareness. The latter is understood as the sum of knowledge and conceptions regarding one’s native culture, traditions, ideals, and values, as well as a personal sense of belonging to an ethnic group and awareness of the position of that group among other nations (Lozko, 2001).

The acquisition of non-formal artistic education by students within folk-oriented creative and artistic ensembles contributes significantly to the development of their ability to direct their activities toward fostering ethnic self-awareness.

Such competencies among future educators are manifested in their capacity to identify themselves with the Ukrainian ethnic group and to recognize their own distinct and unique ethnic self. This forms an essential foundation for overcoming the challenges that may arise in their future professional practice when working with children who exhibit a transitional type of ethnic self-awareness.

This primarily concerns children who are uncertain about their affiliation with their native ethnic group. For instance, it includes those who have spent extended periods living under conditions of Russian occupation, or who were forcibly removed from Ukraine during the Russian-Ukrainian war, and returned to their homeland after two, three, or more years.

Furthermore, the ability to identify with the Ukrainian people and to impart this identification to the younger generation is also of vital importance when working with children who demonstrate a “zero” type of ethnic self-awareness. These are children who are ethnically Ukrainian by origin do not perceive themselves as members of the Ukrainian ethnos. In particular, this refers to children whose parents use other languages rather than Ukrainian in everyday life, or who are immersed in cultural models of other national traditions.

The outcome of a teacher’s work with a high level of ethnic self-awareness will be the development in their students of a firm and unwavering sense of self-identification.

It is important to emphasize that the concept of “ethnos” as a blood-related community of people, in addition to language (native language), includes a common territory (native land), shared ancestral legends about the origin of the ethnos, collective historical memory, customs, and rituals (Lozko, 2001).

Therefore, a crucial element of ethnic self-awareness is the feeling of Homeland. Domestic scholar O. Nelha conducted a scientific study on the feeling of Homeland as a phenomenon of ethnic self-awareness. She noted that the formation of this feeling was influenced by many factors. These included the land of one’s ancestors, the country of birth and growth (ethnization), the “country of childhood,” the locality of birth and upbringing, the state of rooted residence, and the place of rooted living, among others (Nelha, 1997).

In this regard, the potential of Ukrainian folk vocal creativity, which engages participants of folk-oriented creative ensembles, becomes indispensable. This is because, the people’s relationship to their native Ukrainian land is evident in practically every folk ballad, song, historical or lyrical piece, (e.g., “Oh, from behind the high mountain,” “And already for two hundred years,” “Oh, you Zaporizhian lads,” “Hey, in sorrow, in grief,” “In Hlukhiv, in the city,” “The eagles flew out,” “Farewell to the family,” “Sister and brother,” “Escape of three brothers»” etc.). The results of non-formal artistic education acquired by students in higher pedagogical education institutions through the study and performance of such works will form the foundation for further activities aimed at shaping or developing Ukrainian mental traits, ethnic morality, and self-awareness, and a sense of Homeland in students.

The necessity of such work by the teacher arises from the need to preserve the sense of Ukrainian identity in the younger generation of the Ukrainian state, which has long suffered from Russian aggression. It is essential to note that the sense of Ukrainian identity consists of several components, among which the Ukrainian scholar H. Lozko distinguished the following: the spiritual level, the typically-characteristic level, and the traditionally-everyday level.

The spiritual level of the sense of Ukrainian identity is understood as the strategic direction of the community’s life and its interests, the most generalized attitudes, orientations, key ideas, ideologies, ideals, spiritual values, and stable character traits (Lozko, 2001).

A powerful tool for national self-affirmation and unity in the formation of the spiritual level of Ukrainian identity is Ukrainian folk vocal music. This is due to the fact that folk songs are not merely an art form but a deep reflection of the history, worldview, moral principles, and mentality of the Ukrainian people. Their use can shape the key components of spiritual identity.

In particular, the performance by students of folk songs such as “Oh, in the meadow, the red viburnum,” or “Hey, pour the full cups” contributes to strengthening the sense of belonging to the nation, stimulating feelings of unity and resilience in Ukraine. Introducing folk songs “The Blackthorn Blossoms,” or “Quietly by the River” into the repertoire of creative ensembles convinces students of the beauty of Ukrainian lands and evokes aesthetic experiences related to this. The assimilation and reproduction of songs such as “The Mountain Stands Tall” or “The Steppe Wind Blew” may influence feelings of loyalty to their native land. An essential element in maintaining

the spiritual core of Ukrainians is the selection and performance by participants of creative ensembles of works such as “Oh, on the hill, the reapers reap” or “At dawn, the Cossacks rise,” and others.

The sense of Ukrainian identity also has a typically-characteristic level, which manifests in the presence of worldview traits, mental characteristics, and fundamental values, both conscious and unconscious, of the Ukrainian people in future educators. The results of informal artistic education, obtained by students while artistic activities in folk-oriented creative collectives, also serve as a significant foundation for a high-level, typically-characteristic sense of Ukrainian identity. This is facilitated, for example, by the assimilation of works by collective members that highlight the basic values of the Ukrainian people, such as freedom, dignity, and love for the land: “The Cossack Rode beyond the Danube,” “Oh, in the Steppe by the Roadside,” “Hey, Do Not Be Surprised, Good People.”

Another valuable component for Ukrainian identity sense is the traditionally-everyday level, which is defined by situational attitudes, behavioral stereotypes, basic archetypes, and tendencies to make judgments, reactions, and actions in specific daily conditions. Thus, Ukrainian folk songs serve as a source of mental archetypes, behavioral stereotypes, and fundamental reaction models in life situations. Through them, ideas about what is proper and desirable, good and bad, honorable and disgraceful, as well as typical roles such as that of the man, woman, mother, Cossack, girl, and host, are transmitted. For example, there are the following songs: “Hey, the Zaporozhian Cossacks Were Glorious” which praises the archetype of the hero-defender who values honor, brotherhood, and freedom; “Oh, in the Field, a Little Well” which idealizes the picture of peasant labor and mutual help as a behavioral model; “Oh, in the Cherry Orchard” which presents the behavior model of a girl and her respect for her mother, among others.

Students of pedagogical universities who receive informal artistic education in folk-oriented creative collectives are enabled to develop their Ukrainian identity by deepening their understanding of ethnic culture, particularly the vocal heritage of our people, created “throughout its history on its own land by means of ethnic self-expression...” (Lozko, 2001).

It is important to emphasize that ethnic culture reflects not a biological but a societal phenomenon of the life activity of the Ukrainian people, and is therefore characterized by its polyfunctional nature. According to domestic scholars V. Kafarsky and B. Savchuk, it manifests in a significant number of functions, the main ones being the identificatory, communicative-integrative, reproductive, normative, and cognitive-instrumental functions.

It should be noted that all these functions are realized in the system of informal artistic education, where students are involved in the preservation and reproduction of folk musical pearls.

Thus, the identificatory function serves to distinguish one ethnic group from another. The future educator’s awareness of the value of their ethnic culture and the significance of their work in preserving, multiplying, and passing it on to future generations constitutes a crucial foundation for the understanding of the cultures of other peoples of the world and determining the place of the Ukrainian ethnic group among them.

In folk-oriented creative collectives, the communicative-integrative function is also realized. This function affects the transmission of ethnocultural information in both the diachronic (across generations) and synchronic (within a generation) dimensions, fostering the internal consolidation of the community and preserving its uniqueness. Indeed, in artistic collectives, future teachers gain invaluable experience in transmitting the skills and knowledge acquired in the field of Ukrainian folk art to the younger generation of Ukrainians.

It is also important to note that in the context of artistic and creative collectives, the reproductive function of the Ukrainian people is exalted, which contributes to both the quantitative (physiological-population) and qualitative (material and spiritual) reproduction of the ethnic community. Specifically, in the musical pearls of the Ukrainian people, we find those that exalt the family as a value (for example, the humorous song «The Pumpkin Walks Through the Garden» about a large family in which each member has their place and role), celebrate the care of parents for their children («Oh, the Sun Walks by the Window» – a tender lullaby about a mother's care for her child), and more.

The artistic and creative activities of students provide an opportunity to realize another function of ethnic culture – the normative function, which ensures the system of organization and regulation of the ethnic-social organism based on established and universally accepted values, ideals, traditions, customs, and so on (Kafarsky, 2006). That is, mastering certain Ukrainian folk songs helps students organize their own lives (and, in the future, the lives of the younger generation) in accordance with common rules and values. Among these are: how to behave in society; what traditions, customs, moral norms, and ideals to follow; and how to live in harmony together. For example, many folk songs exalt an important norm of Ukrainian culture, which is respect for elders (“Oh, I Will Go to the Mill”), ethical relationships between young men and women, social norms of behavior in the community (“Oh, in the Grove by the Danube”), family loyalty, internal integrity (“Oh, Do Not Shine, Moon”), hospitality, and respect for the Cossack as a defender (“Oh, in the Field, a Little Well”), and more.

The use of Ukrainian folk song creativity in working with students to implement another function of ethnic culture – the cognitive-instrumental function – is of great value. This function implies that through the creation and knowledge of the ethnic picture of the world, a person is capable of altering and improving it (Kafarsky, 2006). Thus, through songs, future educators gain a deeper understanding of the ethnic picture of the world,

enhance their own worldview system, and learn traditional ways of action, adapting them to modernity. As it has been noted earlier, Ukrainian folk songs, as a means of collective memory, inform about the worldview of ancestors; transmit knowledge about nature, work, family, and beliefs; educate through established behavioral models; and influence consciousness and the creative rethinking of traditions.

Conclusions. Thus, non-formal artistic education in national-oriented artistic and creative collectives at institutions of higher pedagogical education plays an exceptionally crucial role in the formation of the future educators' personalities. Through direct involvement in Ukrainian folk song creativity, students not only enrich themselves spiritually but also deepen their knowledge of the language, history, culture, and moral principles of the Ukrainian people. Such activities contribute to the development of ethnic morality, self-awareness, and patriotic feelings, which form the foundation for the establishment of civic positions and national identity. Students at higher education institutions who have received non-formal education in national-oriented artistic and creative groups possess all the potential to rightfully bear the title of Ukrainian teacher. These educators, filled with ethnic dignity and a deep understanding of Ukrainian spiritual heritage, are capable of passing on to the younger generation the values necessary for affirming national uniqueness and preserving the cultural code of Ukrainian identity.

References

- Kafarskyi, V. I. (2006). *Etnolohiia [Ethnology]: pidruchnyk*. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury [in Ukrainian].
- Lozko, H. (2001). *Etnolohiia Ukrainy. Filosofsko-teoretychnyi ta etnorelihiieznavchyi aspekt [Ethnology of Ukraine. Philosophical-theoretical and ethnoreligious aspect]*. Kyiv: ArtEk [in Ukrainian].
- Nelha, O. V. (1997). *Teoriia etnosu: kurs lektsii [Theory of Ethnos: lecture course]*. Kyiv: TANDEM [in Ukrainian].
- Sulaieva, N. V. (2014). *Neformalna mystetska osvita maibutnikh uchyteliv u khudozhno-tvorchikh kolektyvakh [Non-formal art education of future teachers in artistic and creative collectives]*. (D diss.). Instytut pedahohichnoi osvity i osvity doroslykh NAPN Ukrainy. Kyiv [in Ukrainian].
- Yevtushenko, D. (1963). *Pytannia vokalnoi pedahohiky [Issues of vocal pedagogy]*. Kyiv: Mystetstvo [in Ukrainian].

СУЛАЄВА Н.

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка, Україна

УКРАЇНЬСЬКА НАРОДНА ПІСНЯ В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ МУЗИКИ: КУЛЬТУРНО-ТВОРЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ

У статті висвітлюється позиція автора щодо використання української народної пісні в системі професійної підготовки студентів закладів вищої педагогічної освіти. Зокрема, акцентується увага на важливому складникові освіти майбутніх учителів музичного мистецтва – неформальній мистецькій освіті в художньо-творчих колективах народного спрямування педагогічного ЗВО. У статті підкреслюється значення української народної вокальної творчості у формуванні етнокультурної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва. Наголошується на тому, що пісенна народна творчість є важливим складником української культури, що передає національний світогляд, моральні цінності, історичну пам'ять і духовність народу.

Зроблено висновок, що неформальна мистецька освіта в національно-орієнтованих художньо-творчих колективах закладів вищої педагогічної освіти відіграє винятково важливу роль у формуванні особистості майбутніх вихователів. Через безпосереднє залучення до української народної пісенної творчості учні не лише духовно збагачуються, а й поглиблюють знання про мову, історію, культуру, моральні засади українського народу. Така діяльність сприяє розвитку етнічної моралі, самосвідомості, патріотичних почуттів, які є основою для формування громадянської позиції та національної самосвідомості. Студенти вищих навчальних закладів, які здобули неформальну освіту в художньо-творчих колективах національного спрямування, мають усі можливості, щоб по праву носити звання українського педагога. Ці педагоги, сповнені етнічної гідності та глибокого розуміння української духовної спадщини, здатні передати підростаючому поколінню цінності, необхідні для утвердження національної самобутності та збереження культурного коду української ідентичності. Таким чином, формування етнокультурної компетентності студентів педагогічних спеціальностей виступає ключовим чинником їхньої професійної підготовки, що сприяє розвитку особистісних якостей, необхідних для ефективної педагогічної діяльності в сучасному мультикультурному суспільстві.

Ключові слова: українська народна пісня, професійна підготовка вчителів, неформальна мистецька освіта, етнокультурна компетентність

Стаття надійшла до редакції 25.03.2025 р.

УДК 378.011.3-051:793.3]:378.091.313

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2025.35.331176](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2025.35.331176)

ОЛЕНА ТАРАНЦЕВА

ORCID: 0000-0003-0657-2432

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

ДИДАКТИЧНА МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ПРОЄКТНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ХОРЕОГРАФІВ

Розкрито суть проєктної компетентності майбутнього хореографа як інтегративної особистісної якості студента, котра характеризує здатність до проєктної діяльності у сфері хореографії. Визначено компоненти проєктної компетентності майбутнього хореографа: мотиваційно-когнітивний, діяльнісно-творчий та особистісно-лідерський. Розроблено дидактичну модель формування проєктної компетентності майбутніх хореографів. Методологічно-цільовий блок моделі уміщує її мету – сформувати компоненти проєктної компетентності майбутнього хореографа (мотиваційно-когнітивний, діяльнісно-творчий та особистісно-лідерський), а також низку методологічних підходів (компетентнісний, системно-діяльнісний, культурологічний, аксіологічний, інформаційний, технологічний, ресурсно-орієнтований, індивідуальний, здоров'язбережувальний). Ресурсно-змістовий блок поєднує матеріально-технічну, методичну, інформаційну та кадрову підтримку освітнього процесу, що сприяє ефективному розвитку проєктних умінь і навичок студентів, дає змогу побудувати систему ресурсно-орієнтованого навчання майбутніх хореографів. Методико-реалізаційний блок забезпечує ефективне поєднання теоретичних знань із практичною підготовкою майбутніх хореографів, сприяє розвитку їхньої творчої та організаційної самостійності, формує навички проєктного менеджменту. Діагностико-результативний блок забезпечує ефективний моніторинг процесу формування проєктної компетентності у майбутніх хореографів, дає змогу відстежувати динаміку розвитку студентів, підвищувати якість їхньої підготовки та сприяти вдосконаленню дидактичної моделі навчання.

***Ключові слова:** хореографія, хореографічна освіта, дидактична модель, майбутній хореограф, проєктна компетентність, проєктна діяльність, проєктне навчання*

Постановка проблеми. Актуальність проблеми формування проєктної компетентності майбутніх хореографів обумовлена кількома ключовими чинниками, які стосуються сучасних вимог до професійної підготовки та розвитку інноваційних підходів у хореографічній освіті. По-перше, запити сучасного суспільства та ринку праці відображають той факт, що в культурній сфері та мистецтві більше уваги приділяється проєктній діяльності, яка включає створення та реалізацію культурно-мистецьких проєктів. Хореографи, як творчі фахівці, повинні володіти не лише мистецькими та технічними навичками, а й здатністю організувати, розробити та реалізувати власні творчі ініціативи. Уміння працювати в умовах проєктної діяльності забезпечує конкурентоспроможність випускників на ринку праці. По-друге, зростання ролі міждисциплінарного підходу передбачає, що хореографія як вид мистецтва все частіше інтегрується з іншими сферами (музика, театр, дизайн, медіа). Для створення унікальних, сучасних і затребуваних проєктів потрібні знання не тільки в галузі хореографії, але й в управлінні, маркетингу, комунікаціях, а також навички роботи в командах. Формування проєктної компетентності сприяє розвитку таких міждисциплінарних навичок. По-третє, перехід до компетентнісної моделі освіти означає, що сучасна педагогіка акцентує увагу на формуванні практичних компетенцій, найважливіших для успішного професійного життя. Проєктна компетентність включає навички стратегічного планування, комунікації, лідерства та вирішення проблем, що є важливим для сучасного хореографа. По-четверте, проєктна діяльність є дієвим інструментом для розкриття індивідуального творчого потенціалу майбутніх хореографів. Завдяки роботі над власними пропозиціями студенти можуть випробувати різні формати хореографічного мистецтва, створювати інновації за умовками та адаптуватися до сучасних тенденцій. По-п'яте, інтеграція з європейськими стандартами освіти акцентує увагу на тому, що Україна активно впроваджує стандарти вищої освіти, які базуються на проєктно-орієнтованому підході. Формування проєктної компетентності майбутніх хореографів відповідає цим стандартам і сприяє інтеграції української мистецької освіти у світовий культурний простір. По-шосте, потреба в розвитку культурних ініціатив у складних соціально-економічних умовах означає, що в контексті війни, кризових явищ та інших соціальних викликів проєктна компетентність дозволяє хореографам створювати культурні проєкти, які сприяють підтримці національної

ідентичності, розвитку культури та соціальної згуртованості. Такі проекти можуть слугувати одним інструментом для відновлення та популяризації українського мистецтва. Отже, формування проектної компетентності майбутніх хореографів є актуальною проблемою, яка відповідає сучасним викликам мистецької, освітньої та соціально-культурної сфери. Вирішення цієї проблеми дозволяє не лише підвищити якість підготовки фахівців, а й сприяти розвитку української культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій щодо методики та практики підготовки майбутніх хореографів засвідчує, що науковці (Л. Андрушук, О. Барабаш, С. Заєць, О. Лиманська, М. Ткаченко та ін.) зосереджують свою увагу на проектній діяльності студентів. Учені підкреслюють, що у процесі професійному підготовки майбутніх хореографів доцільним є застосування проектних технологій. Одночасно необхідно зосередити увагу на формуванні у студентів відповідних компетентностей та готовності до використання цих технологій у майбутній професійній діяльності. Дослідження науковців переконують, що, зважаючи на багатовекторність хореографічної освіти, проектний підхід в хореографічній освіті має значний потенціал для створення сучасних дидактичних інструментів, які сприяють розвитку інновацій у підготовці майбутніх хореографів. Перевагами проектного навчання визнано: використання інтерактивних методів навчання (ситуативний аналіз, метод мозкової атаки, круглий стіл, дискусія тощо); орієнтація на особистість (використання особистісно-орієнтованого та особистісно-діяльнісного підходів); розвиток активності студентів та професійної рефлексії; комфортність умов навчання, які задовольняють кожного студента; самоефективність та відчуття власної успішності. Водночас, попри посилену увагу до проектного підходу в хореографічній освіті, залишається відкритим питання розробки моделі формування проектної компетентності майбутніх хореографів.

Мета статті – розробити дидактичну модель формування проектної компетентності майбутніх хореографів.

Виклад основного матеріалу. Ґрунтовний аналіз праць науковців (Л. Андрушук, О. Аніщенко, О. Барабаш, С. Заєць, О. Лиманська, І. Левіна, Н. Нагорна, С. Прийма, М. Ткаченко та ін.) дав змогу визначити поняття «проектна компетентність майбутнього хореографа» та його компонентну структуру. Так, поняття *проектної компетентності майбутнього хореографа* визначаємо як інтегративну особистісну якість студентам, котра характеризує здатність до проектної діяльності у сфері хореографії.

Проектну діяльність у дослідженні ототожнюємо, як переконливо доводить С. Заєць (2022), із творчим процесом, який має такі етапи:

1. *підготовка* (інтенсивне ознайомлення з проблемою),
2. *натхнення* (виникнення ідеї, дія уяви),
3. *інсайт* (мить осяяння, раптового розуміння)
4. *ухвалення рішення* (виконання творчого задуму) (Заєць, 2022)

Компонентами проектної компетентності майбутнього хореографа є: *мотиваційно-когнітивний, діяльнісно-творчий та особистісно-лідерський*.

- *мотиваційно-когнітивний компонент* розглядається як комплексна та динамічна система знань, котра включає знання про теоретичні основи проектного підходу в хореографічній освіті, принципи організації навчання хореографії на основі проектів, а також розуміння специфіки застосування проектних технологій у хореографічній освіті; він охоплює знання щодо методики організації навчального процесу із залученням різноманітних типів хореографічних проектів, а також систему мотивів до проектної діяльності;
- *діяльнісно-творчий компонент* проектної компетентності майбутнього хореографа відображає їхню здатність до проектної діяльності, ефективно застосовувати набуті знання, уміння та навички на практиці під час застосування проектних технологій у хореографічній освіті. Він включає вміння організовувати проектно-орієнтоване навчання хореографії, розробляти та впроваджувати власні методичні підходи до навчального процесу з використанням різних форматів хореографічних проектів. Крім того, цей компонент забезпечує готовність до систематичної роботи над хореографічними проектами;
- *особистісно-лідерський компонент* відображає розвиток лідерських якостей, таких як наполегливість, впевненість, витримка, дисциплінованість, доброзичливість, відкритість до нових ідей, уважність до інших та їхнього емоційного стану тощо. Ці риси сприяють здатності брати на себе роль лідера в хореографічних проектах, приймати відповідальні рішення в значущих ситуаціях та організовувати навчальний процес із застосуванням різних типів хореографічних проектів. Крім того, цей компонент передбачає використання інноваційних підходів у проектній діяльності, ефективний вплив на членів колективу для досягнення спільних цілей у процесі проектно-орієнтованого навчання хореографії та створення позитивного соціально-психологічного клімату в команді під час роботи над проектами.

Розроблена нами дидактична модель формування проектної компетентності майбутніх хореографів складається з 4 блоків: *методологічно-цільовий, ресурсно-змістовий, методико-реалізаційний, діагностико-результативний* (рис. 1)

Методологічно-цільовий блок уміщує мету моделі – сформувати компоненти проектної компетентності майбутнього хореографа (мотиваційно-когнітивний, діяльнісно-творчий та особистісно-

лідерський), а також низку методологічних підходів (компетентнісний, системно-діяльнісний, культурологічний, аксіологічний, інформаційний, технологічний, ресурсно-орієнтований, індивідуальний, здоров'язбережувальний).

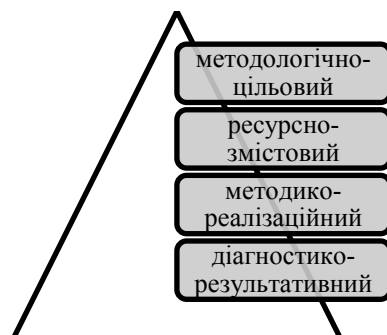

Рис. 1. Блоки дидактичної моделі формування проєктної компетентності майбутніх хореографів

- *Компетентнісний підхід* передбачає формування компонентів проєктної компетентності майбутнього хореографа (мотиваційно-когнітивний, діяльнісно-творчий та особистісно-лідерський) у тісному взаємозв'язку з загальними та спеціальними компетентностями, визначеними відповідною освітньою програмою підготовки майбутніх хореографів.
- *Творчо-діяльнісний підхід* акцентує увагу на розвитку самостійності, креативності, здатності до творчості під час проєктної діяльності у хореографії.
- *Культурологічний підхід* орієнтований на формування здатності студентів до культурно-мистецької та просвітницької діяльності, організації мистецьких заходів і поширення ціннісних орієнтацій у суспільстві, здатності створювати культурні проєкти, які сприяють підтримці національної ідентичності, розвитку культури та соціальної згуртованості.
- *Аксіологічний підхід* спрямований на усвідомлення студентами значущості проєктної діяльності в хореографічному колективі та розуміння ключових професійних цінностей хореографа.
- *Інформаційний підхід* полягає в опрацюванні актуальних професійно значущих матеріалів у процесі проєктної діяльності, розвитку навичок пошуку наукової та професійної інформації із застосуванням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій та адаптації отриманих даних для практичного використання.
- *Технологічний підхід* передбачає впровадження інноваційних технологій у практичну роботу хореографічного колективу.
- *Ресурсно-орієнтований підхід* спрямований на залучення та ефективне використання різних ресурсів у проєктній діяльності, домінантне проєктне навчання, а також на розбудову системи ресурсно-орієнтованого навчання майбутніх хореографів (Kononets, Pchenko, Mokliak, 2020).
- *Індивідуальний підхід* визначає специфіку комунікації студентів із викладачами під час проєктної діяльності, організації консультацій, наставництва, менторингу, враховуючи особистісні особливості та потреби студентів.
- *Здоров'язбережувальний підхід* акцентує увагу на вивченні та впровадженні в практику хореографічних проєктів здоров'язбережувальних технологій (Гриньова, Кононець, Дяченко-Богун, Рибалко, 2019).

Ці підходи забезпечують комплексний розвиток магістрантів та підвищують якість їхньої професійної підготовки у сфері хореографічної освіти.

Ресурсно-змістовий блок дидактичної моделі формування проєктної компетентності майбутніх хореографів є базовим елементом, що забезпечує наповнення навчального процесу необхідними ресурсами та змістовим наповненням. Він поєднує матеріально-технічну, методичну, інформаційну та кадрову підтримку освітнього процесу, що сприяє ефективному розвитку проєктних умінь і навичок студентів. Водночас, складники блоку дають змогу побудувати систему ресурсно-орієнтованого навчання майбутніх хореографів (Таранцева, 2024; Kononets, Grynova, Zhamardiy, Mamon, Liulka, 2020).

Цей блок уміщує зміст проєктної діяльності авторської творчої лабораторії «Народний хореографічний колектив «Міленіум» кафедри хореографії Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка (автор – О. Таранцева).

Проєктна діяльність студентів зосереджена на інтеграцію мистецької освіти у загальноосвітню систему через кілька ключових аспектів:

1. **Методика викладання.** Студенти разом із викладачем аналізують ефективні методи інтеграції мистецьких дисциплін у загальноосвітні програми, щоб зробити навчання більш цікавим та корисним для учнів.

2. *Підготовка майбутніх хореографів, учителів мистецьких дисциплін.* Дослідження зосереджені на підготовці педагогів, які будуть викладати мистецькі дисципліни у школах та інших навчальних закладах.

3. *Розвиток творчих здібностей.* Проектна діяльність зосереджується на тому, як мистецька освіта сприяє розвитку творчих здібностей у дітей та молоді, що позитивно впливає на їх загальний освітній процес.

4. *Використання цифрових технологій.* В умовах дистанційного навчання проектна діяльність студентів зосереджується на тому, як цифрові технології можуть бути використані для викладання мистецьких дисциплін, зокрема хореографії.

5. *Наукові підходи.* Під час проектної діяльності підкреслюється важливість наукових підходів у викладанні мистецьких дисциплін, що включає ретроспективний аналіз педагогічних технологій та використання сучасної наукової термінології.

Також студентам запропоновано спецкурс «Проектна діяльність у хореографії» (рис. 2).

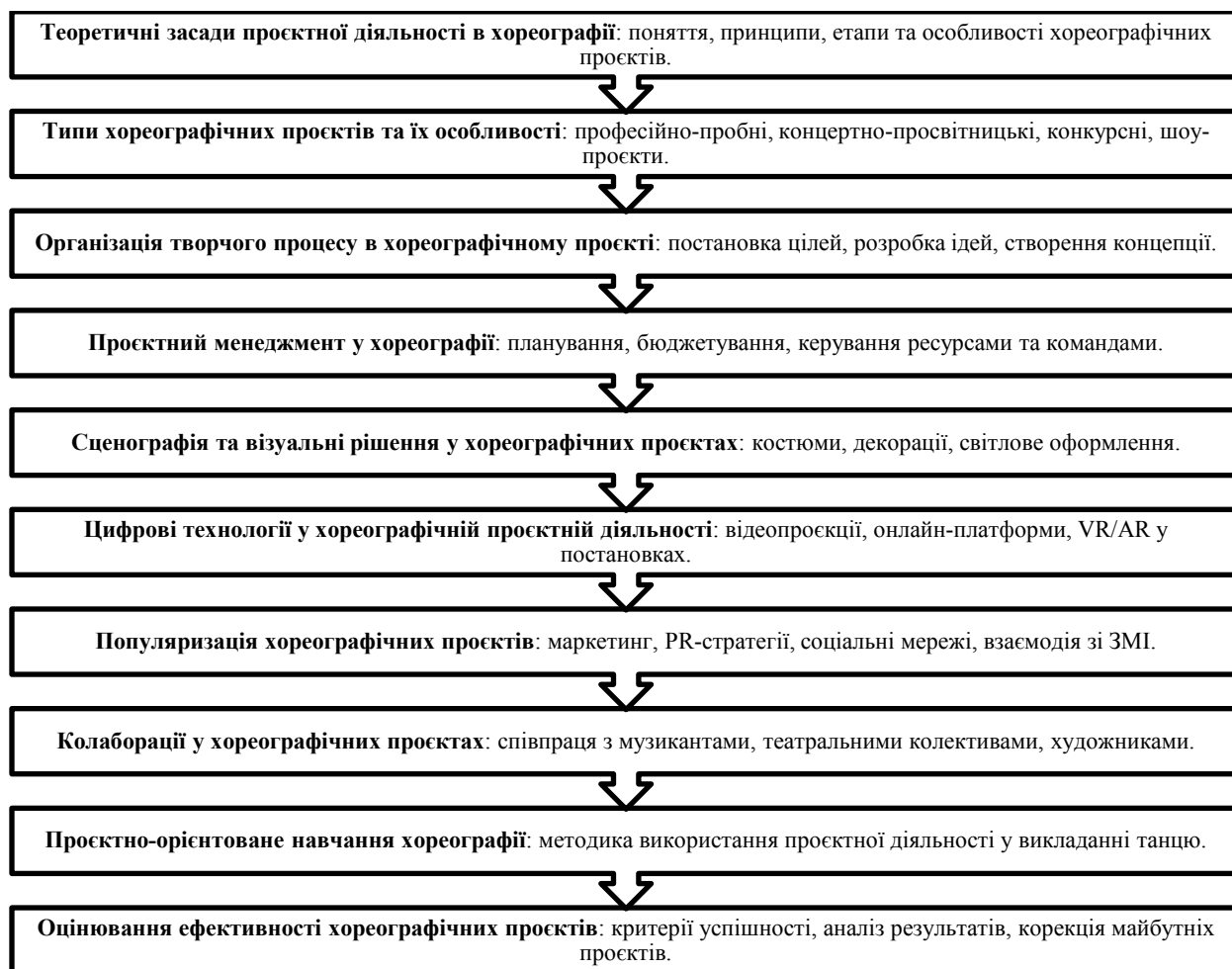

Рис. 2. Зміст спецкурсу «Проектна діяльність у хореографії»

Методико-реалізаційний блок уміщує різні методи навчання, які дидактично доцільно застосовувати під час організації проектної діяльності майбутніх хореографів, зокрема, під час спецкурсу «Проектна діяльність у хореографії»:

- передача теоретичних знань про стильові аспекти різних видів танцю через міні-лекції, інтерактивні лекції, відеоматеріали за запитом, майстер-класи від викладачів та визначених хореографів;
- створення уроків практикуму, спрямованих на підвищення інтересу до різних видів танцю за допомогою педагогічних технологій, зокрема, ресурсно-орієнтованого навчання;
- застосування методів візуалізації для наочного представлення практичних вправ, включаючи виконання рухів, танцювальних кроків, хореографічних пасажів та комбінацій різних видів танцю, а також використання схем танців тощо;
- використання вербально-образних методів для навчання різних видів танцю та оволодіння власним тілом і м'язами;
- застосування практичних методів навчання різних видів танцю з учасниками хореографічного колективу, які включають багаторазове повторення вправ, їх комбінацій і поєднань, а також

використання методу імпровізації в різних форматах, таких як сольна і ансамблева, вільна і обмежена, колективна гра тощо;

– застосування методів самоосвіти для глибшого опанування магістрантами практичної роботи з хореографічним колективом (Сердюк, 2011; Таранцева, 2024; Червонська, 2018).

Зміст блоку складають етапи реалізації хореографічних проєктів у навчальному процесі:

1. Підготовчий етап – ознайомлення з основами проєктної діяльності, вибір тематики, постановка завдань.
2. Проєктно-конструкторський етап – розробка концепції, планування етапів реалізації проєкту, визначення ресурсів та методів роботи.
3. Практичний етап – виконання хореографічного проєкту: постановка танцю, організація репетицій, робота з учасниками, технічне та художнє оформлення.
4. Презентаційний етап – показ результатів проєкту (концерт, конкурс, шоу-програма, навчальна постановка тощо).
5. Рефлексивно-аналітичний етап – аналіз виконаної роботи, обговорення результатів, корекція помилок, оцінювання ефективності проєкту (рис. 3).

Рис. 3. Етапи реалізації хореографічних проєктів у навчальному процесі

Також зміст блоку доповнено сучасними методами організації проєктної діяльності майбутніх хореографів у процесі формування їх проєктної компетентності (Андрощук, 2014; Заєць, 2022; Левіна, 2016; Лиманська, 2010):

- Проєктний метод – основа практичної підготовки майбутніх хореографів через створення реальних проєктів.
- Метод моделювання – відтворення реальних умов проєктної діяльності у навчальному середовищі.
- Метод кейс-стаді – аналіз успішних хореографічних проєктів та розгляд проблемних ситуацій.
- Метод навчання через дію (action learning) – набуття досвіду шляхом виконання конкретних завдань у межах проєктної діяльності.
- Колективно-творчий метод – залучення студентів до групової діяльності, що формує комунікативні та організаційні навички.

Доцільним є застосування інструментів та технологій підтримки проєктної діяльності:

- Використання цифрових платформ для керування проєктами (Trello, Asana, Google Workspace).
- Створення відеоматеріалів та онлайн-презентацій про хореографічні проєкти.
- Інтеграція соціальних мереж для популяризації студентських ініціатив.
- Використання мультимедійних технологій у створенні сценічних постановок.

Методико-реалізаційний блок забезпечує ефективне поєднання теоретичних знань із практичною підготовкою майбутніх хореографів, сприяє розвитку їхньої творчої та організаційної самостійності, формує навички проєктного менеджменту. Завдяки поетапній реалізації хореографічних проєктів студенти набувають досвіду командної роботи, критичного аналізу та самостійного прийняття рішень, що є важливими складовими їхньої професійної компетентності.

Діагностико-результативний блок є важливою складовою дидактичної моделі формування проєктної компетентності майбутніх хореографів, оскільки він дозволяє оцінити рівень сформованості відповідних знань, умінь і навичок, проаналізувати ефективність навчального процесу та внести необхідні корективи для його вдосконалення. Зміст блоку складають:

1) Критерії оцінювання сформованості проєктної компетентності

Оцінювання рівня підготовки майбутніх хореографів до проєктної діяльності здійснюється за такими критеріями:

- *мотиваційно-когнітивний критерій* – рівень теоретичних знань про проєктну діяльність у хореографії, методика її реалізації, основи проєктного менеджменту, ступінь сформованості мотивації до проєктної діяльності;

- *діяльнісно-творчий критерій* – здатність до проєктної діяльності, ефективно застосовувати набуті знання, уміння та навички на практиці під час застосування проєктних технологій у хореографічній освіті, здатність застосовувати отримані знання на практиці, реалізовувати хореографічні проєкти, управляти процесами їх виконання; рівень креативності у створенні хореографічних постановок, здатність генерувати інноваційні ідеї;

- *особистісно-лідерський критерій* – ступінь сформованості лідерських якостей, таких як наполегливість, впевненість, витримка, дисциплінованість, доброзичливість, відкритість до нових ідей, уважність до інших та їхнього емоційного стану тощо; навички взаємодії з учасниками проекту, управління командою, ефективне спілкування у творчих колективах; здатність критично оцінювати власні проекти, аналізувати їх сильні та слабкі сторони, коригувати стратегії роботи.

2) Методи та інструменти діагностики

Для визначення рівня сформованості проектної компетентності використовуються такі методи:

- Анкетування та тестування – оцінювання рівня теоретичних знань студентів.
- Спостереження – аналіз практичної діяльності студентів у процесі реалізації хореографічних проектів.
- Аналіз виконаних проектів – експертне оцінювання підготовлених хореографічних постановок за визначеними критеріями.
- Самооцінка та рефлексія – аналіз студентами власної діяльності, виявлення труднощів і шляхів їх подолання.
- Оцінювання викладачами та менторами – формувальне та підсумкове оцінювання рівня професійного розвитку студентів.

3) Очікувані результати від упровадження дидактичної моделі

Після проходження спецкурсу та участі у хореографічних проектах студенти повинні:

- Володіти теоретичними основами проектної діяльності у хореографії.
- Уміти розробляти, організувати та реалізувати хореографічні проекти різного формату (постановки, конкурси, концертні програми).
- Демонструвати креативний підхід до створення хореографічних постановок.
- Володіти навичками управління командою, комунікації та координації творчого процесу.
- Вміти аналізувати результати власної діяльності, виявляти сильні та слабкі сторони реалізованих проектів, розробляти шляхи вдосконалення.

Діагностико-результативний блок забезпечує ефективний моніторинг процесу формування проектної компетентності у майбутніх хореографів. Завдяки чітким критеріям оцінювання, методам діагностики та аналізу результатів, цей блок дозволяє відстежувати динаміку розвитку студентів, підвищувати якість їхньої підготовки та сприяти вдосконаленню дидактичної моделі навчання.

Висновки. Отже, нами розкрито суть проектної компетентності майбутнього хореографа як інтегративної особистісної якості студента, котра характеризує здатність до проектної діяльності у сфері хореографії. Визначено компоненти проектної компетентності майбутнього хореографа: мотиваційно-когнітивний, діяльнісно-творчий та особистісно-лідерський. Розроблено дидактичну модель формування проектної компетентності майбутніх хореографів, яка складається з 4 блоків: *методологічно-цільового, ресурсно-змістового, методико-реалізаційного, діагностико-результативного*. *Методологічно-цільовий блок* уміщує мету моделі – сформулювати компоненти проектної компетентності майбутнього хореографа (мотиваційно-когнітивний, діяльнісно-творчий та особистісно-лідерський), а також низку методологічних підходів (компетентнісний, системно-діяльнісний, культурологічний, аксіологічний, інформаційний, технологічний, ресурсно-орієнтований, індивідуальний, здоров'язбережувальний). *Ресурсно-змістовий блок* є базовим елементом, що забезпечує наповнення навчального процесу необхідними ресурсами та змістовим наповненням. Він поєднує матеріально-технічну, методичну, інформаційну та кадрову підтримку освітнього процесу, що сприяє ефективному розвитку проектних умінь і навичок студентів, дає змогу побудувати систему ресурсно-орієнтованого навчання майбутніх хореографів. Блок включає спецкурс «Проектна діяльність у хореографії». *Методико-реалізаційний блок* забезпечує ефективне поєднання теоретичних знань із практичною підготовкою майбутніх хореографів, сприяє розвитку їхньої творчої та організаційної самостійності, формує навички проектного менеджменту. Завдяки поетапній реалізації хореографічних проектів (підготовчий, проектно-конструкторський, практичний, презентаційний, рефлексивно-аналітичний етап) студенти набувають досвіду командної роботи, критичного аналізу та самостійного прийняття рішень, що є важливими складовими їхньої професійної компетентності. Зміст блоку доповнено сучасними методами організації проектної діяльності (проектний метод, метод моделювання, метод кейс-стаді, метод навчання через дію (action learning), колективно-творчий метод). *Діагностико-результативний блок* забезпечує ефективний моніторинг процесу формування проектної компетентності у майбутніх хореографів, завдяки чітким критеріям оцінювання, методам діагностики та аналізу результатів, дозволяє відстежувати динаміку розвитку студентів, підвищувати якість їхньої підготовки та сприяти вдосконаленню дидактичної моделі навчання.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в інтеграційних процесах різних форм ресурсно-орієнтованого навчання для вдосконалення дидактичних інструментів спецкурсу «Проектна діяльність у хореографії», застосуванні проектних методик навчання та у пошуку інноваційного й ефективного формату реалізації кожного блоку дидактичної моделі формування проектної компетентності майбутніх хореографів.

Список використаних джерел

- Андрощук, Л. М. (2014). Розвиток творчого потенціалу майбутнього вчителя хореографії в процесі постановки творчого проекту «Право на життя: хореографія проти наркоманії та алкоголізму». *Мистецтво та освіта*, 4, 55-58.
- Андрощук, Л. М. (2014). Розвиток творчого потенціалу в процесі постановки творчого проекту як аспект професійної підготовки майбутнього вчителя хореографії. В кн. О. В. Дудник, Л. М. Андрощук (Ред.), *Сучасні стратегії розвитку хореографічної освіти: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнародною участю* (с. 7-12). Умань: ФОП Жовтий О. О.
- Гриньова, М. В., Кононець, Н. В., Дяченко-Богун, М. М., Рибалко, Л. М. (2019). Ресурсно-орієнтоване навчання студентів в умовах здоров'язбережувального освітнього середовища. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 72, 4, 182-193.
- Заєць, С. (2022). Проектна діяльність як засіб формування творчої особистості хореографа у процесі професійної підготовки. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 54, 1, 108-112.
- Левіна, І. А. (2016). Модель формування проектної компетентності майбутніх учителів у процесі професійної підготовки. *Наука і освіта*, 10, 24-29.
- Лиманська, О. В. (2010). Художньо-творча діяльність ансамблю танцю в контексті розвитку хореографічного мистецтва. В кн. В. Я. Даниленко (Ред.), *Вісник ХДАДМ: зб. наук. пр.* (с. 220-222). Харків: ХДАДМ.
- Сердюк, Т. (2011). Професійна підготовка студентів-хореографів до майбутньої діяльності. *Педагогічні науки*, 58 (2), 385-390.
- Таранцева, О. О. (2024). Ресурсно-орієнтоване навчання майбутніх хореографів під час практикуму з театрального танцю. В кн. *Ресурсно-орієнтоване навчання в «3D»: доступність, діалог, динаміка: збірник тез доповідей IV міжнар. наук.-практ. інтернет-конф.* (с. 679-682). Полтава: ФКУЕП ПДАУ.
- Ткаченко, М. В. (2022). Педагогічні умови формування готовності майбутніх хореографів до застосування проектних технологій у професійній діяльності. *Педагогічні науки*, 79, 101-105.
- Червонська, Л. М. (2018). Особливості професійної підготовки студентів-хореографів в умовах сучасної вищої школи. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Педагогічні науки*, 1, 255-259.
- Kononets, N., Grynova, M., Zhamardiy, V., Mamon, O., & Liulka, H. (2020). Problems of Implementation of The System of Resource-Based Learning of Future Teachers of Physical Culture. *International Journal of Applied Exercise Physiology (IJAEP)*, 9 (12), 50-60.
- Kononets, N., Ilchenko, O., & Mokliak, V. (2020). Future teachers resource-based learning system: experience of higher education institutions in Poltava city, Ukraine. *Turkish Online Journal of Distance Education-TOJDE*, 21, 3/14, 199-220.
- Nahorna, N. O. (2020). Criteria and formation indicators of the project-technological competence of the future teachers of technologies in the process of studying the basics of design and modeling. *Nauka i studia*, 9 (211), 49-55.
- Pryima, S. M., Anishchenko, O. V., Dayong, Y., & Ivanova, N. A. (2019). Formation of the project competence of future specialists in information, library and archive services in a digital society. *Information Technologies and Learning Tools*, 70 (2), 121-139.

References

- Androshchuk, L. M. (2014). Rozvytok tvorchoho potentsialu maibutnoho vchytelia khoreohrafii v protsesi postanovky tvorchoho proektu «Pravo na zhyttia: khoreohrafiia proty narkomanii ta alkoholizmu» [Development of the creative potential of a future choreography teacher in the process of staging the creative project "The Right to Life: Choreography Against Drug Addiction and Alcoholism"]. *Mystetstvo ta osvita [Art and education]*, 4, 55-58 [in Ukrainian].
- Androshchuk, L. M. (2014). Rozvytok tvorchoho potentsialu v protsesi postanovky tvorchoho proektu yak aspekt profesiinoi pidhotovky maibutnoho vchytelia khoreohrafii [Development of creative potential in the process of staging a creative project as an aspect of professional training of a future choreography teacher]. In O. V. Dudnyk, L. M. Androshchuk (Eds.), *Suchasni stratehii rozvytku khoreohrafichnoi osvity [Modern strategies for the development of choreographic education]: materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu* (pp. 7-12). Uman: FOP Zhovtyi O.O. [in Ukrainian].
- Chervonska, L. M. (2018). Osoblyvosti profesiinoi pidhotovky studentiv-khoreohrafiv v umovakh suchasnoi vyshchoi shkoly [Peculiarities of professional training of choreographer students in the conditions of modern higher education]. *Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Pedahohichni nauky [Scientific notes of Berdyansk State Pedagogical University. Pedagogical Sciences]*, 1, 255-259 [in Ukrainian].
- Hrynova, M. V., Kononets, N. V., Diachenko-Bohun, M. M., & Rybalko, L. M. (2019). Resursno-oriientovane navchannia studentiv v umovakh zdoroviazbereshuvannia osvitnoho seredovyshcha [Resource-oriented student learning in a health-preserving educational environment]. *Informatsiini tekhnologii i zasoby navchannia [Information technology and learning tools]*, 72, 4, 182-193 [in Ukrainian].

- Kononets, N., Grynova, M., Zhamardiy, V., Mamon, O., & Liulka, H. (2020). Problems of Implementation of The System of Resource-Based Learning of Future Teachers of Physical Culture. *International Journal of Applied Exercise Physiology (IJAEP)*, 9 (12), 50-60.
- Kononets, N., Ilchenko, O., & Mokliak, V. (2020). Future teachers resource-based learning system: experience of higher education institutions in Poltava city, Ukraine. *Turkish Online Journal of Distance Education-TOJDE*, 21, 3/14, 199-220.
- Levina, I. A. (2016). Model formuvannya proektnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv u protsesi profesiinoy pidhotovky [Model of formation of project competence of future teachers in the process of professional training]. *Nauka i osvita [Science and education]*, 10, 24-29 [in Ukrainian].
- Lymanska, O. V. (2010). Khudozhno-tvorcha diialnist ansambliu tantsiu v konteksti rozvytku khoreorafichnoho mystetstva [Artistic and creative activity of the dance ensemble in the context of the development of choreographic art]. In V. Ya. Danylenko (Ed.), *Visnyk KhDADM [KhDADM Bulletin]: zb. nauk. pr.* (pp 220-222). Kharkiv: KhDADM [in Ukrainian].
- Nahorna, N. O. (2020). Criteria and formation indicators of the project-technological competence of the future teachers of technologies in the process of studying the basics of design and modeling. *Nauka i studia*, 9 (211), 49-55.
- Pryima, S. M., Anishchenko, O. V., Dayong, Y., & Ivanova, N. A. (2019). Formation of the project competence of future specialists in information, library and archive services in a digital society. *Information Technologies and Learning Tools*, 70 (2), 121-139.
- Serdiuk, T. (2011). Profesiina pidhotovka studentiv-khoreorafiv do maibutnoi diialnosti [Professional preparation of choreographer students for future activities]. *Pedahohichni nauky [Pedagogical Sciences]*, 58 (2), 385-390 [in Ukrainian].
- Tarantseva, O. O. (2024). Resursno-orientovane navchannya maibutnikh khoreorafiv pid chas praktykumu z teatralnoho tantsiu [Resource-oriented training of future choreographers during a theatrical dance workshop]. In *Resursno-orientovane navchannya v «3D»: dostupnist, dialoh, dynamika [Resource-based learning in "3D": accessibility, dialogue, dynamics]: zbirnyk tez dopovidei IV mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii* (pp 679-682). Poltava: FKUEP PDAU [in Ukrainian].
- Tkachenko, M. V. (2022). Pedahohichni umovy formuvannya hotovnosti maibutnikh khoreorafiv do zastosuvannya proiektnykh tekhnolohii u profesiinii diialnosti [Pedagogical conditions for forming the readiness of future choreographers to apply design technologies in their professional activities]. *Pedahohichni nauky [Pedagogical Sciences]*, 79, 101-105 [in Ukrainian].
- Zaiets, S. (2022). Proiektna diialnist yak zasib formuvannya tvorchoi osobystosti khoreografa u protsesi profesiinoy pidhotovky [Project activity as a means of forming the creative personality of a choreographer in the process of professional training]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk [Current issues in the humanities]*, 54, 1, 108-112 [in Ukrainian].

TARANTSEVA O.

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

DIDACTIC MODEL OF FORMATION OF DESIGN COMPETENCE OF FUTURE CHOREOGRAPHERS

In the article, the author reveals the essence of the project competence of a future choreographer as an integrative personal quality of a student, which characterizes the ability to project activity in the field of choreography. The components of the project competence of a future choreographer are determined: motivational-cognitive, activity-creative and personal-leadership. A didactic model of the formation of the project competence of future choreographers is developed, which consists of 4 blocks: methodological-targeted, resource-content, methodological-implementation, diagnostic-resultative. The methodological-target block contains the goal of the model - to form the components of the project competence of the future choreographer (motivational-cognitive, activity-creative and personal-leadership), as well as a number of methodological approaches (competence, system-activity, culturological, axiological, informational, technological, resource-oriented, individual, health-preserving). The resource-content block is a basic element that ensures the filling of the educational process with the necessary resources and content. It combines material and technical, methodological, informational and personnel support of the educational process, which contributes to the effective development of students' project skills and abilities, and allows building a system of resource-oriented training for future choreographers. The block includes a special course "Project activity in choreography". The methodological and implementation block provides an effective combination of theoretical knowledge with practical training of future choreographers, promotes the development of their creative and organizational independence, and forms project management skills. Thanks to the phased implementation of choreographic projects (preparatory, design and construction, practical, presentation, reflective and analytical stages), students gain experience in teamwork, critical analysis, and independent decision-making, which are important components of their professional competence. The content of the block is supplemented with modern methods of organizing project activities (project method, modeling method, case study method, action learning method, collective creative method). The diagnostic and results block provides effective monitoring of the process of forming project competence in future choreographers. Thanks to clear assessment

criteria, diagnostic methods, and analysis of results, this block allows you to track the dynamics of students' development, improve the quality of their training, and contribute to the improvement of the didactic model of learning.

Key words: *choreography, choreographic education, didactic model, future choreographer, project competence, project activity, project learning*

Стаття надійшла до редакції 21.02.2025 р.

УДК 378.015.31:502/504]:378.04:6

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2025.35.331181](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2025.35.331181)

ВАЛЕНТИНА ТИТАРЕНКО

ORCID: 0000-0002-0553-4277

ОЛЬГА ТИТАРЕНКО

ORCID: 0000-0002-0156-8330

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ ПРИ ВИВЧЕННІ ТЕХНОЛОГІЙ СУЧАСНОГО ВИРОБНИЦТВА

У статті розглянуто проблему формування екологічної компетентності майбутніх фахівців технологічної та професійної освіти при вивченні технологій сучасного виробництва. Обґрунтовано актуальність інтеграції екологічного компоненту у професійну підготовку з урахуванням глобальних викликів, пов'язаних із забрудненням довкілля, ресурсозбереженням та впровадженням принципів сталого розвитку. Акцентовано увагу на необхідності оновлення змісту навчальних програм, розширення екологічних модулів у фахових дисциплінах та впровадження методик оцінки екологічної компетентності. Аналіз наукових досліджень свідчить, що ефективне формування екологічної компетентності потребує впровадження проблемно-орієнтованого та проєктного навчання, цифрового моделювання екологічних процесів, оцінки життєвого циклу матеріалів та впровадження принципів циркулярної економіки. Окрему увагу приділено використанню технологій штучного інтелекту для оптимізації виробничих процесів, 3D-друку екологічних матеріалів, екодизайну та екологічної сертифікації продукції. Зроблено висновок, що підвищення екологічної компетентності майбутніх фахівців сприятиме їхній готовності впроваджувати екологічно безпечні технології, оцінювати екологічні ризики та приймати відповідальні рішення, що забезпечить сталий розвиток технологічного виробництва.

Ключові слова: *екологічна компетентність, технологічна освіта, професійна освіта, сталий розвиток, екологізація виробництва, екологічне мислення, технології сучасного виробництва*

Постановка проблеми; її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. У сучасних умовах інтенсивного технологічного розвитку, що супроводжується глобальними екологічними викликами, питання формування екологічної компетентності у майбутніх фахівців технологічної та професійної освіти набуває особливої актуальності. Зростання антропогенного навантаження на довкілля, необхідність впровадження принципів сталого розвитку та екологічної безпеки у виробничі процеси вимагають від фахівців не лише глибоких знань у галузі сучасних технологій, але й розуміння екологічних наслідків їх застосування, готовності до прийняття рішень, спрямованих на мінімізацію негативного впливу на навколишнє середовище.

Формування екологічної компетентності у здобувачів фахової передвищої та вищої освіти технологічного напрямку є міждисциплінарною проблемою, що охоплює освітні, наукові та практичні аспекти. Вона передбачає інтеграцію екологічного компоненту у фахову підготовку, зокрема через вивчення технологій сучасного виробництва, що використовуються в машинобудуванні, легкій промисловості, будівництві, аграрному секторі та інших галузях. Сучасні освітні стандарти передбачають не лише оволодіння професійними компетентностями, а й розвиток екологічного мислення, що сприяє усвідомленню відповідальності за впровадження екологічно орієнтованих рішень у професійній діяльності.

Актуальність цієї проблеми зумовлена необхідністю підготовки фахівців, здатних працювати у відповідності до принципів екологічної безпеки, ресурсозбереження та циркулярної економіки. Виробництво сучасного технологічного обладнання, розробка інноваційних матеріалів та використання

автоматизованих систем управління потребують спеціальних знань щодо екологічної сертифікації продукції, оцінки впливу виробничих процесів на навколишнє середовище, управління відходами та впровадження енергозберігаючих технологій. Тому важливим завданням технологічної та професійної освіти є створення таких умов навчання, які б сприяли засвоєнню здобувачами освіти основ екологічного менеджменту та екодизайну, формуванню навичок аналізу життєвого циклу продукції, що є основою для прийняття ефективних екологічно безпечних рішень у майбутній професійній діяльності.

Науковий інтерес до формування екологічної компетентності у майбутніх фахівців професійної освіти знаходиться на перетині педагогіки, екології, матеріалознавства, інженерії та інформаційних технологій. Дослідження в цій галузі ґрунтуються на концепціях екологічної освіти, яка є ключовим елементом у системі забезпечення сталого розвитку суспільства. Зокрема, науковці акцентують увагу на необхідності впровадження інноваційних методів навчання, таких як проблемно-орієнтоване, проектне та кейс-навчання, що дозволяють майбутнім фахівцям не лише отримувати теоретичні знання, але й застосовувати їх на практиці, моделюючи реальні виробничі ситуації.

Зв'язок цієї проблематики із важливими науковими та практичними завданнями обумовлюється необхідністю адаптації освітнього процесу до сучасних викликів, що включають цифровізацію виробництва, автоматизацію технологічних процесів та розробку новітніх екологічних технологій. Такі інноваційні підходи, як використання штучного інтелекту для оптимізації виробничих процесів, 3D-друк екологічних матеріалів, розробка біополімерів та створення замкнених виробничих циклів, вимагають від фахівців не лише технічної компетентності, але й розуміння екологічних аспектів їх застосування.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Проблема формування екологічної компетентності у майбутніх фахівців технологічної та професійної освіти розглядається в працях українських і зарубіжних дослідників. Теоретико-методологічні засади екологічної освіти розкриті у працях О. Пометун (2004), яка акцентує увагу на компетентнісному підході до екологічного навчання, та В. Кремень (2010), що підкреслює інтеграцію екологічної культури в систему професійної освіти. Дослідження О. Пономарьової (2015) розглядає формування екологічного мислення через проектні технології.

Практичні аспекти впровадження екологічно орієнтованих технологій у професійну підготовку аналізуються у працях В. Сидоренка (2018), який досліджує екологізацію виробничих процесів, та Г. Білаша (2020), що розглядає вплив цифрових технологій на екологічну компетентність фахівців. Зарубіжні дослідження зосереджені на інтеграції екологічного компоненту в освіту через STEM-методику (Sterling, 2017), оцінці екологічного впливу технологічних процесів (Posch, 2015), та розвитку концепції циркулярної економіки у професійній підготовці (Geissdoerfer, 2017).

Аналіз наукових публікацій свідчить про необхідність подальшої інтеграції екологічної складової в освітні програми для майбутніх фахівців технологічної та професійної освіти, зокрема через активне використання цифрових технологій та практико-орієнтованих методів навчання.

Метою статті є обґрунтування теоретичних і методичних засад формування екологічної компетентності у майбутніх фахівців технологічної та професійної освіти шляхом інтеграції екологічного компоненту у вивчення технологій сучасного виробництва.

Викладення основного матеріалу дослідження. Глобальна екологічна криза, що загострюється через технологічний розвиток і взаємодію людини з природою, актуалізує необхідність формування екологічної культури та компетентності майбутніх педагогів. Освітня система, що перебуває в процесі модернізації, має забезпечити підготовку вчителів, здатних формувати екологічну свідомість у здобувачів освіти.

Відповідно до Закону України «Про вищу освіту», компетентнісний підхід передбачає інтеграцію екологічного компонента у фахову підготовку педагогічних кадрів. Екологічна компетентність вчителя трудового навчання та технологій визначається як здатність застосовувати екологічні знання у професійній діяльності, впроваджувати принципи сталого розвитку та формувати екологічну свідомість у здобувачів освіти.

Попередні дослідження (Н. Андреева, С. Вітвицька, І. Єрмаков, О. Захлебний, В. Соломін, А. Хуторський) розглядають екологічну компетентність як інтегрований результат навчальної діяльності, що формується через вивчення дисциплін екологічного спрямування. Однак питання змістового та технологічного забезпечення формування екологічної компетентності майбутніх учителів трудового навчання та технологій залишається недостатньо дослідженим.

Аналіз навчальних планів за спеціальністю 014.10 «Середня освіта (Трудове навчання та технології)» показує, що екологічна тематика обмежено представлена у професійних дисциплінах. Формування екологічної компетентності відбувається переважно через курси «Безпека життєдіяльності», «Основи екології» та «Технології виробництва конструкційних матеріалів». Водночас у таких дисциплінах, як «Обробка деревини різанням», «Обробка металів різанням», «Основи сільськогосподарської праці» та «Народні ремесла», екологічні аспекти практично не розглядаються, що є значним недоліком.

Ефективне формування екологічної компетентності вимагає впровадження інноваційних методів навчання: використання цифрових технологій, мультимедійного супроводу, кейс-методу, навчальних тренінгів, проектного підходу та елементів дистанційного навчання. Важливим аспектом є включення

екологічних модулів у професійні дисципліни, що забезпечить системне формування екологічної культури майбутніх педагогів (Царенко, 2018).

Аналіз навчальної літератури, рекомендованої для підготовки вчителів трудового навчання та технологій, вказує на недостатню увагу до екологічної проблематики. Відсутність цілісного підходу у формуванні екологічної компетентності обмежує можливості педагогів впливати на екологічну свідомість учнів.

Таким чином, модернізація підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій має включати: аналіз теоретико-методичних основ екологічної освіти; розробку моделі інтеграції екологічного компонента у навчальні дисципліни; впровадження методик активного навчання, що сприяють формуванню екологічного мислення та відповідального ставлення до природного середовища. Реалізація цих завдань забезпечить підготовку вчителів, здатних формувати екологічну свідомість здобувачів освіти та сприяти сталому розвитку суспільства.

Формування екологічної компетентності є невід'ємним компонентом професійної підготовки майбутніх фахівців технологічної та професійної освіти. Екологічна культура фахівця визначає його здатність впроваджувати безпечні для довкілля технології, оцінювати вплив виробництва та приймати відповідальні рішення. Важливим аспектом є інтеграція екологічного імперативу у професійну діяльність, що передбачає впровадження принципів сталого розвитку, ресурсозбереження та оцінки екологічних ризиків. Проте, аналіз навчальних програм показує недостатню представленість екологічного компонента в технологічних дисциплінах, що знижує ефективність підготовки фахівців.

Для вирішення цієї проблеми необхідно:

1. Оновити зміст навчальних програм, включивши екологічний компонент у дисципліни виробничого спрямування.
2. Використовувати інноваційні методи навчання, зокрема проєктне навчання, цифрові технології моделювання та кейс-методи.
3. Розвивати відеоєкологію як спосіб боротьби з психологічним забрудненням та деградацією міського середовища.

Модернізація екологічної підготовки сприятиме вихованню фахівців, здатних впроваджувати екологічно відповідальні технології та забезпечувати сталий розвиток виробництва (Джура, Нагірнич, 2020).

Формування екологічної компетентності майбутніх фахівців технологічної та професійної освіти є ключовим завданням сучасної педагогіки, що вимагає компетентнісного підходу та інтеграції екологічного компонента в навчальні дисципліни. Екологічна компетентність включає знання екологічної безпеки, навички оцінки впливу виробництва на довкілля, здатність до прогнозування ризиків і розробки стійких технологічних рішень. Однак її формування в освітньому процесі залишається фрагментарним, що вимагає модернізації навчальних програм шляхом розширення екологічного змісту технологічних дисциплін, впровадження проєктного навчання, екологічного моделювання та оцінки життєвого циклу продукції. Особливої уваги потребує проблема психологічного забруднення, що може бути вирішена через використання відеоєкології в освітньому середовищі. Інтеграція цих змін сприятиме підготовці фахівців, здатних реалізовувати екологічно відповідальні підходи у виробництві та формувати екологічну свідомість у здобувачів освіти (Росновський, Маринченко, 2019).

Формування екологічної компетентності майбутніх фахівців технологічної та професійної освіти ґрунтується на компетентнісному підході, що передбачає інтеграцію екологічного компонента в навчальні програми, розвиток екологічного мислення та відповідальної поведінки. Екологічна компетентність включає когнітивний (знання екологічних принципів і законодавства), діяльнісний (застосування екологічно безпечних технологій), ціннісно-мотиваційний (усвідомлення значущості екологічної культури) та рефлексивний (оцінка власної діяльності з позиції сталого розвитку) компоненти. Державні стандарти освіти визначають екологічну компетентність як ключову, однак її практична реалізація в навчальних програмах залишається фрагментарною. Важливим є впровадження сучасних методів навчання, зокрема проєктного підходу, кейс-методів та цифрових технологій для моделювання екологічних процесів. Це забезпечить підготовку фахівців, здатних оцінювати вплив виробничих технологій на довкілля, впроваджувати екологічно безпечні рішення та формувати екологічну свідомість здобувачів освіти, що є важливим чинником сталого розвитку (Хроленко, 2021).

Формування екологічної компетентності майбутніх фахівців технологічної та професійної освіти при вивченні технологій сучасного виробництва потребує комплексного підходу, що включає інтеграцію екологічних знань у професійні дисципліни, використання активних методів навчання та посилення прикладного компоненту. У сучасних дослідженнях підкреслюється важливість екоорієнтованого навчання, що сприяє формуванню здатності аналізувати вплив виробничих процесів на довкілля, використовувати екологічно безпечні технології та приймати відповідальні рішення у професійній діяльності. Враховуючи потребу підготовки фахівців, здатних впроваджувати принципи сталого розвитку, доцільним є розширення змісту технологічних дисциплін через включення питань екологічної сертифікації продукції, оцінки життєвого циклу матеріалів, мінімізації техногенного навантаження на довкілля. Запровадження проєктного навчання, кейс-методів, цифрових технологій моделювання екологічних процесів сприятиме ефективнішому засвоєнню екологічної проблематики та розвитку відповідних професійних

компетентностей. Удосконалення підготовки майбутніх фахівців має бути спрямоване на формування екологічно відповідального мислення, що дозволить реалізовувати принципи сталого виробництва та екологічної безпеки в професійній діяльності (Фрицюк, Баюрко, Фрицюк, 2022).

Отже, формування екологічної компетентності майбутніх фахівців технологічної та професійної освіти при вивченні технологій сучасного виробництва передбачає інтеграцію екологічних знань у фахові дисципліни, розвиток екологічного мислення та впровадження сталих виробничих технологій. Сучасні дослідження наголошують на важливості оцінки життєвого циклу матеріалів, екологічної сертифікації продукції та принципів циркулярної економіки. Впровадження проєктного навчання, моделювання екологічних процесів і кейс-методів сприятиме практичному засвоєнню екологічних підходів. Особливу увагу слід приділити післявоєнному відновленню природних ресурсів і зменшенню техногенного впливу на довкілля. Такий підхід забезпечить підготовку фахівців, здатних впроваджувати екологічно безпечні виробничі процеси відповідно до вимог сталого розвитку.

Висновки. Формування екологічної компетентності майбутніх фахівців технологічної та професійної освіти є ключовим чинником їхньої підготовки до впровадження сталих технологій виробництва. Інтеграція екологічних знань у фахові дисципліни, використання проєктного навчання, цифрового моделювання та кейс-методів сприяє розвитку екологічного мислення та здатності приймати екологічно обґрунтовані рішення. Особливу увагу слід приділити оцінці життєвого циклу матеріалів, екологічній сертифікації продукції та післявоєнному відновленню природних ресурсів. Екологізація професійної освіти забезпечує підготовку фахівців, здатних мінімізувати негативний вплив виробництва на довкілля та впроваджувати принципи сталого розвитку.

Перспективи подальших досліджень. Подальші дослідження доцільно спрямувати на розробку інтегрованих навчальних програм, методик впровадження проєктного навчання та цифрового моделювання екологічних процесів у підготовку фахівців. Перспективними є дослідження впливу екологічно орієнтованих технологій навчання на професійні компетентності студентів та оцінки екологічної безпеки технологічних процесів у контексті сталого розвитку.

Список використаних джерел

- Білаш, Г. М. (2020). Вплив цифрових технологій на формування екологічної компетентності майбутніх фахівців. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 77 (3), 45-56.
- Джура, Н. М., Нагірнич, О. М. (2020). Формування екологічної компетентності як складника професійної підготовки магістрів освіти. *Педагогічні науки: теорія та практика*, 2 (3), 37-43. DOI: 10.26661/2522-4360-2020-3-2-05
- Кремень, В. Г. (2010). *Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору*: монографія. Київ: Педагогічна думка.
- Пометун, О. І. (2004). Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті. В кн. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи* (с. 64-71). Київ: «К.І.С.».
- Пономарьова, О. С. (2015). Проєктні технології як засіб формування екологічного мислення студентів технічних спеціальностей. *Вісник Черкаського університету. Педагогічні науки*, 36, 98-103.
- Росновський, М. Г., Маринченко, Є. О. (2019). Екологічна компетентність як складова фахової підготовки майбутнього педагога професійного навчання. *Наукові записки. Педагогічні науки*, 178, 162-168. Взято з <https://pednauk.cusu.edu.ua/index.php/pednauk/article/download/35/25/>
- Сидоренко, В. К. (2018). Екологізація виробничих процесів у підготовці майбутніх інженерів. *Вісник Національного технічного університету «ХПІ». Нові рішення в сучасних технологіях*, 40 (1312), 121-126.
- Фрицюк, В. А., Баюрко, Н. В., Фрицюк, В. М. (2022). Формування екологічної компетентності майбутніх учителів як складової їхньої професійної компетентності. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Педагогіка і психологія*, 1 (23), 230-236.
- Хроленко, М. В. (2021). Сутність екологічної компетентності в підготовці майбутніх учителів біології. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 2 (106), 388-398. DOI: 10.24139/2312-5993/2021.02/388-398
- Царенко, О. М. (2018). Формування екологічної компетентності майбутнього вчителя трудового навчання та технологій. В кн. *Сучасні проблеми екології: матеріали міжнар. наук.-практ. конф.* (с. 592-597). Вінниця: ВНТУ. Взято з https://pdf.lib.vntu.edu.ua/books/2019/Tsarenko_2018_592.pdf
- Geissdoerfer, M., Savaget, P., Bocken, N. M. P., & Hultink, E. J. (2017). The Circular Economy – A New Sustainability Paradigm? *Journal of Cleaner Production*, 143, 757-768.
- Posch, B. (2015). Environmental Impact Assessment of Advanced Manufacturing Technologies. *Journal of Cleaner Production*, 108, 354-364.
- Sterling, J. (2017). Integrating Sustainability into STEM Education: A Framework for Teacher Education. *International Journal of Science and Mathematics Education*, 15 (8), 1295-1312.

References

- Bilash, H. M. (2020). Vplyv tsyfrovyyh tekhnolohii na formuvannya ekolohichnoi kompetentnosti maibutnykh fakhivtsiv [The impact of digital technologies on the formation of environmental competence of future specialists]. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia [Information Technologies and Learning Tools]*, 77 (3), 45-56 [in Ukrainian].
- Djura, N. M., & Nahirnych, O. M. (2020). Formuvannya ekolohichnoi kompetentnosti yak skladnyka profesiinoi pidhotovky mahistriv osvity [Formation of environmental competence as a component of professional training of education masters]. *Pedahohichni nauky: teoriia ta praktyka [Pedagogical Sciences: Theory and Practice]*, 2 (3), 37-43. DOI: 10.26661/2522-4360-2020-3-2-05 [in Ukrainian].
- Frytsiuk, V. A., Baiurko, N. V., & Frytsiuk, V. M. (2022). Formuvannya ekolohichnoi kompetentnosti maibutnykh uchyteliv yak skladovoi yikhnoi profesiinoi kompetentnosti [Formation of environmental competence of future teachers as a component of their professional competence]. *Visnyk Universytetu imeni Alfreda Nobelia. Pedahohika i psykhologhiia [Bulletin of Alfred Nobel University. Pedagogy and Psychology]*, 1 (23), 230-236 [in Ukrainian].
- Geissdoerfer, M., Savaget, P., Bocken, N. M. P., & Hultink, E. J. (2017). The Circular Economy – A New Sustainability Paradigm? *Journal of Cleaner Production*, 143, 757-768.
- Khrolenko, M. V. (2021). Sutnist ekolohichnoi kompetentnosti v pidhotovtsi maibutnykh uchyteliv biologii [The essence of environmental competence in the training of future biology teachers]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii [Pedagogical Sciences: Theory, History, Innovative Technologies]*, 2 (106), 388-398. DOI: 10.24139/2312-5993/2021.02/388-398 [in Ukrainian].
- Kremen, V. H. (2010). *Filosofiiia liudynotsentryzmu v stratehiakh osvithnoho prostoru [The philosophy of human-centrism in educational space strategies]*. Kyiv: Pedahohichna dumka [in Ukrainian].
- Pometun, O. I. (2004). Dyskusiiia ukrainskykh pedahohiv navkolo pytan zaprovadzhennia kompetentnisnoho pidkhdou v ukrainskii osviti [Discussion of Ukrainian teachers on the issues of introducing a competency-based approach in Ukrainian education]. In *Kompetentnisnyi pidkhdid u suchasni osviti: svitovyi dosvid ta ukrainski perspektyvy* (pp. 64-71). Kyiv: «K.I.S.» [in Ukrainian].
- Ponomarova, O. S. (2015). Proektni tekhnolohii yak zasib formuvannya ekolohichnoho myslennia studentiv tekhnichnykh spetsialnostei [Project technologies as a means of developing environmental thinking in students of technical specialties]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Pedahohichni nauky [Bulletin of Cherkasy University. Pedagogical Sciences]*, 36, 98-103 [in Ukrainian].
- Posch, B. (2015). Environmental Impact Assessment of Advanced Manufacturing Technologies. *Journal of Cleaner Production*, 108, 354-364.
- Rosnovskiy, M. H., & Marynchenko, Ye. O. (2019). Ekolohichna kompetentnist yak skladova fakhovoi pidhotovky maibutnoho pedahoha profesiinoho navchannia [Environmental competence as a component of the professional training of a future vocational education teacher]. *Naukovi zapysky. Pedahohichni nauky [Scientific Notes. Pedagogical Sciences]*, 178, 162-168. Retrieved from <https://pednauk.cusu.edu.ua/index.php/pednauk/article/download/35/25/> [in Ukrainian].
- Sterling, J. (2017). Integrating Sustainability into STEM Education: A Framework for Teacher Education. *International Journal of Science and Mathematics Education*, 15 (8), 1295-1312.
- Sydorenko, V. K. (2018). Ekolohizatsiia vyrobnychykh protsesiv u pidhotovtsi maibutnykh inzheneriv [Greening of production processes in the training of future engineers]. *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu «KhPI». Novi rishennia v suchasnykh tekhnolohiakh [Bulletin of the National Technical University "KhPI". New Solutions in Modern Technologies]*, 40 (1312), 121-126 [in Ukrainian].
- Tsarenko, O. M. (2018). Formuvannya ekolohichnoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia trudovoho navchannia ta tekhnolohii [Formation of environmental competence of the future teacher of labor training and technologies]. In *Suchasni problemy ekolohii [Modern Problems of Ecology]: materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (pp. 592-597). Vinnytsia: VNTU. Retrieved from https://pdf.lib.vntu.edu.ua/books/2019/Tsarenko_2018_592.pdf [in Ukrainian].

TYTARENKO V., TYTARENKO O.

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

FORMATION OF ENVIRONMENTAL COMPETENCE IN FUTURE SPECIALISTS OF TECHNOLOGICAL AND VOCATIONAL EDUCATION WHEN STUDYING MODERN PRODUCTION TECHNOLOGIES

The article considers the problem of forming environmental competence of future specialists of technological and vocational education when studying modern production technologies. The relevance of integrating the environmental

component into professional training is substantiated, taking into account global challenges related to environmental pollution, resource conservation and the implementation of sustainable development principles. The emphasis is on the need to update the content of curricula, expand environmental modules in professional disciplines and implement methods for assessing environmental competence. The analysis of scientific research shows that the effective formation of environmental competence requires the implementation of problem-oriented and project-based learning, digital modeling of environmental processes, assessment of the life cycle of materials and the implementation of the principles of the circular economy. Special attention is paid to the use of artificial intelligence technologies to optimize production processes, 3D printing of environmentally friendly materials, eco-design and environmental certification of products. It was concluded that increasing the environmental competence of future specialists will contribute to their readiness to implement environmentally safe technologies, assess environmental risks, and make responsible decisions, which will ensure the sustainable development of technological production.

Key words: *ecological competence, technological education, vocational education, sustainable development, greening of production, ecological thinking, modern production technologies*

Стаття надійшла до редакції 12.02.2025 р.

УДК 378.4:796

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2025.35.331182](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2025.35.331182)

ПАВЛО ХОМЕНКО

ORCID: 0000-0003-3065-9095

ТАМАРА ДЕНИСОВЕЦЬ

ORCID: 0000-0002-4927-6783

АЛФЕС ДОЛІДЗЕ

ORCID: 0000-0001-7841-0243

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПРИРОДНИЧО-НАУКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АДАПТИВНОЇ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА СПОРТУ

У статті здійснено теоретичне обґрунтування ролі природничо-наукового забезпечення адаптивного розвитку фізичної культури (АФК) у професійній підготовці майбутніх фахівців фізичної культури та спорту. Визначено сучасні тенденції розвитку АФК в умовах цифрової трансформації, зокрема інтеграцію біомедичних наук, інформаційних технологій, штучного інтелекту та сенсорної біометрії у систему фізичної реабілітації та спортивного вдосконалення. Розглянуто значення фундаментальних природничо-наукових дисциплін, таких як біомеханіка, фізіологія, спортивна медицина, біохімія та вікова фізіологія у забезпеченні ефективності корекційно-реабілітаційних заходів. Окреслено основні технологічні інновації, що застосовуються у сфері АФК, включаючи методи кінематичного та динамічного аналізу рухів, електроміографічний моніторинг, цифрові платформи для оцінки функціонального стану, мобільні додатки та VR/AR-системи для моторного навчання та відновлення.

Особливу увагу приділено обґрунтуванню необхідності інтеграції цих технологій у систему професійної підготовки фахівців фізичної культури та спорту. Запропоновано методичні підходи до використання біомедичних та цифрових технологій у навчальному процесі. Визначено перспективи подальшого розвитку природничо-наукового забезпечення АФК, що охоплюють впровадження штучного інтелекту, телеметричних систем, біометричних сенсорів, нейроінтерфейсів та автоматизованих платформ для аналізу фізичних параметрів і прогнозування адаптаційних реакцій.

Ключові слова: *адаптивна фізична культура, природничо-наукове забезпечення, біомеханіка, фізіологія, спортивна медицина, біохімія, вікова фізіологія, кінематичний аналіз рухів, електроміографія, цифрові технології, реабілітація, персоналізація фізичних навантажень*

Постановка проблеми; її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Сучасний розвиток адаптивної фізичної культури (АФК) детермінує необхідність інтеграції інноваційних

технологій природничо-наукового забезпечення у професійну підготовку майбутніх фахівців фізичної культури та спорту. У контексті зростаючої потреби в ефективних реабілітаційних заходах, соціальній адаптації осіб з особливими потребами та оптимізації фізичного здоров'я населення актуалізується необхідність науково обґрунтованого впровадження сучасних технологічних рішень у сферу АФК. Глобалізація науково-технологічного розвитку спричиняє необхідність трансформації методологічних підходів у галузі АФК, що зумовлено зростанням вимог до персоніфікації фізичних навантажень, об'єктивізації процесу оцінки функціонального стану та оптимізації адаптаційних механізмів організму. Використання цифрових технологій, біомедичних систем моніторингу та інтелектуальних методів аналізу фізичних показників є важливими елементами модернізації АФК, проте недостатність їх апробації в контексті професійної підготовки фахівців створює низку наукових та практичних проблем.

Природничі науки, зокрема біомеханіка, фізіологія, спортивна медицина, вікова фізіологія, біохімія формують теоретико-методологічний базис адаптивної фізичної культури. Запровадження високотехнологічних методів дослідження, таких як кінематичний і динамічний аналіз рухів, електроміографічний моніторинг, біоінформаційні системи та технології доповненої реальності у реабілітаційній практиці, забезпечує підвищення ефективності адаптаційних процесів та індивідуалізацію фізичного виховання осіб із порушеннями опорно-рухового апарату та інших функціональних систем (Денисовець, Гогоць, Хоменко, Квак, 2024).

Трансдисциплінарний підхід до розвитку природничо-наукового забезпечення АФК сприяє концептуалізації нових методик оптимізації рухової активності, вдосконаленню адаптаційно-компенсаторних механізмів організму та підвищенню ефективності реабілітаційних програм. Отже, аналіз сучасних технологій природничо-наукового забезпечення адаптивної фізичної культури має вагомим науковим та практичним значенням, зумовлене необхідністю удосконалення методологічних засад професійної підготовки фахівців у галузі фізичної культури та спорту.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Сучасні наукові дослідження та навчально-методичні праці, присвячені адаптивній фізичній культурі (АФК), охоплюють широкий спектр питань, пов'язаних із її природничо-науковим забезпеченням, підготовкою фахівців, медико-біологічними аспектами фізичної активності, соціальними аспектами розвитку та впровадженням інноваційних технологій у галузі фізичного виховання і спорту.

Науковці, у сучасних навчально-методичних посібниках, що зосереджені на адаптивній фізичній культурі, формують базові теоретичні та методичні засади підготовки майбутніх фахівців. Вони охоплюють питання впровадження біомеханічних, фізіологічних та педагогічних підходів до роботи з людьми з особливими потребами, забезпечуючи науково обґрунтовані методи фізичного виховання, реабілітації та соціальної адаптації (Борецька, 2019; Осадченко, Семенов, Ткаченко, 2014; Трояновська, 2018). Важливим напрямом досліджень є аналіз медико-біологічних аспектів фізичної підготовки, що дозволяє глибше зрозуміти фізіологічні механізми адаптації до навантажень, визначити оптимальні методи контролю функціонального стану організму та розробити ефективні індивідуалізовані програми фізичної активності (Денисовець, Гогоць, Хоменко, Квак, 2024). Розвиток АФК тісно пов'язаний із соціально-гуманістичними аспектами, які визначають її роль у процесах соціалізації та інклюзії (Когут, 2016). Формування природничо-наукової компетентності майбутніх фахівців є важливим аспектом їхньої професійної підготовки. Експериментальні дослідження в цій галузі спрямовані на оцінку ефективності педагогічних моделей, що інтегрують міждисциплінарний підхід та сучасні цифрові технології в навчальний процес (Фастівець, 2023; Фастівець, 2021). Значну роль у вдосконаленні процесів фізичного виховання та спортивної підготовки відіграє впровадження інноваційних технологій. Наукові праці у цій сфері розглядають використання цифрових систем моніторингу, телеметричних пристроїв та методів біомеханічного аналізу, що дозволяють оптимізувати тренувальні програми та підвищити їхню ефективність (Юденко, 2024).

Отже, аналіз літературних джерел свідчить про багатогранність проблематики природничо-наукового забезпечення адаптивної фізичної культури. Навчально-методичні посібники забезпечують фундаментальні знання для підготовки фахівців, дослідження медико-біологічних аспектів поглиблюють розуміння фізіологічних процесів під час адаптивних тренувань, а наукові праці, присвячені інноваціям та формуванню компетентності, сприяють удосконаленню методології викладання та впровадженню новітніх технологій у навчальний процес.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та аналіз сучасних технологій природничо-наукового забезпечення адаптивної фізичної культури у контексті професійної діяльності майбутніх фахівців фізичної культури та спорту.

Для досягнення цієї мети передбачається розв'язання таких завдань:

1. Проаналізувати сучасні тенденції розвитку адаптивної фізичної культури з урахуванням науково-технічного прогресу та актуальних викликів у сфері фізичної реабілітації й адаптації.
2. Розглянути роль природничо-наукових дисциплін (біомеханіки, фізіології, спортивної медицини, біохімії, вікової фізіології) у забезпеченні ефективності адаптивної фізичної культури та визначити їх значення для професійної підготовки фахівців.

3. Дослідити сучасні технологічні інновації, що використовуються у сфері адаптивної фізичної культури, зокрема методи кінематичного та динамічного аналізу рухів, електроміографічний моніторинг, цифрові системи моніторингу функціонального стану, мобільні додатки та віртуальні технології.

4. Обґрунтувати необхідність інтеграції технологій природничо-наукового забезпечення в освітній процес підготовки фахівців фізичної культури та спорту, визначити методичні підходи до їхнього впровадження.

5. Визначити перспективи подальшого розвитку природничо-наукового забезпечення АФК в умовах цифрової трансформації та інноваційних змін у сфері фізичної культури, спорту й реабілітації.

Викладення основного матеріалу дослідження. Адаптивна фізична культура (АФК) на сучасному етапі розвитку характеризується інтеграцією високотехнологічних рішень, що базуються на міждисциплінарному симбіозі біомедичних наук, цифрових технологій та нейроінженерії. Вектор наукового поступу спрямований на персоніфікацію адаптаційних стратегій, інтенсифікацію реабілітаційних заходів та підвищення ефективності корекційних методик. Використання технологій машинного навчання, штучного інтелекту та сенсорної біометрії значно розширює можливості адаптивної кінезіології; біоінформаційні платформи, засновані на аналізі біодинамічних параметрів, дозволяють здійснювати точну діагностику моторних дисфункцій та прогнозувати адаптаційні реакції організму на фізичне навантаження (Борецька, 2019; Осадченко, Семенов, Ткаченко, 2014; Трояновська, 2018).

Сучасний розвиток адаптивної фізичної культури визначається синергетичним поєднанням передових технологій, що сприяють персоналізації реабілітаційних процесів, розширенню спектра адаптивних рухових практик та підвищенню ефективності фізичної активності осіб з особливими потребами.

Сучасна адаптивна фізична культура (АФК) ґрунтується на комплексному підході до корекційно-реабілітаційних та тренувальних процесів, що вимагає інтеграції фундаментальних природничо-наукових дисциплін, зокрема біомеханіки, фізіології, спортивної медицини, біохімії та вікової фізіології. Ці дисципліни формують методологічне підґрунтя для розробки персоналізованих програм рухової активності, оптимізації реабілітаційних технологій і вдосконалення професійної підготовки фахівців у галузі фізичної культури та спорту (Фастівець, 2021, 2023;).

Біомеханіка: оптимізація рухової діяльності та кінематичний аналіз адаптивних моторних актів. Біомеханічні дослідження забезпечують об'єктивізацію аналізу рухових порушень шляхом використання сучасних методів кінетичного та кінематичного моделювання. Використання технологій тривимірного (3D) аналізу рухів, інерціальної сенсорики та динамометричних платформ сприяє точній діагностиці порушень опорно-рухового апарату та розробці індивідуалізованих реабілітаційних протоколів.

Фізіологія: адаптаційні механізми організму у відповідь на фізичне навантаження. Дослідження у сфері фізіології дозволяють визначити закономірності адаптаційно-компенсаторних реакцій організму осіб з обмеженими можливостями на рухову активність. Використання сучасних методів кардіопульмонального моніторингу, аналізу варіабельності серцевого ритму та оцінки функціональної спроможності центральної нервової системи, що забезпечують науково обґрунтоване дозування фізичних навантажень.

Спортивна медицина: превентивні та реабілітаційні технології. У сфері АФК спортивна медицина відіграє ключову роль у забезпеченні безпечного та ефективного використання фізичних навантажень. Використання сучасних методів біоелектричної імпедансометрії, електроміографії та функціонального тестування сприяє виявленню ранніх ознак перевантажень, прогнозуванню травматичних ризиків і розробці персоналізованих стратегій реабілітації.

Біохімія: енергетичне забезпечення рухової активності та нейрохімічна регуляція адаптаційних процесів. Метаболічна адаптація до фізичних навантажень у контексті АФК є критично важливим аспектом, що визначає ефективність реабілітаційних та тренувальних програм. Дослідження рівня біохімічних маркерів запалення, оксидативного стресу та нейромедіаторних систем дозволяє розробляти стратегії харчової та фармакологічної підтримки, спрямовані на покращення функціонального стану осіб з особливими потребами.

Вікова фізіологія: специфіка адаптації різних вікових груп до фізичних навантажень. Вивчення особливостей вікової адаптації до рухової активності є необхідним для розробки ефективних програм фізичної реабілітації осіб різних вікових категорій. Аналіз механізмів нейрофізіологічних технологій, когнітивно-рухової інтеграції та вікових змін у сомато-вегетативній регуляції дозволяє оптимізувати фізичні програми для дітей, підлітків, осіб похилого віку та людей з віковими нейродегенеративними змінами.

Актуалізація технологічного вектора розвитку адаптивної фізичної культури (АФК) зумовлює необхідність інтеграції передових цифрових, біомеханічних і нейрофізіологічних технологій, що забезпечують персоналізацію та ефективність рухової реабілітації. Використання високоточної апаратури для кінематичного аналізу рухів, електроміографічного моніторингу, цифрових систем оцінки функціонального стану, мобільних додатків і віртуальних технологій дозволяє значно розширити

діагностичний, тренувальний та корекційний потенціал АФК. Сучасні технологічні інновації у сфері адаптивної фізичної культури сприяють суттєвому підвищенню ефективності рухової реабілітації, персоналізації фізичних програм та розширенню можливостей об'єктивного контролю фізичного стану осіб з особливими потребами. Інтеграція кінематичних, нейрофізіологічних, цифрових та віртуальних технологій у практику АФК формує нові методологічні підходи до професійної діяльності фахівців, орієнтовані на адаптивну біомеханіку, нейрокінезіологію та інтелектуалізацію корекційно-реабілітаційних процесів (Юденко, 2024; Денисовець, Гогоць, Хоменко, Квак, 2024).

Актуалізація освітнього процесу підготовки фахівців фізичної культури та спорту в умовах цифрової трансформації та науково-технічного прогресу потребує інтеграції інноваційних технологій природничо-наукового забезпечення. Використання методів біомеханічного, фізіологічного, медико-біологічного аналізу, а також цифрових платформ для персоналізованого моніторингу функціонального стану дозволяє оптимізувати професійну підготовку майбутніх фахівців. Сучасні фахівці фізичної культури та спорту працюють у міждисциплінарному середовищі, де необхідне поєднання фундаментальних знань із біомеханіки, вікової фізіології, спортивної медицини та сучасних цифрових технологій. Безсистемність або фрагментарність засвоєння цих дисциплін може призводити до зниження ефективності професійної діяльності.

Реалізація сучасних методичних підходів дозволить:

- забезпечити формування у студентів високого рівня компетентностей у сфері адаптивної фізичної культури;
- оптимізувати професійну підготовку шляхом використання науково-обґрунтованих методів діагностики та контролю фізичного стану;
- впровадити у навчальний процес цифрові платформи, що забезпечують персоналізоване управління фізичною активністю;
- підвищити якість реабілітаційних технологій через використання штучного інтелекту, нейроінтерфейсів та біомеханічного аналізу.

Інтеграція технологій природничо-наукового забезпечення в освітній процес є необхідною умовою підготовки висококваліфікованих фахівців фізичної культури та спорту. Використання цифрових, біомеханічних, нейрофізіологічних та аналітичних методів сприяє розвитку інноваційних підходів до навчання, що відповідають сучасним вимогам науки та практики. Реалізація проектно-орієнтованих, цифрових та гейміфікованих методів навчання дозволяє не лише підвищити рівень професійної підготовки майбутніх фахівців, а й сприяти розвитку персоналізованих підходів у сфері адаптивної фізичної культури та реабілітації.

Сучасний етап розвитку адаптивної фізичної культури (АФК) детермінується активною інтеграцією природничо-наукових технологій, які сприяють персоналізації реабілітаційних і тренувальних програм, оптимізації фізичного виховання осіб з особливими потребами та підвищенню ефективності професійної діяльності фахівців. Цифровізація, біомедична інженерія, штучний інтелект, великі дані (Big Data) та нейроінтерфейси відкривають нові горизонти в управлінні фізичною активністю, реабілітаційних практиках і навчальних підходах. Подальший розвиток природничо-наукового забезпечення АФК у контексті цифрової трансформації сприятиме: впровадженню штучного інтелекту та нейроінтерфейсів у рухову реабілітацію; використанню біомеханічних та нейрофізіологічних методів для персоналізації фізичної активності; оптимізації дистанційного контролю реабілітаційних програм за допомогою телеметричних платформ; застосуванню VR/AR-технологій для створення адаптивних тренувальних середовищ; формуванню smart-систем для автоматизованого управління фізичною активністю.

Отже, цифрова трансформація та інноваційні зміни у сфері фізичної культури відкривають широкі перспективи для підвищення ефективності адаптивних рухових практик та оптимізації професійної діяльності фахівців.

Висновок. Інтеграція фундаментальних природничо-наукових знань у навчальні програми підготовки майбутніх фахівців фізичної культури та спорту є необхідною передумовою формування компетентностей у сфері адаптивної кінезіології, біомедичних технологій та реабілітаційної медицини. Освоєння методик інструментальної діагностики, аналітичних підходів до оцінки рухової активності та сучасних реабілітаційних стратегій дозволяє підвищити ефективність професійної діяльності фахівців, що працюють з особами з обмеженими можливостями. Отже, природничо-наукові дисципліни є невід'ємною складовою забезпечення ефективності адаптивної фізичної культури, формуючи науково-методологічний фундамент для розробки персоналізованих програм рухової активності, оптимізації процесів фізичної реабілітації та підготовки висококваліфікованих фахівців у сфері фізичної культури та спорту.

Перспективи подальших досліджень. Подальші наукові дослідження у сфері природничо-наукового забезпечення адаптивної фізичної культури (АФК) можуть бути спрямовані на оптимізацію педагогічних моделей підготовки фахівців – подальше вдосконалення навчальних програм з урахуванням інтеграції природничо-наукових дисциплін, розвитку компетентнісного підходу та цифровізації освітнього процесу.

Список використаних джерел

- Борецька, Н. О. (2019). *Адаптивне фізичне виховання: навчально-методичний посібник*. Миколаїв.
- Денисовець, Т. М., Гогоць, В. Д., Хоменко, П. В., Квак, О. В. (2024). Медико-біологічні аспекти фізичної підготовки здобувачів закладів вищої освіти. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*, 3 (175), 76-81.
- Когут, І. О. (2016). *Соціально-гуманістичні засади розвитку адаптивної фізичної культури в Україні (на матеріалі адаптивного спорту)*. (Автореф. дис. д-ра наук з фіз. виховання і спорту). Київ.
- Осадченко, Т. М., Семенов, А. А., Ткаченко, В. Т. (2014). *Адаптивне фізичне виховання: навч. посіб.* Умань: ВПЦ «Візаві».
- Трояновська, М. М. (2018). *Адаптивна фізична культура: навч.-метод. посіб. для студентів факультетів фізичного виховання*. Чернігів.
- Фастивець, А. В. (2021). Досвід формування природничо-наукової компетентності майбутніх фахівців фізичної терапії та ерготерапії. В кн. *Технології здоров'язбережування в сучасних закладах освіти України: проблеми та перспективи: матеріали VIII Всеукр. студентської наук.-практ. конф.* (с. 108-112). Полтава.
- Фастивець, А. В. (2023). Експериментальна перевірка ефективності педагогічної моделі формування природничо-наукової компетентності майбутніх фахівців із фізичної терапії та ерготерапії. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*, 9 (169), 143-147.
- Юденко, О. В. (2024). *Інноваційні технології фізичного виховання і спорту: навч. посіб.* Київ: Національний університет оборони України.

References

- Boretska, N. O. (2019). *Adaptyvne fizychnе vykhovannia [Adaptive physical education]: navchalno-metodychnyi posibnyk*. Mykolaiv [in Ukrainian].
- Denysovets, T. M., Hohots, V. D., Khomenko, P. V., & Kvak, O. V. (2024). Medyko-biologichni aspekty fizychnoi pidhotovky zdobuvachiv zakladiv vyshchoi osvity [Medical and biological aspects of physical training of students of higher education institutions.]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Dragomanova [Scientific journal of the National Polytechnic University named after M. P. Dragomanov]*, 3 (175), 76-81 [in Ukrainian].
- Fastivets, A. V. (2021). Dosvid formuvannia pryrodnycho-naukovoї kompetentnosti maibutnix fakhivtsiv fizychnoi terapii ta erhoterapii [Experience in forming natural science competence of future physical therapy and occupational therapy specialists]. In *Tekhnolohii zdoroviazberezhennia v suchasnykh zakladakh osvity Ukrainy: problemy ta perspektyvy [Health-saving technologies in modern educational institutions of Ukraine: problems and prospects]: materialy VIII vseukr. studentskoi nauk.-prakt. konf.* (pp. 108-112). Poltava [in Ukrainian].
- Fastivets, A. V. (2023). Eksperymentalna perevirka efektyvnosti pedahohichnoi modeli formuvannia pryrodnycho-naukovoї kompetentnosti maibutnix fakhivtsiv iz fizychnoi terapii ta erhoterapii [Experimental verification of the effectiveness of the pedagogical model for the formation of natural science competence of future physical therapy and occupational therapy specialists]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Dragomanova [Scientific journal of the National Polytechnic University named after M. P. Dragomanov]*, 9 (169), 143-147 [in Ukrainian].
- Kohut, I. O. (2016). *Sotsialno-humanistychni zasady rozvytku adaptyvnoi fizychnoi kultury v Ukraini (na materialii adaptyvnoho sportu) [Socio-humanistic principles of the development of adaptive physical culture in Ukraine (based on adaptive sports)]*. (Extended abstract of D diss.). Kyiv [in Ukrainian].
- Osadchenko, T. M., Semenov, A. A., & Tkachenko, V. T. (2014). *Adaptyvne fizychnе vykhovannia [Adaptive physical education]: navch. posibnyk*. Uman: VPTs "Vizavi" [in Ukrainian].
- Troianovska, M. M. (2018). *Adaptyvna fizychna kultura [Adaptive physical education]: navch.-metod. posib. dlia studentiv fakultetiv fizychnoho vykhovannia*. Chernihiv [in Ukrainian].
- Yudenko, O. V. (2024). *Innovatsiini tekhnolohii fizychnoho vykhovannia i sportu [Innovative technologies in physical education and sports]: navch. posib.* Kyiv: Natsionalnyi universytet obrony Ukrainy [in Ukrainian].

KHOMENKO P., DENYSOVETS T., DOLIDZE A.

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

MODERN TECHNOLOGIES OF NATURAL SCIENCE-BASED SUPPORT FOR ADAPTIVE SPORTS AND PHYSICAL ACTIVITY IN THE PROFESSIONAL PRACTICE OF FUTURE EXPERTS IN SPORTS SCIENCE AND PHYSICAL EDUCATION

The modern advancement of adaptive physical culture (APC) is characterized by the active integration of cutting-edge natural science technologies aimed at personalizing training and rehabilitation processes. This article provides a theoretical justification for the role of natural science support in APC within the professional training of future specialists

in physical culture and sports. The study identifies current trends in the development of APC in the context of digital transformation, highlighting the integration of biomedical sciences, information technologies, artificial intelligence, and sensor biometrics into physical rehabilitation systems and sports performance enhancement.

The significance of fundamental natural science disciplines – such as biomechanics, physiology, sports medicine, biochemistry, and age-related physiology – in optimizing corrective and rehabilitation measures is examined. The article outlines key technological innovations applied in APC, including kinematic and dynamic movement analysis methods, electromyography monitoring, digital platforms for functional status assessment, mobile applications, and VR/AR systems for motor learning and recovery.

Particular attention is given to the rationale for integrating these technologies into the professional training of specialists in physical culture and sports. The study proposes methodological approaches for incorporating biomedical and digital technologies into the educational process, including the digitalization of the learning environment, the implementation of project-based learning, and the gamification of rehabilitation programs.

The article also explores future directions for enhancing natural science support in APC, focusing on the implementation of artificial intelligence, telemetry systems, biometric sensors, neurointerfaces, and automated platforms for analyzing physical parameters and predicting adaptive responses. Strategic priorities for the digital transformation of APC are summarized, aiming to improve the efficiency of physical activity for individuals with special needs, optimize rehabilitation programs, and enhance the professional training of specialists in physical culture and sports.

Key words: *adaptive physical culture, natural science support, biomechanics, physiology, sports medicine, biochemistry, age-related physiology, kinematic movement analysis, electromyography, digital technologies, rehabilitation, personalization of physical loads*

Стаття надійшла до редакції 26.03.2025 р.

УДК 378.04+378.035:316.647.5

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2025.35.331183](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2025.35.331183)

СЕРГІЙ ШКОЛЯР

ORCID: 0009-0000-2072-3933

ІРИНА БАБЕНКО

ORCID: 0000-0001-6481-014X

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

СИМУЛЯТИВНІ МЕТОДИ В ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДО ТОЛЕРАНТНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розкрито актуальність формування толерантності як ключової особистісної та професійної якості майбутніх фахівців у контексті сучасної освітньої парадигми. Обґрунтовано необхідність інтеграції симулятивних методів (рольових, ситуативних, ділових ігор) у процес професійної підготовки здобувачів вищої освіти з метою розвитку в них гуманістичних цінностей, комунікативної компетентності, здатності до взаємодії на засадах поваги та порозуміння. Представлено методичні підходи до реалізації ігрових форм навчання, зокрема описано досвід застосування методу мозкового штурму, рольової гри, гри «Словесний портрет», а також інтерактивного семінару-аукціону. Зроблено висновок про ефективність симулятивних методів у формуванні толерантної особистості майбутнього фахівця та окреслено їхній потенціал у розвитку професійної культури.

Ключові слова: *толерантність, професійна підготовка, майбутній фахівець, симулятивні методи, рольова гра, ситуативна гра, ділова гра, професійна культура*

Постановка проблеми. У сучасних умовах трансформації суспільства та зростання міжособистісної напруги особливого значення набуває формування толерантності як ключової особистісної та професійної якості майбутнього фахівця. Професійна діяльність, особливо у сфері «людина – людина», вимагає не лише глибоких знань і практичних умінь, а й розвинених комунікативних компетентностей, що ґрунтуються на повазі до іншого, прийнятті інакшості, здатності до співпраці та конструктивного

діалогу. Однак практика підготовки здобувачів вищої освіти демонструє недостатню сформованість толерантних установок, що ускладнює ефективну взаємодію в майбутній професійній сфері.

Особливої актуальності набуває пошук ефективних педагогічних засобів, здатних сприяти розвитку толерантності у студентській молоді. В цьому контексті симулятивні методи навчання (рольові, ситуативні, ділові ігри тощо) розглядаються як дієвий інструмент формування не лише знань про толерантність як соціокультурне явище, а й практичних навичок взаємодії, заснованих на повазі, емпатії та взаєморозумінні. Саме тому виникає потреба в науково-методичному обґрунтуванні використання таких методів у системі підготовки майбутніх фахівців до професійної діяльності, орієнтованої на принципи толерантності.

Метою дослідження є наукове обґрунтування та експериментальна перевірка ефективності використання симулятивних методів (рольових, ситуативних, ділових ігор) як засобу формування толерантності майбутніх фахівців у процесі професійної підготовки, а також виявлення їхнього впливу на розвиток етичної свідомості, професійної культури та комунікативної компетентності здобувачів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Не зважаючи на умови зростаючої конкуренції глобального ринку, які безумовно вносять певну напруженість у ділових відносинах між контрагентами, все ж таки імідж фахівця стає ключовим фактором успіху. Сучасний освітній процес підготовки успішних майбутніх фахівців повинен враховувати вже розроблені дослідниками вдалі моделі, парадигми, концепції, зокрема, які засновані на економіці навчання (Школяр, Бабенко, 2022). При цьому важливим є використання педагогічних методів, важелів та інструментів, в тому числі й мотиваційних (Гриньова, Школяр, 2024). Вони дозволяють ефективно формувати позитивний імідж фахівця з ознаками толерантності в професійної діяльності, що сприяє залученню широкого кола учасників процесу фахової взаємодії (Бабенко, Школяр, Дзекун, 2022) у глобальному середовищі та в окремих його сегментах. Сучасні дослідники виокремлюють такі його сегменти як соціокультурне середовище, ринкове середовище, бізнес-середовище, науково-педагогічне середовище, інформаційно-освітнє середовище, середовище інтелектуальної власності (Рубан, Школяр, Бабенко, 2025) тощо.

У сучасному світі цивілізованого співіснування глобального суспільства важливо усвідомлювати толерантність як ключову складову вихованої особистості. Це передбачає наявність чітких знань про суть та прояви толерантності, сформованих етичних переконань, сприйняття загальнолюдських цінностей і вміння застосовувати їх у взаємодії з людьми, беручи до уваги їхні індивідуальні особливості. У професійному контексті серед багатьох проявів толерантності можна виокремити основні риси, що формують модель толерантності як особистісної та професійної якості спеціаліста. (рис. 1, заснований на розробках Бабенко І.В., 2021).

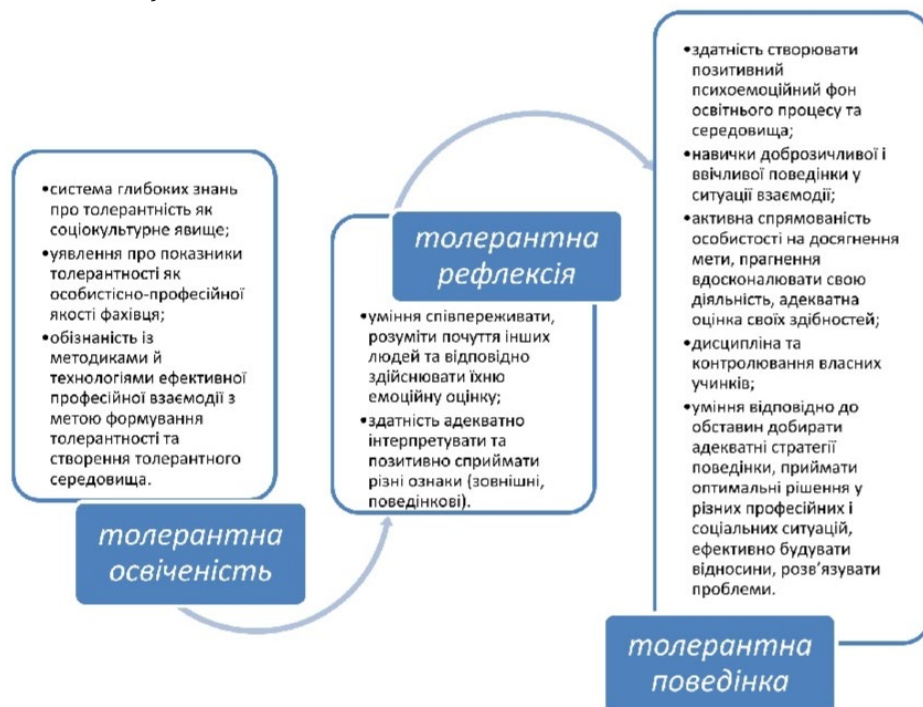

Рис 1. Модель толерантності як особистісної та професійної якості фахівця (Бабенко І.В., Школяр С.П.)

В організації освітнього процесу підготовки майбутніх фахівців до толерантної професійної діяльності нами були використані симулятивні методи як інструменти методи навчання або дослідження, що передбачають імітацію реальних процесів, ситуацій чи систем. Симулятивні методи дозволяють безпечно

відтворювати складні чи ризиковані події для навчання, аналізу або прийняття рішень. До активних методів формування толерантності у майбутніх фахівців належать ігрові (навчально-педагогічні ігри) та неігрові (аналіз і моделювання педагогічних ситуацій, розв'язання творчих завдань) форми. Розглянемо їх детальніше.

Метод педагогічної гри володіє значним потенціалом у сфері навчання та виховання. У нашому дослідженні ми спиралися на класифікацію педагогічних ігор, запропоновану П. Щербанем, яка спрямована на розвиток педагогічної культури майбутнього вчителя. Згідно з цією класифікацією, навчально-педагогічні ігри розглядаються як цілісна система, що включає: 1) рольові ігри; 2) метод мозкового штурму; 3) ділове проєктування; 4) імітаційні та ситуативні ігри; 5) організаційно-ділові ігри. Поділяючи позицію автора, наголошуємо, що використання педагогічних ігор сприяє активізації пізнавальної діяльності здобувачів, розвитку необхідних умінь і навичок, підвищенню професійної мотивації та формуванню стійкого інтересу до навчального процесу і майбутньої професії. Завдяки грі створюються умови, максимально наближені до реальних професійних ситуацій, що, у свою чергу, стимулює потребу у володінні психологічними, соціальними та фаховими знаннями й їхньому практичному застосуванні. Це забезпечує активну участь здобувачів у навчанні та сприяє переходу від загального пізнавального інтересу до професійної мотивації. Відтак, у нашому дослідженні були застосовані методи мозкового штурму, рольової та імітаційної гри.

Метод мозкового штурму орієнтований на швидке генерування ідей для розв'язання конкретного завдання шляхом максимально всебічного аналізу явища або поняття. У нашому дослідженні цей метод було застосовано для формування визначення терміна «толерантність» під час підготовки здобувачів освіти, зокрема в межах практичних занять та інтерактивних консалтинг-семінарів, ініційованих Школярем С.П.

Здобувачів об'єднували в малі групи (по 3-5 осіб) і ставили запитання: «Які асоціації у вас виникають зі словом «толерантність»?». Метою було сформулювати колективне визначення цього поняття, ґрунтуючись на його сутнісних характеристиках. Візуалізація результатів відбувалася за допомогою мультимедійних засобів: інтерактивної дошки, плакатів, цифрових пристроїв (комп'ютера, планшета тощо), у вигляді «асоціативного ланцюга», в центрі якого розташовувалось ключове слово – «толерантність». У процесі обговорення ланцюг доповнювався поняттями: повага до інших, прощення, терпимість, милосердя, гуманізм тощо. Після завершення етапу генерації ідей відбувалося обговорення результатів, зокрема: які асоціації є коректними, частково правильними чи помилковими; які з них базуються на стереотипах; які викликають певні емоції або почуття. Додатково учасникам пропонувалися запитання для глибшого аналізу: «Яке з поданих визначень толерантності ви вважаєте найбільш вдалим і чому? Чим вони відрізняються між собою? Чи можливе універсальне визначення поняття? Яка спільна риса об'єднує всі запропоновані варіанти?».

Застосування методу мозкового штурму дало змогу виявити існуючі, а подекуди й діаметрально протилежні погляди здобувачів на обговорювану проблему, а також сприяло формуванню толерантного ставлення до відмінностей у думках. Використання цього методу не лише сприяло засвоєнню теоретичних знань про толерантність як важливий соціокультурний феномен та формуванню здатності аналізувати різноманітні підходи до її розуміння, але й створювало умови для набуття навичок ефективної взаємодії. Здобувачі навчалися розподіляти функції у груповій роботі, обговорювати проблемні питання та аргументовано представляти колективну позицію, як у межах навчального процесу, так і в позааудиторній діяльності.

Метод рольової гри розглядається як групова форма навчальної діяльності, що базується на виконанні учасниками певних ролей відповідно до визначеної структури заняття або консалтинг-семінару. У межах такої гри передбачається створення проблемної ситуації з розробленим сюжетом, чітко окресленими ролями та встановленими правилами взаємодії, яких мають дотримуватися всі учасники.

Процес проведення рольової гри включає кілька послідовних етапів. На початку модератор (керівник) оголошує тему й мету заняття, а також надає учасникам інформацію щодо змісту кожної ролі. Далі формується розподіл на рольові групи. Після цього здобувачі вивчають свої ролі та поглиблюють розуміння проблемної ситуації. Наступний етап полягає в підготовці до активної взаємодії: обговорення проблеми або моделювання ситуації. У ході цього етапу учасники формують спільну позицію з приводу запропонованого питання або розробляють стратегію дій відповідно до своєї ролі в заданому управлінському контексті.

У процесі формування толерантності у майбутніх фахівців ефективно застосовувалися навчальні рольові ігри. Як зазначає В. Дрозденко, основна мета таких ігор полягає у використанні навчальних ролей для досягнення низки важливих завдань: активного залучення всіх учасників заняття чи семінару до обговорення теоретичних питань з педагогіки та психології; виокремлення ключових аспектів і методів аналізу актуальних проблем певної тематики або всього курсу; формування позитивного ставлення й інтересу до порушеної проблематики.

Зокрема, здобувачам пропонувалась авторська модифікація гри «Словесний портрет» (за методикою М. Боритко). У межах цієї гри учасники мали протягом визначеного часу скласти узагальнений словесний

портрет толерантного професіонала. У процесі виконання завдання ставилися запитання на кшталт: якими рисами володіє така людина? Що її мотивує, що становить основу її професійної й особистісної поведінки? За потреби учасники могли навести приклади з реального життя або літератури для ілюстрації образу толерантного фахівця.

Важливо акцентувати увагу на ключових психологічних рисах толерантного фахівця, упорядкувавши їх за ступенем значущості. На першому місці має бути характеристика, яка найбільш повно відображає суть толерантності як особистісної й професійної якості. Далі послідовно визначаються інші риси, доки не буде охоплено весь спектр психологічних особливостей. Для забезпечення рівних умов участі доцільно надати учасникам (індивідуально або в групах) чіткий алгоритм створення словесного портрета.

Орієнтовна послідовність дій включає:

1. Визначення риси, притаманної толерантному спеціалісту.
2. Опис характерних проявів цієї якості: зовнішніх (видимих для оточення) та внутрішніх (усвідомлюваних самим індивідом).
3. Обґрунтування того, чому дана риса може вважатися толерантною, із наведенням відповідних прикладів.
4. Аналіз потенційних наслідків домінування цієї риси в особистості фахівця – як позитивних, так і можливих ризиків – для нього самого, його колег і суспільства загалом.

Беручи до уваги, що активність майбутніх фахівців у процесі ігрової діяльності залежить не лише від зовнішніх умов (наприклад, формату організації взаємодії), але й від внутрішніх чинників – мотивації, інтелектуальних ресурсів, емоційної залученості, рівня комунікативних навичок тощо, – можна стверджувати, що подібні ігри істотно сприяють розвитку професійного мислення. Вони також формують вміння ефективно співпрацювати в колективі, ґрунтуючись на взаємоповазі та взаєморозумінні, виявляти ініціативність, творчий підхід, відкритість до діалогу й гнучкість у вибудовуванні міжособистісних стосунків.

Метод ситуативної рольової гри, на відміну від традиційної навчальної гри, передбачає відтворення конкретної професійної ролі, що моделює певну систему взаємин, характерних для професійної діяльності. Прикладом такого підходу є гра «Позиція», розроблена І. Зязюном для формування педагогічної майстерності вчителів і адаптована нами для розвитку толерантності у майбутніх фахівців (Зязюн, 2008).

У рамках гри учасникам пропонується виконати рольові завдання, що вимагає ґрунтовної теоретичної підготовки. Зокрема, функція візуалізатора полягає у представленні ключових аспектів теми у стислому, структурованому вигляді з метою полегшення сприйняття матеріалу аудиторією. Здобувач, що виконує цю роль, повинен створити схематичну візуалізацію змісту теми (наприклад, у вигляді схеми-конспекту), використовуючи сучасні засоби – мультимедійну дошку, комп'ютер, планшет, гаджети або технології віртуальної реальності. При цьому важливо логічно структурувати інформацію, виокремивши головне. Заохочується застосування творчого підходу.

Інша роль – джерелознавець – передбачає організацію дискусії навколо змісту опрацьованих першоджерел. До його обов'язків входить складання запитань до джерел, ініціювання бесіди з метою виявлення рівня розуміння матеріалу учасниками, їхнього ставлення до значущості прочитаного для особистісного та професійного розвитку, а також формулювання підсумків щодо доцільності й результативності такого обговорення.

У рамках дослідження також було застосовано ділову гру під назвою «Аукціон», під час якої майбутні фахівці представляли власні авторські ідеї щодо моделювання навчальних ситуацій.

Сюжет гри розгортався навколо творчого інтерактивного консалтинг-семінару, де обговорювалося питання: як зробити освітнє заняття одночасно змістовним і захопливим для здобувачів в умовах модернізації професійної підготовки. Гра реалізовувалася у форматі аукціону, на який було представлено низку авторських проєктів – концепцій аудиторних занять за фахом. Учасники мали змогу презентувати власне бачення розв'язання поставленого навчального завдання, аргументувати свої підходи, а також візуально й вербально захистити розроблену концепцію.

Окрім модератора, серед присутніх було сформовано три групи:

- групу експертів, яка розробляла критерії оцінювання виступів і на їх основі здійснювала аналітичну оцінку кожної поданої ідеї;
- групу підтримки, що фокусувалася на виявленні сильних сторін проєктів, обґрунтуванні їхньої доцільності та прогнозуванні ефективності впровадження у професійну практику;
- групу опонентів, яка формулювала критичні запитання, що вимагали чіткого пояснення професійної позиції авторів.

Після завершення аукціону, за підсумками експертної оцінки, найкращі ідеї були рекомендовані для подальшої популяризації серед здобувачів. Серед можливих форм поширення – публікація тез і статей, розміщення матеріалів на освітніх сайтах і в соціальних мережах, участь у конкурсах професійної майстерності, а також презентація напрацювань на творчих зустрічах із наставниками.

Такого типу практико-орієнтовані ігри сприяють розвитку навичок організації спільної діяльності на основі партнерства й креативної взаємодії, формують у майбутніх фахівців здатність до емпатійного спілкування, ідентифікації себе з іншими, а також утверджують гуманістичну спрямованість їхньої професійної діяльності.

У цілому поділяємо точку зору дослідників щодо того, що ділова гра є ефективним засобом розвитку особистісних якостей її учасників. Зокрема, вона сприяє зниженню ригідності та подоланню стереотипного мислення, активізує творчу активність, підвищує рівень відповідальності за прийняті рішення, формує толерантність у процесі спілкування, сприяє розвитку адекватної самооцінки та орієнтації на процеси самопізнання, самоаналізу й особистісного зростання.

Завдяки використанню ділової гри з'являється можливість не лише закріпити теоретичні знання, отримані під час опанування окремої теми чи навчального курсу в цілому, але й сформувати практичні навички, необхідні для розв'язання психолого-педагогічних і управлінських завдань. Крім того, такі ігри допомагають усвідомити способи запобігання нетиповим педагогічним ситуаціям і шляхи їх ефективного вирішення у професійній діяльності.

На нашу думку, ситуативні методи, спрямовані на виховання толерантності у майбутніх фахівців, відіграють важливу роль у формуванні відповідального й поважного ставлення до обраної професії, професійної культури, етичних норм і педагогічного такту. Вони також стимулюють розвиток ініціативності, творчого підходу до виконання професійних обов'язків, умінь налагоджувати конструктивну взаємодію та створювати позитивну атмосферу співпраці з усіма учасниками освітнього процесу. Вищевикладене може бути реалізовано в стратегічних підходах (Шпильовий, Бабенко, Школяр, 2024), стандартизації (Школяр, Шпильовий, Бабенко, 2024), реінжинірингу, розвитку бізнес-процесів, інноваційного менеджменту та маркетингу (Бабенко, Большая, Іщенко, Харченко, Школяр, 2024).

Висновки. Результати проведеного дослідження показали, що формування толерантності як особистісної та професійної якості майбутніх фахівців є важливим чинником успішної соціалізації, професійного становлення й ефективної міжособистісної взаємодії у професійному середовищі. У сучасному освітньому процесі симулятивні методи – зокрема рольові, ситуативні та ділові ігри – зарекомендували себе як дієвий інструмент розвитку таких якостей, як повага до іншого, готовність до співпраці, емпатія, етична свідомість. Застосування симулятивних методів дозволяє створити безпечне навчальне середовище, в якому здобувачі можуть практично апробувати професійні ролі, розвивати навички комунікації, критичного мислення та спільного прийняття рішень. Використання педагогічних ігор сприяє підвищенню мотивації до навчання, формуванню професійної культури та закріпленню толерантних установок.

Таким чином, запропонований підхід до підготовки майбутніх фахівців є актуальним і перспективним, оскільки сприяє інтеграції гуманістичних цінностей у структуру професійної компетентності та формує основу для побудови толерантного суспільства. Робота проводилася в межах дисертаційних досліджень «Теоретичні та методичні основи підготовки майбутніх менеджерів до маркетингової діяльності» та на виконання завдань затвердженої в УкрІНТЕІ теми НДДКР «Розвиток регіональної інноваційної інфраструктури: інформаційно-консультативне забезпечення в сфері інтелектуальної власності» (№0124U005180, науковий керівник С.П. Школяр) як елементу розвитку управління освітніми проектами в умовах інтеграції регіональних програм розвитку в світову економіку та в контексті цілей сталого розвитку.

Список використаних джерел

- Бабенко, І. В., Школяр, С. П., Дзекун, Ю. О. (2022). Новаторський педагогічний менеджмент як освітня теорія і практика. *Витоки педагогічної майстерності*, 29, 5-9.
- Бабенко, І., Большая, О., Іщенко, І., Харченко, Н., Школяр, С. (2024). Роль реінжинірингу в розвитку бізнес-процесів, інноваційного менеджменту та маркетингу підприємств. *Сталий розвиток економіки*, 4 (51), 5-10.
- Гриньова, М. В., Школяр, С. П. (2024). Деякі важелі мотивації інноваційної діяльності як елементи моделі розвитку закладу освіти. В кн. *Ресурсно-орієнтоване навчання в «3D»: доступність, діалог, динаміка*: збірник тез доповідей IV Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (с. 33-38). Полтава: ФКУЕП ПДАУ.
- Зязюн, І. А. (Ред.). (2008). *Педагогічна майстерність*: підручник. 3-тє вид допов. і переробл. Київ: СПД Богданова А.М.
- Рубан, О. В., Школяр, С. П., Бабенко, І. В. (2025). Інтелектуальна власність як елемент іміджу сучасного фахівця. В кн. *Ресурсно-орієнтоване навчання в «3D»: доступність, діалог, динаміка*: збірник тез доповідей V Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (с. 732-734). Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка.
- Школяр, С. П., Бабенко, І. В. (2022а). Врахування концепції економіки навчання при підготовці фахівців-менеджерів. В кн. *Modern science: innovations and prospects: Proceedings of the 8th International scientific and practical conference* (pp. 286-293). Stockholm, Sweden: SSPG Publish.
- Школяр, С. П., Бабенко, І. В. (2022б). Щодо парадигми економіки навчання при підготовці майбутніх менеджерів. В кн. М. В. Гриньова (Ред.), *Методика навчання природничих дисциплін у середній та*

вищій школі (XXIX КАРИШИНСЬКІ ЧИТАННЯ), присвяченої розробкам моделей підготовки майбутнього вчителя до педагогічної діяльності в Новій українській школі: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (с. 249-252). Полтава: Астроя.

- Школяр, С. П., Гриньова, М. В. (2024). Мотиваційна роль інтелектуальної власності в моделі закладу вищої освіти щодо розвитку наукової активності студентської молоді. В кн. О. Г. Козлова (Ред.), *Менеджмент у сучасному закладі освіти: проблеми, пошуки, перспективи*: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф.: до 100-річчя Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка: збірник статей і тез (с. 133-139). Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка.
- Школяр, С. П., Шпильовий, В. Д., Бабенко, І. В. (2024). Стандарти в проєктному менеджменті: маркетингові інновації та зміни в методології бізнес-процесів та управління проєктами. В кн. М. В. Гриньова (Ред.), *Методика навчання природничих дисциплін у середній та вищій школі (XXXI КАРИШИНСЬКІ ЧИТАННЯ)*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 110 річниці університету (с. 190-193). Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка.
- Шпильовий, В. Д., Бабенко, І. В., Школяр, С. П. (2024). Процесні дії в стратегії управління змінами освітніх організацій. В кн. М. В. Гриньова (Ред.), *Інноваційні аспекти освітнього та проєктного менеджменту: досвід А. Макаренка в діалозі із сучасністю*: матеріали XXIII Міжнар. наук.-практ. конф.; Управлінська майстерність керівника закладу освіти; Управління проєктами у сфері науки, освіти, інновацій та інформатизації; Управління інноваційною діяльністю в освіті та у виробництві: матеріали Всеукр. наук.-практ. семінарів (с. 269-271). Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка.

References

- Babenko, I. V., Shkoliar, S. P., & Dzekun, Yu. O. (2022). Novatorskyi pedahohichniy menedzhment yak osvitnia teoriia i praktyka [Innovative pedagogical management as educational theory and practice]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti [Origins of pedagogical skill]*, 29, 5-9 [in Ukrainian].
- Babenko, I., Bolshaia, O., Ishchenko, I., Kharchenko, N., & Shkoliar, S. (2024). Rol reinzhynirynhu v rozvytku biznes-protseviv, innovatsiinoho menedzhmentu ta marketynhu pidpriemstv [The role of reengineering in the development of business processes, innovation management and marketing of enterprises]. *Stalyi rozvytok ekonomiky [Sustainable economic development]*, 4 (51), 5-10 [in Ukrainian].
- Hrynova, M. V., & Shkoliar, S. P. (2024). Deiaki vazheli motyvatsii innovatsiinoy diialnosti yak elementy modeli rozvytku zakladu osvity [Some levers of motivation for innovative activity as elements of the development model of an educational institution]. In *Resursno-orientovane navchannia v «3D»: dostupnist, dialoh, dynamika [Resource-based learning in "3D": accessibility, dialogue, dynamics]*: zbirnyk tez dopovidei IV Mizhnar. nauk.-prakt. internet-konf. (pp. 33-38). Poltava: FKUEP PDAU [in Ukrainian].
- Ruban, O. V., Shkoliar, S. P., & Babenko, I. V. (2025). Intelektualna vlasnist yak element imidzhu suchasnoho fakhivtsia [Intellectual property as an element of the image of a modern specialist]. In *Resursno-orientovane navchannia v «3D»: dostupnist, dialoh, dynamika [Resource-based learning in "3D": accessibility, dialogue, dynamics]*: zbirnyk tez dopovidei V Mizhnar. nauk.-prakt. internet-konf. (pp. 732-734). Poltava: PNPUI imeni V. H. Korolenka [in Ukrainian].
- Shkoliar, S. P., & Babenko, I. V. (2022a). Vrahuvannia kontseptsii ekonomiky navchannia pry pidhotovtsi fakhivtsiv-menedzheriv [Taking into account the concept of learning economics when training management specialists]. In *Modern science: innovations and prospects: Proceedings of the 8th International scientific and practical conference* (pp. 286-293). Stockholm, Sweden: SSPG Publish [in Ukrainian].
- Shkoliar, S. P., & Babenko, I. V. (2022b). Shchodo paradyhmy ekonomiky navchannia pry pidhotovtsi maibutnikh menedzheriv [Regarding the paradigm of learning economics in the training of future managers]. In M. V. Hrynova (Ed.), *Metodyka navchannia pryrodnychikh dystsyplin u serednii ta vyshchii shkoli (XXIX KARYSHYNSKI ChYTANNIA), prysviachenoi rozrobkam modelei pidhotovky maibutnoho vchytelia do pedahohichnoi diialnosti v Novii ukrainskii shkoli [Methodology of teaching natural sciences in secondary and higher schools (XXIX KARYSHYN READINGS), dedicated to the development of models of training future teachers for pedagogical activity in the New Ukrainian School]*: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (pp. 249-252). Poltava: Astraia [in Ukrainian].
- Shkoliar, S. P., & Hrynova, M. V. (2024). Motyvatsiina rol intelektualnoi vlasnosti v modeli zakladu vyshchoi osvity shchodo rozvytku naukovoï aktyvnosti studentskoi molodi [The motivational role of intellectual property in the model of a higher education institution regarding the development of scientific activity of student youth]. In O. H. Kozlova (Ed.), *Menedzhment u suchasnomu zakladi osvity: problemy, poshuky, perspektyvy [Management in a modern educational institution: problems, searches, prospects]*: materialy II Mizhnar. nauk.-prakt. konf.: do 100-richchia Sumskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni A. S. Makarenka: zbirnyk statei i tez (pp. 133-139). Sumy: SumDPU imeni A. S. Makarenka [in Ukrainian].
- Shkoliar, S. P., Shpylovyi, V. D., & Babenko, I. V. (2024). Standarty v proiektnomu menedzhmenti: marketynhovi innovatsii ta zminy v metodolohii biznes-protseviv ta upravlinnia proiektamy [Standards in project

management: marketing innovations and changes in business process and project management methodology]. In M. V. Hrynova (Ed.), *Metodyka navchannia pryrodnychkh dystsyplin u serednii ta vyshchii shkoli (XXXI KARYSHYNSKI ChYTANNIa) [Methods of teaching natural sciences in secondary and higher education (XXXI KARYSHYN READINGS)]*: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf., prysviachenoï 110 richnytsi universytetu (pp. 190-193). Poltava: PNPu imeni V. H. Korolenka [in Ukrainian].

Shpylovyi, V. D., Babenko, I. V., & Shkoliar, S. P. (2024). Protsesni dii v stratehii upravlinnia zminy osvitnikh orhanizatsii [Process actions in the change management strategy of educational organizations]. In M. V. Hrynova (Ed.), *Innovatsiini aspekty osvitnoho ta proiektnoho menedzhmentu: dosvid A. Makarenka v dialozi iz suchasnistiu [Innovative aspects of educational and project management: A. Makarenko's experience in dialogue with modernity]*: materialy XXIII Mizhnar. nauk.-prakt. konf.; Upravlinska maisternist kerivnyka zakladu osvity; Upravlinnia proektamy u sferi nauky, osvity, innovatsii ta informatyzatsii; Upravlinnia innovatsiinoiu diialnistiu v osviti ta u vyrobnytstvi: materialy Vseukr. nauk.-prakt. seminariv (pp. 269-271). Poltava: PNPu imeni V. H. Korolenka [in Ukrainian].

Ziazium, I. A. (Ed.). (2008). *Pedahohichna maisternist [Pedagogical skills]*: pidruchnyk. 3 rd ed. Kyiv: SPD Bohdanova A.M. [in Ukrainian].

SHKOLYAR S., BABENKO I.

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

SIMULATIVE METHODS IN ORGANIZING THE EDUCATIONAL PROCESS OF PREPARING FUTURE SPECIALISTS FOR TOLERANT PROFESSIONAL ACTIVITIES

The article substantiates the importance of forming tolerance as a key personal and professional quality of future specialists in the context of modern challenges of social development. The authors emphasize that tolerance is not only a trait of a well-mannered individual but also a necessary condition for effective professional activity, especially in areas where interpersonal interaction plays a central role. The study identifies the main components of tolerance as an integrative quality, including a system of ethical beliefs, humanistic values, and the ability to understand and accept individual differences.

Special attention is paid to simulation-based teaching methods – role-playing, situational, and business games – that possess significant educational and practice-oriented potential. The article describes the methodology for using pedagogical games, brainstorming, the «Verbal Portrait» game, and interactive auction-style seminars. The structure and organization of the educational process using simulation techniques are detailed, demonstrating their role in activating students' cognitive engagement, developing critical thinking, emotional intelligence, teamwork skills, and the ability to engage in constructive dialogue during professional interactions.

The pedagogical potential of simulation methods is analyzed in terms of their contribution to developing students' cooperation skills, ethical behavior, and awareness of social responsibility. The research concludes that integrating these methods into the educational process not only promotes the acquisition of professional knowledge and skills but also nurtures a tolerant, humanistically oriented personality who is prepared for constructive collaboration in real-world professional settings.

Key words: *tolerance, professional training, future specialist, simulation methods, role play, situational game, business game, professional culture, ethical values*

Стаття надійшла до редакції 01.02.2025 р.

НАШІ АВТОРИ

Артюшенко Олександр Вікторович, заступник начальника Військово-юридичного інституту Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого

Бабенко Ірина Василівна, кандидат педагогічних наук, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка

Биковець Олег Володимирович, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Божинська Мирослава Анатоліївна, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Бондаренко Віктор Петрович, старший викладач Полтавського державного аграрного університету

Бондаренко Юрій Іванович, доктор педагогічних наук, професор Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Бояринова Ірина Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент, директор Відокремленого структурного підрозділу «Професійно-педагогічний фаховий коледж Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка»

Боярський Дмитро Едуардович, директор Рокитненської гімназії з дошкільним структурним підрозділом виконавчого комітету Омельницької сільської ради Кременчуцького району Полтавської області

Вареницький Володимир Миколайович, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Вільхова Оксана Григорівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Вільховий Юрій Віталійович, кандидат історичних наук, доцент, декан Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка

Вішнікіна Любов Петрівна, доктор педагогічних наук, професор, професор Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Гасій Олена Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент, директор навчально-наукового центру забезпечення якості вищої освіти Полтавського університету економіки і торгівлі

Гомля Людмила Миколаївна, кандидат біологічних наук, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Горбуньова Соф'я Олегівна, старший викладач Полтавського університету економіки і торгівлі

Горохов Сергій Анатолійович, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Гринь Олег Олексійович, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Гриньова Марина Вікторівна, доктор педагогічних наук, професор, професор, член-кореспондент НАПН України, ректор Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Губарь Ольга Григорівна, докторантка Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Гура Олексій Анатолійович, кандидат історичних наук, доцент, перший проректор Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка

Денисовець Тамара Михайлівна, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Долідзе Алфес Іванович, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Дружененко Раїса Сергіївна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Дяченко-Богун Марина Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка

Єлецкий Володимир Сергійович, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти Навчально-наукового інституту «Українська інженерно-педагогічна академія» Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Єрмаков Вячеслав Володимирович, кандидат географічних наук, доцент, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка

Зайцева Юлія Вікторівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Захарова Валерія Вікторівна, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Льченко Олена Юріївна, доктор педагогічних наук, професор, професор Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Ищенко Валентина Леонідівна, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри Полтавського університету економіки і торгівлі

Кіндяк Олександр Ігорович, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Кобобел Алла Євгенівна, доктор філософії, вчитель вищої категорії з фізичної культури лицеем № 26 «Шевченківський» Полтавської міської ради

Кононенко Олена Анатоліївна, старший викладач Полтавського університету економіки і торгівлі

Кононець Наталія Василівна, доктор педагогічних наук, професор, професор Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Корносенко Оксана Костянтинівна, доктор педагогічних наук, професор Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Кравченко Андрій Іванович, кандидат педагогічних наук, заступник начальника Військово-юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Кравченко Іван Віталійович, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Кравченко Любов Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор, професор Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка

Красовський Володимир Васильович, кандидат біологічних наук, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Кривич Віталій Миколайович, викладач Київського інституту Національної гвардії України

Літвінов Петро Юрійович, завідувач кафедри Полтавського державного аграрного університету

Момот Олена Олегівна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Мокляк Володимир Миколайович, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка

М'якота Олександр Григорович, викладач Полтавського державного аграрного університету

Неусмехова Ірина Сергіївна, викладач Полтавського державного аграрного університету

Олефір Дмитро Олександрович, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Онопрієнко Олександр Сергійович, доктор філософії, доцент, заступник начальника Національної академії Національної гвардії України

Пасічніченко Анжела Василівна, кандидат психологічних наук, доцент, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Петренко Леся Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор, професор Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Помаз Юлія Володимирівна, кандидатка історичних наук, доцентка Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка

Пономарьов Володимир Віталійович, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Рокотянська Вікторія Олексіївна, кандидат сільськогосподарських наук, асистент Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Сагайдак Віталіна Романівна, асистент Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

Сарнавський Сергій Петрович, асистент Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка

Сітарчук Роман Анатолійович, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Сліпченко Максим Олександрович, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Стаценко Дмитро Володимирович, кандидат історичних наук (PhD), викладач Відокремленого структурного підрозділу «Фаховий коледж управління, економіки і права Полтавського державного аграрного університету»; член Полтавської обласної організації Національної спілки краєзнавців України

Сукач Олександр Володимирович, старший викладач Полтавського державного аграрного університету

Сулаєва Наталія Вікторівна, доктор педагогічних наук, професор, професор, декан Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка

Тайбасаров Олександр Володимирович, начальник командно-штабного курсу тактичного рівня (L-2) (наставник) відділу спеціальної підготовки та підвищення кваліфікації Національної академії Державної прикордонної служби України

Таранцева Олена Олександрівна, кандидат педагогічних наук, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Титаренко Валентина Петрівна, доктор педагогічних наук, професор Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Титаренко Ольга Олександрівна, кандидат сільськогосподарських наук, доцент, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Феніч Ростислав Вадимович, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Хижя Мілена Сергіївна, студентка Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка

Хоменко Алла Василівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Хоменко Павло Віталійович, доктор педагогічних наук, професор, професор Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Шевченко Наталія Володимирівна, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Шерстюк Андрій Дмитрович, старший викладач Національної академії Національної гвардії України

Школяр Сергій Петрович, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри педагогічної майстерності та менеджменту імені І.А.Зязюна Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка

Шкура Тетяна Володимирівна, кандидат біологічних наук, доцент, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Шуканова Анжела Анатоліївна, кандидатка педагогічних наук, доцентка, завідувачка кафедри Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Шуліка Олександр Сергійович, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Яременко Сергій Володимирович, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

ЗМІСТ

Биковець О.	Інтеграція технічних засобів реабілітації в інклюзивне освітнє середовище університету як соціально-педагогічна умова підтримки студентів з особливими потребами	5
Божинська М.	Методи формувального оцінювання з використанням цифрових технологій	10
Бондаренко В.	Фізичне виховання як засіб соціально-психологічної адаптації студентів до навчального процесу у ЗВО	15
Сукач О.		
М'якота О.		
Неусмехова І.		
Бондаренко Ю.	Літературна творчість школярів на основі «Предметів уявлення»	20
Бояринова І.	Дидактичні технології у процесі формування управлінської культури викладачів у фахових коледжах	27
Боярський Д.	Дидактична модель підготовки майбутніх учителів до організації позашкільної роботи	35
Кононець Н.		
Вареницький В.	Розвиток підприємницької культури майбутніх фахівців сфери туризму та рекреації як проблема наук про освіту	42
Гринь О.	Педагогічні умови використання цифрових інструментів у навчанні фінансової грамотності майбутніх керівників закладів загальної середньої освіти	47
Гриньова М.	Роль інформаційної культури у професійній підготовці вчителів інформатики	53
Шуліка О.		
Губарь О.	Формування навичок взаємодії студентів педагогічних закладів у контексті вивчення освітнього компоненту «Основи інклюзивної освіти»	58
Гриньова М.		
Гура О.	Освітня та педагогічна діяльність протоєрея Петра Мазанова у другій половині XIX – на початку XX століття	66
Вільховий Ю.		
Сітарчук Р.		
Денисовець Т.	Синергія медико-біологічних дисциплін і атлетизму як основа професійної підготовки майбутніх фахівців фізичної культури та спорту	86
Хоменко П.		
Олефір Д.		
Дружененко Р.	Елементи ситуаційної методики в системі формування методичної компетентності вчителя української мови	91
Дяченко-Богун М.	Інноваційні стратегії навчання природничих дисциплін у Новій українській школі	97
Гомля Л.		
Шкура Т.		
Красовський В.		
Рокотянська В.		
Сагайдак В.		
Єлецкий В.	Формування дослідницької компетентності у майбутніх інженерів-педагогів в умовах цифровізації: понятійно-термінологічний апарат	102
Єрмаков В.	Формування полікультурної компетентності при вивченні географії України і світу	107
Сарнавський С.		
Шуканова А.		
Вішнікіна Л.		
Помаз Ю.		
Зайцева Ю.	Оптимізація фахової підготовки студентів факультету фізичного виховання і спорту шляхом впровадження освітніх компонентів	113
Момот О.		
Ільченко О.	Виробнича педагогічна практика як шлях реалізації єдності теорії і практики у підготовці фахівців вищої школи	117
Мокляк В.		
Петренко Л.		
Хоменко А.		
Іщенко В.	Якість підготовки з іноземної мови в системі вищої освіти: виклики та перспективи	122
Горбуньова С.		
Гасій О.		
Кононенко О.		
Кіндяк О.	Формування правової культури майбутніх педагогів в умовах трансформації освітнього середовища	127
Кобобел А.	Організація інклюзивних занять з фізичної культури в умовах Нової української школи	132
Кононець Н.	Формування компетентності з інформальної освіти майбутніх освітніх менеджерів у рамках дисципліни «Цифровізація у професійній діяльності»	138
Корносенко О.	Форсайт підготовки майбутніх тренерів до здійснення спортивного відбору у професійній діяльності	147
Горохов С.		

Яременко С.		
Кравченко А.	Сукупність педагогічних умов формування комунікативної взаємодії курсантів військового закладу вищої освіти	152
Кравченко І. Хижа М.	Особливості професійної діяльності педагога в сучасних умовах	157
Кравченко Л. Шевченко Н.	Цифровізація як технологія формування ключових компетентностей майбутніх фахівців фінансової сфери	163
Кривич В. Феніч Р.	Методологічні засади професійно-прикладної фізичної підготовки майбутніх офіцерів у системі вищої військової освіти	168
Онопрієнко О. Артюшенко О. Шерстюк А. Тайбасаров О.	Методика відбору кандидатів до вищих військових навчальних закладів на навчання за програмою підготовки фахівців з розвідки та спеціального призначення сил оборони України	174
Пасічніченко А. Вільхова О. Петренко Л. Захарова В. Пономарьов В.	Розвиток креативності дітей дошкільного віку у процесі театралізованої діяльності Характеристика змісту правової культури магістрів публічного управління в США та Україні Соціально-психологічні чинники формування громадянської позиції особистості у процесі занять спортом	181 185 192
Рокотянська В. Дяченко-Богун М. Гомля Л. Шкура Т.	Методика викладання природничих дисциплін із застосуванням ігрових технологій	196
Сліпченко М.	Кейс-технологія формування інформаційно-цифрової компетентності майбутніх учителів природничих дисциплін	200
Стаценко Д.	Кримськотатарський національний рух 1917 – початку 1918 років у підручниках з історії України для старшої школи 2018 року видання	208
Сукач О. Бондаренко В. М'якота О. Літвінов П.	Фізичне виховання в системі профілактики стресу та збереження здоров'я студентської молоді	214
Сулаєва Н.	Українська народна пісня в системі професійної підготовки майбутніх вчителів музики: культурно-творчий потенціал	218
Таранцева О.	Дидактична модель формування проєктної компетентності майбутніх хореографів	223
Титаренко В. Титаренко О. Хоменко П. Денисовець Т. Долідзе А. Школяр С. Бабенко І.	Формування екологічної компетентності у майбутніх фахівців технологічної та професійної освіти при вивченні технологій сучасного виробництва Сучасні технології природничо-наукового забезпечення адаптивної фізичної культури у професійній діяльності майбутніх фахівців фізичної культури та спорту Симулятивні методи в організації освітнього процесу підготовки майбутніх фахівців до толерантної професійної діяльності	231 236 241

CONTENTS

Bykovets O.	Integration of technical rehabilitation equipment into the inclusive educational environment of the university as a social-pedagogical condition of supporting students with special needs	5
Bozhynska M.	Methods of formative assessment using digital technologies	5
Bondarenko V. Sukach O. Myakota O. Neusmekhova I.	Physical education as a means of students' socio-psychological adaptation to the educational process in Higher Education Institutions	15

Bondarenko Y.	Literary creativity of schoolchildren on the basis of «Imaginational objects»	20
Boiarynova I.	Didactic technologies in the process of forming the management culture of teachers in vocational colleges	27
Boyarsky D. Kononets N.	Didactic model of training future teachers for organization of extra-school work	35
Varenyskyi V.	Development of entrepreneurial culture among future tourism and recreation professionals as a challenge in educational sciences	42
Hryn O.	Pedagogical conditions for the use of digital tools in teaching financial literacy to future managers of general secondary education institutions	47
Grynova M. Shulika O.	The role of information culture in the professional training of computer science teachers	53
Hubar O. Grynova M.	Formation of interaction skills of students of pedagogical institutions in the context of studying the educational component «Fundamentals of inclusive education»	58
Hura O. Vilkhovi Y. Sitarchuk R.	The educational and pedagogical activities of archpriest Petro Mazanov in the second half of the 19th – at the beginning first half of the 20th century	66
Denysovets T. Khomenko P. Olefir D. Druzhnenko R.	Synergy of medical-biological disciplines and athletic training as a foundation for the professional training of future specialists in sports sciences and physical education Elements of situational methodology in the system of forming methodological competence of a ukrainian language teacher	86 91
Dyachenko-Bohun M. Gomlya L. Shkura T. Krasovsky V. Rokotyanska V. Sahaydak V. Yeletsky V.	Innovative strategies of teaching natural sciences in the new Ukrainian school Formation of research competence in future engineer-educators in the conditions of digitalization: conceptual and terminological apparatus	97 102
Yermakov V. Sarnavsky S. Shukanova A. Vishnikina L. Pomaz Ju.	Formation of multicultural competence in the study of Ukrainian and world geography	107
Zaitseva Ju. Momot O. Ilchenko O. Mokliak V. Petrenko L. Khomenko A. Ischenko V. Horbunova S. Hasii O. Kononenko O. Kindyak O.	Optimization of the professional training of faculty of physical education and sports students through the implementation of educational components Industrial pedagogical practice as a way of implementing the unity of theory and practice in the training of high school specialists Quality of foreign language training in the system of higher education: challenges and prospects Formation of legal culture of future teachers in the conditions of transformation of the educational environment	113 117 122 127
Kobobel A. Kononets N.	Organising inclusive physical education classes in the new Ukrainian school Formation of competence in informal education of future educational managers within the framework of the discipline "Digitalization in professional activity"	132 138
Kornosenko O. Horokhov S. Yaremenko S. Kravchenko A.	Foresight of training future coaches for sports selection in professional activity Complexity of pedagogical conditions to form communicative interaction among the cadets of military institutions of higher education	147 152
Kravchenko I.	Features of a teacher's professional activity in modern conditions	157

Khyzha M.		
Kravchenko L.	Digitalization as a technology for forming key competences of future financial specialists	163
Shevchenko N.		
Kryvych V.	Methodological foundations of professional and applied physical training for future officers in higher military education	168
Fenich R.		
Onopriienko O.	Methodology for selecting candidates to higher military educational institutions for training under the training program for intelligence and special purpose specialists of the defense forces of Ukraine	174
Artyushenko O.		
Sherstyuk A.		
Taybasarov O.		
Pasichnichenko A.	Development of creativity of preschool children in the process of theatreized activities	181
Vilkhova O.		
Petrenko L.	Characteristics of the content of the legal culture of masters of public administration in the USA and Ukraine	185
Zakharova V.		
Ponomarov V.	Social and psychological factors in the formation of an personal position in the sports activities	192
Rokotyanska V.	Methodology of teaching natural sciences using game technologies	196
Dyachenko-Bohun M.		
Gomlya L.		
Shkura T.		
Slipchenko M.	Case technology of formation of information and digital competence of future teachers of natural disciplines	200
Statsenko D.	The Crimean Tatar National Movement of 1917 – early 1918 in Ukrainian history textbooks for high school, 2018 edition	208
Sukach O.	Physical education as a component of stress prevention and health preservation among student youth	214
Bondarenko V.		
Myakota O.		
Litvinov P.		
Sulaieva N.	Ukrainian folk song in the system of professional training of future music teachers: cultural and creative potential	218
Tarantseva O.	Didactic model of formation of design competence of future choreographers	223
Tytarenko V.	Formation of environmental competence in future specialists of technological and vocational education when studying modern production technologies	231
Tytarenko O.		
Khomenko P.	Modern technologies of natural science-based support for adaptive sports and physical activity in the professional practice of future experts in sports science and physical education	236
Denysovets T.		
Dolidze A.		
Shkolyar S.	Simulative methods in organizing the educational process of preparing future specialists for tolerant professional activities	241
Babenko I.		

